Voetius' Catechisatie.

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

ments zijn geweest figuren ende voorbeelden van de Sacramenten des Nieuwen Testaments.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat de Sacramenten des Ouden Testaments hebben gehadt een ende deselve kracht die daer hebben Sacramenten des Nieuwen Testaments, ende niet en zijn geweest figuren ende voorbeelden van de Sacramenten des Nieuwen Testaments?

A. Genes. 17. 7, 8, &c met Rom. 4. 11, &c. De Sacramenten des Ouden Testaments waren teeckenen ende zegelen der gerechtigheyt ende voldoeninge Christi, ende des verbonts Godes: soo oock de Sacramenten des Nieuwen Testaments, ende niet anders. 2. Om dat een ende het selve geloove, ende een ende deselve Religie geweest is in den Ouden Testamente, gelijck als in den Nieuwen Testamente, gelijck te voren Vrage 19. is aengewesen.

d V. Maer is'er gantsch geen onderscheyt tusschen de Sacramenten des Ouden ende des Nieuwen Testaments?

A. Ja.

d V. Welck is het onderscheyt?

A. Hoedanigh is in yeder scientie ofte wetenschap tusschen weten ende te voren weten. De Sacramenten des Ouden Testaments prefigureerden ofte voorbeeldeden ende verzegelden de gerechtigheyt ende voldoeninge Christi, die in de werelt komen ende sterven soude. De Sacramenten des Nieuwen Testaments daerentegen figureeren ofte beelden af ende verzegelen de gerechtigheyt ende voldoeninge Christi, die in de werelt gekomen ende gestorven is.

d V. Verschillen dan de Sacramenten des Ouden Testaments van de Sacramenten des Nieuwen Testaments, ten aensien van den gront ende 't wesen der beteeckende sake, die sy voorstellen ende verzegelen?

A. Neen.

d V. Zijn de Sacramenten des Ouden Testaments heden ten dage noch niet in vigeur en kracht?

A. Neen.

d V. Hoe komt het?

A. Om datse zijn afgeschaft.

d V. Waerom zijnse afgeschaft?

A. Om datse hoorden tot de Wet der ceremonien, ende voorbeelden waren op Christum.

d V. Zijnse dan ten aensien van het gebruyck nevens alle andere schaduwen ende voorbeelden des Ouden Testaments afgeschaft ende te niete gedaen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 5. 7, 8. Want oock onse Pascha is voor ons geslachtet, namelick, Christus, &c. met Col. 2. 17.

d V. Wierden de geloovige Heydenen, onder de Joden woonende, oock verbonden ende verplicht tot de Sacramenten des Ouden Testament?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Gen. 17. 12. Een soonken van acht dagen sal u besneden worden, al wat manlick is in uwe geslachten: d'ingeborene des huyses, ende de gekochte met gelde van allen vreemden. Exod. 12. vss. 44, 48. Als oock om datse teeckenen, zegelen, ende aenhanghselen waren van de ware leere.

d V. Waerom is Christus besneden geweest, het Paeschlam gegeten, gedoopt, het Avontmael gegeten, was het alleen om ons een exempel te geven?

A. Neen.

d V. Waerom dan?

A. 1. Om te kennen te geven dat hy in alles hemselven de Wet onderworpen hadde, het welcke hy oock moeste doen, want voor soo veel hy was een redelicke creature, soo was hy niet sonder Wet, maer de Wet onderworpen: hoewel hy niet om sijnent wille, maer om onsent wille is in de werelt gekomen, Rom. 8. 3. 2. Om hemselven daer door te versekeren van de gunste ende genade Godes, dat hy Godt aengenaem was, als die rechtveerdige mensche, ende als Middelaer: oock om hemselven daer door in 't be-

trouwen op sijnen Godt te verstercken, gelijck hy oock tot soodanigen eynde sijne gebeden gebruyckte, Matth. 26. 39. Gelijck hy oock door eenen Engel, Luce 22. ende andere extraordinarise teeckenen ende verschijninge versterckt is geweest. Matth. 3. 16, 17. Joh. 12. 28.

d V. Is'er dan geen sonde in Christo geweest, of heeft hy geen sonde gehadt?

A. Geen sonde is in hem geweest, als van hem selfs begaen, Esai. 53. 9. Maer onse sonden zijn op hem geleyt, ende hem toegerekent, om daer voor te betalen. Esai. 53. 4, 5, 8, 12. 2. Corinth. 5. vs. 21.

d V. Hoe heeft Christus de rechtveerdige konnen op hem sonden laden, ende sonde hebben?

A. Alleen door toerekeninge, ten aensien van de obligatie tot de straffe.

d V. Kan hy dan een sondaer genaemt werden?

A. Dese maniere van spreken is dubbelsinnigh, ende mochte ten erghsten verstaen werden: te weten, dat hy een sondaer soude zijn ten aensien van de smette, de vuyligheyt, ende de ongeregeltheyt der sonde, d'welck t'eenemael valsch is.

d V. Hoe sal men dan eygentlick, distinctelick, ende veylighlick onsen Middelaer de sonde toeschrijven, ende de plaetsen 1. Petr. 2. 24. Jesa. 53. 6. verstaen?

A. Door toerekeninge, ende dat ten aensien van de schult ofte de verbintenisse tot de straffe der sonden, vermits sijn borghtochte: maer gantsch niet ten aensien van de ongeregeltheyt ende smette der sonden.

d V. Magh men dan eygentlick ende veylighlick seggen, dat Christus als onse Middelaer, een groote, ja boven alle menschen de grootste schuldenaer was voor Godt, ende aen de rechtveerdigheyt Godts?

A. In alle manieren: want alle die borge wort, die wort schuldenaer, al hadde hy noyt yemant een penninck voor hemselven geleent, of eenige de minste schult gemaeckt.

SONDAGH XXVI. Vrage 69, 70, 71.

Vrage 69.

Hoe wert ghy in den Heyligen Doop vermaent ende versekert, dat de eenige offerhande Christi, aen 't kruys geschiet, u te goede komt?

Antw. Alsoo dat Christus dit uytwendigh waterbadt ingeset, ende daer by toegeseyt heeft, dat ick soo sekerlick met synen bloede ende Geest van der onreynigheyt mijner zielen, dat is, van alle mijne sonden gewasschen ben, als ick uytwendigh met den water, het welck de onsuyverheyt des vleeschs pleegh wech te nemen, gewasschen ben.

a V. Hoe veel Sacramenten zijnder in den Nieuwen Testamente?

A. Twee.

a V. Welck zijn die?

A. De H. Doop, ende het H. Nachtmael.

b V. Hoedanigh een Sacrament is de H. Doop?

A. Een Sacrament van inlijvinge, of eerste inplantinge in de gemeynschap Christi ende in het genadenverbont.

b V. Hoedanigh een Sacrament is het H. Nachtmael?

A. Een Sacrament van onderhoudinge, versterckinge, ende opvoedinge in de gemeynschap Christi.

b V. Van wat Sacrament wort hier gehandelt?

A. Van den H. Doop.

c V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In drie deelen.

c V. Welck zijn die drie deelen?

A. 1. Welck daer zy het teecken ende de beteec-

kende sake in den heyligen Doop, Vrage 69. 2. De nader openinge ende verklaringe daer van, Vrage 70. 3. De vastigheyt ende sekerheyt hier van, Vrage 71.

b V. Hoe veel dingen staen in yeder Sacrament waer te nemen?

A. Twee.

d V. Welck zijn die?

A. Het teecken ende de beteeckende saeck.

d V. Hoe veel leden heeft het teecken?

A. Twee.

d V. Welck zijnse?

A. Seker substantie of element, ende seker actie, bedrijf, of ceremonie met ende ontrent dese substantie.

a V. Welck is het uyterlick element in den Doop, of waer mede moet men doopen?

A. Met water.

a V. Met wat voor water?

A. Met gemeen water.

a V. Moet het alleen water zijn?

A. Ja.

b V. Moet'er niet anders by gedaen of gevoeght werden?

A. Neen.

b V. Wie zijn die gene die dat doen?

A. De Papisten.

c V. Waermede, ende hoe doen sy dat?

A. Met olye, zout, speecksel.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat het gemeyn ende enckel water zijn moet?

A. Matth. 3. 16. Ende Jesus gedoopt zijnde, is terstont opgekomen uyt het water. Actor. 8. 36. Ende de Kamerlingh seyde, Siet daer water, &c.

c V. Wat raet, als men geen water krijgen kost, soude men dan niet wat anders mogen nemen, als bier, wijn, melck, &c.?

A. Neen.

c V. Wat sal men dan doen?

A. Men sal als dan de Doop laten staen, of uytstellen.

c V. Maer, genomen yemant die quam dan in soodanige gelegentheyt sonder Doop te sterven?

A. Daer is geen swarigheyt in gelegen.

c V. Soude dan die persoon niet verloren ofte verdoemt zijn?

A. In 't minste niet: want niet het missen nochte derven van het Sacrament, maer het verachten van het selve verdoemt.

d V. Is dan de Doop niet absolutelick ter saligheyt van nooden?

A. Neen.

d V. Hoe isse dan nootsakelick?

A. Ten aensien van Godes gebodt.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat den Doop absolutelick ter saligheyt van nooden is?

A. De Papisten. Siet hier van breeder Vrage 67.

b V. Het water in den Doop, is dat gemeyn water voor het doopen?

A. Ja.

b V. Is het gemeyn water na den Doop?

A. Ja.

b V. Is'er dan wel eenige swarigheyt in gelegen, of het quam te storten?

A. Neen.

c V. Maer is ende blijft het gemeyn water daer men mede doopt, ende terwijlen men doopt?

A. Neen.

c V. Is'er dan wel wat bysonders in het doopwater aen te mercken, dat ander water niet en heeft?

A. Ja.

c V. Magh men dan het water in den Doop een heyligh water noemen?

A. Ja.

c V. Is het heyligh in hemselven?

A. Neen.

c V. In wat respect ende opsicht is het dan heyligh water?

A. Ten aensien van het gebruyck ende beduydinge :

om dat het na Godts bevel gebruyckt wert tot ende als een heyligh teecken ende zegel.

c V. Verandert het water in den Doop?

A. Ja ende neen, met distinctie.

b V. Verandert het in sijn wesen of natuerlicke accidenten ende eygenschappen?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. In gebruyck ende beduydinge.

b V. Wat beduydt ofte beteeckent het watersprengen in den Doop?

A. De afwasschinge der sonden door Christi bloet ende Geest.

c V. Neemt dat uyterlick water de sonden wech?

A. Neen: gelijck nader sal aengewesen werden Vrage 72.

c V. Wat is dan het uyterlick watersprengen, of waterbaden, waterwassen in den Doop?

A. Een teecken ende zegel.

b V. Waer van is het een teecken ende zegel?

V. Van de afwasschinge der sonden door het bloet ende den Geest Christi.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat de Doop is een teecken ende zegel?

A. Rom. 4. 11. Ende hy heeft het teecken der besnijdenisse ontfangen, &c. 1 Petr. 3. 21. Maer die een vrage eener goede conscientie is tot Godt door de opstandinge Jesu Christi.

d V. Hoe veelderley wasschinge staet in den Doop aen te mercken?

A. Tweederley.

d V. Welck is die tweederley wasschinge?

A. Uyterlicke ende innerlicke.

d V. Welck is de uyterlicke?

A. Dewelcke geschiet door het uyterlicke water.

d V. Welck is de innerlicke?

A. Dewelcke geschiet door het bloet ende den Geest Christi.

AENHANGHSEL.

b V. Wie heeft den Doop ingestelt?
A. De Heere Christus.
c V. Waer staet de historie van de instellinge?
A. Matth. 28. 19. Marc. 16. 15, 16.
d V. Is doen den Doop eerst ingestelt?
A. Neen.
d V. Bewijst dat?
A. Johan. 3. 22. Na desen quam Jesus ende sijne discipelen in het lant van Juda, ende onthielt hem aldaer met haer ende doopte. ende 4. 1, 2.
d V. Hoe is dan te verstaen het gene geseght wort Matth. 28. ende Marc. 16?
d V. Dat is te verstaen, ten aensien van die generale commissie ende last, die onsen Salighmaker sijne discipelen gegeven heeft, om te gaen door de gantsche werelt. &c.
d V. De Doop Johannis, was die oock van Christo ingestelt?
A. Ja
d V. Bewijst dat?
A. Matth. 21. 25. Den Doop Johannis van waer was die, uyt den Hemel ofte uyt de menschen? &c. Johan. 1. 33. Ende ick en kende hem niet, maer die my gesonden heeft om te doopen, &c.
d V. Was de Doop Johannis van een ende de selfde kracht met den Doop Christi, der Apostelen, ende onsen Doop?
A. Ja.
d V. Waer uyt bewijst ghy dat?
A. Marc. 1. 4. alwaer geseght wort, dat Johannis gepredickt heeft den Doop der bekeeringe tot vergevinge der sonden.
d V. Heeft de Doop Christi yet meer gedaen?
A. Neen.
d V. Doet onsen Doop yet meer?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke ontkennen, dat de Doop Johannis geweest is van een ende de selfde kracht met den Doop Christi, der Apostelen, ende onsen Doop?

A. De Papisten.

d V. Wat bewijs brengen sy by?

A. Matth. 2. 11. Ick doope u wel met water, &c.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Dat is te verstaen, dat Christus niet alleen uyterlick soude doopen, gelijck Johannis dede, maer oock inwendigh door sijnen H. Geest, uytreyckende met eenen de beteeckende sake, welck de Doop Johannis (nevens onsen Doop) beteeckende ende verzegelde.

d V. Wat bewijs brengen sy meer by?

A. Sy seggen, dat die gene, dewelcke met Johannis Doop gedoopt zijn geweest, herdoopt zijn geworden.

d V. Waer uyt soecken sy dat vast te maken?

A. Actor. 19. 4, 5.

d V. Wat soudt ghy hier toe seggen?

A. Hier uyt kan geensins bewesen werden dat hier eenige herdoopinge geschiet zy: want door het woordeken hem niet verstaen wert de Apostel Paulus, maer Johannes de Dooper, gelijck blijckt uyt de t'samenknoopinge van de antwoorde Pauli met de bekentenisse van dese mannen: want vs. 3. seggen dese mannen, datse gedoopt zijn in den Doop Johannis. Daer op antwoort Paulus vs. 4. Johannis doopte in den name Jesu, die komen soude: wat volght daer uyt anders, dan, indien dese mannen recht met den Doop Johannis gedoopt zijn, datse oock in den name Jesu gedoopt zijn? Kan dan op dese mannen niet gepast werden vs. 5. datse nu gedoopt werden in den name Jesu? 2. Paulus seyt, vs. 4. hoe Johannis gepredickt heeft het geloove in Jesum Christum, die komen soude, ende gedoopt heeft den Doop der bekeeringe: ende vs. 5. seyt Paulus voort, dat die gene, die Johannis soo hoorden leeren de bekeeringe ende

het geloove in Christum, van hem, te weten Johannis, gedoopt zijn in den name Jesu. Soo dat de woorden begrepen vss. 4, 5. niet en zijn de reden des Euangeliste Luce, maer Pauli Ende vs. 6. soo is 't dat Lucas sijn reden ende verhael hervat ende daer in voortgaet.

d V. Hebt ghy oock niet een krachtige reden, om te bewijsen, dat de Doop Johannes geweest is van een ende deselfde kracht met Christi Doop, &c.?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Om dat de Heere Christus van Johannes de Dooper gedoopt is, Matth. 3. 15, 16. welcken Doop Christi is geweest een ende de selfde met onsen Doop (alhoewel dat de Doop Christi siet op onse sonden die Christo toegerekent waren, ende niet op sijne sonden, want hy geene gedaen en hadde:) gelijck hy met geen andere besnijdenisse is besneden als de geloovigen des Ouden Testaments: want hy heeft beyde de Sacramenten van beyde Kercken ontfangen, om te betoonen sijne gemeynschap met beyde, en dat hy een Hooft ende hoecksteen zy van beyde. Nu, wy lesen nergens dat Christus herdoopt is geworden van yemant van sijne Apostelen, daer mede dan de Heere Christus den Doop Johannis ten vollen heeft bekrachtight, als zijnde van een ende de selfde nature met den Doop Christi, der Apostelen, ende onsen Doop.

b V. Wie moet den Doop bedienen?

A. De Herders ende Leeraers.

b V. Moeten de Vroetvrouwen den Doop niet bedienen?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat de vrouwen niet mogen spreken noch prediken in de gemeynte. 1. Corinth. 14. 34.

c V. Alsse nu niet mogen spreken in de gemeynte, mogense dan den Doop wel bedienen?

A. Neen.

c V. Is dit dan een werck en beroepinge den Leeraren eygen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 28. 19. Gaet dan henen, onderwijst alle de volkeren, haer doopende, &c.

c V. Moet dan leeren ende doopen t'samen gaen?

A. Ja.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat de Vroetvrouwen mogen doopen?

A. De Papisten.

d V. Waer uyt willen sy dat bewijsen?

A. Exod. 4. 25.

V. Wat soudt ghy daer toe seggen?

A. De H. Geest en approbeert noch en rechtveerdight de daet van Ziphora niet: ende van die onordentelicke daet van die vrouwe moet men geen wet maken.

d V. Nochtans schijnt Ziphora wel ende wettelick gedaen te hebben, alsoo sy met het besnijden van haren soon den toorn Godts gestilt heeft, soo dat hy afliet van Mose, ende hem niet en doodede?

A. Godt heeft hem laten gevallen de besnijdenisse aen den sone Mosis begaen, ende daerom afgelaten van Mose te dooden, maer niet de dis-ordre of misslagh ontrent de Besnijdenisse begaen, namelick, dat dezelve gepleeght is van Ziphora de huysvrouwe Mosis, als onwettelick haren sone besneden hebbende: gelijck de Heere hem heeft laten gevallen de daet van de Egyptische Vroetvrouwen, ende daerom hare huysen gebouwt heeft, niet dat hem aengenaem was het liegen der Vroetvrouwen jegens Pharao, maer datse sijn gebodt niet achtervolghden in 't dooden van de Hebreische knechtkens. Exod 1. vs. 19, &c. Gelijck oock Godt hem tot daerentoe heeft laten gevallen den Godtsdienst der Heydenen, niet tegenstaende die met vermenginge van afgoderije besoetelt was, dat de leeuwen ophielden om het volck te verwoesten. 2. Reg. 17. 26.

d V. Waer uyt komt het dat de Papisten stellen, dat de Vroetvrouwen mogen doopen?

A. Om dat sy stellen, dat die kinderen, die sonder Doop sterven, niet konnen saligh worden.

d V. Waer wijsen sy dan die kinderen die sonder Doop sterven?

A. In een seker *limbum* ofte voorgeborghte van de helle, alwaerse noch vreugde noch droefheyt hebben.

d V. Maer als de Papisten recht uyt spraken, waer souden de kinderen zijn na haer gevoelen?

A. In de helle: gelijck nu die van Leuven, ende andere Theologanten in Nederlant sulcks opentlick seggen ende drijven.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten, aengaende dese hare verkeertheyt, best overtuygen?

A. 1. Dat dies aengaende in 't minste in de Schriftuer niet en staet. 2. Dat de kinderen der geloovigen, sonder doop stervende, saligh zijn: want sy zijn tempelen des Geestes, ende heyligh, 1. Corinth. 7. 14. dienvolgens komense niet in soodanigh een voorgeborghte. 3. Om dat de kinderen ten jonghsten dage sullen opstaen, of tot haerder saligheyt, of tot eeuwige schande. 4. Om dat de Heere Christus ten jonghsten dage, die gene, die opgestaen sullen zijn, stellen sal tot sijn rechter ende slincker hant, Matth. 25. 33. Laet nu die van 't Pausdom eens aenwijsen aen wat zijde die jonge kinderen dan zullen gestelt werden, of zy moesten drijven willen dat de jonge kinderen, die sonder Doop gestorven zijn, altijt in dat voorborght van de helle sullen blijven, ende nimmermeer en sullen te voorschijn noch in het oordeel komen: het welck geen kleyne sake wesen sal voor haer te bewijsen.

c V. Welck is de actie of ceremonie daer mede men den Doop bedient?

A. Het watersprengen of netten, of andersins het water aen het lichaem appliceeren.

c V. Moet men dan niet het lichaem altijts geheelick indoopen?

A. Neen.

c V. Blijft de sake evenwel in haer geheel, soo wanneer men besprenght, als wanneer men geheelick indoopt?

A. Ja.

c V. Soude men niet genootsaeckt zijn het geheel indoopen weder in te voeren?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat evenwel het teecken de beteeckende sake vertoont?

A. Om dat Godes woort van de beteeckende sake gebruykt de woorden van doopen, gieten, sprengen, Matth. 3. 11. Esai. 44. 3. Hebr. 12. 24. 1. Petr. 1. 2. Gelijckerwijs 't gene men wascht, reynight, of met water ververschet, aen 't selve het water geappliceert of gebracht moet werden. Nu kan dit appliceeren of netten geschieden of door indoopen in 't water, of door gieten van het water op het selve, of door sprengen van water aen of tegen het selfde.

d V. Hoe menighmael moet men besprengen eens, of tweemael, of driemael?

A. Dat is indifferent, of middelmatigh.

d V. Soude een reys genoegh konnen zijn, sonder den Doop te schenden of te krencken?

A. Ja.

d V. Als men nu den genen die gedoopt wert met dat water besprenght, is dat genoegh?

A. Ja.

d V. Moet 'er dan niet een kruys op het voorhooft gemaeckt, ende de Duyvel uytgemaent werden, &c.?

A. Neen.

d V. Wie doen dat?

A. De Papisten, ende eenige der hedendaeghsche Luterschen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat men sulcks niet doen en magh?

A. Matth. 15. 9. Doch te vergeefs eeren sy my leerende leeringen, die geboden van menschen zijn. Col. 2. 18. Dat dan niemant u en overheersche na

sijnen wille in nedrigheyt ende dienst der Engelen, intredende in 't gene hy niet gesien en heeft, te vergeefs opgeblasen zijnde door het verstant sijnes vleeschs.

d V. Moet men den Duyvel niet uytbannen op soodanige wijse?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat alle de gene, die gedoopt werden na den lichame, met den Duyvel niet beseten zijn.

d V. Heeft hy dan hare ziele geestelicker wijse beseten?

A. Soo men dit verstaen ende seggen wilde ten aensien van hare inklevende verdorventheyt, soo en volght niet, dat men dese forme van uytmaninge ofte Duyvelbannen daer tegen sal gebruycken.

d V. Genomen alle de doopelingen waren met den Duyvel beseten na den lichame, soude dan de Duyvel op soodanige wijse, ende door soodanigh middel wel konnen uytgedreven werden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 17. 21. Maer dit geslachte en vaert niet uyt dan door bidden ende vasten. Om dat de macht van Duyvelen uyt te werpen geen ordinarische macht der Predikanten is, maer een extra-ordinarische, gelijck het spreken van talen, het genesen van krancken, ende andere mirakelen te doen: gelijck die t'samen gevoeght werden Marc. 16. 17. met 1. Corinth. 12. 9, 10.

d V. Hoe moet de besprenginge met het water geschieden?

A. In den name des Vaders, des Soons, ende des H. Geests.

d V. Waer staet dat?

A. Matth. 28. 19. Gaet dan henen, onderwijst alle de volckeren, deselve doopende in den name des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geests.

a V. Hoe menighmael moet men doopen?
A. Eens.

a V. Magh men niet tweemael doopen?
A. Neen

c V. Waerom niet?
A. 1. Om dat het nergens en staet in Godts woort. 2. Om dat'et onnoodigh is, want de Doop zijnde een eygen Sacrament van de eerste inplantinge ende inlijvinge in Christum, ende in gemeynschap met hem, ende wy maer eens wedergeboren ende Christo ingelijvet werden, ende in eeuwigheyt in sijne gemeynschap blijven: soo is 't oock genoegh dat dese wedergeboorte ende het begin ofte inlijvinge des verbonts ende gemeynschap Christi eens verzegelt werde.

d V. Soude men dan yemant uyt het Pausdom, tot ons overkomende, aldaer eens gedoopt zijnde, niet moeten herdoopen?
A. Neen.

d V. Maer hy heeft den rechten Doop niet ontfangen?
A. De Doop is evenwel daer, al is't dat eenige misbruycken daer ontrent zijn.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat men herdoopen moet?
A. De Mennoniten.

b V. Aan wien moet den Doop bedient werden?
A. Aen de jonge kinderen der bontgenooten.

b V. Alleen aen de jonge kinderen?
A. Neen.

b V. Aen wien dan meer?
A. Aen de volwassene, die hare Christenheyt bewijsen.

c V. Moeten de volwassene eerst haer geloove belijden eerse gedoopt werden?
A. Ja.

d V. Bewijst dat?
A. Marc. 16. 16. Die gelooft sal hebben, ende gedoopt sal zijn, sal saligh worden. Actor. 2. 38. Ende Petrus seyde tot haer, Bekeert u, ende een yegelick

van u werde gedoopt in den name Jesu Christi, tot vergevinge der sonden.

d V. Moeten de kinderen oock eerst gelooven?

A. Neen.

b V. Maer magh men alle jonge kinderen wel doopen?

A. Neen.

b V. Wat kinderen dan?

A. De kinderen van geloovige ouders geboren. Siet hier verders van Vrage 74.

b V. Magh men de kinderen by de Papisten wel doopen laten?

A. Neen.

c V. Magh men over den Paepschen Doop wel getuyge zijn?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. 1. Om dat geen Gereformeerde kan noch magh eenige Kerckelicke gemeynschap houden met de Paepsche Religie. 2. Om dat hy niet en kan antwoorden ende beloven, het gene aldaer te antwoorden ende te beloven is. 3. Om dat het is een schijn van quaet, want het schijnt of het hem evenveel ware in wat vergaderinge dat het geschiet, ende met wien hy hem inlatet ende versellet, ten aensien van de exercitien der Religie van dewelcke de Doop een deel is.

c V. Magh men wel een ander in sijn plaetse stellen?

A. Neen: want het gene yemant doet door een ander, die hy daer toe last geeft, om van sijnent wegen sulcks te doen, dat doet hy selfs, gelijck blijckt uyt het exempel Davids, 2. Sam. 12. 9.

c V. Behoort men wel Papisten, ende andere geen ware ende trouwe lidtmaten of bontgenooten, of immers wel geaffectioneerde van onse Religie zijnde, tot getuygen te nemen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy beloften doen tegen hare Religie, ende deselve niet sullen houden.

V. Maer hoe soudt ghy uwe naeste vrienden ende uwe conscientie in desen gevallen ten besten konnen voldoen?

A. Met geen getuygen te nemen.

VRAGE 70.

Wat is dat, met den bloede ende Geest Christi gewasschen te zijn?

Antw. Het is vergevinge der sonden van Godt uyt genaden hebben, om des bloets Christi wille, het welck hy in sijn offerhande aen 't kruys voor ons uytgestort heeft. Daer na oock door den H. Geest vernieuwet, ende tot lidtmaten Christi geheylight te zijn, op dat wy hoe langer hoe meer der sonden afsterven, ende in een Godtsaligh onstraffelick leven wandelen.

V. Wort de ziele materialick met dat bloet Christi besprenght?

A. Neen.

V. Is 't dan het uyterlicke materiale bloet dat ons van onse sonden reynight?

A. Neen.

V. Wat is het dan geseyt met het bloet ende Geest Christi gewasschen te zijn?

A. Vergevinge der sonden te hebben om de voldoeninge ende verdiensten van de doot ende het bloetstorten Christi, ende door den Geest Christi meer ende meer vernieuwt te werden.

V. Welck zijn dan eygentlick de twee weldaden die door den Doop verzegelt werden?

A. Rechtveerdighmakinge, ende heylighmakinge.

V. Zijnse beyde volkomentlick?

A. Neen.

d V. Is de rechtveerdighmakinge volkomen, of de heylighmakinge?

A. De rechtveerdighmakinge.

d V. Waer sal de heylighmakinge volkomen zijn?

A. Daer boven in den hemel: 1. Corinth. 13. vss. 9, 12. Want wy kennen ten deele, ende wy propheteeren ten deele, &c.

d V. Bewijst dat het afwasschen met het water beduydet de genade van rechtveerdighmaken ende heylighmaken?

A. 1. Corinth. 6. 11. Maer ghy zijt afgewasschen, maer ghy zijt geheylight, maer ghy zijt gerechtveerdight, in den Name des Heeren Jesu, ende door den Geest onses Godts.

d V. Waertoe werden wy vernieuwt?

A. Tot een nieuw leven, ende om de sonden meer ende meer af te sterven.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Rom. 6. 3, 4. Ofte en weet ghy niet, dat soo vele als wy in Christum Jesum gedoopt zijn, wy in sijnen doot gedoopt zijn? Wy zijn dan met hem begraven door den doop in den doot, op dat gelijckerwijs Christus uyt den dooden opgeweckt is, tot de heerlickheyt des Vaders, alsoo oock wy in nieuwigheyt des levens wandelen souden.

d V. Beleven dan de menschen haren Doop wel die noch dagelicks in hare sonde voortgaen?

A. In 't minste niet.

d V. Treden dan alle soodanige goddeloose ende roeckeloose menschen haren Doop met voeten?

A. Ja: soo veel in haer is.

Vrage 71.

Waer heeft ons Christus toegeseyt, dat hy ons soo sekerlick met sijnen bloede ende Geest wasschen wil, als wy met het doopwater gewasschen werden?

Antw. In de insettinge des Doops, welcke alsoo luydet: Gaet henen, leert alle volcken, ende dooptse in den name des Vaders, ende des Soons, ende des H. Geests; wie daer gelooft, ende gedoopt sal zijn, die sal saligh worden: Maer wie niet en gelooft, die sal verdoemt worden. Dese beloftenisse wert oock verhaelt, daer de Schrift den Doop dat badt der wedergeboorte, ende de afwasschinge der sonden noemt.

d V. Wat is den Doop?
A. Een teecken ende zegel van de afwasschinge der sonden door het bloet ende den Geest Christi.

d V. Kan dan den Doop yemant versekeren van sijn saligheyt?
A. Ja.

d V. Bewijst dat de Doop een teecken ende zegel is?
A. Marc. 16. vs 16. Die gelooft sal hebben, ende gedoopt sal zijn, sal saligh worden. Rom. 4. 11. met 1. Petr. 3. 21.

c V. Hoe luyt de insettinge des Doops?
A. Gaet dan henen, onderwijst alle de volcken, haer doopende, &c. Matth. 5. 28.

c V. Hoe luyt de belofte welcke aen de insettinge gehangen is?
A. Wie daer gelooft ende gedoopt wert, die sal saligh worden, &c. Marc. 16. 16.

c V. Waer wort dese belofte wederhaelt?
A. Titum 3. 5.

d V. Maer kan men uyt dese insettinge des Doops sich ten vollen versekeren, dat wy soo sekerlick inwendigh door Christi bloet ende Geest van onse sonden gewasschen zijn, als wy uytwendigh, &c. gewasschen werden?
A. Ja.

d V. Hoe ende op wat maniere?

A. Om dat Godt, die niet liegen en kan, sulcks belooft, Marc. cap. 16. vs 16. Want dewijle de H. Drie-eenigheyt, Vader, Soon, ende H. Geest, haren naem laten aenroepen over den H. Doop, ende haren naem daer byvoegen, ende den H. Doop daer mede als onderteyckenen, soo geven sy oock daer mede soo veel te verstaen, dat Godt de Vader, Soon, ende H. Geest elck na sijne eygene ende bysondere maniere van werckinge doen sal, ende te wege brengen, 't gene tot afwasschinge der sonden des Doopelincks van nooden is. Nadien dan de hooghweerdige Drie-eenigheyt sich selve aldus verplicht om de werckinge des Doops te bekrachtigen, ende op sich neemt, om deselve krachtdadigh te maken, soo is 'er niet aen te twijffelen of de H. Doop sal dese vrucht verschaffen, aen de gene die deselve recht gebruycken: waerom oock de Heere Christus (als wel wetende hoe vast dat dat gingh) niet geschroomt heeft wel duydelick te betuygen, dat soodanige sekerlick ende gewisselick sullen saligh worden. Marc. cap. 16 vs. 16.

SONDAGH XXVII. Vrage 72, 73, 74.

Vrage 72.

Is dan dat uyterlicke waterbadt de afwasschinge der sonden selve?

Antw. Neen 't: want alleen dat bloet Jesu Christi, ende den H. Geest reynight ons van alle sonden.

d V. Waer van wort in desen Sondagh gehandelt?
A. Van twee dwalingen omtrent den Doop.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. De wederlegginge der dwalinge der Papisten, Vrage 72, 73. 2. De wederlegginge der dwalinge der Mennoniten, Vrage 74.

b V. Wat sonden neemt den Doop wech, de erfsonden of de dadelicke sonden?

A. Geen van beyde.

b V. Dat uyterlick doopen met het water, is dat dan de sonden afwasschen?

A. Neen.

b V. Kan dan uyterlick doopen met het water de sonden wel wechnemen?

A. Neen.

b V. Hebben wy den Doop dan wel van doen?

A. Ja.

b V. Hebben wy den Doop van doen om de sonden wech te nemen?

A. Neen.

c V. Waer toe hebben wy den Doop dan van doen?

A. Om te beteeckenen ende te verzegelen de afwasschinge der sonden door Christi bloet ende Geest.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat het uyterlick doopwater de sonden niet wechneemt?

A. Matth. 3. 11. Ick doope u wel met water tot bekeeringe: maer die na my komt, &c. die sal u met den H. Geest ende met vyer doopen. 1. Petr. 3. 21. Waervan het tegenbeelt de Doop, ons nu oock behoudt, niet die een aflegginge is der vuyligheyt des lichaems, maer die een vrage is eener goeder conscientie tot Godt door de opstandinge Christi. Als oock uyt de exempelen der gener die gedoopt zijn, als onder andere uyt het exempel van Simon den Toovenaer, Actor. 8. 13, 21.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat sulcks het uyterlick doopwater niet en kan doen?

A. 1. Uyt den aert ende nature der Sacramenten; het zijn teeckenen ende zegelen, derhalven soo geven sy ons de genade Godts niet, maer sy beteeckenen

ende verzegelen die, als boven Vrage 67. gehoort is. 2. Om dat in een yeder Sacrament moet aengemerckt werden het teecken ende de beteeckende sake, ende het teecken wechgenomen zijnde, het Sacrament als dan geen Sacrament en sal zijn, en dienvolgens den Doop geen Sacrament zijn sal, nadien op soodanige wijse het teecken in den Doop wechgenomen wert. 3. Om dat de Doop is gekomen in plaetse van de Besnijdenisse, Coloss. 2. vss. 11, 12. en derhalven geen meerder kracht heeft als de Besnijdenisse gehadt heeft, maer de Besnijdenisse was maer een teecken ende zegel, Genes. cap. 17. vs. 11. ergo. 4. Om dat 'er gantsch geen proportie ende overeenkominge is tusschen dat uyterlicke water ende de afwasschinge der sonden; want wat kracht heeft dat uyterlicke water om te penetreren ende door te gaen tot aen de ziele, ende deselve te wasschen ende te reynigen van de vuyligheden ende besmettingen haerder sonden. 5. Om dat dan alle die gene, die gedoopt zijn, sekerlick souden saligh worden, want daer de sonden afgewasschen zijn, daer en is geen verdoemenisse te verwachten; en dat tegen het exempel van Simon den Toovenaer, die gedoopt is geweest, Actor. cap. 8. vss. 13, 21. als oock tegen de daeghlicksche ervarentheyt. 6. Om dat dan die gene, die gedoopt zijn, geen sonden meer hebben souden, en dat tegen Rom. cap. 7. vss. 21, 23, 24. Galat. cap. 5. vs. 17. als oock tegen Jacob. cap. 3. vs. 2. ende de daeghlicksche bevindinge. 7. Ende ten laetsten, om dat de Dooplingh afgewasschen ende gereynight is van sijne sonden eer hy gedoopt wort, ende den Doop ontfanght alleenlick tot een volkomene versekeringe ende verzegelinge van dat sijne sonden afgewasschen zijn.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat dat doopwater de sonden wechneemt?

A. De Papisten.

d V. Wat bewijs brengen sy by?

A. Actor. cap. 22. vs. 16. Staet op ende laet u doo-

pen, ende uwe sonden afwasschen. Titum. 3. vs. 5. Heeft hy ons saligh gemaeckt, &c. door het badt der wedergeboorte.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Dat die manieren van spreken niet eygentlick maer oneygentlick te verstaen zijn, gelijck dat kan afgenomen werden uyt de Besnijdenisse, Genes. 17. vs. 10. het Pascha, Exod. 12. uyt de seven magere ende vette koeyen, &c. Genes. 41.

d V. Hoe is dan te verstaen het gene staet Actor. 22. 16.?

A. Dat de Doop hem soude zijn een teecken ende zegel dat sijne sonden afgewasschen waren.

d V. Soo dat uyterlicke water de sonden niet afwascht, maer alleen een teecken ende zegel is, wat wascht dan de sonden af?

A. Het bloet ende de Geest Christi.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Joh. 1. 7. Ende het bloet Jesu Christi sijns Soons reynight ons van alle sonden. Apoc. 1. 5. Ende ons van onse sonden gewasschen heeft in sijnen bloede. Matth. 3. vs. 11. Die sal u met den H. Geest, ende met vyer doopen. 1. Corinth. 6. 11. Maer ghy zijt afgewasschen, &c. in den Name des Heeren Jesu, ende door den Geest onses Godts.

b V. Seght my eens wat sonden het bloet Christi wechneemt, erfsonden of dadelicke sonden?

A. Alle beyde.

b V. Wat sonden reynight de H. Geest wech, erfsonden of dadelicke sonden?

A. Alle beyde.

d V. Soo de H. Geest ons reynight van onse sonden, waerom zijnder dan noch in ons sonden overigh?

A. De heylighmakinge geschiet niet volkomentlick ende tseffens, maer met trappen.

d V. Hoe veelderley macht der sonden is'er?

A. Tweederley.

d V. Welck is die tweederley macht der sonden?

A. De verdoemende macht, ende de heerschende macht.

d V. Welcke macht is den geloovigen noch overigh, de verdoemende of de heerschende macht?

A. Geen van beyde.

d V. Wat macht der sonden wert in dit leven wechgenomen?

A. De verdoemende ende heerschende macht.

c V. Hoe kan men seggen dat het bloet Christi ende de H. Geest de verdoemende macht wechnemen?

A. Om des bloets Christi hebben wy de vergevinge van alle onse sonden, als zijnde de verdienende oorsaeck: ende door den H. Geest wort ons sulcken vergevinge geappliceert ende versekert.

c V. Wort de ziele eerst geheylight ende wedergeboren door Godts Geest, eer de mensche gedoopt wort, of wort de mensche eerst gedoopt, ende wort dan de ziele gereynight door den Geest?

A. De ziele wort eerst geheylight ende wedergeboren door Godts Geest, eer de mensche gedoopt wort.

d V. Wie houden het laetste staende?

A. De Papisten.

d V. Maer soude men niet mogen seggen, dat, als de mensche gedoopt wort, de H. Geest mede werckt, ende de mensche dan te gelijck met ende door het doopen gerechtveerdight ende geheylight wert?

A. Neen.

b V. Zijn de kinderen dan te voren Christenen, ende van hare sonden afgewasschen eer sy gedoopt worden?

A. Ja.

d V. Wacht de genade Godts na den Doop, of wacht den Doop na de genade Godts?

A. De Doop wacht na de genade Godts.

d V. Gaet de genade Godts voor, of gaet de Doop voor?

A. De genade Godts gaet voor.

d V. Is 't dan wel geseyt van de slechte menschen in 't Pausdom, wy sullen van een Heyden een Christen maken, als sy het kint ten Doop brengen?

A. Geensins.

AENHANGHSEL.

b V. Is de Doop nootsakelick?
A. Ja.
c V. Hoe is de Doop nootsakelick?
A. Ten aensien van Godes gebodt.
b V. Souder wel yemant konnen saligh worden die niet gedoopt is?
A. Ja.
b V. Geeft de Doop dan de saligheyt niet?
A. Neen.
c V. Wat doetse dan?
A. Sy verzegelt de saligheyt?
c V. Maer soude yemant, die niet begeert gedoopt te zijn, wel saligh worden?
A. Neen: 't en zy dat hy hem bekeere.
c V. De kinderen, die sonder Doop sterven, zijn die verdoemt?
A. Neen.
c V. Zijnse dan saligh?
A. Ja.
d V. Wat seggen de Papisten daer van?
A. Datse gaen na de helle, of ten schoonsten genomen, na een seker voorgeborghte van de helle, alwaerse noch de hemelsche vreughde noch de pijne der helle gevoelen.
c V. Maer is 'er wel soodanigh een plaetse?
A. Neen. Siet hier van breeder Vrage 69.
d V. Wijsen de Papisten de oude luyden, die geloovigh geworden zijnde, nochtans niet gedoopt zijn, oock uyt den hemel?
A. Neen.
d V. Maer waerom sluyten sy die daer niet uyt, daerse nochtans de kinderen daer uyt sluyten?
A. Sy seggen, dat de oude luyden ander gedoopt zijn.
d V. Waer mede?
A. Met den H. Geest, of met haer bloet.

d V. Heeft Christus geseyt dat men met bloet doopen sal?

A. Neen.

d V. Heeft Christus geseyt, dat de Beul den Doop sal bedienen aen den Martelaren, die, ongedoopt zijnde, voor de Religie haer bloet storten?

A. Neen.

Vrage 73.

Waerom noemt de H. Geest den Doop dat badt der wedergeboorte, ende de afwasschinge der sonden?

Antw. Godt en spreeckt alsoo niet sonder groote oorsake, namelick: niet alleen om ons daer mede te leeren, dat gelijck de onsuyverheyt des lichaems door het water, alsoo oock onse sonden door dat bloet ende den Geest Jesu Christi wechgenomen werden: maer veel meer dat hy ons door dit Goddelick pant, ende waerteecken wil versekeren, dat wy soo waerachtelick van onse sonden geestelick gewasschen zijn, als wy uytwendigh met water gewasschen werden.

d V. Godts woort seght nochtans, dat de Doop de sonden wechneemt, want hy wort genoemt het badt der wedergeboorte, Titum. cap. 3 vs. 5.?

A. Daer uyt en volght niet dat de Doop is een voorgaende oorsaeck, maar alleenlick dat hy is een seker teecken ende zegel.

d V. Als yemant ontfanght een officie, ende tot versekeringe van sijn officie een zegelbrief krijght, is daerom de zegelbrief een voorgaende oorsaeck van dat officie?

A. Geensins

d V. Waerom schrijft de H. Schriftuer de afwasschinge der sonden den Doop toe?

A. Om twee redenen.

d V. Welck zijn die?

A. 1. Van wegen de gelijckheyt die het water heeft met Christi bloet ende Geest. 2. Om daer door ons meer ende meer te versekeren van de reyniginge onser sonden.

d V. Wat gelijckheyt heeft het water met Christi bloet ende Geest?

A. Gelijck het uyterlicke water wechneemt de vuyligheden des lichaems, alsoo het bloet ende de Geest Christi de vuyligheden der ziele.

d V. Hoe worden wy door den Doop versekert van de reyniginge onser sonden?

A. Dat, soo waerlick als wy met dat water gedoopt worden, wy oock gedoopt worden inwendigh door het bloet ende den Geest Christi.

Vrage 74.

Sal men oock de jonge kinderen doopen?

Antw. Ja: want mitsdien sy al soo wel als de volwassene in 't verbont Godts, ende sijn gemeynte begrepen zijn, ende dat hen door Christi bloet de verlossinge van de sonden, ende de H. Geest, die dat geloove werckt, niet weyniger als de volwassenen toegeseyt wert, soo moetense oock door den Doop, als door dat teecken des verbonts, der Christelicke Kercke ingelijft, ende van de kinderen der ongeloovigen onderscheyden werden, gelijck in 't oude Verbont ofte Testament geschiet is, voor welcke in 't nieuwe Verbont den Doop ingeset is.

d V. Wat voor dwalingen hebben de Mennoniten ontrent den heyligen Doop?

A. Dat sy de Kinderdoop verwerpen, ende de herdoopinge drijven.

a V. Magh men de kinderen dan wel doopen?

A. Ja.

b V. Allerley kinderen?

A. Neen.

c V. Is de questie tusschen ons ende de Mennoniten, of men alle jonge kinderen doopen sal?

A. Neen.

c V. Gevoelen wy dat men alle jonge kinderen sonder onderscheyt doopen sal?

A. Neen.

c V. Souden wy willen ofte mogen doopen de kinderen van Joden, Turcken, ende Heydenen?

A. Neen.

d V. Waer in is de questie dan gelegen tusschen ons ende de Wederdoopers?

A. Of men de jonge kinderen der geloovigen magh en sal doopen.

c V. Wat seggen wy hier toe?

A. Ja.

c V. Wat seggen de Mennoniten?

A. Neen.

c V Maer als de vader een Jode ofte Heyden was, ende de moeder een ware Christen, of de moeder een Jode of Heyden, of van een ander Religie, ende de vader van de ware Religie, soude men dan soodanige kinderen mogen doopen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 7. 14. Want anders waren uwe kinderen onreyn, maer nu zijn sy heyligh.

c V. Wat redenen heeft de Catechismus, om te bewijsen dat men de jonge kinderen der geloovigen doopen magh?

A. Vier.

b V. Welck is de eerste reden?

A. Dat sy soo wel in 't verbont Godts zijn als de volwassene, en dienvolgens haer soo wel het teecken van 't verbont Godts toekomt als de volwassene.

d V. Bewijst, dat de kinderen der geloovigen in 't verbont Godts zijn, soo wel als de volwassene?

A. Gen. 17. 10. Dit is mijn verbont, dat ghylieden houden sult tusschen my ende tusschen u, ende tusschen uwen zade na u: Dat al wat manlick is besneden werde. met Actor. 2. 39. Want u komt de belofte toe, ende uwen kinderen, ende allen die daer verre zijn, soovele als er de Heere onse Godt toe roepen sal.

c V. Alle die dan in 't verbont Godts zijn, mogen die gedoopt werden?

A. Ja.

c V. Geldt dese reden om van den Doop te weeren alle kinderen der ongeloovige?

A. Ja.

b V. Welck is de tweede reden die de Catechismus stelt?

A. Datse den H. Geest hebben, soo wel als de volwassene, ende de verlossinge van de sonden.

d V. Bewijst, dat de kinderen den Geest Christi hebben?

A. 1. Cor. 7. 14. Want anders waren uwe kinderen onreyn, maer nu zijn sy heyligh.

d V. Kan men uyt dese plaetse bewijsen, dat de kinderen den Heyligen Geest hebben?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Om dat men niet heyligh zijn kan sonder den H. Geest.

d V. Soude men een kint wel mogen doopen, dat men niet en weet of het inwendigh geheylight ende van Godt verkoren zy?

A. Ja: want een Predikant en kan, of en behoeft sulcks met een seker oordeel des geloofs niet te weten: soo weynigh als hy 't selve sekerlick weten

kan ofte moet van de volwassene die hy 't Euangelium predickt, ofte het Nachtmael geeft. Siet 2. Tim. 2. 24, 25, 26.

d V. Soo de kinderen den Geest Christi niet en hadden, souden sy dan Christo wel toekomen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 8. 9. Maer soo yemant den Geest Christi niet en heeft, die en komt hem niet toe.

d V. Waer uyt bewijst ghy verder, dat de kinderen den Heyligen Geest hebben?

A. Jerem. 1. 5. Eer dat ick u in moeders buyck formeerde, heb ick u gekent, ende eer ghy uyt de baermoeder voortquaemt, heb ick u geheylight. Luc. 1. 44.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat de kinderen de verlossinge der sonden hebben?

A. Matth. 19. 14. Maer Jesus seyde, Laet af van de kinderkens, ende en verhindert haer niet tot my te komen: want der sulcker is het Koninckrijck der Hemelen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat men doopen magh die de verlossinge der sonden, ende den Geest Christi hebben?

A. Actor. 10. 47. Kan oock yemant het water weeren dat dese niet gedoopt en souden worden, welcke den Heyligen Geest ontfangen hebben, gelijck als oock wy?

b V. Welck is de derde reden?

A. Om dat de kinderen der geloovigen moeten onderscheyden werden van de kinderen der ongeloovigen, het welcke niet en kan geschieden, dan daer door, datse hebben het veltteecken Christi, dat is, den Doop, ende de andere niet.

b V. Welck is de vierde reden?

A. Om dat de Doop is gekomen in plaetse van de Besnijdenisse.

d V. Bewijst dat?

A. Coloss. 2. 11, 22. In welcken ghy oock be-

sneden zijt met een besnijdenisse die sonder handen geschiet, in de uyttreckinge des lichaems der sonden des vleeschs, door de besnijdenisse Christi: zijnde met hem begraven in den doop, &c.

c V. Moesten de kinderen besneden worden?

A. Ja: Gen. 17. 10. Dat al wat mannelick is u besneden worde.

c V. Moeten dan de kinderen oock gedoopt werden?

A. Ja.

d V. Welck zijn de redenen die de Mennoniten tegen den kinderdoop by brengen?

A. Deselve zijn verscheyden.

d V. Welck is de eerste reden?

A. Dat'er geen bevel noch gebodt is in Godts woort van dat men de kinderen doopen sal.

d V. Wat seght ghy hiertoe?

A. Daer is bevel in Godts woort.

d V. Dat wy de kinderen doopen, is dat soo een Paepsche instellinge?

A. Neen.

d V. Bewijsen wy den kinderdoop tegen de Mennoniten uyt gewoonte, om dat wy den Doop soo bedienen?

A. Neen.

d V. Waer uyt dan?

A. Uyt Godts woort.

d V. Bewijst dat'er is bevel in Godts woort van de jonge kinderen te doopen?

A. Actor. 2. 39. Want u komt de belofte toe ende uwen kinderen, &c. 1. Corinth. 7. 14. Ezech. 16. 21.

d V. Staet het daer met expresse woorden, doopt de kinderen?

A. Neen.

d V. Hoeft het wel met expresse woorden daer te staen?

A. Neen.

d V. Hoe staet het daer?

A. De sake staet daer.

d V. Seyt de Apostel datse in 't verbont zijn?

A. Ja.

d V. Komt dan haer het teecken van de inlijvige in 't selve verbont toe?

A. Ja.

d V. Hoe soudt ghy de Mennoniten hier van overtuygen?

A. Om dat sy met expresse woorden niet konnen bewijsen, dat men de weduwen sal doopen, ende de vrouwen het Nachtmael geven.

d V. Magh men sulcke consequentien wel uyt Godts woort halen?

A. Ja.

d V. Maer de consequentien zijn menschlick; ergo, niet Godes woorts?

A. Sy zijn in Godes woort gegrondet.

d V. Bewijst, dat men soodanige consequentien uyt Godts woort magh trecken?

A. Matth. 22. 32. Ick ben de Godt Abrahams, ende de Godt Isaacks, ende de Godt Jacobs. Godt en is niet een Godt der dooden, maer der levende.

d V. Staen die woorden, De dooden sullen opstaen, in de vijf boecken Mosis?

A. Neen.

d V. Staet de sake daer?

A. Ja.

d V. Treckt dan Christus met consequentien het selve daer uyt?

A. Ja.

d V. Welck is de tweede reden van de Mennoniten?

A. Dat het is een prophanatie ende ontheyliginge van den Doop.

d V. Wat soudt ghy hier toe seggen?

A. Dat is valsch.

d V. Maer het schijnt nochtans soo, want de kinderen en verstaen het niet?

A. Dat is evenveel.

d V. Magh men dan evenwel den Doop aen de kin-

deren bedienen, hoewel sy 't nu niet en verstaen, en nochtans sonder ontheyliginge van den Doop?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Genes. 17. 10. Dat al wat manlick is u besneden worde.

d V. Hoe soudt ghy het uyt de Besnijdenisse bewijsen?

A. Om dat de Besnijdenisse was een heyligh teecken van Godt ingestelt, het welcke de kinderen niet verstonden, en nochtans soo gebiedt Godt, dat de kinderen souden besneden worden, Genes. 17. 10.

d V. Is het dan wel een schendinge ende ontheyliginge van den Doop?

A. Neen.

d V. Welck is hare derde reden?

A. Dat men eerst moet leeren, en dan doopen, Matth. 28. 19. en dat de kinderen niet konnen geleert worden.

d V. Wat soudt ghy daer toe seggen?

A. Dat wort verstaen van de volwassene, dewelcke eerst moeten geleert ende onderwesen werden, eerse mogen gedoopt worden.

d V. Welck is hare vierde reden?

A. Dat men moet doopen op het fundament van het geloove, Marc. 16. 16. ende dat de kinderen geen geloove hebben.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. 1. Dat is te verstaen van de volwassene. 2. Soo seggen wy, dat de kinderen geloove hebben, niet het actuële geloove krachtigh door de goede wercken, maer de wortel ende het zaet van het geloove, ende het geestelick vyer, het welck de Heylige Geest, soo wanneerse tot hare jaren gekomen zijn, aensteeckt ende doet branden.

d V. Hoe soudt ghy dat bewijsen?

A. Om datse den Geest Christi hebben, als te voren gehoort is: nu, waer de Geest Christi is, daer is het geloove, het zy ten aensien van de dadelicke werckinge

des selfs, gelijck als in de volwassene: het zy ten aensien van de wortel ende oorspronck, als in de kleyne kinderen. Meer andere redenen brengen sy by, doch deselve en hebben niet om 't lijf, dit zijn wel de voornaemste.

SONDAGH XXVIII. VRAGE 75, 76, 77.

VRAGE 75.

Hoe wert ghy in het heylige Nachtmael vermaent ende verseeckert, dat ghy aen de eenige offerhande Christi, aen het kruys volbracht, ende aen al sijn goet gemeynschap hebt?

Antw. Alsoo dat Christus my ende alle geloovigen, tot sijner gedachtenisse van dit gebroken broot te eten, ende van desen drinckbeker te drincken bevolen heeft, ende daer toe belooft: Eerstelick, dat sijn lichaem soo sekerlick voor my aen 't kruys geoffert ende gebroken, ende sijn bloet voor my vergoten zy, als ick met oogen sie, dat dat broot des Heeren my gebroken, ende den drinckbeker my medegedeelt wert. Ende ten anderen, dat hy selve mijn ziele met sijnen gekruysten lichaeme ende vergoten bloede, soo sekerlick tot een eeuwigh leven spijst ende laeft, als ick dat broot ende drinckbeker des Heeren, als sekere waerteeckenen des lichaems ende bloets Christi, uyt des Dienaers hant ontfange, ende mondelick geniete.

a V. Hoe veel Sacramenten zijnder?
A. Twee.
a V. Welck zijn die?
A. Den heyligen Doop ende het heyligh Avontmael.
b V. Van wat Sacrament wort hier gehandelt?
A. Van het Sacrament des Avontmaels.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In drie deelen.
d V. Welck zijn die drie deelen?
A. 1. Welck daer zy het teecken ende de beteeckende sake in het Sacrament des Avontmaels, Vrage 75. 2. De nadere verklaringe daer van, Vrage 76. 3. De vastigheyt ende sekerheyt daer van, Vrage 77.
d V. In welckers plaetse komt het Avontmael?
A. In plaetse van het Paeschlam.
c V. Moeten wy oock het Paeschlam eten?
A. Neen.
c V. Tot hoe langh was het Paeschlam dan ingestelt?
A. Tot den tijt der verbeteringe.
d V. Waer uyt bewijst ghy dat?
A. Coloss. 2. vss. 14, 17. Uytgewischt hebbende het hantschrift dat tegen ons was, in insettingen bestaende, &c. vs. 17. Welcke zijn een schaduwe van toekomende dingen, maer het lichaem is Christi. Hebr. 9. 10. Tot op den tijt der verbeteringe opgeleght.
a V. Wie heeft het Avontmael ingestelt?
A. De Heere Christus.
b V. Wanneer heeft hy het ingestelt?
A. In de nacht doen hy verraden wiert.
c V. Wat nacht was dat?
A. De nacht tusschen den Donderdagh ende Vrijdagh.
c V. Waer uyt blijckt dat?
A. Om dat Christus daeghs daer aen, zijnde Vrijdagh, gekruyst is.
c V. Waer staet de historie van de instellinge des Avontmaels?
A. Matth. 26. 26, 27, 28, 29. Marc. 14. 22, &c. Luce 22. 19, &c.

c V. Onder wat gestalte heeft Christus het Nachtmael ingestelt?

A. Onder de gestalte van broot ende wijn.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 26. 26, &c. Ende als sy aten, nam Jesus het broot, &c. ende 1. Corinth. 11. 23, &c.

a V. Waer mede moeten wy het Nachtmael bedienen?

A. Met broot ende wijn.

b V. Moet het nootsakelick broot zijn?

A. Ja.

c V. Waerom?

A. Om dat Christus het soo heeft ingestelt.

c V. Doen dan de Papisten wel, als sy met de hostikens het Nachtmael bedienen?

A. Neen.

c V. Is dat wel bequaem etelick of gebruyckelick broot?

A. Neen.

c V. Wat voor broot moet het zijn, witte, of rogge, of tarwe, of gerste broot?

A. Het is evenveel.

c V. Moet het gehevelt ofte ongehevelt zijn?

A. Het is evenveel.

c V. Wat broot gebruyckte Christus?

A. Ongehevelt broot.

c V. Wel moeten wy dan oock niet ongehevelt broot gebruycken?

A. Neen.

c V. Maer wy moeten immers doen na de instellinge Christi?

A. Dat gaet de instellinge Christi niet aen.

c V. Waerom gebruyckte Christus ongehevelt broot?

A. Om dat daer anders geen broot by de hant was.

c V. Hoe quam dat?

A. Om dat het Pascha was, ende de Joden als dan in seven dagen geen gehevelt broot en mochten in huys hebben.

d V. Waer staet dat?

A. Exod. 12. 15. Seven dagen sult ghylieden ongesuerde brooden eten.

d V. Hoe wiert dat broot genoemt?

A. Een broot der ellende, Deut. 16. 3.

d V. Wat gaf dit broot dan te kennen?

A. De ellende ende het verdriet welck de kinderen Israëls in Egypten van de Egyptenaren was aengedaen, als oock haren haestigen uytgangh uyt Egypten, geen tijt hebbende om het deegh te deessemen, Exod. 12. 34, 39. Deut. 16. 3.

c V. Is het met ons oock soo gelegen?

A. Neen.

c V. Konnen wy gehevelt broot krijgen?

A. Ja.

c V. Nam Christus soodanigh broot als by de hant was?

A. Ja.

c V. Mogen wy dan oock soodanigen broot nemen als by de hant is?

A. Ja.

c V. Maer zijn wy aen het ongehevelt broot niet gebonden?

A. Neen.

c V. Is dat dan mede, nevens alle andere ceremonien des Wets, afgeschaft?

A. Ja.

c V. Moet men dat broot van te voren heyligen, door kruycen of eenige andere dingen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het strijt tegen de instellinge Christi.

d V. Hoe strijt het daer tegen?

A. Om dat Christus sulcks niet gedaen heeft.

d V. Wie zijn die gene die sulcks doen?

A. De Papisten.

b V. Als'er broot is in 't Nachtmael, is dat dan genoegh?

A. Neen.

b V. Wat moet'er noch by zijn?

A. Wijn.

c V. Soude een van beyde niet genoegh zijn?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het Christus soo ingestelt heeft.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. cap. 26. vs. 27. Ende hy nam den drinckbeker, &c. 1. Corinth. 11. 25.

d V. Maer waerom heeft het Christus soo ingestelt?

A. Christus heeft hemselven daer in willen voorstellen als een volkomen voedsel onser zielen, gelijck wy tot volkomen voedsel onses lichaems niet alleen spijse, maer oock dranck van doen hebben.

d V. Maer of yemant walghde van den wijn, wat raet dan?

A. Dese is ge-excuseert in desen deele, ende staet daer by te gedencken, of men den soodanigen niet eenigen anderen versterckenden dranck soude mogen geven, die na proportie ten naesten by aen het lichaem doen kan, het gene de wijn doet.

d V. Maer als daer yemant is die geen wijn en magh, moet daerom de wijn t'eenemael wechgenomen werden?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, die het onder een gestalte bedienen?

A. De Papisten.

d V. Wat excusen hebben sy?

A. Sy seggen, dat het bloet in 't lichaem is, ende dat het volck het lichaem Christi ontfangende, met eenen het bloet als by concomitantie genietet.

d V. Hoe soudt ghy haer wederleggen?

A. Dat Christus door den wijn niet heeft willen vertoonen het bloet dat in sijn lichaem was, maer dat uytgestort soude worden.

c V. Welck zijn de uyterlicke ceremonien ontrent het broot ende den wijn?

A. Breken, nemen, eten ende drincken.

c V. Hoe moet men dan met het broot handelen?

A. Breken.

d V. Wie sal het breken?

A. De Dienaer.

d V. Waer staet het, dat de Dienaer het broot breken sal?

A. 1. Corinth. cap. 11. vs. 24. Ende als hy gedanckt hadde brack hy 't, &c.

b V. Moet men elck mensch dan niet een heel broot geven?

A. Neen.

c V. Doen dan de Papisten wel als sy de luyden de hostikens geven?

A. Neen.

b V. Wat sal men doen met het broot als het gebroken is?

A. Geven.

b V. Wie sal men 't geven?

A. Den Communicanten.

c V. Wat sullen de Communicanten doen?

A. Nemen ende eten.

c V. Soude men het de luyden niet in den mont moeten steken?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks is sonder noot en reden, mitsgaders buyten de instellinge Christi: Matth. 26. 26. Nemet, etet, &c. 1. Corinth. cap. 11. vs. 23, &c.

c V. Zijn de handen der geloovigen soo heyligh niet, als de mont of de tanden zijn?

A. Ja.

d V. Wie zijn die gene die het de luyden in den mont steken?

A. De Papisten.

d V. Maer waerom doense dat?

A. Om dat'er niet yet van de hostie en kome op de aerde te vallen, ende wat diergelijcke beuselingen meer zijn.

c V. Moet men oock het broot niet opsluyten ofte omdragen?

A. Neen

c V. Wie doen sulcks?

A. De Papisten.

d V. Bewijst dat men het eten moet?

A. Matth. 26. 26. Nemet, etet, &c. 1. Cor. 11. 24.

b V. Wat sal men doen met de wijn?

A. Drincken.

c V. Wie moet daer van drincken, de Priester alleen?

A. Neen.

c V. Waer geschiet dat?

A. In 't Pausdom, als de Priester de Misse doet.

c V. Wie moet dan daer af drincken.

A. Alle de Communicanten.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 26. 27. Drinckt alle daer uyt. met 1. Corinth. 11. vss. 26, 28.

b V. Is het broot ende de wijn in 't Nachtmael heyligh broot ende heyligen wijn?

A. Ja.

c V. Is het heyligh in substantie ende wesen?

A. Neen.

d V. Of dat broot dan in 't breken of geven op de aerde viel, ende soo verloren gingh, ende de wijn by ongeluck of by geval quam te storten, soude daer de Religie of de conscientie eenige swarigheyt aen hebben of lijden?

A. Neen.

c V. In wat respect ende aensien is het dan een heyligh broot ende heyligen wijn?

A. In gebruyck ende beduydinge.

b V. Het broot dat'er overblijft, is dat gemeyn of heyligh broot?

A. Gemeyn broot.

b V. De wijn dieder overblijft, is die gemeynen of heyligen wijn?

A. Gemeynen wijn.

d V. Soudt ghy my wel konnen seggen, wanneer het broot ende de wijn in 't Nachtmael heyligh broot

ende heyligen wijn is, ende wanneer het gemeyn broot ende gemeynen wijn is?

A. Het gene van den Dienaer aen de Communicanten gegeven, actuëlicken van haer gegeten ende gedroncken wort, dat is heyligh broot ende heyligen wijn.

b V. Blijft het broot in 't Nachtmael broot, ende de wijn, wijn?

A. Ja.

b V. Wort het dan niet verandert?

A. Ja, en neen.

b V. Hoe wort het verandert, in wesen ende in natuerlicke eygenschappen?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. In gebruyck.

b V. Hoe wort het in gebruyck verandert?

A. Als het tot een teecken ende zegel van Christi lichaem ende bloet actuëlicken gegeten ende gedroncken wert.

c V. Wat is het fundament van dese veranderinge?

A. Het woort ende de beloften Christi.

d V. Wat is het gevoelen van de Papisten ontrent dese veranderinge?

A. Dat het broot ende den wijn verandert in substantie ende wesen, in 't lichaem ende bloet Christi.

c V. Staet'er ergens in de Schriftuere van sulcken veranderinge?

A. Neen.

d V. Kan dat wel geschieden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Christus alreede is, ende dienvolgens uyt het broot niet eerst worden kan. Doch siet hier van eygentlick Vrage 78.

c V. Wat beteeckent het broot in 't Nachtmael?

A. Het lichaem Christi.

c V. Wat beteeckent de wijn in het Nachtmael?

A. Het bloet Christi.

c V. Wat beteeckent het gebroken broot?

A. Het gebroken lichaem Christi.

c V. Is Christi lichaem dan gebroken?

A. Ja.

d V. Nochtans staet 'er Joh. 19. 36. Dat 'er geen been van hem gebroken is?

A. Christi lichaem wort geseyt gebroken te zijn, ten aensien van de scheydinge der ziele van den lichame, als oock ten aensien van de wonden in handen ende voeten, van openinge sijner zijde met de speere, ende alsoo ten aensien van de veelvoudige martelisatie die sijn lichaem is aengedaen.

c V. Wat beteeckent de uytgestorten wijn?

A. Het vergoten bloet Christi.

b V. Seght my nu eens kortelick welck het teecken zy in Nachtmael?

A. Broot ende wijn.

b V. Seght my eens welck de beteeckende sake zy?

A. Het lichaem ende bloet Christi.

b V. Hoe veelderley spijse ende dranck is 'er in 't Nachtmael?

A. Tweederley,

b V. Welck is die tweederley spijse ende dranck?

A. Uyterlicke ende innerlicke, ofte lichamelicke ende geestelicke.

b V. Welck is de uyterlicke spijse ende dranck?

A. Broot ende wijn.

b V. Welck is de innerlicke spijse ende dranck?

A. Het lichaem ende bloet Christi.

b V. Hoe veelderley eten ende drincken is 'er in 't Nachtmael?

A. Tweederley, uyterlick ende innerlick.

b V. Welck is het uyterlick eten ende drincken?

A. Het welck geschiet met den mont des lichaems.

b V. Welck is het innerlick eten ende drincken?

A. Het welck geschiet met den mont der ziele, dat is met het geloove.

b V. Dat uyterlick eten ende drincken, is dat een ende het selfde met het innerlick eten ende drincken?
A. Neen.
c V. Als men met den mont het broot des Nachtmaels etet, eet men dan oock met eenen Christum?
A. Ja.
c V. Eet men en drinckt men die beyde op eenen tijt?
A. Ja.
b V. Eet men ende drinckt men Christum?
A. Ja.
c V. Hebben wy Christum in ons Nachtmael tegenwoordigh?
A. Ja.
c V. Hoe, lichamelick?
A. Neen.
c V. Hoe dan?
A. Geestelick.
c V. Is Christus dan in der daet ende waerlick tegenwoordigh, of alleen in schijn, of door gelijckenisse?
A. In der daet, ende waerlick.
c V. Wort hy dan oock genomen ende ontfangen van de geloovigen?
A. Ja.
c V. Is hy dan wel soo verre van ons Nachtmael, als de hemel is van de aerde?
A. Neen.
d V. Wie seggen sulcks, de onse, of is het ons valschlick opgedicht?
A. Die van 't Pausdom hebben sulcks een van onse Leeraers, te weten Beza, valschlick willen opdichten.

AENHANGHSEL.

d V. Als men het Nachtmael ontfanght, is het dan stichtelick dat men op sijn knijen leyt?
A. Neen.
d V. Is het stichtelicker het Nachtmael sittende te ontfangen?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om dat dat minder schijn heeft van aanbiddinge des broots.

d V. Wat is eygentlick het werck van een die te Nachtmael gaet?

A. Het werck des genen die te Nachtmael gaet, moet aengemerckt werden, 1. Ten aensien van het gene yemant doen moet voor de genietinge des Avontmaels 2. Ten aensien van de genietinge selfs. 3. Ten aensien van 't gene yemant doen moet na de genietinge.

d V. Wat is het werck dat yemant doen moet eer hy het Avontmael ontfanght?

A. Hy moet hemselven wel bereyden, ten eynde hy als een ware dischgenoot magh ontfangen werden.

d V. Waer in is dese voorbereydinge gelegen?

A. 1. In 't weeren ende wechdoen der beletselen, dewelcke het weerdigh ontfangen van het H. Nachtmael hinderlick zijn. 2. In een distinctie ende bescheydene overlegginge ende verhael van de leere des H. Nachtmaels. 3. In een neerstige ondersoeckinge der conscientie, ende vernieuwinge van ware vernederinge, bekeeringe, ende ware gehoorsaemheyt. 4. In vernieuwinge ende opweckinge van een waerachtigh ende levendigh geloove in Jesum Christum. 5 In een oprechte ende waerachtige liefde. 6. In een heyligh verlangen na dien tijt op welcke het H. Nachtmael sal bedient worden. 7. In een oprecht voornemen om sijn leven aen te stellen weerdigh soodanige beroepinge ende gemeynschap met Christo. 8. Ten laetsten in vyerige gebeden tot Godt, om sijnen zegen over alle dese betrachtingen.

d V. Welck zijn de beletselen die yemant moet wechdoen, sal hy wel en wettelick 't Nachtmael ontfangen?

A. De wereltsche sorgen ende bekommernissen, kijvagien, twistingen ende tweedrachten, twijffelingene aen Godes genade, als oock de bestrijdingen end

voorwerpselen des Satans, als dat men al te grooten sondaer is, ende de boetveerdigheyt ende het geloove al te kleyn is, dan dat men met Godt, ende Christo sijnen Sone, ware gemeynschap soude konnen bekomen, welcke altesamen met een heyligh geloove moeten overwonnen worden.

d V. Waer in is de bescheydene overlegginge ende het verhael van de leere des H. Nachtmaels gelegen?

A. In een overdenckinge ende overlegginge, 1. Van het teecken, en dat ten aensien van des selfs substantie, als broot ende wijn, als mede, ten aensien van des selfs uyterlicke ceremonie, soo des gevende; gelijck daer is, nemen, zegenen, breken, uytstorten, uytdeylen: als des ontfangende; gelijck daer is, nemen, eten ende drincken. 2. Van de beteeckende sake, en dat insgelijcks soo ten aensien van des selfs substantie, als het lichaem Christi, dat is, de weldaden door sijn doot verkregen, het bloet Christi, sonder welckers uytstortinge geen vergevinge is. Hebr. 9. 22. Als oock, ten aensien van de actien ontrent het selfde: des gevende, gelijck daer is 1. Christus gegeven, gesonden, ende verzegelt van den Vader. 2. Geheylight door gebeden. 3. Geleden, gestorven, gekruyst, ende sijn bloet vergoten. 4. Geschoncken, toegerekent, ende den geloovigen toege-eygent: des ontfangende, gelijck daer is, de aenneminge ende vereeniginge met Christo. 3. In een overdenckinge ende overlegginge van de hooghweerdigheyt des H. Nachtmaels, gelegen zijnde 1. in de Majesteyt des Autheurs, die het ingestelt heeft, welck niet en is eenige Heylige, ofte Engel, maer de Heere Christus, de eeuwige Sone Godts, de Koninck der Koningen, ende de Heere der Heeren. Apoc. 17. 14. 2. In de kostelicke wesentlicke deelen des selfs, als daer zijn de aerdtsche elementen beteeckenende; de Goddelicke woorden heyligende; de hemelsche genade, ende dingen daer door beteeckent zijnde. 3. In de treffelickheyt van de eynden waerom dat het ingestelt is, als zijnde 1. een gedachtenisse van

het eenige soen-offer door Christum verkregen, Matth. 26. vs. 26, &c. Luce 22. vs. 19. 1. Corinth. 11. vss. 25, 26. 2. Een bevestinge onses geloofs. Rom. 4. vs. 11. 3. Een pant ende leverey van de krachtige gemeynschap welcke de geloovigen met Christo hebben. 1. Corinth. 10. 16. 4. Een seker pant van onse verrijsenisse is: geestelicke, gelijck daer is de verrijsenisse der zielen in dit leven van den doot der sonde, Rom. 6. 4, 5, 12. welcke verrijsenisse genoemt wort de eerste verrijsenisse: lichamelicke, welcke is de verrijsenisse onser lichamen ten jonghsten dage, Joh. 6. vs. 54. welcke verrijsenisse de tweede verrijsenisse genoemt wert, ende ons van den eersten doot vrijet. 5. Dat het ons versekert de hope des eeuwigen levens, ende onse zielen tot een sekere hope des eeuwigen levens gevoedet werden. 1. Corith. cap. 10. vs. 16. ende 11. 25. En eyndelick, ten 6. dat de Christenen ende ware geloovigen verbonden worden, als door een eedt van getrouwigheyt, dat sy den eenigen waren Godt dienen sullen, ende geen andere versoen-offerhanden voor de sonden aennemen sullen, als alleen dat eenige waerachtige versoen-offer, hetwelcke Christus eenmael door sijn doot opgeoffert heeft, ende door welcke hy de offerhanden van de Wet ge-eyndight, ende de eeuwige verlossinge ende rechtveerdigheyt voor alle geloovigen gewrocht heeft.

d V. Is dese kennisse aengaende de leere des Avontmaels nootsakelick voor een Communicant?

A. Ja: want sonder deselve en kan de oprechte beproevinge sijns selfs niet geschieden, 1. Corinth. 11. 28. en wy konnen niet gelooven het gene wy niet en weten, Joh. 9. 36.

d V. Ghy seght, dat tot de voorbereydinge van het H. Nachtmael oock vereyscht wort de ondersoeckinge van de conscientie, wat is de conscientie?

A. De conscientie is het oordeel des menschen van sijns selfs actien, voor soo veel het onderworpen wort het oordeel Godes: Esai. cap. 5. vs. 3. 1. Corinth.

11. 31. Want indien wy ons selven oordeelden, soo en souden wy niet geoordeelt worden.

d V. Waer in is de ondersoekinge van de conscientie gelegen?

A. Alsoo daer is een onwetende, dwalende, twijffelende, schrupuleuse, sorgeloose, quade, afgebrande, ende goede conscientie, soo moet een goet Communicant voor het genieten van het Avontmael, sijn gemoedt ende conscientie gaen neerstelick ondersoecken, of hy oock met een goede conscientie toekomt, want de Heere en wil het heylige den honden niet voorgeworpen hebben, noch de peerlen voor de swijnen. Matth. 7. 6. Nu, tot een goede ende oprechte conscientie wort vereyscht, 1. dat de conscientie oprechtelick ende sinceerlick oordeelt dat dat goet is, het welck goet is, volgens het oordeel Godes, ende dat dat quaet is, het welck volgens het oordeel Godes quaet is. 2. Dat de conscientie onschuldige, absolveere ende den mensche overtuyge, aengaende het gene de mensche wel gedaen heeft, ende hem beschuldige ende verdoeme, aengaende het gene hy qualick gedaen heeft. 3. Dat de conscientie krachtelick opwecke tot wel doen, ende te rugge trecke van het gene het welcke quaet is. Hebr. 13. vs. 18.

d V. Soude dan daer geen goede conscientie zijn alwaer dese dingen niet bespeurt werden?

A. Neen.

d V. Soude een waer Communicant sich dan alsoo moeten gestelt vinden, in gevalle hy wel ende wettelick het Avontmael sal komen te ontfangen?

A. Sekerlick ja.

d V. Maer kan een mensche de beschuldinge ende ontschuldinge sijner conscientie wel gewaer worden?

A. Ja: Rom. 2. 15. Hare conscientie mede getuygende, ende de gedachten onder malkanderen haer beschuldigende, ofte oock ontschuldigende.

d V. Wat raet, soo wanneer een mensche de goede getuygenisse, &c. sijner conscientie niet gewaer wert,

wat sal hy doen om dese goede conscientie te bekomen?

A. De conscientie wort goet gemaeckt 1. door Christi bloet, met den geloove toegepast, waer door de beschuldinge ende verdoemenisse wort wechgenomen, Hebr. 9. 13, 14. ende 10. 22. 2. Door de kracht van des selfs bloet in ware bekeeringe van de doode wercken, ende heylighmakinge des Geests, 1. Tim. 1. 5. Actor. 15. 8, 9. daer door de geloovigen gestelt werden in een sterck ende oprecht voornemen om wel te leven. 3. Door conscientieuse, of Godtsdienstige oeffeningen der gebeden tot Godt, volgens het exempel Davids, Psalm 51. 9, 11, 12.

d V. Is het nootsakelick dat een mensche, die ten Avontmael sal gaen, sijn bekeeringe vernieuwe?

A. Ja: want 1. dat wort vereyscht in de Discipelen Christi, welckers predicatie geweest is, Bekeert u, Marc. 1. vs. 15. 2. Om dat niemant sonder de ware bekeeringe tot Godt een ware Christen kan zijn, hoedanigh nochtans zijn moeten alle die gene dewelcke de geestelicke spijse sullen konnen deelachtigh zijn. 3. Soo schijnt dit oock te kennen te geven het Paeschlam, het welcke met bittere kruyden moeste gegeten worden, Exod. 12. 8. ende dat de Israëliten vlijtelick alle dingen moesten doorsoecken of 'er niet yets gedeessemts overigh en was gebleven, Exod. 12. 15. Nu, waer in dese ware bekeeringe gelegen is, sal aengewesen werden Vrage 88, &c.

d V. Wort oock het ware geloove vereyscht in een ware Communicant?

A. Ja: want 1. een mensche en ontfanght niet meer in 't heylige Nachtmael als hy geloove heeft, Joh. 6. 35. Psalm 81. 11. 2. Sonder het waerachtigh ende levendigh geloove in Jesum Christum en kan niemant een goet Christen zijn, Joh. 1. 12. Act. 11. 26.

d V. Is een oprechte ende waerachtige liefde nootsakelick, als men het Avontmael sal ontfangen?

A. Ja: want 1. soo is 't Avontmael een Liefde-

maeltijt, ende de geloovigen zijn een lichaem, ende alle eens broots deelachtigh, 1. Cor. 10. 17. 2 Om dat de levereije der Christenen is, malkanderen lief te hebben, Joh. 13. 34.

d V. Wort'er vereyscht een heyligh verlangen na den tijt, op welcke het H. Nachtmael sal bedient worden?

A. Ja: want 1. soo geeft de Heere Christus met sijn exempel sulcks te kennen, Luce 22. 15. 2. Wy moeten alle tijt begeerigh zijn ende verlangen na allen Godtsdienst des Heeren, volgens de vermaninge Petri, 1. Petr. 2. 2. ende volgens het exempel Davids, Psalm 42. ende 43. ende 63. ende 65. ende 84. ende 122. Hoe veel te meer na het H. Avontmael, alwaer alle dingen, die men soude mogen wenschen ende begeeren, t'samen gevoeght zijn: alwaer is de alderuytnemenste gemeenschaps des Engels des verbonts, namelick, des Heeren Christi Jesu, om die gene, die oprechlich toe komen, te spijsen met het alderuytnemenste broot, ende te laven met den alleruytnemenste dranck, Cant. cap. 5. vs. 1. Matth. cap. 26. vss. 26, 27.

d V. Is het mede van nooden dat een mensche, die ten Avontmael gaet, aldaer kome met een voornemen om sijn leven te beteren, &c.?

A. Sekerlick ja: want 1. aen dese tafel worden wy gespijst ende gelaeft met het lichaem ende bloet Christi, om ons te verstercken ende te bevestigen in een heyligh ende Goddelick leven, waer mede wy Christo leven, ende hy in ons, ende tot verzegelinge des selfs: welcke dingen sekerlick vereyschen een sinceer en oprecht voornemen om hem aen te hangen ende te dienen, 1 Cor. 5. 7, 8. 2. Om dat andersins onse gantsche actie sal enckele hipocrysie, ende een misbruyck ende ontheyliginge zijn van het H. Nachtmael.

d V. Wat is nu het werck het welck een mensche doen moet in ende onder het genieten van het H. Nachtmael, is het formeelick bidden?

A. Neen.

d V. Is het niet gelegen in de aenbiddinge des broots?

A. Neen.

d V. Magh men het broot niet aenbidden?

A. Neen.

d V. Wie doen dat?

A. De Papisten.

d V. Waer tegen sondigen sy?

A. Tegen het eerste gebodt.

d V. Waer in is het dan gelegen?

A. 1. In een innerlicke overdenckinge van ons gebreck ende hooghste onweerdigheyt; ende aen d'ander zijde, van de weerdigheyt, grootte, ende kracht der verdiensten Christi, die hier afgebeeldet worden. 2. In het vergelijcken ende t'samenbrengen van het teecken ende de beteeckende sake, ende in een toepassen ende aennemen der verdiensten Christi, als oock in een volkomen versekeringe van dat Christi verdiensten onse verdiensten zijn, steunende dese onse versekeringe op de belofte ende toesegginge Christi. 3. In een Christelicke ende kinderlicke eerbiedigheyt, nederigheyt, danckbaerheyt, geestelicke appetijt ende smaeck, opweckinge van de liefde jegens Godt ende onsen naesten, voornamentlick met ons het Nachtmael genietende. 4. Ende eyndelick, in het opsenden van innerlicke uytschietende suchtingen, gebeden, ende aspiratien tot Godt.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat in en onder het genieten van het H. Nachtmael vereyscht wort een kinderlicke eerbiedigheyt jegens Godt?

A. Eccl. 4. 17. Wy moeten met alle eerbiedigheyt verschijnen voor eenen aerdtschen heerscher ende Prins, hoe veel te meer voor den Heere der heeren, Esai. 6. 3. De vrouwe vreesde ende beefde, die maer den zoom van Christi kleet aengeraeckt hadde, Marc. 5. 33. hoe veel te meer wy, die gevoed worden met het lichaem ende bloet Christi.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat'er vereyscht wort nederigheyt?

A. Om dat Godt alleen die nederige van herten

sijn genade geven wil. Luce 1. 52, 53. Matth. 23. 12. 1. Petr. 5. 6.

d V. Bewijst; dat'er vereyscht wert danckbaerheyt?

A. Om dat de minste borgerlicke beleeftheyt sulcks vereyscht, hoe veel te meer dan dese weldaet, dat wy van den grooten Godt genoodight ende toegelaten worden tot de gemeynschap van sijn tafel, ende versadight te werden met het lichaem ende bloet Christi. Siet Psalm 103. 1, 2 &c. ende 116. 12. ende 119. 44.

d V. Bewijst, dat'er vereyscht wort eenen geestelicken appetijt?

A. Psalm 81. 11. Doet uwen mont wijdt open, ende ick sal hem vervullen, Cant. 1. 4, 13, 14. Esai. 55. 1, 2. Matth. 24. 28. ende 5. 6. Joh. 6. 51.

d V. Welck is het gene yemant bewegen sal om dese dingen wel te betrachten?

A. Dat hy gedencke, 1. dat Christus soo wel waerachtighlick tegenwoordigh zy (hoewel op een andere maniere) als doen hy selfs het Nachtmael instelde, ende het selve met sijne Discipelen at: 2. dat de Vader des huysgesins sijne tafel oversiet, ende de genoodede gasten aenschouwt, om te sien ofse oock alle met een bruyloftskleet bekleet zijn. Matth. 22. 11.

d V. Welck is nu het werck het welck een Christen mensche doen moet na dat hy het Nachtmael heeft ontfangen?

A. Dit werck heeft sijn opsicht op sekere dingen die in de kerck moeten gedaen werden, als oock op sekere dingen, die yeder, t'huys gekomen zijnde, doen moet. Die dingen, die in de kerck moeten gedaen werden, die sien of alleen op ons, of op de gantsche gemeynte. Op ons alleen, gelijck daer is een geestelicke vreughde ende blijdtschap; een danckbare ende goedertierene omhelsinge; een opofferinge ende overgevinge onses selfs tot dienst ende gehoorsaemheyt Christi. Op de gantsche gemeynte, en is gelegen in een publijcke dancksegginge door gebeden ende Psalmen; in een rijcke ende mildadige uytreyckinge aen

den armen; ende eyndelick, in het ontfangen van den zegen Godes. Die dingen, die een yeder t'huys doen moet, zijn een vernieuwinge ende ververschinge der memorie: aengaende de weldaden Godts ende onses plichts; een ondersoeckinge van de conscientie, of wy oock weerdighlick aen de tafel des Heeren zijn toegetreden, met dancksegginge, ende met bidden ende smeecken; een nadere vereeniginge ende gemeynschap met Christo; een opweckinge van onse bekeeringe ende nieuwe gehoorsaemheyt, geloove ende liefde jegens Godt ende onsen naesten, ende eyndelick een uytwachtinge van de beloofde ende toegeseyde hulpe Godes.

Vrage 76.

Wat is dan te seggen, dat gekruyste lichaem Christi eten, ende sijn vergoten bloet drincken?

Antw. Het is niet alleen met een geloovigh herte dat gantsche lijden ende sterven Christi aannemen, ende daer door vergevinge der sonden, ende dat eeuwige leven verkrijgen, maer oock daer beneven door den H. Geest, die t'samen in Christo ende in ons woonet, alsoo met sijnen heyligen lichame hoe langer hoe meer vereenight werden, dat wy, al is 't dat Christus in den hemel is, ende wy op aerden zijn, nochtans vleesch van sijnen vleesche, ende been van sijnen beenen zijn, ende dat wy van eenen Geest (als leden eens lichaems van eene ziele) eeuwighlick leven ende geregeert werden.

b V. Wat is dat te seggen, het gekruyste lichaem Christi eten, ende sijn vergoten bloet drincken?

A. Siet de woorden des Catechismi, Vrage 76.

b V. Dat broot in 't Nachtmael, is dat Christi lichaem, ende dien wijn, is dat Christi bloet?

A. Neen.

b V. Wat is het dan?

A. Een teecken ende zegel.

b V. Waer van is het een teecken ende zegel?

A. Van het lichaem ende bloet Christi.

b V. Eet men dan Christi lichaem, ende drinckt men sijn bloet?

A. Ja.

b V. Hoe, lichamelick?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. Geestelick.

b V. Welck is dan de mont daer mede men Christum etet ende drincket?

A. Het geloove.

c V. Wat is dan dat innerlick ende geestelick eten ende drincken eygentlick te seggen?

A. Hemselven toe te passen ende te versekeren de vergevinge der sonden, om des gekruysten lichaems ende vergoten bloets Christi wille.

c V. Waer mede eet men ende drinckt men het broot ende den wijn des Nachtmaels?

A. Met den mont des lichaems.

c V. Moet men met dien mont, daer mede men het uyterlicke Nachtmael etet ende drinket, oock Christum eten ende drincken?

A. Neen.

d V. Alle die gene dan, die ten Avontmael gaen, hebben die tweederley spijse, tweederley eten ende drincken?

A. Neen: maer alleen de ware geloovige.

d V. Waerom niet alle?

A. Om datse den innerlicken mont niet en hebben.

d V. Die niet gelooft, eet die dan wel innerlick?

A. Neen.

b V. Alle die dan sonder bekeeringe ten Avontmael gaen, eten ende drincken die Christum?

A. Neen.

b V. Wat eten ende drincken sy dan?
A. Broot ende wijn.

c V. Soo Christus dan met een geloovigh herte wort gegeten ende ontfangen, houde ick dan altijt Nachtmael, soo dickwils als ick Christum met den geloove aenneme?
A. Neen.

d V. Eet ick dan Christum geestelick, als ick, 't zy etende, 't zy gaende of liggende, of yet anders doende, my selven Christum door den geloove toepasse?
A. Ja.

d V. Is dat dan Avontmael houden, als men in Christum gelooft, ende door toepassinge en aenneminge des selven Christi, alleenlick hem geestelicken etet?
A. Neen.

d V. Wat onderscheyt is'er dan tusschen dit geestelick eten, ende tusschen het geestelick eten in't Nachtmael?
A. Het is een puer geestelick eten, ende het ander een Sacramenteel eten.

d V. Wat is dat Sacramenteel eten?
A. Dat is, dat men Christum in 't Nachtmael geestelick etet, niet simpelick of alleen, maer met ende door behulp van de uyterlicke teeckenen van broot ende wijn, die als dan met eenen gegeten worden, ende welckers uyterlick eten actuëlicken gestuert wert, ende sijne opsicht heeft op het innerlick geestelick eten, om 't selve daer door te meer te verklaren, op te wecken, ende te verstercken.

d V. Soude men het Avontmael alleen behooren te houden, dat is elcke mensche hooft voor hooft, op hemselven?
A. Neen.

d V. Waer, ende hoe moeten wy het dan houden?
A. In, ende met de gemeynte Godts.

d V. Doen dan de Papisten ende andere na de ordre in Godes woort aengewesen, als sy ordinaris het Avontmael geven een mensche op sijn kranckbedde, of andersins alleen zijnde?

A. Neen.

d V. Bewijst, dat men het Avontmael stichtelick houdet in de gemeynte ende met de ware geloovigen?

A. 1. Corinth. 11. 20, 33. Als ghy dan by een te samen komt, dat en is niet des Heeren Avontmael eten, &c.

AENHANGHSEL.

d V. Waer staet die plaetse, daer Christus soo memighmael spreeckt, van sijn vleesch eten, ende sijn bloet drincken?

A. Johan. 6.

d V. Wort in dat Capittel gesproken van het Nachtmael?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat dan alle die gene, die het Nachtmael aten, souden saligh worden.

d V. Waer van spreeckt Christus aldaer?

A. Van de beteeckende sake, dat is, van het geestelick eten ende genieten Christi door den geloove.

d V. Was doen het Nachtmael wel ingestelt?

A. Neen.

d V. Soude men uyt dit Capittel bewijsen konnen, dat daer gesproken wort van een geestelick eten, dat is, Christum met den geloove aennemen, ende niet van een uyterlick of van een Sacramenteel eten?

A. Ja: Verss. 35 ende 63.

VRAGE 77.

Waer heeft Christus belooft dat hy de geloovige soo sekerlick alsoo met sijnen lichame ende bloede wil spijsen ende laven, alsse van dit gebroken broot eten, ende van desen drinckbeker drincken?

Antw. In de insettinge des Avontmaels, welcke alsoo luydet:

Onse Heere Jesus in der nacht doen hy verraden wiert, nam dat broot, danckte ende brack het, ende seyde: Nemet, Etet, dat is mijn lichaem, dat voor u gebroken wert, sulcks doet tot mijnder gedachtenisse. Desgelijcks oock den drinckbeker na den Avontmale, ende seyde: Dese drinckbeker is dat nieuwe verbont ofte Testament in mijnen bloede: sulcks doet soo dickwils als ghy het drincken sult, tot mijnder gedachtenisse, want soo dickwils als ghy van dit broot eten sult, ende van desen drinckbeker drincken, soo verkondiget den doot des Heeren tot dat hy komt.

Dese toesegginge wert oock verhaelt door den heyligen Apostel Paulus, daer hy spreekt:

Den drinckbeker der dancksegginge, daer mede wy dancksseggen, is dat niet de gemeynschap des bloets Christi? dat broot dat wy breken, is dat niet de gemeynschap des lichaems Christi? want een broot is 't, soo zijn wy vele een lichaem; mitsdien wy alle eens broots deelachtigh zijn.

c

V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat wy soo sekerlick het gekruyste lichaem, als het gebroken broot eten: ende soo sekerlick sijn vergoten bloet, als den drinckbeker drincken?

c A. Uyt de insettinge des Nachtmaels.

V. Hoe luyden de woorden van de insettinge?

c A. Siet Matth. 26. 26. &c

V. Waer staet de insettinge wederhaelt?

c A. 1. Corinth. 11 23. &c.

V. Hoe luyden de woorden der toesegginge van Paulo verhaelt?

A. Siet 1. Corinth. 10. 16, 17.

SONDAGH XXIX. Vrage 78, 79.

Vrage 78.

Werden dan uyt broot ende wijn dat wesentlicke lichaem ende bloet Christi?

Antw. Neen: maer gelijckerwijs dat water in den Doop niet in dat bloet Christi verandert wert, noch de afwasschinge der sonden selve is, (daer van het alleen een Goddelick waerteecken ende versekeringe is, alsoo en wert oock dat broot in 't Nachtmael niet dat lichaem Christi selve, hoewel het na den aert ende eygenschap der Sacramenten, dat lichaem Christi Jesu genoemt wert.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1 De wederlegginge van de Paepsche transsubstantiatie, Vrage 78. 2. De beantwoordinge van de voornaemste tegenwerpinge der Papisten, Vrage 79.

b V. Wanneer wort het broot in 't lichaem Christi verandert?

A. Noyt.

b V. Wanneer wort de wijn verandert in 't bloet Christi?

A. Nimmermeer.

b V Waer door verandert de Predikant het broot in Christus, aen de tafel, door het breken of door yet anders?

A. De Predikant verandert het broot niet in Christi lichaem

b V. Wie konnen het broot veranderen, de Papen of de Predikanten?

A. Geen van beyden.

b V. Wie seggen datse het doen konnen, de Papen of de Predikanten?

A. De Papen.

b V. Is dat waer?

A. Neen.

d V. Maer hoe seggen sy dat het broot verandert, door ende uyt kracht van de vijf woorden die de Paep spreeckt, of door consecratie?

A. Door ende uyt kracht van de vijf woorden die de Paep spreeckt, en is dit het gemeynste gevoelen: alhoewel onder hare Theologanten zijn, die de consecratie sterck drijven, met namen eenen Christophorus *à capite fontium,* in seker boeck daer van geschreven.

d V. Is'er dan gantsch geen veranderinge?

A. Ja.

c V. Is'er veranderinge in 't broot selfs?

A. Neen.

c V. Is'er veranderinge over ende ontrent het broot?

A. Ja.

d V. Wat veranderinge is dat, een wesentlicke?

A. Neen.

d V Is het een accidenteele veranderinge, dat het broot anders soude riecken, smaken, &c. of een ander grootte, fatsoen, ende coleur hebben?

A. Neen.

d V. Is het dan een veranderinge in seker respect, staet, ende beduydinge?

A. Ja.

b V. Is het broot dan heyligh broot?

A. Ja.

b V. Is het geen gemeyn broot?

A. Neen: te weten, in relatie, of respect, beduydinge ende gebruyck.

c V. Is het heyligh in sijn substantie ofte eygenschappen?

A. Neen.

c V. Is het dan heyligh in sijn gebruyck?
A. Ja.
c V. Hoe is het heyligh in sijn gebruyck?
A. Als een teecken ende zegel.
c V. Waer van?
A. Van het lichaem Christi.
b V. Alle het broot dan dat men t'huys eet, is dat een heyligh broot?
A. Neen.
c V. Waerom niet?
A. Om dat het niet en is een teecken ende zegel.
c V. Wat broot is heyligh, dat men deylt ende actuëlicken neemt ende etet, of dat 'er overschiet, of tusschen beyde onder het uytdeelen moghte vallen of afkruymelen?
A. Dat men actuëlicken neemt ende etet.
c V. Soude men dan den hoet niet mogen afnemen voor het gene dat 'er overblijft?
A. Neen.
c V. Moet men den hoet afdoen of kniebuygen voor het broot dat gebracht, of oock gegeven, genomen, ende in den mont gesteken wert?
A. Neen.
d V. Moet men den hoet wel afdoen voor de tafel daer op men het Nachtmael uytdeelt?
A. Neen.
d V. Magh men wel religieuse of borgerlicke eere door kniebuygen of andersins het broot aendoen?
A. Neen.
d V. Seght nu eens kortelick ons gevoelen ontrent de veranderinge die in 't Nachtmael geschiet?
A. Dat het broot verandert in gebruyck ende beduydinge, ende wort specialicken gegeven ende genomen als een heyligh teecken ende zegel van het lichaem Christi.
d V. Welck is het gevoelen der Papisten?
A. Dat het broot wesentlick verandert in 't lichaem Christi, soo dat het geen broot meer en zy, maer

Christi lichaem, soo lanck ende soo breet als hy aen 't kruyce heeft gehangen, ende de wijn wesentlick verandert in sijn bloet, soo dat het geen wijn meer zy, maer bloet.

d V. Hoe noemen sy dat?

A. Transsubstantiatie.

d V. Hoe seggen sy dat het toegaet?

A. Sy seggen, dat op het spreken van de vijf woorden, want dat is mijn lichaem, het wesen van het broot verandert in het lichaem Christi, ende dat de specien ende accidenten van het broot blijven.

d V. Kan het wesen van het broot wel veranderen, soo dat nochtans de eygenschappen, of de specien ende accidenten blijven?

A. Neen

d V. Welck is het gevoelen van de Luterschen hier van?

A. Dat het broot blijft broot, doch dat in, met, ende onder het broot zy het wesentlicke lichaem Christi, ende in, met, ende onder den wijn het wesentlicke bloet Christi.

d V. Hoe wert dat genoemt?

A. Consubstantiatie

d V. Staet dat ergens in de Schriftuer?

A. Neen.

d V. Kan dat wel wesen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat onsen Salighmaker na sijne menschelicke nature nu in den hemel is. Actor. 1. 9, 10, 11. Col. 3. 1. Hebr. 8. 4.

d V. Waer uyt willen de Papisten ende Luterschen hare dwalinge bewijsen?

A. Uyt Matth. 26. 26, 27, 28.

d V. Wat soudt ghy hier op seggen?

A. Hare dwalinge en kan geensins daer uyt bewesen werden.

d V. Staet in de instellinge des Nachtmaels, dat broot verandert in mijn lichaem?

A. Neen.

d V. Staet in de instellinge, in, met, ende onder dat broot is mijn lichaem?

A. Neen.

d V. Staet'er, het broot sal in mijn lichaem veranderen?

A Neen

d V. Hoe staet'er dan?

A. Dat is mijn lichaem.

d V. Is dat eygentlick of oneygentlick te verstaen?

A. Oneygentlick.

d V. Hoe soude men de Papisten en Luterschen wederleggen?

A. Met de woorden van de instellinge.

d V. Komt dan der selver gevoelen met de instellinge Christi over een?

A. In 't minste niet.

d V. Wat redenen hebt ghy om dit gevoelen van de Papisten ende Luterschen om verre te stooten?

A. Om dat, volgens het gevoelen van die van 't Pausdom, het water in den Doop niet verandert in 't bloet Christi.

d V. Gelooven de Papisten niet, dat de Doop in het sijne soo krachtigh is als het Nachtmael?

A. Ja.

d V. Is dit dan een krachtige reden om haer te overtuygen?

A. Ja.

c V. Is Godts woort oock soo wel gewoon te spreken, datse den naem van de beteeckende sake het teecken toeschrijft?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Genes. 17. 10. Dit is mijn verbont dat ghylieden houden sult tusschen my ende tusschen u, ende tusschen uwen zade na u: dat al wat mannelick is u

besneden werde. met Rom. 4. 11. 1. Cor. cap. 10. vs. 4. Genes. 41. 26.

d V. Wort de Besnijdenisse wel getranssubstantieert in het verbont?

A. Neen.

d V. Wort Christus genoemt het broot?

A. Ja: Joh. 6. 35.

d V. Moet men daerom gelooven dat hy in 't broot verandert wort?

A. Neen.

d V. Wort Christus oock genoemt de deure, de wegh, de waerheyt ende het leven; een steenrotse, &c.?

A. Ja: Joh. 10. 9. ende 14. 6. 1. Corinth. 10. 4.

d V. Maer is dit alles eygentlick of oneygentlick te verstaen?

A. Oneygentlick.

AENHANGHSEL.

d V. Strijt de transsubstantiatie tegen het licht der naturen?

A. Ja.

d V. Strijtse tegen de gesonde reden?

A. Ja.

d V. Strijtse tegen de nature Godts?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Om dat hier uyt soude volgen, dat de Heere een mensche van nieuws soude scheppen die alreede geschapen is, &c.

d V. Kan Godt door sijn Goddelicke kracht ende mogentheyt wel maken, dat het broot verandert in Christi lichaem, ende den wijn in sijn bloet, ofte oock dat in, met, en onder dat broot het lichaem Christi zy?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Godt ja ende neen niet te gelijck kan waer maken.

d V. Hebt ghy hier ja ende neen?
A. Ja.

d V. Bewijst dat?
A. Dat hy sal scheppen 't gene al geschapen is, ende eerst worden sal, 't gene in der daet alreede is.

d V. Kan yet wel te gelijck alreede zijn, ende worden, 't gene het in der daet is?
A. Neen.

d V. Kan Godt wel van steenen broot maken?
A. Ja: Matth. 3. 9.

d V. Maer kan Godt wel van steenen broot maken, soo dat het broot sal zijn, ende te gelijck steenen?
A. Geensins.

d V. Kan een accident wel bestaen sonder subject of substantie; of een eygenschap sonder haer eygen subject?
A. Neen.

d V. Kan een lichaem wel op verscheyden plaetsen te gelijck tegenwoordigh zijn?
A. Neen.

d V. Kan een lichaem wel zijn sonder quantiteyt, spatie, situatie, plaetsinge?
A. Neen.

d V. Strijt de transsubstantiatie oock tegen de instellinge des Nachtmaels?
A. Ja.

d V. Toont dat eens?
A. 1. Christus heeft in 't Nachtmael broot genomen, niet sijn lichaem, broot gebroken ende syne Discipelen gegeven, niet sijn lichaem, Matth. 26. vs. 26, &c. 1. Corinth. 11. 23, &c, 2. Hy seyde, Dat is mijn lichaem, niet dat sal mijn lichaem werden. 3. Desen beker is het Nieuwe Testament in mijnen bloede. 4. Ick sal niet meer drincken van de vrucht des wijnstocks, Luce 22. vss. 18, 20. 5. Doet dat tot mijner gedachtenisse; ergo, soo gaf hij niet sijn lichaem ende bloet, want men houdt geen gedachtenisse van een sake die tegenwoordigh, maer die afwesigh is. 6. De mensche beproeve hemselven, en ete alsoo

van den broode, ende drincke van dien drinckbeker, 1. Corinth. 11. vs 28. 7. Het broot dat wij breken is de gemeynschap des lichaems Christi, de drinckbeker der dancksegginge, &c. is de gemeynschap des bloets Christi. 1. Corinth. 10. 16.

d V. Strijtse oock tegen verscheydene Artijckelen des geloofs?

A. Ja.

d V. Tegen welcke?

A. Tegen de menschwerdinge, hemelvaert, het sitten ter rechterhant, de verheerlickinge des lichaems Christi, ende tegen de gemeynschap der Heyligen, die alle Heyligen hebben met Christo haren hoofde.

d V. Hoe strijtse tegen de menschwerdinge Christi?

A. Om dat Christus sijn vleesch ende bloet heeft van ende uyt Maria, Gal. 4. 4. ende hier sal hy werden uyt broot.

d V. Hoe strijtse tegen de hemelvaert?

A. Om dat Christus is in den hemel opgenomen, ende daer blijft tot dat hy weder komen sal in de wolcken, om te oordeelen. Actor. 3. 31.

d V. Hoe strijtse tegen het sitten ter rechterhant Godts?

A. Om dat Christus ten hemel verheven is tot de rechterhant sijns Vaders, Col. 3. 1. ende hier sal hy zijn op aerden.

d V. Hoe strijtse tegen de verheerlickinge des lichaems Christi?

A. Om dat Christi lichaem is onsterffelick ende onverderffelick, ende hier sal het verderffelick zijn, ende met de tanden verscheurt ende verslonden, ende in de mage, ende soo vervolgens in ons verteert, ende in onse substantie ten deele verandert, ende ten deele door den stoelganck uytgeworpen worden.

d V. Hoe strijtse tegen de gemeynschap die alle geloovigen met Christo hebben?

A. De gemeynschap, die de geloovigen hebben met Christo, en is niet een vleeschelicke gemeynschap,

Joh. 6. 63. maer een geestelicke gemeynschap, dewelcke geschiet door den geloove, door het welcke wy Christum aennemen, ende door den Geest Christi, door den welcken Christus woont in onse herten. Ephes. 3. 17.

d V. Bekennen die van 't Pausdom oock selfs dat de enckele vleeschelicke gemeynschap met Christo ons niet kan helpen?

A. Ja

d V. Strijt de transsubstantiatie oock tegen de leere der Oudtvaders?

A. Ja: als tegen de leere Tertull. lib. 4. Tegen Marcion c. 4. ende lib. 3. cap. 19. Origenes over 't vijfthiende cap. Matthei, handelende van 't gene dat de geloovige in 't Avontmael met den monde ontfangen. Theodoreti Dialog. 1. wiens tijtel is Immut abilis. Ende Dialog. 2. wiens tijtel is Inconfusus. Eusebij lib. 1. demonstrat. cap. 8. Augustini tegen Adamantium cap. 12. ende tegen de leere van meer andere.

d V. Strijtse oock tegen het gevoelen van verscheyden Pausen?

A. Ja.

d V. Sal mede uyt het gevoelen, aengaende de transsubstantiatie volgen, dat Christus hemselven heeft gegeven, dat hy op een ende deselven tijt is geweest in de mage van de Discipelen, ende datse hem hadden in de hant?

A. Ja.

d V. Insgelijcks, dat hy is onderworpen, van ratten ende muysen geknaeght ende gegeten te sullen werden; dat daer vry meer als eenen Salighmaker sal zijn; dat de Heere Christus (het welck Godts lasterlick is) op het believen van de Mispaep sal moeten uyt den hemel komen, ende alsoo met de tanden verscheurt, ende door den stoelganck uytgeworpen werden?

A. Ja.

d V. Maer zijn het die van 't Pausdom selfs onder malkanderen wel eens, wanneer dese veranderinge

van het broot geschiet in het lichaem Christi, ende de wijn in sijn bloet?

A. Neen: gelijck uyt verscheydene Schrijvers onder haer klaerlick te sien is.

d V. Zijnder oock wel vijf woorden, daer uyt nochtans de Papisten de transsubstantiatie willen halen?

A. Neen.

d V. Hoe veel dan?

A. Vier.

d V. Welck zijn die?

A. Dat, is, mijn, lichaem. Siet Matth. 26. 26. Luce 22. 19. 1. Corinth. 11. 24. Nota, dat het meeste, 't gene hier bygebracht is tegen de Paepsche transsubstantiatie, oock dient tegen der Luterschen consubstantiatie.

VRAGE 79.

Waerom noemt dan Christus dat broot sijn lichaem, ende den drinckbeker sijn bloet, of dat nieuw verbont door sijn bloet, ende Paulus de gemeynschap des bloets Christi?

Antw. Christus en spreeckt alsoo niet sonder groote oorsake, namelick, niet alleen om ons daer mede te leeren, dat gelijck als broot ende wijn dit tijtlick leven onderhouden, alsoo oock sijn gekruyste lichaem ende sijn vergoten bloet zy de waerachtige spijse ende dranck, daer door onse zielen ten eeuwigen leven gevoed werden: maer veel meer, om ons door dese sichtbare teeckenen ende panden te versekeren, dat wy waerachtelick sijns waren lichaems ende bloets, door de werckinge des H. Geests, deelachtigh werden, als wy dese heylige waerteeckenen met den lichamelicken monde tot sijner gedachtenisse ontfangen, ende

dat al sijn lijden ende gehoorsaemheyt soo sekerlick ons eygen zy, als hadden wy selve in ons eygen persoon alles geleden, ende Gode voor onse sonden genoegh gedaen.

c V. Waerom noemt Christus het broot sijn lichaem, ende den drinckbeker sijn bloet?

A. Van wegen de groote gelijckheyt die daer is tusschen het broot ende het lichaem Christi, ende tusschen den wijn ende het bloet Christi; als oock van wegen de stercke sekerheyt.

c V. Wat gelijckheyt heeft het broot met het lichaem Christi, ende de wijn met zijn bloet?

A. Dat, gelijckerwijs het broot ende wijn is de spijse en dranck onses lichaems, alsoo het lichaem ende bloet Christi de spijse ende dranck onser zielen zy.

c V. Spreeckt Christus oock soo van wegen onse versekeringe van de geestelicke genietinge sijns lichaems ende bloets?

A. Ja.

c V. Hoe worden wy door het genieten van het broot ende wijn versekert van de geestelicke genietinge des lichaems ende bloets Christi?

A. Dat, soo waerachtighlick als wij met waren geloove dat broot eten, ende den wijn drincken tot sijnder gedachtenisse, wij oock het lichaem Christi eten ende sijn bloet drincken, door den geloove, &c.

SONDAGH XXX. Vrage 80, 81; 82.

Vrage 80.

Wat onderscheyt is'er tusschen dat Nachtmael des Heeren, ende de Paepsche Misse?

Antw. Het Nachtmael des Heeren betuyght ons dat wy volkomen vergevinge aller sonden hebben,

door de eenige offerhande Jesu Christi, die hy selve eenmael aen 't kruys volbracht heeft, ende dat wy door den H. Geest Christo ingelijft werden, die na sijne menschelicke nature niet op der aerden, maer in den hemel is ter rechterhant Godts sijns Vaders, ende wil daer van ons aengebeden zijn. Maer de Misse leert dat de levende ende de dooden niet door dat lijden Christi vergevinge der sonden hebben, 't en zy dat Christus noch dagelicks voor deselve van den Mis-Priesteren geoffert werde, ende dat Christus onder de gestalte des broots ende wijns zy, ende daerom oock daer in moet aengebeden worden. Ende alsoo is de Misse in den gront anders niet dan een verloocheninge der eenige offerhande ende lijdens Jesu Christi, en een vervloeckte afgoderije.

V. Waer van wort hier gehandelt?

d A. Van het onderscheyt, dat'er is tusschen het Avontmael des Heeren, ende de Paepsche Misse, &c.

V. Hoe wort desen Sondagh afgedeelt?

d A. In drie deelen.

V. Welck zijn die drie deelen?

d A. 1. Het onderscheyt dat'er is tusschen het Avontmael des Heeren, ende de Paepsche Misse, Vrage 80. 2. Voor wien dat het Nachtmael des Heeren is ingestelt, Vrage 81. 3. Wat voor luyden niet tot de tafel des Heeren moeten toegelaten werden, Vrage 82.

d V. Waer van daen seggen de Papisten dat het woort Misse komt?

A. Sy weten het selfs niet ter degen.

c V. Wie heeft ons Nachtmael ingestelt?

A. De Heere Christus.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 26. 26, &c. 1. Corinth. 11. 23, &c.

b V. Heeft de Heere Christus de Misse oock ingestelt?

A. Neen.

b V. Staet de Misse beschreven in 't Nieuwe Testament?

A. Neen.

c V. Is de Misse ouder als onse Religie?

A Neen.

d V. Maer tot Utrecht, &c. is de Misse eer geweest als onse Religie: ergo, soo is de Misse ouder als de Religie?

A. Dat besluyt en volght niet.

d V. Waerom niet?

A. Om dat onse Religie op andere plaetsen geweest is, eer de Misse tot Utrecht, &c.

d V. Weet men wel wie de Misse eerst ingestelt heeft?

A. Neen.

d V. Behoeven wy dat wel te seggen?

A. Neen.

d V. Sy seggen, ghy moet my seggen wie de Mis eerst ingestelt heeft: want soo ghy dat niet en doet, soo houde ick deselve voor het oudt geloove, ende datse van Christo is?

A. Die vrage en deught niet.

d V. Als my yemant vraeghde of de dieverije goet ofte quaet was, en als ick hem niet en kost bewijsen welck den eersten dief geweest heeft, soude daerom de dieverije goet sijn, ofte het oude geloove, of van Godt eerst ingestelt zijn?

A. Neen.

d V. Is het genoegh, dat men wete ende bewijse datse van Godt niet en is, ja tegen Godt strijdet?

A. Ja.

d V. Maer souden de Geleerden konnen bewijsen, van wie, ende waer de Misse eerst ingestelt, ende ingedrongen is, als een stuck van de Religie, ofte als een kerckelicke leere?

A. Ja: te weten, van Paus Innocentius, de derde van dien naem, Anno 1214. gelijck blijckt uyt de Decreten van die van 't Pausdom, ende hare eygene historien. Ende sy en zijn niet machtigh te bewijsen, uyt eenigh overeenkomen van hare eygene historien, datse eerder als een gemeyne Roomsch-kercken-leere gearresteert is.

b V. Is de Misse goet ofte quaet?

A. Quaet.

c V. Waer in bestaet het fundamenteele quaet der Misse, in 't singen van de Papen?

A. Neen.

c V. Bestaetse daer in, dat de Priester ofte Paep een wit hembt aen doet, dat hy een keersse aensteeckt?

A. Neen.

c V. Bestaet de Misse daer in, dat'er een Autaer is, ende diergelijcke ceremonien meer, dat de Paep hem omkeert, ende wederkeert, &c.?

A Neen.

c V. Dat is evenwel quaet in de Religie, doet het niet?

A. Ja?

d V. Wat is de Misse na het gevoelen der Papisten?

A. Een offerhande.

d V. Is het een danck-offerhande?

A. Neen.

d V. Wat voor een offerhande is het dan?

A. Een soenoffer.

d V. Waerom een soenoffer?

A. Om dat anders de levendige ende dooden niet konnen hebben vergevinge der sonden, 't en zy Christus noch daeghlicks voor deselve geoffert wert.

d V. Wat soenoffer is het?

A. Sonder bloet.

d V. Van wat ofte waer van?

A. Van de offerhande Christi geschiet aen 't kruyce.

d V. Voor wien?

A. Voor de levendigen ende de dooden.

d V. Tot wat eynde?
A. Om te bekomen de vergevinge der sonden.
b V. Wat is de Misse na ons gevoelen?
A. Een verloocheninge van d'eenige offerhande Jesu Christi, ende een vervloeckte afgoderije.
b V. Is de Misse het Avontmael?
A. Neen.
b V. Strijtse daer tegen, of komtse daer mede over een?
A. Sy strijt daer tegen.
b V. Kanse met het Nachtmael bestaen?
A. Geensins.
c V. Hoe veel grouwelen der Misse stelt voornamentlick de Catechismus?
A. Drie.
c V. Welck is het eerste?
A. Dat de levendige ende de dooden niet hebben de vergevinge der sonden door dat lijden Christi, 't en zy dat Christus noch dagelicks van de Mispriesteren geoffert werde; gelijckerwijs blijckt uyt den Canon der Misse, die sy den kleynen noemen, welck aldus luyt: Heylige Vader, almachtige, eeuwige Godt, ontfanght dese onbesmette offerhande, dewelcke ick, uwe onweerdige dienstknecht, u, mijn waerachtige ende levendige Godt, opoffere voor mijne ontallicke sonden ende overtredingen, ende onachtsaemheden, ende voor alle omstanders; als mede oock voor alle geloovige Christenen, levendige ende dooden, dat my ende haer die ter saligheyt ende tot het eeuwige leven vorderlick zy.
b V. Welck is het tweede?
A. Dat Christus lichamelick zy onder de gestalte des broots ende wijns, ende alsoo lijflick daer wort gegeten ende gedroncken.
b V. Welck is het derde?
A. Dat men Christum moet aenbidden onder broot ende wijn.
b V. Wie zijn nu die gene, die Christum lijffelick opofferen, de Papen of de Predikanten?

A. Geen van beyden.

b V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, datse het doen?

A. De Papen.

b V. Kan dat wel geschieden?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat Christus niet meer geoffert en kan werden.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 7. 27. Dien het niet alle dage van noode en was, gelijck den Hoogepriesters, eerst voor sijne eygene sonden slachtofferen op te offeren, daer na voor de sonden des volcks: want dat heeft hy eenmael gedaen, als hy hemselven opgeoffert heeft, ende 9. vss. 25, 26, 27, 28. ende 10. 10, 14.

c V. Hebt ghy oock eenige krachtige redenen om dit stuck te bewijsen?

A. Ja.

c V. Welck zijn die?

A. Om dat 'er geen uyterlicke ende eygentlick-genaemde Offerpriesters zijn in den Nieuwen Testamente.

c V. Zijnder dan Priesters onder die van 't Pausdom?

A. Neen.

d V. De Papisten seggen nochtans ja, hoe soudt ghy haer overtuygen?

A. Sooder waerachtige Priesters waren onder haer, soo moestense zijn na de ordeninge Aarons, of na de ordeninge Melchizedeks, want Godts woort en kent geen derde soorte van Priesters: maer sy zijn noch van de ordeninge Aarons, noch van de ordeninge Melchizedeks

d V. Maer de geloovigen werden genoemt, een Konincklick Priesterdom, 1. Petr 2. 9.?

A. De geloovigen zijn geestelicke Priesters, ende hare offerhanden die sy offeren, geestelicke offerhanden.

d V. Soude de Mispaep, die Christum offeren soude, niet weerdiger, of immers soo weerdigh moeten zijn als Christus?

A. Ja.

d V. Kan dat wel geschieden?

A. Neen.

d V. Is een Engel waerdigh genoegh om Christum te offeren?

A. Neen.

d V. Wie heeft Christum dan aen 't kruyce geoffert?

A. Hy selfs.

d V. Welck is de Altaer geweest daer Christus op geoffert is?

A. Hy selfs.

d V. Is'er wel eenen Altaer in 't Nieuwe Testament, daer Christus soude op konnen geoffert worden?

A Neen.

d V. Hebben de Papisten geenen Altaer?

A. Neen.

d V. Sy seggen het nochtans?

A. Haer seggen is onwaerachtigh.

d V. Maer soude men niet eenen Altaer konnen maken?

A. Neen: te weten, die bequaem soude konnen zijn om Christum daer op te offeren.

d V. Kander dan geenen Altaer zijn?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat den Altaer in eenigh respect meerder is dan de gave die op den Altaer geoffert wert?

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 23. 19. Ghy dwasen en de blinde: want wat is meerder, de gave, of den Altaer die de gave heylight?

d V. Maer kander na den val wel eenige Religie zijn sonder offerhande?

A. Neen.

d V. Hebben wy offerhanden?

A. Ja.

d V. Welcke?

A. De offerhande Christi.

d V. Hebben wy dagelicksche offerhanden?

A. Ja, ende neen.

d V. Wat zijn onse offerhanden dan die wy in den Nieuwen Testamente hebben, soen-offerhanden, of danck-offerhanden?

A. Danck-offerhanden.

d V. Maer daer worden noch soo veel menschen geboren; ergo, soo moeten wy een daeghlicksche offerhande hebben?

A. Dat volght niet.

c V. Is daer dan de offerhande Christi genoegh voor?

A. Ja.

d V. Maer dit is soo langh van te voren geschiet?

A. Daer en is niet aen gelegen.

d V. Hoedanigh een offerhande is de offerhande der Paepsche Misse?

A. Een onbloedige offerhande, soo sy voorgeven.

d V. Is'er soodanige offerhande wel, of kanser wel wesen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sonder bloetstortinge geen vergevinge is.

d V. Waer staet dat?

A. Hebr. 9. 22.

b V. Maer magh de offerhande Christi niet gerepeteert ende vernieuwt worden?

A, Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat dan de offerhande Christi niet krachtigh genoegh soude geweest zijn.

c V. Zijnder wel onbetaelde sonden, daer offerhanden voor souden konnen geschieden?

A. Neen.

c V. Is Christi offerhande dan volkomen geweest?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 7. en 8. en 9. en 10.

d V. Moet men dan gantsch geen vernieuwinge van de offerhande Christi hebben?

A. Ja, ende neen.

d V. Wat voor vernieuwinge magh ende moet men hebben, of niet hebben?

A. Geen vernieuwinge van het uyterlicke soen-offer-selfs; maer een vernieuwde applicatie der offerhande Christi; dewelcke is geestelick ende sacramenteel in het houden des Nachtmaels, als men sulcks doet tot sijnder gedachtenisse.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. 1. Cor. 11. 24, 25.

b V. Waer voor seggen de Papisten, dat sy Christum offeren?

A. Voor levendige ende doode.

d V. Wie verstaen sij door de dooden?

A. De zielkens die in 't vagevyer zijn.

d V. Hoe heeten de Missen voor de dooden?

A. Zielmissen.

d V. Hoe noemen sy de Misse, die sy doen, als een jager sal gaen jagen?

A. Een jagers Misse.

d V. Hoe noemen sy de Misse, dewelcke, als een groot Heer komt die een Misse wil gedaen hebben, na dat de Misse gedaen is, dan gedaen wert sonder consecratie ende offerhande?

A. Een drooge Misse, in 't Latijn Missa sicca.

d V. Doen sy de Missen alleen voor levendige ende dooden?

A. Neen: want sy doense oock voor koeijen, peerden, honden, verckens, &c. Als oock tot waerseg-ginge, om verlorene dingen weder te vinden ende te krijgen, &c. Item, voor zielen, van dewelcke sy twijffelen ofse in de helle of in 't vagevyer zijn.

c V. Waer onder offeren sy Christum, na haer seggen?

A. Onder de gestalte des broots ende wijns.

c V. Kan dat wel zijn?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat Christus dan daer lichamelick, sienlick, tastelick, en gevoelick moest zijn

b V. Is Christus daer soo wel?

A. Neen.

d V. Maer sy seggen, het geloove is een bewijs der dingen die men niet en siet. Hebr. 11. 1. Men moet evenwel gelooven dat Christus daer is, hoewel men hem niet en siet?

A. Dat volght niet.

d V. Hoe zijn de woorden des Apostels te verstaen?

A. Van geestlicke ende onsienlicke dingen, 't zy datse sulcks zijn ten aensien van hare nature ende in haer selven, 't zy dat se toekomende of absent ende verre van ons zijn.

d V. Het gene dat sienlick, ende met de oogen kan gesien worden, magh ende moet ick dat willen sien?

A. Ja. Siet specialicken van Christi verheerlickte lichaem, Marc. 16. 6. Joh. 20. 27. Actor. 1. 9, 10, 11. Apoc. 1. 7.

d V. Indien Christus dan lichamelick in de hostie van de Papisten soude zijn, is dat een sake die gesien, gevoelt, gesmaeckt konde werden?

A. Ja.

d V. Maer siet men, tast men, smaeckt men Christum daer wel?

A. Neen.

d V. Is dan hare leere in dit stuck valsch?

A. Ja.

d V. Moet Christus oock daer in aengebeden werden?

A. Neen.

d V. Wat seggen de Papisten hier van?

A. Haer gevoelen is, dat Christus daer in moet aengebeden worden.

d V. Kan Christus daer in wel aengebeden worden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Christus daer niet lichamelick tegen-

woordigh is, maer in den hemel, sittende ter rechterhant sijns Vaders. Col. 3. vs. 1 Hebr. 8. 4.

d V. Hoe krijgen wy dan gemeynschap aen Christum?

A. Door den geloove, mits hy ons met sich vereenight, ende sich inlijft door sijnen Geest

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 6. 17. Maer die den Heere aenhangt is een Geest met hem. ende 10. 16. Hebr. 1. 3. ende 8. 1, 4.

c V. Wat is nu kortelick de Misse in der waerheyt, ende na onse leere?

A. Een verloocheninge van de eenige offerhande Jesu Christi, ende een vervloeckte afgoderije.

d V. De Papisten sullen seggen, wij verloochenen de offerhande Christi niet?

A. Het is met seggen niet te doen. Dese hare protestatie is contrarie haer doen, ende daerom nul ende van geender waerden.

d V. Volght het uyt hare leere?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Nadien sy neffens de offerhande Christi, noch een offerhande brengen voor de sonde.

d V. Is het wel geoorloft yemant met sulcke of diergelijcke consequentien te beswaren?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Gal. 5. 2, 3, 4.

c V. Maer waerom is de Misse een vervloeckte afgoderije?

A. Om datse het broot aenbidden, ende voor haren Godt houden.

c V. Wat is afgoderije?

A. Dat is niet alleen afgoderije, wanneer men yet, dat geen Godt is, eert ende dient als of het Godt ware, maer oock wanneer men neffens den waren Godt, die hem in sijn woort heeft geopenbaert, yet anders versiert ofte heeft, daer op de mensche sijn vertrouwen set.

c V. Hoedanigh een soorte van afgoderije is het, die de Papisten begaen in de Misse?

A. De laetste soorte.

c V. Wat voor een bysondere grouwel is in de Misse gelegen?

A. Dat sy op-eten het gene sy voor haren Godt hebben ge-eert ende gedient.

d V. Gaet dese afgoderije alle afgoderije van de Heydenen te boven?

A. Ja.

d V. Hebben de Heydenen opgegeten het gene sy voor haren Godt hielden?

A. Neen.

b V. Magh men dan wel te Misse gaen?

A. Neen.

b V. Soude men wel mogen knielen, of den hoet afdoen als de Paep de hostie om hoogh heft?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat men als dan afgoderije begaet.

c V. Of men dat maer dede om haer te gelieven?

A. Dat magh men niet doen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het ten minsten is een gemeynschap met de afgoderije, ja een huychlerije ende een schijn van quaet.

d V. Hebben dan die gene, die sulcks doen, deel aen de afgoderije?

A. Ja.

d V. Wat is grooter sonde, Misse te doen, of te stelen, &c.?

A. Misse te doen.

d V. Behoorde de Magistraet de Misse dan wel toe te laten, als sy het andersins weeren kan?

A. Neen.

d V. Soude men de Misse, ende oock andere afgoderije wel moeten weeren?

A. Ja. Deut. 7. ende 12. met 2. Reg. 18. ende 23.

d V. Is dat de Papisten in hare conscientie gedrongen, ende gedwongen?

A. In 't minste niet.

d V. Wat is de conscientie-dwanck, ende Spaensche inquisitie?

A. Dat men yemanden wil dwingen op verbeurte van lijf ende goet yet in de Religie te gelooven, te belijden, ende te practiseeren, in 't publijck ende in 't particulier, 't gene hy seyt, vermits sijn conscientie, niet te konnen of te willen gelooven, belijden, excerceeren.

Vrage 81.

Voor wien is het Avontmael des Heeren ingestelt?

Antw. Voor de gene die henselven van wegen hare sonden mishagen, ende nochtans vertrouwen dat deselve haer om Christi wille vergeven zijn, ende dat oock de overblijvende swackheyt met sijn lijden ende sterven bedeckt zy: begeeren oock hoe langer hoe meer haer geloove te stercken, ende haer leven te beteren: Maer de hypocrijten, ende die hen niet met waren herten tot Godt en bekeeren, die eten ende drincken henselven dat oordeel.

b V. Wie zijn die gene, die ten Avontmael behooren te gaen?

A. De ware geloovigen.

c V. Moet de Kerck alleen die aennemen, als die soo in 't herte zijn?

A. Neen.

c V. Oordeelt de Kercke van 't herte, of van de openbare dingen?

A. Van de openbare dingen.

c V. Hoe veel dingen worden vereyscht in die gene dewelcke ten Avontmael gaen sullen?

A. Drie dingen. 1. Berouw ende leetwesen haerder sonden. 2. Een oprecht geloove ende vertrouwen op Christum. 3 Beteringe ende vernieuwinge des levens.

d V. By welcke dan dese drie stucken niet gevonden worden, mogen die wel ten Avontmael gaen?

A. Neen.

d V. Mogen de kinderen wel ten Avontmael gaen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy haer niet konnen beproeven.

c V. Gelooven sy wel datelick?

A. Neen.

c V. Magh dan yemant ten Avontmael gaen, die datelick niet en glooft, ende hemselven niet en kan beproeven?

A. Neen.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 11. 28. Maer de mensche beproeve hemselven, ende ete alsoo van het broot ende drincke van den drinckbeker.

d V. Wie hebben eertijts geleert, dat de kinderkens mochten, ja moesten ten Avontmael gaen?

A. Augustinus, ende vele andere onder de oude Leeraers, waer onder oock waren de Bisschoppen tot Roomen.

d V. Waer uyt wilden sy dat bewijsen?

A. Uyt Johan. 6. 52, 54.

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. Daer wort van het Nachtmael niet gesproken.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Om dat het Nachtmael doen ter tijt noch niet was ingestelt.

d V. Van wat eten spreekt Christus daer dan?

A. Van een geestelick eten, dat is in hem gelooven.

c V. Welcke sullen haer van de tafel des Heeren onthouden?

A. Alle hypocrijten ende geveynsden.

c V. Waerom sullen sy haer van de tafel des Heeren onthouden?

A. Om dat sy haer selven het oordeel eten ende drincken.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 11. 27. Soo dan wie onweerdelick dit broot eet, ofte den drinckbeker des Heeren drinckt, die sal schuldigh zijn aen het lichaem ende bloet des Heeren.

Vrage 82.

Sal men oock tot desen Avontmale laten komen, die sich met hare bekentenisse ende leven, als ongeloovige ende goddeloose menschen aenstellen?

Antw. Neen: want alsoo wert het verbont Godts ontheylight, ende sijn toorn over de gantsche gemeynte verweckt. Daerom is de Christelicke Kercke schuldigh, na de ordeninge Christi ende sijner Apostelen, sulcke (tot datse beteringe haers levens bewijsen) door de sleutelen des Hemelrijcks uyt te sluyten.

b V. Maer mogen die niet ten Avontmale gaen, die haer met hare bekentenisse en leven als goddeloose ende ongeloovige menschen aenstellen?

A. Neen.

b V. Wat redenen hebt ghy?

A. Om dat alsoo het verbont Godts ontheylight wert, ende de toorn Godts over de gantsche gemeynte verweckt.

c V. Wie gebiedt dan dat men soodanige menschen van 't Avontmael sal houden?

A. Godt in sijn woort.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Matth. 7. 6. 1. Corinth. 5. 11, 13.

d V. Wat verstaet onsen Salighmaker, Matth. 7. 6. door de honden, de onredelicke creaturen?

A. Neen.

d V. Verstaet hy dan daer door de menschen die een ergerlick leven leyden?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat daer door het verbont Godts wort ontheylight?

A. Psalm 50. 16. Maer tot de goddeloosen seyt Godt, Wat hebt ghy mijne insettingen te vertellen, ende neemt mijn verbont in uwen monde. Ezech. 44. 6, 7.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat daer door den toorne Godts over de gantsche gemeynte verweckt wort?

A. 1. Corinth. 11. vs. 30. Daerom zijn onder u vele swacke ende krancke, ende vele slapen. Jos. 22. 20.

c V. Moeten dan de ongeloovigen ende goddeloosen uytgesloten worden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 5. 11, 13. Maer nu hebbe ick u geschreven dat ghy u niet en sult vermengen, namelick, indien yemant een broeder genaemt zijnde een hoereerder is, &c.

c V. Van wien moetense uytgesloten worden?

A. Van de Christelicke gemeynte.

c V. Waer staet de ordeninge beschreven?

A. Matth. 18. 16, 17.

c V. Hoe luyt die ordeninge?

A. Siet den text.

d V. Wie beschrijft ende verklaert noch dese selfde ordeninge?

A. De Apostel Paulus, 2. Thessal. cap. 3. vss. 6, 14, 15. Tit. cap. 3 vs. 10.

d V. Hoe lange sullen sy uytgesloten werden, altijt?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 2 Corinth. 2. vs. 6, 7. Den soodanigen is dese bestraffinge genoegh die van velen geschiet is, &c.

d V. Als sy dan beteringe haers levens bewijsen ende betoonen, magh mense dan wederom aennemen?

A. Ja.

b V. Waer door sullense uytgesloten werden?
A. Door de sleutelen des hemelrijcks.
c V. Waer staet dat?
A. Matth. 16. 19.

SONDAGH XXXI. Vrage 83, 84, 85.

Vrage 83.

Wat zijn de sleutelen des hemelrijcks?

Antw. De verkondinge des H. Euangeliums ende den Christelicken Ban, ofte uytsluytinge uyt de Christelicke gemeynte, door welcke twee stucken het hemelrijck den geloovigen opgedaen, ende den ongeloovigen toegesloten wert.

c V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van de sleutelen des Koninckrijcks der hemelen.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. Van de sleutelen des Koninckrijcks in 't gemeyn, Vrage 83. 2. Van yeder sleutel in 't bysonder, Vrage 84, 85.
b V. Wat verstaet ghy door de sleutelen?
A. De macht ende autoriteyt die Christus sijne Kercke heeft gegeven.
c V. Waerom wort de kerckelicke macht sleutelen genoemt?
A. Om de gelijckenisse, die daer is tusschen de macht des sleutels, als een middel ende instrument, om yet daer door te openen ofte toe te sluyten, ende tusschen de geestelicke macht der Kercke.
c V. Wat beteeckenen hier dan de sleutelen?
A. Een kerckelicke bedienende macht.

b V. Beteeckent het niet een uyterlick gewelt?
A. Neen.
b V. Beteeckent het niet een heerschende macht?
A. Neen.
d V. Beteeckent het niet een dwingende macht?
A. Neen.
c V. Wat macht heeft een portier van de stadt, een heerschende of een oppermacht?
A. Neen.
c V. Wacht macht heeft hy dan?
A. Een bedienende macht.
b V. Beteeckenen de sleutelen des hemelrijcks hier oock een geestelicke bedienende macht?
A. Ja.
b V. Beteeckenense soo een geestelicke macht als Christus heeft, daer van staet Apoc. 3. 8.?
A. Neen.
c V. Wat onderscheyt is 'er dan tusschen de macht Christi, ende der Kercke?
A. Christi macht is een heerschende macht, ende de macht der Kercke is een bedienende macht.
c V. Waerom en kan de Kercke niet de selfde macht hebben, die Christus heeft?
A. Om dat'er niet meer als een hooft der Kercke kan zijn.
c V. Souden dan daer meer hoofden zijn als een?
A. Ja.
b V. Hebben de Overheden een lichamelicke heerschende macht?
A. Ja.
b V. Hebben die oock de sleutelen des Koninckrijcks der hemelen?
A. Neen.
c V. Waerom niet?
A. Om dat de macht der Kercke is een geestelicke ende bedienende macht, verscheyden van de heerschende ende dwingende macht der Overheyt.
d V. Waer uyt bewijst ghy, dat de macht, die de

Heere Christus sijne Kercke heeft gegeven, niet en is een heerschende, maer een bedienende macht?

A. Luce 22. vss. 25, 26, Ende hy seyde tot haer, De Koningen der volckeren heerschen over haer, &c. doch ghy niet alsoo, &c. met 2. Corinth. 5. 20. 1. Petr. 5. 2, 3. 2. Corinth. 1. 24.

c V. Waer uyt bewijst ghy, dat het geen uyterlick ende dwingende macht is?

A. 2. Corinth. 10. vss. 4, 5.

a V. Hoe veel sleutelen zijnder?

A. Twee.

a V. Welck zijnse?

A. De verkondinge des H. Euangeliums, ende den Christelicken Ban.

c V. Staen dese twee sleutelen in de H. Schrifture?

A. Ja.

c V. Waer?

A. Matth. 16. 19. met 18. 15, 16.

c V. Wie heeft de sleutelen der Kercke, Petrus ofte Paulus?

A. Geen van beyde.

d V. Maer doense hier op aerden waren, haddese doen Paulus soo wel niet als Petrus?

A. Ja.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Gal. 2. 8. Want die in Petro krachtelick wrocht tot het Apostelschap der besnijdenisse, die wrocht oock krachtelick in my onder de Heydenen.

b V. Wie is de deure ende portier van den hemel?

A. Christus. Apoc. 3. 7, 8.

b V. Is het Petrus niet?

A. Neen.

c V. Wie seggen dat?

A. De Papisten.

c V. Konnen sy dat wel bewijsen?

A. Neen.

c V. Wie seggen sy dat in Petrus plaets gekomen is?

A. De Paus.

d V. Waer uyt willen sy dat bewijsen?
A. Matth. 16. 18.
d V. Wie wort daer verstaen?
A. Christus.
d V. Genomen dat Petrus daer verstaen wiert, soude dan daer uyt volgen dat de Paus de selfde macht heeft, die Petrus gehadt heeft?
A. In 't minste niet. Siet hier van breeder Vrage 50.
b V. Wie is meester van de Kerck?
A. De Heere Christus.
b V. Is het de Predikant niet?
A. Neen. Matth. 23. vss. 8, 10. 2 Corinth. 1. vs. 24. 1. Petr. cap. 5. vs. 3.
b V. Is het de Paus niet?
A. Neen.
b V. Hy seyt het nochtans?
A. Dat is tegen de waerheyt van Godts woort.
b V. Wat is de Paus na u gevoelen?
A, De grooten Antichrist.
d V. Wat wort door de sleutelen uytgerecht?
A. Daer door wert het hemelrijck ontsloten ende toegesloten.
c V. Voor wien wert het ontsloten?
A. Voor de ware geloovigen.
c V. Voor wien wert het toegesloten?
A. Voor den ongeloovigen.

Vrage 84.

Hoe wert dat hemelrijck door de predickinge des H. Euangeliums ontsloten ende toegesloten?

Antw. Alsoo als achtervolgende het bevel Christi, allen ende een yegelick geloovige verkondiget en opentlick betuyght wert, dat hen (soo dickwils als sy de beloftenisse des Euangeliums met waren geloove aennemen) waerachtelick alle hare sonden

van Godt, om de verdiensten Christi wille vergeven zijn: daer en tegen allen ongeloovigen ende die haer niet van herten bekeeren verkondight ende betuyght wert, dat de toorn Godts ende de eeuwige verdoemenisse op haer ligget, soo lange als sy haer niet en bekeeren: navolgende welcke getuygenisse des Euangelij, Godt beyde in dit ende in het toekomende leven oordeelen wil.

a V. Welck is de eerste sleutel?
A. De verkondiginge des H. Euangeliums.
b V. Wie moet dien sleutel gebruycken?
A. De Predikanten.
b V. Wat moetense met dien sleutel doen?
A. Den hemel ontsluyten ende toesluyten.
c V. Hoe?
A. Met conditie.
c V. Ontsluyten sy den hemel niet als absolute macht hebbende?
A. Neen.
b V, Vergeven de Predikanten eygentlick de sonden?
A. Neen.
b V. Wat doen sy dan?
A. Sy verkondigen ende bootschappen de vergevinge der sonden, als Godts dienaers ende gesanten.
c V. Doen sy dat absolutelick of met conditie?
A. Met conditie.
c V. Magh een Predikant voor yeder een den hemel opsetten?
A. Neen.
c V. Voor wien dan?
A. Voor die gene, die haer van herten bekeeren, ende in Christum gelooven.
c V. Is den soodanigen alleen de belofte des eeuwigen levens toegeseght?
A. Ja.

d V. Waer?

A. Joh. 3. 16, 36. Want alsoo lief heeft Godt de werelt gehadt, dat hy sijnen eenigh geborenen Sone gegeven heeft, op dat een yegelick die in hem gelooft niet en verderve, &c.

d V. Magh men den goddeloosen, ende die haer niet bekeeren, den hemel opsetten?

A. Neen.

d V. Moet men dan voor deselve den hemel toesluyten?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 10. 15. Voorwaer segge ick u, het sal den lande van Sodoma ende Gomorra verdraeghlicker zijn in den dag des oordeels, dan deselve stadt. Joh. 3. vs. 36. Maer die den Sone ongehoorsaem is die en sal het leven niet sien: maer de toorn Godts blijft op hem. 2. Corinth. 6. 10. Apoc. 21. 8.

d V. Hoe dickwils moet men den hemel open doen?

A. Wanneer, of soo dickwils als sy de beloftenisse des Euangeliums met waren geloove aennemen.

d V. Wat verstaet ghy door de beloftenisse des Euangeliums?

A. De vergevinge der sonden van Godt uyt genade, alleen om de verdiensten Christi wille, ende daar op volgende het eeuwige leven.

d V. Hoe lange moet men den hemel voor den ongeloovigen toe houden?

A. Tot datse haer bekeeren, ende afstant doen van hare sonden.

d V. Maer kan een Predikant wel weten of yemant gelooft?

A. Neen.

b V. Wel is sijn verkondiginge dan niet valsch?

A. Neen.

d V. Belooft hy yemant de vergevinge der sonden sonder conditie?

A. Neen.

d V. Liegen dan de Predikanten, indien een hypocrijt

hem veynsde te gelooven, ende daer op de vergevinge der sonden hem toegeseyt wierde?

A. Neen.

d V. Weten sy dan niet, of moeten sy niet seker weten, of yemant gelooft ofte niet. Item, of hy sal gelooven of niet?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Tim. 2. vs 25. Of Godt haer t' eeniger tijt bekeeringe gave, &c. Actor. 8. 22. vergeleken met 1. Corinth. 2. 11.

b V. Maer kan de Predikant niemant de sonden absolut vergeven?

A. Neen.

c V. Kan hy hemselven de vergevinge der sonden absolutelick toeseggen ende belooven?

A. Ja

c V. Waerom meer hemselven als een ander?

A. Om dat hij niet weten kan hoe eens anders herte gestelt is, maer wel wat in sijn herte is.

d V. Seght nu eens wat onderscheyt dat'er is tusschen de vergevinge der sonden van de Papen, ende tusschen de vergevinge der sonden van de Predikanten?

A. De Predikanten vergeven de sonde, dat is, bootschappen de vergevinge der sonde met conditie, de Papen absolut

b V. Konnen de Predikanten of de Papen niemant de sonden absolutelick vergeven?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Psalm 130. vs 3. Soo ghy Heere de ongerechtigheden gade slaet: Heere wie sal bestaen? Luce 5. 21. Wie kan de sonden vergeven dan Godt alleen? Matth. 6. 9, 21.

d V. Het schijnt nochtans dat de Predikanten ende Papen de sonden absolutelick vergeven konnen, als blijckt Matth. 16. vs 18. ende Joh. 20. 23.?

A. Dat is niet te verstaen absolutelick, maer met conditie.

d V. Seggen sy uyt haer eygen hooft, de sonden zijn u vergeven?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Uyt den name Christi ende als sijne dienaers na den regel van Godes woort, en dat op conditie soo sy gelooven.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Corinth. 5. 20, 21. Soo zijn wy dan gesanten van Christi wegen, &c. Luce 24. 47. 1. Corinth. 4. 1.

d V. Genomen daer quam een Leeraer, ende seyde, soo ghy de leere van de volherdinge, of sekerheyt der saligheyt, of erfsonde, of onvolmaecktheyt der wercken of rechtveerdighmakinge sonder de wercken, &c. volght; of soo ghy de macht des Paus, of de Misse, of den beeldendienst, of de aenroepinge der heyligen, &c. verwerpt, soo en kondt ghy niet saligh worden, souden men die wel mogen gelooven?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat hy niet gebruyckt de verkondiginge van Godes woort.

d V. Seyt Godes woort dan sulcks?

A. Geensins.

d V. Seyt het woort Godts 't contrarie?

A. Sekerlick ja.

d V. Wanneer yemant dan soodanigen valsche leere regelrecht tegen Godes woort quam te leeren, moet diens leere verworpen werden, ja vervloeckt zijn?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Galat. 1. 9, 10. Indien u yemant een Euangelium verkondight buyten 't gene ghy ontfangen hebt, die sy vervloeckt, &c.

d V. Is de verkondiginge des Euangeliums in haer

selven een genoeghsaem instrument om den hemel te ontsluyten?

A. Ja.

d V. Als men het Euangelium niet vele gelesen heeft, soude men dan, yet gelesen zijnde uyt de legenden ende menschlicke traditien of instellingen der Pausen, daer mede den hemel niet konnen ontsluyten?

A. Neen.

d V. Maer de Paep sal sijn ziel ende saligheyt daer voor te pant setten?

A. Dat is niet.

d V. Magh men hem op dese borghtochte ende soodanigen onderpant niet verlaten?

A. Neen.

d V. Is hy selve wel versekert van sijne saligheyt?

A. Neen.

d V. Kan de Paep de sonden wel vergeven?

A. Neen.

d V. Is evenwel de absolutie der Papen niet noodigh tot vergevinge der sonden?

A. Neen.

d V. Is het uyterlick teecken van het opleggen der handen tot de absolutie niet noodigh, of immers niet profijtelick ende stichtelick?

A. Neen.

d V. Waer staet de somma van dese ontsluytinge?

A. Joh. 5. 24.

d V. Waer staet de somma van de toesluytinge, ten aensien van de gene die haer niet bekeeren?

A. Joh. 3. 36. 1. Corinth. 6. 10.

c V. Wat sal op dit open ende toedoen volgen?

A. Dat Godt daer na sal oordeelen beyde in dit ende het toekomende leven. Matth. 18. 18. Joh. 20. 23.

c V. Behooren dan de menschen wel acht te geven op het gene haer door de Predikanten van Godts wegen wert voorgedragen ende verkondight?

A. Gewisselick ja.

VRAGE 85.

Hoe wert dat hemelrijck gesloten ende ontsloten door den Christelicken Ban?

Antw. Alsoo als achtervolgende het bevel Christi, de gene die onder den Christelicken name, on-christelicke leere ofte leven voeren, na datse menighmael broederlick vermaent zijnde, van hare dwalingen, ende schandelick leven niet afstaen willen, der gemeynte, ofte den genen die van de gemeynte daer toe verordineert zijn, aengebracht werden. Ende soo sy na de vermaninge niet en vragen, van henlieden door 't verbieden der Sacramenten uyt de Christelicke gemeynte, ende van Godt selve uyt den Rijcke Christi gesloten werden, ende wederom als lidtmaten Christi ende sijnder gemeynte aengenomen, soo wanneer se waerachtige beteringe beloven ende bewijsen.

b V. Is'er een kerckelicke discipline in Godts Kercke?
A. Ja.
b V. Moet die altijt in Godes Kercke zijn?
A. Ja.
b V. Hoe wort die discipline genoemt?
A. Den Ban.
c V. Wat noemt ghy den Ban, ofte excommunicatie?
A. De uytsluytinge uyt Godes gemeynte.
b V. Wie zijn die gene, die uytgesloten ende gebannen moeten zijn?
A. Die gene die onder den Christelicken name een on-Christelicken leere of leven voeren.
b V. Moet men alle ongeloovigen, Turcken, Heydenen, Joden, &c. uyt de Kercke bannen?
A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om datse in de Kerck niet en zijn.

b V. Konnen wy die dan daer wel uyt bannen?

A. Neen.

b V. Bannen wy dan alle de goddeloose menschen uyt de Kercke?

A. Neen.

b V. Moetense dan in de uyterlicke kercke zijn, die door den Ban uytgesloten of afgesneden werden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 5. 12. Want wat hebbe ick oock die buyten zijn te oordeelen.

c V. Gaet den Ban oock over de dooden, dat men die noch bindt met den Ban, of ontbindt van den Ban?

A. Neen.

d V. Gaet den Ban over alle die gene, die door den Doop ende 't gehoor van Godts woort; ofte alleen die door 't Nachtmael ende eygenwillige professie van haer geloove in 't verbont ende gemeynschap der Kercke getreden, ende onder de Kercke ende hare discipline zijn?

A. Het laetste.

c V. Wat moetense misdaen hebben, als men haer sal uytbannen?

A. Soose ergerlicke leere ofte leven voeren sonder beteringe.

c V. Soude men yemant mogen uytbannen om sijn quaet leven?

A. Ja.

c V. Als yemant een ergerlicke leere hadde, ende nochtans wel leefde, soude men die mogen uytbannen?

A. Ja.

c V. Is een van beyden genoegh om den Ban bij de hant te nemen?

A. Ja.

d V. Zijn de Remonstrantsche Predikanten uyt hare

plaetsen geset, ende sommige uyt de kerck gebannen om haere vromigheyt van leven?

A. Neen.

d V. Waerom dan?

A. Alle om hare ergerlicke leere diese dreven, ende een groot deel oock om haer ongeregelt leven in hare conversatie, ofte ongeregelden handel in hare kerckelicke beroepinge ende diensten.

d V. Als men valsche leere drijft; item, dis-ordre, factien, verstoringen aenricht in kerckelicke regeeringen, is dat vromigheyt?

A. Neen.

c V. Soude men alle die luyden die in onse Kercke zijn, als sy haer groffelick quamen te verloopen, daerom terstont uytsluyten?

A. Neen.

c V. Hoe veel conditien stelt de Catechismus?

A. Men moet in 't particulier haer eerst vermanen ende aenspreken, &c

d V Waer staen dese conditien soo verhaelt?

A. Matth. 18. 15, 16, 17. met 1. Corinth. 5. 11. Gal 5. vs. 22. Titum 3. 10.

b V. Van wien moet de kerckelicke discipline ende Ban bedient worden?

A. Van die gene, die van de gemeynte daer toe gestelt zijn.

b V. Moet hy bedient worden van de Predikant alleen?

A. Neen.

c V. Magh yemant, in qualiteyt als Bisschop, sulcks alleen doen?

A. Neen.

d V. Moet den Ban bedient worden van den Kerckenraet?

A Ja.

d V. Moet de directie ende het bestellen van den Ban by de gantsche gemeynte staen?

A. Neen.

d V. Magh hy wel bedient worden met raet ende

hulpe van de geassocieerde naburige gemeynten?

A. Ja.

d V. Is dat altijt noodigh?

A. Neen.

d V. Is de macht formeelick ende wesentlick by yeder particuliere Kercke?

A. Ja.

d V. Waer toe worden dan de naburige Kercken hier mede ingelaten?

A. Om te veyliger, ende met minder schijn van eenige partialiteyt [1]) of particuliere contentie [2]), dit werck uyt te voeren.

c V. Magh de Christelicke Overigheyt den Ban bedienen?

A. Neen.

d V. Soude die niet mogen ordineeren, ende de gemeynte verschrijven tegen wien men den Ban gebruycken of niet gebruycken sal?

A. Neen.

d V. Heeft dan de Magistraet geen kerckelicke macht, om dese ende andere kerckelicke saken te regeeren, ende ordineeren?

A. Neen.

d V. Gehoort dit niet tot de macht des sweerts, welcke de Magistraet gegeven is, Rom. 13. 4.?

A. Neen: maer tot de sleutelen des Hemelrijcks; die aen de Magistraet niet meer van Godt gegeven zijn, als het sweert aen de Kercke.

c V. Waer in bestaet dat uytsluyten of den Ban formeelick?

A. In 't verbieden der Sacramenten, ende broederlicke gemeynschap in ende met de Kercke.

c V. Begrijpt het uytsluyten uyt de gemeynte, het gehoor van Godts woort?

A. Neen.

[1]) *Partijdigheid.*

[2]) *Uit private wraakzucht.*

d V. Waerom niet?

A Om dat het een middel is, waer door sy wederom te rechte konnen gebracht worden.

d V. Gaet den Ban over de goederen, leven, staet, eere, heerschappije, macht, of yet anders dat het natuerlicke ende borgerlicke leven aengaet?

A. Neen.

d V. Wie bant soo?

A. De Paus van Roomen, of de Roomsche Kercke.

d V. Mogen de Christenen met de uytgeslotene gebannene wel omgaen?

A. Ja

d V. Hoe verre?

A. Om haer, des noots zijnde, by te staen, ende voorts in andere natuerlicke of borgerlicke plichten, daer alle menschen toe verbonden zijn.

d V. Magh men haer afsnijden van de wercken der liefde, die wy alle menschen schuldigh zijn?

A. Neen.

d V. Neemt de Ban wech den bant ende de plichten der liefde, die de bysondere beroepingen der menschen medebrengen?

A. Neen.

b V. Neemt de Ban wech de onderdanigheyt van kinderen aen hare ouders, knechten aen hare Heeren, onderdanen aen hare Overigheyt?

A. Neen

b V. Neemt de Ban wech bywooninge van man ende vrouwe?

A. Neen.

b V. Neemt de Ban wech alle borgerlicke sociëteyt, ende alle wereltsche privilegien?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, die seggen, dat de Ban wechneemt bywooninge van man ende vrouwe, &c.

A. De Mennoniten.

d V. Maer Paulus seght, 1. Cor. 5. 11. dat men met soodanigh een oock niet eten sal?

A. Daer door wort te kennen gegeven een familiare ende onderlinge, doch niet noodige, gemeynschap ende ommegangh.

d V. Souden de onmondige kinderen van de gebannene wel mogen gedoopt worden?

A. Hier van is verscheyden gevoelen. Doch moet men met onderscheyt ende bysondere opmerckinge in desen gevalle handelen, indiense yemant mochten voorkomen.

d V. Hoe sal uyt de Kerck eenen geweldenaer konnen gesloten werden, insonderheyt daer de Overigheyt vyant is van de Kercke, selfs oock daer de Kerck in 't heymelick is?

A. Daer sal men voor dien tijt patientie hebben.

d V. Moet men met den Ban voortvaren, indien de gebannene persoon by dese occasie door sijne of der Kercken vyanden van sijne macht ende credijt mochte berooft worden; het zy met ordre ofte dis-ordre: ende alsoo de geheele politie over hoop, of daer door de Kercke in vervolginge mochte raken?

A. Het is best geraden in sulcken geval voor dien tijt te patienteeren, ende bequamer tijt ende gelegentheyt te verwachten.

d V. Wat sal men dan doen daer de opsienders der Kercke de handen worden toegesloten?

A. Godt de sake opgeven, ende voorsichtelick delibereeren, hoe men de Kercke ende hare ordre best sal konnen behouden.

d V. Wat sal men doen daer die gene, die te bannen zijn, de meeste stemmen op hare zijde hebben?

A. Deselve met goede redenen soecken te bewegen, ende soo het niet en kan geschieden, als dan betoonen, soo met woorden als met der daet, dat wy geen gemeynschap met hare sonde willen hebben.

d V. Hoe sal men het maken daer de boose de overhant hebben?

A. Men sal delibereeren, of de sake soo gewichtigh, of onse conscientie soo beswaerlick is, dat men soude

moeten afscheyden ende henen gaen, ende de broederschap opseggen: het welcke dan in sulcke gelegentheyt als het æquivalent van den Ban is.

c V. Als yemant uytgesloten is, wat sal daer op volgen?

A. Dat hy oock van Godt sal gebannen worden uyt sijn Koninckrijcke. Matth. 18. 18. Joh 20. 33.

d V. Behooren dan de menschen niet wel goede sorge te dragen, datse dan den Ban nimmermeer onderworpen worden?

A. Gewisselick ja.

d V. Kan yemant, in den Ban stervende, wel saligh worden?

A. Soo hy ondertusschen, in den Ban zijnde, voor sijn sterven geen beterschap heeft getoont, en konnen wy hem geen saligheyt toeseggen, maer willen Godt, den kender aller herten, het oordeel van sijnen staet ende gelegentheyt bevolen laten.

d V. Kan men wel gevoelen, dat een wettelicke gebannene oock krachtigh soude zijn geroepen ende waerlick bekeert geweest?

A. Ja.

d V. Die gene die gebannen is, kan die wel een uytverkoren kint Godts zijn?

A. Ja.

d V. Kan yemant, die wettelicke gebannen is, hemselven in sijn conscientie met goede gerustheyt ende versekeringe ontbinden?

A Neen.

b V. Hoe lange moetense uytgesloten werden?

A. Tot datse haer bekeeren.

b V. Is het eynde van den Ban, de zielen te verderven?

A. Neen.

b V. Is het eynde van den Ban, deselve te behouden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 5. 5. Den sulcken over te geven den

Satan, tot verderf des vleeschs, op dat de geest behouden magh worden, in den dagh des Heeren Jesu.

c V. Komt yemant wel door den Ban ter bekeeringe ende ter saligheyt?

A. Ja.

d V. Als een gebannene sijne bekeeringe verklaert, moet die dan terstont aengenomen worden tot volle gemeynschap der Kercken, specialicken tot het gebruyck des heyligen Avontmaels?

A. Neen.

d V. Magh men dan na gelegentheyt, hem met trappen wederom aennemen, gelijck hy met trappen uytgesloten is?

A. Ja.

d V. Magh men eenigen tijt (d'een minder d'ander meerder) de wederkeerende beproeve?

A. Ja.

d V. Waerom geschiet dat?

A. Principalick tot contentement, stichtinge, ende versekeringe der Kercken.

Het derde Deel;

VAN DE DANCKBAERHEYT.

SONDAGH XXXII. Vrage 86, 87.

Vrage 86.

Aengesien dat wy uyt onser ellendigheyt, sonder eenige onse verdienste, alleen uyt genade,

door Christum verlost zijn, waerom moeten wy dan noch goede wercken doen?

Antw. Aengesien, dat Christus, na dat hy ons met sijnen bloede gekocht ende vrygemaeckt heeft, ons oock door sijnen H. Geest, tot sijnen evenbeelde vernieuwet, op dat wy ons met onsen gantschen leven Gode danckbaerheyt [1]) voor sijne weldaden bewijsen, ende hy door ons gepresen werde. Daer na oock, dat elck by hem selfs sijns geloofs uyt de vruchten versekert zy, ende dat door onsen Godtsaligen wandel onsen naesten oock Christo gewonnen werde.

a V. In hoe veel deelen wert de leere der saligheyt, ende de Catechismus afgedeelt?

A. In drie deelen.

b V. Welck zijn die?

A. Kennisse van onse Ellende, kennisse van onse Verlossinge, kennisse van onse Danckbaerheyt.

b V. Van wat deel wort hier gehandelt?

A. Van de Danckbaerheyt.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die?

A. 1. De profijtelickheyt ende nootsakelickheyt der goeder wercken, Vrage 86. 2. Het vonnis ende oordeel dat de Catechismus velt over die gene, die geen goede wercken doen, Vrage 87.

a V. Is het niet te vergeefs dat men goede wercken doet?

A. Neen.

a V. Zijnse dan nootsakelick?

A. Ja.

---

[1]) *De oudste tekst heeft:* Dankbaar, *niet* Dankbaarheid.

b V. Zijnse nootsakelick om den hemel te verdienen?
A. Neen.

b V. Zijnse nootsakelick om het recht des eeuwigen levens te krijgen?
A. Neen.

b V. Zijnse nootsakelick om daer door gerechtveerdight te worden?
A. Neen.

b V. Zijnse nootsakelick om in den staet der genade te komen?
A. Neen.

b V. Zijnse nootsakelick om van den vloeck des Wets verlost te worden?
A. Neen.

b V. Zijnse nootsakelick om tot kinderen Godts aengenomen te werden?
A. Neen.

c V. Zijn de goede wercken tot dese dingen onprofijtelick ja schadelick?
A. Ja: Rom. 10. 3. Want alsoo sy de rechtveerdigheyt Godts niet en kennen, ende hare eygene gerechtigheyt soecken op te richten, soo en zijn sy der rechtveerdigheyt Godts niet onderworpen. Phil. 3. 6, 7, 8, 9.

c V. Waer toe zijn de goede wercken dan nootsakelick?
A. Om tot het volle genieten des eeuwigen levens te geraken.

b V. Soo is het van nooden dat men goede wercken doe, wil men in den hemel komen?
A. Ja.

c V. Seggen wy dan dat men geen goede wercken doen moet?
A. Neen.

c V. Wie geven ons dat na?
A. Die van 't Pausdom.

c V. Doen sy dat valschlick?
A. Ja.

c V. Wat seggen wy van de wercken?

A. Dat de wercken den wegh zijn tot het eeuwige leven.

d V. Maer is Christus de wegh niet?

A. Ja. Joh. 14. 6.

d V. Hoe zijn de wercken dan den wegh?

A. Christus is de wegh als de verdienende oorsake, door welcken wy het recht tot het eeuwige leven verkrijgen: ende de wercken zijn den wegh om tot de volkomen genietinge van 't selve leven te geraken.

d V. Het eeuwige leven komt dat dan op ende door onse wercken?

A. Neen, ende ja, met onderscheyt, als alreede geseyt is.

d V. Wat soudt ghy seggen op het gene staet Philip. 2. 12. Werckt u selfs saligheyt met vreesen ende beven?

A. Daer door wort verstaen dat men neerstelick moet waernemen de middelen, die de Heere verordineert heeft, om in den hemel te geraken.

c V. Hebben wy het recht tot het eeuwige leven door onse wercken?

A. Neen.

d V. Moet men eerst goede wercken doen om het recht tot het eeuwige leven te hebben, of moet men eerst recht hebben tot het eeuwige leven eer wy goede wercken doen?

A. Wy moeten eerst recht hebben tot het eeuwige leven, eer wy goede wercken doen?

d V. Moet men eerst goede wercken doen eer wy gerechtveerdight worden, of worden wy eerst gerechtveerdight eer wy goede wercken doen?

A. Eerst gerechtveerdight eer wy goede wercken doen, die Gode ter saligheyt behagen.

b V. Waer heeft men den hemel verdient met de wercken, in 't Oude ofte in 't Nieuwe Testament?

A. In geen van beyde.

b V. Wie heeft den hemel dan verdient?

A. De Heere Christus.

d V. Seght my nu eens kortelick hoe veelderley nootsakelickheyt dat'er in de wercken aen te mercken is, ende waer toe datse nootsakelick zijn?

A. Nootsakelick zijnse, om dat de Heere ons deselve geboden heeft te doen: Deut. 10. 12, 13. Ephes. 2. 10. Want wy zijn sijn maecksel, geschapen in Christo Jesu tot goede wercken. Tit. 3. 14. Ende dat oock de onse leeren goede wercken voor te staen. 1. Thess. 4. 3. Want dit is de wille Godts, uwe heylighmakinge. Nootsakelick oock, om dat men sonder deselve niet kan saligh worden: Hebr. 12. vs. 14. Jaeght den vrede na met allen, ende de heilighmakinge, sonder welcke niemant den Heere sien en sal.

d V. Hoe veel eynden stelt de Catechismus?

A. Drie.

b V. Welk is het eerste?

A. Om Gode voor sijne weldaden danckbaerheyt te bewijsen, ende dat hy daer door magh ge-eert ende gepresen werden.

c V. Zijn de goede wercken dan nootsakelick van wegen de vereeniginge onser rechtveerdighmakinge met de heylighmakinge?

A. Ja.

c V. Wie heeft ons dan verlost?

A. Christus.

c V. Heeft Hy dat gedaen door onse wercken?

A. Neen.

b V. Hebben wy niet met allen daer toe gedaen?

A. Neen.

b V. Worden wy dan om niet verlost?

A. Ja.

b V. Hoe, ten aensien van Christo?

A. Neen: want die heeft ten vollen de gerechtigheyt ende de wet Godes voldaen.

b V. Hoe dan, ten aensien van ons?

A. Ja.

a V. Waer mede heeft Christus ons verlost?

A. Met sijn dierbaer bloet.

d V. Waer staet dat?

A. 1. Petr. 1. 18, 19. Wetende dat ghy niet door verganckelicke dingen, silver ofte gout, verlost zijt, &c. Maer door het dierbaer bloet Jesu Christi, &c.

c V. Die Christus verlost heeft, wederbaert hy die oock door sijnen Geest?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Luc. 1. 74, 75. Dat wy verlost zijnde uyt de hant onser vijanden, hem dienen souden sonder vreese, in heyligheyt ende gerechtigheyt voor hem, alle de dagen onses levens.

c V. Kan de rechtveerdighmakinge wel zijn sonder de heylighmakinge?

A. Neen.

c V. Gaense dan altijt als gesusters te samen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 1. 30, 31. Maer uyt hem zijt ghy in Christo Jesu, die ons geworden is wijsheyt van Gode, ende rechtveerdigheyt, ende heylighmakinge, &c. ende 6. 10, 11.

d V. Bewijst, dat men Godt door de wercken vereert ende danckbaerheyt betoont?

A. Matth. 5. 16. Laet u licht alsoo schijnen voor de menschen, dat sy uwe goede wercken mogen sien, ende uwen Vader, die in de hemelen is verheerlicken. 1. Corinth. 10. vs. 31. Deut. 32. 6. 1. Petr. 2. 12.

d V. Soude het een groote kleynachtinge van de weldaden Godts zijn, als wy die, sonder Godt daer voor te dancken, soo over het hooft sagen?

A. Sekerlick ja.

d V. Is dit oyt het voornemen ende de betrachtinge der vromen ende Godtsaligen geweest?

A. Neen.

d V. Hebben sy dan altijt, aenmerckende de weldaden Godes, Godt den Heere gelooft ende gepresen?

A. Ja: van wegen lichamelicke weldaden. Siet Exod. cap. 15. Judic. 5, &c. Van wegen geestelicke weldaden. Siet het exempel Davids, Psalm 103. 2, 3. ende 116. 12.

b V. Welck is het tweede eynde?

A. Dat elck by hem selfs uyt de goede wercken sijns geloofs versekert zy.

b V. Moet yeder een versekert zijn van sijn geloove?

A. Ja

c V. Alle geloove is dat een goet ende oprecht geloove?

A. Neen.

c V. Waer uyt sal ick my versekeren dat mijn geloove goet is?

A. Uyt de vruchten des selfs. Matth. 7. 17. Jac. 2. 18

c V. Wat zijn dat voor vruchten?

A. De goede wercken.

c V. Wat wort hier verstaen door het geloove?

A. De particuliere toepassinge ende versekeringe des selfs.

c V. Welck is het merckteecken van de ware Kercke?

A. De waerheyt van Godts woort.

d V. Wel waerom staet hier dan, dat men versekert is van sijn geloove door de wercken?

A. Dat is ten aansien van de particuliere toepassinge ende versekeringe

d V. Welck sal u dan een seker teecken zijn dat ghy het rechte geloove hebt?

A. De goede wercken.

d V. Bewijst dat?

A. Jac. 2. 18. Maer sal yemant seggen, Ghy hebt het geloove, ende ick hebbe de wercken: toont my u geloove uyt uwe wercken, ende ick sal u uyt mijne wercken mijne geloove toonen.

d V. Vertrouwen wy dan sekerlick op onse wercken?

A Neen.

d V. Hoe zijn wy dan daer door seker?

A. Om dat wy uyt ende door deselve, als uyt ende

door een gewis teecken ende volgende vrucht van onse gemeynschap met Christi heylighmakinge ende rechtveerdighmakinge, versekert worden, dat ons geloof geen doot geloof, of bedrieghlicke persuasie, maer een oprecht, levend ende rechtveerdighmakend geloove is.

d V. Zijn wy daer uyt seker als een oorsaeck van onse verlossinge?

A. Neen.

c V. Gaen de wercken voor, of volgense?

A. Sy volgen.

d V. De vrucht van den boom gaet die voor den boom?

A. Neen.

b V. Kan ick uyt de vruchten weten of de boom goet ofte quaet is?

A. Ja.

c V. Waer op steunen ende vertrouwen wy, op ons geloove?

A. Neen.

d V. Waer op dan?

A. Op de verdiensten Christi.

d V. Kan men door de wercken Christo ingelijft werden, ende met hem gemeynschap krijgen?

A. Neen.

d V. Kan ick uyt de wercken wel weten of ick gemeynschap hebbe met Christo?

A. Ja.

d V. Hoe kan ick dat seker weten?

A. Om dat ick uyt de wercken besluyten kan, dat ick het levendigh ende salighmakend geloove hebbe, d'welcke door de liefde-krachtigh is; ende vervolgens uyt het levendigh geloove kan besluyten dat ick gemeynschap met Christo hebbe.

b V. Welck is het derde eynde?

A. Dat daer door onsen naesten gewonnen werde.

c V. Soude yemant sonder Godts woort konnen bekeert worden?

A. Neen.

d V. Wat konnen onse wercken dan daer toe doen?
A. Een occasie ende aenleydinge daer toe zijn.

d V. Zijn de wercken dan het beginsel ende fundament van het rechte geloove?
A. Neen.

d V. Bewijst, dat de goede wercken een occasie ende aenleydinge daer toe zijn?
A. 1. Petr. 3. 1, 2. Desgelijks ghy vrouwen, zijt uwe eygene mannen onderdanigh: op dat oock soo eenige den woorde ongehoorsaem zijn, sy door den wandel der vrouwen sonder woort mogen gewonnen worden: als sy sullen ingesien hebben uwen kuyschen wandel in vreese. ende 2. 12.

d V. Is'er dan noch wel yet overigh, dat aen die menschen, die den Bibel niet lesen, Godts woort niet hooren willen, kan gedaen worden?
A. Ja.

d V. Wat is dat?
A. De goede wercken.

d V. Kan men daer mede eenighsins voorlichten, bewegen; ende het voor-oordeel, datse tegen de leere hebben, eenighsins wechnemen?
A. Ja.

d V. Of sy nu daer door te meer verhart ende tegen de leere verbittert wierden, wat voordeel heeft het dan gedaen?
A. Dat sy van onse zijde overtuyght of beschaemt zijn, ende alle onschult haer benomen wert.

AENHANGHSEL.

d V. Wat heeft meerder occasie ende verbintenisse om goede wercken te doen, de Paepsche, of onse Religie?
A. Onse Religie.

d V. Wat heeft Christus ons gedaen?
A. Hy heeft ons volkomentlick verlost.

d V. Hebben wy dan groote oorsaeck om hem te dancken, ende om goede wercken te doen?

A. Ja.

d V. Als men seyt dat de wercken den hemel verdienen, soude dat niet yverige mensche maken?

A. Neen.

d V. Als yemant de inbeeldinge heeft, dat hy voor hem, ende noch daer en boven voor een ander den hemel kan helpen verdienen, soude hem dat niet yverigh maken?

A. In 't minste niet.

d V. Daer zijn nochtans wel vele Papisten die soo yverigh zijn in goede wercken?

A. De meeste van haer zijn ten meestendeel yverigh in afgoderije, superstitien, ende valsche vonden, dewelcke altemael quade wercken zijn. Ende soo eenige, onder het Pausdom levende, in rechte goede wercken yverigh zijn, soo doense dat op ende door de gronden van onse leere, uyt ende na den woorde Godes gereformeert, ende niet van de verdorvene Paepsche ende Antichristische leere.

Vrage 87.

Konnen dan die niet saligh worden die in haer godtloos ondanckbaer leven voortvarende, haer tot Godt niet en bekeeren?

Antw. In geenderley wijse: want de Schrift seght, dat geen onkuysche, Afgodendienaer, echtbreker, dief, gierige, dronckaert, lasteraer, noch roover, noch diergelijcke, het rijcke Godts erven sal.

d V. Wat wort in dese Vrage geleert?

A. Dat die gene, die geen goede wercken doen, niet saligh sullen worden.

d V. Hebt ghy eenige Schriftuerplaetse om dat te bewijsen?

A. Ja: 1 Corinth. 6. 9, 10.

c V. Wie spreeckt dat?

A. Paulus.

c V. Maer de Apostel Paulus was een mensche: hy kost wel dwalen?

A. Hy kost niet dwalen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Paulus heeft geschreven, gedreven zijnde door den Geest Godts.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Timoth. cap. 3. vs. 16. Alle de Schrift is van Godt ingegeven, &c. 2. Petr. cap. 1. vs. 21. met 1. Corinth. cap. 7. vs. 40. ende Gal. 1. 1.

b V. Sal het dan sekerlick geschieden, gelijck het de Apostel seyt?

A. Ja: te weten soo sy in de sonde volharden; ende haer niet en bekeeren.

d V. Hebt ghy noch eenige Schriftuerplaetsen meer?

A. Ephes. cap. 5. vs. 5. 1. Joh. cap. 3 vs. 15. Apoc. cap. 21. vs. 8 ende 22. 15.

d V. Is het dan ten hooghsten nootsakelick, dat de menschen haer bekeeren ende afstant doen van hare sonden?

A. Gewisselick ja: soose anders niet willen verloren gaen, maer eeuwighlick saligh werden.

d V. Kan des menschen conscientie door eenige sijne meerdere winste ende schade gedreven ende genootsaeckt werden tot de goede wercken, als op zielenverdoemenisse, ende de eeuwige saligheyt?

A. Neen.

d V. Nemen ende setten het de Gereformeerde soo duer ende soo scherp?

A. In alle manieren.

SONDAGH XXXIII. VRAGE 88, 89, 90, 91, 92.

VRAGE 88.

In hoe veel stucken bestaet de waerachtige bekeeringe des menschen?

Antw. In twee stucken, in de afstervinge des ouden, ende in de opstandinge des nieuwen mensches.

d V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van de bekeeringe des mensches.

d V. Hoe wert dese Sondagh afgedeelt?
A. In drie deelen.

d V. Welck zijn die drie deelen?
A. 1. Van de bekeeringe in 't gemeyn, Vrage 88. 2. Van de bekeeringe in 't particulier ende bysonder, Vrage 89, 90. 3. Van de conditien die tot een goet werck vereyscht worden, Vrage 91, 92.

b V. Is de bekeeringe een nootsakelick deel van de ware Religie?
A. Ja.

b V. Soude men niet konnen saligh worden sonder de bekeeringe?
A. Neen.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?
A. Luce 13. 3, 5. Maer indien ghy u niet bekeert soo sult ghy alle desgelijcks vergaen. Matth. 3. 2. Marc. 1. 4.

c V. Wie is de eerste ende opperste oorsake van de actuële bekeeringe?
A. Godt.

c V. Is des menschen vrijen wille de eerste oorsaeck van de bekeeringe?
A. Neen.

c V. Wie seggen dat?
A. De oude ende huydendaeghsche Pelagianen.

d V. Seggen sy dat met soo veel woorden?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Dat men het uyt hare woorden ende seggen besluyten kan.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat Godt de eerste ende opperste oorsaeck is van de bekeeringe des menschen?

A. Actor. 5. 31. Desen heeft Godt door sijne rechterhant verhooght tot eenen Vorst ende Salighmaker, om Israël te geven bekeeringe, &c. ende 11. 18. ende 2. Tim. 2. 25.

d V. Is de mensche selve oorsaeck van de datelicke bekeeringe ofte van het werck ende de practijcke der bekeeringe?

A. Ja: Ezech. 18. 23. met Joël 2. 12, 13.

d V. Hoe sal men seggen, dat hy de oorsaeck is, sonder Godes krachtige ende daet-werckende voorsienigheyt, of sijne allenthalven genadige genade, yet te onttrecken?

A. De tweede eygene, particuliere oorsaeck, of formeel beginsel deses wercks.

d V. Kan men 't selfde van Godt oock seggen?

A. Neen: want Godt en kan niet geseyt worden hemselven te bekeeren, of formeelick sulcken werck te doen: gelijck hy oock niet geseyt kan worden te gelooven, dat hem sijne sonden om Christi wille vergeven zijn.

d V. Hoe wort hy dan geseyt de oorsake daer van te zijn?

A. Om dat hy door sijne bysondere genade ons doet sulcks doen.

d V. Kan hy geseyt worden alleen de oorsake te zijn?

A. Van de habituële, eerstelick ingeplante ende inklevende genade der bekeeringe, ja; van de actuële of datelicke bekeeringe, neen; want de mensche van Godt geroert zijnde, roert hem [1]), ende getrocken

---

[1]) *Zich.*

zijnde, loopt; maer soo ghy verstaet de eerste oorsaeck ende den eersten beweger van die heylige beweginge ende uytwerckinge der bekeeringe, soo seggen wy, ja; want geen creature kan in eenige natuerlicke of geestelicke wercken de eerste oorsaeck zijn.

d V. Gaet de bekeeringe voor het geloove of volghtse?

A. De actuële bekeeringe, ten aensien van haer eerste deelen, als droefheyt over de sonde, met de belijdenisse der selver, &c. gaet voor de formeele complete ende geformeerde of voltoyde acten of uytwerckinge van het toepassende geloove ende betrouwen.

a V. In hoe veel stucken bestaet de ware bekeeringe des menschen?

A. In twee stucken, namentlick, in de afstervinge des ouden, ende opstandinge des nieuwen mensches.

c V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Eph. 4. 22, 23, 24. Te weten dat ghy soudt afleggen, aengaende de vorige wandelinge, den ouden mensche, die verdorven wort door de begeerlickheden der verleydinge: ende dat ghy soudt vernieuwt worden in den geest uwes gemoedts, ende den nieuwen mensche aendoen, die na Godt geschapen is in rechtveerdigheyt ende heyligheyt.

b V. Wat wort verstaen door den ouden mensche?

A. De inwoonende sonde.

c V. Hoe veelderley benamingen heeft den ouden mensche in Godts woort?

A. Vele ende verscheyden.

c V. Noemt eens eenige?

A. De sonde, den ouden Adam, de verdorventheyt, het lichaem der sonde, het vleesch, &c. Rom. 6. ende ende 7. Galat. 5.

d V. Maer waerom wert de sonde een mensch genaemt?

A. Om datse den geheelen mensch overloopen ende bedorven heeft, soo na lichaem als na ziele: want gelijckerwijs vele ende verscheydene leden bescheydentlicken t'samengevoeght een lichaem, ende dat met

de ziele vereenight zijnde een mensche maken: alsoo oock alle de sonden des menschen t' samengevoeght, maken een lichaem der sonde, ende dat selve als vereenight met den geest des Satans, maeckt een mensche der sonde. Ephes. 2. 1, 2.

d V. Waerom wert de sonde genaemt eenen ouden mensche?

A. Een oude mensche wertse genoemt, 1. ten aensien datse den mensche aengeboren is ende met hem ter werelt wert gebracht. 2. Ten aensien datse seer langh in de werelt geweest is. 3. Om dat de mensche vernieuwt ende verandert moet werden, ten aensien van de sonde.

d V. Wat wert verstaen door het afsterven van desen oude mensch?

A. Die verswackinge ende verkrenckinge van de natuerlicke verdorventheyt, mitsgaders van de boose, snoode vruchten die daer uyt voortkomen, en dat met den ouden mensche aen d' een zijde veel strijt ende quellagie aen te doen, ende aen d' ander zijde den ouden mensche te ontrecken ende te onthouden, daer door hy meer ende meer gesterckt soude werden; nu, op wat wijse dat dit geschiet, siet daer van Vrage 89.

b V. Hebben alle menschen desen ouden mensche?

A. Ja.

b V. Moses, Petrus, &c. hadden die den ouden of den nieuwen mensche?

A. Alle beyde.

b V. Hebben de jonge kinderen oock den ouden mensche?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Job 14. 4. Wie sal eenen reynen geven uyt den onreynen. Psalm 51. 7. Joh. 3. 6.

b V. Wat verstaet ghy door den nieuwen mensche?

A. Kennisse, gerechtigheyt, ende heyligheyt.

d V. Bewijst dat?

A. Coloss. 3. 10. Ende aengedaen hebt den nieuwen mensche, die vernieuwt wort tot kennisse, &c. Ephes. 4. vs. 24. Ende den nieuwen mensche aendoen, die na Godt geschapen is in rechtveerdigheyt ende heyligheyt.

d V. Waerom wert dese vernieuwde nature genaemt een nieuwe mensche?

A. Om dat dese vernieuwinge haer streckt over den geheelen mensche, soo dat die gene, die oprechtelick bekeert ende dese vernieuwinge deelachtigh gemaeckt wert, niet alleen in 't eene ofte in 't ander deel der krachten sijnder ziele, ofte sijns lichaems, soo verre die een opsicht op de sonde hebben, maer wert waerlicks verbetert in alle de krachten sijnder ziele, ende in alle de leden sijns lichaems, soo verre als die wercktuygen der sonde zijn. Rom. 6. vs. 19. Met een woort, in den geheelen mensche. Daer en is niet dat hier niet vernieuwt is ten deele, ende hier namaels niet vernieuwt sal werden volkomentlick. Soo dat de nieuwe mensche niet anders is als de wederoprechtinge ende herstellinge van het evenbeelt Godts in den mensche, soo dat hy niet langer het beelt des helschen Duyvels, het welck hy hem heeft door de sonden omgehangen, draeght, maer het beelt Godts ende het leven Jesu Christi uytdruckt.

d V. Wat wort verstaen door het opstaen van den nieuwen mensche?

A. De wederoprechtinge van het evenbeelt Godes in den mensche.

d V. Geschiet dit door onse natuerlicke krachten?

A. Neen: Rom. 8. 7. ende 1. Corinth. 2. 14, 15.

d V. Hoe dan?

A. Door den Geest Godes, die daer is de principale werckmeester, die ons dat verdorven herte vernieuwt ende suyvert. Ezech. cap. 36. vss. 25, 26. Esai 44. 3.

d V. Wat middel gebruyckt de H. Geest hier toe?

A. Het woort Godes. 1 Petr. 1. 23.

d V. Werden nootsakelick dese tweederley werckingen vereyscht tot de bekeeringe des mensches?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Matth. 6. vs. 24. Ghy en kondt niet Gode dienen ende den Mammon. Rom. 12. 9. 1. Petr. 3. 11.

VRAGE 89.

Wat is de afstervinge des ouden mensches?

Antw. Het is een hertelick leetwesen, dat wy Godt door onse sonden vertoornt hebben, ende deselve hoe langer hoe meer haten ende vlieden.

b V. In hoe veel stucken bestaet de afstervinge des ouden mensches?

A. In twee stucken.

b V. Welck is het eerste?

A. Leetwesen ende droefheyt over de sonde.

b V. Welck is het tweede?

A. De sonde haten ende vlieden.

d V. Bewijst dat'er droefheyt moet zijn in de bekeeringe?

A. Joël 2. 12. Nu dan oock, spreeckt de Heere, bekeert u tot my met u gantsche herte: ende dat met vasten, ende met geween, ende met rouwklage.

c V. Al waer yemant bedroeft is over sijne sonden, is daer de rechte bekeeringe?

A. Neen.

c V. Alle droefheyt is die dan de rechte ter saligheyt?

A. Neen.

c V. Kan yemant dan, droevigh zijnde over sijne sonden, evenwel in de helle varen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Corinth. 7. vs. 10. Maer de droefheyt der werelt werckt de doot. Gelijck mede te kennen geeft

het exempel van Judas, Matth. 27. 4. ende Esaus, Hebr. 12. 17. ende meer andere exempelen.

c V. Hoe veelderley droefheyt is'er?

A. Tweederley, of na Godt, of na de werelt.

c V. De droefheyt na de werelt, waer uyt ontstaet die, ofte hoe wort die in de goddeloosen veroorsaeckt?

A. Alleen of ten principale uyt aenmerckinge van de straffe door de sonde verdient.

c V. Dat'er geen tijdelicke straffe ende geen helle was, souden sy soo bedroeft zijn?

A. Neen.

c V. Waer uyt bestaet de droefheyt die na Godt is?

A. Meer uyt aenmerckinge van de sonde selfs, als van de straffe.

c V. Souden de geloovigen dan bedroeft zijn al was'er geen straffe noch helle te verwachten?

A. Ja.

c V. Zijn de geloovigen versekert datse noyt in de helle sullen komen?

A. Ja: Rom. 8. 1, 31, 32, 33.

c V. Zijnse evenwel bedroeft, wanneer sy gesondight hebben?

A. Ja: als blijckt in David, Psalm 51. Petro, Matth. 26. vs. 75.

d V. Welck zijn de merckteeckenen daer aen men kan onderscheyden of yemant bedroeft is na Godt of na de werelt?

A. 1. Soo hy hertelick bedroeft is meer over de leelickheyt der sonde, als over de straffe. 2. Soo hy over alle sijn sonden bedroeft is, ende specialicken over sijn beminde sonde. 3. Soo hy eenen haet heeft tegen de sonde, ende deselve hoe langer hoe meer mijdet ende vliedet.

c V. Is het dan niet genoegh dat men soo op sijn Paepsch op sijn borst slaet, ende seyt peccavi, ick hebbe gesondight, of mea culpa, mea culpa, mijn schult, mijn schult?

A. Geensins.

c V. Moet het dan een droefheyt zijn, die het herte innerlicken raeckt, beweeght ende verandert, en daer door het herte gebetert wort?

A. Ja.

c V. Maar is het niet genoegh dat men soo eens een groote droefheyt toont, ende sich wederom tot de sonde begeeft?

A. Neen: maer men moet oock deselve haten ende vlieden.

c V. Is het genoegh wanneer men qualick spreeckt van Godt of sijnen naesten, dat men daer by segt, De Heere wil het my vergeven, gelijck de luyden gemeynlick spreken?

A. Neen.

c V. Soude dat dan wel een goede droefheyt zijn?

A. Neen.

c V. Was Judas te rechte ende salighlick bedroeft of niet?

A. Neen.

c V. Was Petrus te rechte bedroeft?

A. Ja.

c V. Wat onderscheyt is'er nu tusschen de droefheyt Petri, ende tusschen de droefheyt van Judas?

A. Petri droefheyt was na Godt, Judae droefheyt na de werelt.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Om dat Judas heeft gedespereert of gewanhoopt, ende is verloren gegaen.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Uyt Matth. 27. 5. Act. 1. 18, 25. met Joh. 17. 12.

d V. Wat heeft Petrus gedaen?

A. Petrus heeft bitterlick geweent, ende is wedergekeert tot Godt, ende alsoo in genaden ontfangen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 26. 75. Ende na buyten gaende weende hy bitterlick, met Joh. 21. 15, 16, 17. ende Luce 22. 31, 32.

VRAGE 90.

Wat is de opstandinge des nieuwen mensches?

Antw. Het is een hertelicke vreughde in Godt door Christum, ende lust ende liefde na den wille Godts in alle goede wercken te leven.

b V. Waer in bestaet de opstandinge des nieuwen mensches?

A. In twee stucken.

b V. Welck is het eerste?

A. Een hertelicke vreughde in Godt door Christum.

b V. Alle blijdtschap, is die sonde?

A. Neen.

b V. Is'er dan wel een blijdtschap die geen sonde is?

A. Ja.

a V. Hoe wort die blijdtschap genoemt?

A. Een blijdtschap, die daer is gelegen in Godt door Christum, van wegen de genadige vergevinge ende quijtscheldinge der sonden.

d V. Bewijst, dat 'er soodanigh een blijdtschap is?

A. Nehem. 8. 11. Soo en bedroeft u niet, want de blijdtschap des Heeren die is uwe sterckte. Psal. 51. 10, 14. Doet my vreughde ende blijdtschap hooren, dat de beenderen sich verheugen die ghy verbrijselt hebt, &c. Rom. 14. 17. Phil. 3. 1.

d V. Magh men wel altijt blijde zijn?

A. Ja: 1. Thess. 5. 16. ende Phil. 4. 4.

d V. Kan men wel altijt blijde zijn?

A. Neen.

d V. Die Goddelicke blijdtschap en vreughde, is die nootsakelick?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Op dat de bekeerde sondaer, van wegen de droeffenisse sijner sonden, niet in wanhope versincke, maer dat het verslagen herte door dese vreughde

wederom verquickt ende opgerecht worde. Psal. 51. 14. met 2. Cor. 2. 7.

d V. Is die vreugde ende blijdtschap altijt even groot?

A. Neen: maer sij is d'eene tijt meerder, d'ander tijt minder.

d V. Welck is het tweede, daer in de opstandinge des nieuwen mensches bestaet?

A. In eenen ernstigen lust ende yver om na den wille Godts in alle goede wercken te leven.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 7. 22. Want ick hebbe een vermaeck in de Wet Godts na den inwendigen mensche. Psalm 119. 167, 174. Mijne ziele onderhoudt uwe getuygenissen, ende ick hebse seer lief. O Heere ick verlange na u heyl, ende uwe Wet is al mijn vermakinge. ende Rom. 6. 13.

Vrage 91.

Maer wat zijn goede wercken?

Antw. Alleen die uyt waren geloove, na de Wet Godts, hem ter eeren geschieden, ende niet die op ons goetduncken, ofte menschen insettingen gegrondet zijn.

c V. Alle wercken, die van de menschen voor goede wercken geoordeelt worden, zijn dat goede wercken?

A. Neen.

c V. Welck zijn de conditien die in een werck vereyscht worden, dat het goet zijn magh?

A. De conditien zijn drie.

b V. Welck is de eerste conditie?

A. Dat het geschiet uyt den waren geloove.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 11. 6 Maer sonder geloove is het onmogelick Godt te behagen. Rom. 14. 23. Ende al wat uyt den geloove niet en is, dat is sonde.

d V. Hoe wort de conditie van 't geloove hier verstaen, alleen maer van het algemeyn geloove, of oock van het bysondere toepassende geloove?

A. Van alle beyde.

d V. Kander eenigh goet werck zijn, dat volmaeckt ende perfect is?

A. Neen.

d V. Is dan het geloove eenighsins de volmakinge in de onvolmaecktheyt des wercks?

A. Ja: als een instrument dat den werckenden toepast de volmaecktheyt Christi, waerdoor sijn persoon ende sijn werck Gode aengenaem zijn.

b V. Welck is de tweede conditie?

A. Dat het geschiede na de Wet Godts.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 4. 1, 2. Nu dan Israël, hoort na de insettingen, ende na de rechten die ick u-lieden leere te doen, &c. ende 12. 32. Ezech. 20. 19.

a V. Is een werck dan niet goet als het niet en is na de Wet Godts?

A. Neen.

b V. Welck is de derde conditie?

A. Dat het werck geschiede ter eeren Godts.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 5. 16. Laet uw' licht alsoo schijnen voor de menschen, dat sy uwe goede wercken mogen sien, ende uwen Vader die in de hemelen is, verheerlicken. 1 Cor. 10. 31. Het zy dan dat ghylieden eet, het zy dat ghy drinckt, het zy dat ghy yet anders doet, doet het al ter eeren Godts

d V. Maer magh men oock het werck doen tot onser eeren?

A. Ja: mits dat Godts eere het eerste, hooghste, ende principaelste eynde zy, ende onse eere ter eeren Godts betracht ende gesocht werde.

c V. Worden dese conditien altijt ende te gelijck in een goet werck vereyscht, of is het genoegh als'er een van dien is?

A. Sy worden alle te gelijck vereyschet, en dat altijt.

c V. De goede wercken der Heydenen, hebben die Godt behaeght ter saligheyt?

A. Neen.

c V. Zijn dan alle hare goede wercken, in ende op haer selven, ende sonder of buyten opsicht van hare persoonen aengemerckt zijnde, sonden.

A. Neen.

c V. Zijnse simpelick ende geheel onnut?

A. Neen.

d V. Hoe wordense dan van Augustinus blinckende sonden genaemt?

A. Ten aensien van die gene diese doen, ende de maniere van doen: om datse, 't gene materialicken goet soude zijn, qualick doen, ende alsoo ten aensien van haer dese wercken formeelick quaet zijn.

c V. Tegen welcke van dese drie conditien strijdense dan?

A. Om datse niet voortgekomen zijn uyt den waren geloove.

b V. Wat soudt ghy seggen van de goede wercken der Papisten, als Bedevaerden te doen, hemselven te geesselen, ter Misse te loopen, de Heyligen te bidden, de beelden te eeren, een hayren-kleet om het lijf te doen, op eenen steen te slapen, barrevoets te gaen, selfs in 't koudtste van de winter, &c. behagen die oock Godt?

A. Neen.

c V. Waer tegen strijdense dan?

A. Tegen de tweede conditie.

d V. Maer sy seggen datse het doen uyt den waren geloove, en al baet het niet, het schaet altijt niet; het is ter goeder meyninge?

A. Dat is niet genoegh.

d V. Wat wort dan meer vereyscht in een goet werck?

A. Dat het gedaen werde na de Wet Godts.

c V. Is dan de Wet Godts den eenigen regel van onse wercken?

A. Ja.

c V. Waer uyt wert dit bewesen?

A. Uyt Deuter. 12. 32. Ezech. 20. 19. Jacob. 4. 12.

a V. Zijn dese wercken der Papisten na de Wet Godts?

A. Neen.

a V. Heeftse Godt geboden?

A. Neen.

a V. Zijnse oock ter eeren Godts?

A. Neen: want hoe konnense zijn ter eeren Godts, nadiense zijn tegen de Wet Godts.

c V. Kan dan yeder in sijn geloof wel saligh worden?

A. Neen.

b V. Seght my nu eens kortelick wat wercken Godt mishagen?

A. Die wercken, die na menschelicke instellinge, leere, goetduncken, ofte alleen tot een goede meyninge ende intentie gedaen worden.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 1. vss. 11, 12, 13, 14. Waer toe sal my zijn de veelheyt uwer slacht-offeren, &c.? Matth. 15. 9. Doch te vergeefs eeren sy my, leevende leeringen, die geboden van menschen zijn. Joh. 16. 3. Coloss. 2. 21, 22.

b V. Magh men de wercken wel doen na de gewoonte van onse voor-ouders, of van alle andere menschen?

A. Neen: 't en zy de gewoonte den regel ende de Wet Godes conform ware.

d V. Bewijst dat?

A. Ezech. 20. 18. Maer ick seyde tot hare kinderen in de woestijne: en wandelt niet in de insettingen uwer Vaderen, ende onderhoudt hare rechten niet, ende en ontreynight u niet met hare dreckgoden. 1. Petr. 1. 18. Rom. 12. 2.

d V. Bewijst, dat de wercken, die eygentlick, of alleenlick, of eerst, meest en ten principale om onse eygene eere, ofte om menschen te behagen gedaen worden, Godt mishagen?

A. Matth. 6. 2, 5. Wanneer ghy dan aelmoessen

doet soo en laet voor u niet trompetten, gelijck de geveynsde in de Synagogen ende op de straten doen, op datse van de menschen ge-eert mogen worden: Voorwaer segge ick u, sy hebben haren loon wech, &c. ende 23. 5.

Vrage 92.

Hoe luydt de Wet des Heeren?

Antw. Godt sprack alle dese woorden, Ick ben de Heere uwe Godt, &c.

a V. Hoe luydt de Wet des Heeren?

A. Ick ben de Heere uwe Godt, &c.

b V. Door wien is de Wet des Heeren, dat is, de Wet der thien geboden beschreven?

A. Door Godt selfs.

c V. Bewijst dat?

A. Exod. 32. 16. Ende die selve tafelen waren Godes werck: 't geschrifte oock was Godes geschrifte selve, in de tafelen gegraveert. ende 34. 1. en 28. Deuter. 4. 13.

d V. Waer mede heeft Godt dese thien geboden beschreven?

A. Met sijnen vinger.

d V. Waer staet dat?

A. Exod. 31. 18. Ende hy gaf aen Mose &c. de twee tafelen der getuygenissen, tafelen van steen, beschreven met den vinger Godes.

b V. Heeft Godt eygentlick vingeren?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat Godt een geest is. Joh. 4. 24.

d V. Maer soo Godt geen vingeren heeft, hoe staet 'er dan dat de Heere met sijnen vinger de thien geboden beschreven heeft?

A. Door den vinger Godts wort verstaen de kracht ende het werck Godts.

c V. Bewijst dat?

A. Exod. 8. 19. Doe seyden de tooveraers tot Pharao, Dit is Godts vinger. Luce 11. 20. met Matth. 12. 28.

b V. Waer in heeft de Heere door sijne Goddelicke kracht dese thien geboden beschreven?

A. In twee tafelen.

b V. Wat voor tafelen zijn dit geweest?

A. Steene tafelen, of tafelen van steen.

c V. Waer staet dat?

A. Exod. 31. 18. ende 34. 1.

d V. Hoe wierden dese tafelen genoemt?

A. Tafelen der getuygenisse.

d V. Waer staet dat?

A. Exod. 31. 18. ende 32. 15.

d V. Waerom wierden die tafelen genoemt tafelen der getuygenisse?

A. Om dat de Heere in deselve getuyght, hoe hy van sijn volck wil ge-eert ende gedient zijn.

c V. Hoe waren dese tafelen beschreven?

A. Op beyde zijden. Exod. 32. 15.

d V. In wat tale?

A. Dat staet niet uytgedruckt: doch het is af te nemen datse is beschreven in de Hebreeusche tale, alsoo dese de tale der Hebreen ofte Israëliten eygentlick bekent was.

b V. Aen wien heeft de Heere sijne Wet, alsoo in twee steenen tafelen zijnde, overgelevert?

A. Aen Moses.

c V. Waer?

A. Op den Bergh Sinai. Exod. 31. 18. ende 34. 2.

c V. Wanneer gaf de Heere dese sijne Wet aen Mosis?

A. In de derde maent na het uyttrecken der kinderen Israëls uyt Egypten. Exod. 19. 1, 3.

c V. Hoe langh was Mosis op den Bergh Sinai, als hem de Heere de thien geboden gaf?

A. Veertigh dagen ende veertigh nachten, Exod. 24. vs. 18. ende 34. 28.

c V. At noch en dronck Moses in al dien tijt niet?
A. Neen. Exod. 34. 28.

c V. Hoe konde Moses, een mensche zijnde, veertigh dagen ende veertigh nachten sonder eten ende drincken zijn?
A. Natuerlick en kan sulcks niet geschieden; maer dit is door mirakel geschiet, ende de Heere heeft hem gesterckt door sijn Goddelicke kracht.

d V. Is Moses in dese gelegentheyt niet geweest een gelijckenisse van Christus?
A. Ja. Matth. 4. 2. ende Luc. 4. 2.

d V. Maer heeft de Heere al dien tijt besigh geweest met het schrijven van de thien geboden?
A. Neen.

d V. Wat heeft de Heere dan in dien tijt met Mose al gesproken?
A. Alle het gene de Heere gewilt heeft dat het volck Israëls doen soude, ende Moses tot dien eynde van Godts wegen haer soude voordragen.

d V. Waer uyt blijckt dat?
A. Exod. 31. 18.

c V. Hoe heeft de Heere dese sijne Wet door Mosen sijn volck Israëls voordragen laten?
A. Door donderen ende blixemen, en de bergh Sinai roockte.

d V. Waer staet dat?
A. Exod. 19. 18. ende 20. 18.

d V. Waerom heeft de Heere op sulck een schrickelicke wijse, sijne Wet sijn volck Israëls voorgedragen?
A. Om haer daer door des te meerder op te wecken, tot onderhoudinge ende nakominge van sijn Wet.

b V. Is dese Wet Godts woort?
A. Ja.

c V. Waer staetse beschreven?
A. Exod. 20. ende Deut. 5.

b V. Gaet ons die Wet oock aen?
A. Ja.

c V. Is die alleen gegeven voor de Joden des Ouden Testaments?

A. Neen.

c V. Moetense dan oock in Godts Kercke, selfs onder den Nieuwen Testamente, voorgelesen ende gepredickt werden?

A. Ja.

c V. Is het een deel van de ware Religie?

A. Ja.

a V. Moet men de thien geboden van buyten konnen, ende grondelick verstaen?

A. Ja.

a V. Is het dan noodigh dat de kinderen die van buyten leeren?

A. Ja.

b V. Is het een gebedt om Godt daer mede aen te spreken?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat de Heere in de thien geboden tot ons spreeckt, ende ons daer in voordraeght, wat hy van ons wil gedaen ende gelaten hebben: in een gebedt nu spreken wy tot Godt, ende presenteeren ons begeeren aen Godt.

AENHANGHSEL.

d V. Hoe veelderley is de Wet des Heeren?

A. Driederley.

d V. Noemt eens die driederley Wet?

A. De burgerlicke Wet, de Wet der ceremonien, ende de morele Wet, ofte de Wet der liefde, dat is de Wet der thien geboden.

d V Wat noemt ghy de burgerlicke Wet?

A. Die Wetten, die daer eygentlick aengingen de politie Mosis; ende waren tot bestueringe des volcks in hare uyterlicke dingen, tot hanthavinge des rechts

ende gerechtigheyt, als oock tot het weeren ende straffen, aengaende de overtredinge deser Wetten.

d V. Tot wat eynde zijn dese burgerlicke Wetten gegeven ende verordineert?

A. Op dat de gerechtigheyt onder de borgeren Israëls, ende de publijcke ruste soude groeijen ende bloeijen: ende daer beneven, dat de morele ende ceremoniële Wetten van alle verachtinge ende schendinge souden bevrijt werden.

d V. Zijn dese burgerlicke Wetten Mosis afgeschaft, of zijnse noch ten hedigen dage in volle figeur ende kracht?

A. Sy zijn afgeschaft: want daer het volck ende de politie niet meer in wesen is, daer konnen oock de eygen Wetten tot bestueringe van 't selve volck, niet meer onderhouden werden.

d V. Kan men geen onderscheyt maken ten aensien van de materie ende het verscheyden voorwerpsel der selver Wetten?

A. Die Wetten, die eenige materien of saken voorschreven, eygentlick tot den politijcken staet der Joden gehoorende, ende dat voor dien tijt doen noch hare politie in staet was, deselve zijn afgeschaft, ten aensien van de materie ende forme: maer de Wetten, voordragende soodanige saken die onveranderlick ende allen volckeren gemeyn zijn, deselve zijn ten aensien van hare materie niet afgeschaft, maer zijn in sulcken respecte ten hedigen dage in figeur ende kracht; alhoewelse ten aensien van hare forme afgeschaft zijn, ende onse politien niet en verbinden als civile Wetten Mosis, maer als morele of natuerlicke.

d V. Noemt eens eenige Wetten dewelcke eygentlick gehoorden tot den politijcken staet der Joden, en dat voor dien tijt?

A. De vrylatinge der knechten op het sevende jaer haerder dienstbaerheyt, Exod. 21. 2. Het houwelick met de weduwe des verstorvene broeders son-

der mannelick zaet, Deut. 25. 5. De onderlinge quijtscheldinge van schult in het jaer van vrylatinge, Deut. cap. 15. vs. 2, &c.

d V. Souden die Wetten heden ten dage moeten onderhouden ende achtervolght worden?

A. Neen: want 1. die dingen, dewelcke eygentlick sagen op den politijcken staet der Joden voor dien tijt, deselve en konnen niet geseyt worden gemeyn te zijn de politien aller volckeren of der Christenen. 2. De Apostelen hebben haer nimmermeer beroepen op de politijcke Wet der Joden. 3. Christus geeft oock die afschaffinge te kennen Matth. 19. 8.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat dese politijcke Wetten Mosis afgeschaft zijn formeelicken als Wetten?

A. Om dat de Christen volckeren niet en zijn het volck der Israëliten in sijnen bysonderlicken burgerlicken stant ende regeeringe in het beloofde lant aengemerckt.

d V. Uyt wat kracht blijven dan die dingen die de politijcke Wet Mosis gebiedt, ende evenwel alle volckeren of eenige volckeren noch onderhouden?

A. Uyt kracht van de morele Wet, ende de Wet der naturen, daer inne sy gefundeert zijn, 't zij in specie, 't zij in 't generael ende door seker analogie of overeenkomende ende rechtmatige schickinge die door de publijcke macht gedetermineert wert.

d V. Hebben de volckeren, of oock een eenigh volck macht ende recht, om met hare Wetten sulcke of diergelijcke dingen vast te stellen, ende op hare gelegentheyt te schicken ende te appliceeren?

A. Ja: Rom. 13.

d V. Souden die dingen sonder eenige Wetgevinge of ordre der Overheden, of der publijcke macht formeelicke als politijcke Wetten Mosis yeder volck verbinden?

A. Neen.

d V. Nochtans zijn de Wetten Mosis immediatelick van Godt ingestelt ende gegeven?

A. Het is waer: maer alleen voor die politie ende dat volck alleen; soo lange het selve in wesen soude zijn: ende soo dese reden gelden moeste, soude men 't selve van de ceremoniële Wet oock moeten seggen.

b V. Wat noemt ghy de ceremoniële Wet?

A. Die Wet, die daer voorschreef de Kerckelicke costuymen, ende uyterlicke ceremoniën, hoedanige geweest zijn, 1. De offerhanden, als soen-offeren, danck offeren, slacht-offeren, brant-offeren. 2. De heylige dingen, van plaetsen, vaten, tijden, jaerlicksche hooghtijden, &c. 3. Sacramenten. 4. Eenige onderhoudinge in de spijse, kleedinge, ploeginge, zaeyinge, &c.

d V. Is de Wet der ceremonien gantschelick afgeschaft?

A. Sy is afgeschaft, ten aensien van haer gebruyck ende uyterlicke onderhoudinge, maer niet ten aensien van de lesinge, leere, onderwijsinge, ende vergelijckinge der selver met de voorgebeelde saken in Christo.

d V. Bewijst, datse is afgeschaft ten aensien van haer gebruyck ende uyterlicke onderhoudinge?

A. Dan. 9. 27. Matth. 11. 13. Want alle de Propheten ende de Wet hebben tot Joannem toe geprophetcert. Joh. 1. 17. Actor. cap. 15. vs 10. Gal. 4. vss. 10, 11. ende 5. 6. ende 2. 21. Colos. 2. vs. 17. Welcke zijn een schaduwe der toekomende dingen, maer het lichaem is Christi. Hebr. 9. vs. 10. Bestaende alleen in spijsen ende drancken, &c. tot op den tijt der verbeteringe opgeleght. ende 10. 1.

d V. Bewijst, datse noch in 't gebruyck is ten aensien van het leeren, lesen ende overleggen der selver?

A. Om dat 1. uyt deselve gesocht ende gehaelt wort de bevestinge des Nieuwen Testaments. 2. Uyt deselve wort klaerlick vertoont, dat Christus is het lichaem ende waerheyt, dat is, de vervullinge van alle de schaduwen ende figuren des Ouden Testaments, Col. 2. vs. 17. Hebr. 9. en 10. 3. Uyt deselve konnen ende moeten wy quod ad genus, dat is, in 't generael, ende door seker analogie of gelijckenisse, ge-

leert ende vermaent worden van onse geestelicke plichten.

d V. Nochtans soo wort de dienst van de Wet der ceromonien genoemt een eeuwigh verbont, Gen. 17. 13. Exod. 12. 14. derhalven soo moeste door Christi komste ende doot niet te niete gedaen werden?

A. Het woort eeuwigh, en beteeckent niet alleen eeuwigheyt, of eenen tijt sonder eynde, maer oock een langhdurigheyt des tijts, of den geheelen gestelden tijt van een sake, als Exod. 21. 6. Ende soo wert het hier genomen.

d V. Maer den Godtsdienst van Godt selfs verordineert ende ingestelt is de beste, ende derhalven moet hij behouden worden; nu, de Godtsdienst der Joden is soodanigh; ergo, &c ?

A. Den Godtsdienst der Joden is geweest de beste, na de gelegentheyt van dien tijt, ende moest behouden worden, maer alleenlick soo lange als God gewilt heeft, dat deselve behouden soude werden. Maer Godt heeft dien ceremoniëlen Godsdienst der Joden ingestelt ende verordineert, dat hij maer alleenlick tot op Christum soude duren: Hebr. cap. 9. vs 10. Tot op den tijt der verbeteringe opgeleght.

d V. Wanneer is de Wet der ceremoniën afgeschaft ten aensien van haer gebruyck ende onderhoudinge?

A. Met recht in Christi doot, Col. 2. 14. met der daet, ende als begraven na de predikinge der Apostelen volbracht was, Gal. 4. 9, 10. Actor. 15. 24.

d V. Nochtans verbieden de Apostelen in 't selve Capittel, Actor. cap. 15. vs. 29. bloet ende verstickte te eten?

A. Dat is alleen in die tijt ende particuliere gelegentheyt, om den bekeerden uyt den Joden, die noch swack waren, niet te ergeren.

d V. Heeft de Wet der ceremonien den mensche gerechtveerdight?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. De Joden.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat een mensche door de Wet der ceremonien niet en is gerechtveerdight?

A. Hebr. 10. 1, 2, &c. Want de Wet, hebbende een schaduwe der toekomende goederen, niet het beelt selve der saken, en kan met deselve offerhanden, die sy alle jaren geduerighlick opofferen, nimmermeer heyligen die gene die daer toe gaen, &c.

d V. Hebt ghy oock eenige krachtige redenen, om dit stuck tegen de Joden vast te maken?

A. Ja.

d V. Welck zijnse?

A. 1. Om dat de Wet der ceremonien den mensche sijn sonden aenwees, ende alsoo de reyniginge ende vergevinge der selver vertoonde in wat anders, namelick, in Christo, Coloss. cap. 2. vs 17. Hebr. cap. 10. vss. 1, 2, &c. 2. Om dat de ceremoniële Wetten vieëlder [1]) ende geringer waren ten aensien van de onderhoudinge der selver, als den mensche selfs. Nu, het gene vieëlder [1]) ende geringer is als den mensche selfs, dat en kan den mensche niet rechtveerdigen, want den eenen broeder en kan den anderen niet verlossen, Psalm 49. vss. 8, 9. 3. Om dat sulcks selfs strijt met de natuerlicke reden, want hoe sal de Wet der ceremonien een mensche verlossen, met wat recht, ende welck sal der selver weerdigheyt zijn?

d V. Wat verstaet ghy door de morele Wet?

A. De Wet der liefde, dat is, de Wet der thien geboden.

d V. Is dese geduerigh ende voor altoos?

A. Ja.

d V. Kanse oock eenighsins geseght worden afgeschaft te zijn?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Ten aensien van den strengen eysch ende exe-

---

[1]) Vieëlder *beduidt, dat de dieren, meelspijzen enz., die in de offeranden gebruikt werden,* lager *stonden dan de mensch.*

cutie der selver, mits deselve het leven belooft alleen onder conditie van volkomen gehoorsaemheyt, Gal. 3. 12, 13. Ende in tegendeel, dese conditie niet volbracht zijnde dreyght den vloek, Deut. 27. 26. Ten welcken opsicht de geloovigen geseyt werden niet te zijn onder de Wet, maer onder de genade, Rom. 6. 14. met Gal. 3. 13.

d V. Zijn de geboden van de Wet der liefde van een ende deselve natuer?

A. Neen.

d V. Wat onderscheyt is'er dan tusschen de geboden?

A. Sommige geboden hangen absolutelick aen de nature Godts, sommige daer en tegen aen den vrijen wille Godts.

d V. Wat noemt ghy geboden, die absolutelick aen de nature Godts hangen?

A. Dewelcke soodanige dingen bevelen, dewelcke de Heere wel vrywilligh, maer nochtans nootsakelick wil: soo dat het onmogelick is, dat hy het contrarie der selver soude konnen willen, besluyten ofte gebieden.

d V. Noemt eens eenige geboden van desen slagh?

A. Het eerste, derde, &c.

d V. Kan Godt van deselve wel dispenseeren, dat is, de Wet in haer geheel ende kracht blijvende, wel yemant ofte ten geheele of ten deele, uytsonderen, ten aensien van de nakominge der selver geboden; of het contrarie aen yemant gebieden?

A. Geensins.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Godt als dan soude afwijcken van sijn nature ende volmaecktheyt, ja hemselven soude verloochenen: en dat tegen het gene Paulus seght, 2. Timoth. cap. 2. vs. 13. Indien wy ontrouw zijn, hy blijft getrouw: hy en kan hemselven niet verloochenen.

d V. Wat noemt ghy geboden dewelcke hangen aen den vrijen wille Godts?

A. Soodanige, soo dat de dingen, die in deselve worden geboden, goet ende rechtveerdigh zijn, ende

de mensche het contrarie doende sich komt te besondigen, om dat het Godt de Heere geboden ofte verboden heeft. Ondertusschen, soo Godt selfs om sekere oorsaken het contrarie wil, gebiedt ende doet, soo salder niet geschieden, het welcke tegen sijn nature strijt; maer dat sal selfs goet ende rechtveerdigh zijn, het welcke Godt door een bysonder bevel somtijts belast te doen.

d V. Noemt eens eenige der selver?

A. Het vierde, vijfde, achtste.

d V. Kan Godt dan yet anders, of buyten dese geboden gebieden?

A. Ja.

d V. Soude het simpelick onmogelick zijn, ende tegen Godes nature strijden, dat hy gewilt hadde, eenige menschen na sijnen evenbeelt scheppen, die de goederen gemeyn souden gehadt hebben?

A. Neen.

d V. Als Godt aen Abraham beval sijnen sone te slachten, aen Pinehas den hoerjager met der doot te straffen, aen de Israëliten de vaten van Egypten te rooven, wiert daer mede eygentlick het wesen ende de nature van de geboden Godes, te weten, het seste, het achtste, het vijfde te niet gedaen, of verandert?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Alleen wiert verandert de staet ende gelegentheyt van de sake, ontrent welcke sake onse actie ende handelinge verkeert: soo dat het onderworpen wort de handelinge van onse macht: ende alsoo konnen wy antwoorden, dat Godt niet heeft gedispenseert van het achtste gebodt, soo wanneer hy het volck Israël belast heeft datse goudene ende silvere vaten van de Egyptenaren souden leenen, maer hy heeft de staet ende gelegentheyt van de saeck verandert, ende haer die vaten gegeven: soo dat sy mede namen 't gene haer door Godes ordonnantie met recht toequam.

d V. Is de morele Wet ten deele van Christo vermeerdert ende verandert?

A. Neen. Siet van deze sake in 't breede Vrage 19.

SONDAGH XXXIV. Vrage 93, 94, 95.

Vrage 93.

Hoe werden dese thien geboden gedeylt?

Antw. In twee tafelen, daer van de eerste leert hoe wy ons tegen Godt sullen houden. De ander wat wy onsen naesten schuldigh zijn.

d V. Hoe wert dese Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen.

A. 1. De afdeylinge van de thien geboden, Vrage 93. 2. De verklaringe van het eerste gebodt, Vrage 94, 95.

d V. De afdeylinge in thien geboden staet die in Godts woort?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 10. 3, 4. Alsoo maeckte ick een kiste van Sittim-hout, ende hier in twee steenen tafelen als de eerste: ende ick klom op den bergh, ende de twee tafelen waren in mijner hant. Doe schreef hy op de tafelen na het eerste schrift de thien woorden, &c.

a V. Hoe werden de thien geboden gedeylt?

A. In twee tafelen.

c V. Waer staet dat?

A. Exod. 32. 15. Deut. 5. 22.

b V. Magh men dese thien geboden wel deylen in twee groote deelen ofte tafelen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 22. 38, 39. Dit is het eerste, ende het groot gebodt. Ende het tweede desen gelijck is, Ghy sult uwen naesten liefhebben als u selven.

c V. Wie heeft die verdeelinge gemaeckt?

A. Godt.

a V. Hoe veel geboden zijnder in de eerste tafel?

A. Vier.

a V. Hoeveel geboden zijnder in de tweede tafel?

A. Ses.

a V. Hoe veel maken die te samen?

A. Thien.

d V. Kondt ghy wel bewijsen, dat 'er in de eerste tafel vier geboden zijn, ende in de tweede ses?

A. Ja: uyt de thien geboden, Exod 20. ende Deut. 5.

c V. Hoe verdeelen de Papisten de thien geboden?

A. In de eerste tafel stellen sy drie geboden, ende in de tweede seven.

c V. Waerom stellen sy in de eerste tafel maer drie geboden?

A. Sy laten het tweede gebodt daer uyt, seggende dat het selve geen bysonder gebodt is, maer alleenlick een verklaringe van het eerste gebodt.

d V. Is dat waer?

A. Neen.

c V. Is het dan een bysonder gebodt?

A. Ja.

c V. Soudt ghy dat wel konnen bewijsen?

A. Ja.

c V. Waer uyt?

A. 1. Exod. 20. 4, 5, 6. 2. Om dat Godt ons bysonderlick vermaent, dat wy doch dit selve gebodt niet vergeten noch nalaten sullen, Deut. cap. 4. vs. 24. 3. Om dat, soo in de Joodsche Kercke in den Ouden Testament, als in de Christelicke Kercke, menige hondert jaren dit gebodt altijt onder de thien geboden mede gestelt ende getelt is geweest

c V. Hoe soudt ghy de Papisten verder overtuygen,

dat het tweede gebodt niet en is een verklaringe van het eerste?

A. Om dat het eerste gebodt aenwijst wie voor den waren Godt moet gehouden ende gedient worden: ende het tweede de gesette wijse ende maniere, op welcke desen eenigen Godt moet gedient worden, namelick, niet door beelden, maer gelijck hy ons in sijn woort bevolen heeft.

d V. Maer genomen, het tweede gebodt was een verklaringe van het eerste gebodt (het welck soo niet en is) doen sy dan noch al wel?

A. Neen.

d V. Wat swarigheyt is'er dan noch?

A. Om dat sy valschlick ende bedrieghlick handelen.

d V. Waer in?

A. Datse niet en stellen in hare gemeynte ende meeste Catechismen voor de Kercken een woort van het tweede gebodt; ende in een of twee van hare Catechismen, daer eenige woorden van het tweede gebodt staen, niet setten, ghy sult geen beelden, ofte gelijckenisse maken, maer ghy sult geen Afgodt maken.

d V. Wat verstaen sy door het woort Afgodt?

A. Soodanige Afgoden gelijck de Heydenen hadden, die daer afbeeldeden eenen valschen Godt, ofte het gene niet en was: daer voor sy hare beelden niet en wilden erkennen, dewijle die den waren Godt, ende de ware Heyligen, ofte altijt waerachtige dingen afbeelden, gelijck sy seggen.

d V. Hebben sy dese veranderinge oock gemaeckt in hare Latijnsche ende Duytsche Oversettingen?

A. Ja.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten hier in overtuygen van een groven misslagh te begaen?

A. 1. Om dat de Grieksche ende Latijnsche schrijvers het woort Afgodt ende Beelt voor een ende het selfde gebruycken, soo dat het gene een beelt is in 't Latijn, een Afgodt is in't Griecks. 2. Om dat'er niet alleenlick Exod. 20. 4. staet, Ghy sult geen Afgodt

ofte gesneden beelt maken, maer oock noch eenige gelijckenisse, &c.

d V Staet'er oock alleenlick in de autentijcke Bibels geschreven, Ghy sult die beelden niet aenbidden?

A. Neen.

d V. Wat staet'er dan meer?

A. Ghy sultse niet eeren of dienen.

b V. Maer eeren de Papisten de beelden?

A. Ja: gelijck sal aengewesen werden in 't tweede gebodt.

c V. Maer als de Papisten het tweede gebodt niet en tellen, hoe komense dan thien geboden te hebben?

A. Sy scheyden het thiende gebodt in twee.

c V. Is de afdeylinge goet?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het maer een gebodt is.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Exod. 20. 17. met Deut. 5. 28. Item, Rom. 7. 7. ende 13. vs. 9.

c V. Welck staet Exod 20 17. voor, het huys of het wijf?

A. Het huys.

c V. Welck staet Deut. 5. 28. voor, het wijf of het huys?

A. Het wijf.

c V. Volght dan daer uyt niet nootsakelick dat het een gebodt is?

A. Ja.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten overtuygen, dat het thiende gebodt maer een gebodt is?

A. Om dat het maer van een sake spreeckt: Rom. 7. vs. 7. Want oock en hadde ick de begeerlickheyt niet geweten sonde te zijn, indien de Wet niet en seyde, Ghy en sult niet begeeren.

d V. Maer indien het soo was na de meyninge der Papisten, souden dan daer meer als thien geboden zijn?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat dan oock een gebodt sal zijn, ghy sult niet begeeren uwes naesten dienstknecht, oock een gebodt, uwes naesten dienstmaeght, ende soo voorts.

b V. Waer van handelen de geboden van de eerste tafel?

A. Van de liefde die wy Godt schuldigh zijn.

c V. Wat wert van dit gebodt betuyght?

A. Dat het is het eerste ende het groote gebodt.

d V. Waer staet dat?

A. Matth. 22. 38.

d V. Waerom wert dit gebodt het eerste gebodt genoemt?

A. Om dat Godt voor eerst ende voor al moet gedient ende gelieft zijn.

d V. Waerom wert dit gebodt het groote gebodt genoemt?

A. Om dat het sijn opsicht op Godt heeft.

d V. Waer van handelen de geboden van de tweede tafel?

A. Van de liefde die wy onsen naesten schuldigh zijn.

c V. Wat wort van dit gebodt getuyght?

A. Dat'et het andere gelijck is.

c V. Waer staet dat?

A. Matth. 22. 39.

d V. Waerom wort dit gebodt geseght het ander gelijck te zijn?

A. Om dat het aen het ander vast is: want nadien yeder hemselven genegen ende toegedaen is, soo sal nergens de liefde jegens den naesten waerlick betoont werden, 't en zy dat de liefde Godts daer heerschte ende krachtelick werckt: gelijck het oock onmogelick is, dat de liefde Godts sal heerschen ende krachtelick wercken, 't en zy datse uyt ende door haer bare ende opwecke de broederlicke liefde onder de menschen.

b V. Wie verstaet ghy door uwen naesten?

A. Alle menschen, hoe vremt, onbekent ende vyandigh datse mochten zijn. Luce 10. 29, 30, &c.

c V. Waerom werden alle menschen uwen naesten genoemt?

A. Om datse alle uyt eenen bloede zijn geschapen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Actor 17. 26. Ende heeft uyt eenen bloede het gantsche geslacht der menschen gemaeckt. Esai 58. 7.

b V. Hoe moeten wy onsen naesten liefhebben?

A. Als ons selven.

d V. Waerom moeten wy onsen naesten liefhebben als ons selven?

A. Om dat wy van een vleesch zijn, ende om dat de liefde alle menschen t'samenvoeght tot een lichaem, waarom sy genoemt wort de vervullinge des Wets, Rom. 13. 10. ende den bant der volmaecktheyt, Coloss. 3. 14.

d V. Wanneer bewijsen wy onsen naesten sulcke liefde, als wy ons selven toedragen?

A. Wanneer wy hem doen het gene wy wilden dat ons geschiede. Matth. 7. 12.

d V. Wanneer moeten wy de liefde tegen onsen naesten aldermeest betrachten?

A. In 't stuck van de saligheyt.

d V. Hoe sullen wy best beweeght worden om dusdanige liefde aen onsen naesten te bewijsen?

A. Dat wy bedencken, dat wy anders Godt niet konnen liefhebben.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. 1 Joh. 4. 20. Indien yemant seght, ick hebbe Godt lief, ende haet sijnen broeder, die is een leugenaer, &c.

d V. Wat dunckt u van die menschen, die den menschen meer soecken te behagen als Gode?

A. Dat zijn geen rechte liefhebbers Godts.

d V. Maer zijn soodanige menschen Gode wel aengenaem?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 14. 26. Indien yemant tot my komt, ende

niet en haet sijnen vader, ende moeder, &c. die en kan mijn discipel niet zijn.

d V. Wat beleyt moet men dan gebruycken in de oeffeninge onser liefde tot Godt ende onsen naesten?

A. Godt moet men boven al liefhebben, ende onsen naesten als ons selven.

c V. De wercken die wy doen na de tweede tafel, zijn dat wercken van Religie?

A. Neen.

c V. Wat wercken zijn dat dan?

A. Wercken van liefde.

d V. De eere die wy de Engelen moeten aendoen, tot wat tafel hoort die?

A. Tot de tweede tafel.

d V. Zijn de Engelen dan onsen naesten?

A. Neen.

d V. Maer de eere daer wy de Engelen mede eeren, is dat een religieuse eere?

A. Neen.

d V. Hoedanigh een eere is het dan?

A. Een eere van goethertigheyt, dat wy wel van haer gevoelen ende spreken.

d V. Brengen wy dat dan tot de tweede tafel, als daer onder gehoorende, door analogie ofte naeste gelijckenisse?

A. Ja.

d V. Waer hoort dat, hoe men sich dragen sal tegen de beesten?

A. Tot de tweede tafel.

d V. Wel zijn de beesten onsen naesten?

A. Neen.

d V. Waerom seght ghy dan dat het gehoort tot de tweede tafel?

A. Als door analogie of naeste gelijckenisse, voor soo veel het zijn schepselen Godts, ende den menschen tot een gebruyck zijn. Siet Genes. 9. 2, 3, 4. Prov. 12. 10.

b V. De religieuse eere die de Papisten den Heyligen aendoen, tot wat tafel hoort die?

A. Tot geen van beyde.

b V. Moet men dan den Heyligen geen religieuse dienst bewijsen?

A. Neen.

d V. Zijn eenige heylige mannen, als Propheten, Apostelen, &c. vorderaers ende besondere behulpmiddelen van de Religie geweest?

A. Ja.

d V. Moet men haer dan religieuse eere bewijsen?

A. Neen.

c V. Is den Bibel oock niet een aenleyder ende middel tot Godt ende de Religie?

A. Ja.

c V. Indien men dan de Heyligen wilde religieusen dienst of eere bewijsen, om datse behulpmiddelen zijn van de Religie, soude men dan den Bibel oock religieuse eere ende dienst moeten bewijsen?

A. Ja: want soo het eene volght, soo volght oock het ander.

b V. Maer magh men den Bibel geen religieuse eere bewijsen noch aendoen?

A. Neen.

b V. Soude men den Bibel soodanige eere niet mogen bewijsen, als wy aen een mensche bewijsen?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat de Bibel onse naesten niet en is.

c V. Soude men de Sonne, Mane, niet mogen eeren met religieuse eere?

A. Neen.

c V. Maer de Sonne doet ons goet, en Godt heeftse ons gegeven: moet mense dan niet eeren met religieuse eere?

A. Neen.

c V. Magh men dan niemant Religie ende Godtsdienst bewijsen, als Godt?

A. Neen.

d V. Hoe soude men de Papisten konnen wederleggen in haren dienst die sy den Heyligen aendoen?

A. Dat alle eer moet gaen of na de eerste, of na de tweede tafel, en dat volgens het eygen gevoelen van die van 't Pausdom.

d V. Magh men nu de Heyligen wel eeren met een eere na de eerste tafel?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat die eere Godt alleen toe komt.

d V. Kan men de Heyligen, &c. wel eeren met een eere na de tweede tafel?

A. Ja.

d V. Hoe verre?

A. Dat wy met woorden ende wercken betoonen verheught te zijn over haren gelucksaligen staet; als ook, dat wy haren goeden naem ende faem voorstaen ende verbreyden, ende hare Godtsalige voetstappen navolgen.

d V. Magh men deselve op die maniere eeren ende dienen als doense in dit leven waren?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy ons soo na, ende op die manieren als onsen naesten geen gemeynschap met ons hebben, of van ons konnen gehandelt worden.

d V. Hoe soo, sy zijn immers menschen?

A. Sy zijn afgestorvene menschen, dat is, datse onder ons niet meer gaen noch wandelen, ende by ons geen deel meer hebben. Eccl. 9. 6.

Vrage 94.

Wat gebiedt Godt in 't eerste gebodt?

Antw. Dat ick, soo lief als my mijner zielen saligheyt is, alle afgoderije, tooverije, waerségginge, superstitie, of bygeloove, aenroepinge der

Heyligen, oft andere creaturen, mijde ende vliede: ende den eenigen waren Godt recht leere kennen, hem alleene vertrouwe, in alle ootmoedigheyt ende lijdtsaemheyt my hem alleen onderwerpe, van hem alleen alles goets verwachte, hem van gantscher herte liefhebbe, vreese, ende eere: alsoo dat ick eer alle creaturen afgae, ende varen late, dan dat ick in 't alderminste tegen sijnen wille doe.

a V. Welck is het eerste gebodt?

A. Ghy sult geen andere Goden voor mijn aengesicht hebben.

a V. Ick ben de Heere uwe Godt, &c. is dat het eerste gebodt niet?

A. Neen.

a V. Wat is het dan?

A. De voorreden.

c V. Hoedanigh is de voorreden ofte inleydinge tot de thien geboden?

A. Tweesins, Mosis ende Godts voorreden.

b V. Welck is Mosis voorreden?

A. Hoort Israël de insettinge ende rechten die ick heden voor uwen oore spreke, &c. Deut. 5. 1, &c.

c V. Wat dingen werden ons hier in voorgedragen?

A. Dat de Heere onse Godt een eenigh Heere is.

b V. Welck is de voorreden Godes?

A. Ick ben de Heere uwe Godt, &c. Exod. 20. 1. Deut. 5. vs. 6.

c V. Hoe wert die Wetgever hier beschreven?

A. Dat hy is de Heere onse Godt, &c.

c V. Past dese voorreden oock op ons?

A. Ja.

d V. Hoe pastse op ons, en hoe pastse alleen op de Israëliten en niet op ons?

A. Sy past op de Israëliten, eygentlick verstaen zijnde, van de historie ende uytleydingh uyt Egyp

ten; op ons, als by wege van consequentie ofte toepassinge van de geestelicke uytleydinge van de slavernije der sonde ende des Duyvels.

d V. Is de Paus van Roomen den oppersten Wetgever?

A. Neen.

b V. Wat is hy dan?

A. De Antichrist.

d V. Waer toe moet dese beschrijvinge van de Wetgever ons dienen?

A. Tot neerstige opmerckinge ende waerneminge van dese geboden.

d V. Waer voor moeten wy dan de geboden houden?

A. Voor Godts geboden.

c V. Hoe moet ghy u houden tegens de geboden?

A. Sonder daer wat af ofte toe te doen. Deut. 4. 2.

d V. Wat staet 'er in yeder gebodt waer te nemen?

A. Wat'er verboden ende geboden wert: want yeder gebodt, het welck verbiedensche wijse voorgestelt wert, begrijpt in sich een gebodt; ende een yeder gebodt, het welck gebiedensche wijse voorgestelt wert, begrijpt in sich een verbodt.

a V. Welck zijn de woorden van het eerste gebodt?

A. Ghy sult geen andere Goden voor mijn aengesicht hebben.

c V. Wat wort hier verstaen door Godt?

A. Dat eenigh, eeuwigh, oneyndigh, almachtigh, onveranderlick, ende eenvoudigh geestelick wesen, onderscheyden in drie persoonen, de Vader, het Woort, ende de H. Geest, hoedanigh daer maer een is. Ephes. 4. 6.

d V. Wat is yet te hebben voor sijnen Godt?

A. Sulcks boven al lief te hebben, te vreesen, te eeren, te dienen, alle goet na ziele ende lichaem daer van te verwachten, ende volkomentlick sich daer op te verlaten in voorspoet ende tegenspoet.

d V. Wat is het een ander Godt te hebben?

A. Dat is niet, dat'er andere zijn, 1. Cor. 8. 5, 6.

maer dat de menschen haer eenige dingen voor haren Godt opwerpen, die den waren Godt niet zijn; als gelt en goedt, vrienden ende magen, ons selven, of onsen buyck, of wat het wesen magh: het welck sy in plaetse, of nevens, of boven den eenigen waren Godt lief hebben, achten, vertrouwen, eeren, vreesen, ende sich onderwerpen.

d V. Wat is voor Godts aengesicht sulcks te hebben?

A. Dat is, of in de plaetse van Godt, Deut. 21. 16. ofte in de tegenwoordigheyt met kennisse van Godt (gelijck het woort aengesicht soo oock genomen wert Genes. 6. 11.) yet nevens Godt te hebben. Soo dat de Heere den mensche hier verbiedt, niet alleen opentlick in de oogen van de gantsche werelt, maer oock niet op de heymelickste wijse in ons herte yet te houden voor onsen Godt.

c V. Wien wort dit gebodt belast?

A. Allen menschen.

b V. Wat sonden worden hier verboden?

A. Afgoderije, tooverije, waersegginge, superstitie ofte bygeloove, aenroepinge der heyligen.

b V. Welck is de eerste hooft-sonde?

A. Afgoderije.

c V. Wat is afgoderije?

A. Siet Vrage 95.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat Godt de afgoderije verbiedt?

A. Psalm 81. vss. 9, 10. Mijn volck, seyde ick, hoort toe, &c. Daer en sal onder u geen uytlants Godt wesen, ende ghy en sult u voor geenen vreemden Godt neder buygen. 1. Cor. 10. vs. 7. Ende en wordet geen afgodendienaers, &c. 1. Joh. 5. 21. Kinderkens bewaert u selven van de afgoden.

d V. Maer in dit gebod wort niet eens het woort afgoderije genoemt?

A. Door eenen vreemden Godt te hebben, of eeren, of dienen, of aenbidden, wert de afgoderije verstaen.

b V. Welck is de tweede hooft-sonde?

A. Tooverije.

c V. Staet'er oock van tooverije in Godts woort?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Exod. 7. 22. Doch de Egyptische tooveraers deden oock alsoo met hare besweeringen. ende 22. vs. 18. De tooveresse en sult ghy niet laten leven. Deuter. 18. 10. Actor. 8. 9.

d V. Zijnder wel menschen, die seggen, dat 'er geen tooverije is?

A. Ja.

d V. Wie zijn dat?

A. De huydendaeghsche nieuwe Sadduceen ende Libertijnen onder de genaemde Christenen, die al wat men van de Duyvelen ende der selver werckingen seyt, voor fabulen ofte stercke inbeeldingen der menschen, of voor natuerlicke wercken houden.

d V. Waerom hebben de Remonstranten in haer formulier des Nachtmaels ende in haren Catechismo de tooverije uytgelaten?

A. Dat moet men haer vragen.

d V. Wat is tooverije?

A. Tooverije bestaet in 't maken van een verdragh ofte verbondt met den Duyvel, het zy opentlick of heymelick, om door hulpe des selfs, het zy menschen ofte vee te betooveren, ofte t'onttooveren, te vloecken ofte te zegenen, oock dingen te doen ofte bestaen die 's menschen verstant, konst, ende kracht te boven gaen, ende door de ordinare ende bekende natuerlicke middelen niet geschieden.

d V. Dat yemant gehart is voor schieten, steken, &c. is dat tooverije?

A. Ja.

d V. Dat yemant door een briefken aen den hals te hangen, hem de koortsche wil quijt maken, is dat tooverije?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om dat men een sake eenige krachten toeschrijft welcke sy van naturen niet en heeft.

d V. Hoedanigh een tooverije is dat, een formeele, directe, ende grove, of een bewimpelde, ende indirecte tooverije?

A. Een indirecte tooverije.

d V. Soude men niet eenige woorden mogen schrijven uyt Godts woort, om daer mede de koortsche af te schrijven?

A. Neen.

d V. Soude men voor de koortsche den gantschen Bibel niet aen den hals mogen hangen?

A. Neen.

d V. Soude men geen kruys mogen slaen om den Duyvel wech te drijven?

A. Neen.

d V. Wie doen dat?

A. De Papisten.

d V. Smaeckt dit na tooverije?

A. Ja.

d V. Waer sy seggen, dat sulcks sijn kracht heeft, ende het effect geschiet?

A. Het zijn menighmael niet anders als enckele leugenen, die dies aengaende van haer worden te voorschijn gebracht: en soo 't nu en dan waerlick geschiet, soo seggen wy dat de Duyvel dickwils henen gaet, om haer daer door te verleyden.

d V. Soude men dan die van 't Pausdom konnen beschuldigen van tooverije, te weten, dat sy tooversche middelen ende superstitien gebruycken?

A. Ja.

d V. Waer in, en hoe doen sy dat?

A. In verscheyden occasien, hier te lange te verhalen: ende specialicken in het bannen ende besweren der Duyvelen.

d V. Op hoe veelderley manieren doen sy dat?

A. Op verscheyden maniere.

d V. Vragen sy den Duyvel in de besetene menschen,

na die dingen die tot stichtinge hares naesten zijn?

A. Ja.

d V. Maken sy dan hier door den Duyvel tot haren Leermeester?

A. Ja.

d V. Waer soude men met den Duyvel geen conversatie mogen houden, noch oock van hem niet mogen leeren?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat hy is een leugenaer.

d V. Genomen hy seyde het gene waer was, soude men het dan van hem willen leeren?

A. Neen.

d V. Maer, seggen de Papisten, Luther heeft den Duyvel tot een leermeester gehadt: want de Duyvel seyde tot hem, soo dickwils als hy de Misse bediende, dat hy afgoderije begingh; ergo?

A. Dat Luther, als hy de Misse diende, afgoderije begingh, dat was waer: maer Luther leerde dat van den Duyvel niet, noch heeft hem daer niet na gevraeght, noch heeft het doen oock niet van den Duyvel aengenomen, maer hem tegengesproken: gelijck men niet en kan seggen, dat het stuck van de Godtheyt ende Middelaerschap Christi, ons van den Duyvel geleert is, ende derhalven valsch moet zijn, om dat de Duyvel 't selve eens geseyt heeft, Luc. 4. 34, 41.

d V. Waer uyt soudt ghy vast maken, dat het tooveren, het zy directelick of indirectelick, niet en is een van de seven vrije konsten, ende alsoo een geoorlofde sake?

A. 1. Om dat Godt sulcks verbiedt, Deuter. 18. 10. ende dat die gene, die haer tot dese sonde begeven, den Duyvel aengaen ende Godt afgaen. Ende dat soodanige menschen het aengesichte Godts niet sullen aenschouwen, Apoc. 21. 8.

b V. Welck is de derde hooftsonde?

A. Waersegginge.

c V. Staet waersegginge oock in Godts woordt verboden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 18. 10, 11, 12. Onder u en sal niet gevonden worden, die sijnen sone, ofte sijne dochter door 't vyer doet doorgaen: die met waerseggerije omgaet, &c. Lev. 19. 26, 31. ende 20. 6.

d V. Wat is waersegginge?

A. Wanneer men yet verborgens seggen wil sonder de openbaringe Godes, maer alleenlick door ingeven des Duyvels, of door gewaende superstitieuse ende verkeerde middelen, en dat van onsekere toekomende dingen, te weten, van geluck of ongeluck in ons houwelick, op onse reyse, in den oorloge, ende in andere gevallen, ofte oock van gepasseerde of tegenwoordige verborgen saken, als by exempel, waer de gestolen goederen zijn, ende wiese gestolen heeft.

d V. Op wat wijse ende maniere geschiedt de Duyvelsche waerseggerije?

A. Op veelderhande maniere, als de dooden te willen vragen, Deut. 18. 10. 1. Sam. 28. &c.

d V. Op wat wijse geschiet de superstitieuse ende indirectelick Duyvelsche waersegginge?

A. Uyt den loop ende constitutie des hemels, der sterren ende planeten, uyt eenigh vogelgeschrey, uyt een spiegel, het draeijen van de zeve, &c.

d V. Soude men dan niet van de bedelaers, die men heydens noemt, in de hant mogen laten sien, ende goedergeluck laten seggen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het waerseggerije is.

d V. Maer de Propheten hebben oock wel dingen voorseyt; ergo soo hebben sy oock waersegginge gebruyckt, en derhalven is waersegginge geoorloft?

A. Dat volght niet.

d V. Wat was dit voor een waersegginge?

A. Goddelicke.

d V. Is dese waersegginge dan onderscheyden van de andere?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Om dat de Propheten, het gene sy voorseyden van Godt hadden, dese daerentegen niet van Godt, maer door ingeven des Duyvels, ofte door dwase inbeeldinge, Lev. 20. 6.

d V. Als daer een raven over een huys vlieght, ende graft, graft roept, moet men dan daer uyt besluyten, dat in dat huys een sterven sal?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks waersegginge is, ende acht geven op vogelgeschrey, tegen Lev. 19. 26.

c V. Kan een raven wel anders als soo roepen?

A. Neen.

b V. Welck is de vierde hooftsonde?

A. Superstitie ofte bygeloove.

c V. Staet superstitie ofte bygeloove oock in Godts woort verboden?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Marc. 7. 4. Ende van de merckt komende en eten sy niet, 't en zy datse eerst gewasschen zijn, &c. Col. 2. 21, 22. Namelick, en raeckt niet, noch en smaeckt niet, noch en roert niet aen, &c. Actor. 17. 22. Ende Paulus staende in 't midden van de plaetse genaemt, Areopagus, seyde, Ghy mannen van Athenen, ick bemercke dat ghy allesins gelijck als Godtsdienstiger zijt.

d V. Wat is superstitie?

A. Dat men yet meer gelooft van eenigh dingh als Godt wil dat wy gelooven sullen.

d V. Op wat wijse ende manier geschiet dat?

A. Wanneer eenige gesten, gelijck het maken van een cirkel, kruys, &c. woorden, als het spreken van het Euangelium Johannis, ofte het selve aen den hals te hangen, de namen der heylige Drie-eenigheyt, ofte eenige dingen, gelijck kruyden, wijwater, oly, reliquien, *Agnus Dei*, heylige aerde, heylige assche, &c. macht toegeschreven wert, om in 't geestelick of lichamelick yet te konnen doen, daer toe sy geen macht, 't zy natuerlick, 't zy boven-natuerlick, van Godt hebben ontfangen.

d V. By wien gaet dese sonde in swanck?

A. Voornamentlick by den Heydenen, Joden, ende die van 't Pausdom.

d V. Wat is eygentlick bygeloove?

A. Wanneer men in soodanige dingen geloove stelt.

b V. Welck is de vijfde hooftsonde?

A. Aenroepinge der Heyligen ende andere creaturen.

d V. Bewijst, dat dit verboden is?

A. Actor. 10. vs 26. Maer Petrus rechtede hem op, seggende, Staet op, ick ben oock selve een mensche. Apoc. 19. 10. Deut. 4. vs. 19. Matth. 4. 10. Doe seyde Jesus tot hem, Gaet wech Satan: want daer staet geschreven, Den Heere uwen Godt sult ghy aenbidden ende hem alleen dienen.

d V. Daer staet niet, dat men de Heyligen niet sal aenroepen?

A. Men kan het vastelick daer uyt besluyten.

d V. Hebt ghy oock eenige redenen, daer mede ghy bewijst, dat men de Heyligen niet moet aenroepen?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. Die wy aenroepen, moeten onsen noot kennen, sy moeten ons willen helpen, ende oock konnen helpen.

d V. Kennen en weten de Heyligen onsen noot wel?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 63. 16. Abraham en weet van ons niet, Israël en kent ons niet.

d V. Meynt ghy dat de Heylige vergeten hebben dat Godts volck op aerden is?

A. Dat seggen wy niet.

d V. Weten sy daerom yeders particuliere nooden?

A. Neen.

d V. Als het Godt haer wilde openbaren, souden sy het dan niet weten?

A. Ja.

d V. Maer konnen wy uyt Godes woort seker bescheyt hebben, dat Godt haer alles openbaert?

A. Neen.

d V. Sien sy niet alles in den spiegel van de H. Drievuldigheyt?

A. Neen.

d V. Genomen sy wisten onsen noot, moet mense daerom aenroepen ende aenbidden?

A. Neen.

d V. Maer men magh hier malkanders voorbiddinge wel begeeren; ergo?

A. Dat is een heel ander sake.

d V. Hoe soo?

A. Om dat men hier op aerden van de menschen ofte Heyligen niet en versoeckt, biddet, ofte begeert met een religieuse eere ende aenbiddinge; maer alleen met een menschelick of broederlick versoeck.

d V. Seght nu wie die gene zijn die de Heyligen aenroepen?

A. De Papisten.

d V. De Papisten seggen gemeynlick dat sy de Heyligen alleenlick aenroepen, datse Godt voor haer souden bidden; is dat waer?

A. Neen.

d V. Doense dan meer?

A. Ja: Siet den Psalter Mariæ van Bonaventura, haer Brevier, ende andere hare devotie ende Bedeboecken.

d V. Brenght hare Religie anders mede?
A. Ja.

d V. Genomen sy deden anders niet, waer het dan wel gedaen?
A. Neen.

d V. Is het dan een religieusen dienst naer haer gevoelen, daer mede sy de Heyligen aenroepen?
A. Ja.

d V. Maer soo sy seyden dat het geen religieusen dienst en was, wat dienst soude het dan zijn?
A. Een borgerlicke dienst.

d V. Soo het maer een borgerlicke ende broederlicke dienst, eere ende aensprake ware, soude dat dan niet bespottelick zijn.
A. Ja.

d V. Soude dat tegen het eerste gebodt strijden, dat men Mariam ende de Heyligen aenroept?
A. Ja.

d V. Maer sy doen het met een eere die minder is, als daer men Godt mede eert?
A. Dat gelt niet.

d V. Seght my nu eens in wat gebodt wert de tooverije, waersegginge, superstitie ofte bygeloove, ende de aenroepinge der Heyligen verboden?
A. In 't eerste gebodt.

d V. Welck zijn de deughden die hier geboden werden?
A. Rechte kennisse Godts, vertrouwen op Godt, een onderwerpinge Godes in alle ootmoedigheyt ende lijtsaemheyt, een Christelicke hope, liefde, vreese ende eere Godts.

d V. Bewijst, dat men Godt moet kennen?
A. Jerem. 9. 23, 24. Joh. 17. 3. Ende dit is het eeuwige leven, dat sy u kennen, &c.

b V. Is de kennisse Godts nootsakelick?
A. Ja.

d V. Bewijst dat?
A. Ephes. 1. 17. ende 4. 13. Col. 1. 10. 2. Thess.

2. 8. Met vlammenden vyere, wrake doende over die gene die Godt niet en kennen.

c V. Waer uyt moet men Godt leeren kennen?

A. Uyt sijn woort ende wercken.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat men op Godt moet vertrouwen?

A. Jerem. 17. 5, 7. Soo seyt de Heere, Vervloeckt is de man, die op een mensche vertrouwt, ende vleesch tot sijnen arm stelt, &c. Gezegent daer en tegen is de man, die op den Heere vertrouwt: ende wiens vertrouwen de Heere is. Psalm 118. 9. 't Is beter tot den Heere toevlucht te nemen, dan op Princen te vertrouwen. ende 125. 1. ende 146. 5. Prov. 3. 5.

c V. Hoe moet men op Godt vertrouwen?

A. Dat wy ons vertrouwen alleen op Godt stellen, ende volkomentlick ons op Godt verlaten. Psalm 37. 5.

c V. Hoe moeten wy ons Gode onderwerpen?

A. In alle ootmoedigheyt ende lijdtsaemheyt.

d V. Bewijst dat?

A. Jac. 4. 7, 10. Soo onderwerpt u dan Gode, &c. 1. Petr. 5. vss. 5, 6. Hebr. 10. 36. Jac. 5. 7, 8.

d V. Bewijst, dat men op Godt moet hopen?

A. Psalm 121. 1, 2. Ick heffe mijne oogen op na de bergen, van waer mijne hulpe komen sal, &c. ende 123. 1, 2.

d V. Wanneer moet men op Godt hopen?

A. Altijt.

d V. Bewijst, dat men Godt moet liefhebben?

A. Deut. 6. 5. Soo sult ghy den Heere uwen Godt liefhebben, &c. Matth. 22. 37. Psalm 116. 1.

d V. Waer aen konnen wy weten dat wy Godt liefhebben?

A. Soo wy sijne geboden houden. Exod. 20. 6. 1. Joh. 3. 17, 18. Joh. 14. 15, 21.

d V. Bewijst, dat men Godt vreesen moet?

A. Psalm 34. vs. 10. Vreest den Heere ghy sijne Heyligen, &c. ende 111. 10. Prov. 1. 7. ende 9. 10.

d V. Hoedanigh moet onse vreese zijn?

A. Een kinderlicke vreese, die met geloove, hope, ende liefde vergeselschapt is. Psalm 2. 11, 12. Phil. 2. 12.

d V. Bewijst, dat men Godt eeren moet?

A. 1. Sam. 2. 30. Malach. 1. 6. Een sone sal den vader eeren, ende een knecht sijnen Heere: ben ick dan een Vader, waer is mijn eere? &c.

d V. Hoe moeten wy Godt eeren?

A. Met van Godt een hoogh gevoelen te hebben in ons herte, eerbiedelick van hem ende de Goddelicke dingen te spreken, sijne eere over al te verbreyden, ende eerbaerlick met alle respect steets in sijne tegenwoordigheid te wandelen.

c V. Hoe verre ende hoe hoogh moet onse liefde, eere ende gehoorsaemheyt gaen?

A. Alsoo dat wy eer en liever alle creaturen afgaen ende varen laten, dan dat wij in 't alderminsten tegen sijnen wille doen.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 14. 26. Indien yemant tot my komt, ende niet en haet sijn vader, &c. die en kan mijn discipel niet zijn. Marc. 8. 34.

d V. De versakinge onses selfs wort die in de thien geboden bevolen, of gaet die buyten de thien geboden, gelijk de Remonstranten in haren Catechismus voorgeven?

A. Sy wort in 't eerste gebodt bevolen.

Vrage 95.

Wat is afgoderije?

Antw. Afgoderije is in de plaetse des eenigen waren Godts, die hem in sijn woort geopenbaert heeft, ofte beneven den selven yet anders versieren oft hebben, daer op de mensche sijn vertrouwen settet.

d V. Wat is afgoderije?

A. Afgoderije is in plaetse des eenigen waren Godts, die hem in sijn woort geopenbaert heeft, &c.

d V. Wat is een Afgodt?

A. Wanneer yet religieuselick ge-eert ende gedient wort in plaetse van Godt, ofte beneven Godt.

d V. Hoe veelderley is dese afgoderije, volgens het seggen des Catechismi?

A. Tweederley, namelick, een plompe ofte grove, ende een subtile ende mindere afgoderije.

d V. Waer uyt bewijst ghy de eerste?

A. Gal. 4. vs. 9. Ende nu als ghy Godt kennet, ja veel meer van Godt gekennet zijt, hoe keert ghy u wederom tot de swacke ende arme eerste beginselen, welcke ghy wederom van voren aen wilt dienen? 1. Petr. 4. 3.

o V. Magh men die wel een afgodendienaer noemen die yet wat eert in plaetse van Godt, hoewel hy 't niet meer en eert als Godt?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 6. vs. 24. Ghy en kondt niet Gode dienen ende den Mammon. Ephes. 5. 5. Phil. 3. vs. 19. Welcker Godt is de buyck. Col. 3. 5.

d V. Mogen wy dan de Papisten wel met recht afgodendienaers noemen?

A. Ja.

d V. De Papisten seggen, dat het afgoderije is als men yet eert in plaetse van Godt als Godt, maer sy seggen datse dat niet en doen?

A. Sy doen het doch: ten minsten met der daedt, of sy het schoon niet en deden met sulcken intentie of expresse verstant ende bekentenisse.

d V. Hoe doense dat dan?

A. 1. Datse haer vertrouwen setten op een stuck broots, op de Engelen, op de Sancten ende Sanctinnen. 2. Datse die met religieuse eere aenbidden 3. Datse haer Kercken ende altaren ter eeren bouwen,

ende voorts andere acten of daden van religie toebrengen ende bewijsen, die Godt alleen toekomen. Siet de exceptien der Papisten van het aenbidden der heyligen, Vrage 94.

SONDAGH XXXV. Vrage 96, 97, 98.

Vrage 96.

Wat eyscht Godt in 't tweede gebodt?

Antw. Dat wy Godt in geenderley wijse afbeelden, noch op een ander wijse vereeren, dan hy in sijn woort bevolen heeft.

d V. Hoe wert dese Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. De verklaringe van het tweede gebodt, Vrage 96. 2. De beantwoordinge van eenige tegenwerpingen. Vrage 97, 98.

a V. Hoe luydt het tweede gebodt?

A. Ghy sult geen beelden noch eenige gelijckenisse maken, &c.

a V. Is dit tweede gebodt een gebodt op sich selven?

A. Ja.

b V. Is het niet een verklaringe van het eerste?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat het eerste gebodt aenwijst dat de waerachtige Godt alleen daer voor moet gehouden worden in geloove, vertrouwen, gehoorsaemheyt, liefde, &c. Ende het tweede wijst aen, hoe dien Godt na sekere

geordineerde wijse ende forme van dienst, moet gedient zijn.

d V. Wat wort in dit gebodt verboden?

A. Dat men geen beelden noch eenige gelijckenisse maken sal, &c.

b V. Worden hier alle beelden verboden?

A. Neen.

b V. Wat beelden dan?

A. 1. Daer door men Godt wil afbeelden. 2. Daer door men eenige creaturen wil afbeelden, om Godt daer door, ofte daer voor aen te roepen ende te dienen.

c V. Zijn de beelden Godes ende der creaturen, tot dien eynde gemaeckt ende gebruyckt als geseyt is, Afgoden?

A. Ja.

c V. Wat verbiedt Godt, aengaende dese beelden?

A. Dat men deselve niet maken, dat is, schilderen, snijden, gieten of houwen sal, na de gelijckenisse van eenige creaturen, hoedanigh deselve oock souden mogen wesen.

d V. Waerom is sulcks verboden ende ongeoorloft?

A. Om dat Godt sulcks uytdruckelick heeft verboden.

d V. Bewijst dat van de vermeynde beelden of gelijckenisse Godts?

A. Deut. 4. 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24. Wacht u dan wel voor uwe zielen: want ghy hebt geene gelijckenisse gesien ten dage als de Heere op Horeb uyt het midden des vyers tot u sprack. Op dat ghy u niet en verdervet, ende maket u yet gesnedens, de gelijckenisse van eenigh beelt: de gedaente van man, ofte wijf, &c. ende cap. 27. vs. 15. Rom. 1. 22, 23.

d V. Hebt ghy oock eenige redenen waerom sulcks ongeoorloft is?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. 1. Om dat Godt niet en kan afgebeeldet werden, mits hy niet alleen onsienlick, maer oock oneyndelick ende onbegrijpelick is, Deut. 4. 15. Esai. 40. 18. Exod.

33. 20. Joh. 1. vs. 18. 1. Tim. cap. 6. vs. 16. 1. Reg. 8. 27. ende derhalven geen creature hem gelijcken. Actor. 17. vs. 29. Esai. 40. vss. 18, 19. ende c. 46. vs. 5. 2. Om dat het smadelick voor Godt is, overmits daer mede de eerlickheyt des onverderffelicken Godts verduystert ende gekrenckt wort. Rom. 1. 23. 3. Om dat het schadelick is voor de menschen, dewijle sulcke beelden ende gelijckenissen den menschen leugenen leeren, tot superstitie verwecken, &c. Jer. 10. 8, 14.

b V. Wat wort in dit gebodt noch verder verboden?

A. Dat men voor deselve niet sal buygen, deselve niet sal eeren noch dienen, als, met geschencken, offerhanden, vercieringen, Bedevaerden, omdragen, kussen, den hoet af te doen of andersins.

d V. Bewijst, dat sulcks oock niet magh geschieden?

A. Lev. 26. 1. Ghy en sult u-lieden geen afgoden maken, nochte gesneden beelt, nochte opgericht beelt, en sult ghy u stellen, nochte gebeelden steen in uwen lande setten, om u daer voor te buygen: want ick ben de Heere uwe Godt. Esai. 44. 11, 12, 17, 18, 19. Jerem. 25. 6. Exod. 23. 24.

b V. Wat verbiedt Godt in dit gebodt noch al meer?

A. Dat wy Godt op geen ander wijse sullen vereeren dan hy in sijn woort bevolen heeft.

d V. Bewijst dat?

A. Lev. 18. 4. Mijne rechten sult ghy doen, ende mijne insettingen sult ghy houden, om in die te wandelen: Ick ben de Heere. ende Deut. 4. 2. ende 12. 32 Matth. 15. 9. Col. 2. 21, 22, 23.

d V. Wanneer geschiet dat?

A. Wanneer men hem door beelden wil eeren ende dienen, ofte wanneer men hem wil dienen op soodanige wijse, die daer directelick tegen Godts woort strijt, ofte die buyten Godts woort is, gefondeert op instellingen van menschen, of op ons eygen goetduncken; gelijck geschiet onder die van 't Pausdom door hare ceremonien ende menschelicke traditien.

d V. Wat wort ons hier geboden?

A. Dat wy Godt moeten dienen na het voorschrift van sijn woort.

d V. Is daer in den waren Godsdienst gelegen?

A. Ja.

d V. Wie moeten insonderheyt tegen de afgoderije yveren?

A. De Herders ende Leeraers.

d V. Wat instrumenten en middelen sullen sy daer toe gebruycken?

A. Sy moeten uyt Godes woort yder een na vermogen overtuygen, ende oock de Overigheden daer toe opwecken.

d V. Komt het de Overigheyt toe de afgodische beelden, uyt haer landen ende steden, specialicken uyt de Kercken, straten, wegen ende Stadthuysen, te weeren ende uyt te roeijen, daer sy meester is?

A. Ja.

d V. Moetense oock soodanige afgodische beelden uytroeijen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Erod. 23. vs. 24. Ghy en sult u voor hare Goden niet buygen, &c. maer ghy sultse geheelick afbreken, ende hare opgerechtte beelden gantsch vermorselen. Als mede uyt het exempel Mosis, Exod. 32. 20. Assa, 1. Reg. 15. 12, 13. Hiskia, 2. Reg. 18. vs. 4. Welcke exempelen van den Heyligen Geest in de Schrifture gepresen werden. Siet oock van Josia 2. Paral. 34.

d V. Als de Overigheden in dit stuck hare conscientie niet en quijten, soude dan een yeder particulier onderdaen sulcks mogen doen?

A. Neen: maer sy moeten dan de sake Godt bevelen.

c V. Magh en moet yeder particulier mensche dat niet doen in sijn huys ende wooninge, daer hy meester is, ende het opperste gesagh heeft?

A. Ja: volgens den last Godts, Exod. 23. 24. ende

volgens het exempel Jacobs, Genes. 35. 2, 3, 4.

d V. Wat moet ons bewegen tot het betrachten van dit tweede gebodt?

A. 1. De eere Godts. 2. De groote schade ende het verderf welck de overtreders van dit gebodt sal ontmoeten; ende ter contrarie het groote goet dat de onderhouders van het selve gebodt sullen bekomen.

d V. Wat schade sullen de overtreders van dit gebodt lijden?

A. De Heere salse te huys soecken tot in 't derde ende vierde lidt: want de Heere is een yverigh ende jaloers Godt, die sijne eere geen anderen wil geven, noch sijnen lof den gesnedenen beelden. Esai. 42. vs. 8.

d V. Maer soo de kinderen Godtsaligh zijn ende geen afgodendienaers?

A. Evenwel kan eenige swarigheyt ende afflictie haer van Godt toegesonden worden, alhoewel het ten aensien van haer formeelick geen wrake ofte straffe sal zijn: gelijck alle andere besoeckingen der kinderen Godts.

c V. Wat goet sullen de onderhouders van dit gebodt bekomen?

A. De Heere sal deselve sijn barmhertigheyt bewijsen.

c V. Hoedanigh moetense gestelt zijn, die dese barmhertigheyt Godts sullen deelachtigh werden?

A. Godt liefhebben, ende sijne geboden onderhouden.

d V. Wat moeten wy doen om van de Afgoden niet verleyt te worden?

A. Verre daer van daen zijn: 1 Joh. 5. 20. Apoc. 18. 4. Gaet uyt van haer mijn volck, &c.

d V. Wie vergrijpen haer in eygenwilligen Godsdienst?

A. De Papisten.

d V. Wie al meer?

A. De Heydenen, Joden, Mahumedisten.

d V. Wat bewijs brengen de Papisten by tot voorstant of verschooninge van haren beeldendienst?

A. Onder andere brengen sy by dat'er Cherubims in den Tabernakel ende Tempel waren.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. 1. Die waren gemaeckt volgens het bevel Godts. 2. Die eerden de Israëlieten niet met een Goddelicke of religieuse eere. 3. Die en waren niet gestelt om daer voor te knielen, of om boecken der Leecken te zijn: want sy waren ten deele in het Heylige der Heyligen, daer niemant in en quam als den Hoogen-priester eenmael des jaers; ende ten deele in het Heylige, daer niemant en quam als de Priesteren.

d V. Wat bewijs brengen sy meer by?

A. Dat'er zijn runderen geweest in den Tempel Salomons, daer op de gegotene zee stont. 1. Reg. 7. 25.

d V. Wat soudt ghy daer toe seggen?

A. Deselve en zijn niet geweest tot Goddelicken of religieusen dienst ende aenbiddinge, noch als het object des selfs, noch als het middel ende instrument daer toe: maer alleen wercken ende cieraden van de architecture ofte bouwinge der gereetschappen des Tempels: gelijck Salomon leeuwen hadde aen sijnen stoel, ende andere konstige wercken van verscheyden formen ende figuren. 1. Reg. 7.

Vrage 97.

Magh men dan gantschlick geen beelden maken?

Antw. Godt en kan noch en magh in geenderley wijse afgebeeldet werden: Maer de creaturen, al is 't dat sy konnen afgebeeldet werden, soo verbiedt doch Godt haer beeltenis te maken ende te hebben om die te vereeren, of Godt daer door te dienen.

b V. Magh men Godt wel afbeelden?

A. Neen.

c V. Bewijst dat?

A. Deut. 4. 15. Wacht u dan wel voor uwe zielen, &c. Rom. cap. 1. vs. 23.

a V. Kan men Godt wel afbeelden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 4. 15, 16. Want ghy hebt geene gelijckenisse gesien. Esai. 40. 18, 25. ende 46. 5. Act. 17. 29.

d V. Waerom en kan men Godt niet afbeelden, of eenige der Goddelicker persoonen in 't bysonder?

A. Om dat hy oneyndelick ende onbegrijpelick is, ende dat niemant oyt Godt gesien heeft, ja niet sien en kan.

d V. Waerom heeft dan Esaias cap. 6. ende Daniel cap. 7. een gelijckenisse gesien?

A. Dat was Godt selve niet, maer alleen een vertooninge ende een teecken van sijn bysondere tegenwoordigheit, ende dat in een geestelick gesichte.

d V. Wat voor een gelijkenisse is 't geweest, een eygentlicke of van verre, ende als van achteren by seker sienlick teecken de bysondere tegenwoordigheyt van Godts Majesteyt beteeckenende?

A. Van verre ende als van achteren, &c de bysondere tegenwoordigheyt van Godts Majesteyt beteeckenende.

d V. Souden Esaias ende Daniel niet hebben konnen schilderen het gene sy innerlick, met haren geest ende verstant van Godt, doen sy bysonderlick verlicht ende in den geest opgetogen waren, gesien hebben?

A. Neen.

d V. Souden sy dat niet hebben mogen schilderen, genomen dat sy het hadden konnen doen?

A. Neen.

d V. Soude men dan geen copije konnen of mogen hebben om Godt daer na te schilderen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het de Heere uytdruckelick heeft verboden.

d V. Besondigen die van 't Pausdom haer dan niet ten hooghsten, soo wanneer sy den Vader gaen afschilderen in de gedaente van een oudt man, met eenen witten vlassen baert; den Soon in de gedaente van een jongh man; de Heylige Geest in de gedaente van een duyve?

A. Sekerlick ja.

c V. De duyve, Matth. 3. 16. en was die niet een gelijckenisse ende sichtbaerlick teecken des Heyligen Geests?

A. Ja: ten aensien van sijn genadige tegenwoordigheyt, gaven ende werckingen: maer sy was geen formeel teecken (soo men het noemt) ofte uytdruksel, ende afbeeldinge van de substantie ofte het wesen des Geests.

d V. Waerom en magh men den H. Geest soo niet schilderen?

A. Om dat Godt sulcks verbiedt in 't tweede gebodt, en om dat die verschijningen of vertooningen des Heyligen Geests door sulck een teecken alleen extraordinarisch was, ende voor dien tijt: soo dat wy dat niet moeten nabotsen, ende een extraordinarisch teecken met een ordinaris teecken en blijvende schilderije vertoonen ende gebruycken.

d V. Kan men de tweede persoon in de Godtheyt absolutelick afbeelden?

A. Neen.

d V. Soude deselve na of in de menscheyt, soo die uyterlick gesien wierde, afgebeelt konnen werden?

A. Ja.

d V. Indien deselve konde afgebeeldet werden, waerom en beelden wy deselve niet af?

A. Wy konnen niet.

d V. Waerom niet?

A. Om dat wy noch hem na den vleesche, noch

de rechte gelijckenisse om een copije daer na te maken, niet en hebben.

d V. Maer of men slechts soo wat maeckte?

A. Dat is niet genoegh, ende het soude niet sonder perijckel van afgoderije geschieden.

d V. Heeft Godt gewilt ende beschickt dat Christus in de dagen sijns vleeschs afgebeeldet is?

A. Neen.

d V. Of hy schoon uytgebeeldet waer, (het welck soo niet en is, immers niet kan bewesen worden) heeft dan Godt de gelijckenisse tot noch toe niet willen bewaren, of doen bewaren?

A. Neen.

c V. Waer toe heeft Godts voorsienigheyt dit soo bestelt?

A. Om dat het hem belieft heeft, ende geweten heeft dat sulcks best is. Men kan hier op bedencken het gene staet Jude vs 9. van het lichaem Mosis.

c V. Magh men de Heyligen wel afbeelden?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat men haer beeltenisse nu niet hebben kan.

c V. Soude men geen copije daer van konnen maken?

A. Neen.

c V. Maer de Papisten hebben nochtans het beelt van Maria, Petrus, Paulus, &c.?

A. Dat zijn de rechte beeltenissen niet.

d V. Hoe komt het dat mense nu niet en heeft?

A. Om dat het Godt niet belieft heeft dat wyse hebben souden.

d V. Maer dat men haer rechte beeltenissen krijgen konde, soude mense wel mogen hebben, of bewaren?

A. Waerom niet: gelijck men de schilderijen van sijn ouders, van Koningen ende Vorsten, ende ander vermaerde of geachte luyden heeft.

d V. Hoe soude mense mogen hebben, en hoe niet?

A. Men soudese mogen hebben, als ter gedachtenisse, gelijck men heeft de schilderijen van Koningen,

Princen, Ouders, Leeraers ende andere goede vrienden, maer verder niet.

d V. Soude men dan daer door, of daer voor den waren Godt niet mogen dienen ende aenbidden?

A. Geensins.

b V. Waerom niet?

A. Om dat Godt sulcks verboden heeft.

c V. Bewijst dat?

A. Deuter. 7. 5. Maer alsoo sult ghy hen doen, hare altaren sult ghy afwerpen, ende hare opgerichtte beelden verbreken: ende hare bosschen sult ghy afhouwen, ende hare gesnedene beelden met vyer verbranden. ende 12. 2, 3, 4. ende 27. 15. Exod. 23. 24. Lev. 26. 1. Num. 33. 52. Psalm 97. 7.

b V. Soude men de beelden wel mogen aenbidden, eeren ende dienen, met de hooghste en Goddelicke eere ende aenbiddinge?

A. Neen.

c V. Wie doen ende seggen dat, en van wat beelden seggen sy dat?

A. Een groot deel, ende dat van de beste ende geleertste onder het Pausdom, te weten, van de beelden van Vader, Soon, H. Geest, ende van het kruys.

d V. Soude men dit de Roomsche Religie ende Kercke mogen te laste leggen?

A. Ja: soo lange sy sulcks door haer autoriteyt niet en verbiedt; maer veel eer sulcken leere ende practijcke beschermt.

b V. Soude men deselve niet mogen aenbidden met een mindere religieuse eere als de Goddelicke?

A. Neen.

b V. Soude men niet mogen voor ende door de beelden Godt aenbidden?

A. Neen.

c V. Soude men het selve niet met een broederlicke of borgerlicke eere mogen doen?

A. Neen.

d V. Waer mede willen de Papisten haren beeldendienst staende houden?

A. Sy seggen dat wy oock beelden maken.

d V. Wat beelden zijn dat?

A. Van creaturen.

a V. Magh men de creaturen wel afbeelden?

A. Ja.

c V. Hoe ende tot wat eynde magh dat geschieden?

A. Om het verstant of memorie der menschen door sulcke middelen in gemeynen gebruycke te dienen.

a V. Magh men vader ende moeder, &c. wel afbeelden en in huys hebben?

A. Ja.

c V. Gelden dan dese tegenwerpingen van de Papisten wel?

A. Neen

c V. Waerom niet?

A. Om dat sy hare beelden religieuselick aenbidden, eeren ende dienen, volgens de gemeyne leere der Roomscher Kercken; of ten minsten daer voor ende daer door Godt ende Heyligen aenbidden.

d V. Maer de Papisten seggen datse dat niet en doen, maer datse aenbidden, eeren ende dienen, dien die door het beelt gepresenteert en afgebeelt wort?

A. Dat is onwaerachtigh, want haer publijcke leere seght het contrarie.

d V. Hoe soudt ghy bewijsen datse het doen?

A. Om dat het Paepsche geloove sulcks mede brenght.

d V. Als men in de kerck komt, waerom nemen dan de Papisten den hoet af?

A. Voor de beelden ende de gewijde plaetse.

d V. Hoe ende wanneer moet men den hoet afdoen, ende hoe of wanneer moet men den hoet niet afdoen?

A. Wanneer de gemeynte des Heeren daer in vergadert is, ende dan in haer gesichte, oft in 't midden van haer komende, soo kan men of behoort men den

hoet af te doen, tot bewijs van borgerlicke ende broederlicke eere: maer anders niet.

d V. Als men selfs als dan den hoet afdoet, geschiet dat dan om des kercks wille, of om des volcks wille daer vergadert is?

A. Om des volcks wille dat daer vergadert is.

c V. Magh men de beelden wel in de kercke houden staen?

A. Neen.

b V. Wat sal men dan doen met de afgodische beelden?

A. Uyt de kerck werpen.

c V. Wie moetense uytwerpen ende verbreken?

A. De Overigheyt. [1])

c V. Soudt ghy of eenigh ander particulier mensch dat niet mogen doen?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks de Overigheyt, of die de publijcke macht hebben, eygentlick toekomt.

d V. Soude men de beelden van Godt gantsch niet mogen bewaren, selfs niet in heymelicke plaetse?

A. Ja: namelick, om die van het Pausdom, die veel dingen nu loochenen, van hare vorige grouwelen te overtuygen.

d V. Magh men de plaetsen, als kercken, kapellen, &c. wel behouden daer de afgoderije in gepleeght is?

A. Ja.

d V. Moet men alle materialen, eertijds tot het afgodisch gereetschap verbesight, als gout, silver, koper, steen, hout, &c. Item, alle instrumenten die eenigh ander algemeyn gebruyck hebben, als kandelaers, keerssen, vaten, &c. verbreken of aen kant maken?

A. Neen.

---

[1]) *Dit hing destijds samen met het toen nog heerschende gevoelen omtrent de roeping der Overheid.*

d V. Maeckt eens onderscheyt tusschen die dingen die men uytwerpen ende verbreken moet, als kruycifixen, altaren &c. ende die dingen die men tot wat anders gebruycken magh, als kandelaers, dwalen, &c.?

A. Die dingen, die alleen tot de afgoderije geapproprieert zijn, als eygen instrumenten des selfs, ende anders geen gemeyn gebruyck hebben, ende volgens dien naerder strecken souden tot afgoderije, die moeten uytgeworpen werden: de reste niet.

Vrage 98.

Maer soude men de beelden in de Kercken als boecken der Leecken niet mogen lijden?

Antw. Neen: want wy en moeten niet wijser zijn dan Godt: dewelcke sijne Christenen niet door stomme beelden, maer door de levendige verkondiginge sijns woorts wil onderwesen hebben.

a V. Magh men de beelden in de Kercke niet hebben noch dulden?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het smaeckt na afgoderije.

b V. Mogen of konnen die niet zijn de boecken der Leecken?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat Godt sijn gemeynte op soodanige wijse ende maniere niet wil onderwesen hebben.

c V. Wat middel heeft God verordineert om ons te leeren?

A. Sijn woort.

c V. Maer genomen het waer niet simpelick ongeoorloft, kan het wel geschieden?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om datse stom zijn ende niet spreken konnen, Psalm 115. 5.

c V. Maer soude men de beelden buyten de Kercke niet hebben mogen tot instructie van de Religie?

A. Neen.

d V. Het gesichte van bloedige schilderijen beweeght nochtans seer?

A. Dat is maer een vleeschelicke ende subite beweginge, gelijck in wereltsche comedien ende diergelijcke vertooningen.

d V. Wat moeten wy doen om wel onderwesen te worden?

A. Godts woort neerstigh hooren, Rom. 1. 16. ende 10. 17.

d V. Hoe sal men de kinderen konnen leeren sonder de beelden, het Goddelick wesen, ende de drie persoonen in 't eenigh Goddelick wesen?

A. Met haer dickwils daer van te vragen ende te onderrichten.

d V. Soude men yemant konnen beduyden het eenigh Goddelicke wesen, ende de drie Goddelicke persoonen, die doof geboren is, en dat sonder eenige uyterlicke ende sienlicke teeckenen ende beeltenissen.

A. Wat de drie persoonen belanght, ende Christus de Middelaer des nieuwen Verbonts, is swaer te seggen hoe men dat haer door uyterlicke teeckenen soude konnen beduyden: d'andere dingen, Godt, ende den Godtsdienst in 't gemeyn aengaende, kan men haer niet beduyden sonder soodanige gesten ende teeckenen, die men in plaetse van sprake by haer gewent is te gebruycken, maer formeele teeckenen (soo genaemt) dat is, uytdruckselen, beeltenissen, schilderijen van Godt ende de Goddelicke persoonen, en moet men hier in desen gevalle niet gebruycken.

d V. Voor wat leeraers ende onderwijsers soude men eygentlick de Paepsche beelden mogen houden?

A. Voor leugen-leeraers, Habak. 2. 18. die ydel-

heyt spreken, Zach. 10. 2. die de menschen van Godt tot de creaturen souden afleyden, Rom. 1. 23, 25.

AENHANGSEL VAN DE CEREMONIEN.

d V. Wat noemt ghy een ceremonie?

A. Het woort ceremonie wijdt ende breet genomen, beteeckent alle ende een yeder gewoonlicke observantie ende costuyme, ofte maniere van doen, gelijck als by exempel, by de Joden gebruyckelick was, het uyttrecken van den schoen, soo wanneerse een sekere sake quamen te lossen, Deuter. 25. 7. Ruth 4. 7, 8. Maer nauwe ende enge genomen beteeckent het eenige observantie ende maniere van doen in de heylige ofte Goddelicke saken: soo dat het zy eenige gewoonlicke actie ende handelinge gepleeght in de Goddelicke saken ofte ontrent deselfde, ende voornamentlick in den publijcken Godtsdienst.

d V. Hoe wort de ceremonie die gepleeght wort ontrent de Goddelicke saken, ofte in deselve aengemerckt?

A. Deselve wort aengemerckt of formeelick, ende eygentlick heyligh ende Goddelick: of oneygentlick, ende alleen door een uyterlicke benaminge, om datse gebruyckt wort ontrent de heylige ende Goddelicke saken.

d V. Hoe wort noch naerder aengemerckt de ceremonie die alleen heyligh genoemt wordt ten aensien van de uyterlicke benaminge?

A. Alsoo datse of bequaem ende wel voegende, ofte nootsakelick is, en dat als een gebruyckelicke daet, die of gemeen is alle handelingen ontrent de heylige saken; of die particulier is van wegen d'eene of d'andere gelegentheyt.

d V. Seght my nu eens wat dat een heylige ceremonie is, eygentlick soo genaemt?

A Een ceremonie is een heyligh gebruyck ofte maniere van doen, van Godt de Heere tot den heyli-

gen Godtsdienst verordineert ende ingestelt. Of gelijck den Roomschen Leeraer Thomas Aquinas seyt, De ceremonie is een uyterlicke daet ofte werck tot den Godtsdienst gehoorende, ofte waer door de mensche geschickt wert tot Godt, ende de Goddelicke dienstbaerheyt profiteert ofte belijdet.

d V. Welck is het fundament van de ceremonie?

A. Het bevel ende het woort Godts.

d V. Hoe veelderley is de heylige of religieuse ceremonie nauw ende engh genomen zijnde?

A. Tweederley, of voorbeeldende, dewelcke heeft haer opsicht op de voorgebeelde ende toekomende saken, als het lichaem daer van sy de schaduwe is, Coloss. 2. 16. Hebr. 10. 1. gelijck daer zijn geweest in den Ouden Testamente: of niet voorbeeldende, maer alleenlick figure, gedachtenisse ende versekeringe zijnde; gelijck het gebroken broot eten in 't Avontmael; met water aen het lichaem besprenght worden.

V. Zijnder niet eenige heylige ende religieuse ceremonien in den Nieuwen Testamente behalven den H. Doop, ende het H. Avontmael?

A. Neen.

V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Uyt Joh. 4. 21. Jesus seyde tot haer, Vrouwe, gelooft my, de ure komt, wanneer dat ghylieden, noch op desen bergh, noch te Jerusalem, den Vader en sult aenbidden. Hebr. 9. vss. 10, 11, 12. 2. Sooder in den Nieuwen Testamente ceremonien zijn, soo moeten het zijn de ceremonien des Ouden Testaments, ofte andere van nieuws ingestelt: zijn het ceremonien des Ouden Testaments, deselve zijn afgeschaft, Coloss. 2. vs. 17. Hebr. 9. 11. zijnse op een nieuw ingestelt, soo leggen wy wederom een jock op de Christenen, tegen het geve Petrus seyt Actor. 15. 10. 3. Sooder ceremonien zijn in den Nieuwen Testament, soo zijnse soodanigh, datse konnen gescheyden worden van den Godtsdienst ofte niet: soose niet konnen gescheyden

worden, soo zijnse even soo nootsakelick als eenigen anderen Goddelicken dienst, ende soo hebben wy een jock gelijckse onder den Ouden Testamente gehadt hebben: soose konnen gescheyden werden, soo wordense opgenomen volgens het believen van een mensche ofte niet. Soose opgenomen werden na het believen van een mensch, soo en zijnse niet religieus: Soose niet zijn opgenomen na het believen van den mensche, soo moet bewesen werden dat deselve van Godt in den Nieuwen Testamente zijn verordineert ende ingestelt.

d V. Maer mogen wij in den Nieuwen Testamente soodanige ceremonien niet hebben, gelijck by die van 't Pausdom, ende andere gebruyckelick zijn?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat alle soodanige ceremonien zijn een eygen ende vrywilligen Godtsdienst, tegen Matth. 15. vs. 9. ende Galat. 1. vs. 8. Coloss. 2 vs. 18.

d V. Maer Actor. 15. vs. 29. sien wy dat de Apostelen de gemeynte binnen Antiochien opgeleyt hebben, datse haer souden onthouden van bloet ende van het verstickte?

A. Het is een heele absurde vergelijckinge tusschen het Apostolische Concilium, ende die Kercke die sulcks voorgeschreven wiert, ende tusschen het opdragen van soodanige ceremonien, die nu by die van 't Pausdom, &c. in swangh gaen, soo wy insien de persoonen die dit voorschreven, de sake die voorgeschreven wierdt, ende de persoonen welck het voorgeschreven wierdt. De persoonen, die dit voorschreven, hadden de onfeylbare assistentie ende bystant des H. Geests in de Apostelen. De sake die voorgeschreven wiert, is of een gedurigh moreel gebodt geweest, als van afgoden-offer ende hoererije: gelijck van het tweede bekent is, ende van het eerste te sien is 1. Corinth. 10. 14, 20. Apoc. 2. vs. 14. Of een verbodt van onthoudinge in cas van schandael, als de

onthoudinge van bloet ende van het verstickte: wat anders is het voor te schrijven ende te dringen, ja daer aen te verbinden de conscientie van den mensche in eenen religieusen dienst, dat hy dat doet of doen moet: en wat anders, dat hy hem ergens van onthoudt, ende dat om de conscientie sijnes naesten: want het gebodt der Apostelen en is niet geweest in oeffeninge van eenen religieusen dienst; maer alleen in gemeynen omganck ende handelinge met sijnen naesten, ende dat in cas van schandalen ende ergernisse. 1. Cor. 10. vss. 28, 29, 32 Die gene die dit voorgeschreven wiert, waren ten meestendeele uyt de Joden, ja de eerste ende voornaemste die uyt de Joden bekeert waren, dewelcke selfs in 't eerste soodanige ceremonien niet gewilt hadden. De Apostelen hebben oock niet gewilt dat de gantsche gemeynte haer altijt soude onthouden van bloet ende van het verstickte: maer soodanige die anders onderwesen waren, ende volkomentlick onderricht, dat alle de ceremonien afgeschaft waren door de doot Jesu Christi, ende dat alleen in die gelegentheyt ende in dien tijt: tot dat de Joden volkomentlick van de afschaffinge der ceremonien overtuyght waren; ende de swacke nieuwelingen vaster in de kennisse ende het geloove.

d V. Welck zijn de ceremonien die heden ten dage by die van 't Pausdom, &c. in swangh gaen?

A. Sommige ceremonien zijn soodanigh datse opentlick en directelick, ja in haer selven quaet zijn, ende tot het quaet strecken: sommige daerentegen zijn soodanigh datse in haer selven ende innerlick niet quaet zijn, noch tot het quaet strecken, maer nochtans periculeus om datse na het quaet riecken of luyden, ende een schijn des quaets zijn.

d V. Noemt eens die ceremonien die eygentlick ende directelick quaet zijn, ende tot het quaet strecken?

A. De wyinge der Kercken, de wyinge des Altaers, het quatertemper, het vasten van veertigh dagen, de feesten, kruycen, pelgrimagien of bedevaerden,

ommegangen, gewijdde kleederen, roockingen, salvingen, besweeringen ende beleesingen des Satans, de wyinge van klocken, kerckhoven, ende insonderheyt des waters, het aensteken van wasse-keerssen ende lampen, de reliquien Christi ende andere Heyligen, het *Agnus Dei*, het rose-kransken, de getijden, de litanien, hemselven te geesselen, &c.

d V. Noemt eens de ceremonien die periculeus zijn om datse na het quaet luyden ende een schijn van quaet zijn?

A. Het knie-buygen in de ontfanginge des Avontmaels, het maken van een kruys in de locht na de bedieninge des Doops, het witte kleet, het buygen ende afdoen van den hoet op het spreken van den name Jesus, het afdoen van den hoet als men door de kerck gaet, ofte voorby de tafel daer op het Nachtmael bedient wort, sich in de kercken te keeren na het Oosten als men bidt, de kus des vredes, als by die van 't Pausdom, ende andere meer van diergelijcke aert ende nature.

d V. Waer in bestaen de Pelgrimagien ofte Bedevaerden der Papisten?

A. Wanneer yemant reyst tot eenige plaetse, ofte alwaer eenige reliquien der Heyligen zijn, ofte der selver graf, ofte alwaer een Heylige heeft verkeert ende gewandelt, ofte alwaer de Heere hemselven op een bysondere wijse vertoont heeft: en dat, om te bekomen ende te verkrijgen de genade Godes in geestelicke ende lichamelicke saken.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen dat soodanige Pelgrimagien ende Bedevaerden quaet zijn?

A. 1. Om dat de Heere na by is allen den genen die hem in den geloove aenroepen, Psalm 34. vs. 16. ende 145. 18. Siet oock Joh. cap. 4. vs. 24. Actor. 17. vs. 27. 2. Om dat'er geen plaetse is in den Nieuwen Testamente aen dewelcke de genade Godts ende de gebeden gebonden zijn, Joh. 4. vss. 21, 24. 3. Om dat het anders niet en zijn dan versieringen ende

fabelen, dewelcke van die plaetsen ende reliquien geseyt worden.

d V. Hebt ghy noch niet een reden tegen de Bedevaerden?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Om dat Christus begeert dat wy tot hem sullen komen, Matth. 11. 28. ende om dat men door den geloove tot den Heere komt, Joh. 7. 37, 38. ende 14. 1, 2, 3. dienvolgens niet door dese of gene Pelgrimagien ende Bedevaerden.

d V. Wat is de processie ofte ommegangh der Papisten?

A. Het is een religieus gaen ende wederkeeren door dese of gene plaetse, of om de kercke, of van d'een kercke in de andere, met omdraginge van het kruys, de beelden der Heyligen, het lichaem Christi, gelijck sy het noemen, ondertusschen singende en biddende, en dat tot opweckinge van devotie ende yver in de menschen, als oock voornamentlick om Godts genade ende hulpe te verdienen tegen de peste, het gewelt der vyanden, ende andere diergelijcke plagen.

d V. Is dat qualick gedaen?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat sy de gebeden ende der selver kracht hangen 1. aen de Kercken: 2. aen de besoeckinge der Kercken: 3. aen het gaen ende wederkeeren ofte wandelen door de straten, van d'een kerck in de andere, tegen Joh. 4. 24. 2. Om datse soo doende symboliseeren met de oude ceremonien der Joden. 3. Om dat het is soodanige een uytwendige ostentatie ende vertooninge voor de menschen, daer van de Heere Christus seght, Matth. 6. 5, 16. 4. Genomen het ware een middelmatige saeck (het welck nochtans niet en is) soo is het beter sich daer van te onthouden van wegen het perijckel van superstitie ende misbruyck, ende de devotie der menschen sal daer by meer schade komen te lijden als profijt.

d V. Maer souden de processien ende ommegangen der Papisten niet konnen bewesen werden uyt 2. Sam. 6. aengaende het ophalen Davids van de Arcke des Heeren uyt den huyse Obed-Edoms tot de stadt Davids?

A. In 't minste niet: want het ophalen van de Arcke door David ende die mannen die by hem waren, gantsch geen gemeenschap heeft met de Paepsche ommegangen: dewijle de Arcke van Godt bevolen was, ende dat men die stellen soude in de heylige plaetse.

d V. Wat is het Rosekranske der Papisten?

A. Het is een sekere rijge ofte snoer koralen t'samen geketent, in dewelcke na thien koralen van gelijcke groote, een volght van wat grooter figure ende forme. Op elcke kleyne korael seggen sy al murmulende het *Ave Maria*, ende op elcke groote korael het *Paternoster*. Het is oock de broederschap van Mariæ Psalmboeck, welck hondert en vijftighmael alle weke opseyt de groetenisse des Engels, ende hondert en vijftighmael het gebedt onses Heeren: en dat tot voldoeninge voor de sonden, soo de hare als van andere.

d V. Is dit qualick of wel gedaen?

A. Qualick.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat geen wercken der menschen verdienen of voldoen konnen, Ephes. 2. 9. Tit. 3. 5, 7. Siet Vrage 62, 63. 2. Het is een enckel rabbelen, en Godt heeft geen vermaeck in sulcke gebeden, hy kanse niet verdragen, ja sijn ziele haet deselve, Esai. 1. vss. 14, 15. Matth. 6. 5, 6 3. Om datse onder een seker getal hare gebedekens t'samen voegen, ende in dat getal wat Goddelicks ende heylighs soecken, ja Godts genaden mede aen dat getal hangen, het welcke enckle superstitie is. 4. Om datse (genomen, het welck nochtans onwaerachtigh is, dat het geoorloft was Mariam aen te bidden) tienmael al murmulende seggen het *Ave Maria*, of de groetenisse des Engels, daerse maer eens het *Paternoster* bidden, prefererende alsoo Mariam voor Godt.

d V. Maer de gebedekens die Mariæ opgedragen werden, die komen eyndelick tot Godts eere?

A. Genomen het was soo, het welck nochtans die van 't Pausdom uyt geen Schrifture sullen konnen bewijsen, soo soude nochtans dat selfs niet genoegh zijn.

d V. Hebt ghy eenige redenen meer tegen het Paepsche Rosekranske?

A. Ja. 5. Om dat Maria nu in eenen anderen staet is, ende de gelucksaligheyt besit, soo en is het dan niet van nooden haer met de woorden des Engels (weest gegroet, of, verblijdt u, dat is soo veel als vrede zy u) heyl ende saligheyt te wenschen, als ofse die van nooden hadde; soo datse dan Maria het grootste ongelijck aendoen. 6. Om datse een grouwelicke afgoderije begaen: want Godt alleen moet aengebeden werden, als over het eerste gebodt gehoort is.

d V. Wat zijn de Paepsche Getijden of Horæ Canonicæ?

A. Een sekere manier om publijckelick of oock particulierlick Godt te dancken ende te bidden, te gelijck met het herte ende stem, door de autoriteyt van de Prelaet ingestelt ende verordineert.

d V. Zijn dese Getijden van eenderley aert ende nature?

A. Neen: maer sommige zijn groote, sommige kleyne Getijden.

d V. Wat noemt ghy de groote Getijden?

A. Die in haer dese deelen begrijpen: 1. De nocturnen of nachtwakingen, dat is, die Getijden die ter middernacht gedaen worden; 2. de Vesperen, dat is, die getijden diese des avonts doen; 3. de Laudes, dat is, de loffen of loven; 4. de Metten, dat is, de Getijden, diese smorgens doen; 5. de eerste; 6. de derde; 7. de seste.

d V. Welck zijn hare kleyne Getijden?

A. Die dese deelen begrijpen: De Psalmen, de Lofsangen, Lesingen, Liedekens, Litanien, Antiphonæ, dat is, wanneer de eene een deel van de sententie voortbrengt, ende de andere het overige vervult,

responsoria, dat is, antwoorden. Sy deylen den dagh in drie deelen, gelijck oock den nacht: soo dat het geschiede, als ter eeren van de Drie-eenigheyt; ende sy willen achtmael met bidden schijnen te verhalen de weldaet van de scheppinge, ende een doen syder by ter gedachtenisse van de verlossinge.

d V. Waer uyt meynen sy dese hare Getijden gehaelt te hebben?

A. Sy schijnen in desen deele na te willen volgen den Prophete David, dewelcke Psalm 119. 147, 148. belijdt, dat hy in de morgenschemeringe heeft geschrey gemaeckt, ende dat sijne oogen de nachtwaken te voren komen, om de redenen Godts te betrachten; ende vs. 164. dat hy Godt sevenmael des daeghs over de rechten sijnder gerechtigheyt loofde; ende vs. 62. dat hy ter middernacht opstont om Godt te loven voor de rechten sijnder gerechtigheyt. Ende den Apostel Paulum, die met Silas den Heere ter middernacht gebeden ende gedanckt heeft, Actor. 16. 25. Als oock Christum selfs, die des nachts op den bergh gebeden heeft, Matth. 14. 23. Marc. 6. vs. 45. Joh. 6. 16.

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. De Getijden van die van 't Pausdom en hebben in 't minsten geen gemeynschap met het bidden ende dancken van David, van Paulo ende Sila, als oock van Christo.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. 1. Om dat de Getijden van die van 't Pausdom alleen belast ende geboden werden den Clericis ofte Geestelicke, gelijck sy haer laten noemen. 2. Om datse seggen, dat het is een publijcken dienst, ende derhalven veeltijts seer in 't gemeen spreken, seggende, laet ons bidden, laet ons Godt dancken, Dominus vobiscum, &c. als oock malkanderen vragen ende antwoorden, hoewel sy dickwils alleen zijn in haer celleken; ende alsoo spelen sy in sulck een ernstige sake: het welcke David, Paulus, noch Christus niet gedaen heeft. 3. Om datse hare gebeden ende dancksegginge

genoeghsaem hangen aen de tijden ende getalen, ende sy vastelick seggen, dat de kracht der selver daer in bestaet: even als of het waren sacramenteele dingen, beteeckenende, verzegelende, ende werckende: daar het nochtans maer zijn omstandigheden, ende niet saken selfs, noch oock leden of deelen van eenige sake. Ende alsoo is 't datse haer onder malkanderen pijnigen, ende haer selven niet en konnen genoegh doen, om dat de klocken zijn van malkanderen verschelende: want op dit oogenblick des tijts, is een andere ure by ons, een ander te Roomen, een ander wederom in Indien, een ander ergens elders, ja in een ende deselfde stadt slaet dickwils de eene klock voor de andere. Behalven datse in dese gelegentheyt begaen een indirecte superstitie 4. Om dat die Getijden by haer afgehandelt werden door sekere antiphonas, dat is, weder-redenen, of tegenspraken: d'welck strijt tegen den aendacht ende devotie in 't bidden, want als wy Godt bidden, soo moeten wy selfs alle onse concepten formeeren, ende uytdrucken, ende voor Godt presenteeren 't gene ons herte gevoelt ende begeert: maer by haer geschiet het heel anders, dewijle de eene een deel van eenige sententie voordraaght, ende de andere het overige vervult, bestellende alsoo haer selven afscheydingen der sententie, ende halvende of brekende het vervolgh der volle gedachten ende woorden, die men in devotie tot Godt soude opsenden; sonder de minste nootsakelickheyt: het welcke David, Paulus noch Christus niet gedaen heeft. 5. Ende ten laetsten, om datse dese uyren doorbrengen met een gebroken ende gemaeckte gesangh, en dat in een onbekende tale, soo dat 'et yeder een niet en verstaet, het welck is tegen het gene Paulus seght 1. Corinth. cap. 14. vss. 14, 15, 19.

d V. Wat zijn de Paepsche Litanien?

A. De Litanie, volgens het gevoelen der Papisten, is een sekere soorte ende maniere van bidden met yver ende opmerckinge, (gelijck de Jesuijt Serrarius,

van de Litanien schrijvende, getuyght) in welcke, 1. Godt, de Engelen, ende alle de Heyligen aengebeden worden. 2. De strijdende ende triumpheerende Kercken bidden te gelijck ende alle menschen, ellendige ende gelucksalige. 3. Het gebedt geschiet over alle nooden, ende om zegeninge, het zy publijck het zy particuliere. 4. Sy bidden voor alle menschen dewelcke zijn op der aerden, ende in het vagevyer.

d V. Hebben sy, behalven de generale, eenige bysondere Litanien?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. De Litanie van den name Godts, van Bernhardus, van de Maget Maria.

d V. Hoe werden alle de Litanien van haer gepleeght?

A. Of publijckelick al murmulende in de vergaderinge: of in 't particulier: of in de Misse, of buyten de Misse: ende dat somtijts met een verhevene stemme, ende somtijts met een stil gemurmel.

d V. Wat quaet is in dese Paepsche Litanien gelegen?

A. 1. De aenroepinge van de Engelen, als van den Engel Gabriël, Raphaël, &c. van Michaël den Archangel, het welck is tegen het eerste gebodt, ende tegen het seggen Christi, Luce 4. 8. ende Pauli, Coloss. 2. vs. 18. 2 De aenroepinge der Heyligen, het welck oock is tegen de gemelde passagien. 3. De aenroepinge van de Heyligen, dewelcke, op dat wy op de Paepsche maniere spreken, niet gecanoniseert zijn, het welck sy doen, soo dickwils sy de Litanien seggen, seggende, Alle heylige Doctoren bidt voor ons, alle heylige Priesters ende Leviten bidt voor ons, alle heylige Monnicken, Eremiten, Weduwen, &c. bidt voor ons; dewelcke alle sekerlick niet gecanoniseert zijn. 4. Datse aenroepen vele die noyt in de werelt zijn geweest, als S. Catharijn, Ursula, Margareta, Christophorus, Georgius. 5. Datse vele aenroepen voor Heyligen, dewelcke nimmermeer heyligh geweest zijn, maer ter contrarie prophane ende wereltsche menschen, als

onder andere Dominicus, die een wreede vervolger is geweest van Godsalige luyden, te weten de Albigensen. Franciscus, die of een groot Hypocrijt geweest is, of een groote phantastijcke Nar: want hy verloste de lammeren van de slachtinge, ter gedachtenisse van het geslachte Lam Godts: hy predickten het Euangelium den ravens, swaluwen, broeder wolf, broeder ezel. 6. Datse bidden voor de afgestorvene. Het soude eenighsins met hare Theologie bestaen, datse bidden voor die gene die in het vagevyer zijn; maer daerenboven bidden sy oock voor die gene die in den hemel zijn, gelijck blijckt uyt haren Canon van de Misse: welcke nochtans geen voorbiddinge van nooden hebben, als zijnde in de opperste ende hooghste gelucksaligheyt. 7. Datse de Heyligen invoeren, biddende voor de menschen ende voor de Heyligen die op aerden zijn, tegen Esai. 63. vs. 16. 8. Om dat de Litanie niet anders en zijn als een enckele rabbelinge, ende ydel verhael van woorden, welck onsen Salighmaker ten hooghsten berispt: Matth. 6. 7. ja niet anders als der Priesteren Baals roepen, Baal antwoort ons. 1. Reg. 18. 27, 28, 29.

d V. Wat dunckt u van de wassekeerssen ende lampen die de Papisten des daeghs in hare kercken aensteken ende brandende houden?

A. Wat de wassekeerssen belanght, die manier van doen hebben sy uyt het Heydendom, gelijck de oude leeraer Tertullianus in sijn boeck de Idololatria aenwijst: ende datse de lampen laten branden, dat hebben sy van de Joden, als blijckt Exod. 25. 37. ende 35. 14. Soo dat men hier uyt, ende uyt diergelijcke saken genoeghsaem afnemen kan hoedanigh daer is de Godtsdienst der Papisten, namelick, uyt het Heydendom ende Jodendom by malkanderen geraept.

d V. Soude men hemselven niet mogen reguleren na den Godtsdienst van de Joden, mits in ende tot den Godtsdienst gebruyckende, het welcke de Joden gebruyckten?

A. Neen: voor soo veel soodanigen Godtsdienst der Joden is geweest ceremonieel, ende dienvolgens door Christi doot afgeschaft: Coloss. 2. 16, 17. Hebr. 9. 1, &c. en gelt dan in 't minste de consequentie ofte het gevolgh niet van den dienst onder het Oude Testament tot den dienst onder het Nieuwe Testament.

d V. Wat dunckt u van de roockingen, of het reuckwerck der Papisten?

A. Deselve hebben sy insgelijcks gehaelt uyt het Heydendom ende Jodendom, ende derhalven ongeoorloft.

d V. Wat dunckt u van de salvinge der Papisten?

A. De salvinge der Papisten is veelderley: want by haer worden gesalft eenige persoonen, ende eenige dingen. Eenige persoonen, als ten eersten, Catechumeni, dat is, die onderwesen ende tot de gemeynte aengenomen werden door het formsel. Ten tweeden, die sy Clerici ofte geestelicke noemen, die tot den kerckelicken staet geordineert ende aengenomen werden. Ten derden, van de krancken ende stervenden. Sy salven oock den Altaer, ende gebruycken de salvinge in de inwyinge der Kercken. Dese olie nu, is uyt het Heydendom ende Jodendom overgebracht tot het Christendom, ende derhalven ongeoorloft: alsoo deselve, neffens alle andere ceremonien, alleen een afbeeldinge geweest is voor dien tijt. Siet Hebr. 9. 1, &c.

d V. Wat houdt ghy van het *Agnus Dei*, welck die van 't Pausdom in was maken, ofte van silver, &c. zijnde, om haren hals hangen?

A. Die van 't Pausdom seggen, dat het *Agnus Dei*, dient tot vergevinge der sonden, gelijck als Christi bloet, als oock tot weeringe van alle lichamelicke ende geestelicke qualen, tot verlossinge van de barende vrouwen, ende eyndelick jegens alle aenvallen ende bestrijdingen des Satans. Het welck ten hooghsten nadeeligh is de voldoeninge Christi, ende niet anders is als grove superstitie ende bygeloove, strijdende tegen het eerste gebodt.

d V. De Papisten seggen, dat het is ter gedachtenisse onses Salighmakers, ende als een gedenckteecken van hem?

A. Het is niet geoorloft soodanigh een geheylight gedenckteecken op te rechten, 't en zy dat voor uyt gae het uytgedruckte voorschrift van Godts woort. Christus heeft ons twee Sacramenten verordineert om sijns daer by te gedencken, niet meer. En soo doende soude men een deure, leeuwe, rotzsteen, &c. mogen hebben of maken tot sijnder gedachtenisse.

d V. Maer sy seggen, dat Christus is het Lam Godts, dat de sonde der werelt wech neemt, Joh. 1. 29.?

A. 1. Hy wort oock genoemt de Leeuw uyt de geslachte Juda; een rotzsteen, Matth. 16. vs. 18. de deure, Joh. 10. vs. 9. 2. Genomen, dat *Agnus Dei* waer als sy seggen (het welck niet en is) een Sacramenteel heylighdom of teecken van Christus, soo en leert de ervarentheyt niet dat het soo groote dingen werckt als sy het toeschrijven 3. Het en volght niet, dat door soodanige ende diergelijcke ceremonien het Lam moet gemaeckt werden. 4. Soo soude liever yeder een nemen een levendigh lam, ende verkeeren onder de schapen ende lammeren (want het is deselfde consequentie) gelijck sommige verhalen van Franciscus, dewelcke geoordeelt heeft dat het *Agnus Dei* van sulcke kracht is, soo dat hy, als hy sagh eenigh lam na de slachtbanck leyden, het selve met sijn gelt verloste van de doot, dat het niet geslacht en wiert, en dat ter gedachtenisse Christi, zijnde het Lam Godes: welcke dingen nochtans al te samen niet anders als enckele superstitieuse dulligheyt ende dwaesheyt en zijn.

d V. Wat is het gevoelen van die van 't Pausdom aengaende haer wijewater?

A. Dit haer wijewater schrijvense alle dingen toe, ja meer als het water in den Doop: want sy schrijven dit wijewater soodanige dingen toe, dewelcke alleen moeten toegeschreven werden het bloet Christi: als

daer is de reyniginge ende afwasschinge onser sonden, ende van dit haer wijewater seggen sy het gene David seyt Psalm 51. 9. Als oock dat het krachtigh is om den Duyvel te verdrijven, ende den selven te quellen, de sieckten te verdrijven, &c.

d V. Wat dunckt u van dit wijewater der Papisten?

A. 1. Dat het strijt ende nadeeligh is de voldoeninge Christi. 2. Dat het enckele superstitie ende bygeloove is.

d V. Wat houdt ghy van de wyingen der klocken, kerckhoven, &c ?

A. Het is enckele superstitie ende bygeloove.

d V. Wat houdt ghy van de beleesingen ende besweeringen des Satans?

A. Dat is superstitie ende tooverije. Siet van soodanige beleesingen ende besweeringen des Satans over het eerste gebodt, als oock over het derde gebodt.

d V. Wat oordeelt ghy van de reliquien Christi ende andere Heyligen, daer mede die van 't Pausdom soo veel besich zijn?

A. 1. Deselve hebben die van 't Pausdom tot opweckinge van de devotie ende Godtsaligheyt, doch zijn ongeoorloft: deselve argumenten die wy bygebracht hebben tegen de aenbiddinge der beelden, konnen oock bygebracht werden tegen de Paepsche reliquien. 2. Genomen het was geoorloft soodanige reliquien te hebben, soo en is 't niet profijtelick, alsoo die reliquien eerder tot verachtinge der Heyligen souden strecken, als tot hare eerlicke gedachtenisse ende navolginge; ende derhalven beter is de schriften, woorden ende daden van de Heyligen te gebruycken, als soodanige reliquien. 3. Godt heeft niet gewilt dat wy souden tot devotie ende Godtsaligheyt opgeweckt worden door de reliquien der Heyligen, maer door der selver woorden, daden, leeringen ende schriften, Hebr. 11. ende 13. 7. 2. Petr. 1. 10, 11, 12. 4. Het is superstitie ende bygeloove. 5. Genomen het waer soo; wat bescheyt ende bewijs hebben sy dat het

rechte reliquien zijn, die sy in sulcken grooten getale de geheele werelt door vertoonen, en dat het niet en zijn enckele fabelen ende bedriegerijen?

d V. Wat oordeelt ghy van het stellen der kruycen op de graven by de Papisten gebruyckelick?

A. Het voornaemste eynde ende oogemerck der Papisten, aengaende het stellen der kruycen op de graven, is, dat de lichamen mochten onverseert ende onbeschadight blijven van den Satan: het welke is enckele superstitie ende bygeloove.

d V. Wat oordeelt ghy van de kruycen, die die van 't Pausdom op de kercken, toorens, &c. stellen?

A. Het is superstitie, of onnutte beuselinge.

d V. Maer sy seggen dat het dient tot opmerckinge ende gedachtenisse des kruyces Christi?

A. De Heere heeft ons nergens belast dat wy op soodanige wijse ende maniere aen het kruyce Christi sullen gedencken, ende door soodanige middelen daer toe sullen gebracht werden: maer daer toe zijn de uyterlicke middelen van Godt ingestelt, als het lesen ende hooren van Godes woort, ende de bedieninge der Sacramenten. Het selve moet men oock oordeelen van den Haen, die die van 't Pausdom stellen, om de menschen te doen gedencken ende op te wecken tot bekeeringe, na het exempel, ende ter gedachtenisse van den Haen, daer door de Apostel Petri uyt sijnen val opgeweckt wiert. Matth. 26.

d V. Wat oordeelt ghy van het Paepsche geesselen?

A. Het is gantsch ongeoorloft, als strijdende 1. tegen Ephes. 5. 29. ende het seste gebodt. 2. Tegen de voldoeninge Christi, alsoo sy daer door trachten te voldoen voor hare sonden. 3. Sy hebben dit geleert van de Priesteren Baals, die haer selven met messen sneden ende prickelden. 1. Reg. 18. 28.

SONDAGH XXXVI. Vrage 99, 100.

Vrage 99.

Wat wil dat derde gebodt?

Antw. Dat wy niet alleen met vloecken of met valschen eede, maer oock met onnoodigh sweeren, den naem Godts niet en lasteren, noch misbruycken, noch ons met ons stilswijgen ende toesien sulcker schrickelicker sonden niet deelachtigh maken. Ende in summa dat wy den H. Naem Godts anders niet dan met vreese ende eerbiedinge gebruycken, op dat hy van ons recht bekent, aengeroepen, ende in alle onse woorden ende wercken gepresen werde.

c V. Waer van wort hier gehandelt?

A. Van 't derde gebodt.

c V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. Den inhoudt ende verklaringe van het derde gebodt, Vrage 99. 2. De reden, met dewelcke Godt de menschen tot ernstige gehoorsaemheyt van dit gebodt wil opwecken, Vrage 100.

e V. Wat wert verstaen door den name Godts?

A. 1. Godt selfs, Psalm 20. 8. Matth. 6. 9. 2. Die bysondere dingen waer door Godt hemselven aen de menschen bekent maeckt, als 1. sijne eertijtelen, van Godt, Heere, Vader, Soon, H. Geest, Jesus, Emmanuël, &c. Exod. 15. 3. 2. Sijne eygenschappen, als, rechtveerdigheyt, almogentheyt, overal-tegenwoordigheyt, wijsheyt, goetheyt, &c. 1. Sam. 17. 45. 3. Sijn woort, beschreven in 't Oude ende Nieuwe Testa-

ment, Psalm 119. 55. 4. Sijnen gantschen Godtsdienst, bestaende in Godt te bidden, sijn woort te hooren, de Sacramenten te gebruycken, Mich 4. 5. Sijne heerlicke wercken van scheppinge ende onderhoudinge, Psalm. 8. 2. door welcke Godt bekent wort, gelijck een mensche door sijnen naem. Rom. 1. 19, 20.

c V. Wat is 't Godts naem te vergeefs gebruycken?

A. Godts eygen naem, sijne tijtelen, eygenschappen, en sijn woort, sijnen Godtsdienst, sijne wercken, sonder aendacht, eerbiedigheyt, ende gewichtige oorsaken te gebruycken ende in den mont te nemen.

c V. Wat is 't niet onschuldigh houden?

A. Dat is, dat de Heere soodanigen mensche sal houden voor een overtreder van sijn gebodt, ende dienvolgens hem swaerlick straffen sal.

c V. Op wat wijse ende maniere wort de name Godes lichtveerdelick ende te vergeefs gebruyckt?

A. Met vloecken, valschen eede, lichtveerdigh ofte onnoodigh sweeren, lasteren, allerley misbruyck van Goddelicke saken, ende eyndelick met stilswijgen ende toesien.

b V. Welck is de eerste hooftsonde?

A. Vloecken.

c V. Wat is vloecken?

A. Vloecken bestaat in yemant eenigh quaet, het zy tijtlick ofte geestelick, van Godt toe te wenschen.

c V. Gaet den vloeck tegen Godt of tegen onsen naesten?

A. Tegen alle beyde.

c V. Magh men dan niemant yet quaets van Godt toewenschen?

A. Ja: als het wel geschiet.

c V. Magh men niet wenschen dat Godt den Paus wil van sijnen stoel stooten?

A. Ja.

c V. Maer dat is yemant quaet toewenschen?

A. Dat is geoorloft.

c V. Hoe veelderley vloecken is'er dan?

A. Tweederley: een vloecken dat geoorloft is, ende een vloecken dat ongeoorloft is.

c V. Wien mooght ghy dan quaet toe wenschen?

A. Godts ende sijner Kercke gesworene ende geslagene vyanden.

c V. Hoe worden die vyanden genoemt?

A. Algemeyne of publijcke vyanden Godes ende sijner Kercke, die van onse particuliere vyanden ende haters onderscheyden moeten worden.

d V. Bewijst, dat men tegen de algemeyne vyanden Godes ende sijner Kercke magh bidden?

A. Psalm 35. ende 68. ende 83. ende 129.

b V. Magh men tegen eygene particuliere vyanden niet bidden, ende haer van Godt quaet toe wenschen?

A. Neen.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 5. 22, 44. Ende wie tot sijnen broeder seyt Raka, die sal strafbaer zijn door den grooten Raet. Maer wie seght, Ghy dwaes, die sal strafbaer zijn door het helsche vyer, &c. Rom. 12. 20.

d V. Daer zijn nochtans exempelen in Godts woort, die hare particuliere vyanden gevloeckt hebben, als Elias, 2. Reg. 1. 10. ende Elizæus, 2. Reg. 2. 23. 24?

A. Dat mogen wy niet navolgen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy hadden een extraordinaire ende particuliere openbaringe, ingeven, drijvinge, ende bevel van Godts Geest.

c V. Gaet dat particulier bevel ons niet aen?

A. Neen.

d V. Past dit op yeder in't gemeyn, ende magh elck een hem daer na reguleren?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Luce 9. 54, 55. Als nu sijne discipelen Jacobus ende Joannis dat sagen, seyden sy, Heere wilt ghy dat wy seggen, dat vyer van den hemel nederdale, ende dese verslinde, gelijck oock Elias gedaen heeft.

Maer hem omkeerende bestrafte hyse, ende seyde, Ghy en weet niet van hoedanigen geest ghy zijt.

d V. Als yemant yet quaets ofte vyantlicks doet, is die daerom Godts ende der Religie geslagene vyant, ende magh men derhalven tegen hem bidden?

A. Neen.

d V. Wat conditie moet'er dan by komen?

A. Hy moet een moetwillige, of een gesworene ende hertneckige, of gestadige vyantschap betoonen.

d V. Waerom bidden wy niet tegen alle de Koningen ende Overheden die Paepsch, of Turcksch, of Heydensch gesint zijn?

A. Om dat sy altemael haer niet en toonen als gesworene, geslagene vyanden, ende vervolgers van het woort ende de Kercke des Heeren.

d V. Soude men dan niet mogen bidden tegen yeder particuliere lidtmaet van de Roomsche Kercke?

A. Neen.

d V. Maer soo sy de hant quamen te bieden met den Paus, ofte eenige Pausgesinde Potentaet, om ons te vervolgen, of ten lande uyt te helpen, soude men dan niet mogen tegen haer bidden?

A. Ja.

c V. Magh men, ja behoort men altijt te bidden tegen de valsche Religien der Turcken, Papisten, Heydenen, ende andere ketterijen, dat Godt die wil uytroeijen?

A. Ja, in alle maniere: doch voor de personen sal men bidden datse Godt genadigh wil zijn ende bekeeren.

c V. Het ongeoorloft vloecken, wort dat alleen begaen tegen Godt ende onsen naesten?

A. Neen.

c V. Waer wort het dan meer tegen begaen?

A. Oock tegen ons selven.

d V. Hebt ghy wel een exempel van soodanigh vloecken in Godts woort?

A. Ja: van Izebel, 1. Reg. 19. 2. van Joram, 2. Reg. 6. 31. ende van die mannen die Paulum om 't leven wilden brengen, Act. cap. 23. vs. 12.

b V. Soude men den Duyvel niet in den mont mogen hebben?

A. Niet ydelick of te vergeefs, of verkeerdelick.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het een misbruyck is, daer mede de menschen van den Duyvel als een executeur van Godes oordeelen haer selven of andere eenigh quaet toewenschen.

d V. Maer de Duyvel is Godt niet?

A. Dat helpt niet, het is evenwel quaet dat de luyden den Duyvel tusschen beyden, of in de reden te pas brengen.

c V. Wat is meerder sonde, dat men den name des Duyvels te vergeefs of ydelick ende sonder achterdencken noemt, of tusschen beyden brenght, of Godts naem?

A. Godts naem.

d V. Hoe wort dat vloecken genoemt het welck immediatelick tegens Godt gaet?

A. Blasphemie ofte lasteringe.

c V. Wat is Godt lasteren?

A Yet schuldigh of oneerbiedigh tegen of van Godt, sijne eygenschappen, persoonen, wercken, woort ende Sacramenten, of de gantsche Religie, te spreken.

b V. Welck is de tweede hooftsonde die hier verboden wert?

A. Valsch sweeren.

b V. Eedtsweeren is dat sonde?

A. Neen: gelijck oock nader in de volgende Sondagh sal aengewesen werden.

c V. Wat is dan sonde?

A. Dat men valsch sweert.

d V. Bewijst, dat men niet valsch sweeren moet?

A. Levit. 19. 12. Ende ghy en sult niet valschlick bij mijnen naem sweeren. Num. 30. 2. Zach. 8. 17. Psalm. 24. 4. Ende die niet bedrieghlick sweert.

d V. Wat is valsch sweeren, ofte eenen valschen eedt?

A. Wanneer men door aenroepinge van den name

Godts een sake besweert tegen sijn eygen wetenschap ende conscientie.

d V. Op hoe veelderley wijse kan dit begaen werden?

A. Op tweederley wijse, namelick, of in 't gerichte ofte buyten het selve.

c V. Hoe in 't gerichte?

A. Wanneer yemant als een getuyge in 't gerichte tegen of oock voor sijnen naesten yet komt te bevestigen, het welcke hy weet anders te zijn, gelijck die twee Belials-boeven, die tegen Naboth getuyghden, 1. Reg. 21. 17. Ofte wanneer yemant selfs van de Overigheyt eenen eedt opgeleyt zijnde, als het eynde zijnde van alle tegensprekinge, Hebr. 6. 16. sweert tegen sijn eygen wetenschap ende conscientie, en dat uyt insichte om het proces te gewinnen, ofte uyt de handen van de Overigheyt te geraken.

c V. Hoe buiten het gerichte?

A. Wanneer yemant sweert aen de Overigheyt deselve getrouw te sullen zijn, ende niet en doet: ofte wanneer persoonen malkanderen met eede getrouwigheyt toeseggen in stuck van koopmanschap, &c. ende sulcks niet en doen: ofte wanneer yemant sijne waeren met eede aenprijst voor gantsch goet, die hy weet quaet, ofte maer redelick goet te zijn, en dat, om sijne waeren des te beter quijt te raken.

c V. Wat is meer sonde, een simpele leugen, of eenen valschen eedt?

A. Eenen valschen eedt.

b V. Is het eerste dan geen sonde?

A. Ja: maer valschen eedt is noch grooter sonde.

d V. Wie zijn aen dese sonde schuldigh?

A. De Jesuijten ende de Papisten, ende alle andere die daer sweeren tegen haer eygen wetenschap.

d V. Hoe betoonen de Jesuijten ende Papisten dat?

A. Met hare equivocatien ofte dobbelsinnigheden, ende mentale reservatien of restrictien, dat is, innerlicke achterhoudingen ende bepalingen.

c V. Wat zijn equivocatien, dat is, dubbelsinnighe-

den, ende mentale reservatien ende restrictien, dat is, innerlicke behoudingen ende bepalingen van de gesprokene reden in sijn gemoedt, ofte in sijn gedachten sonder die te uyten of uyt te spreken?

A. Siet hier van over het negende gebodt.

b V. Welck is de derde sonde?

A. Lichtveerdigh ofte onnoodigh sweeren.

c V. De gewoonte van lichtveerdigh vloecken, kan die bestaen met de ware Religie ende Godtsaligheyt?

A. Neen.

c V. Wat is onnoodig sweeren?

A. Wanneer yemant sonder noot, of door schielickheyt, of al lacchende, of spottende, of sonder achterdencken sweert, ofte sijne ordinare discoursen vermengt met bastervloecken ende eeden.

a V. Wat is onnoodigh sweeren, de leugenen ofte de waerheyt sweeren?

A. Alle beyde.

a V. Dat men dan de waerheyt sweert sonder noot, is dat dan oock onnoodigh ende lichtveerdigh sweeren?

A. Ja.

c V. Waer uyt bewijst ghy, dat men niet lichtveerdigh magh sweeren?

A. Matth. 5, 34, 35, 36. Maer ick segge u en sweert gantschelick niet, noch by den hemel, om dat hy is de throon Godts: noch by de aerde, om dat sy is de voetbanck sijner voeten, &c. Jac. 5. 12.

d V. Hadden de Joden soodanige manieren van sweeren?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 23. 16, 17, 18. Wee u ghy blinde leytslieden, die segget, soo wie gesworen sal hebben by den tempel, dat en is niet, &c.

c V. Noemt eens eenige lichtveerdige eeden ofte bastervloecken, heden ten dage by de menschen seer gebruyckelick?

A. Jesus, ja mijn Godt, ja lieven Heer, Davids

Sone, by Godt, ba Godt zegene ons, Jesus wat mensche is dit, ba 't en is soo niet, of Godt wou, Godt zegen mijn kint, Jesus, wat een soet kint zijt ghy, &c.

b V. Of men seyde, by gut, by gonnen, by goy, by loy, jee my, jemini, sackerloot, slappermenten, Davids dochter, gantsch bloet, bloet van gansen, sayepassementen, sacermenten, gantsch wonden, &c. zijn dat bastervloecken ofte eeden?

A. Ja.

c V. Wat houdt ghy van dese formulieren, by mijn ziel, by mijn saligheyt, Godts elementen, gantsch vijfthien turcken, gantsch duysent francoysen, &c.?

A. Het is lichtveerdigh sweeren.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 5. 34, 35, 36. ende 23. 16, 17, 18.

c V. Of men seyde, by de solen van mijn schoen, by mijn onderziele, gantsch elementen, eberweken, of gantsch eberweken?

A. Al mede lichtveerdigh sweeren.

d V. Zijn dese woorden, waerachtigh (alias warentigh) voorwaer, seker (alias seper) by mannen waerheyt, in der waerheyt, gewisselicken ja, soo waer als ick hier sta, of als de sonne schijnt, by mijnder trouwen (alias ja in trouwen, trouwens ja) formulieren van eeden?

A. Neen.

d V. Wat zijnse dan?

A. Formulieren van hooger of meerder versterckingen ende confirmatien.

d V. Magh men die altijt sonder onderscheyt gebruycken?

A. Neen.

d V. Wanneer dan?

A. In saken van importantie ende gewichte, daer sulkcs gedienstigh is: maer niet ledighlick. Siet van de ledige of ydele woorden Matth. 12. 36.

d V. Is dat correct gesproken na het voorschrift Christi, Matth. 5. vss. 34, 35, 36. als men seyt, by ja ende by neen?

A. Neen.

d V. Wat wil Christus daer dan seggen?

A. Dat wy ons woort sullen laten wesen ja, ja, neen, neen, dat is, dat wy simpelick sullen affirmeeren of negeren, sonder het selve met eenen lichtveerdigen eedt ofte hooger versterckinge te bevestigen.

b V. Welck is de vierde sonde?

A. Lasteren.

c V. Wat is lasteren?

A. Als men van Godt of sijn eygenschappen, wercken, &c. qualick spreeckt, het zy met eenige dingen te ontkennen, die Godt toekomen: het zy oock met eenige dingen Gode toe te schrijven, die hem niet toe en komen.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat die mensche lastert, die van Godt of sijne eygenschappen qualick spreeckt?

A. Matth. 26. 65. Hy heeft Gode gelastert.

d V. Lasterde Christus daer?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat hy de Sone Godts was.

d V. Maer soo hy die niet geweest hadde, soude hy dan gelastert hebben?

A. Ja.

d V. Begaet men alleen lasteringe als men Godt in sijn aengesichte vloeckt of qualick toe spreeckt?

A. Neen.

d V. Hoe lastert men Godt dan al meer?

A. Als men by de menschen directelicken hem veracht, ende qualick of tot verkleyninge van hem spreeckt.

d V. Wijst exempelen van sulcke lasteringen?

A. Exod. 5. 2. Esai. 36. 18, 19, 20. met 37. 17, &c. Mal. 3. 14. En menige onverstandige menschen, die van Godt seggen, Godt is een goet man, Godt is soo quaet niet, ick late Godts water over Godts acker gaen, elck voor hemselven, Godt voor ons allen, &c.

d V. Is het blasphemie, als men Christum loochent, of verwerpt, of veracht?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 10. 25. Indien sy den Heere des huys Beelzebub hebben geheeten, hoe veel te meer sijne huysgenooten. met Luce 23. 39.

d V. Is dat oock een specie van blasphemie, als yemant directelick, of door consequentien verwerpt de leere van de Goddelicke eygenschappen of persoonen?

A. Ja.

d V. Wie doen dat?

A. De Socinianen, ende die haer ten heelen, of ten deele daer in volgen.

d V. Hoe doen sy dat?

A. Wanneerse loochenen de Godtheyt des Soons ende des H. Geests; ende Gode toeschrijven veranderlickheyt, &c. ende genoeghsaem ontkennen de voorsienigheyt Godes in dese werelt over alle dingen, selfs tot de minste, ende over de vrijwillige actien ende werckingen der menschen.

d V. Is dat indirecte of bewimpelde blasphemie, als yemant hemselven voor een Christen ende een kint Gods uytgeeft, ende ondertusschen goddeloos leeft?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 2. 24. Want den name Godts wort om uwent wille gelastert onder de Heydenen.

d V. Welck is de hooghste ende grootste lasteringe Godes?

A. Wanneer yemant opentlick ende in 't aengesichte Godt vloeckt, ende Godt dreyght met een bygevoeghde vervloeckinge, of quaden wensch.

d V. Wert de sonde in den H. Geest oock een blasphemie ofte lasteringe genoemt?

A. Ja.

d V. Op wat maniere?

A. Om dat die gene, die in den H. Geest sondigen niet alleen tegen vorige verlichtinge ende overtuyginge harer conscientie ontkennen de waerheyt Godts, maer daerenboven de waerheyt, ende consequentelicken den Godt van die waerheyt vloecken, lasteren, ende haten.

d V. Is dan alle blasphemie een sonde in den Heyligen Geest?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat de blasphemie oock begaen wort van die gene, die nimmermeer van den H. Geest verlicht zijn geweest, als in Pharao te sien is, Exod. 5. 3. ende Rabsake, Jesai. 36. 18. ende 37. 3. Ende de sonde in den Heyligen Geest en wort van niemant begaen, 't en zy de verlichtinge des Heyligen Geests daer is voorgegaen, als te sien is Hebr. 6. 4, 5. Alle sonde dan in den Heyligen Geest is wel een lasteringe Godes, maer alle lasteringe Godes en is geen sonde in den Heyligen Geest.

b V. Welck is de vijfde sonde?

A. Allerley misbruyck van Godts naem.

c V. Wat is misbruyck van Godts naem?

A. Als men Godts naem lichtveerdelick in den mont neemt.

c V. Hoe gaet het toe, als de naem Godts misbruyckt wort?

A. Als men sijn woort, sijnen Godtsdienst, sijne wercken, sijne oordeelen lichtveerdelick door de tanden komt te siepen, ofte bespottet, verachtet ende in de wint slaet.

d V. Magh men wel seggen, Het is den Heere van nooden?

A. Neen.

d V. waerom niet?

A. Om dat het is een misbruyck van Godts woort.

d V. Staet het dan in Godts woort?

A. Ja.

d V. Waer staet het?

A. Matth. 21. 3.

d V. Magh men wel van de spijs of dranck op de tafel seggen, Beproeft alles, ende behoudt het goede?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een misbruyck van Godts woort.

d V. Staet het dan in Godts woort?

A. Ja. 1. Thess. 5. 21.

d V. Soude men wel mogen seggen, als men den Rijnschen, of anderen goeden wijn brenght, *Annuntio vobis magnum gaudium*, dat is, Ik bootschappe u-lieden een groote blijdtschap?

A. Neen.

d V. Waerom magh men sulcks niet doen?

A. Om dat het een misbruyck van Godts woort is.

d V. Waer staet het dan?

A. Luce 2. 10.

d V. Magh men wel seggen, *ecce homo*, aensiet den mensch?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een misbruyck ende nabotsen, of kluchtigh naspelen van het gene staet Joh. 19. 5.

d V. Magh men wel seggen, Slecht ende recht, S. Job in 't eerste?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een misbruyck van Godts woort, Job 2. 3.

d V. Het gewoonlick troyken drincken, dat by sommige menschen plach gebruyckelick te zijn, smaeckt dat na eenigh misbruyck?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om dat dese mode eertijts ingebracht ende gebruyckt is ter eeren ende gedachtenisse van de drie Goddelicke persoonen, of immers met allusie op de-

selve: gelijck oock sommige plegen te slaen op de drie woorden, staende Tit. 2. 12. drinckende, soo seyden sy, Matighlick, rechtveerdelick, ende Godtsalighlick.

d V. Soude men Godts woort niet mogen in den mont nemen, om alleenlick met sijn kennisse te proncken?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een misbruyck van 't selve.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 50. vss. 16, 17. Maer tot de goddeloose seyt Godt, Wat hebt ghy mijne insettingen te vertellen? ende neemt mijn verbont in uwen monde! &c.

d V. Soude men Godts woort niet mogen gebruycken tot batement, ende retorijckspelen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een groot misbruyck van 't selve: want de Heere nergens in sijn woort begeert heeft dat de menschen op soodanige wijse souden onderwesen worden, maer heeft sijne Herders ende Leeraers gesonden, om ons sijn woort met allen yver ende drift des Geests voor te dragen. Daer beneven soo zijnder Catechisatien, Collegien, Scholen, Academien alwaer soodanige dingen geleert worden, dewelcke tot het geloove ende de saligheyt nootsakelick zijn.

d V. De comedien ende batementspelen, zijnse in haer selven goet ofte quaet?

A. Quaet. Siet hier van het sevende gebodt.

d V. Welck is grooter quaet, een Heydensche politijcke of morale historie te spelen, of een historie uyt Godts woort?

A. Te spelen een historie uyt Godts woort; daer de Goddelicke personen, of de Engelen, of de heylige Propheten ende Apostelen, of de Duyvelen, in uyterlicke figueren ende gelaet vertoont werden; mitsgaders hare woorden als in haer persoon by yemants haer presenterende gesproken werden.

d V. Is het een misbruyck van Godts woort, wanneer men het selve gebruyckt tot superstitie, om vee ofte menschen te verlossen van eenige qualen, van de tantpijn, vallende sieckte, koortsche, lammigheyt, &c. mits tot dien eynde eenige woorden uyt het Euangelium Johannis op het herte te hangen, of daer over te spreken de namen van de H. Drieeenigheyt, als Vader, Soon, ende H. Geest, de name Jesus, &c.?

A. Ja: siet Actor. 19. 13.

d V. Soude men met de predicatie van Godts woort, het singen van de Psalmen, het gebruyck van de Sacramenten wel mogen spotten ende het selve mogen kleyn achten?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het een misbruyck van den Godtsdienst is.

d V. Soude men yemant wel mogen verwijten sijne mismaecktheyt, als, dat hy scheel, lam, kreupel, blint, doof, gebult, kael is, &c.?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het een misbruyck ende overhalen is van Godts wercken. Siet 2. Reg. 2. 23. Prov. 17. 5.

d V. Soude men de algemeyne plagen Godes, als van oorloge, peste, diere tijt, watervloet, brant, &c. niet mogen in de wint slaen ende sonder opmerckinge voorby gaen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het een misbruyck is van Godts oordeelen.

c V. Soude men hem wel konnen besondigen tegen het derde gebodt, als men niet met allen en spreeckt?

A. Ja.

c V. Hoe?

A. Met stilswijgen ende toesien.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Levit. 5. 1. Als nu een mensche sal gesondight hebben, dat hy gehoort heeft eene stemme des vloecks, daer van hy getuyge is, 't zy dat hy 't gesien ofte geweten heeft, indien hy 't niet te kennen geeft, soo sal hy sijne ongerechtigheyt dragen.

d V. Als men yemant hoort vloecken of den name Godts lasteren moet men die dan bestraffen?

A. Ja.

d V. Maer als het soodanige luyden zijn die niet bestraft willen zijn, ofte die het selve niet willen hooren, wat moet men dan doen?

A. Dan moet men met der daet betoonen, dat men daer over van herten bedroeft is; of liever, soo men kan, wechgaen, of hare geselschap ende familiariteyt vermijden.

b V. Wat wort in dit gebodt geboden?

A. Dat men den name Godts niet anders dan met vreese ende eerbiedinge moet gebruycken; dat hy van ons moet recht bekent, aengeroepen, ende in alle onse woorden ende wercken gepresen werden.

c V. Bewijst, dat men den name Godes met vreese ende eerbiedinge moet gebruycken?

A. Deut. 28. 58, 59. Om te vreesen desen heerlicken ende vreeslicken naem, den Heere uwen Godt, &c. Mal. 4. 2. Neh. 1. 11. 1. Petr. 4. 11 Esai. 66. 1, 2.

c V. Bewijst, dat Godt van ons moet recht bekent ende beleden werden?

A. Matth. 10. 32. Een yegelick dan die my belijden sal voor de menschen, &c. Rom. 10. vs. 10. 2. Timoth. 2. 12. 1. Petr. 2. 9. ende 3. 15.

c V. Bewijst, dat hy van ons moet aengeroepen werden?

A. Psal. 50. 15. Ende roept my aen in den dagh der benauwtheyt.

c V. Bewijst, dat Godt in alle onse woorden ende wercken moet gepresen worden?

A. 1 Corinth. 10. 31. Het zy dan dat ghy lieden eet, het zy dat ghy drinckt, het zy dat ghy yet anders doet, doet het al ter eeren Godts. Coloss. 3. 17.

AENHANGHSEL.

c V. Magh men sonder speciale gave, macht ende roepinge daer toe te hebben, den Duyvel wel besweeren?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks strijdt tegen het derde gebodt.

c V. Hoe?

A. Als een lichtveerdigh misbruyck van Godts naem.

d V. Wie zijn de Duyvelbesweerders?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Wat doen sy, als sy den Duyvel besweeren?

A. Sy besweeren, bemanen, ende gebieden den Duyvel in den naem Godes ende der Heyligen, dat hy uyt sal gaen, dat hy haer de waerheyt seggen sal, ende soodanige dingen, die daer strecken tot stichtinge van den naesten: curieuslick oock ondersoeckende wat quaets ofte goets die gene gedaen heeft, die van hem beseten is, &c. en eyndelick soo is het dat sy door hulpe van Beelsebub, den Oversten der Duyvelen, den Duyvel, die sy alsoo besworen hebben, willen uytbannen uyt den besetenen, mits daer over sprekende ende tusschen beyde settende den name Godes, van Vader, Soon ende H. Geest.

d V. Maer smaeckt dit doen der Papisten na de tooverije ende het doen der Toovenaers?

A. Sekerlick ja. Siet hier van de verklaringe over het eerste gebodt.

d V. Waer uyt willen die van 't Pausdom het Duyvelbesweeren bewijsen?

A. Uyt Marc. 16. 17.

d V. Is dat bewijs voor haer?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat aldaer gesproken wort van die extraor-

dinaire gave, die sommige geloovigen ontfangen souden.

d V. Zijn deselve gaven niet meer onder ons?

A. Neen: soo weynigh als de gaven van mirakelen, alderhande talen, prophetien, &c. daer van 1. Corinth. 12.

d V. Is het niet een ordinarische macht ende bedieninge in de Kercke?

A. Neen.

d V. Magh men een mensch wel besweeren?

A. Ja: te weten in sommige gelegentheyt. Siet 1. Tim. 5. 20.

d V. Is de besweeringe Caiphæ, daer mede hy Christum beswoer, Matth. 26. 63. wettelick of onwettelick geweest?

A. Onwettelick.

d V. Toont dat?

A. Om dat de Heere Christus nimmermeer sich selven ontrocken hadde, om dies aengaende getuygenisse te geven?

d V. Is die gene, die besworen wort, gehouden altijt op den eedt te antwoorden?

A. Neen: maer dan alleen, wanneer die gene, die besweert, heerschappije ende macht over ons heeft, of ons betuyght ende besweert over een gantsch gewichtige sake; ende dat met oprechte Godtsaligheyt: ofte een uytstekenden yver: andersins past op den besweerden het gene staet Psalm 50. 16, 17.

d V. Om wat oorsaeck soude men yemant mogen besweeren?

A. De oorsaeck en moet niet licht, veel min onrechtveerdigh zijn.

c V. Moet men alle eeden ende beloften houden, selfs als men onmogelicke ofte ongeoorlofde dingen gesworen heeft?

A. Neen.

c V. Verbindt den eedt, die tegen het bevel Godts gedaen is, een mensche?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat soodanige eeden ongeoorloft zijn?

A. Actor. 23. 12 Ende als het dagh geworden was maeckten sommige van de Joden een t'samenrottinge, ende vervloeckten haer selven, &c. Matth. 14. 7.

d V. Wat is dan te houden van den eedt Josuæ, Jos. 9. 19. ende Jephtæ. Jud. 11. 30. 31.?

A. Datse qualick gedaen hebben: want geoorlofde dingen, met ongeoorlofde proceduren ofte wijsen van doen begaen, behoort men niet te houden.

d V. Is dan den eede Josuæ ende der Oudtsten Israëls, als oock Jephtæ, begaen met ongeoorlofde proceduren ofte wijsen van doen?

A. Ja.

d V. Toont dat?

A. 1. Om dat Josua ende de Oudtsten Israëls den eedt gedaen hebben aen de Gibeoniten sonder den Heere te vragen, Jos. cap. 9. vs. 11. 2. Om datse dat gedaen hebben aen soodanige volckeren, aen dewelcke sy niet machtigh waren soodanige sake te beloven, sonder daer toe te hebben een speciael bevel Godts. Siet Deut. 7. 1, 2. 3. Om datse dat gedaen hebben als misleyt ende bedrogen zijnde van de Gibeoniten, Jos. 9. 22. Nu, wat Jephta belanght, deselve heeft gesworen niet alleen gantsch onbedachtelick, maer oock daer en boven een onmogelicke sake. Onbedachtelick, om dat hy niet en wist wat na sijn wederkomste uyt de deure sijns huys soude uytgaen, het gene reyn of het gene onreyn was; het gene een redelick of een onredelick schepsel was: want het eene soo wel hadde konnen gebeuren als het andere. Ja, soo wanneer hy te Mizpa by sijn huys komende, sijn dochter sagh hem te gemoedt komen, soo is hy daer over seer ontstelt, ende ten hooghsten bedroeft ende bedruckt geweest, Jud. 11. 35. Een onmogelicke sake, nadien (sijne dochter nu zijnde het gene eerst uyt de deure sijns huys uytginck) absolutelick in sijne macht niet en was sijne belofte te presteren, van sijne

dochter te houden in haren eensamen staet: (waer in de volbrenginge van sijn belofte nochtans is gelegen geweest, als kan afgenomen werden Jud. 11. 36, 40.) Maer nootsakelick daer toe oock vereyscht wiert het consent ende believen van sijn dochter. Want gelijckerwijs een dochter haer selven niet en kan begeven in den echten staet sonder consent ende believen van de Vader ende Moeder, Exod. 20. vs 12. Num. c. 30. vss. 3, 4, 5. alsoo is het oock dat de Vader sijn dochter tegen haren wil ende danck in den eensamen staet niet kan houden, soo wanneer daer geen wettige redenen ter contrarie zijn, ende voornamentlick de gaven der onthoudinge by de dochter niet en is: want het is beter te trouwen als te branden, getuyght de Apostel 1. Corinth. 7. 9.

d V. Maer het schijnt nochtans, dat Josua ende de Oudtsten Israëls wel gedaen hebben, datse haren eedt, aen de Gibeoniten gedaen, niet hebben gebroken, maer gehouden: nadien de Heere ten tijden Davids het lant strafte met een driejarigen dieren tijt, om Sauls wille, die in sijn leven de Gibeoniten geslagen hadde. 2. Sam. 21. vss. 1, 2.

A. Dese straffe van driejarigen dieren tijt, die de Heere het lant ten tijden Davids, om Sauls wille, heeft laten toekomen, om dat hy de Gibeoniten geslagen hadde, en siet soo seer niet op den eedt, die Josua ende de Oudtsten Israëls met den Gibeoniten gemaeckt hadden (welcken eedt sy oock in 't begin konden gebroken hebben, om redenen boven verhaelt) waer tegen Saul sich soude hebben besondight: als wel op dat verbont ende nadere verbintenisse, welcke Josua ende de Oudtsten Israëls met de Gibeoniten, na datse deselve haer bedrogh hadden voor oogen gestelt, hebben aengegaen, haer aennemende tot houthouwers ende waterputters der vergaderinge, ende dat tot den Altaer des Heeren, Jos. cap. 9. vss. 23, 27. Waerom sy oock ten allen tijden onder de Israëliten hebben gewoont. En wert dienvolgens de daet

Sauls, aen de Gibeoniten begaen, als soeckende haer te dooden ende uyt te roeijen, met recht geconsidereert ende aengemerckt voor meyneedigheyt ende verbondtbrekinge: dewijle hy, sonder daer toe te hebben het uytgedruckte bevel Godts, heeft soecken uyt te roeijen, die gene, die Josua ende de Israëliten met een onderlinge verbintenisse onder hare bescherminge hadden genomen, ende van dien tijt af onder de Israëliten waren gereeckent geweest. Waerom oock de Heere dese daet Sauls selfs na sijne doot gewroken heeft, ten eynde alle lasteringe van het volck Godts (welck de Gibeoniten hadden mogen voorwenden) mochte geweert werden: ende de Heere alsoo daer mede dede blijcken, hoe dat hy ten hooghsten alle meyneedigheyt ende verbontbrekinge is hatende.

d V. Verbint eenen gedwongenen eedt de conscientie?

A. Neen: te weten, als het doen of het uytvoeren van een sake, die men met eede belooft heeft, tegen Godt ende sijne geboden soude strijden.

d V. Moet men den eedt, aen de ketteren gedaen, oock houden?

A. Ja.

d V. Wie loochenen dit?

A. De Papisten: gelijck onse Leeraers, (onder andere Rivetus over de thien geboden,) haer klaerlick overtuygen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat men eenen ketter den eedt moet houden?

A. Uyt het derde gebodt.

d V. Waerom moet men hem den eedt houden?

A. Om dat men anders begaet de sonde van meyneedigheyt.

d V. Maer moet men een ketter, als ketter, den eedt houden?

A. Neen: maer als onsen even-naesten. Ephes. 4. vs. 25. met Zach. 8. 16.

d V. Wat is zegenen?

A. Wanneer Godt den mensche zegent, of de mensche Godt ende sijnen naesten.

d V. Hoe zegent Godt?

A. Wanneer hy yet belooft, ende belovende geeft. Ephes. 1. 3.

d V. Hoe zegent een mensche Godt?

A. Wanneer hy Godt looft ende danckt over ende van wegen de ontfangene weldaden.

d V. Hoe zegent een mensche sijnen naesten?

A. Een mensche zegent een mensche of sijnen naesten extraordinairlick, of ordinairlick.

d V. Hoe zegent hy hem extraordinairlick?

A. Wanneer hy eenige dingen uyt den name Godts, ofte van Godt, ende oock in 't bysonder ende absolutelick belooft, ende alsoo het beloofde daer na sekerlick van Godt gegeven wert. En alsoo hebben gezegent de Patriarchen Isaac, Gen. cap. 27. Jacob, Gen. cap. 49. ende eenige Propheten, als onder andere Elias, 2. Reg. cap. 2. vss. 9, 10.

d V. Hoe zegent hy hem ordinairlick?

A. Wanneer hy eenige dingen belooft, ende van Godt bidt, oock toeseyt, doch alleen in 't generael ende onder conditie, en alsoo zegenen de Herders ende Leeraers hare gemeynte, de ouders hare kinderen, de Overigheyt hare onderdanen, &c. Siet Numer. 6. 22.

d V. Wat is van de consecratien, inwyinge ende zegeningen der Papen te houden?

A. Gantsch niet.

d V. Waerom niet?

A. Om datse strijden tegen Godts woort. Siet hier voren in de verklaringe over het tweede gebodt, de redenen tegen de Paepsche ceremonien.

d V. Wat is loten?

A. Wanneer over d' een of d'ander sake het lot geworpen wort, tot uytvindinge van het gene voor ons verborgen is ende niet en blijckt: en dat door teerlingen of andersins.

d V. Is alle loten geoorloft?

A. Neen.

d V. Hoe veelderley loten is'er dan?

A. Tweederley loten: te weten, een geoorloft loten, ende een ongeoorloft loten.

d V. Wat loten is geoorloft?

A Het welck ontrent geoorlofde ende gewichtige saken geworpen wort.

d V. Hoedanigh wort dat lot genoemt?

A. Het lot van deylinge ende scheydinge.

d V. Bewijst, dat soodanigh lotwerpen geoorlooft is?

A. Jos. 14. 2. Door het lot harer erffenisse. Prov. 16. 33. Het lot wort in den schoot geworpen, &c. ende 18. 18. Actor. 1. 25, 26.

d V. Wat loten is nu ongeoorloft?

A. Het welcke ontrent ongeoorlofde ende ongewichtige saken lichtveerdelicken ende sonder noot geworpen wort.

d V. Noemt eens die saken, ontrent welcke men het lot niet en magh werpen?

A. 1. Wanneer het geworpen wort om eenige verborgene dingen te weten, ofte, 't gene verborgen ende toekomende is, te openbaren. 2. In het spelen. 3. Onder het drincken, soo wanneer in de drinckgelagen door een particuliere lotinge sekere bekers ofte glasen werden gedistribueert.

d V. Waerom soude men het lot niet mogen werpen om eenige dingen te konnen divineren ofte voorseggen?

A. 1. Om dat het is superstitieuse waerseggerije: van dewelcke siet hier voren in 't eerste gebodt.

d V. Waerom soude men het lot niet mogen werpen in ende onder het spelen, als oock in ende onder het drincken?

A. Om dat het lot immediatelick een bysondere opsicht heeft op de voorsienigheyt ende het oordeel Godts, ende alleen in ernstige saken met een bysonder opsicht tot Godt gebruyckt moet werden.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 16. 33. Het lot wort in den schoot geworpen: maer het geheel beleyt daer van is van den Heere. ende 18. 18. met Jos. 14. eɲde Actor. 1.

d V. Is het dan wel recht ende billick, dat wy Godt tot een scheytsman roepen over soodanige lichte ende spelige saken?

A. Geensins.

d V. Wat is een gelofte?

A. Een religieuse beloovinge gedaen uyt een vry gemoedt, van die dingen, dewelcke Godt aengenaem zijn.

d V. Hoe veelderley zijn de geloften?

A. Tweederley.

d V. Welck zijn die tweederley geloften?

A. Ceremoniële geloften, ende moreele.

d V. Welck zijn de ceremoniële geloften?

A. Van het Nazireaetschap. Num. 6.

d V. Wat zijn moreele geloften?

A. Die buyten ende sonder opsicht van en tot de Wet der ceremonien ten tijde des Ouden ende Nieuwen Testaments gedaen werden.

d V. Hoe veelderley moreele geloften zijnder?

A. Tweederley: ordinaire, gemeyne, ende altijtduerende, ende extraordinaire.

d V. Wat noemt ghy ordinaire, gemeene, ende altijtduerende geloften?

A. De geloften des Christendoms, die daer oock geschiet in den Doop, ende in het ontfangen van het Avontmael, daer in men een gelofte doet van Godt te sullen dienen, &c.

d V. Wat noemt ghy extraordinaire moreele geloften?

A. Eenige particuliere geloften.

d V. Hoe veelderley zijn die?

A. Tweederley, namelick, of dat men belooft hem van eenigh dinck voor eenen tijt te sullen onthouden: of dat men belooft yet te sullen doen, 't zy voor eenigen tijt, of oock voor sijn leven lanck, als de

Patriarch Jacob gedaen heeft: Genes. 28. 21. Ende ick ten huyse mijns Vaders in vrede sal wedergekeert zijn: soo sal de Heere my tot eenen Godt zijn.

d V. Welck zijn de conditien die in soodanige particuliere geloften vereyscht worden?

A. 1. Datse Gode gedaen worden, ende niet den creaturen. 2. Datse geschieden met een wel beraet gemoedt. 3. Datse geschieden van persoonen die vry zijn, ende die de macht hebben om geloften te doen, Numer. cap. 30. vss. 3, 4, 5, 6. 4. Datse geschieden in goede, of ten minsten in middelmatige of indifferente saken. 5. Datse geschieden tot Godts eere. 1. Corinth. cap. 10. vs. 31.

d V. Moeten de geloften gehouden worden?

A. Ja.

d V. Wat voor geloften moeten gehouden worden?

A. Daer inne de bovenverhaelde conditien gevonden worden.

d V. Maer zijnder ende konnender oock geloften zijn in den Nieuwen Testamente?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 50. vs. 14 Betaelt den Alderhooghsten uwe geloften. ende 66. 13. ende 116. 18.

d V. Behoort dat niet tot de Wet der ceremonien?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat de gelofte is soodanigh een sake, daer mede wy Gode beloven dit ofte dat te sullen doen, ofte ons van dese ofte gene dingen te sullen onthouden: het welck voorwaer niet ceremonieel is, noch meerder tot de Wet der ceremonien is gehoorende, als den eedt, dewelcke nochtans niet ceremonieel is, gelijck in de volgende Sondagh sal aengewesen worden.

d V. Maer den dienst van selfs opgenomen, is eenen eygenwilligen Godtsdienst, ende Godt onaengenaem: maer soodanigen dienst is de gelofte; ergo?

A. De gelofte materialiter, ofte ten aensien van de

materie ende sake genomen zijnde, soo isse wel geenen Goddelicken dienst van Godt in sijne Wet ingestelt, ende in specie voorgeschreven, maer van selfs opgenomen: als by exempel sich te onthouden van wijn &c. Maer de gelofte formaliter, dat is, ten aensien van de forme ende fatsoen des diensts genomen zijnde, soo is deselve eenen Goddelicken dienst, voor soo veel hy tot Godt gebracht wort, ende voor soo veel ick Gode yet belove, te weten, om hem gehoorsaemheyt ende danckbaerheyt te betoonen; ofte om van het quaet te beter afstant te doen, of om my in het goede te verstercken, &c.

b V. Moet men oock den Heyligen geloften geloven?

A. Neen: om dat sy den eenigen waren Godt niet en zijn, die men geloften moet geloven.

c V. Bewijst dat?

A. Psalm 50. 14. Betaelt den Alderhooghsten uwe geloften. ende 66. 13. ende 116. 18.

b V. Wie doen dat?

A. De Papisten.

d V. Hoe excuseeren de Papisten dit haer doen?

A. Sy seggen datse Godt geloften doen in de Heyligen.

d V. Maer maeckt dit haer wel ontschuldigh?

A. In 't minste niet.

d V Hebt ghy oock niet eenige redenen tegen de Paepsche geloften, die den Heyligen gedaen worden?

A. Ja: als 1. om dat men haer dan oock offerhanden soude moeten opofferen, het welck valsch is; gelijck selfs die van 't Pausdom tot noch toe niet hebben dorven bekennen. 2. Om dat men by deselve niet magh sweeren noch haer aenroepen, als Vrage 102. sal aengewesen werden.

d V. Magh men wel geloften doen van altijt ongetrouwt te sullen blijven?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. 1. Om dat sulcks in yemants macht niet en is,

1. Corinth. 7. 2. Om dat Godt sulcks nergens geboden heeft.

c V. Soude men niet mogen doen een gelofte van armoede?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat de armoede een van de plagen is, die men moet afbidden. Prov. 30. 8.

d V. Soude men niet mogen doen een gelofte van absolute gehoorsaemheyt aen de Oversten van de de Monicken?

A. Neen: dewijle wy altijts Godt meer moeten gehoorsamen dan de menschen. Actor. 4. ende 5.

d V. Soude men niet mogen doen een absolute gelofte, van geduerige onthoudinge van eenige sake, als van vleesch, wijn, bier, &c.?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het strijt tegen de liefde van ons eygen selfs, ende onses naesten: dewijle ons leven ende gesontheyt souden t'eeniger tijt mogen vereisschen het gebruyck van dese dingen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 22. 39. Ephes. 5. 29. Want niemant en heeft oyt syn eygen vleesch gehaet.

d V. Is het wel dienstigh ende veyligh dat men geloften doet voor altijt?

A. Neen.

d V. Is het niet beter datse voor eenen tijt gedaen worden, of soose voor altijt gedaen worden, datse dan met eenige exceptie, bepalinge, of conditie gedaen worden?

A. Ja.

d V. Wat is een Martelaer ende martelisatie?

A. Een getuygenisse des geloofs, betoont ende bevestight met de doot, daer over ons van de vyanden aengedaen.

d V. Wat is een rechte martelisatie?

A. Een getuygenisse des salighmakende geloofs, betoont ende bevestight met de doot.

d V. Is de rechte martelisatie dan daer in niet gelegen, dat men de doot sterve voor soodanigen Religie, gelijck als men in conscientie oordeelt oprecht ende goet te zijn?

A. Neen.

d V. Wie oordeelen sulcks?

A. De disputen der Remonstranten schijnen daer na toe te hellen: siet haer boeck Vindiciæ genoemt, ofte Vedelius Rapsodus.

d V. Maer waerom is daer in de rechte martelisatie niet gelegen?

A. Om dat dan de Atheisten, Heydenen, Joden, Turcken, &c (dewelcke voor hare blasphemien tegen de ware Religie, volgens hare valsche conscientie) mochten sterven, Martelaers souden zijn, ende soodanige Martelaers heeft de Duyvel oock.

d V. Soude men wel een Martelaer mogen sterven?

A. Ja.

d V. Is het oock wel nootsakelick in sommige gelegentheyt?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Joh. 16. 2. Ja de uyre komt, dat een yegelick die u sal dooden, sal meynen Gode eenen dienst te doen. Rom. 1. 16. 1. Petr. cap. 3. vss. 15, 16.

d V. Is het nootsakelick dat men opentlick sijn geloove belijde, ende rekenschap van het selve geve?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 10. 32. Een yegelick dan die my belijden sal voor de menschen, &c. Rom. 10. 10. 2. Tim. 1. 21. 1. Petr. 3. 15.

d V. Hoe verre verschilt een uyterlick belijder des geloofs van een Martelaer?

A. Yeder Martelaer is wel een belijder des geloofs, maer yeder belijder des geloofs en is geen Martelaer:

want een belijder des geloofs, lijdt ende verdraeght wel verdruckingen om ende van wegen het geloove, nochtans soo verzegelt hy het niet met de doot: een Martelaer daerentegen en lijdt niet alleen verdruckingen om des geloofs wille, maer hy verzegelt oock sijn geloove met de doot.

d V. Zijn alle weddingen over ende ontrent eenige saken ongeoorloft?

A. Neen.

d V. Zijnse alle geoorloft?

A. Neen.

d V. Seght my dan eens wat weddingen geoorloft zijn, ende wat weddingen ongeoorloft zijn?

A. De weddingen die daer geschieden van voorledene ende tegenwoordige saken, namelick, of dit of dat soo geschiet zy, ofte voor het tegenwoordige soo zy, en zijn in haer selven niet quaet, alhoewel oock d'een ofte d'ander dinck, het zy gelt, &c. daer onder mochte geset werden, soo het maer niet en geschiet om ons selven te verrijcken, ofte onsen naesten eenige schade ende verlies aen te doen, nadien dat geen wettelicke wijse is om winste te doen: want in 't sweet onses aenschijns moeten wy ons broot eten, Genes. 3. 19. Noch oock de weddingen die daer geschieden aengaende toekomende effecten ofte wercken, voor soo veel deselve konnen of moeten voortkomen van menschelicke krachten, of van het menschelick vernuft, ende voor soo veel deselve geschieden tot opweckinge, oeffeninge, ende beproevinge van de krachten des lichaems, of tot scherpinge des verstants: als by exempel, om op sekeren tijt wat van buyten te leeren, te schrijven, te loopen, te springen, &c. Maer wat belanght de weddingen die daer gedaen werden aengaende eenige uytkomsten van saken: als by exempel, dat yemant in den oorlogh een slagh winnen, of dat een belegerde Stadt binnen soo een tijt sal over zijn, ofte niet over zijn, &c. deselve zijn ongeoorloft.

d V. Waerom zijn soodanige weddingen ongeoorloft?

A. 1. Om dat in deselve uytkomsten de bysondere hulpe Godts verwacht wordt, Proverb. cap. 21. vs. 31. 2. Om dat in soodanige uytkomsten van saken gantsch geen opweckinge van konst ende verstant plaetse heeft, maer alles immediatelick hanght aen de voorsienigheyt ende regeeringe Godes, Eccl. cap. 9. vs. 11. en zijn dienvolgens soodanige weddingen niet anders als versoeckingen Godes, ende den Heyligen Israëls een perck te willen stellen, Psalm 78. vs. 41. 3. Om dat de menschen op dese wijse haer selven sonder noodt in de sonden inwickelen: want dewijle de liefde ons belast ende gebiedt, dat men sal begeeren het gemeen welvaren des Vaderlants, soo is 't, als men anders geweddet heeft, dat de weddinge het contrarie sal raden, ende alsoo den mensche yets verkeerdelicks doen begeeren, om sijn eygen particuliere winste: het welck met het gemeene beste niet is over-een-komende.

d V. Is het drincken ende dwingen van ommegangers ende santeen (daer men gelijckelick op een mate moet drincken, of het de mage ende het hooft verdragen kan of niet) geoorloft, of ongeoorloft?

A. Ongeoorloft.

d V. Waerom?

A. 1. Om dat het is een gereede occasie ende listige aenleydinge tot de dronckenschap, waer voor wy ons moeten wachten, 1. Thess. cap. 5. vs. 22. 2. Genomen daer wort soberlick gedroncken, soo is 't evenwel niet veyligh noch stichtelick, 1. om dat andere door dit exempel aengeleyt worden om de santeen te exerceeren sonder scrupel, ende alsoo in dronckenschap te vallen, dewijle alle luyden niet even vast geset zijn in de deught van soberheyt. 2. Om dat het drincken van santeen gemeynlicken met sich sleept een misbruyck van Godts naem: want het gebruyck des selfs is voortgekomen van de Heydenen, dewelcke sulcks hebben gedaen met opsicht van hare Religie ende Afgoden. Niet alleen hare gantsche

maeltijt den Afgoden heyligende; maer oock in hare maeltijt gebruyckende eenen sekeren beker ende wenschinge ter eeren van haren afgodt Jupiter, &c. en is dit dan alsoo een schijn en gedaente van de oude Heydensche superstitie, ende misbruyck van Godts naem. 3. Om dat die manier van drincken met sich sleept een uytdruckelicke ende openbare, ofte ingewickelde ende heymelick gebedt of wensch tot Godt, (het welck een misbruyck is van Godts naem, nadien hy begeert dat wy in onse versoeckingen aen hem doende, sullen komen met de hooghste aendacht ende eerbiedigheyt, Een gebroken ende verslagen herte en sult ghy, ô Godt niet verachten, seght David, Psal. 51. vs. 19.) want, dewijle den menschen, met ende door soodanige manier van drincken, malkanderen alle voorspoet: gesontheyt ende welvaren, gemeene ende particuliere zegeningen; item, verlossinge van quaet zijn toewenschende: soo kan het niet anders wesen, of in, met, ende onder soodanigh een drincken is vermenght een heymelick gebedt tot Godt, alsoo de vrucht ende het effect van soodanige wenschinge alleen van Godt moet komen, Jac. 1. 17. Of 't en zy de menschen willen seggen soo verre niet te sien, noch sulcks daer mede voor te hebben: het welck als dan niet anders zijn en sal, als een ydele ende wereltsche complement, bestaende alleen in uyterlicke woorden, sonder de minste affectie des herten ende genegentheyt des gemoedts: het welcke in der daet een onbehoorlicke sake is. Of by aldien de menschen seggen willen, datse oock van herten meynen het gene sy uyterlick met woorden ende met dien dronck van gesontheyt zijn wenschende, doch niet in regarde ende opsicht van met eenen een heymelick gebedt tot Godt te doen: soo vrage ick haer, of het haer genoegh is, datse dat voor dien tijt spreken ende meynen, of niet? Seggen sy ja, soo kan yeder een weder oordeelen, wat van soodanigh een spreken ende meynen te houden zy. Seggen sy neen, dat is,

datse dat niet alleen voor dien tijt laten genoegh zijn, maer datse wenschen en begeeren dat het dien mensche daer na soo magh gaen, gelijck sy hem met dien dronck wenschen ende gunnen. Soo vrage ick haer wederom hoe dit bestaen kan sonder opsicht op Godt, ende eèn openbaer of een heymelick gebedt tot hem, nadien nootwendigh van Godt moet komen het gene sy malkanderen zijn toewenschende ende gunnende. 't En zy, datse willen sustineeren, datse selfs suffisant zijn om hare wenschinge ende gunste stant te doen grijpen; of dat haren beker ende dronck sulcks sal konnen effectuëren.

d V. Maer seggen de menschen, (siende dat op dese wijse ende maniere het drincken van Santeen [1]) geensins kan bestaen) wy drincken de Santeen ende gesontheyden alleen tot een teecken van eerbiedigheyt ende goetgunstigheyt tot het Vaderlant, de vrienden, &c. ja om onse affectie ende genegentheyt te openbaren ende bekent te maken?

A. 1. Sy gebruycken yet tot een teecken van hare affectie, &c. het welck de Heere niet verordineert heeft, maer het welck de Heydenen of de Bacchuskinderen voortgebracht hebben; want nergeus lesen wy daer van in Godts woort. Ja niemant van de vrome ende Godtsalige oyt of oyt dit tot een betooninge van hare affectie, &c. gebruyckt hebben. David ende Jonathan malkanderen willende bewijsen hare onderlinge affectie ende genegentheyt, en hebben malkanderen niet geoffereert den beker van gesontheyt, maer sy hebben malkanderen omhelst ende geweent, 1. Sam. 20. 41. 2. Is het een teecken tot betooninge van onse affectie, &c. soo moet het zijn of een Goddelick teecken, of een natuerlick teecken, of een menschlick teecken, dat is een teecken van beleeftheyt. Maer geen van drien is het. Niet een Goddelick teecken, want de Heere heeft het nergens

[1]) *Gezondheid.*

verordineert. Niet een teecken van de nature, gelijck notoir is. Niet oock een teecken van menschelicke beleeftheyt (alhoewel de Santee-drinckers dit schijnen voor te hebben) want onder geene civile ende borgerlicke zeden ende manieren, dese maniere van doen te vinden is: 't en ware dat 'er heden ten dage een ander *civilitas morum* was, als 'er voor henen geweest is. Ja wy seggen, dat het is ten hooghsten inciviel ende onbeleeft: want de werckingen van eten ende drincken zijn ons gemeen met de ossen, ezels, verckens, &c. Derhalven soude het zijn een teecken van beleeftheyt, soo moest het soodanige sake sijn, welcke de beesten met ons niet gemeyn hebben. Behalven dat den meesten hoop van de Santee-broeders, door soodanige manier van drincken, genoeghsaem haer selven den verckens, &c. gelijck stellen. 3. Soo seggen wy dat het valsch is, dat die gene, die de gesontheyden eerst hebben ingevoert, voorgehadt hebben, dat deselve souden zijn een teecken van affectie ende goetgunstigheyt; maer veel eer een teecken van bidden, ende wenschinge van geluck en voorspoet uyt affectie ende genegentheyt ontstaende, het welck is onbehoorlick, ende een seer groote oneerbiedigheyt jegens Godt, als voor henen gehoort is. 4. Om dat de hedendaegsche Santeen moeten omgaen (veeltijts of meestendeel oock in een sekere mate) daer van sy omgangers genoemt worden, maer dit strijdt tegen de matigheyt ende rechtveerdigheyt. Want daer konnen onder de gasten zijn, die of soo vele, of niet met allen voor dien tijt drincken willen, of moeten, ende evenwel werdense met verscheyden omgangers gequelt.

Vrage 100.

Is 't dan soo groote sonde Godts naem met sweeren ende vloecken te lasteren, dat Godt hem oock over die vertoornt, die soo veel als hen

mogelick is, dat vloecken ende sweeren niet en helpen weeren ende verbieden?

Antw. Ja 't gewisselick: want daer en is geen grooter sonde, noch die Godt meer vertoornt, dan de lasteringe sijns naems: daerom hy oock deselve met de doot te straffen bevolen heeft.

a V. De sonde van vloecken en lasteren, is dat een groote sonde?

A. Ja.

b V. Waer uyt blijckt dat?

A. Uyt de reden die de Heere daer byvoeght, namelick, dat hy niet en sal onschuldigh houden noch ongestraft laten die sijnen naem misbruyckt.

c V. Hoe wilde Godt dese sonde ten tijde Mosis gestraft hebben?

A. Met de doot.

d V. Bewijst dat?

A. Levit. 24. 14, 16. Brenght den vloecker uyt tot buyten het leger, ende alle die 't gehoort hebben, sullen hare handen op sijn hooft leggen: daer na sal hem de geheele vergaderinge steenigen, &c.

c V. Waerom wil Godt dat dien lasteraer met de doot soude gestraft worden?

A. Om te toonen dat dit soo sware ende een hatelicke sonde is.

d V. Waer voor houden vele menschen het vloecken ende lasteren?

A. Voor een swackheyt, ofte voor een aengenomen gewoonte.

d V. Sullen de soodanige ongestraft blijven?

A. Geensins.

SONDAGH XXXVII. Vrage 101, 102.

Vrage 101.

Magh men oock Godtsalighlick by den name Godts eenen eedt sweeren?

Antw. Ja, als de Overheyt van hare onderdanen, ofte andersins oock den noot voordert, om trouwe ende waerheyt daer door te bevestigen, ende dat tot Godts eere ende des naesten saligheyt: want sulck eedtsweeren is in Godts woort gegrondet, ende daerom oock van de Heylige in het Oude ende Nieuwe Testament recht gebruyckt geweest.

d V. Hoe wert dese Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. De wederlegginge der dwalinge der Mennoniten ofte Wederdoopers, aengaende het eedtsweeren, Vrage 101. 2. De wederlegginge der Papisten, aengaende de wijse ende maniere van eedtsweeren, Vrage 102.
a V. Magh men wel eenen eedt doen?
A. Ja.
b V. Wie drijven dat men geenen eedt magh doen?
A. De Mennoniten.
c V. Is het eedtsweeren dan in sich selven goet?
A. Ja.
c V. Is het in sich selven geoorloft?
A. Ja.
d V. Is het een sake die alleen geschieden magh?
A. Neen.

d V. Is het dan een sake die in sommige gelegentheden moet geschieden?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om alle verschillen ten eynde te brengen: want den eedt is het eynde van alle tegensprekinge. Hebr. 6. 16.

d V. Is het eedtsweeren oock niet een werck of daet van religie?

A. Ja.

d V. Is dat sulck een werck van religie, dat soo Adam niet gevallen en waer, soude het eedtsweeren dan wel van nooden zijn geweest?

A. Neen.

d V. Hoe is't dan een werck van religie?

A. Een conditioneel goet werck.

d V. Bedroeft te zijn over sijne sonden, is dat alleen geoorloft, of is het noodigh ende profijtelick?

A. Noodigh ende profijtelick.

d V. Soude men voor den val bedroeft zijn geweest over sijne sonden?

A. Neen.

d V. Sal men in den hemel wel bedroeft zijn over sijne sonden?

A. Neen.

d V. Is het dan een conditioneel goet werck?

A. Ja.

d V. Is dan het eedtsweeren absoluyt van nooden?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Om het inkomen der sonde, ende consequentelick der leugenen ende bedriegerijen in de werelt.

d V. Maer indien dit presupponeert ende voorhenen sendt het gebreck ende inkomen van de sonden, waerom sweert Godt dan, die niet liegen kan?

A. Om onsent wille, om onse swackheyt des geloofs te gemoet te komen. Hebr. 6. 17, 18.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men Godtsalighlick by den name Godts eenen eedt magh doen?

A. Exod. 22. 11. Soo sal des Heeren eedt tusschen hen beyden zijn, &c. Deut. 6. 13. Ghy sult den Heere uwen Godt vreesen, ende hem dienen: ende ghy sult by sijnen name sweeren. ende 10. vs. 20. Esai. 45. 23. ende 65. 16. Jerem. 12. 16. 1. Uyt de exempelen van de Heyligen die eenen eedt gedaen hebben, als Abraham, Genes. 14. 22. Isaac, Genes. 26. 31. Jacob, Genes. 31. 52. David ende Jonathan, 1. Sam. 20. 16.

d V. Is dit alleen geoorloft geweest in den Ouden Testamente?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. De Mennoniten.

d V. Hoe soudt ghy deselve overtuygen?

A. 1. Om dat van de geloovigen des Nieuwen Testaments het rechte eedtsweeren als een goet ende treffelick werck voorseyt wort. Esai. 45. 23. ende 65. 16. Jerem. 12. 16. 2. Om dat de geloovigen des Nieuwen Testaments, als Rom. 9. 1. 2. Corinth. 1. 23. den eedt gebruyckt hebben. 3. Om dat de geloovigen in den Ouden Testamente geen andere deughden der thien geboden gehadt hebben als wy, ende wy geen anderen hebben als sy gehadt hebben.

d V. Wat bewijs brengen de Mennoniten by, om te bewijsen dat het eedtsweeren in den Ouden Testamente alleen geoorloft geweest is, ende niet in den Nieuwen Testamente?

A. Sy seggen, dat Christus het eedtsweeren in den Nieuwen Testamente heeft afgeschaft.

d V. Waer uyt willen sy dat bewijsen?

A. Matth. 5. 34. met Jac. 5. 12.

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. Dat Christus hier niet wechneemt het rechte gebruyck van eedtsweeren, vast gestelt in Mose ende de Propheten, maer alleen de valsche leere ende uytlegginge van de Joodsche Leeraers.

d V. Werden dan door de Ouden, daer van de Heere

Christus alhier in dit capittel tot verscheyden malen spreeckt, Moses ende de Propheten niet verstaen?

A. Neen.

d V. Wie dan?

A. De oude Leeraers der Schriftgeleerden ende Pharizeen.

d V. Bewijst dat?

A. Dit wert krachtelick bewesen uyt het 43 vs.: alsoo in Mose ende de Propheten niet en staet, Ghy sult uwen naesten liefhebben, ende uwen vyant sult ghy haten; maer het contrarie, als blijckt Deut. 23. 9. Prov. 24. 29. met Rom. 12. 17, 19.

d V. Van wat sweeren spreeckt hier Christus dan, Matth. 5. 34?

A. Van een lichtveerdigh sweeren, gebruyckelick onder de Joden, &c.

d V. Wat formelieren van sweeren gebruyckten de Joden?

A. Datse lichtveerdighlick of valschlick swoeren by den hemel, de aerde, Jerusalem, den tempel, haer hooft, &c. Siet Matth. 23. vss. 16, 17, 18. tot vs. 23.

d V. Is het wel geoorloft by yemant anders te sweeren als by Godt?

A. Neen.

b V. Was het dan wel gedaen, als de Joden swoeren by den hemel, aerde, &c.?

A. Neen.

d V. Was dat wel gedaen, als sy soo swoeren, datse den eedt niet en hielden?

A. Neen.

d V. Als men dan by eenen Afgodt swoer in een goede sake, soude men dien eedt moeten houden?

A. Ja.

d V. Moet men wel lichtveerdigh by Godt sweeren?

A. Neen.

d V. Moet men dan wel lichtveerdelick by den tempel, &c. sweeren?

A. Neen.

d V. Maer waer uyt soudt ghy bewijsen, dat Christus alhier spreeckt van soo een lichtveerdigh, bedrieghlick, ende valsch sweeren der Joden?

A. Uyt Matth. 23. 16, 17, 18, 19.

c V. Ja, ja, neen, neen, is dat te verstaen van alle saken ende in alle gelegentheyt, wat noot daer oock mochte zijn?

A. Neen: maer alleen in ordinaire ende gemeyne propoosten, ofte oock in soodanige geringe saken, dat het niet noodigh is de waerheyt van ons seggen, hooger te verstercken.

c V. Magh men dan wel gaen boven ja, ja, neen, neen?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Om dat Christus daer boven gegaen is.

c V. Toont dat?

A. Wanneer hy tot verscheyden malen heeft geseght, voorwaer, voorwaer.

c V. Is dat meer geseyt als ja, ja, neen, neen?

A. Ja.

c V. Maer is voorwaer, voorwaer, eygentlick een formulier van eedtsweeren?

A. Neen.

d V. Komt hier de aenroepinge van Godt, als de opperste Rechter, tusschen beyden?

A. Neen.

d V. Magh men dan dese woorden Christi bybrengen, om te bewijsen, dat men eenen eedt doen magh?

A. Neen.

d V. Kan men evenwel daer uyt bewijsen, dat men gaen magh boven ja, en neen?

A. Ja.

d V. Gaen oock de Mennoniten, die den eedt niet willen toestaen, hooger als ja, en neen?

A. Ja.

d V. Waer in?

A. Als sy yet verklaren by mannen waerheyt, in plaese van eede?

d V. Is dat dan meer geseyt, als ja, ja, neen, neen?
A. Ja.

d V. Is dat wel geseyt, dat de luyden seggen, by ja, ende by neen?
A. Neen.

d V. Heeft de text soo?
A. Neen: maer de text heeft ja, ja, neen, neen.

d V. Soudt ghy selfs uyt den Nieuwen Testamente konnen bewijsen dat men eenen eedt magh doen?
A. Ja: als 2. Corinth. 1. 23. Hebr. 6. 16.

d V. Soude men oock uyt de texten des Ouden Testaments, als Esai. cap. 45. vs. 23. ende cap. 65. vs. 16. Jer. cap. 12. vs. 16. konnen bewijsen, dat men in den Nieuwen Testamente een eedt magh doen?
A. Ja.

d V. Hoe?
A. Om dat de texten eygentlick spreken van de tijden des Nieuwen Testaments.

d V. Bewijst dat?
A. Vergelijckt maer deselve texten met Phil. 2. 10. Op dat in den name Jesu sich soude buygen alle knien der gene die in den hemel ende die op de aerde, ende die onder de aerde zijn. Rom. cap. 14. vs. 11.

d V. Waer uyt soudt ghy verder bewijsen dat selfs in den Nieuwen Testamente het eedtsweeren geoorloft is?
A. 1. Om dat het Euangelium, of de leere des Nieuwen Testaments niet om verre stoot noch wechneemt het recht der naturen, maer veel meer het selve versterckt. Nu, den eedt behoort tot het recht der naturen, en niet tot dese of gene politie. 2. Om dat 'er gantsch geen quaet in den eedt gelegen is, soo ten aensien van de materie ofte sake selfs, als oock ten aensien van de forme ofte maniere van sweeren. Niet ten aensien van de materie, want deselve is der waerheyt getuygenisse geven. Niet ten aensien van de forme, want deselve is de aenroepinge Godts, dat hy, als de opperste Rechter, willen getuyge zijn

van onse onnooselheyt, dat hy bevestige met sijn getuygenisse ons getuygenisse, ons zegene soo wy wel sweeren, ende ons straffe soo wy qualick sweeren: welcke dingen al te samen goet zijn.

c V. Als men de waerheyt getuyght, soude men dan op Godt mogen sien, of Godt roepen mogen over onse getuygenisse?

A. Ja.

d V. Magh men hem wel beroepen op het getuygenisse van een mensche, seggende, die en die heeft het gesien?

A. Ja.

c V. Welck getuygenisse is sekerder, Godts getuygenisse, of het getuygenisse van een mensche?

A. Godts getuygenisse.

c V. Welcker getuygenisse is vaster?

A. Godts getuygenisse.

c V. Indien ick my dan magh beroepen op het getuygenisse van een sterffelick mensche, magh ick dan dat oock niet doen op het getuygenisse Godes?

A. Gewisselick ja.

b V. Magh men Godt niet bidden dat hy ons zegenen wil?

A. Ja.

b V. Dat men dan in sijn herte bidt ofte denckt, soude men dat niet met woorden willen of mogen seggen?

A. Och ja.

c V. Dewijle men eenen eedt magh doen, is het dan geoorloft altijt den selven te doen?

A. Neen. Exod. 22. 11. Hebr. 6. 16.

c V. Altijt te sweeren, soude dat zijn een lichtveerdigh sweeren?

A. Ja.

b V. Hoe veelderley gelegentheyt is 'er dan, waer in men eenen eedt magh doen, ende buyten welcke men niet sweeren magh?

A. Driederley.

c V. Welck is dese driederley gelegentheyt?

A. 1. Als de Overheyt sulcks van hare onderdanen vereyscht. 2. Als andersins de noot sulcks vordert. 3 Of als Godes eere ende des naesten saligheyt sulcks vereyscht.

b V. Magh de Overigheyt hare onderdanen eenen eedt afvorderen, het zy van Godt te dienen, ofte by de ware Religie te sullen blijven, of van haer getrouw te sullen zijn, of om de waerheyt te bevestigen in een twijffelachtige sake?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Exod. 22. 9, 10, 11. Soo sal des Heeren eedt tusschen hen beyden zijn, &c. Genes. 21. 24. Jos. 24. 24. 2. Chron. 15. 14, 15.

c V. Souden de particuliere onder den anderen malkanderen in sekere gelegentheyt eenen eedt mogen doen, sonder begeerte van de Overheyt?

A. Ja.

c V. Wanneer?

A. Als de noot sulcks vordert.

d V. Wanneer vordert de noot sulks?

A. Als het een sake is van een groot gewichte, het zy in onse onderlinge handelinge, om alle quaet achterdencken wech te nemen, ofte om de waerheyt te bevestigen, ofte malkanderen in den noot te sullen getrouw zijn.

d V. Bewijst, dat men in soodanige gelegentheyt oock sweeren magh?

A. Jos. 2. vs. 12. Nu dan sweert my doch by den Heere, &c. 1. Sam. 20. 17.

d V. Soude men wel over alle gewichtige saken t'aller tijt mogen sweeren?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat dat een lichtveerdigh sweeren is.

c V. Maer als de waerheyt daer is, moet men dan terstont sweeren?

A. Neen.

b V. De waerheyt van de Religie, is dat niet een gewichtige sake?

A. Ja.

b V. Als de Predikant predickt, ende het volck wil het niet aennemen, behoort hy dan 't selve altijt met eede te bevestigen?

A. Neen.

c V. Wat sal hy dan doen?

A. Hy moet Godts woort by de hant nemen, en daer uyt sijn sake bevestigen.

b V. Is de Schriftuer dan sekerder, als den eedt van de Predikanten ofte Papen?

A. Ja.

d V. Maer soude men om yemant dat te gevalle te doen, ende sijn ziele van de Paepsche voor-oordeelen te verlossen, wel eenen eedt mogen doen?

A. Ja.

d V. Soude men sijn ziel ende saligheyt daer voor te pant stellen konnen?

A. Ja.

d V. Magh men dan wel simpelick ontkennen, dat niemant sijn ziel ende saligheyt voor yemant kan te pant stellen?

A. Neen.

d V. Hoe, kan men sijn ziel en saligheyt voor een ander te pant setten absolutelick?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Met conditie.

d V. Souden dan de Predikanten voor hare leere, hare ziele ende saligheyt wel konnen ende willen te pant setten?

A. Ja.

d V. Hoe, absoluet of met conditie?

A. Absoluet.

d V. Maer dorven, of mogen sy voor een mensche haer ziel ende saligheyt wel absoluet te pant setten?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Met conditie.

d V. Welck is de cenditie?

A. Soo hy die leere met een waer salighmakende geloove aenneemt ende betrachtet, ende daer in tot den eynde toe volherdt.

b V. Tot wat eynde moet men den eedt doen?

A. Tot Godts eere, ende des naesten saligheyt.

c V. Bewijst, dat men den eedt doen moet tot Godts eere?

A. 1. Corinth. 10. 31. Het zy dan dat ghylieden eet, &c. doet het al ter eeren Godts.

d V. Als de Papen eenen eedt doen voor hare dwalingen, superstitien ende valsche Godtsdiensten, is dat dan eenen eedt ter eeren Godts?

A. Neen.

d V. Is het dan tot Godts blaem?

A. Ja.

c V. Is het oock niet tot schade van den even-naesten?

A. Ja.

d V. Magh men wel eenen eedt doen in dobbelsinnigheyt?

A. Neen.

d V. Wie leeren dat men sulcks doen magh?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Hoe sullen wy onsen eedt doen ter eeren Godts?

A. Wanneer wy in onse eeden voor hebben aen al de werelt bekent te maken, hoe dat de Heere een grouwel heeft van de leugensprekers, Psalm 5. vs. 7. dat hy de gerechtigheyt lief heeft, Psalm 11. 7. dat hy herten ende nieren beproeft. Psalm 7. 10.

d V. Bewijst, dat men den eedt doen moet tot des naesten welvaren ende saligheyt?

A. Jos. 9. 19. Doe seyden alle de Overste tot de gantsche vergaderinge, wy hebben haer gesworen by den Heere den Godt Israëls, daerom en konnen wy haer niet aentasten.

d V. Hoe sal men sweeren tot welvaren ende saligheyt van onsen naesten?

A. Wanneer wy in onse eeden voor hebben de onnoosele tegen quaet achterdencken te beschermen, elck het sijne toe te brengen, twistige saken neder te leggen, door den bant der getrouwigheyt de menschen 't samen te binden, &c.

d V. Magh men wel eenen eedt doen tegen hemselven?

A. Neen.

d V. Moet men dan met den eedt voor hebben sijnen eygen goeden naem en faem, ende welvaren daer door voor te staen?

A. Ja.

d V. Welck zijn de conditien die tot eenen goeden ende geoorlofden eedt vereyscht worden?

A. Dat men sweert, 1. in waerheyt: 2. in recht; 3. in gerechtigheyt; 4. in oordeel.

d V. Wat is in waerheyt sweeren?

A. Dat is, dat wy niet en sweeren dan dat waerachtigh is: want anders maken wy (soo veel in ons is) Godt een getuyge van leugen, ende ons selven meyneedigh.

d V. Bewijst, dat men soo sweeren moet?

A. 2. Chron. 15. 15. Jer. 4. 2. Maer sweert, soo waerachtigh als de Heere leeft in waerheyt, in recht, ende in gerechtigheyt.

d V. Wat is in recht sweeren?

A. Dat is, dat wy besweeren niet dan geoorlofde ende eerlicke dingen, die in 't recht konnen bestaen: of anders maken wy Godt een voorstander van oneerlicke ende ongeoorlofde dingen, strijdende tegens sijn nature, gelijck David eens onwijsselick gedaen heeft 1. Sam. 25. 22. Dingen oock die mogelick zijn, ende met onse macht ende ampt overeenkomen: of anders spotten wy met Godt ende de menschen, ende handelen als rechte geveynsde.

d V. Bewijst, dat men in recht sweeren moet?

A. Jer. 4. 2.

d V. Wat is in gerechtigheyt sweeren?

A. Dat is, niet uyt gierigheyt, bitterheyt, ofte eenige quade passien sweeren; maer alleen om de waerheyt ende gerechtigheyt te hanthaven.

d V. Bewijst, dat men soo sweeren moet?

A. Jerem. 4. 2.

d V. Magh men dan wel eenen eedt doen, ofte een besweeringe toe laten, van op alles te sullen antwoorden wat ons sal gevraeght werden?

A. Neen.

d V. Magh de Magistraet yemant wel tot soodanigen eedt dringen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat dat eenen eedt is in ongerechtigheyt.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat het strijt 1. tegen soodanige Schriftuerplaetsen, dewelcke daer seggen, dat alle waerheyt bestaet in den mont van twee ofte drie getuygen, Num. 35. vs. 30. Deut. 17. vs. 6. ende 19. 15. Matth. cap. 18. vs. 16. Joh. 8. vs. 17. 2. Corinth. cap. 13. vs. 1. Hebr. 10. 28. 2. Tegen de Wet der nature, want niemant heeft oyt sijn vleesch gehaet, ende soo doende wort een mensche gedwongen hemselven te verraden ende te haten, tegen Ephes. 5. 29. als oock tegen het exempel Christi, Matth. 27. 13, 14. Luce 22. 9. ende andere vrome ende Godtsalige lieden, als van Rahab, Jos. 2. 4, 5. van Stephanus, Actor. 7. vs. 1, 2, &c van Paulus, Actor. 23. vs. 6. 3. Tegen des rechts proceduren. Joh. 7. 51. 4. Om dat de menschen door soodanigen eedt oock gedwongen worden haren naesten sonder eenigh onderscheyt, selfs ouders, man, vrouw, kinderen, broeders, susters, &c. te beschuldigen ende te verraden, tegen Prov. cap. 11. vs. 13. ende Col. 3 12, 13. als mede tegen het 9. Gebodt.

d V. Wat is sweeren in oordeel?

A. Dat is, dat men niet lichtveerdigh ofte onbedachtelick een ander een eedt opleyt te doen, ofte

selver doet, maer alleen in sware ende gewichtige saken, daer de noot sulcks vereyscht: soo dat men eerst de sake moet gaen overwegen ofse oock groot genoegh is om daer over eenen eedt te doen, en soose gewichtigh is, eens sien ofse niet sonder eedt kan afgedaen werden, alsoo eenen eedt te doen geen kleyne sake is.

d V. Soude men dan yemant wel op staende voet, sonder voorgaende waerschouwinge of behoorlicke voorbedenckinge mogen doen sweeren?

A. Neen: maer men moet de menschen eerst haer selven laten bedencken.

d V. Magh men de kinderen of kranckhoofdige luyden wel eenen eedt afvorderen?

A. Neen.

d V. Soude men eenvoudige luyden, die niet weten wat eenen eedt is, wel eenen eedt mogen afvorderen?

A. Neen: 't en zy sy eerst daer van onderwesen werden.

d V. Soude men niet mogen eenen eedt afvorderen soodanige luyden die de conscientie als met een brant-yser is afgebrant, ende sweeren sullen dat sy swart worden?

A. Geensins.

d V. Soude men niet mogen eenen eedt afvorderen soodanige luyden die men weet dat aen beyde zijden hangen, ende beyde parthijen goetgunstigh zijn, ende volgens dien niet behoorlick en sullen sweeren?

A. In 't minste niet.

d V. Soude men van yemant wel eenen eedt vorderen, den welcken wy sekerlick weten valsch te sullen sweeren?

A. Gantsch niet.

d V. Soude men yemant wel eenen eedt mogen afvorderen, den welcken wy weten dat hy yemant anders, als by den waren Godt sweeren sal?

A. Het is niet geoorloft van soodanigen eenen eedt (te weten, dat hy by de Afgoden sweeren soude) toe

te laten, veel min te vorderen, soo hy onder onse macht ende gebiedt staet. Maer soo hy onse macht niet is onderworpen, soo sullen wy dat quaet tolereeren, dewijle wy het niet en konnen beletten.

d V. Als yemant by wat anders sweert, als by den levendigen Godt, sweert die wel of qualick?

A. Qualick.

d V. Als men dan van yemant, die men weet dat gewoon is sijnen eedt soo te bezoetelen, eenen eedt eyscht, besondigen wy dan ons selven oock niet?

A. Neen.

d V. Toont dat?

A. Om dat wy simpelick ende alleen den eedt begeeren ende vereyschen, het welck in ende door sich selven goet is. Nu, dat is eenen gemeenen regel, dat men sich niet en moet onthouden van het gene in ende door sich selven goet ende nootsakelick is, alhoewel daer eenigh quaet by seker toeval ontrent geschiede.

d V. Soude een Borger van de Gereformeerde Religie sijn keurstemme die hy vry heeft, wel mogen geven tot vorderinge tot een ampt in dewelcke men de Religie soude konnen schade doen, aen soodanigen mensch die hy weet een vyant van de Religie te zijn?

A. Neen.

d V. Kan of magh hy wel sonder eenige limitatie, bepalinge, ofte exceptie sweeren, dat hy over al, ende in alle dingen soo een voorganger volgen, helpen, of dienen sal?

A. Neen.

d V. Kan eenigh mensche van den eedt dispenseeren?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat den eedt alleen Godt gedaen, ende des selfs opperste getuygenisse, oordeel ende hulpe versocht wort

d V. Kan de Bisschop ofte Paus van den eedt wel dispenseeren?

A. Neen.

d V. Kan de Paus yemant wel ontslaen van den eedt van getrouwigheyt, aen sijne Overheden gedaen?

A. Neen.

d V. Wie sustineeren dat?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Welck zijn hare gronden daer op sy dit willen vast setten?

A. 1. Dat de Paus directelick, of ten minsten indirectelick heerschappije ende macht heeft over alle wereltsche dingen. 2. Dat niemant sweeren kan tot nadeel van de opperste heerschappije, dat is, tot nadeel van den Paus. 3. Dat de Keysers, Koningen, Princen, &c. sijn Vasselen van den Paus. Waerom oock tot een teecken van dien, Paus Alexander de derde van dien naem, den Keyser Frederich Barbarossa na vele excommunicatien ende vervloeckingen binnen Venegien, met voeten op sijnen neck getreden heeft. Gelijck oock Paus Clemens de vijfde van dien naem, den Hertogh van Venegien, Franciscus Dandalus verbannen ende tot penitentie verwesen heeft, dat hy soude in des Paus sale op handen ende voeten gaen, langhs der aerden kruypende, met een halsbant om den hals, als een hondt. 4. Dat de Paus is een infallibel hooft in geestelicke saken, ende in kracht van dien alle wereltsche regeeringen ende saken, soo veel die eenigh opsicht hebben op het kerckelick, met een opperste ende absolute macht bestuert

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. Het is valsch, dat de Paus is een universeel politijck hooft. Als oock valsch, dat hy is een universeel ende onfeylbaer hooft in geestelicke saken.

d V. Konnen de ouders hare kinderen van den eedt, wettelick ende na behooren gedaen, absolveeren ende vry maken.

A. Neen.

d V. Kan men niet geabsolveert ende vry gemaeckt

werden van den eedt, soo die ons quijtschelt die daer intrest by heeft?

A. Ja.

d V. Item, soo de conditie ende den gront wechgenomen wort daer op den eedt gegrondet is?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Jos. 2. 17, 18. Oock seyden die mannen tot haer, Wy sullen onschuldigh zijn van desen uwen eedt, dien ghy ons oock hebt doen sweeren, &c.

d V. Maer wort een mensche als dan eygentlick geabsolveert ende vry gemaeckt van den eedt selfs die hy gedaen heeft; of van de belofte ende toesegginge die hy met en door den eedt gedaen heeft?

A. Van de belofte ende toesegginge door den eedt gedaen: want van den eedt selfs en kan niemant absolveeren als Godt.

Vrage 102.

Magh men oock by de Heyligen, of by eenige andere creaturen, eenen eedt sweeren?

Antw. Neen: want een rechten eedtsweeren is Godt aenroepen, dat hy, als die alleen dat herte kennet, der waerheyt getuygenisse wil geven, ende my straffen indien ick valschelick sweere, welcke eere geen creaturen toebehoort.

a V. By wien moeten wy sweeren?

A. By Godt alleen.

c V. Bewijst dat?

A. Deut. 6. 13. Ende ghy sult by sijnen name sweeren. ende 10. vs. 20. Esai. 45. 23. Jer. 12. 16. 2. Godt verbiedt wel expresselick by andere Goden te sweeren, Jos. 23. 7. 3. Hy heeft ook seer over sijn volck geklaeght, wanneer sulcks van haer geschiedde,

Jerem. 5. 7. Amos 8. 13. Zeph. 1. 5. 4. Christus heeft mede het sweeren by de creaturen heftigh bestraft. Matth. 5. 34, &c.

d V. Soude men dan niet mogen sweeren by de Engelen ende Heyligen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat die dingen welcke in eenen wettelicken eedt vervatet worden, Gode alleen toekomen, ende niet sonder afgoderije den creaturen konnen toegeeygent werden.

d V. Welck zijn die dingen dewelcke in eenen wettelicken eedt vervatet worden?

A. Aenbiddinge, alwetenheyt, een volmaeckte waerheyt, rechtveerdigheyt ende almogentheyt.

d V. Soude men niemant mogen aenbidden als Godt?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 4. 10. Want daer staet geschreven, Den Heere uwen Godt sult ghy aenbidden, ende hem alleen dienen. Siet oock de verklaringe over het eerste gebodt.

c V. Weten de Heyligen in den hemel niet alle dingen?

A. Neen.

c V. Siet Godt niet alles?

A. Ja.

c V. Sien de Heyligen Godt niet?

A. Ja.

c V. Sien sy dan niet alles wat Godt siet?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. De Papisten.

c V. Genomen de Heyligen wisten alle dingen, zijn sy Rechters van de gantsche werelt?

A. Neen.

c V. Wie is die dan?

A. Godt. Psalm 50. 4.

b V. Moet men dan by dien alleen sweeren?

A. Ja.

d V. Maer de Papisten seggen, datse haren eedt soo seer niet en brengen tot de creaturen als tot Godt?

A. Dat geldt niet: want sy stellen deselve neffens Godt, tot een object van haren eedt, ende geven haer het gene Godt alleen eygen is.

b V. Soude men niet mogen sweeren by sijn geloove, trouwe, &c.?

A. Neen.

b V. Soude men wel mogen sweeren by de Sacramenten?

A. Neen.

b V. Soude men niet mogen sweeren by het Euangelium?

A. Neen.

b V. Is 't selve Godts woort niet?

A. Ja.

c V. Magh men dan niet sweeren by Godts woort?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat men het woort neffens Godt stelt.

d V. Is dat formulier, Soo waer helpt my Godt ende sijn heyligh woort, simpelick quaet?

A. Neen: als het verstaen wierde gelijck Actor. 20. 32. Evenwel schijnt het eenighsins duyster of dubbelsinnigh te luyden: ende volgens dien is het beter sich selven daer van te onthouden, ten eynde men geen gemeynschap schijnt te hebben met de Paepsche superstitien, in haer sweeren gebruyckelick, als sweerende oock by Godt ende sijn heylige Euangelien. Stellende alsoo niet alleen Godt, maer oock selfs de Euangelien als een object van haren eedt, het welcke in 't minste niet en kan bestaen, nadien de Heere alleen is het object van onsen eedt.

b V. Soude men niet mogen sweeren by Princen ende Koningen?

A. Neen.

d V. Hoe heeft Joseph dan gesworen by het leven Pharaonis, Gen. cap. 42. vs. 15.?

A. 1. Dat woort wil eygentlick geenen eedt te kennen geven, maer kan genomen worden als een versterckinge, in soodanige beteeckeninge, namelick, soo waerlick als my het welvaren van Pharao ter herten gaet, soo waer is het, als het waer is dat Pharao leeft. 2. By aldien men voor vast houden wil, dat Joseph gesworen heeft, volgens de wijse ende maniere van de Egyptenaren, by het leven Pharaonis, soo is de antwoorde, dat hy daer in qualick heeft gedaen, ende dienvolgens niet moet nagevolght worden. Doch de eèrste antwoorde is de beste.

d V. Hoe sweeren de Papisten?

A. By Godt en alle sijne Heyligen.

b V. Magh men op soodanige wijse niet sweeren?

A. Neen.

b V. Waerom niet?

A. Om dat men alleen by Godt sweeren moet.

d V. Maer of de Magistraet van u eyschte eenen eedt te doen by Godt ende alle sijn Heyligen, soudt ghy dat niet willen doen?

A. Neen.

d V. Als het de Overigheyt wilde hebben, soudt ghy het dan niet moeten doen?

A. Neen.

d V. Soude onse Magistraet den Papisten soodanigen eedt wel mogen afnemen?

A. Neen.

d V. Maer is dat de luyden niet in hare conscientie gedwongen, wanneer men haer soo niet wil laten sweeren?

A. Neen.

d V. Wort haer by onse Overheden eenigh formulier voorgeleyt, datse in het sweeren niet gebruycken konnen?

A. Neen.

d V. Maer genomen de onse hebben te handelen met

de vyanden of andere Heeren, die Paepsch zijn, ende onder de onse niet en staen, en sy sweeren by de Heyligen: kan men met goeder conscientie dat verdragen?

A. Ja.

d V. Worden wy dan niet deelachtigh die sonde die sy begaen, datse by de Heyligen sweeren?

A. Neen: want wy wercken, of mede-wercken daer in niet met allen, maer lijden alleen dat gebreck, dat wy niet en konnen beteren, of haer doen veranderen, Siet Vrage 101.

b V. Magh men wel sweeren by de Afgoden, de Misse, het Agnus Dei, het Kruys, een Munnickskappe, &c.

A. Neen.

c V. Soude men niet mogen sweeren by het licht, vyer, &c.?

A. Neen.

c V. Soude men niet mogen sweeren op sijn Heydens by de Goden, of in speciael by Venus, Mars, Hercules, Castor, Jupiter, Saturnus, Malchon, Dagon, &c.?

A. Neen.

c V. Soude men niet mogen sweeren by de leden Christi, ende alle sijn wonden?

A. Neen: en dat is een gantsch lasterlicke sake.

c V. Soude men niet mogen sweeren (gelijck menigen mensche lichtveerdelick doet) by een knip, by de solen van de schoe, by de onderziele, by duysent, &c.?

A. Neen: want dat is met den eedt gespot, die daer nochtans soo een hooge ende sware sake is.

c V. Soude men niet mogen sweeren by sijn saligheyt?

A. Neen: want mijne saligheyt en is niet den eenigen waren Godt, by den welcken men alleen sweeren moet.

c V. Soude men mogen sweeren by mannen waerheyt?

A. Neen.

d V. Behoort men de Mennoniten tot den eedt te dwingen?

A. Neen.

b V. Is het formulier van de Mennoniten, als sy yet verklaren by mannen waerheyt, eenen eedt?

A. Neen.

b V. Behoort dat haer by de Overigheyt soo duer te staen, soo sy bevonden worden valsch verklaert te hebben, als eenen valschen eedt?

A. Ja: om dat sy daer mede volstaen mogen in plaetse van eede.

d V. Zijn de ceremonien, als opheffinge der handen, het vinger-opsteken, absolutelick nootsakelick tot den eedt?

A. Neen.

d V. Waer toe dienen de ceremonien dan?

A. Om na Godt, die in den hemel woont, te wijsen.

d V. Wat is Genes. 24. 2.?

A. Het schijnt een teecken van onderwerpinge ende trouwe te zijn. Siet de annotatien des Bibels, Genes. 24. 2.

d V. Het kussen ende aenraken van den Bibel is dat nootsakelick?

A. Neen.

d V. Is het dan beter gelaten als gedaen?

A. Ja: om dat het eenige misduydinge soude konnen hebben.

SONDAGH XXXVIII. Vrage 103.

Vrage 103.

Wat gebiedt Godt in 't vierde Gebodt?

Antw. Eerstelick, dat de Kerckendienst ofte het predick-ampt ende de scholen onderhouden werden: ende dat ick insonderheyt op den Sabbath, dat is op den Rustdagh, tot 'er gemeynte Godts neer-

stelick kome om Godts woort te hooren, de Sacramenten te gebruycken, Godt den Heere opentlick aen te roepen, ende den armen Christelicke hantreyckinge te doen. Ten anderen, dat ick alle de dagen mijns levens van mijne boose wercken vyere, den Heere door sijnen Geest in my wercken late, ende alsoo den eeuwigen Sabbath in dit leven aenvange.

c V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van het vierde gebodt.
c V. Hoe wert dese Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. De sin ende meyninge van 't vierde gebodt. 2. De redenen waer mede dit gebodt wort bekrachtight ende bevestight.
c V. Wat beteeckent het woort Sabbath?
A. Rustdagh.
c V. Hoe heeft Godt dat geschickt?
A. Op den sevenden dagh.
a V. Hoe veel dagen moet men arbeyden?
A. Ses dagen.
a V. Hoe veel dagen moet men vyeren?
A. Eenen dagh.
b V. De thien geboden, hooren die tot het Oude of tot het Nieuwe Testament?
A. Tot alle beyde.
c V. Moeten wy houden alle de Wetten die de Joden gehadt hebben?
A. Neen.
c V. Wat Wetten hebben de Joden gehadt die wy niet houden moeten?
A. De Wet der ceremonien, ende de burgerlicke Wet, wel verstaende voor soo veel deselve eygentlick ende formeelicken Wetten zijn.

c V. Heeft Godt die niet ingestelt?
A. Ja.
c V. Waerom en houden wy dan deselve niet?
A. Om datse afgeschaft zijn.
d V. Bewijst dat?
A. Coloss. 2. vss. 14, 15, Uytgewischt hebbende het hantschrift dat tegen ons was, &c. Hebr. 9. 10.
d V. Wat was dat hantschrift, daer den Apostel van spreeckt Coloss. 2. 14, 15?
A. De Wet der ceremonien.
d V. Doen Christus geboren was, is doen de Wet der ceremonien afgeschaft ten aensien van haer gebruyck ende onderhoudinge?
A. Neen.
d V. Waer uyt blijckt dat?
A. Om dat de Heere Christus selfs de Wet der ceremonien is onderworpen geweest.
d V. Bewijst dat?
A. Luce 2. 21. Ende als acht dagen vervult waren, dat men het Kindeken besnijden soude, &c. ende Matth. 26. 17, &c.
c V. Hoe veelderley Wet is'er dan?
A. Driederley.
c V. Welck is die driederley Wet?
A. De Wet der ceremonien, de burgerlicke Wet, ende de Wet der zeden, ofte der liefde.
c V. Het vierde gebodt, tot wat Wet hoort dat?
A. Tot de Wet der zeden.
c V. Hooren dan de thien geboden niet tot de Wet der ceremonien?
A. Neen.
c V. Behoort het vierde gebodt niet tot de Wet der politie ofte burgerlicke Wet?
A. Neen.
d V. Soo yemant den Sabbathdagh hadde ontheylight, die wiert gestraft van de Magistraet, ergo soo behoort het vierde gebodt tot de Wet der politie?
A. Het behoort tot de Overigheyt soo veel de

straffe aengaet, om dat gebodt wel te doen onderhouden.

d V. Is'er wel een gebodt in de thien geboden dat ceremonieel is?

A. Neen.

d V. Is het vierde gebodt soodanigh?

A. Neen.

d V. Ses dagen sult ghy arbeyden, is dat ceremonieel?

A. Neen.

d V. Maer dat de Joden op den sevenden dagh, dat is op den Saterdagh, haren Sabbath hielden, is dat moreel ende onveranderlick?

A. Neen.

d V. Zijn wy dan aen den Saterdagh niet meer gebonden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat die met der tijt afgeschaft ende verandert is in den eersten dagh.

d V. Is dat niet Joodsch, dat men een van de seven dagen houdt?

A. Neen.

d V. Hebben de Joden in 't Oude Testament andere Wetten der liefde ofte der zeden gehadt, als wy hebben in den Nieuwen Testamente?

A. Neen.

c V. Soude men in plaetse van den sevenden dagh, niet mogen nemen den thienden ofte den twintighsten dagh?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat dat strijt tegen het vierde gebodt.

c V. Moet men dan een van de seven dagen hebben?

A. Ja.

d V. Staet 'er wat dagh in ordre?

A. Neen.

d V. Kan men dat uit de thien geboden niet halen?

A. Neen.

b V. Dat men een van de seven dagen onderhoudt, is dat uyt menschen instellinge, of uyt kracht van de thien geboden?

A. Uyt kracht van de thien geboden.

c V. Maer dat men den eersten dagh der weke, die men gemeynlick den Sondagh noemt, nu onderhoudt, is dat puerlick uyt menschen instellinge of kerckelicke traditie?

A. Neen.

c V. Staet'er dan yet van in Godts woort geschreven?

A. Ja. Actor. 20. 7. 1. Corinth. 16. 2.

d V. Is het dan wel eene geheele onbeschrevene traditie, gelijck die van 't Pausdom voorgeven?

A. Neen.

d V. Soude elck een niet eenen dagh voor sijnen Sabbath mogen nemen die hem geliefde, als Maendagh, Dinghsdagh, Donderdagh, &c.?

A. Neen.

d V. Stont het de Apostolische Kercke vry, eer den Sondagh tot den Sabbath verordineert, ende den Saterdagh afgeschaft was, eenen dagh te verkiesen, welcken sy begeerde?

A. Dat en is uyt de Schrifture tot noch toe niet bewesen, ende het tegendeel is meer waerschijnelick, namelick, datse na Goddelicke rechten ende door sijn ingeven dien dagh soo geordineert hebben.

d V. Maer soude men nu den Sondagh door de practijcke der Apostelen als vast gestelt zijnde, wel mogen versetten, ende eenen anderen dagh in plaetse nemen?

A. Neen.

d V. Souden wy dan daer soo aen gebonden zijn als de Joden aen den Saterdagh?

A. Ja.

d V. Waer mede soudt ghy dit vast maken?

A. By aldien de Apostelen in de Kercke Godts den Sondagh, zijnde den eersten dagh der weke, niet

verordineert hadden door een Goddelick ende onveranderlick recht: soo souden sy gintswaerts ende herwaerts hebben gesweeft, ende haer selven hebben moeten voegen na de gelegentheyt van dese ofte gene Kercke. Want dese of gene Kercke soude den Sondagh hebben willen vyeren, een ander weder den Maendagh, en soo voorts. En soo soude niet alleen de uyterlicke ordre der Kercke, maer oock selfs de uyterlicke politie verwart werden.

d V. Maer sullen de luyden seggen, wy houden de Wet der zeden, maer wy mogen nochtans op dien dagh doen wat ons gelieft?

A. Dat is niet soo, ende soo doende en houden sy de wet der zeden niet.

d V. Wel sullen de luyden seggen, wy houden de substantie van 't gebodt?

A. Dat ontkennen wy.

d V. Wat houden sy?

A. Niet met allen. Ende als sy het vyeren van den sevensten dagh wechnemen, soo nemen sy wech het gene tot de substantie van dit gebodt gehoort.

d V. Waerom hebben de Apostelen veel eer den Sondagh als eenigen anderen dagh tot den Sabbath verordineert?

A. De oude Leeraers, ende de onse ten meerendeel, seggen, dat de Apostelen den Sondagh hebben willen verordineeren tot den Sabbathdagh, als ter gedachtenisse van de heerlicke verrijsenisse Christi uyt den dooden. Gelijckerwijs de Heere den Joden verordineert hadde den Saterdagh voor haren Sabbathdagh te vyeren, en dat voornamentlick ter gedachtenisse van dat heerlicke werck der scheppinge.

d V. Maer soude men dit voor een artijckel des geloofs, of voor een vast leerstuck der religie moeten aennemen, of uyt de Schrifture konnen bewijsen?

A. Neen: maer niet hooger als waerschijnlick.

d V. Wie zijn die gene, die daer oordeelen dat men

den Saterdagh noch behoort te houden in plaetse van den Sabbathdagh?

A. De Joden.

d V. Wie zijn die gene, die daer oordeelen dat het vierde gebodt afgeschaft is, ende dat men dienvolgens aen geenen dagh meer gebonden is?

A. De Mennoniten ende Socinianen.

d V. Wat sustineeren sy?

A. Dat het vyeren van den Sabbath is alleenlick gelegen in 't vyeren van de sonden.

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. 1. Dat men altijt moet vyeren ende afstant doen van sijne sonden, soo langh als men leeft. 2. Dat het vierde gebodt als dan niet moreel, maer ceremonieel zijn sal, strijdende tegen het gene wy nu gehoort hebben: als oock tegen de Wet Godts selfs, dewelcke bestaet in thien geboden, ende wy als dan maer negen geboden souden hebben.

d V. Wat begeert de Heere dat wy, aengaende desen Sabbathdagh, doen sullen?

A. Dat wy gedencken sullen den selven te heyligen.

d V. Wat beteeckent het woort heyligen?

A. Daer door wort te kennen gegeven dat men den selven afsonderen moet van de andere dagen tot een heyligh gebruyck. Exod. 13. 2. Lev. 8. 10. Num. 7. 1. 1. Reg. 8. 64.

d V. Waer in is nu dit heyligen voornamentlick gelegen?

A. Dat men op dien dagh rust, ende van sijnen ordinarisen arbeyt hem begeven sal ende besigh houden om Godt bysonderlick te dienen in 't betrachten van alle geestelicke oeffeningen.

c V. Wanneer magh den mensche arbeyden, ende sijn ordinaris beroep waernemen?

A. Ses dagen.

c V. Wanneer moet hy sijn ordinaris beroep niet waernemen, maer daer van stil staen?

A. Op den Sabbathdagh.

b V. Wat werck moet men alleen op dien dagh laten, swaer werck, ofte licht werck?

A. Alle beyde.

b V. Soude men op den Sondagh wel mogen reysen?

A. Neen.

b V. Soude men op den Sondagh wel mogen gaen playsieren?

A. Neen.

c V. Dat is nochtans geen werck?

A. Het is oock al werck, daer mede des menschen herte besigh is, dickwils meer als met sijn daeghlicksche ende ordinaire beroepinge.

d V. Maer de luyden seggen, ick diene evenwel mijnen Godt?

A. Dat is niet wel te gelooven.

b V. Magh een Jager op dien dagh wel gaen jagen?

A. Neen.

b V. Magh een Student op dien dagh sijn werck maken van in wereltsche konsten ende wetenschappen te studeeren?

A. Neen.

c V. Dat is immers geen slaefachtigh, grof ende lichamelick werck?

A. Dat helpt niet.

c V. Waerom niet?

A. Om dat sijn ordinaire beroepinge is, ende de oeffeningen des Godtsdienstes niet min, ja meer hinderlick, als vele andere lichamelicken arbeyt of besigheyt, ende den Godtsdienst seer nadeeligh.

b V. Magh een Dansmeester op dien dagh wel dansschool houden?

A. Neen.

c V. Magh hy het op andere dagen wel doen?

A. Neen. Siet het sevende Gebodt.

b V. Magh een Advocaet sijne stucken op dien dagh wel instellen, schrijven, &c.?

A. Neen.

c V. Wie seggen dat?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waerom stellen die van 't Pausdom dat?

A. Om dat het geen slavische wercken zijn, welcke sy stellen geoorloft te zijn, soo wanneer men maer 's morgens in de Misse geweest heeft.

d V. Magh men op dien dagh met de penne wel omgaen?

A. Neen.

b V. Soude men alle sijn brieven, aengaende den koophandel ende andere wereltsche dingen, niet mogen uytstellen tot op den Sondagh, om die dan op dien dagh te schrijven?

A. Neen.

b V. Soude men des Sondaghs sijn schulden rontom mogen gaen inmanen?

A. Neen.

b V. Souden de Koopluyden des Sondaghs niet mogen rekenen, liquideeren, &c.

A. Neen.

b V. Soude men des Sondaghs uyt het kladboeck, in het ander boeck alles niet mogen oversetten?

A. Neen.

c V. Soude men des Sondaghs wel mogen sijn werck maken, van gelt te tellen, rekenen, &c.?

A. Neen.

c V. Is dit dan de vocatie ende ordinaire beroepinge, van de Ontfangers, Rentmeesters, Pachters, Koopluyden, &c.?

A. Ja.

b V. Soude men des Sondaghs de huysen wel mogen schoon maken ende ander kleuterwerck doen?

A. Neen.

b V. Soude men des Sondaghs wel mogen de vischmerckten, vleeschmerckten, ende alle andere merckten houden?

A. Neen.

c V. De visch soude bederven, soose stont tot 's Maendaghs?

A. Dat baet niet.

d V. Maer is het niet geoorloft de merckten te houden tot acht ofte negen uyren?

A. Neen.

d V. Is dat deel van den Sabbath, soo wel den Sabbath als de reste van den Sabbath?

A. Ja.

c V. Soude men des Sondaghs, wagenen, schepen, schueren, mogen inladen ofte ontladen? Item, rotzen, rijden, kruyen, &c.?

A. Neen.

d V. Bewijst dit altemael?

A. Exod. 20. 10 Maer de sevende dagh is de Sabbath des Heeren: dan en sult ghy geen werck doen, &c. met Nehem. 13. 15, &c. Jerem. 17. 27.

d V. Soude men tot den Sondagh sijn merckt gaen, sijn waeren in de winckels te koopen, &c. wel mogen uytstellen?

A. Neen.

d V. Soude men des Sondaghs niet mogen in de winckels sitten, ende de Koopluyden verwachten?

A. Neen.

d V. Behooren de Ambachtsluyden tot den Sondagh uyt te stellen, om het gemaeckte werck rontom t'huys te gaen brengen, ende elck het sijne aen te passen?

A. Neen.

d V. Past het wel dat men des Sondaghs maeltijden of bruyloften houdet?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat die gene, die arbeyden in koocken ende smoocken, ende die het alles bestellen of besorgen, den Sabbath niet wel heyligen konnen.

c V. Of mense des Sondaghs middaghs hielt, soude dat dan niet mogen gaen?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat men als dan den Sabbath niet na behooren heyligen kan.

c V. Maer daer staet, ghy sult niet wercken, en sy eten, drincken, en praten slechts, ende wercken niet?

A. Dat is niet genoegh. En dat is noch veel meer verboden als dat yemant den arbeyt van sijn beroep waer neemt, gelijck oock alle wereltsche geklap ende gerel, lichtveerdigh geselschap, &c.

d V. Zijn alle wercken, soo kleyn als groot, verboden sonder onderscheyt?

A. Neen.

d V. Wat wercken worden dan ge-excipieert ende uytgenomen?

A. 1. Wercken tot uytvoeringe ende bestel van den Godsdienst nootsakelick behoorende. 2. Wercken van ordinaire nootsakelicke liefde. 3. Wercken van extraordinaire nootsakelickheyt.

d V. Wat zijn wercken van den Godtsdienst?

A. Soodanige wercken die daer gehooren tot den Godtsdienst, ende den aenkleven ende middelen daer toe dienende, als zijn het woort te predicken, het selve aen te hooren, de Sacramenten te gebruycken, de klocken te luyden, de kercke te openen, te voet, of te scheep, of met den wagen na soodanige plaetsen reysen, daer men sijnen Godsdienst in ende met de gemeynte kan oeffenen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen dat soodanige wercken geoorloft zijn op den Sabbathdagh, ja moeten gedaen worden?

A. 1. Matth. 12. 5. Of en hebt ghy niet gelesen in de Wet dat de Priesters den Sabbath ontheyligen in den Tempel, op de Sabbathdagen, ende nochtans onschuldigh zijn? 2. Om dat daer in voornamentlick het heyligen van den Sabbathdagh gelegen zy, ende ons uytdruckelick belast wort dit niet te versuymen. Hebr. cap. 10. vss. 25, 26, 27.

d V. Wat zijn wercken van ordinaire nootsakelicke liefde?

A. Siecken en krancken te besoecken; die te genesen; de kinderen haer gerack te doen; den hongerigen te spijsen, den naeckten te kleeden; de beesten voeder ende drincken te geven, &c.

d V. Bewijst, dat soodanige wercken geoorloft zijn?

A. Luce 13. 15. De Heere dan antwoorde hem ende seyde, Ghy geveynsde, en maeckt niet een yegelick van u op den Sabbath sijnen osse ofte ezel van de kribbe los, ende leyt hem henen om te doen drincken.

d V. Wat zijn wercken van extraordinaire nootsakelickheyt?

A. Soodanige wercken, die extraordinairlick, schielick, ende onverwacht een mensche overkomen, ende niet en konnen noch mogen uytgestelt werden: als by exempel, dat'er brant komt, dat den dijck doorbreeckt, ofte dat den vyant voor de stadt komt, &c.

d V. Genomen, des Sondaghs quam den brant in d'een of d'ander huys, soude men dan den selven op dien dagh mogen lessen?

A. Ja: want de brant sal naer ons tot 's Maendaghs toe niet wachten. Ende alsoo is het oock gelegen met die andere Casus ofte gevallen.

d V. Deden dan die Joden wel die op den Sabbath niet en wilden vechten, maer haer lieten dootslaen, 1. Mach. 2.?

A. Geensins.

d V. Bewijst, dat soodanige wercken van nootsakelickheyt geoorloft zijn?

A. Matth. 12. 11. Ende hy seyde tot haer, Wat mensche salder zijn onder u, die een schaep heeft, ende soo dat selve op eenen Sabbathdagh in een gracht valt, die het selve niet en sal aengrijpen ende uytheffen? ende Luce 14. 5.

d V. Moesten de Joden soo precijs haren Sabbath houden, datse op dien dagh geen werck van liefde of nootsakelickheyt mochten doen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 13. 15, 16. ende 14. 5. Matth. 12. 11.

c V Mochten de Joden wel vyer aensteken op den Sabbath om haer te warmen, &c.?

A. Ja.

d V. Nochtans staet'er, ghy sult geen vyer aensteken, Exod. 35. 3.?

A. Dat is te verstaen om te backen, ende veel te koken ende te smoocken, oock in de smisse ende andere werckwinckels, om de hantwercken te doen.

d V. Soude sulck vyer onder ons wel mogen aengesteken werden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks seer nadeeligh is de heyliginge des Sabbaths.

c V. Is dat een werck van nootsakelickheyt, als het de luyden nootsakelick achten te zijn?

A. Neen.

c V. Soo de backers wilden backen, de smeden hare smisse aensteken, &c. is dat een werck van nootsakelickheyt?

A. Neen.

c V. Maer de luyden willen heet of versch wittebroot hebben?

A. Dat helpt niet.

d V. Soude yemant den gantschen Saterdaghs nacht, of des Sondaghs voor den middagh niet konnen wercken, ende evenwel den rustdagh met behoorlicken yver, wackerheyt ende bequaemheyt houden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A Om dat hy dan den Sabbath na behooren niet kan heyligen, niet aendachtigh aenhooren ende lesen van Godts woort, &c.

d V. Maer het is een werck van nootsakelickheyt: want de luyden willen het werck hebben, om Sondaghs daer mede schoon te zijn?

A. Dat doet niet tot de sake.

d V. Zijn de luyden, die het hebben willen, oorsaek van de ontheyliginge des Sabbaths die de ambachtsluyden begaen?

A. Ja.

d V. Zijn dan de ambachtsluyden ende neeringhsluyden van alle sonden in dese gelegentheyt vry?

A. Neen: niet meer als Pilatus, alhoewel de Overpriesters de meeste schult hadden. Joh. 18.

c V. Wie zijn die gene, die haer van de bovenverhaelde werckingen moeten onthouden?

A. Vader ende moeder, sone ende dochter, dienstknecht ende dienstmaeght, &c.

d V. Waer staet dat?

A. Exod. 20. 10.

c V. Is het genoegh dat de menschen haer des Sondaghs onthouden van haren ordinairen arbeyt?

A. Neen.

c V. Heyligen sy dan den Sabbath ter degen, wanneer sy des Sondaghs niet met allen doen, maer 't huys ledigh sitten, ofte voor haer deur sittende, een buerpraetjen houden met haren buerman ofte buervrouwe?

A. Neen.

d V. Soude het niet genoegh zijn dat een Christen by hemselven t'huys Gode diende?

A. Neen.

d V. Wat wort'er dan meer vereyscht?

A. Dat hy op den Sabbath neerstelick kome tot het gehoor van Godts woort, de Sacramenten gebruycke, Godt de Heere opentlick aenroepe, ende den armen Christelicke hantreyckinge doe.

d V. Bewijst, dat men op den Sabbathdagh neerstelick moet komen tot het gehoor van Godts woort?

A. Hebr. 10. 25. Ende laet ons onse onderlinge byeenkomsten niet nalaten, &c.

d V. Hoe sal men hem bereyden tot het gehoor, ende de Godtsdiensten des Sabbaths?

A. Met den gebede, ende met het ondersoecken van onse conscientie, bekentenisse van onse sonden, vernieuwinge van boetveerdigheyt, &c.

a V. Wat predicatie moet men hooren, de voormiddaghsche, ofte namiddaghsche?

A. Alle beyde.

a V. Soude men dan tweemael moeten ter kercken gaen?

A. Ja.

b V. Als men nu tweemael ter kercken geweest is, wat moet men dan doen, want den dagh is lanck?

A. Neerstelick de Catechisatien ende het verhalen of repeteeren van predicatien bywoonen, daer men deselve hebben kan.

c V. Maer de Catechisatien zijn voor de kinderen?

A. Het is de oude ende bedaeghde luyden niet verboden, ja behoorden aldaer uyt de Vragen ende Antwoorden, die de kinderen voorgedragen werden, te leeren, het gene sy niet weten, ende het gene dient tot vergrootinge van hare kennisse.

c V. Welck zijn de particuliere oeffeningen die men des Sondaghs, behalven de publijcke, moet waernemen?

A. Godts woort te lesen, Psalmen te singen, Godes woort, dat gepredickt is, by hemselven te overdencken, met andere daer van te spreken, ende de predicatie te repeteeren; Item, te bidden, te mediteeren, &c.

c V. Of'er noch wat tijts overigh was, wat sal men dan doen: by lichtveerdige, losse, of wereltsche menschen sigh begeven?

A. Geensins.

c V. By wien dan?

A. By siecke, ende impotente, of oude luyden, mitsgaders alle andere ellendige, swacke, oock sondige menschen: om die te troosten, te stercken, te vermanen; oock na gelegentheyt den genen, die ter kercken niet konnen komen, yetwes mede deelen van 't gene men dien dagh gehoort heeft.

d V. Maer is dat niet Joodsch, dat men den gantschen dagh soo sal besteden?

A. Neen.

d V. Is het veel eer Joodsch, dat men een groot deel, soo niet het meerendeel van den Sondagh ontheyliget?

A. Ja.

d V. Hoe houden dan de Joden hedendaeghs haren Sabbath?

A. Met van den middagh af te brassen, te suypen, ende goet chiere te maken, ja te danssen ende vleeschelick te playsieren, dickwils tot in den laten avont.

d V. Die gene, die den halven of het meerendeel van den dagh soo willen besteden, zijn die Joodsch?

A. Ja.

a V. Den Bibel te lesen, een Psalm te singen, de predicatien te overleggen by hemselven, of by andere verhalen ende te repeteeren, Godes woort ende wercken te mediteeren, Godt bidden, &c. is dat Joodsch?

A. Neen.

b V. Is dat Joodsch, dat men op dien dagh niet soude willen spelen, tuyschen, reysen, maeltijden ende brasserijen houden, playsieren, ende uyt spelen varen, &c.?

A. Neen.

d V. Is'er noch, boven de uytwendige heyliginge des Sabbaths, soo publijcke als particuliere, een innerlicke heyliginge des Sabbaths?

A. Ja.

d V. Wat wort vereyscht tot de innerlicke heyliginge des Sabbaths?

A. Afstant te doen van onse sonden, Esai. cap. 58. vs. 13. ende den Heere door sijnen Geest in ons te laten wercken. Exod. cap. 31. vs. 13.

c V. Moet men niet altijt afstant doen van sijne sonden, ende den Heere in ons wercken laten?

A. Ja: maer insonderheyt moeten wy dat doen op den Sabbath des Heeren, op dewelcke de Heere

op een bysondere wijse ende maniere tot ons komt. Gelijck wy als dan gewoon zijn ons te verschoonen na den lichame van linnewaet, ende andere kleederen; alsoo is het oock, dat wy als dan niet minder ons moeten verschoonen na de ziele, wech doende de vuyligheden der selver, ende aengedaen komende in Godes tegenwoordigheyt, met het heerlicke kleet van ware gerechtigheyt ende heyligheyt.

c V. Tot wat eynde moeten wy den Sabbath alsoo op de boven geseyde wijse heyligen?

A. Ten eynde wy den eeuwigen Sabbath alsoo in desen leven mogen aenvangen.

d V. Bewijst dat?

A. Esai 66. 23. Ende 't sal geschieden dat van de een nieuwe mane tot de ander, ende van den eenen Sabbath tot den anderen, alle vleesch komen sal om te aenbidden voor mijn aengesichte, seyt de Heere. Hebr. 4. 9, 10, 11.

d V. Welck zijn de redenen daer mede dit gebodt wort bekrachtight: ende daer door de menschen tot betrachtinge des selfs worden opgeweckt?

A. 1. Dat de Heere ses dagen heeft gearbeydet, ende op den Sabbath selfs gerust heeft. 2. Dat hy den Sabbath heeft gezegent ende geheylight.

d V. Hoe is dit rusten Godts te verstaen?

A. Dit is niet te verstaen dat de Heere vermoeyt is geweest van arbeyden, gelijck de menschen rusten van sekere werckingen, om datse gevoelen ende gewaer werden het gebreck haerder krachten. Want dit kan geensins Godt toegeschreven werden, die daer de volmaecktheyt selfs is, als blijckt Esai. 40. vs. 28. Maer hier door wort verstaen ende te kennen gegeven, dat de Heere heeft opgehouden van meer nieuwe soorten van schepselen te scheppen, hoewel hy noch altijt werckt in 't onderhouden ende regeeren der selver, Joh. c. 5. vs. 17. En stelt ons de Heere dit sijn eygen exempel alhier voor ten eynde wy hem hier in souden navolgen.

d V. Hoe is te verstaen dat de Heere den Sabbathdagh gezegent ende geheylight heeft?

A. Dat is, dat de Heere den selven gezegent heeft, met den selven af te sonderen ende te verheffen boven andere dagen, om die in den Godtsdienst geheelick ende alleenlick te besteden. Soo dat de uytnementheyt van desen dagh in des selfs bysonder gebruyck ontrent religieuse wercken bestaet: het welck door het volgende woort heyligen wort te kennen gegeven, beteeckenende yet dat gemeyn is, tot een heyligh gebruyck afsonderen, gelijck voorhenen verstaen is.

d V. Waer staet het dat Godt op den sevenden dagh gerust heeft?

A. Genes. 2. 2.

d V. Waer staet het dat hy den Sabbathdagh gezegent ende geheylight heeft?

A. Genes. 2. 3.

AENHANGHSEL VAN DE FEESTDAGEN.

d V. Hebben de Joden behalven den weeckelicken Sabbath eenige vyerdagen of Feesten gehadt in den Ouden Testamente?

A. Ja.

d V. Wat voor Feesten hebben sy gehadt?

A. Sommige Feesten onder haer, zijn geweest ordinair, sommige extraordinair.

d V. Wat noemt ghy ordinaire Feesten?

A. Dewelcke ordinairlick op eenen sekeren tijt van Godt daer toe verordineert, van de Joden gecelebreert ende gevyert wierden.

d V. Wat noemt ghy extra-ordinaire feesten?

A. Soodanige dagen ende tijden die na gelegentheyt van saken de Kercke wierden opgeleyt om te vyeren, als ten tijde van de inwyinge des Tempels, 1. Reg. 8. 2. ten tijde Josaphats, 2. Paral. 20. 3. ten tijde Ezræ, Ezra 8. 21.

d V. Zijn de ordinaire feesten der Joden al te samen geweest van een nature?

A. Neen: want sommige zijn geweest maendelicke feesten, sommige seven-jarige, sommige vijftigh-jarige, sommige jarige.

d V. Den wekelicken Sabbath, was dat mede een hooghtijt ofte feest, eygentlick soo genoemt, of van eenen aert ende nature met de jaerlicksche ende andere?

A. Neen: maer wort van deselve onderscheyden, Levit. cap. 23. vss. 37. 38.

d V. Wat zijn de maendelicke feesten?

A. De feesten der nieuwe maenden. Num. 10. 10. ende 28. 11. 1 Sam. 20. 5. Coloss. 2. 16.

d V. Wat zijn de sevenjarige feesten?

A. Het rusten van het lant, t'elcke sevende jaer. Levit. 25. 3, &c.

d V Wat was het feest van het vijftighste jaer?

A. Het jubeljaer, soo genaemt Levit. 25. 8, 9, 10, 11, 12.

d V. Hoe veel waren de jaerlicksche solemneele feesten, die eygentlick soo genoemt worden?

A. Vijf, als het feest van Paschen, van Pincxteren, van Loofhutten, der Versoeninge, der Basuyne.

d V. De leste twee, waren dat sulcke solemneele hooghtijden als de eerste drie?

A. Neen: want die werden elck maer eenen dagh gehouden. Siet van het feest der Versoeninge Levit. 16. 29. ende 23. 26. ende van het feest der Basuyne Levit 23. 23. ende Num. 29. 1.

d V. Welck zijn geweest de drie groote ende meest solemneele jaerlicksche feesten?

A. Het Paschen-feest, of het feest der ongesuerde brooden, het Pincxteren-feest, of het feest der weken, het feest der Tabernakelen of Loofhutten.

d V. Waerom wiert het Paschen-feest genoemt het feest der ongesuerde brooden, Exod. 23 15. ende 34. 18.

A. Het Paschen-feest ende 't feest der ongesuerde brooden is wel een ende 't selfde, doch dit onderscheyt is 'er tusschen, dat dien dagh alleen Paschen genoemt wiert, in den welcken men het Paaschlam at, de andere dagen nu wierden genoemt de dagen des ongesuerden broots.

d V. Hoe wiert het Pincxteren-feest ten tijde des Ouden Testaments genoemt?

A. Het feest des oogsts der eerste vruchten, Exod. 23. 16. Lev. 23. vss. 15, 16. Num. 28. 26. het feest der weke, Exod. 34. 22. Deut. 16. 9. het welck soo genoemt wiert om dat het quam seven weken na het Paschen-feest. Levit. 23. 16 Num. 28. 26. Deut. 16. 9.

d V. Hoe wiert het feest der Tabernakelen of Loofhutten meer genoemt?

A. Het feest der insamelinge. Exod. 23. 16. ende 34. 22.

d V. In wat tijt van 't jaer wiert het Paschen-feest gehouden?

A. In de eerste maent, genaemt Abib, op den veerthienden der maent. Exod. 12 18. Lev. 23. 5. Num. 28. 16.

d V. Hoe langh wiert dit Paschen-feest gehouden?

A. Seven dagen. Levit. 23. 6. Deut. 16. 8.

d V. In wat tijt van 't jaer wiert het Pincxteren-feest, ofte het feest der weken gehouden?

A. Ten tijde des tarwen-oogsts. Exod. 23. 16. ende 34. 22.

d V. In wat tijt van het jaer wiert het Loofhutten-feest gehouden?

A. In de sevende maent, accordeerende ten meerendeel met onse maent van September, op den 15. der selver maent. Levit. 23. 34. Num. 29. 12.

d V. Hoe langh wiert het gehouden?

A. Acht dagen. Levit. 23. 35, 36.

d V. Tot wat eynde heeft de Heere den Joden het Paschen-feest verordineert ende ingeset?

A. Tot een gedachtenisse, dat Israël door een

stercke hant uyt Egypten uytgeleydet was. Exod. 13. 3, 8.

d V. Tot wat eynde heeft hy haer verordineert ende ingeset het Pincxteren-feest, ofte het feest der weken?

A. Ten eynde sy voor hem brengen souden de eerstelingen haerder vruchten, waerom oock dit feest genoemt wiert het feest der eerstelingen, Num. 28. 26. ende alsoo vermaent souden werden om den Heere te dancken, van wegen sijnen seer rijcken ende overvloedigen zegen die sy over haer lant vernomen hadden.

d V. Tot wat eynde heeft hy haer verordineert het Loofhutten-feest?

A. Ten eynde sy daer by souden gedencken datse in de woestijne veertigh jaren in Loofhutten hadden gewoont. Levit. 23. 43.

d V. Hoe moesten de kinderen Israëls dese hare feesten houden?

A. Met vreughde ende vrolickheyt.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Deut. 16. 11, 14.

d V. Hoe veel hooghtijden of feestdagen hebben de Christenen in den Nieuwen Testamente?

A. Geen.

d V. Wel de feestdagen die de Joden gehadt hebben, en hebben wy die oock niet?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om datse afgeschaft zijn.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Gal. 4. 10, 11. Ghy onderhoudt dagen, ende maenden, ende tijden, ende jaren. Ick vreese voor u, dat ick niet eenighsins te vergeefs aen u gearbeyt en hebbe. Col. 2. 14, 15, &c. Hebr. 9. 10.

d V. Wat redenen heeft de Apostel Paulus aldaer, waerom hy seght dat de feestdagen afgeschaft ende te niete gedaen zijn in den Nieuwen Testamente?

A. Om datse schaduwen, figuren ende voorbeelden waren.

d V. Van wien, en op wien sagense dan?

A. Op Christum.

d V. Bewijst dat?

A. Col. 2. 17. Welcke zijn een schaduwe van toekomende dingen, maer het lichaem is Christi.

d V. Wat wort door dat hantschrift verstaen?

A. De ceremonien des Ouden Testaments.

d V. Nochtans leest men dat de Joden na Christi doot ende opstandinge noch het Pincxteren-feest hebben gehouden, Act. cap. 2. vs. 1. ende 20. 16.

A. Dat feest was doen wel afgeschaft door Christi doot, maer noch niet begraven. De luyden moesten eerst door de predickinge der Apostelen daer van onderrecht ende onderwesen werden.

d V. Maer de Heere heeft gewilt, dat de Joden haer selven in hem door soodanige uyterlicke feesten souden verheugen ende vervrolicken, Deut. 16. 11, 14. is ons dan in den Nieuwen Testamente verboden vrolick ende blijde te zijn?

A. Het verheugen ende verblijden in sich selven en is niet wechgenomen, maer behoort noch heden ten dage tot de Christenen, als te sien is 1. Thess. 5. 16. Maer sich te verheugen ende te verblijden in den Heere op die wijse, ende door die uyterlicke teeckenen, dat is feest-houden, is ongeoorloft in den Nieuwen Testamente, als zijnde door Christum afgeschaft.

d V. Bestonden de feesten der Joden voornamentlick ende principalick daer in, datse haer in 't gemeyn of generalicken verheughden ende vervrolickten in den Heere?

A. Neen.

d V. Waer in dan?

A. Datse haer bysonderlicken waren figuren ende voorbeelden op Christum. Col. 2. 16, 17.

d V. Maer wy hebben noch Paschen, Pincxteren ende

Kersdagh; ergo, soo hebben wy feestdagen, doen wy niet?

A. Neen.

d V. Wat zijn het dan?

A. Het zijn gemeene dagen.

d V. Zijn die dagen van Godt ingestelt, of door goetduncken van menschen eerst onderhouden, ende door gewoonte ingebracht ende ingestelt?

A. Door goetduncken van de menschen.

d V. Bewijst, dat de feesten door goetduncken van de menschen eerst zijn ingestelt?

A. 1. Om datse niet geweest zijn ten tijde van de Apostelen, en doen is de Kerck aldervolmaecktst geweest. 2. Oock niet in de eeuwe na de Apostelen: want Paschen is eerst bekent geworden ende opgekomen na der Apostelen tijt, ende de dagh van Christi geboorte, in de derde eeuwe, &c.

d V. Soo het geen feesten zijn, waerom houden wy die dan, ende waerom prediken de Predikanten op die dagen?

A. Sy worden niet gehouden, noch op die dagen en wort niet gepredickt, om daer mede te kennen te geven dat het feesten zijn, maer om dat men eertijts dat heeft moeten dulden ende tollereeren, alhoewel ongeerne; eensdeels, om dat de politijcke rechtbancken op die dagen hare vacantien volgens d'oude gewoonte hielden: andersdeels, om dat het volck niet souden loopen tot de predicatien van de Roomsche Kercken, of tot andere wereltsche ydelheden, drincken, spelen, tuysschen, danssen, &c. gelijck de oude verdorven gewoonte sulcks mede brachte.

d V. Soo en volght daer uyt niet dat het feesten zijn, doet het wel?

A. Neen.

d V. Soude het sonde zijn, soo die noyt geweest waren, of datse afgeschaft waren?

A. Neen.

d V. Staet het dan in der Kercken vryheyt, deselve achterwegen te laten, of af te schaffen?

A. Ja.

d V. Waerom geschiet het niet?

A. Om dat het overal soo niet kan geschieden.

d V. Hoe soo?

A. Om dat het stichtelickst ende veylighst soude zijn, dat het, waer 't mogelick, eenparigh mocht geschieden.

d V. Slepen wy dan hier mede om onse conscientie, of de conscientie van een ander, om ergernisse, troublen ende scheuringen te vermijden?

A. Om ergernisse, troublen, ende scheuringen te vermijden ende voor te komen.

d V. Maer soude de Kerck niet konnen in den Nieuwen Testamente vast setten, volgens de overeenkominge des Ouden Testaments, een feest het welcke geduerigh ende jaerlicks wederkomt?

A. Het kan van de Papisten niet bewesen worden, dat de Kercke die macht heeft, gelijck sy voorgeven.

d V. Waerom niet?

A. 1. Om dat 'er dies aengaende niet met allen staet in de heylige Schrifture. 2. Om dat sulcks smaeckt na het Jodendom. 3. Om dat het strijt tegen verscheydene plaetsen van Godts woort, als Gal. 4. 10, 11. Col. 2. 16, 17.

d V. Als wy deselve niet hielden als voorbeelden, maer alleen als solemneele gedachtenissen, ende beteeckeningen van d'een of d'ander bysonder werck ofte weldaet Christi, als sijnen Doop, het eten van het Paeschlam, ende de instellinge des Nachtmaels, sijn begraeffenisse, sijne verscheydene verschijninge na sijne opstandinge, sijn tentatien hem van den Duyvel aengedaen, sijn inrijden tot Jerusalem, dat men noemt Palmen-Sondagh, sijn presentatie in den tempel. Luce 2. De bootschap des Engels van sijn ontfanckenisse. Luce 1. Het verschijnen der Wijse uyt het Oosten, Matth. 2. Sijn vluchten in Egypten, &c. soude het dan niet mogen bestaen?

A. Neen: want 1. Soo dese exceptie plaetse hadde, soo soude buyten alle twijffel de Apostel Paulus van dese sake gesproken hebben, want daer was de plaetse ende de gelegentheyt om van sulcks te spreken, maer het contrarie sien wy in sijn schriften. 2. Om dat men niet wel seggen kan, hoe men onderscheyt sal maken tusschen dese gedenckteeckenen of heylige observantien, ende tusschen de Sacramenten of de Sacramentalia, die de Papisten soo noemen.

d V. Wie zijn die gene, die in den Nieuwen Testamente Feesten willen hebben, ende deselve als vaststellen?

A. De Papisten.

d V. Welck zijn de Paepsche Feesten?

A. Deselve zijn veel ende verscheyden, ja byna ontelbaer. Sommige zijn allen gemeen: Sommige wederom particulier. De particuliere zijn oneyndelick: want daer is geen Stadt by die van 't Pausdom, of sy heeft hare bysondere Feesten; ja soo vele Parochien, Kapellen, Buerten, Wijcken, Dorpen ende Gehuchten, Broederschappen, Gilden als 'er zijn, soo veel bysondere Feesten hebben sy.

d V. Hoe onderscheyden sy hare Feesten?

A. Sommige zijn hy haer gelijck sy seggen, onder het gebodt van den Paus verordineert, welcke gehouden werden van de algemeyne Roomsche Kercke, ende dese zijn geteeckent met de roode letter in den Almanack; daer by komen de bysondere Feesten ende Kermissen van elcke Stadt, Dorp, Parochie, Collegie, Gilt, staet van mensche, ordre van Monnicken ende Bagijnen. Sommige daerentegen werden gehouden van de Christenen, *sub concilio*, dat is, als eenen raet, gelijck sy dat noemen. Dat zijn dan by haer als overtollige goede wercken ende verdiensten, gedaen niet volgens den regel van Godes Wet, maer volgens het voorschrift van de Euangelische Raden.

d V Waer voor houdt ghy alle de Feesten der Papisten?

A. Voor ongeoorloft.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om datse strijden tegen Godts woort. 2. Om dat sy deselve ten meestendeele den Heyligen toeeygenen, ja eenige aen soodanige Heyligen, die noyt in de werelt zijn geweest. 3. Om dat 'er vele Feesten van haer seer belachlick zijn, als het Feest van de seven slapers, Verloren-maendagh, S. Joris, Ursula, met de elf duysent Maeghden, ende andere meer, gelijck als uyt den Almanack kan verstaen werden. 4. Om dat vele Feesten onder haer niet anders zijn dan rechte Bacchus-dagen, die met smeeren, smullen, leckernijen, spelen, playsieren, doorgebracht werden: als daer zijn, Vasten-avont, S. Meerten, S. Niclaes, Drie Koningen, Witten-Donderdagh, Kermissen, Vrouwen-lichtmissen, de Sondagh na half Vasten, genaemt Dominica Lætare, of de dagh van de Roos, &c.

d V. Behooren alle vrome ende Godtsalige Christenen haer selven van soodanige feesten der Papisten te onthouden?

A Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 10. 7, &c. Ende en wort geen afgodendienaers, gelijckerwijs als sommige van haer, &c. Hos. 2. 17. met 1. Thess. 5. 22.

AENHANGHSEL VAN DEN KERCKENDIENST.

d V. Wie is de opperste herder ende regeerder van de Kercke?

A. De Heere Christus Jesus.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Hebr. 13. 20. De Godt nu des vredes, die den grooten Herder der schapen, &c. 1. Petr. 2. 25. ende 5. 4.

c V. Is Christus niet opgevaren ten hemel, en sit hy niet ter rechterhant Godts?

A. Ja. Col. 3. 1.

c V. Regeert hy dan evenwel hier beneden op der aerden sijn Kercke ende gemeynte?

A. Ja.

d V. Hoe doet hy dat?

A. Onsichtbaerlick ende sichtbaerlick.

d V. Hoe onsichtbaerlick?

A. Door sijnen Heyligen Geest, Joh. 14. 16, 17. ende 16. 13.

d V. Hoe sichtbaerlick?

A. Door den ordinairen Kerckendienst ende sijne Dienaers. Ephes. 4. 11, 12.

d V. Hoe veelderley Dienaers gebruyckt de Heere Christus tot de regeeringe van sijn Kercke?

A. Tweederley.

d V. Welck zijn die?

A. Sommige zijn principalicken bedienaers van geestelicke, sommige daerentegen van lichamelicke goederen.

d V. Hoe veelderley zijn de bedienaers van geestelicke goederen.

A. Tweederley.

d V. Welk zijn die?

A. Sommige zijn bedienaers van Godts woort, ende de Kerckelicke regeeringe: sommige van de Kerckelicke regeeringe.

d V. Hoe noemt ghy de bedienaers van Godts woort, ende de Kerckelicke regeeringe?

A. Predikanten, Herders, Leeraers, Dienaren des woorts.

d V. Hoe noemt ghy die gene, die alleen bedienaers zijn van de Kerckelicke regeeringe?

A. Ouderlingen.

d V. Welck zijn de bedienaers van lichamelicke goederen?

A. De Diakonen.

d V. Welck, of waer in is gelegen het ampt van een Predikant, Herder, ende Leeraar?

A. Het ampt van een Predikant kan en moet aengemerckt worden, of ten aensien van sijn leere, of ten aensien van sijn leven.

d V. Welck is het ampt van een Predikant ten aensien van sijn leere?

A. Het selve is ten deele publijck, ten deele particulier.

d V. Welck, of waer in is gelegen het publijcke leerampt van een Predikant?

A. 1 In de suyvere predikinge van Godts woort. 2. In wettige bedieninge der Sacramenten. 3. In een oprechte ende ernstige oeffeninge van de Kerckelicke discipline.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat het ampt van een Predikant is het woort Godts suyverlick te prediken?

A. Matth. 28. 19. Gaet henen, onderwijst alle de volckeren, &c. Marc. 16. 15.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat het ampt van een Predikant is de Sacramenten wettelick te bedienen?

A. Matth. 28. 19. Gaet henen, onderwijst alle de volckeren, deselve doopende, &c. ende Marc. 16. 16. 1. Cor. 11. 23.

V. Waer uyt bewijst ghy, dat het ampt van een Predikant is de kerckelicke regeeringe ende discipline wel ende ernstelick te oeffenen?

A. Matth. 18. 17. Ende indien hy deselve geen gehoor en geeft, soo seght het der gemeynte, &c. ende 16. 19.

d V. Welck, of waer in is gelegen het particulier leer-ampt van een Predikant?

A. In 't leeren by de huysen, dat is, de eenvoudige ende slechte luyden te onderwijsen, de onordentlicke ende lauwe te vermanen, de siecke ende krancke te vertroosten, de tegenpartijders den mont te stoppen, ende alsoo sorge te dragen, dat de wolven onder de schapen niet en komen. Eyndelicken

in twijfelachtige saken geestelicken raet ende advijsen uyt Godes woort te geven; ende op de gevallen der conscientie te antwoorden.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Actor. 5. 42. Ende sy en hielden niet op alle dage in den Tempel ende by de huysen te leeren, &c. ende 20. 20. 1. Tim. 4. 15. 2. Tim. 2. 15, 16. Tit. 1. 9, 11.

d V. Welck is het ampt van een Predikant ten aensien van sijn leven?

A. Dat hy zy van een vroom, stichtelick, ende Godtsaligen handel ende wandel, &c. Siet 1. Tim. 3. 2, &c. ende 4. 12. Tit. 1. 7.

d V. Is het predick-ampt wel nootsakelick?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Ephes. 4. 11. Ende deselve heeft gegeven sommige tot Apostelen, ende sommige tot Propheten, ende sommige tot Euangelisten ende sommige tot Herders ende Leeraers. 1. Timoth. 3. vs. 1, &c. Titum 1. vs. 5. 1. Petr. 5. vss. 1, 2. Apocal. 1. vs. 4. ende 2. 1. ende 3. 1, &c. 2. De nootsakelickheyt van de Kerck vereyscht het, dat'er sommige zijn dewelcke voorgaen in de woorde. 1. Thess. 5. 12. Hebr. 13. 17.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke de nootsakelickheyt van het predick-ampt loochenen?

A. De Enthusiasten ende Libertijnen.

d V. Wat is haer gevoelen in desen deele?

A. Sy seggen, datse alle dingen hebben uyt ende door den inwendigen geest, welcke sy noemen het inwendige woort; waer door sy versieren, dat Godt sonder middelen werckt in haer verstant.

d V. Waer uyt willen sy bewijsen, dat het predickampt niet nootsakelick is?

A. Joh. 6. 45. ende 1. Joh. 2. 27, &c.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. 1. In 't gemeen, dat die plaetsen het predickampt niet wechnemen, nadien de Heere de Predi-

kanten gebruyckt, als instrumenten. 1. Corinth. 1. 21. ende 3. 5. ende 2. Corinth. 6. 1. 2. In 't particulier: wat belanght de plaetse Joh. 6. 45. daer door en wort niet verstaen, dat Godt sonder middelen werckt inwendigh in 't verstant van den mensche, gelijck de Enthusiasten ende Vrygeesten drijven: want dat soude strijden tegen het gene de Apostel Paulus seyt, 1. Corinth. 1. 21. Maer dat de Heere door sijnen Heyligen Geest de predicatie des Goddelicken woorts in haer krachtigh maeckt, ende alsoo haer versiet met soodanige kennisse als haer ter saligheyt is van nooden. En wat belanght de plaetse 1. Joh. 2. 27. daer door wert niet verstaen, dat de geloovigen, aen dewelcke Johannis sijnen Sendtbrief schreef, gekomen waren tot een volkomen kennisse ende wetenschap. Maer alleenlick, datse niet van nooden hadden dat yemant haer leerde soodanige dingen, die sy alreede wisten, ofte de gronden der Christelicke leere, die sy alreede geleght hadden.

d V. Is het predick-ampt soo nootsakelick, dat een Kerck geen Kerck soude zijn, wanneer se geen Predikant heeft?

A. Neen: een Predikant gehoort wel tot de geheelheyt of volmaecktheyt, maer niet tot het wesen der Kercke. Het ordinaire predick-ampt is nootsakelick, van wegen de nootsakelickheyt des gebodts Godts, maer niet als een middel, sonder welck de gemeynte van haren Predikant berooft zijnde, of een geloovige ergens sonder Predikant levende ende stervende, niet soude konnen saligh worden.

d V. Hoedanige macht ende authoriteyt heeft het predick-ampt?

A. Een bedienende macht.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 3. 5, 7. Wie is dan Paulus, ende wie is Apollos, anders dan Dienaers, door welcke ghy gelooft hebt, &c. ende 2 Corinth. cap. 5. vs. 20. 1. Petr. 5. vs. 1. Siet verder hier van Vrage 84.

d V. Magh yeder een prediken die wil?

A. Neen.

d V. Wat wort'er dan vereyscht te mogen prediken?

A. Een bysondere roepinge ende sendinge.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Matth. 9. 38. Biddet dan den Heere des oogsts dat hy arbeyders in sijnen oogst uytstoote. Rom. 10. 15. Hebr. 5. 4. Jerem. cap. 23. vs. 21.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke loochenen, dat'er een bysondere roepinge ende sendinge om te mogen prediken, vereyscht wort?

A. De Socinianen.

d V. Wat is dan haer gevoelen in desen deele?

A. Dat yeder een, die maer de gave ende wetenschap heeft van Godts woort te verklaren ende uyt te leggen, sich selven daer toe magh begeven, alhoewel hy om sulcks te doen, niet bysonderlick en wort gesonden ende geroepen.

d V. Maer wat hebben de Socinianen tegen dese bygebrachte passagien, de bysondere roepinge ende sendinge vastsettende?

A. Tegen Rom. 10. 15. excipiëren sy, dat Paulus alleen spreeckt van sijnen tijt, doen de leere des Euangeliums noch nieuw ende ongehoort was, ende derhalven de sake selfs vereyschtede, dat die gene die deselve souden verkondigen, hare sendinge konden bewijsen. Maer terwijle ten desen tijt niet nieuws gebracht, maer de oude leere des Euangeliums voorgestelt wort, derhalven eenige bysondere sendinge ende roepinge niet nootsakelick zy.

d V. Wat soudt ghy hier op antwoorden?

A. 1. Gelijckerwijs altijt ende over al waerachtigh zijn ende sullen wesen die manieren van spreken, Hoe sullen sy dan hem aenroepen, in welcken sy niet gelooft en hebben? Ende hoe sullen sy in hem gelooven van welcken sy niet gehoort en hebben? Ende hoe sullen sy hooren, sonder die haer predicke? Soo moet men oock het selve oordeelen ende voor

vast houden van die manier van spreken, Hoe sullen sy predicken, indien sy niet gesonden werden? Want de predicatie des Euangeliums, niet alleen de Apostelen, maer oock andere Herders ende Leeraers toegeeygent wert, als te sien is Matth. 26. vs. 13. ende 28. 20. 2. Om dat daer door den Apostelen te laste geleyt wert, datse een nieuwe leere hebben geleert ende gepredickt, en dat valschlick; nadien de Apostelen niet hebben gelooft noch geleert buyten het gene in de Wet Mosis ende de Propheten geschreven is, als blijckt Actor. 24. 14. ende 26. 22. ende 28. 23 ende Rom. 1. 1. Derhalven soo en is de sendinge der Apostelen niet geweest een sendinge van een nieuwe leere, maer een bewijs der Goddelicke roepinge, en dat conform de roepinge der Propheten, dewelcke op de selfde wijse gesonden zijn: hoewelse niet nieuws, maer deselve dingen die Moses ende de Propheten gesproken hebben, insgelijcks gesproken, ende met hare pen onderteeckent hebben.

d V. Wat excipiëren sy tegen Hebr. 5. 4.?

A. Dat de Apostel daer alleen spreeckt van het Hoogepriesterschap Aarons, met het welcke het hedendage predickampt geen gemeenschap heeft.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Alhoewel de Apostel Paulus aldaer sprekende, in 't generael van het Hoogepriesterschap, dese sijne stellinge, Niemant neemt hemselven die eere aen, maer die van Godt geroepen wort, met het exempel Aarons verklaert, nochtans, dewijle de Apostel het Hoogepriesterschap van de gevolgen des H. Kerckendienst aldaer beschrijft, soo volght nootsakelick (en dat na den regel der Logijcken, dewelcke seggen, dat van gelijcke dingen het selfde oordeel zy) dat dese generale stellinge des Apostels, oock ten aensien van den Kerckendienst, waer van verscheyden soorten zijn, op deselfde manier tot andere Kerckendienaers, hoedanigh sy souden mogen wesen, bequamelick kan gepast worden, op welcke dat bysonderlick van den

Apostel op Aaron wort geappliceert: nadien geen ander exempel ter contrarie uyt de Propheten, de Apostelen, Euangelisten, ofte eenige andere Kerckendienaers van Godt wettelick erkent, uyt de H. Schrift voortgebracht kan werden. Want nergens leest men, dat yemant van deselve die weerdigheyt van de Kerckelicke bedieninge sonder Godes roepinge aengenomen heeft.

d V. Wat excipiëren sy tegen Jerem. 23. 21.?

A. Dat Godt aldaer handelt van de valsche Propheten, dewelcke roemden, dat sy Propheten waren van Godt gesonden, op datse wat nieuws, ende wat bysonders het volck souden voordragen.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Dit is een gantsch nietige exceptie: want door soodanige roemen van de nieuwigheyt haerder leere, hebben sy niet konnen bewijsen datse waren nasaten van de waarachtige Propheten, nadien Moses de overeenkomst sijnder Schriften met de voorgaende onbeschrevene openbaringen Godes van Adam af in sijn eerste boeck openbaerlick vertoont; ende Christus de oudtheyt der leere van de Propheten na Moses opgestaen, uyt des selfs overeenkominge met Moses leere verklaert. Matth. 7. 12. Luce 24. 27.

d V. Hoe veelderley is de roepinge ende sendinge die vereyscht wort in alle getrouwe knechten Godts, die geroepen worden tot de bedieninge van sijn Kercke ende gemeynte?

A. De roepinge kan aengemerckt werden, of inwendigh of uytwendigh.

d V. Wat noemt ghy de inwendige roepinge ende sendinge?

A. De roepinge die haer opsicht op Godt heeft, bestaende in een inwendige aenblasinge ende aendrijven des H. Geests tot het begeeren ende verlangen van den H. Kerckendienst, om den selven te bekleeden tot grootmakinge van den Name Godes, ende tot bevorderinge van onse ende der gemeynte saligheyt.

d V. Soude dan niemant tot den Kerckendienst mogen geoordeelt worden, by den welcken geene teeckenen ende betooningen van soodanigen drift des Geests bespeurt worden?

A. Neen.

d V. Doen dan sommige ouders wel, dewelcke tegen wil en genegentheyt van hare kinderen, deselve tot Predikanten willen maken?

A. Geensins.

d V. Wat noemt ghy de uytwendige roepinge ende sendinge?

A. Die roepinge die haer opsicht heeft op de menschen, bestaende in een uytwendige toestemminge, verkiesen, vorderinge, ende aendrijven der gemeynte Christi.

d V. Kan yemant wel sekerlick weten, of hy wettelick beroepen is of niet?

A. Ja.

d V. Waer by sal hy dat weten konnen?

A. Wanneer hy hemselven gantschlick heeft stille gehouden, ende noch directelick noch indirectelick yet in het selve heeft soecken te wege te brengen, het welck na ongoddelickheyt ende onwettelickheyt is smakende: maer den Heere sijnen Godt beyde het wercken, ende het uytvoeren van sijn beroepinge heeft bevolen; ende alsoo hem door middel der gemeynte van den Heere sijnen Godt is toegesonden.

d V. Maer konnen die menschen haer selven versekeren van een Goddelicke ende wettige roepinge, dewelcke van te voren alles gaen bejagen, beloopen ende bekruypen, om dese of gene beroepinge te bekomen?

A. Geensins.

d V. Waerom niet?

A Om dat soodanige luyden haer selven steken in het werck Godes, ende het principaelste deel van een wettige roepinge (welck in de krachtige werckinge des H. Geests tot d'een ofte d'ander beroepinge, ende

in de uytvoeringe van dien gelegen is) aen haer treccken. Ende daer beneven de Goddelicke voorsienigheyt komen te mistrouwen, nadien sy hare sake den Heere niet bevelen, maer selfs willen in de voorbaet zijn, even als of sy daer toe niet en souden geraken, by aldien sy selfs niet uyt en sagen, daer nochtans de Heere de sijne wel sal weten te vinden, die hy tot sijnen dienst wil imploijeeren ende gebruycken.

d V. Maer de menschen sullen seggen, dat de voorsienigheyt Godts niet om verre stoot het gebruyck der middelen, maer het selve volkomentlick vast set?

A. Het is soo, namelick, wettelicke middelen. Maer laet alle soodanige menschen eens aenwijsen dat dat wettelicke middelen zijn, die de Heere bevolen heeft by de hant te nemen.

d V. Zijn, en worden alle Dienaren-Godts van Godt geroepen op een ende deselfde wijse ende maniere?

A. Neen.

d V. Op hoeveelderley wijse ende maniere roept ende sendt Godt dan deselve?

A. De Heere onse Godt sendt ende roept sijne Dienaers, of immediatelick, of mediatelick, of extraordinaer, of ordinair.

d V. Wat noemt ghy de immediate roepinge Godes?

A. Waer mede eenige, om te leeren ende de Kercke te regeeren, van Godt geroepen worden, sonder stemme, hulpe, ende tusschenkomen van menschen.

d V. Noemt eens eenige die soo geroepen zijn?

A. Moses, Esaias, Jeremias, &c. in den Ouden Testamente, ende de Apostelen van Christo uytgesonden om het Euangelium te prediken in den Nieuwen Testamente.

d V. Wat noemt ghy een mediate roepinge Godes?

A. Waer mede Godt de Heere eenige tot sijnen dienst roept door een tusschenkomende dienst ende hulpe der menschen.

d V. Noemt eens eenige die soo geroepen zijn?

A. Aaron ende andere Priesters ende Leviten in

den Ouden Testamente, ende in den nieuwen Testamente, Timotheus, Titus ende andere Leeraers, als oock de Ouderlingen ende Diakonen in de particuliere gemeynten van Jerusalem, Actor. 6. van Philippi, Phil. 1. 1.

d V. Wat noemt ghy een extra-ordinaire roepinge Godes?

A. Waer mede eenige, met extra-ordinaire gaven boven het gemeene lot van andere dienaers van Godt begaeft zijnde, van hem buyten de gemeene ordre ende regel van voorgaende Dienaers tot de bedieninge van sijn Kercke geroepen werden.

d V. Noemt eens eenige die soo geroepen zijn?

A. De Propheten, Prophetessen, Apostelen ende Euangelisten.

d V. Wat noemt ghy een ordinaire roepinge Godes?

A. Waer mede eenige met ordinaire gaven van Godt versien zijnde, van hem tot den ordinairen ende gemeenen dienst van sijn Kercke geroepen worden.

d V. Noemt eens eenige die soo geroepen zijn?

A. De Priesters ende Leviten onder de Wet, gelijck oock is de roepinge der Herders ende Leeraers, Ouderlingen, ende Diakonen in de tijden des Nieuwen Testaments, selfs ten desen hedigen dage.

d V. Wat voor Dienaren Godts zijn de Propheten geweest?

A. De Propheten zijn geweest extra-ordinaire dienstknechten Godts, dat is, extra-ordinairlick tot den dienst sijner Kercke geroepen, begaeft met een onfeylbare waerheyt haerder leere, als oock met de gave ende verlichtinge van toekomende dingen onfeylbaerlick te voorseggen, welcke gave sy continueel ende geduerigh gehadt hebben, alhoewel sy niet altijt propheteerden: gelijck een Raetsheer niet ophoudt een Raetsheer te zijn, alhoewel hy niet altijt raet geeft, of in den Raet sit.

d V. Alle die gene, dewelcke geprophetteert ende eenige dingen voorseyt hebben, zijn die waerlick Propheten Godt geweest?

A. Neen: want het woort in 't ruym genomen zijnde, wort yemant een Propheet genoemt den welcke de Heere somtijts ende voor eenen tijt instort de wetenschap van toekomende ende onbekende dingen, door d'een of d'ander verlichtinge ende openbaringe, sonder dat hy nochtans is een geheylight Propheet Godts, gelijck te sien is in Bileam, Num. cap. 23. Saul, 1. Sam. 10. vs. 11. Cayphas, Joh. 11. 50, 51.

d V. Waer by sal men dan de waerachtige Propheten Godts van soodanige onderscheyden?

A. 1. De Propheten Godes hebben vrywilligh ende met een volkomen genegentheyt haerder herten, oock met goet verstant ende toestemmen gepropheteert; doch de andere soo niet, als in Bileam, Numer. 23. te sien is. 2. De Propheten Godts hebben de gave van propheteeren geduerigh ende voor altijd gehadt, de andere niet. 3. De Propheten Godes hebben de gaven van propheteeren als oock ten aensien van hare salighmakende leere gehadt onfeylbaer, de andere niet. 4. De Propheten Godes hebben niet alleen een geduerige ende onfeylbare gave gehadt, soo ten aensien van hare prophetien, als oock ten aensien van de salighmakende leere, die sy het volck hebben voorgedragen, maer sy zijn oock saligh geworden, Luce cap. 13. vs. 28. de andere niet

d V. Hoe worden de waerachtige Propheten Godes gedeylt?

A. In Propheten des Ouden, ende in Propheten des Nieuwen Testaments.

d V. Welck zijn de Propheten des Ouden Testaments?

A. 1. De Patriarchen, die onfeylbarelick het woort Godts verkondighden, welcke oock de Heere in gesichte, droomen, &c. toekomende dingen openbaerde, gelijck in Abraham, Genes. 20. vs. 7. Joseph, Genes. 40. ende 41. in Jacob, Genes. 49. ende andere te sien is. 2. Soo zijnder Propheten geweest, dewelcke ten aensien van de Patriarchen latere Propheten genoemt wierden, en zijn die Propheten geweest, daer

van het Oude Testament gewagh maeckt van Moses af tot Malachiam toe, het zy datse eenige boecken hebben geschreven ende ons hebben nagelaten, het zy datse alleen het volck Godts hebben onderwesen, ende toekomende dingen hebben voorseyt, gelijck het Oude Testament hier en daer vele ende verscheydene diergelijcke Propheten voordraeght, als Gad, 2. Sam. 24. 11. Ahia de Siloniter, 1. Reg. 11. 29. Siet oock 1. Reg. 13. 1. 2. Par. 11. 2. ende 16. 7. ende 19. 2, &c

d V. Waren alle de Propheten des Ouden Testaments alleen begaeft met de extra-ordinaire hulpe ende bystant Godes van toekomende dingen onfeylbaerlick te voorseggen, ende de salighmakende leere te openbaren?

A. Neen.

d V. Wat hadden dan sommige meer?

A. Sommige vervateden daer beneven extra-ordinairlick ende op een uytstekende wijse alle ordinaire dienst der Priesteren ende der Leviten, door een bysonder ingeven ende bevel des Heeren, Exod 29. vs. 11. Alsoo heeft Moses geoffert, Levit. cap. 8. vs. 14, &c. Insgelijcks Elias, 1. Reg. 18. 32. Soo heeft oock David mogen offeren.

d V. Zijn de Propheten des Nieuwen Testaments al te samen van een ende deselve conditie geweest?

A. Neen.

d V. Wat onderscheyt is dan tusschen deselve?

A. Sommige zijn formeele ende volkomene Propheten geweest, gelijck de Apostel Johannes in sijn Openbaringe. Sommige soodanige, datse soo nu en dan eenige toekomende dingen voorseyden ende bekent maeckten, gelijck Agabus, dewelcke voorseyt heeft den grooten hongersnoot, dewelcke wesen soude onder den Keyser Claudio, Actor. 11. 28. Insgelijcks de banden Pauli, Actor. 20. 10. Semmige wederom zijn geweest Propheten, niet om datse dese of gene dingen voorseyden, maer om datse hare ordinaire

ende gemeene leere, welcke sy leerden, tot stichtinge ende opbouwinge der gemeynte vermenghden met voorseggingen van dese of gene toekomende dingen. Soo heeft de Heere Christus in 't voorstellen van sijne leere vele toekomende dingen voorseght, als te sien is Matth. 24. ende 25 Luce 21. ende elders. Gelijck oock de Apostelen, ende die gene die de boecken des Nieuwen Testaments hebben geschreven, ende onder die alle de Apostel Paulus, die voorseght heeft de bekeeringe der Joden, Rom. 11. 24, 25, 26. De toekomste Christi om te oordeelen, 1. Thess. 4. 16. Het laatste oordeel, 2. Corinth. 5. 10. ende 1. Cor. cap. 15. vss. 51, 52, &c. Dat'er sware wolven in de Kercke Godts souden opstaen, Actor. 20. vs. 29. Van de komste des Antichrists, 2. Thess. 2. ende meer andere diergelijcke dingen. Petrus, 2. Petr. cap. 2. vs. 1. ende 3. 3, 10. Eyndelick soo zijn sommige Propheten genoemt dewelcke van Godt begaeft zijn geweest, om de sware plaetsen van de Schrifture duydelick te verklaren, ende bequamelick tot stichtinge van de Kercke te appliceeren: en soodanige Propheten zijn het daer van de Apostel spreeckt 1. Corinth. 14. 29, &c.

d V. Wat zijn de Apostelen geweest voor Dienaren Godts?

A. De Apostelen zijn van Christo immediatelick, ende buyten de gemeyne ordre, als gemeene uytroepers des Euangeliums gesonden, om door de gantsche werelt het fundament van de Algemeyne Kercke, welck is Christus, te leggen.

d V. Zijn de Apostelen onfeylbaer geweest in haren dienst?

A. Onfeylbaer zijnse geweest ten aensien van hare leere, maer niet ten aensien van haer leven, daden, ende manieren.

d V. Waer uyt bewijst ghy, datse onfeylbaer geweest zijn ten aensien van hare leere?

A. Joh. 16. 13. Maer wanneer die sal gekomen zijn,

namelick de Geest der waerheyt, hy sal u in alle de waerheyt leyden. 1. Cor. cap. 7. vs. 40. ende 11. 23. Gal. 1. 1. ende 2. 8. 2. Petr. 1. 21.

d V. Waer uyt bewijst ghy, datse niet onfeylbaer zijn geweest ten aensien van haer leven, daden ende manieren?

A. Uyt het exempel Pauli, Actor. 15. vs. 39. ende des Apostels Petri, Galat. 2. 11.

d V. Maer de Apostelen hebben nochtans swaerlick gedwaelt: want sy hebben gedroomt een aertsch Koninckrijck, selfs na Christi verrijsenisse, hoe zijnse dan onfeylbaer geweest ten aensien van hare leere?

A. De Apostelen moeten aengemerckt werden niet in den staet der belofte ende toesegginge, in den welcken sy hebben konnen dwalen, ja oock gedwaelt hebben; maer in den staet der vervullinge, in den welcken sy niet hebben konnen dwalen, veel min datse gedwaelt souden hebben.

d V. Wat noemt ghy den staet der beloften ende toesegginge?

A. Dien staet, daer in de Apostelen waren doen de Heere Christus by haer was, soo voor als na sijn doot.

d V. Wat noemt ghy den staet der vervullinge?

A. Dien staet, daer in de Apostelen gekomen zijn na Christi hemelvaert, na datse op het Pincxter-feest, volgens de belofte ende toesegginge Christi, extra-ordinairlick met den H. Geest zijn vervult geworden, ende des selfs extra-ordinaire gaven hebben ontfangen. Actor. 2. 1, 2, 3.

d V. Is den dienst der Apostelen egael geweest, dat is, zijn de Apostelen van gelijcke macht ende authoriteyt geweest?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Matth. 10. 1. Ende sijne twaelf discipelen tot hem geroepen hebbende, heeft haer macht gegeven, &c. ende 28. 20. Joh. 20. vs. 23. Actor. 1. 8. 2. Corinth. 11. 5.

d V. Maer is'er gantsch geen onderscheyt geweest tusschen de Apostelen?

A. Gantsch niet ten aensien van de essentiële ende wesentlicke macht, ende het wesentlicke ampt haerder bedieninge: alhoewel daer eenigh onderscheyt onder deselve geweest is, ten aensien van eenige uyterlicke gaven ende roepinge, dewelcke sommige eerder gebeurt is, doch dat en doet niet tot het Apostelschap, alsoo de Apostel Paulus daerom geensins de minste wil genoemt werden. 1. Cor. 15. vss. 8, 9, 10.

d V. Heeft dan den Apostel Petrus niet eenige weerdigheyt gehadt boven de andere Apostelen, ende niet als het hooft van de andere Apostelen geweest?

A. Neen: en genomen (het welck nochtans valsch is, ende van die van 't Pausdom niet kan bewesen werden) Petrus hadde soodanigh een authoriteyt ende macht gehadt over de andere Apostelen, gelijck die van 't Pausdom sustineeren, soo en volght evenwel niet dat de Paus heeft die selve macht die Petrus gehadt heeft: want by exempel, Petrus is geweest onfeylbaer ten aensien van sijne Apostolische bedieninge, nochtans is die onfeylbaerheyt niet gederiveert ende afgedaelt op den Paus, nadien het noch ten desen dage by die van 't Pausdom niet vast gestelt is dat den Paus niet dwalen kan; ja sommige Pausen hebben schricklick ende grof gedwaelt in de funtamenteele stucken der saligheyt, gelijck de historien bekent maken. Siet van dese sake breeder Vrage 50. ende 54.

d V. Wat zijn de Euangelisten voor Dienaren Godts geweest?

A. Sommige zijn geweest Goddelicke Schrijvers van de Euangelische historien, aengaende het leven ende doot, woorden ende daden onses Salighmakers Jesu Christi, gelijck Mattheus, Marcus, Lucas, ende Johannes: behalven dat Mattheus ende Johannes oock Apostelen zijn geweest. Sommige wederom zijn van de Apostelen gesteld ende verkoren geweest door een Apostolische authoriteyt, om te gelijck met haer het

Euangelium te prediken, ende daerom haer als hare mede-arbeyders volghden, ende oock hier ende daer gesonden wierden als Apostolische hulpers, op datse souden de Kercken besoecken, vermanen, ende ordineeren die dingen die van nooden souden mogen wesen tot het gene noch soude mogen ontbreken, Tit. 1. 5. Gelijck daer geweest zijn Barnabas, Silias, Philippus, Timotheus, Titus, Epaphroditus.

d V. Zijn de Euangelisten dan niet voor altijd d'een of d'ander Kercke toege-eygent geweest, als ordinaire Herders ende Leeraers?

A. Neen. Titum 1. 5.

d V. Hoe worden de Dienaren Godts, die op een ordinaire wijse ende maniere voorhenen van Godt geroepen zijn geweest, bequamelick onderscheyden?

A. In ordinaire Dienaren Godts des Ouden Testaments, ende in ordinaire Dienaren Godts des Nieuwen Testaments.

d V. Hoe worden de ordinaire Dienaren Godes des Ouden Testaments aengemerckt?

A. Of voor Mosen, of na Mosen.

d V. Zijn de Patriarchen de ordinaire Dienaren Godts geweest voor Mosen?

A. Neen: maer extra-ordinaire, daer van sy oock Propheten genaemt werden. Genes. 20.

d V. Waer in was der selver dienst gelegen?

A. Sy oeffenden het ordinarisch Priester ampt ende leer-ampt, ende het extra-ordinarisch Prophetisch-ampt onder haer huysgesinnen ende geslachten, en dat met en door een Goddelick recht. Van het Priester-ampt kan afgenomen werden uyt het exempel Melchisedechs, die geweest is uyt het huisgesin der Patriarchen, ende een Koninck ende Priester des Alderhooghsten, Genes. cap. 14. vs. 18. Van het leerampt siet Genes. 18. 19. Van het extra-ordinairisch Prophetisch-ampt, ende onfeylbaerheyt in de leere. Gen. 20. 7. Jud. 14. 15.

d V. Wie, ende hoedanigh waren dan de ordinaire Priesters ende Leeraers?

A. Daer van en seyt de Schrift niet, alhoewel het waerschijnlick is, dat'er eenige Leeraers ende Priesters geweest zijn behalven de Patriarchen.

d V. Welck zijn de ordinaire Dienaren Godts geweest na Mosen?

A. De Priesters ende Leviten.

d V. Welck is het eygen ampt ende bedieninge der Priesteren geweest?

A. Voor het volck te offeren ende te bidden, Num. 6. vs. 15, &c. Hebr. 5. 1, 2, 3. Sy hadden oock met de Leviten gemeyn het volck Godts te leeren. Levit. 10. 11. 2. Par. 19. 8. Mal. 2. 7.

d V. Welck is geweest het ampt ende de bedieninge der Leviten?

A. 1. Datse de Priesters hielpen in eenige dingen ontrent de offerhanden, ende den Tabernakel met al sijn gereetschap waernamen: insgelijcks de wacht voor de tente der t'samenkomste hielden, ende meer andere diergelijcke dingen, gelijck te sien is Num. 1. vs. 49. ende 3. 6, 7, 8, 9. Deut. 10. 8. ende 18. 2, 4. Item, Exod. 25. 14. Num. 4. 15. ende 7. 9. Doch tot de offerhanden en wierden sy niet toegelaten, als te sien is Num. 3. 10. ende 16. 9, 10. ende 18. 3. &c. 2. Datse leerden het volck Godes, Deuter. 33. 10. Ja sy waren uytleggers van het Goddelicke recht, beyde politijcke ende kerckelicke, als te sien is 2. Par. 19. 8.

d V. Zijn die ordinaire Dienaren Godes, soo Priesters als Leviten, al te samen van een gelijcke macht ende authoriteyt geweest?

A. Neen: want onder de Priesteren ende Leviten zijn hoofden der Priesteren ende Leviten geweest, als te sien is 1. Par. 15. 12, 16, 17. Soo was'er oock eenen Hoogenpriester, als te sien is Exod. 28. 1. ende 29. 4. dewelcke geweest is een voorbeelt onses Salighmakers Jesu Christi, als blijckt Hebr. 9. 7, 11.

d V. Welck ende hoedanigh zijn de ordinaire Dienaren des Nieuwen Testaments?

A. Herders, Leeraers, Ouderlingen, Diakonen.

d V. Welck is geweest het ampt ende de bedieninge der Herders?

A. Sij waren uytdeylders des Goddelicken woorts, met sekere Kerken te leeren ende te regeeren, mediatelick van de gemeynten ende de voorgangers ofte opsienders der selver verkoren, ende van de Apostelen of Euangelisten gestelt, gelijck geschreven wert Act. 6. ende 13. ende 14. ende 20. 28. 1. Tim. 3. 1. ende 4. 17. Titum 1. 5, 6. 1. Petr. 5. 1, 2.

d V. Welck is geweest het ampt ende de bedieninge der Leeraers?

A. Sy waren navolgers van de Propheten des Nieuwen Testaments, dewelcke begaeft zijnde met de kennisse van verscheyden talen, wetenschappen ende historien, de H. Schrifture, volgens de overeenkominge des geloofs, uytleydeden ende verklaerden, ende deselve op een bequame wijse andere voorstellende, van de verdorventheden der Ketters, ende lasteringen der ongeloovigen afsonderden ende suyverden. Welcke daerom de Apostel Paulus van de Herders onderscheyt, dat gene in de leere ende bestraffinge, om het geloove van de swacke te versterken: dese daerentegen in de verbeteringen ende vermaninge, om het leven, van de gene die sondighden, te verbeteren, haren arbeyt insonderheyt aenwendeden. Waerom oock gene het ampt van leeren, dese het ampt van vermanen toegeeygent wert. Rom. 12. 7, 8.

d V. Wat naem wort gemeynlick dese verkondigers des Euangeliums, soo extra-ordinaire, als ordinaire, van den Apostel Paulo gegeven?

A. Den naemvan Dienaers, 1 Cor. 3. 5. ende 4. 1. 1. Tim. 4. 6. Opsienders, Actor. 20. vs. 28. 1. Tim. 3. 1. ende Ouderlingen, 1. Tim. 5. 17. Titum 1. 5. ende 1. Petr. 5. 1.

d V. Zijnder noch niet eenige andere soorten ende

ordre van Dienaren des Euangeliums boven de gene die nu verhaelt zijn?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Om dat Godes woort geen andere soorten ende ordren van Dienaren meer en kent, als blijckt Ephes. 4. 12, 13. ende andere texten hier te voren aengewesen.

d V. Wat dunckt u dan van de Hierachie der Papisten, bestaende in Paus, Kardinalen, Patriarchen of Primaten, Aertsch-bisschoppen, Prelaten of Bisschoppen, Archi-diakonen, Proosten, Archi-priesteren, Mispriesteren, Zielpriesteren, Kanoniken, Kapellanen, Onder-diakonen, Exorcisten?

A. Godes woort en kent die niet. Van dewelcke al te samen wy oock alhier niet verder willen spreken, maer om kortheyts wille overgaen.

d V. Zijn de Dienaren des Euangeliums al te samen van gelijcke macht ende authoriteyt?

A. Ja.

d V. Zijnder dan geen Bisschoppen onder deselve, dat is, soodanige dewelcke zijn Herders der Herderen, ende welcke vele Kercken onder haer hebben, ja die alleen ende eygentlick Herders zijn, ende over alle Kercken onder hare resorte alleen regeeren?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, die dat sustineeren ende drijven?

A. Die van 't Pausdom en andere.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen dat'er soodanige Bisschoppen niet en zijn?

A. Matth. 20. 26. Doch alsoo en sal 't onder u niet zijn, &c. Luce 22. 25. 1 Petr. 5. 1.

d V. Hebt ghy oock niet eenige redenen tegen soodanige Bisschoplicke macht ende heerschappije?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. 1. Om dat soodanige ordre van Dienaren Godts

nergens blijckt in de heylige Schrifture, ende voornamentlick niet in die plaetse in welcke de grootste occasie soude zijn om van soodanige ordre te spreken, als Ephes. 4. 11. ende 1. Tim. 5. 17. 2. Om dat soodanige ordre strijt tegen de Schriftuer, soo ten aensien van den naem, als oock ten aensien van de sake selfs, want Ouderlingh ende Bisschop, dat is, Opsiender, is een ende het selfde, als blijckt Act. 20. 28. 1. Thess. 5. 12. vergeleken met Hebr. 13. 17. Tit. 1. 5, 7. 1. Petr. 5. 1, 2. 3. Om dat in eene kerckelicke vergaderinge verscheydene Bisschoppen of Opsienders geseght worden te zijn, als te sien is Act. 20. 28. Phil. 1. 1. Het welck is tegen de Bisschoplicke macht ende regeeringe. 4. Om dat de macht, dewelcke eygentlick in de Bisschoplicke regeeringe is gelegen, soo ten aensien van de ordre ende regeeringe, als oock ten aensien van des selfs jurisdictie ende gerechtigheyt velen toegeschreven wort: ten aensien van de ordre ende regeeringe sien wy 1. Thess. 5. 12. met Hebr. 13. 17. 1. Tim. 4. vs. 14. Ten aensien van de jurisdictie ofte gerechtigheyt, sien wy Matth. 18. 17. 1. Corinth. 5. 2. ende 2. Cor. 2. 7. 2. Thess. 3. 14. 5. Om dat dese ordre soo gestelt ende gebruyckt zijnde, altijt is vermenght ende overgoten geweest met een Goddelicke tegenstrijdinge. Dat dese ordre altijt vermenght ende overgoten is geweest met een Goddelicke tegenstrijdinge, blijckt hier uyt: 1. Om dat vele Godtsalige, seer geleerde, ende aldermeest conscientieuse mannen dese ordre verworpen hebben, ende deselve niet hebben willen aennemen: ende vele, als sy het aengenomen hadden, haer selven daer in niet en genoeghden. Soo het een wettelick ende eerlick werck geweest hadde, waerom souden dan die vrome ende Godtsalige mannen dat soo wel niet aengenomen hebben als de andere? Sy hebben niet verworpen het prediken van Godts woort, noch het weyden ende waernemen van de ziele der menschen, maer die maniere van

regeeren: Sy hebben niet willen aennemen die uytnementheyt ende heerschappije over andere Kercken, ende andere Dienaren Godts. 2. Om dat vele uytstekende mannen, ten tijde van de Oudtvaders tot den tijt der reformatie, ende daer na, dese maniere van regeeren afgeleyt hebben. Soo sy geweten hadden datse door dat werck van die Bisschoplicke regeeringe Gode dienden, waerom souden sy dan dat nedergeleyt hebben? Wie soude willen nederleggen sijnen dienst, daer mede hy weet dat hy Godt dient? Sy en hebben geen walginge gehadt aen het prediken van Godts woort, maer aen die maniere van regeeren. 3. Om dat dese ordre met weynigen zegen Godes vergeselschapt is geweest, blijckt hier uyt dat die Kercke gefloreert ende gebloeyt heeft in getale, Godtsaligheyt, geloove, ende oock vrede, alwaer dese maniere van regeeren niet geweest is; de andere daerentegen niet, die deselve gehadt hebben: gelijck afgenomen kan werden uyt de Fransche, Schotsche, Nederlantsche, &c. Kercken, die dese maniere van regeeren verworpen hebben, ende daerom oock boven andere Kercken uytstekende zijn geweest. Nergens dan is grooter ende meerder vrede, als alwaer die Bisschoplicke heerschappije niet en is.

d V. Nochtans leest men in de Schriftuer van Opsienders, dat is, Bisschoppen. Actor. 20. 28. 1. Tim. 3. 1. Tit. 1. 7.?

A. Het woort Bisschop ofte Opsiender beteeckent, volgens het gebruyck der Schrifture, Opsienders, beyde die regeeren ende arbeyden in den woorde. Actor. 20. vs. 28. 1. Tim. 5. 17. Titum cap. 1. vs. 7.

d V. Nochtans zijn Timotheus ende Titus Bisschoppen geweest?

A. Dat moest bewesen worden.

d V. Dat blijckt Tit. 1. 5. want Paulus seyt daer, dat hy Titum in Creta gelaten heeft, op dat hy het gene noch ontbrack te rechte brengen soude, ende van Stadt tot Stadt Ouderlingen soude stellen?

A. 1. Daer uyt en volght niet dat Titus Bisschop geweest is, want de gemeynte stelt Predikanten, soude derhalven moeten volgen, datse hooger is als de Bisschoplicke macht. 2. Titus bestelde ende bracht alles te rechte niet door sijn eygen authoriteyt, maer door last der Apostelen, welcker gesante hy was, ende hy heeft niet alleen in Creta, maer oock in andere plaetsen de kerckelicke saken te rechte gebracht. 3. Den dienst Titi was extraordinair, namelick den dienst eens Euangelists. 4. Daer staet niet dat Titus dat alleen gedaen heeft: soo soude nu oock aen d'een of d'ander Predikant, voornamentlick van den Præses van de vergaderingen der Predikanten konnen geschreven worden. 5. Soo soude men die van 't Pausdom konnen vragen, of een Monnick van haer gesonden in Oosten of Westen, om yet in de kerckelicke saken te bestellen, daerom een Bisschop zijn sal: sy sullen seggen neen. Soo seggen wy oock dan, dat hier uyt gantsch niet kan besloten werden, dat Titus Bisschop soude geweest zijn, nadien hy van de Apostelen gesonden was om alle dingen te bestellen.

d V. Maer maeckt de Apostel Paulus geen onderscheyt tusschen Predikanten en Predikanten, 1. Tim. 5. 17. en verstaet hy niet, door die gene die arbeyden in den woorde ende leere, de Bisschoppen?

A. Geensins.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. 1. Om dat hier uyt dan volgen soude, dat diegene die luijer en trager arbeydeden in den woorde ende leere, dubbele eere waerdigh soude zijn. Het welcke gantsch absurd ende ongerijmt is, ende t'eenemael buyten de meeninge des Apostels; alsoo hy de hooghste wackerheyt ende vlijtigheyt van alle Opsienders ofte Predikanten vereyscht, 1. Tim. 3. 3. Waer uyt dat wy veel eer souden mogen besluyten dat de luije ende trage Predikanten dubbele censure ende straffe weerdigh waren. 2. Soo strijt dit tegen de Bisschoppen genoeghsaem, nadien sy haer niet veel be-

moeijen met het prediken van Godts woort, maer de meeste van haer sulcks somwijlen by occasie doen, ofte wanneer het haer wel gelust ende gelieft, sendende ondertusschen d'een ofte d'ander Kapellaen: gelijck de practijcke der selver dies aengaende overvloedigh bekent maeckt.

d V. Wie verstaet dan de Apostel door de Ouderlingen die wel regeeren?

A. Niet de Herders ende Leeraers, maer die gene, dewelcke neffens de Dienaren van Godts woort dat alleen besorghden, dat alle dingen wel ende stichtelick in de gemeynte geschiededen, ende alle ergerlicke ende aenstootelicke dingen uyt der gemeynte wierden wechgenomen, waer van daen de bedieninge van soodanige van den Apostel genoemt wert regeeringe, 1. Cor. 12. 28.

d V. Hoe veel dingen worden vereyscht tot een Wettelicke beroepinge, voor soo veel deselve is gelegen in de uytwendige consenteeringe ende toestemminge der gemeynte?

A. Twee.

d V. Welck zijn die?

A. Verkiesinge, ende verordineeringe der verkorenen tot het predick-ampt.

d V. Hoedanige personen moeten verkoren worden tot het predickampt?

A. Wat haer leven belanght: sy moeten soo gestelt zijn gelijck de Apostel deselve beschrijft, 1. Tim. 3. 1, &c. ende Tit. 1. 7, 8. ende wat de leere aengaet: sy moeten gesont zijn in de leere, sy moeten begaeft zijn met een grondige kennisse der Theologie, als oock met een redelicke welsprekentheyt om deselve de gemeynte voor te dragen, ten eynde sy bequamelick magh onderrecht ende onderwesen werden.

d V. Soude niet mogen verkoren worden tot den Kerckendienst, dewelcke sich selven in 't Pausdom met de sonden van afgoderije ende andere schandelicke

manieren van doen (die by haer voor deughden der religie gehouden worden) besmet heeft?

A. Hy magh daerom niet geweert worden, nochtans moet men toesien welcke dat men aenneemt, ende deselve ten minsten voor eenen tijt beproeven, ofse ondertusschen dit of dat niet en doen het welcke na het Pausdom smaeckt.

d V. Soude niet mogen verkoren worden, dewelcke van publijcke fouten, die yemant by de menschen infaem maken, beschuldight is, doch die noch niet is overwonnen, maer welckers sake noch banckvast is?

A. Ordinairlick niet: en wat is het van nooden soodanige te verkiesen; dewijle daer andere eerlicke onbesproken mannen genoegh te bekomen zijn.

d V. Soude niet wederom mogen verkoren worden, dewelcke van wegen sijne infame stucken is overwonnen ende eenmael afgeset?

A. Neen: want 1. de Apostel wil hebben dat een Opsiender sal hebben een goede getuygenisse van die gene die buyten zijn, 1. Tim. 3. vs. 7. Nu, hoe kan die gene die eens afgeset is, een goede getuygenisse hebben van die gene die buyten zijn. 2. Om dat haer de particuliere menschen aen soodanigen Opsienders ergeren: want met wat authoriteyt sal soodanige de Kerckelicke discipline voorstaen, ende in 't bysondere sijne schapen van wegen hare ongeregeltheden bestraffen? Hoe sullen sijne woorden by deselve plaetse grijpen? Het sal zijn, Medicijnmeester heelt u selven.

d V. Soude wel mogen verkoren worden, dewelcke met grondige kennisse ende wetenschap der Theologie niet begaeft zijn?

A. Neen: want hoe sal die een Leeraer zijn van andere, die selfs de religie niet wel en weet? Ja hoe sal die de wolven van sijne kudde weeren, ende de tegensprekers den mont stoppen, Tit. 1. 10, 11. ende allerley menschen conscientien in alle twijfelingen of misverstanden informeeren. Col. 1. 18.?

d V. Soude die wel mogen verkoren worden dewelcke

met een merckelick gebreck sijns lichaems van den Heere besocht is?

A. Neen: 't en zy dat hy seer uytstekende is in gave, yver ende Godtsaligheyt, ende andere daer in is te boven gaende: of dat men andere bequame Leeraers niet en kan bekomen.

d V. Soude niet mogen verkoren werden die blint is?

A. Neen: 't en ware by het hooghste gebreck van Predikanten: als men onder de siende niemant kan vinden, die tot dit ampt eenighsins bequaem ware.

d V. Aen of tot wien gehoort eygentlick de verkiesinge van een Predikant?

A. Tot de gemeynte.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Actor. 14 23. Ende als sy haer in elcke gemeynte met opsteken der handen Ouderlingen verkoren hadden, &c. 1. Tim. 5. 22. 2. Om datse is de Bruyt Christi, ende by deselve de sleutelen des Koninckrijcks te vinden zijn, Matth. 16. vs. 19. ende 18. 18. 2. Corinth. 2. 6, 7, &c.

d V. Behoort de verkiesinge van een Predikant tot de Overigheyt ende Magistraet?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat de verkiesinge van een Predikant is een puer Kerckelicke ende geestelicke sake, ende het ampt van de Overigheyt politijck ende wereltlick. Het ampt van de Overigheyt gaet wel ontrent de kerck, om alle kerckelicke saken te maintineeren, waerom de Overheden oock Voester-heeren van de kercke genoemt werden, maer niet in de kercke.

d V. Nochtans leest men, 1. Reg. 2. 26, 27. dat de Koninck Salomo den Priester Abjathar heeft afgeset van sijn Priesterschap?

A. 1. Salomo en is niet alleen een Koninck geweest, maer oock een extra-ordinaire Propheet, en soude derhalven dese afsettinge Abjathars (soo die geschiet waer) niet geschiet zijn alleenlick als van een Koninck,

maer oock als van een extra-ordinair Propheet. 2. Salomo heeft hem niet afgeset directelick, maer indirectelick ende by gevolgh, nadien hy hemselven besondight hadde tegen de Koninckliche Majesteyt, als hebbende t'samenrottinge gehouden met Adonia, sonder last ende bevel des Konincks Davids, 1. Reg. 1. 7. In welcke regarde alle menschen, soo wereltlicke als geestelicke de politijcke macht onderworpen zijn, als Paulus aenwijst Rom. 13. 1.

d V. Maer moet de Overigheyt dan gantsch niet in de verkiesinge ende beroepinge van een Predikant gekent worden?

A. Ja.

d V. Hoe verre?

A. Voor soo veel belanght de approbatie der beroepinge, ofte des beroepen persoons.

d V. Is dan de approbatie van de Overigheyt nootsakelick neffens de verkiesinge ende roepinge?

A. Neen: doch wel verstaende daer de Religie ende Kercke openbaer is, dat de Magistraet, soo hy wil, aldaer magh kennisse ende wetenschap hebben, of de Predikant, die beroepen is, een goet borger ende inwoonder zy ofte niet: het welck alle Magistraten als Magistraten, ('t zy Heydensche, 't zy Mahummedische, 't zy Kettersche) sonder onderscheyt toekomt, ende dat over alle Leeraers van alle vergaderingen, van allerley gesintheyt. Want nadien de Predikant voorgaet in den woorde, ende het volck leydet, soo magh de Magistraet daer op letten, als het noodigh is, dat'er niet geschiede met prejuditie tegens de politie. Een Predikant dan moet tweesins aengemerckt werden, of als Predikant, of als een borger. Soo ghy hem aenmerckt als Predikant, soo en staet hy, ten aensien van sijnen dienst ende beroepinge, directelick onder geen oordeel van de Magistraet, maer soo staet hy onder Christo, wiens gesante hy is, 1. Corinth. 4. 1. ende 2. Corinth. 5. 20. Ende onder de bruyt Christi ofte de gemeynte, tot wiens dienst hy beroe-

pen wert. Soo ghy hem aenmerckt als een borger ofte inwoonder, in soo een politie woonende, verkeerende ende sijnen dienst bekleedende, soo staet hy onder de Magistraet gelijck alle andere inwoonders. Rom. 13. 1. En magh dienvolgens soo weinigh sijn sitplaetse of wooninge nemen onder d'een of d'ander politie, tegen ordre ende goetvinden van de Overigheyt, als d'een of d'ander particulier borger; ja noch veel minder als deselve, nadien hy het volck moet leyden ende een voorganger van 't selve zijn in 't geestelicke, ende in dien respecte aen sijn wooninge, verkeeringe, burgerschap, ende burgerlicke eerbaerheyt, gehoorsaemheyt ende getrouwigheyt meer gelegen is, als aen yemant anders.

d V. Gehoort de verkiesinge van een Predikant niet ten deele tot de Kerck, ende ten deele tot de Magistraet?

A. Neen: want als dan soude de Kerckelicke macht met de politijcke macht, het sweert, Rom. 13. met de sleutelen des Hemelrijcks, Matth. 16. geconfundeert worden: het welck absurd en ongerijmt is, ja tegen het seggen des Apostels 2. Cor. 10. 4,

d V. Gehoort dit recht niet tot d'een of d'ander lidtmaet van de gemeynte in 't particulier?

A. Neen: want een lidtmaet alleen en is de Kercke niet.

d V. Gehoort het niet tot den Bisschop?

A. Neen: want 1. De Bisschop alleen en is de Kerck niet. 2. Dan soude een mensch alleen een Monarch van de Kerck zijn: maer nergens wort het een mensch alleen toegeschreven, als blijckt uyt de bygebrachte passagien.

d V. Gehoort het niet tot de Predikanten die in een plaetse zijn?

A. Neen: want deselve en zijn de Kerck niet.

d V. Gehoort het niet tot de nabuerige Kercken?

A. Dat kan plaetse hebben alwaer geen Kercke is, want in die gelegentheyt is het seer dienstigh ende

nootsakelick dat'er Predikanten gesonden worden uyt nabuerige Kercken, naer dese of gene plaetse (ongeloovigh zijnde) om aldaer een Kercke te vergaderen. Actor. 13. vss. 3, 4. Maer de Kercke aldaer nu vergadert ende vast geset zijnde, soo gehoort het recht, om een Predikant te verkiesen, tot die Kercke die nu vergadert is.

d V. De Remonstranten, ende de Bisschoplicke voorstanders, plachten voor te werpen, dat de gemeyne ende ongestudeerde luyden, zijnde dickwils in de bedieninge van Ouderlingen ende Diakonen, soo in de steden als ten platten lande, dat soo wel niet en verstaen, als vele onder de Overheden, ende insonderheyt onder de Theologanten, 't zy Bisschoppen, 't zy Predikanten?

A. Dat en doet tot de sake niet: men moet tot Ouderlingen ende Diakonen verkiezen, die de Religie ende de Kerckelicke saken best behertigen, ende haer verstant daer inne, na haer beste vermeugen, te werck stellen: latende haer oock van andere, die het best verstaen, onderrichten. Als dese objectie soude gelden, om de Ouderlingen ende Diakonen van haer recht te berooven, soo soude met eenen volgen, dat vele Schepenen, soo in de steden als ten platten lande, niet en behoorden te oordeelen, of haer stemme te hebben, maer dat gestudeerde Rechtsgeleerden, insonderheyt Advocaten, Notarisen, Secretarisen, Griffiers, Procureurs, ende alle andere kloecke ofte bedreven verstanden, behoorden in haer plaetse te stemmen, ende het recht van hare stemmen aen haer te trecken; omdat sy apparentelick die dingen beter verstaen, als vele van de voorschreven ongestudeerde Schepenen.

d V. Soude dan het Classis, dat is, de vergaderinge ende byeenkomste der Predikanten ende Ouderlingen, van eenige nabuerige Kercken gedeputeert ende afgesonden, geen recht hebben om een Predikant te stellen in dese of gene Kercke, alwaer alles soo in een

volkomen ordre niet en is, evenwel de essentie ofte het wesen daer is van een uyterlicke sichtbaerlicke Kercke?

A. Neen.

d V. Soude de Classis, of de nabuerige Kercken, of een nabuerige Kercke (daer geen ander Kercken meer by de hant zijn) een predikant mogen senden in een plaetse daer men eerst toehoorders, lidtmaten, ende Kercke soude moeten formeeren?

A. Ja. Actor. 13. 31.

d V. Maer genomen daer en zijn anders niet als simpele toehoorders, soude de Classis dan geen recht hebben, om aldaer een Predikant te stellen na haer enckel believen?

A. Dewijle de behoudenisse van die Kercke, als in fieri zijnde, dat is, in dien staet om een Kercke te werden, den Classii bevolen is, soo moet deselve met alle voorsichtigheyt te werck gaen, en wel toesien datse den toehoorders van die plaetse geen Predikant toesenden of opdringen, in den welcke sy geen behagen hebben: ten eynde sy door een Bisschoplicke macht over die plaetse niet schijnt te willen heerschen, ende oock alsoo de toehoorders uyt de kerck jagen ende te rugge drijven, die op komende wegh zijn.

d V. Gehoort de beroepinge ende verkiesinge van een Predikant niet tot den Kerckenraet?

A. De directive ende voorgaende macht ende uytwerckinge van de beroepinge gehoort alleen tot den Kerckenraet: maer het recht om een Predikant te beroepen, gehoort in 't gemeyn beyde tot de gemeynte ende Kerckenraet.

d V. Soude het wel billick ende betamelick zijn, dat een Kerckenraet, 't zy met de meeste, 't zij met alle de stemmen, een Predikant verkoos, die sy weten dat de gemeynte of het meerendeel der selver t' eenemael tegen de borst is: ofte een wel gequalificeert Predikant voorby ginge, die de geheele of immers het grootste deel met goede redenen wil hebben.

A. Neen: want de Kerckenraet en beroept niet voor haer selven, maer voor de gansche gemeynte, voor dewelcke sy moet sorge dragen, ende die sy representeert

d V. Hoe sal dan een Kerckenraet met de beroepinge van een Predikant handelen, als alles met ordre ende goede stichtinge sal toegaen?

A. Een Kerckenraet, salse hare conscientie quijten ende het recht van de Kercke in sijn geheel laten, oock de meeste stichtinge ende behoudenisse van de gemeynte soecken, soo en moetse haer selven niet reguleeren na de opinie ende het gevoelen van alle de ledematen in 't particulier, want andersins salse nimmermeer tot een goede beroepinge konnen geraecken, nadien d'een lidtmaet tot desen, een ander tot gene Predikant sal hellen ende geneyght zijn, ende alsoo salder niet anders als confusie ende verwarringe ontstaen: te meer oock nadien yeder lidtmaet in 't particulier de Kercke niet en is. Evenwel soo moet een Kerckenraet neerstelick vernemen, by haer selven overwegen, waer henen wel het grootste ende meeste deel der gemeynte, en dat van de kloeckste ende yverighste ledematen is hellende, ende tot wien dat de meeste, kloeckste, ende Godtsalighste ledematen geneyght zijn, wel verstaende, soo sulcks geschiet met redenen ende goeden gronde, ende dat deselve niet misslaen in 't oordeel van sijn grondige geleertheyt, sijnen yver, sijne gaven, ende oprechte Godtsaligheyt. Item, voorsichtigheyt ende beleyt: waer toe niet seer ondienstigh sal zijn, dat de leden des Kerckenraets eens van ter zijde de ledematen voor de beroepinge gaen ondertasten, op datse alsoo der selver sin ende meyninge wetende, des te beter met de beroepinge mogen voortvaren: want andersins is het veel eer een indringinge van een Predikant ende een teecken van heerschappije, ende van een Bisschoplicke macht, als een wettelicke beroepinge, waer door het dan oock gebeurt, dat'er confusie ende verwarringe

in de gemeynte ontstaet, ende vele van de yverighste ende Godtsalighste ledematen, als een afkeer hebbende van sulcke onordentlicke manieren van doen, ge-ergert ende bedroeft worden. Daer nochtans der Kerckenraden schuldigen plicht is, de meeste stichtinge, vrede, ruste, eenigheyt ende behoudenisse der Kercken te soecken.

d V. Is de beroepinge van de aldereerste Reformateurs in 't begin van de reformatie wettelick ende Goddelick geweest?

A. De beroepinge van soodanige Reformateurs in 't beginsel van de reformatie, is een wettige ende Goddelicke beroepinge geweest, ende is eygentlicken ende formeelicken geweest een ordinaire beroepinge, gedaen in ende by de Kercke, het zij gedeformeert, ende Roomsch, onsuyver, of alreede gereformeert: alhoewel sy door eenigh accidenteel ofte toevalligh insicht ofte respect, extra-ordinaire kan geseyt worden, om datse tot dat extra-ordinaire quaet, een extra-ordinair remedie ende arbeyt hebben toegebracht.

d V. Wat soudt ghy houden van soodanige der selver Reformateurs, dewelcke het Euangelium den volcke, daer tegensprekende, verkondight hebben, sonder een voorgaende beroepinge van d'een of d'ander sekere Kercke gehadt te hebben?

A. Deselve zijn geen ordinaire beroepene Herders van die gemeynte geweest, noch hebben haer voor sulcks gedragen; maer hebben alleen haren evennaesten van sijn sonden ende dwalingen vermaent ende overtuygt ('t welck yeder in sulcken gelegentheyt toekomt, Jac. 5. vss. 19, 20. Rom. 15. 14.) gelijck eertijts Apollos, de Cyprische, ende Cyreneische mannen gedreven zijn geweest, dewelcke in de Synagogen der Joden ende voor de Griecken de verborgentheden Jesu Christi geseght worden gepredikt te hebben, Actor. 11. 20. ende 18. vss. 24, 25. Alhoewel men nergens leest, dat deselve of van de Joden, of van de Heydenen, of van de Apostelen,

of van de Euangelisten tot dien dienst zijn beroepen of verordineert geweest. Maer daer na met goet vinden van de Apostelen door Barnabam, ende andere Discipelen Christi, in dien dienst solemneelick zijn bevestight geworden, als te sien is Actor. 11. 23. ende 18. 27.

d V. Is de beroepinge van die Reformateurs, die de eerste gevolght, ende na haer opgestaen zijn, soo wanneer de Kercke nu al redelick wel gereformeert ende vast geset was, gelijck daer zijn geweest Calvinus, Beza, Martyr, Knoxus, &c. Goddelick ende wettelick geweest?

A. Ja.

d V. Van wat Kercke heeft Lutherus, &c. sijn beroepinge gehadt?

A. Van de Wittenberghsche ende Saxische, doen ter tijt onder de Roomsche, ofte onder het Pausdom zijnde.

d V. Maer sal een Papist seggen, indien Lutherus sijn wettelicke beroepinge gehadt heeft van de Roomsche Kercke, ofte van een Kercke onder de Roomsche staende, of aen deselve vast zijnde; ergo, soo is het Pausdom de ware Kercke?

A. Dat en volght niet.

d V. Toont dat?

A. 1. De Kercke is de vergaderinge der menschen, dewelcke onder den hoofde Christo het geloove ende de liefde oeffent: maer het Pausdom is als een sieckte ende kancker in soodanige Kercke, ende door sich selven quaet. 2. Lutherus heeft sijne beroepinge gehadt van de Wittenberghsche Kercke, doch niet als Roomsche ende Paepsche, maer als een Christelicke Kercke, voor soo veel sy het Christendom, in die verdorvene tijden, noch gehadt heeft.

d V. Maer seght de Jesuijt Becanus, Lutherus heeft geen beroepinge gehadt om dat te doen, het welck hy gedaen heeft?

A. Alhoewel Lutherus sijne beroepinge niet gehadt

heeft met soodanige speciael bevel ende bepalinge, soo en volght daerom niet dat sijn beroepinge niet wettelick soude geweest zijn.

d V. Maer seght de Jesuijt Becanus verder, Lutherus heeft sijn beroepinge verdorven, ende is met recht daervan vervallen, ende derhalven soo en kanse tot ons niet overgebracht worden?

A. Dit argument des Jesuijts is in alle manieren valsch, soo ten aensien van den Major, als oock ten aensien van den Minor. Ten aensien van den Major, want hier wert gepresupponeert dat de beroepinge van de Predikanten heden ten dage van Lutherus is, het welck gantsch valsch is, want Lutherus en is niet de algemeene Reformateur, of als een Paus ende hooft van alle de Gereformeerde Leeraers ende Kercken: in 't minste niet. Ten aensien van den Minor, alsoo het valsch is dat Lutherus, met het prediken van het rechte Euangelium, sijn beroepinge verdorven heeft, ende daer van vervallen is.

d V. Maer seght de Jesuijt: Lutherus heeft ketterije geleert tegen de Kercke; ergo?

A. Lutherus heeft geen ketterije geleert, maer hy heeft geleert dat overeenkomt met Godes woort ende de Christelicke Religie.

d V. Maer seght de Jesuijt verders, Lutherius is geexcommuniceert geweest; ergo, soo is hy van sijn beroepinge vervallen?

A. 1. Genomen Lutherus ware van sijn beroepinge vervallen geweest (het welck nochtans soo niet en is) soo en volght daer uyt niet het gene de Jesuijt wil besluyten, te weten, dat de Predikanten ten hedigen dage geen wettelick beroep hebben, want sy hebben alle hare beroepinge niet van die Kercke daer Lutherus in geweest is. 2. De excommunicatie van Lutherus is onwettelick geweest: want in yeder excommunicatie worden nootsakelick drie dingen vereyscht, gelijck die van 't Pausdom selve bekennen. 1. Dat die gene die excommuniceert wettelick recht

ende macht daer toe heeft. 2. Dat de wijse ende maniere van procedeeren wettelick zy. 3. Dat'er een wettelicke oorsaeck zy. Nu geen van dese drie dingen zijn in de excommunicatie Lutheri. Niet het eerste, want die gene die Lutherum ge-excommuniceert heeft, is geweest Paus Leo de X. van dien naem, welck geen macht noch recht gehadt heeft om hem te excommuniceeren, want de Paus is de Kercke niet, ja de Paus en kan niet excommuniceeren sonder den raet ende goetvinden van de Opsienders, of Bisschoppen of Presbijters, &c. van de Kercke, gelijck die van 't Pausdom voor vast stellen. Niet het tweede, want 1. Lutherus is niet wettelick overwonnen geweest. 2. Hy heeft sich van des Paus Leo de X. kerckelicke geusurpeerde macht ende tyrannije, die hy pleeghde tegen den sin van de Duytsche ende Saxische Kercke, onder welcke eygentlick Lutherus was, beroepen tot een wettelick ende generael Concilie, ende heeft gepresenteert sijn stuck te defendeeren, maer het heeft alles niet mogen helpen. Niet het derde, want Lutherus is ge-excommuniceert om ende van wegen de Christelicke leere, ende om dat hy de Paepsche leere, als strijdende tegen de suyvere leere van Godts woort, tegen sprack.

d V. Seght my nu eens kortelick voor hoe verre de beroepinge van de eerste Reformateurs, ende van die gene die haer gevolght zijn, in de Roomsche Kercke verordineert zijnde, om het Euangelium Christi te verkondigen, &c. wettelick zy?

A. De beroepinge van deselve is suyver ende wettelick, voor soo veel deselve uyt ende in den naem van de Kercke van eenigh Bisschop verordineert zijn, om na den regel van de Goddelicke instellinge het Euangelium Christi te verkondigen, ende de Sacramenten te bedienen. Maer voor soo veel deselve van den Bisschop zijn verordineert, op datse volgens de instellinge des Paus van Roomen, of de verdorvene gewoonte van dien tijt, de menschelicke traditien

den leecken voor Goddelick souden opdringen, het lichaem Christi in de versierde Misse souden opofferen, voor soo veel is der selver beroepinge onsuyver ende onwettelick geweest: even gelijck water uyt een suyvere fonteyne springende, ende door een onreyne geut loopende, der selver vuyligheden na sich treckt.

d V. Is de beroepinge van de Dienaren Godes heden ten dage oock Goddelick en wettelick?

A. Ja.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke loochenen, dat de beroepinge, soo van de eerste Reformateurs, endedie de eerste gevolght zijn, als oock van de hedendaeghsche Dienaren Godts, Goddelick ende wettelick is?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waerom loochenen sy dat?

A. Sy seggen, dat, indien de beroepinge van de Gereformeerde Leeraers sal Goddelick ende wettelick zijn, soo moet men bewijsen een geduerige ende achtereenvolgende successie van de tijden der Apostelen tot op desen hedigen dagh: maer soodanige successie en kan niet bewesen worden seggen sy; ergo.

d V. Wat soudt ghy hier toe seggen?

A. De successie kan aengemerckt worden of ten aensien van de persoon die gesonden wort, of ten aensien van de leere die gepredickt wort. Wat nu belanght de persooneele successie, hoewel het nootsakelick is dat deselve altijt geweest zy (want men moet gelooven dat 'er altijt menschen zijn geweest, soo die onderwesen hebben, als die onderwesen zijn, door welcke de successie van de Apostolische leere is bewaert ende voortgeplant geweest van eeuwe tot eeuwe) soo is nochtans niet nootsakelick dat deselve distinctelick, klaerlick, ende naecktelick bekent ende aengewesen wert: noch is oock een merckteecken van de ware Kercke. Maer wat aengaet de successie van de suyvere ende waerachtige Apostolische leere, deselve is nootsakelick, ende wort ten alle tijde een grondigh ende bondigh bewijs der selver vereyscht.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat een distincte ende klaer bewijs der achtereenvolgende personeele successie niet nootsakelick zy, gelijck nochtans de Papisten hebben willen?

A. 1. Om dat de kennisse ende wetenschap van dese personeele successie, dat is, dat ick wete ende versta wat Leeraers ende onderwijsers, oock wat menschen onderwesen zijn van de Apostelen af tot nu toe, het geloove niet aengaet; alsoo een mensche kan, ja wort saligh, al weet hy in 't generael noch particulier niet te seggen, wat voor Leeraers, &c. van de Apostelen af tot nu toe geweest zijn. Ja duysenden van slechte [1]) menschen zijnder onder die van 't Pausdom, dewelcke noch in 't generael, noch in 't particulier yet weten te seggen noch aen te wijsen van de successie des Pauselicken stoels, maer alleen leunen op haren Pastoor, ofte de gewoonten der vooroudereren, ende hare naeste voorgangers in die stadt ende dat lant. 2. Om dat men sonder dese kennisse en wetenschap kan in Christum gelooven, sich van de sonden bekeeren, ende Godtsalighlick kan leven, ende alsoo saligh worden. 3. Om dat dese kennisse ende wetenschap niet en is het object van 't geloove, dat is, het gene waer ontrent het geloove verkeert, noch oock een motief des geloofs absolutelick nootsakelick. Want andersins sal volgen, dat niemant oyt tot het geloove ende saligheyt gekomen is sonder bevindinge ende kennisse van dese personeele successie, het welck gantsch absurd ende ongerijmt is: want soo doende sal men den meesten hoop der menschen verdoemen ende uyt den hemel bannen: ja selfs die van 't Pausdom sullen selden komen te verhalen de successie van den Pauselicken stoel aen de slechte ende eenvoudige Papisten, soo wanneerse deselve trachten van ons afkeerigh te maken; noch en stellen oock dese personeele successie niet voor

[1]) *Eenvoudige.*

aen, gelijck hare Schriften, ende insonderheyt die van haer in de bekende tale uytgegeven zijn, te kennen geven. Het welcke nootsakelick moeste geschieden, by al dien dit was een principael ende nootsakelick motief tot het geloove ende de saligheyt, ofte oock het object des geloofs.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat de personeele successie niet en is een kenteecken van de ware Kerck, sooder niet by en komt de suyverheyt ende oprechtigheyt van de Apostelsche leere?

A. 1. Om dat yeder sichtbaerlick kenteecken moet zijn lichter om te verstaen, ende meerder bekent, als de sake die beteeckent wort. Maer de personeele successie der Kercke wort veel swaerder bekent als de nature ende waerheyt van de Kercke. 2. Om dat de ware Kercke geweest is ten tijde Christi ende der Apostelen, ende de waerheyt der selver konde aengewesen werden sonder successie, dewelcke doen noch niet en was, want de personeele ende plaetselicke successie gehoorde toen der tijt aen de Joodsche Synagoge; ergo, soo is dan soodanige personeele successie niet een kenteecken van de ware Kercke. 3. Om dat de persooneele successie der Bisschoppen eertijts was by de Arrianen, Nestorianen, Donatisten, ende tot noch toe by de Griecken, Armeniers, Iberianen, of Georgianen, Abassinen ende andere Christen volckeren gevonden wert: gelijck de Roomsch-gesinde bekennen. Derhalven soo helpt dit merckteecken de Roomsche Kercke niet, 't en zy dat 'er oock by kome de successie van een ende deselve leere, die Christus ende de Apostelen geleert hebben; welck niet moet gepresupponeert, maer bewesen werden. 4. Om dat de personeele ende plaetselicke successie geweest is een merckteecken van de Joodsche Kercke, welckers dienst aen sekere stamme, familie, ende plaetse gebonden was; maer deselve kan niet zijn een merckteecken van de algemeyne of eenige particuliere Kercke des Nieuwen Testaments: ja het tegendeel

der selver moet veel eer geseght worden een merckteecken der Kercke te zijn: gelijck afgenomen kan werden uyt Joh. cap. 4. vs. 21. Actor. cap. 10. vss. 34, 35. Ephes. 2. 14. Coloss. 3. 11.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat nootsakelick is de successie van de Apostolische leere, dat is, dat de leere die geleert wort, met de leere Christi ende der Apostelen accordeert ende overeenkomt?

A. Om dat de leere, die niet accordeert noch overeenkomt met de leere Christi ende der Apostelen, een vervloeckte leere is, Galat. 1. vss. 7, 8. Ende werden alle die gene, die een ander leere predicken, als Christus ende de Apostelen gepredickt hebben, geseght valsche Propheten te zijn, Matth. 7, 15. 1. Joh. 4. 1. Wolven, Actor. 20. vs. 29. Verleydende geesten, 1. Tim. 4. 1.

d V. Waer aen sal men dan de goede ende oprechte Herders van de huerlingen ende valsche Leeraers onderscheyden?

A. Aan de suyverheyt haerder leere, accordeerende ende overeenkomende met de leere Christi ende der Apostelen.

d V. Waer uyt sal men de oprechtigheyt ende suyverheyt, ofte valschheyt der leere konnen vernemen ende verstaen?

A. Uyt de H. Schrifture, 1. Thess. 5. 21. 1. Joh. 4. 1. Gelijck wy oock dies aengaende een loflick exempel sien in die van Bereen, Actor. 17. 11.

d V. Waer uyt soudt ghy nu bewijsen de wettelickheyt ende Goddelickheyt der beroepinge der Gereformeerde Leeraers tot op desen hedigen dagh?

A. 1. Uyt Ephes. 4. 11. met Matth. 28. 19, 20. 2. Uyt de overeenkominge haerder leere met de leere Christi ende der Apostelen. 3. Uyt de wijse ende maniere van hare roepinge ende sendinge, welcke soodanigh is datse geroepen worden door macht ende autoriteyt der Kercke, haer van Christo gegeven.

d V. Maer kan de Gereformeerde Kercke gantsch geen personeele successie bewijsen?

A. Jase doch.

d V. Hoedanige?

A. Soodanigh, dat, ten tijde van de ses eerste eeuwen geen Kerck, geen Leeraer, geen Martelaer, geen belijder, geen huysgesin, eyndelick geen lidtmaet van de Kercke in 't Westen of buyten het Westen, een Papist geweest is: ja dat niemant in de geheele werelt ten tijde van de ses eerste eeuwen opgestaen is dewelcke dat geloove hielt, ende voor goet gekent heeft, het welck de Papisten nu belijden: dat ten tijde van de ses eerste eeuwen, geen stadt, geen vleck, geen huys gevonden wort, het welck door de Paepsche leere onderwesen is geweest, of deselve beleden heeft: ja laet die van 't Pausdom eens voor den dagh brengen een Martelaer, een belijder, een eenige Orthodoxsche ende gevalueerde Schrijver ofte Leeraar der Kercke, het zy in 't Oosten, het zy in 't Westen, of oock in gantsch Africa, dewelcke het Pausdom voor goet gekent, ende voor een leere ter saligheyt van nooden vast geset heeft tegens het ware Christendom, daer mede de Gereformeerde, het Pausdom verworpen hebbende, te vreden zijn. Ende alhoewel van de sevende eeuwe af het Pausdom heeft beginnen in te kruypen, ende het ware Christendom met hare dwalingen ende ketterijen te vervalschen: soo is 'er nochtans altijt een getal of eenige ware Kercke geweest, dewelcke haer heeft vast gehouden aen de leere Christi ende der Apostelen, soo veel de fundamenteele stucken aengaet: selfs van de sevende eeuwe tot de elfde toe, gelijck de historien overvloedelick aenwijsen. Siet Mysterium Iniquitatis van de Heere van Plessis, in Latijn, Fransch, ende Nederduytsch uytgegeven.

d V. Maer hoe komt het, dat van de elfste eeuwe af, ende een geruymen tijt daer na, soo klaer ende naeckt de successie van onse Kercke sich niet vertoont noch opdoet, als wel in de voorgaende eeuwen?

A. Van wegen de wreede ende strenge vervolginge des Antichrists, alsoo het Pausdom doen vry geweldigh was, ende groote krachten hadde: waer door het gebeurt is, datse vervolght hebben te vyer ende te swaerde, die hare valsche leere niet hebben willen aennemen.

d V. Alhoewel, van wegen de regireuse ende wreede vervolginge ende tyrannije des Antichrists, de successie van onse Kercke soo naeckt ende klaer van de elfste eeuwe af, ende een geruymen tijt daer na sich niet vertoont noch opdoet, als wel in de voorgaende eeuwen, is daerom onse Kercke in die tijt niet geweest?

A. Sekerlick ja.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?

A. 1. Om dat de ware Kercke Christi altijt moet op aerden zijn, want andersins soude onsen Salighmaker als Koninck sonder onderdanen hier op aerden zijn; het welck onmogelick is: gelijck de Roomschgesinde dit stuck neffens ons staende houden. Nu, onse Kercke is de ware Kercke, gelijck blijckt uyt de overeenkominge onser leere met de leere Christi ende der Apostelen; derhalven soo heeftse selfs in die tijden geweest, alhoewel sy haren glans ende heerlickheyt soo niet heeft vertoont; en salder zijn soo lange als de werelt zijn sal, want de poorten der helle en sullen deselve niet overweldigen, Matth. c. 16. vs. 18. 2. Om dat de staet ende gelegentheyt van de ware Kercke hier op aerden soodanigh is, datse niet altijts is in eenen uytwendigen glans ende heerlickheyt; maer dickwils soodanigh, datse van de Sonne wort beschenen, Cantic. cap. 1. vs. 6. dat is, verdruckt ende van hare vijanden vervolght, daer door dan haren uyterlicken glans ende heerlickheyt wort verduystert, soo dat men nauwelick sien kan of 'er oock een Kercke is ofte niet, hoewelse nochtans in der daet daer is, gelijck wy sien, dat het alsoo met de ware Kercke Godts gelegen was ten tijde

59

des Propheten Eliæ, 1. Reg. 19. vss. 14, 18 met cap. 18. vs 13. 3. Om dat de Kercke kan bestaen uyt drie persoonen, Matth. c. 18. vs. 20. Als oock in seer weynige goede, gelijck dies aengaende de Oudtvader Augustinus seer wel getuyght, schrijvende over den 128. Psalm Davids, dat de Kercke Godts bestaen heeft alleen in Abel, Enoch, in 't huysgesin Abrahams, in 't huysgesin Loths, in de Arcke Noachs, ja ten tijde van Christi komste in den vleesche waren daer seer weynige ware Israëliten, gelijck de Propheet Esaias uytroept cap. 53. vs. 1. ende verders kan gesien werden Esai. cap. 8. vs. 18. 1. Corinth. 4. vss. 11, 12, 13. Hebr. 11, 37, 38. Gelijck oock selfs die van 't Pausdom dorven seggen dat de gantsche Kercke kan bestaen in eenen, het zy virtualiter in haren Paus, het zy actualiter in de Maget Maria, in dewelcke alleen ten tijde van Christi lijden de Algemeyne Kercke geweest is, gelijck eenige Paepsche pylaren gelooven. 4. Uyt de exempelen der gener die soo jammerlick ende deerlick zijn om het leven gebracht, het welck sekerlick geen Papisten geweest zijn, nadien de Duyvel sijn eygen rijck niet sal verstooren, Matth. 12. vs. 26. maer soodanige die geweygert hebben de dwalingen ende ketterijen van die van 't Pausdom aen te nemen, ende veel eer haer bloet voor de rechte leere der waerheyt te laten vergieten, als hare conscientien ende ziele te besmetten met den vuylen droessem ende suerdeessem der Paepsche leere. Doch wil yemant de gelegentheyt der ware Kercke van het jaer 1100. tot 1414. ende voorts tot 1517. weten, die lese het boeck van den Heere van Plessis hier boven aengewesen; ende voege daer by de historie der Waldensen ende Albigensen, van Jan Paul Perrin, in 't Fransch ende Duytsch uytgegeven.

d V. Nadien dan door ende van wegen de grouwelicke tyrannije ende vervolginge des Antichrists tegen de ware Kercke Christi, ten aensien van de glans der uyterlicke successie, groote verduysteringe in de

Kercken in Europa of in het Westen geschiet is, magh daerom onse Kercke als de ware Kercke Christi zijnde, ende nu wederom door Godes genade het Pauselicke jock afgeworpen hebbende, ende voor vele jaren, gelijck noch tegenwoordigh, haren luyster ende glans vertoonende, geseght worden de ware Apostolische Kercke wettelick ende wel te succedeeren?

A. Gewisselick ja.

d V. Toont dat?

A. Gelijck als in een Koninckrijck van den Tyran (die het selve een geruymen tijt heeft getyranniseert, ende den staet des selfs gantsch en gaer heeft bedorven) verlost zijnde, andere Koningen ofte Dienaers in plaetse gestelt worden om het Koninckrijck te reformeeren, ende deselv gehouden worden wettelick te succedeeren, alhoewel de tyrannije een geruymen tijt heeft geheerscht, gelijck Jehiskia, een Reformateur van 't Koninckrijcke Juda, wettelick sijnen vader Achas is gesuccedeert, hoewel hy volgens de wijse ende maniere van Achas, die een goddeloos Koninck was, niet heeft geregeert, maer het Koninckrijck heeft gesuyvert van de grouwelicke afgoderijen ende andere vuyligheden meer, daer mede Achas het Koninckrijck besmet ende verdorven hadde. Alsoo is het oock met de Reformatie van de ware Kercke Christi gelegen. Of gelijck de gesontheyt, de kranckheyt wechgenomen zijnde, waerlick voor gesontheyt sal gehouden werden, ende de eerste gesontheyt te succedeeren, niet tegenstaende de besmettelickheyt der sieckte het lichaem hadde verdorven ende ongesont gemaeckt. Want niemant sal twijffelen of sijn gesontheyt oock gesontheyt zy, soo wanneer hy maer van sijn sieckte gecureert ende genesen is.

d V. Maer dewijle die van 't Pausdom soo staen op de persooneele successie, die sy ten aensien van het uyterlick bewijs soo nootsakelick ende voor vast stellen, konnen sy deselve ten aensien van hare Kercke in den Roomschen stoel wel bewijsen?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat sy geensins en konnen bewijsen dat den Paus is de successeur ende navolger Petri, gelijck sy sustineeren. En schoon genomen Petrus waer geweest het hooft van de andere Apostelen, het welck die van 't Pausdom in eeuwigheyt niet bewijsen sullen, soo sullen sy niet vast maken, dat Petrus sijne Apostolische macht heeft gelegateert ende vast gemaeckt aen den stoel van Roomen, ja dat hy deselve heeft konnen legateeren aen des selfs stoel; alsoo de beroepinge Petri is geweest een extra-ordinaire beroepinge, gantsch geen successie toelatende. Siet hier van breeder Vrage 50. ende 54. 2. Om dat sy niet en konnen bewijsen dat ten tijde van de ses eerste eeuwen, dat is, van de tijden der Apostelen af tot de sevende eeuwe toe een Paepsche Kercke, ja een Papist geweest is, gelijck voor henen is gehoort. 3. Om dat selfs na die eeuwen doen de verdorventheyt meer ende meer inkroop ende groote macht hadde gekregen, de personeele successie der Roomsche Pausen op verscheyden manieren is interrupt ende verbroken geweest, gelijck dit uyt het naervolgende ten vollen kan verstaen werden: als 1. om dat eenige Roomsche Pausen zijn ketters geweest, ende oock daer over van Pausen ende algemeene Concilien gecondemneert. 2. Om dat eenige door den Duyvel, ende duyvelsche konsten ende practijcken, als door gelt, &c. tot de Pauselicke authoriteyt gekomen zijn. 3. Om dat sommige met wapenen ende tyrannije haer dien stoel verkregen hebben. 4. Om dat sommige van de wereltsche Oversten, ende door een stercke hant ofte particuliere factie ende scheuringe daer toe gevordert zijn. 5. Om dat sommige door bedriegerijen dien stoel beklommen hebben, gelijck Hillebrandus, ende Paus Bonifacius de VIII. 6. Om dat sommige haer selven hebben verkoren ende van haer selven opgestaen zijn, als Johannes de XXII. anders de XXIII. 7. Om dat

sommige niet zijn verordineert geweest van drie Bisschoppen, volgens de ordonnantie van Paus Clemens, gelijck Pelagius de I. 8. Om dat sommige verordineert zijn, kinderen zijnde, gelijck Sylvester de III. ende Benedictus de IX. ende XII. van dien naem. 9. Om dat'er een vrouwe Paus geweest is, te weten, Johannes de VIII. vulgo Paus Juth. 10. Om dat de Roomsche stoel dickwils sonder Paus of Bisschop lange gevaceert heeft. 11. Om dat'er dickwils twee Pausen, somwijlen drie of vier te gelijck, ende volgens dien vele ende verscheydene scheuringen onder haer geweest zijn, van welck alles de Paepsche historien ende Scribenten selfs ons overvloedige getuygenisse geven.

d V. Konnen sy wel bewijsen dat deselve leere dewelcke van de Apostelen overgelevert is geweest, van den Roomschen stoel door een onverbrokene ende achter-een-volgende successie van de Apostelen af tot dese onse tijden toe, voortgeset ende overgesonden is geweest?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. Hare leere geeft dat genoeghsaem te kennen, als zijnde een leere vervreemt van de leere van Christi ende der Apostelen, ja regelrecht daer tegen strijdende, gelijck meest uyt alle de artijckelen haers geloofs kan afgenomen werden, ende ontelbare reysen van verscheydene geleerde mannen en voorstanders der ware Gereformeerde Religie klaerlick ende naecktelick vertoont ende aengewesen is. Daer nochtans de successie der Apostolische Leere, van de waerheyt der selver leere niet moet, noch kan gescheyden werden, gelijck voor henen gehoort is. Soo dat geen Kercke in 't minste noch in 't meeste kan pretendeeren de Apostolische Kercke te succedeeren, dewelcke niet en leert een ende deselfde leere, die Christus ende de Apostelen geleert hebben.

d V. Is de gave van mirakelen niet een nootsakelicke

byvoeginge ofte aenhanghsel van de roepinge, het zy gantschelick extra-ordinair, het zy vermenght, dat is, ten deele ordinair, ten deele extra-ordinair: soo dat men de wettelickheyt van de beroepinge ende leere uyt de mirakelen soude moeten afnemen ende verstaen?

A. Neen.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?

A. 1. Om dat de Propheten, als Oseas, Obadias, Micha, Zacharias, welcker beroepinge extra-ordinair geweest is, haer leere met geen mirakelen hebben bevestight. Noch oock Johannes de Dooper, welckers beroepinge ten deele ordinair geweest is, voor soo veel hy, volgens de ordeninge Aarons, van wiens stamme ende geslachte hy was, een wettelick successeur sijns vaders geweest is, begaeft zijnde met een sekere macht van het volck te leeren: en extra-ordinair, voor soo veel hy, volgens den geest Eliæ hem medegedeelt, is geweest een dienaer ende voorlooper Christi. 2. Om dat aen d'ander zijde vele valsche Propheten geseght worden mirakelen te sullen doen, Matth. 24. 24. Waerom oock de Heere sijne Dienaers ten desen tijde veel eer heeft gelieven te wapenen met andere gaven; als met de gaven der mirakelen, tegen de vyanden der waerheyt; ten eynde deselve van het slechte ende blinde volck onder het getal van de valsche Propheten niet mochten gestelt worden. 3. Om dat de valsche mirakelen somtijts seer schadelick zijn; alsoo die gene die op mirakelen, openbaringen, teeckenen, curieuslick acht geven, ofte daer aen hangen, ende deselve sonder het geopenbaerde woort Godts willen geloove geven, den Duyvel al te groote occasie geven, om der selver curieusheyt te bespotten, gelijck de Paepsche Legenden, ende de historien der Paepsche Heyligen wijdtloopigh aenwijsen. Waerom oock de Heere sijn volck uytdruckelick verboden heeft daer na te luysteren, Deut. 13. 1, &c. Ende Christus daer over de

Joden bestraft heeft, Matth. 12. 38. Joh. 4. 48. Siet oock 1. Cor. 1. 22.

d V. Wie zijn die gene, die de wettelickheyt van de beroepinge ende leere hangen aen de mirakelen, ende uyt deselve willen bewijsen de wettelickheyt van deselve?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waer uyt willen sy dit halen?

A. Marc. 16. 17, 18.

V. Wat soudt ghy hier toe seggen?

A. 1. Dit en zijn geen ordinaire gaven, belooft, of alle en een yeder geloovige, of alle ende een yeder Leeraer ende successeur der Apostelen, of al en yeder Kercke, of oock ten allen tijden: maer het zijn geweest extra-ordinaire gaven, alleen voor eenigen tijt van den Heere den Apostelen en andere ware geloovigen gegeven, gelijck selfs Maldonatus ende andere Paepsche Leeraers bekennen. Het gene dan geweest is extra-ordinair, ende alleenlick voor dien tijt, dat en moet niet gestelt werden tot een ordinaire regel ende maniere van doen. 2. Om dat als dan de leere selfs van die van 't Pausdom niet en sal zijn de ware leere, gelijck nochtans die van het Pausdom sustineeren, nadien deselve met de gaven van mirakelen niet vergeselschapt is. Want alle die mirakelen, die van haer mogen werden voorgegeven, zijn niet anders als enckele versierselen, ja fabelen ende leugenen; en sooder hier of daer eenige in der daet sekerlick mochten geschiet zijn, tot bevestingh van hare valsche leere, soo moet men voor gewis ende seker houden, dat deselve geschiet zijn door beleyt ende hulpe des Duyvels, met den welcken die van het Pausdom vry wat familiaer converseeren ende omgaen, gelijck genoeghsaem onder haer bekent is. Siet de verklaringe van 't derde gebodt. 3. Om dat het soude zijn, een specie van groote ongeloovigheyt, dat wy, daer de Kercke Godts volkomentlick vast geset is, ende het woort Godts suyverlick ende over-

vloedelick wort gepredikt, het selve aen een zijd' smijten, ende ons aen mirakelen vergapen souden.

d V. Mogen de Dienaren des woorts wel gagien nemen ende ontfangen tot haer onderhoudt?

A. Ja: en het is haer niet alleenlick geoorloft, maer sy hebben oock daer ten hooghsten recht toe.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 10. 10. Want de arbeyder is sijn voedtsel weerdigh. ende 1. Cor. 9. 7, 9, 10, 13, 14.

d V. Wie zijn die gene dewelcke dit ontkennen?

A. De Wederdoopers.

d V. Waer uyt willen sy het contrarie bewijsen?

A. 1. Cor. 9. 12.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Hier uyt kan geensins besloten werden het gene de Wederdoopers willen seggen; want 1. de Apostel Paulus wel uytdruckelick het recht ofte macht der Dienaren, om gagie tot haer onderhoudt te nemen, vast stelt, als hy seght, dat andere die macht aen haer deelachtigh zijn, gevende te kennen dat het een recht of macht was voor de Dienaren, ende dat andere Apostelen of Leeraren die oock gebruyckt hebben, ende dienvolgens nu oock mogen gebruycken. 2. Soo spreeckt hier de Apostel alleenlick van sijn toegeven in dese sake, als dat hy dese sijne macht ende recht, het welck hy hadde om onderhoudt van haer te nemen, niet heeft willen gebruycken: de reden is, om dat hy den Euangelio geen verhinderinge en geve: en dat eensdeels voor de ongeloovige, die uyt vreese van de onkosten het woort hadden mogen vlieden: eensdeels door eenige valsche Apostelen, die Paulum souden hebben mogen lasteren, als of hy het Euangelium om des onderhoudts wille predickte, daer sy het selve voor niet willen schijnen te doen, om de gemeynten alsoo aen haer te trecken. Siet 2. Corinth. 11. 12. Maer alhoewel Paulus sijn macht ende recht dat hy hadde, om dese reden wille niet heeft gebruyckt, gelijck hy nochtans hadde kon-

nen doen, ende dat alleen in de gemeynte van Corinthen: want in andere gemeynten heeft hy 't selve gebruyckt, gelijck te sien is 2. Corinth. 11. 8, 9. soo verbint hy nochtans daer mede niemant om het selve te doen: want soo moeste hy daer toe verbonden hebben allen Leeraers die dese macht aen de Corintheren gebruyckten. Oock soude daer uyt volgen, dat de Mennonitische Leeraers niet moesten koopmanschappen bedrijven, gelijck sy meest doen, maer met de handen arbeyden, gelijck Paulus van hemselven getuyght, gedaen te hebben, vs. 6. ende 1. Cor. 4. 12. Actor. 20. 34. 3. Soo seggen wy dat de gestalte van den Kerckendienst nu heel anders is, als sy was ten tijde van de Apostelen, ende dienvolgens oock in 't minste nu niet is te vreesen, waerom de Apostel sijn macht ende recht alhier niet heeft willen gebruycken: want de gemeynten hebben nu hare kerckelicke goederen, die sy doe ter tijt niet en hadden, ende daer doe ter tijt yeder geloovige uytreyckte aen hare Leeraers van het gene de Heere haer mildelick hadde medegedeelt, daer is het dat de geloovigen heden ten dage aen hare Leeraers van 't hare niet uytreycken, maer deselve hare gagien tot onderhoudinge zijn genietende van de geestelicke goederen ende inkomsten der Kercken. Behalven dat de Apostelen hadden bysondere gaven dat sy den dienst konden doen sonder studien: de Leeraers daerentegen heden ten dage met groote studien ende neerstigheyt haren dienst moeten in 't werck stellen. 4. Soo seggen wy, dat de Mennonitische Leeraers onder den schijn ende deckmantel van niet te nemen voor haren dienst, somtijts meer met hare koopmanschappen komen te profiteeren als eenige gagie der Predikanten kan bedragen: nadien sy door dat middel de meeste klanten na haer trecken, ende alsoo groot profijt ende winste komen te doen. De andere Schrifturplaetsen, dewelcke verders de Wederdoopers tot haren voordeele souden willen trecken, als Actor.

20. 33. 2. Corinth. 11. 7, 9. ende 12. 13. zijn van een ende deselve nature.

d V. Maer de Heere Christus seyt nochtans tot sijne Apostelen, Matth. 10. 8. Ghy hebt het voor niet ontfangen, geeft het oock voor niet?

A. De Heere Christus wil daer mede niet te kennen geven dat de Leeraers geen gagie souden mogen nemen tot haerder onderhoudinge: want hy selfs daer na seght tot sijne Apostelen, vss. 9, 10. En verkrijght u noch gout, noch silver, noch kopergelt in uwe gordels, &c. Want een arbeyder is sijn voedsel weerdigh. Maer de Heere Christus wil daer mede te kennen geven, datse die extra-ordinaire gaven, die sy ontfangen hadden, voor geen gelt en souden verkoopen, maer gelijck sy deselve voor niet hadden ontfangen, deselve voor niet oock souden mededeelen. Waerom oock de Apostel Petrus, Simon den Toovenaer soo hart bestraft, wanneer hy met gelt de gave van de oplegginge der handen van hem sochte te koopen, als te sien is Actor. 8. 18, 19, 20.

d V. Maer soude een Herder ende Leeraer hemselven wel mogen inwickelen in de wereltsche negotien, hanteeringen ende koopmanschappen, of politijcke officien ende bedieningen, of konsten ende hantwercken, om sijn huysgesin daer mede te onderhouden?

A. Neen: wel verstaende wanneer hem tractement verschaft wert, om geheelick tot sijn ampt te mogen vaceeren.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Timoth. 2. 4. Niemant die in den krijgh dient wort ingewickelt in de handelingen des leeftochts, &c.

d V. Soude een Leeraer sich met sijn toegeleyde tractement ende gagie moeten te vreden houden?

A. Ja.

d V. Moet dan het tractement ende gagie van een Leeraer soodanigh zijn, dat hy sonder suchten ende eenige bekommeringe sijnen dienst na behooren magh waernemen?

A. Ja.

d V. Hoedanigh moet dan zijn de gagie ende tractement van een Leeraer?

A. Soodanigh als tot noodige onderhoudinge sijns persoons, ende sijner familie in dit tijdelicke leven sal van nooden zijn.

d V. Gebruyckt de Heere Christus tot regeeringe van sijn Kercke alleen de Herders ende Leeraers, of heeft hy noch andere Dienaers?

A. Hy heeft noch andere.

d V. Welck zijn die?

A. Ouderlingen ende Diakonen.

d V. Bewijst dat de Heere Christus tot regeeringe van sijn Kercke boven de Dienaers des woorts, Ouderlingen gebruyckt?

A. 1. Tim. 5. 17. Dat de Ouderlingen die wel regeeren dobbeler eere weerdigh geacht worden, vergeleken met Rom. 12. vs. 8. 1. Corinth. 12. 28.

d V. Bewijst dat hy oock Diakonen gebruyckt in sijn Kercke ende gemeynte?

A. Actor. 6. 2, 3, 5. ende 1. Tim. 3. 8. De Diakonen insgelijcks moeten eerbaer zijn, &c. vergeleken met Rom. 12. 8. 1. Cor. 12. vs. 28.

d V. Welck is het ampt van de Ouderlingen?

A. 1. Met de Dienaren des woorts opsicht te hebben op de gemeynte die hen bevolen is, neerstelick toe te sien of een yegelick hem behoorlick drage in belijdenisse ende in wandel. Die haer onstichtelick dragen, te vermanen, ende te verhoeden, dat de Sacramenten niet ontheylight en werden, soo vele mogelick is. Oock mede tegen de onboetveerdige (volgens de Christelicke discipline) te handelen, ende de boetveerdige weder in den schoot der Kercke te ontfangen, als te sien is Matth. 18. 17. 1. Corinth. 5. 7, 12. ende 2. Cor. 2. vss. 6, 7. 2. Alsoo alles ordentlick ende eerbaerlick in de gemeynte moet toegaen, ende niemant anders dan door wettige beroepinge in de Kercke Christi behoort noch moet dienen: soo is mede het

ampt der Ouderlingen daer op acht te nemen, ende in alle voorvallende saken, die den welstant ende goede ordre der Kercke betreffen, met goeden raet ende daet den Dienaren des woorts behulpelick te zijn: ja oock met raet ende troost allen gemeene Christenen te dienen. 3. Insonderheyt mede toesicht te nemen op de leeringe ende wandel der Dienaren des woorts, ten eynde alles tot stichtinge der Kercke gericht magh werden, als te sien is Actor. 20. 28. Om 't welcke wel te doen, de Ouderlingen oock schuldigh zijn Godts woort neerstigh te doorsoecken, ende henselven geduerighlick te oeffenen in de overlegginge der verborgentheden des geloofs.

d V. Welck is het ampt der Diakonen?

A. 1. Dat sy in alle getrouwigheyt ende neerstigheyt de aelmissen ende goederen, die den armen gegeven werden, versamelen ende bewaren: ja oock vlijtigh zijn om toe te helpen sien, dat tot hulpe der armen vele goede middelen mogen gevonden werden. 2. Datse met alle discretie ende voorsichtigheyt de aelmissen uytdeylen, deselve niet besteedende dan daer 't van nooden is, als oock datse met alle blymoedigheyt ende eenvoudigheyt deselve uytreycken, om met een beweeght herte ende toegeneyght gemoedt den armen te helpen, gelijck de Apostel vereyscht, Rom. 12. vs 8. 2. Corinth. 9. 7. Waer toe seer goet is, dat sy niet alleen met uyterlicke gifte, maer oock met troostelicke redenen uyt den woorde Godts den armen ende ellendigen hulpe bewijsen.

AENHANGHSEL VAN DE KERCKELICKE VERGADERINGEN.

d V. Wat is een kerckelicke vergaderinge?

A. Een byeenkomste van verscheydene kerckelicke persoonen.

d V. Hoe veelderley kerckelike vergaderinge is'er wel?

A. Driederley.

d V. Welck is die driederley kerckelicke vergaderinge?

A. 1. De vergaderinge van Kerckenraden. 2. Van Classen. 3. Van Synoden, ofte van ons genoemt Concilien.

d V. Wat verstaet ghy door de vergaderinge van Kercken-raden?

A. De byeenkomste van Opsienders van dese of gene particuliere Kercke ofte gemeynte, bestaende of uyt Predikanten ende Ouderlingen, gelijck in groote steden ende plaetsen; of uyt Predikanten, Ouderlingen ende Diakonen, gelijck in kleyne steden ende plaetsen; of uyt Predikant, Ouderlingen ende Diakonen, gelijck meestendeel ten plattenlande, of elders.

d V. Is soodanige vergaderinge wel geoorloft?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 18. 17. Ende indien hy deselve geen gehoor en geeft, soo seght het der gemeynte. Actor. 20. 28. Soo hebt dan acht op u selven, ende op de geheele kudde, over welcke u de H. Geest tot opsienders gestelt heeft, &c. 1. Corinth. cap. 5. vss. 5, 12, 13. ende 12. 28. ende 2. Corinth. 2. 6, 7. 2 Thess. 3. 14.

d V. Isse oock nootsakelick?

A. Sekerlick ja.

d V. Om wat reden?

A. 1. Ten eynde alle ongoddelickheyt, onordentlickheyt, confusie ende verwarringe uyt de Kercke geweert werde, ende alsoo sorge gedragen werde, dat alles met ordre ende stichtinge magh toegaen. 2. Ten eynde wel ende na behooren magh besorght werden, het gene dient tot opbouwinge van de gemeynte.

d V. Soude dat niet bequamelick konnen geschieden door den Predikant, ofte Predikanten alleen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat de regeeringe, by een ofte eenige bestaende, des te lichter eenige tyrannije ende heerschappije over de Kercke soude inbreken, gelijck wy klaerlick sien konnen uyt de practijcke van die van 't Pausdom.

d V. Maer soude dat niet bequamelick konnen geschieden door den Predikant, ofte Predikanten met de gantsche gemeynte?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. 1. Om dat sulcks strijt tegen Godts woort, als Rom. 12. vs. 8. ende 1. Corinth. 12. 28. alwaer de Apostel getuyght, dat Godt regeerders in sijn Kercke ende gemeynte gestelt heeft. Nu, heeft de Heere regeerders gestelt, soo moetense niet alle regeeren, maer daer moeten oock nootsakelick zijn dewelcke sullen geregeert worden. 2. Om dat dat groote confusie ende verwarringe soude veroorsaken, want d'een dus, d'ander soo sal gesint zijn, ende het dienvolgens een groote konst soude zijn, om alle die hoofden onder een Caproen te brengen, als men seyt; ja soo souden seer beswaerlick tot gehoorsaemheyt gebracht werden soodanige ledematen, die haer in d'een ofte d'ander verloopen hadden, soo wanneer sy selfs de macht van regeeringe hadden, ende eygentlick onder geen regeerders stonden: want daerse alle gelijcke macht en authoriteyt hebben, daer sal d'een voor d'ander beswaerlick willen wijcken.

d V. Zijn alle kerckelicke vergaderinge van Kerckenraden, van een ende deselve macht ende authoriteyt?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Gelijck alle particuliere Kercken ende gemeynten, selfs de minste ende kleynste, van een ende deselve authoriteyt zijn, ende de minste soo veel gesagh ende recht heeft als de grootste: alsoo is het oock, dat alle de vergaderingen van Kercken-raden van een

ende deselve authoriteyt zijn, ende d'een soo veel als d'ander heeft te seggen.

d V. Wat verstaet ghy door de vergaderinge van een Classis?

A. De byeenkomsten van sekere Kercken, door hare Gedeputeerde Predikanten ofte Leeraers ende Ouderlingen van eenige naburige Kercken, onder een district ofte quartier des lants gelegen.

d V. Waer in is eygentlick de byeenkomste van soodanige Kercken gelegen, of tot wat eynde strecktse?

A. 1. Tot onderlinge correspondentie, vereeniginge, ende gemeynschap. 2. Tot onderlinge stichtinge ende opbouwinge. 3. Tot onderlinge assistentie ende bystant, dat is, om malkanderen de behulpelicke hant te bieden, soo wanneer d'een of d'ander particuliere Kercke eenige swarigheyt heeft, daer uyt sy door hare Kerckenraet niet kan noch weet te geraken.

d V. Is soodanige vergaderinge niet om heerschappije te gebruycken over dese of gene particuliere Kercke?

A. Geensins: maer veel eer om die Kercke te behouden by de macht ende vryheyt diese heeft, ende die haer door d'een ofte d'ander soude mogen benomen werden.

d V. Wat verstaet ghy door de vergaderinge van een Synode ofte Concilie?

A. De vergaderinge van een Synode kan tweesins aengemerckt werden, namelick, of universeel ende nationael, of particulier.

d V. Wat verstaet ghy door het universeele ende nationael Synode?

A. De byeenkomste der Kercken door hare afgesondene, dewelcke afgesonden zijn uyt alle de Provinciale Synoden.

d V. Wat verstaet ghy door een particulier of Provinciael Synode?

A. De byeenkomste der Kercken door hare afgesondene, dewelcke afgesonden zijn uyt alle de Classen van een Provincie.

d V. Waer in is eygentlick soodanige Synodale vergaderinge gelegen, ofte tot wat eynde strecktse?

A. Tot behoudinge, bevestinge, bevorderinge, ende herstellinge der Kercken in de belijdenisse ende practijcke des gemeynen geloofs ende Godtsaligheyts, als oock in de genietinge der kerckelicke vrede ende eendrachtigheyt.

d V. Soo is dan de Synodale vergaderinge niet om heerschappije te voeren over de Kercken, ende haer te berooven van haer vryheyt ende authoriteyt?

A. In 't minste niet: maer veel eer tot opbouwinge der Kercken in 't gemeyn; ende bewaringe der Christelicke vryheyt ende authoriteyt, die yeder Kercke in 't particulier van Christo heeft ontfangen. Als oock tot slissinge ende dempinge van misverstanden ende oneenigheden, die in d'een of d'ander particulier Kerck zijn geresen, ende die by den Kerckenrade van die Kerck, of by de Classicale vergaderinge niet en hebben konnen afgedaen werden, en dat eerst door vriendelicke vermaningen, ende particuliere besendingen; ende sulcks niet genoegh zijnde, door autoritative besluyt ende determinatie: volgens het exempel des Conciliums Actor. 15.

d V. Zijn soodanige kerckelicke vergaderingen van Classen ende Synoden oock geoorloft?

A. Ja.

d V. Zijnse oock profijtelick ende nootsakelick?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy, datse niet alleen geoorloft, maer oock selfs profijtelick ende nootsakelick zijn?

A. 1. Actor. 15. 6. Ende de Apostelen ende de Ouderlinge vergaderden te samen om op dese sake te letten, &c. tot het 34. 2. Cor. cap. 8. vss. 1, 4, 19. met Rom. 15. 26. Alwaer de Apostel klaerlick aanwijst de sociëteyt, vereeniginge, gemeenschap, correspondentie van vele Kercken, namelick, van Macedonien ende Achajen, dewelcke gemeyne gesanten gesonden hebben, om de aelmoessen, die sy ver-

samelt hadden voor de arme, die onder de Heyligen te Jerusalem waren, over te brengen. Gelijck oock de Apostel beveelt, Coloss. 4. vs. 16. dat de Kercke van Laodicea ende Colossis haer vereenigen ende t'samenvoegen souden in 't lesen van sijn brieven. Siet oock Actor. 13. 1, 2, 3, 4. 1. Corinth. 16. 1, 19. Gal. 1. 2, 22. 1. Thess. cap. 2. vs. 14. 2. Het natuerlick recht geeft oock sulcks genoeghsaem te kennen: het welck soodanigh is, dat het alle menschen leert te soecken ende te betrachten de middelen, ende die dingen, die vereyscht worden, ende nootsakelick zijn tot het eynde of eenige sake van het vastgestelde Goddelicke recht, uytdruckelick voorgeschreven. Nu, Godt wil dat groeijen ende bloeijen sal de gemeynschap der Heyligen niet alleen innerlick, maer oock uyterlick, soo veel mogelick is: want hy wil dat wy staen sullen in eenen geest, ende in een gemoedt strijden sullen door het geloove des Euangeliums, Phil. 1. 27. Ende dat de geloovigen soo in 't bysonder, als in 't gemeen ende te samen genomen, sullen versterckt ende opgerecht worden door het woort van vermaninge, door het exempel van navolginge, door hulpe ende onderstant der liefde, Rom. 1. 8, 11, 12. ende 15. 14. 1. Thess. 5. 11. Hebr. 3. 13, 14. Maer de natuerlicke nootsakelickheyt leert, dat dit niet geschieden kan, sonder het zy ordinaire, het zy extra-ordinaire, correspondentien door byeenkomsten, mededeylinge ende vergelijckinge van raetgevinge ende gevoelen. 3. Soo wort dit genoeghsaem vastgestelt door het toelatende Goddelick recht, het welck soodanigh is, dat de Schriftuer nergens soodanige t'samenvoegingen ende verbintenissen van een grooter of minder destrict, ofte eenige bysondere modificatie ende applicatie der kerckelicke regeeringe verwerpt; maer veel eer in 't generael ende onbepaelt als geproportioneerde middelen tot het eynde recommandeert ende beveelt, ende een bysondere determinatie ende bepalinge na gelegentheyt van plaetsen, tijden, saken, ende per-

soonen laet in de vryheyt ende macht der Kercken. Genomen dan, dat 'er, aengaende dese correspondentien der Kercken in de Schriftuer niet stont yet vastgestelt (gelijck het nochtans in der daet soo is) soo sal nochtans sekerlick volgen, dat deselve zijn geoorloft, nadien de Schriftuer in 't minste noch in 't meeste deselve verwerpt noch verbiedt, noch oock ten geheele noch ten deele daer tegen zijn strijdende.

d V. Zijnder oock eenige redenen, daer mede de nuttigheyt ende nootsakelickheyt van soodanige kerckelicke vergaderingen bewesen wert?

A. Ja.

d V. Welcke zijn die?

A. 1. Om dat andersins volgen sal, dat'er geen uyterlicke gemeynschap der Heyligen tusschen de Kercken sal konnen geoeffent worden, maer alleen tusschen de leden van een Kerck, het welck ongerijmt is. 2. Dat een particuliere Kercke, in geval van scheuringe of verwerringe, die haer selven niet en wil of kan helpen, veel eer in 't verderf sal moeten gelaten werden, als dat deselve met een gemeen Classicale ende Synodale remedie ende hulpe uyt haer verderf opgeholpen soude werden. 3. Dat het geen sonde soude zijn, te gedoogen, dat alle de kerckelicke vryheyt ende macht van een particuliere Kercke t'onderga; maer dat het sonde soude zijn, die Kercke van dat verderf te ontlasten ende te bevrijden. 4. Dat geen Predikant of Kerckenrade eenige kerckelicken dienst sal mogen oeffenen ontrent een ander Kerck, ofte ontrent eenige leden van een ander Kercke, daer toe versocht zijnde, of de noot sulcks vereyschende; maer alleenlick ontrent de leden van haer eygen Kercke: welcke dingen alle te samen absurd ende ongerijmt zijn.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke oordeelen, dat soodanige Classicale ende Synodale vergaderingen, heden ten dage by ons gebruyckelick, ongeoorloft ende onwettelick zijn?

A. Die van 't Pausdom, ende alle die gene die oyt of oyt, of oock ten hedigen dage, alle kerckelicke macht den Bisschoppen toeschrijven, ende oordeelen alle kerckelicke regeeringe by deselve te staen, Daer beneffens die gene, die huydensdaeghs Independenten genaemt werden.

d V. Strijt het niet tegen het gemeyn gevoelen, als oock tegen de Schriftuer, dat een Dienaer boven de sorge van sijn Kercke, noch op sich neemt de sorge van andere Kercken?

A. In 't minste niet: maer ter contrarie soo gebiedt Godts woort wel uytdruckelick, dat een lidtmaet sijn eygen saligheyt bevordert hebbende, daer na oock sal besorgen de saligheyt van sijnen naesten: als te sien is Luce 22. 32. ende dat alsoo vele leden van een Kerck, Rom. 15. vss. 7, 14. ende 1. Thess. 5. 11, 14. ja oock van verscheyden Kercken (Hebr. 3. 13. ende 10. 25. ende 13. 9, 17. Gal. 6. 2. met Gal. 1. 2.) voor malkanderen sorge dragen, malkanderen stichten, vermanen ende vorderen in de Godtsaligheyt. Soo dat oock die gene, die dit niet souden willen practiseeren, als dan met der daet souden doen blijcken geen oprechte kinderen Godts te zijn, maer veel eer nasaten Caims, die daer seyde tegen den Heere, gevraeght zijnde waer sijn broeder Habel was, Ben ick een hoeder van mijn broeder. Genes. 4. 9.

d V. Wort hier door een particuliere Kercke van hare kerckelicke macht ende vryheyt niet berooft?

A. Geensins: maer hier door wort veel eer der selver vryheyt bewaert, ende haer, des noots zijnde, de behulpelicke hant geboden, tegen die gene, dewelcke d'een of d'andere invasie in de Kercke souden aenrechten, daer door sy deselve van hare kerckelicke macht souden soecken te berooven; tegen welcke sy oock niet machtigh is haer selven te defendeeren, noch soodanigh een quaet te stuyten ende wech te nemen.

d V. By wien leyt het, ofte tot wien gehoort het,

soodanige publijcke Synodale vergaderinge by een te roepen?

A. Ten aensien van de inwendige t'samenroepinge, ofte vergaderinge selfs, by de Kercken die te samen komen ofte vergaderen sullen, ofte by een gedeelte der selver, of oock een eenige, na de ordre, of noot, of gelegentheyt mede brenght: ende na dat de Synoden ordinair of extra-ordinair zijn. Wat belanght de uyterlicke bescherminge van dese vergaderingen, ende het uytvoeren van haer besluyten, deselve staet aen de Magistraten, die daer over aengesproken werden: in welcken respecte de t'samenroepinge van groote ende extra-ordinaire vergaderingen (by excempel, eertijds door het Roomsche Rijck in 't Oosten, Westen, Zuyden) den Keyseren toegeschreven wert, om datse sonder haer weten ende consent opentlick niet en konden vergaderen.

d V. Soude dan soodanige publieke vergaderinge ende byeenkomste niet mogen geschieden sonder kennisse, of permissie, 't zy expresse, 't zy stilswijgende, van de Overheden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat het natuerlick recht, ende de nature van de sake sulcks vereyscht: welck soodanigh is, dat'er geen publijcke byeenkomsten konnen geschieden sonder permissie of goetvinden van de Overigheyt. 2. Soo blijckt het uyt de antiquiteyt ofte oudtheyt, namelick om dat de oude Concilien, in 't Roomsche Rijck gehouden, als oock selfs het tweede valsche Concilie van Niceen, vergadert zijn met consent ende ordre van de politijcke Oversten. Ja selfs Carolus Magnus, of Keyser Karel de Groote, heeft bevordert de t'samenroepingen van het Concilie van Franckfort tegen het tweede Concilie van Niceen. Gelijck oock het Concilie gehouden binnen Basel, Anno 1430. beroepen is door bevorderinge van Keyser

Sigismundus. Alsoo hebben oock gedaen de Keyseren Constantinus, Theodosius, Justinianus, &c.

d V. Soude de politijcke Overheyt niet mogen in tijt van noot daer toe by eenige Kercken of Kerckendienaers versocht ende vermaent, of niet versocht zijnde een Synodum te bevorderen, dat is, den Kercken vermanen, om een Synode aen te stellen, of oock eenige onwillige daer toe te houden?

A. Ja: mits dat allen of de meeste Kercken niet onwilligh, of daer tegen geresolveert blijven. Want met soo een gedwongen vergaderinge kan men selden yet goets verrichten.

d V. Staet het niet aen den Paus om soodanige publijcke vergaderinge by een te roepen?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, die sulcks sustineeren?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat sulcks tot den Paus niet gehoort na het Goddelicke recht?

A. Om dat de geheele macht des Paus strijdet tegen het Goddelicke recht, als hier boven bewesen is.

d V. Hoe bewijst ghy, dat het de Paus niet toe en komt na het menschelicke recht?

A. 1. Om dat de Keysers, Koningen, ende wereltsche Princen de Concilien hebben t'samengeroepen, als boven gehoort is. 2. Om dat selfs Paus Eugenius, de IV. van dien naem, het houden van het Concilie binnen Basel, ende door den Keyser Sigismundum verordineert ende ingestelt, geapprobeert ende voor goet gekent heeft. Gelijck oock Æneas Sylvius, namaels Paus Pius de II. toestaet den wereltschen Princen de t'samenroepingen der Concilien.

d V. Wat voor persoonen sullen de vergaderinge van het Synode maken, ofte uyt wat persoonen sal dese vergaderinge bestaen?

A. Uyt eenige afgesondene Dienaren des woorts, ende Ouderlingen, of oock eenige andere by de Kercken in die gelegentheyt, ende voor dien tijt voor goet

gekent, ende daer toe specialicken gemachtight ende gekoren.

d V. Behooren niet alle ledėmaten sonder onderscheyt aldaer te vergaderen?

A. Neen: want al haddense alle daer toe goede gaven, gelijckse in der daet niet en hebben, soo soude het een groote confusie ende verwarringe veroorsaken.

d V. Behoorden daer niet alleen te verschijnen de Bisschoppen ende de Oversten ofte de Generalen van yeder Monnicken-ordre, als van de Dominicanen, Franciscanen, Carmeliten, &c.?

A. Dit is het gevoelen van den Jesuijt Bellarminus, dewelcke dies aengaende een argument bybrenght, genomen van Concilien die op die wijse ende maniere gehouden zijn. Maer wy seggen daer tegen, dat het van den beginne soo niet geweest is, gelijck te sien is uyt het Concilie gehouden binnen Jerusalem, Actor. 15. ende oock daer na niet geschiet is in 't Concilie gehouden binnen Basel. Anno 1430. Behalven dat wy het gepretendeerde ampt ende Kerckelick recht van de Bisschoppen verwerpen, als strijdende tegen Godts woort, gelijck voor henen is aengewesen: gelijck wy oock ja veel meer verwerpen de ordren der Monnicken met hare Generalen.

d V. Behoorden aldaer niet te verschijnen alle Predikanten in 't gemeyn?

V. Dit was het gene voor desen Arminius voor sloegh, Anno 1606. in 's Gravenhage, als men delibereerde van het houden eenes Nationalen Synodi. En dat diende nergens anders toe, als om de sake te traineeren, hopende ondertusschen meerder advijsen en stemmen op sijne zijde te krijgen: nadien hy wiste dat andersins de meest ervarenste ende geoeffenste, als oock die geleerder zijn als andere, tot de Nationale Synoden afgesonden worden, ende derhalven voor sijne opinien niet veel prejuditie te verwachten was. Dat daer beneven niet wel konde ge-

schieden, dat alle Kercken te gelijck hare Dienaers voor eenen langen tijt souden derven, ende het lant soo groote kosten souden doen.

d V. Tot wien gehoort het, in Synoden of Concilien te praesideren?

A. Het woort Præses kan verstaen werden of van yemant die uyterlick de ordre ende de vryheyt door sijn authoriteyt bewaert; ofte van yemant die innerlick het stuer houdt, ende den voorganck heeft in de vergaderinge selfs. De Præses, ten aensien van de ordre, soo daer yemant soude zijn (want die en is altijt niet noodigh) gelijck hy oock noyt en is in de heymelicke Synoden, is de Overheyt, of die gene die van de Overheyt zijn afgesonden. De Ecclesiastijcke Præses is die gene, die van de vergaderinge daer toe verkoren wert.

d V. Is 't niet de Paus van Roomen, ten minsten na het menschelicke recht?

A. Neen: Want soo moest hy altijt eerst onderschryven: het welck altijt niet geschiet is; ja hy moest altijt daer tegenwoordigh wesen, ende dat is oock niet geschiet. Gelijck oock in de vier eerste ende algemeyne Concilien noch Paus, noch sijne afgesondene gepresideert hebben; maer veel eer op de derde plaetsen haer sitplaatse hebben gehouden, als te sien is in 't Concilie van Nicëen, ende Ephesen; ja daer na sijn veel Concilien gehouden, ende vele besluyten gemaeckt in weerwil van den Paus, als oock selfs tegens de Paus, gelijck blijckt uyt de acten van de Concilien van Worms, Constans, Basel, &c. Dat de Pausen haer naderhant hebben ingedrongen, dat is geschiet by occasie van scheuringe, welcke occasie de Paus heeft waergenomen, ende heeft met der haest een Concilie t'samen geroepen; ende daer na het Antichristische rijck met kracht inbrekende, ende kracht krijgende, soo heeft de Paus onwettelick die macht aen sich getrocken, ende heeft met groote krachten gearbeyt het selve voor hem te behouden,

het welck hy eyndelick onder de sijne heeft verkregen ende vastgeset.

d V. Zijn de vergaderingen van Synoden heden ten dage in haer selven onfeylbaer?

A. Neen: want gelijck de personen, die daer sitten, feylen konnen, volgens het gene Paulus seght Rom. 3. 4. soo en konnen de besluytingen, die van soodanige menschen herkomen, niet voor onfeylbaer aengemerckt worden.

d V. Zijn de Concilien, voor desen gehouden, in haer selven onfeylbaer?

A. Neen.

d V. Hebben sy dan wel gefeylt ende gedwaelt?

A. Wel degelick, gelijck uyt de decreten ende besluyten der Concilien klaerlick kan afgenomen werden: ja het eene Concilie heeft het andere veroordeelt ende gecondemneert. Die van het Pausdom en houden haer oock niet aen allen de decreten der Concilien.

d V. Soude men de decreten ofte besluyten van de Concilien, ende hedendaeghsche Synoden der Gereformeerder Kercken, ofte oock van eenige kerckelicke vergaderingen, wel absolutelick mogen geloove geven?

A. Neen.

d V. Soude men dan deselve moeten examineeren aen den regel ende voorschrift van Godts woort, of se daer mede overeenkomen ofte niet?

A. Ja.

d V. Zijn de Concilien boven de Paus, of is de Paus boven de Concilien?

A. De Concilien zijn boven den Paus.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?

A. Dat de Roomschgesinde Concilien boven den Paus zijn, dat hebben gesustineert ende geoordeelt de Bisschoppen van Vranckrijck ende Duytslant: de Parijsche Universiteyt, ende hare Sorbonne, dat is, de Doctoren van de Theologie aldaer. Gelijck oock sulcks hebben verstaen de Concilien van Constans ende Basel.

d V. Is de Paus dan niet het onfeylbare hooft van de Kercke ende de onfeylbare Rechter van de stucken der Religie?

A. Dit is wel het gevoelen van die van 't Pausdom, maer 1. het en is by haer noch niet gedetermineert ende voor vast gestelt, als een artijckel des geloofs, dat de Paus niet dwalen kan. 2. Dat de Paus niet onfeylbaer is, maer wel degelick dwalen kan, dat geven de exempelen van de Pausen meer als al te veel te kennen. Want de Paus Honorius was een Monothelita, ende seyde dat'er geen twee willen waren in Christo, waer over hy gecondemneert is in 't seste algemeyne Concilie, gehouden tot Constantinopelen; ende is deselve van Paus Agatho sijnen navolger hier over mede gecondemneert. Paus Johannes de XXII. leerde, dat de zielen sliepen tot den jonghsten dagh toe. De geleerden van Parijs hebben hem dat doen wederroepen; ja de Koninck selver heeft met trompetten door de Stadt laten afblasen, dat hy het wederroepen hadde. Paus Eugenius is van 't Concilie van Basel 1430. verklaert, dat hy was beyde te gelijck een Ketter ende weder gevallene: ja Adrianus van Utrecht, die daar na selve Paus wierde, genaemt Adrianus de seste, seght met klare ende uytdruckelicke termen, dat verscheyden Pausen gedwaelt hebben.

SONDAGH XXXIX. Vrage 104.

Vrage 104.

Wat wil Godt in 't vijfde gebodt?

Antw. Dat ick mijn vader ende moeder, ende alle die over my gestelt zijn, alle eere, liefde ende trouwe bewijse, ende my hare goede leere ende

straffe met behoorlicke gehoorsaemheyt onderwerpe, ende oock met hare swackheyt ende gebreken gedult hebbe, aengesien het Godt belieft ons door hare hant te regeeren.

d V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van het vijfde gebodt.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. Den inhoudt ofte verklaringe van het vijfde gebodt. 2. De reden waer mede het gebodt wort bevestight.
a V. Seght eens de woorden van het vijfde gebodt?
A. Eert vader ende moeder, op dat ghy lange leeft in den lande dat u de Heere uwe Godt geven sal.
b V. Op dat ghy lange leeft in den lande, &c. is dat een gebodt?
A. Neen.
b V. Wat is het dan?
A. Een belofte die Godt daer by doet.
c V. Wat wort in dit gebodt geboden?
A. Dat men vader ende moeder eeren sal.
c V. Wie moeten wy verstaen door vader ende moeder, alleen onse natuerlicke ouders?
A. Neen.
b V. Wie dan al meer?
A. Grootvader, grootmoeder, over-groot-vader, over-groot-moeder, schoonvader, schoonmoeder, stiefvader, stiefmoeder, ooms, moeijen, vooghden.
b V. Wie al meer?
A. Alle die gene die over ons gestelt zijn.
b V. Wie zijn die gene die over ons gestelt zijn?
A. In den huyshoudelicken staet, meester ende vrouwe, het zy dat men die dient, of dat men daer van onderwesen wort, gelijck die oock vaders genoemt worden, Genes. cap 4. vs. 21. Exod. cap. 12. vs 3.

In den politijcken staet de Overheden, hooge ende lage, welcke oock vaders genoemt worden, Genes. cap. 45. vs. 8. ende Judic. cap. 5. vs. 7. Waer onder mede begrepen werden oude lieden, die mede den naem van vader ende moeder voeren, 1. Tim. cap. 5. vss. 1, 2. Ende sulcke die van Godt met eenige uytnemende ende uytstekende gaven begaeft zijn, waer door sy oudt in kennisse zijn, al zijnse jonck in jaren. In den kerckelicken staet, als Predikanten, Ouderlingen, Diakonen, gelijck soodanige oock vader genoemt werden 2. Reg. 2. 12. 1. Corinth. 4. 15.

b V. Waerom worden dese alle onder den naem van vader ende moeder verstaen?

A. Om datse doen de vaderlicke ende moederlicke plicht.

d V. Wat komt onse meerdere toe, of welck zijn de plichten die de mindere aen hare meerdere moeten bewijsen?

A. Eeren, liefhebben, trouwe bewijsen, gehoorsaem zijn, ende eyndelick met hare swackheden ende gebreken gedult hebben.

d V. Waer inne is de eere, die de mindere hare meerdere moeten bewijsen, gelegen?

A. In een inwendige eerbiedigheyt des herten, ende hooghachtinge van die gene die Godt over ons gestelt heeft: als oock in een uyterlicke betuyginge, met gesten van eerbiedigheyt aen haer te bewijsen, als haer ontmoetende, voor haer te buygen, Genes. 18. 2. haer de voorplaetse te geven, 1. Reg. 2. 19. voor haer op te staen, haer te laten spreken. Job 29. 8, 9.

c V. Bewijst, dat de kinderen op soodanige wijse ende maniere vader ende moeder eeren moeten?

A. Mal. 1. 6. Een sone sal den vader eeren, Ephes. 6. vss. 1, 2, 3. Levit. 19. 3. Prov. 1. 8. ende 23. 22.

c V. Bewijst, dat men de Opsienders in Godts gemeynte moet eeren?

A. 1. Thess. 5. 12. Ende wy bidden u broeders, erkent de gene die onder u arbeyden, &c. 1. Tim. 5. 17.

c V. Bewijst, dat men de Overigheyt moet eeren?

A. Rom. 13. 7. Eere, dien ghy eere schuldigh zijt. 1. Petr. 2. vs. 17.

c V. Bewijst, dat de dienstboden hare heeren ende vrouwen moeten eeren?

A. Ephes. 6. 5. Ghy dienstknechten zijt gehoorsaem uwe heeren na den vleesche. 1. Tim. 6. 1.

c V. Bewijst, dat men de oude lieden moet eeren?

A. Levit. cap. 19. vs. 32. Voor den grauwen haire sult ghy opstaen.

c V. Bewijst, dat de vrouwen hare mans moeten eeren?

A. 1. Petr. 3. 6. Gelijck Sara Abraham gehoorsaem is geweest, hem noemende heere.

d V. Is den eenen mensch soo goet niet als den anderen?

A. Ja: soo ghy haren oorspronck ende haer wesen aensiet.

d V. Wat hoeft men dan den eenen mensche meer te eeren boven den anderen?

A. Om dat den eenen in staet ende ordre meer is als den anderen.

d V. Waerom is den eenen mensche meer als den anderen?

A. Om dat het Godt alsoo belieft heeft.

c V. Zijn dan alle menschen niet even hoogh?

A. Neen.

d V. Meynt ghy, dat soo de mensche niet gevallen en waer, dat dan den eenen mensch meer soude geweest zijn als den anderen?

A. Ja.

d V. Waer uyt soudt ghy dat kunnen sien ende mercken?

A. Uyt Adam ende Eva.

d V. Hoe dat?

A. Om dat Adam het hooft van de vrouwe was.

d V. Maer zijnse beyde niet geschapen na Godts beelt?

A. Ja. Genes. 1. 26, 27.

d V. Waerom wort dan de man genoemt het beelt Godts, ende de vrouwe het beelt ofte de heerlickheyt des mans, 1. Cor. 11. 7. ende 1. Tim. 2. 12?

A. Dat is te verstaen van de meerderheyt ende opperhoofdigheyt, die de man hadde over de vrouwe.

c V. Dat dan den eenen meerder is als den anderen, is dat alle ende alleen door de sonde ingekomen?

A. Neen.

a V. Wat voor vader moet men eeren, rijck of arm?

A. Alle beyde.

b V. Soude men dan sijnen vader oock moeten eeren, soo wanneer hy van eenen geringeren staet en conditie is als wy zijn?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Exempel in Joseph, Genes. 46. 29.

d V. Neemt de Heere Christus de eere jegens onse ouders, &c. niet wech, als hy seght, Matth. 23. 9. Ghy sult niemant vader noemen. Noch oock niet meesters genoemt worden?

A. Geensins.

d V. Hoe is dat dan te verstaen?

A. De Heere Christus en verbiedt aldaer niet simpelick het gebruyck van desen tijtel, als oock van de voorgaende, te weten Rabbi ende Meester: want deselve den Propheten ende Apostelen somtijts wel toegeschreven worden; maer alleenlick de ydele eere ende heerschappije, ofte meesterschap over het geloove, ende de conscientie van andere, die sy daer inne sochten, als te sien is vs. 11. het welck alleen Godt toekomt, als sijnde onsen Vader, van den welcken wy alleen ons wesen ende onderhoudinge, na lichaem ende ziele, oorspronckelijck hebben; waerom wy oock alles goets van hem moeten verwachten, ende op hem alleen vertrouwen. Gelijck oock onzen Salighmaker, als zijnde de eenige Wetgever, ende opperste Propheet, die in saken, het geloove ende Godsdienst aengaende, alleen moet gevolght ende gehoort werden, Matth. 17. 5. Ende die den wegh der saligheyt niet alleen aenwijst, maer oock selve met sijn exempel volmaecktelick voorgaet. Hebr. 2. 10. ende 12. 2.

d V. Welck is den tweeden schuldigen plicht, die de mindere aen hare meerdere moeten bewijsen?

A. Zy moeten deselve liefhebben.

d V. Waer in bestaet dit liefhebben?

A. In deselve een oprechte ende goede toegenegentheyt des herten toe te dragen, 't welck sy aen alle schuldigh zijn, Matth. 22. 39. maer insonderheyt hare meerdere, uyt consideratie van het goede, het welck sy van haer ontfangen hebben.

d V. Hoe sullen de kinderen dan hare ouders liefhebben?

A. Als haer selven, haer vergeldende een oprechte wederliefde, voor de groote liefde, die de ouders haer toedragen, welke haer doet alle moeyte ende verdriet met hare kinderen geerne uytstaan, ende nacht ende dagh bekommert zijn om hare kinderen in alles te helpen ende te versorgen, ende te vorderen.

d V. Hoe sullen de dienstknechten ende dienstmaeghden hare meesters ende vrouwen liefhebben?

A. Met een teere sorge te dragen voor haer credijt, goedt ende welvaren; als oock met hare kinderen alle deught te doen.

d V. Hoe sullen de ondersaten hare Overheden liefhebben?

A. Met haer in alle nooden getrouwelick by te staan ende niet te verlaten.

d V. Bewijst, dat de lidtmaten hare Opsienders oock soo moeten liefhebben?

A. Gal. 4. 15. Want ick geve u getuygenisse, dat ghy soo het mogelick ware, uwe oogen soudet uytgraven, ende my gegeven hebben.

d V. Bewijst, dat de vrouwen hare mans oock soo moeten liefhebben?

A. Titum. 2. 4. Hare mannen lief te hebben.

d V. Welck is den derden plicht, die de mindere aen hare meerdere moeten bewijsen?

A. Zy moeten deselve trouwe bewijsen.

d V. Waer in is dese trouwe gelegen?

A. In alles recht te doen, haer gevende dat haer toekomt, soo ten aensien van de plichten die sy haer schuldigh zijn, als oock ten aensien van de vergeldinge van weldadigheyt, als sy sulcks van nooden souden mogen hebben.

d V. Hoe sullen dan de kinderen hare ouders trouwe bewijsen?

A. Als sy hare ouders liefde, eere, ende alle hulpe bewijsen, haer bystaende met haer goedt, gelijck Joseph gedaen heeft, Gen. 47. 12. om de ouders alsoo wederom vergeldinge te doen voor de moeyte die sy met haer gehadt hebben, 1. Tim. 5. 4. Met haren dienst, zijnse blint, om haer een ooge te zijn; zijnse lam, om haer eenen voet te zijn, want dit hebben de ouders al aen haer bewesen, ende betalen als dan de kinderen niet meer als haren schuldigen plicht.

d V. Hoe sullen de dienstknechten ende dienstmaeghden hare meesters ende vrouwen trouwe bewijsen?

A. Als sy neerstigh zijn in hare beroepinge, Col. 3. 22. Getrouw, haer niet ontreckende, Tit. 2. 10. Spaersaem, alles wel te rade houdende.

d V. Hoe sullen de ondersaten hare Overigheden trouwe bewijsen?

A. Als sy haren eedt van getrouwigheyt wel nakomen: als sy sonder fraude schattingen ende tol betalen. Matth. 22. 21. Rom. cap. 13. vs. 7.

b V. Soude men dan de Overigheyt de tollen, de accijsen, of haer imposten niet mogen fraudeeren?

A. Neen.

b V. Maer of de Overigheyt daer wat te veel opleyde, moet men dan dat evenwel geven?

A. Ja.

c V. Komt het yeder particulier mensch toe sulcks te rechten?

A. Geensins.

c V. Soo sy het niet wel bewaerden of besteden, soude men evenwel moeten contribueëren?

A. Ja.

d V. Bewijst dat eens met een gelijckenisse?

A. Neemt, yemant is aen een ander schuldigh hondert guldens, ende hy bewaerde sijn goet niet wel, maer hy verquiste het, ende bracht het selve door met drincken ende klincken, soo soude evenwel die mensch gehouden zijn, sijn schult te betalen, ende aen den genen die hy schuldigh was te geven, het gene, het welck hem toe quam.

d V. Genomen, de Overigheyt bestede het alles niet wel (gelijck sommige meynen) zijn wy evenwel gehouden tol ende schattinge te geven, soo veel als de Overigheyt ons opleght?

A. Ja.

d V. Maer seggen de lieden, de Overigheyt eyscht dat haer niet toekomt?

A. Dat en is niet soo.

d V. Bewijst dan het contrarie?

A. Matth. 22. 21. Geeft den Keyser dat des Keysers is. Rom. 13. vs. 7. Schattinge dien ghy schattinge schuldigh zijt, tol dien ghy tol schuldigh zijt.

d V. Yemant mocht seggen sy eyschen te veel?

A. Dat sal op haer komen, wy moeten evenwel geven het gene wy schuldigh zijn.

d V. Waerom seyt men somtijds, de Overigheyt leyt het niet wel aen, maer verquist het, sullen wy het dan evenwel geven?

A. Als de Overigheyt het niet wel aanleght, soo sal 't op haer komen, wy moeten evenwel geven.

d V. Voor wien geven wy het, voor de Overigheyt?

A. Neen.

d V. Voor wien dan?

A. Voor ons selven, ende onse kinderen.

d V. Genomen, het wiert dan niet wel aengeleght, hebben wy onse conscientie ende ziele gequeten, als wy het gegeven hebben?

A. Ja.

d V. Maer seggen andere lieden, ick en ontneme het lant noch de Overigheyt niet, maer de Pachters?

A. Dat is oock qualick gedaen: want sy ontstelen die luyden het gene haer toekomt.

d V. Ontstelen sy oock met eenen het lant?

A. Ja.

d V. Toont dat?

A. Om dat de imposten op een ander jaer soo veel niet sullen gelden, soo wanneer de Pachters het hare niet en krijgen.

d V. Is sulcks niet het lant ontstelen?

A. Ja: want als de Pachters het hare kregen, soo soude het wel dierder verpacht ende verimpost werden.

d V. Hoe sullen de lidtmaten hare voorgangers trouwe bewijsen?

A. Als sy deselve getrouwelick versorgen ende onderhouden. Gal. 6. 6.

d V. Hoe sullen de vrouwen hare mans trouwe bewijsen?

A. Als sy haer echte wel houden, ende het huyshouden wel regeeren ende waernemen. Prov. 31. 10, 11, 12.

b V. Welck is den vierden plicht, die de mindere aen hare meerdere moeten bewijsen?

A. Gehoorsaemheyt.

d V. Waer in is dese gehoorsaemheyt gelegen?

A. In hare kastijdinge gewillighlick te verdragen, Hebr. 12. 9. ende in hare bevelen ende leeringen te gehoorsamen.

d V. Vervatet de macht van de ouders over hare kinders selfs het recht van leven ende doot?

A. Geensins.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Deut. 21. 20. Ende sy sullen seggen tot de Oudtsten sijner Stadt: Dese onse sone is afwijckende ende wederspannigh, hy is onser stemme niet gehoorsaem, &c. Prov. 23. 13. Ephes. 6. 4. Coloss. 3. vs. 21. 2. Uyt het exempel Sauls, 1. Sam. 14. 45.

alwaer geseght wort, dat het volck Jonathan verlost heeft uyt de handen Sauls, soo dat hy niet stierf, het welck het volck niet soude hebben konnen doen, by aldien Saul een absolute macht gehadt hadde over sijnen soon, om hem te dooden. 3. Om dat het strijt tegen de vryheyt der kinderen: want alsoo salder gantsch geen onderscheyt sijn, tusschen de kinderen ende de volkomen slaven: over welcke immers, na het recht van sommige natien, men meynt soodanigen macht te hebben. 4. Om dat by de Egyptenaers ende andere volckeren (als oock heden ten dage by ons) met de hooghste straffe gestraft wierden, dewelcke hare kinderen gedoodet hadden.

d V. De Heere heeft nochtans Abraham belast sijnen sone Isaac te dooden, Genes. 22. 2.?

A. Daer uyt kan geensins besloten werden, dat de ouders absolute macht hebben over hare kinderen, selfs oock om deselve te mogen dooden: want 1. dat is geweest een extra-ordinaire en speciale bevel: nu, van het extra-ordinaire en speciael, tot het ordinaire ende universeel, en deught het gevolgh niet. 2. De intentie ende het voornemen Godes en is niet geweest dat Abraham sijnen sone soude dooden, maer alleenlick, dat hy Abrahams geloove soude beproeven, vss. 11, 12. 3. Hier uyt en kan niet meerder bewesen werden, als uyt Exod. 32. 27, 28, 29. met Exod. 33.

d V. Hebben de ouders geen macht ende recht over hare kinderen, om deselve te mogen verkoopen, ende over te leveren tot een geduerige slavernije?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Soo de ouders niet en hebben de macht ende het recht over haer kinderen, om deselve te mogen dooden; ergo, soo en hebben sy oock de macht niet over deselve, om haer tot een geduerige slavernije te verkoopen. 2. Om dat de kinderen zijn het erfdeel der ouderen, ende de ouders gehouden zijn deselve op te voeden, Psalm 127. 3. met Ephes. 6. 4. 3. Om

dat de ouders hare kinderen niet mogen verlaten, selfs niet in de hooghste nootsakelickheyt van armoede, veel min dan mogen sy deselve verkoopen. 4. Om dat sulcks is tegen het recht der nature, en dat schijnt de Apostel te kennen te geven, Rom. 1. vs. 31. als hy seght, Sonder natuerlicke liefde.

d V. Moeten de kinderen hare ouders, ende de mindere hare meerdere in alles gehoorsaem zijn?

A. Neen.

c V. Waer in dan?

A. In alle het gene met Godts woort accordeert ende over een komt, of immers daer tegen niet en strijdet. Col. 3. 18. Act. 4. 19. ende 5. 29. Dan. 3. 16, 17, 18.

c V. Bewijst dat de kinderen hare ouders moeten gehoorsaem zijn?

A. Prov. 1. 8. Mijn soon, hoort de tucht uwes vaders, en verlaet de leere uwer moeder niet.

d V. Bewijst dat de dienstknechten ende dienstmaeghden hare meesters ende vrouwen alsoo moeten gehoorsaem zijn?

A. Ephes. 6. 5. Ghy dienstknechten zijt gehoorsaem uwe heeren na den vleesche. 1. Petr. 2. 18.

d V. Bewijst dat de lidtmaten hare Opsienders alsoo moeten gehoorsaem zijn?

A Hebr. 13. 17. Zijt uwe voorgangeren gehoorsaem.

d V. Bewijst dat de onderdanen hare Overigheden alsoo moeten gehoorsaem zijn?

A. Rom. 13. 2. Alsoo dat die hem tegen de Macht stelt, de ordonnantie Godts wederstaet. 1 Petr. 2. 13, 14.

d V. Bewijst dat de vrouwen hare mans alsoo moeten gehoorsaem zijn?

A. Ephes. 5. 22, 23. Ghy vrouwen weest uwe eygene mannen onderdanigh, &c.

b V. Mogen de kinderen haer wel, sonder consent van de ouders, tot klooster-geloften of regelen begeven?

A. Neen.

c V. Wie leeren sulcke goddeloosheyt?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Wat conditien stellen de Papisten? waer op de kinderen haer selven hare ouderen souden mogen ontrecken?

A. 1. Soose gekomen zijn tot hare mondige jaren; een knechtjen tot veerthien, ende een meysken tot twaelf jaren. 2. Soo de ouders sonder hare hulpe leven konnen. 3 Soo het geschiet in 't stuck van Godtsaligheyt ende Religie.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten hier in wederleggen?

A. 1. Om dat het strijt tegen het vijfde gebodt. 2. Tegen Numer. 30. vs. 3. Matth. 15. vss. 3, 4, 5. Marc. 7. vs. 11. 3. Om dat de kinders haer selfs niet zijn, Psalm 127, vs. 3. ende derhalven niet gelooven konnen het gene haer niet toekomt. 4. Om dat soodanige ontreckinge der kinderen van de ouders gantsch onrechtveerdigh ende schadelick is: want daer door wort wechgenomen alle gehoorsaemheyt der kinderen tegen hare ouders, als oock alle menschelicke geselschap ende gemeensaemheyt. 5. Om dat sy hier door wat heyligers ende volmaeckters doen willen, dan de Heere Christus gedaen heeft, dewelcke sijne ouders onderdanigh geweest is, Luce 2. vs. 51. Of oock als de Apostelen, dewelcke den kinderen belasten haer ouders onderdanigh ende gehoorsaem te zijn.

b V. Mogen de kinderen wel trouwen sonder consent van hare ouders.

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen dat het consent van de ouders niet vereyscht wert, noch nootsakelick is?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten wederleggen?

A. 1. Om dat sulcks strijt tegen het vijfde gebodt. 2. Tegen Exod. 22. 16. Numer. 30. 4, 5, 6. Deut. 7. 3. 1. Corinth. 7. 38. Col. 3. 20. Psalm 127. 3.

d V. Genomen de vader is doot, soude dan des moeders consent nootsakelick vereyscht worden?

A. Ja.

d V. Genomen daer is eenigh verschil tusschen de moeder, weduwe zijnde, ende tusschen de vooghden van den overledenen vader gestelt, wiens consent sal dan gelden?

A. Des moeders, om dat sy de kinderen de aldernaeste zijn.

d V. Genomen vader ende moeder zijn doot, soude dan het consent van de vooghden nootsakelick vereyscht worden, voornamentlick wanneer de kinderen tot de jaren van haer eygen vooghdyschap niet gekomen zijn?

A. Ja.

d V. Indien de ouders of de vooghden, van wegen wreedigheyt, hardigheyt, obstinaetheyt, gierigheyt, onrechtveerdigheyt of andersins, den kinderen geen consent wilden geven, noch het houwelick toestaen, hoe sullen het de kinderen dan maken?

A. In sulcke gelegentheyt sal de Overigheyt oordeelen tusschen kinderen ende ouders ofte vooghden, ende de sake rechtelick beslissen.

c V. Soude een kint sijne ouders, zijnde ongeloovige, wel mogen weygeren te assisteeren ende hantreyckinge te doen met sijn middelen?

A. Neen.

d V. Maer of een kint seyde, men moet voor al de huysgenooten des geloofs besorgen?

A. Dese besorginge gaet voor.

d V. Genomen dan uwe ouders, selfs ongeloovigh zijnde, waren in noot ende swarigheyt, ende d'een of d'ander huysgenoot des geloofs was in noot ende swarigheyt, wie soudt ghy eerst ende meest moeten versorgen ende helpen?

A. Mijne ouders.

d V. Waerom?

A. Om datse my door eenen vasten bant der naturen de naeste zijn.

d V. Soude een soon sijn gebannenen vader wel mogen afwijsen, om in noot de wercken der liefde aen hem te gebruycken, ende tegen hem te bewijsen?

A. Neen.

d V. Moeten dan de kinderen hare ouders gehoorsamen in alle het gene het welck tegen Godt niet en strijdet?

A. Ja.

d V. Moeten de kinderen hare ouders, ende de mindere hare meerdere gehoorsamen in 't gene dat tegen Godt strijt?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Actor. 4. 19. Maer Petrus ende Johannes seyden tot haer, Oordeelt ghy of het recht is voor Godt, u-lieden meer te hooren dan Godt. ende 5. 29.

b V. Is dat dan geen ongehoorsaemheyt?

A. Geensins.

b V. Doen wy haer ongelijck?

A. Neen.

c V. Hebben sy geen deughdelick recht daer toe om om dat te gebieden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Exod. 1. 17. Doch de Vroetvrouwen vreesden Godt, ende en deden niet gelijck als de Koninck van Egypten tot haer gesproken hadde. 1. Sam. 22. 17. Dan. 3. 16, 17, 18.

d V. Die sijnen Koninck niet en geeft die eer die hem toekomt, doet hem die ongelijck?

A. Ja.

d V. Waren de Vroetvrouwen Pharao schuldigh het mannelicke zaet der Hebreen te dooden; of de knechten Sauls, de Priesters te dooden; of de drie Jongelingen Nebucadnezar, om, volgens sijn gebodt, voor sijn beelt neder te vallen?

A. Geensins.

d V. Soude men onse ouders, ende alle die over ons

gestelt zijn, mogen, ja moeten in dien deele versaken?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 14. 26. Indien yemant tot my komt, ende niet en hatet sijnen Vader, &c. die en kan mijn discipel niet zijn.

d V. Hoe verre gaet dan de eere, liefde, trouwe ende gehoorsaemheyt, die wy onse ouders, ende alle die gene die over ons gestelt zijn, schuldigh zijn?

A. Soo verre, als de conscientie ende Godts woort sulcks toelaet.

d V. Als sy yet harts en onbillicks gebieden, is dat niet tegen Godts woort ende de conscientie?

A. Het is tegen Godt ende de conscientie, ten aensien van die gene die sulcks gebieden; maer niet ten aensien van die gene die sulcks gehoorsamelick dulden of lijden.

c V. Magh men het quaet, dat sy ons opleggen om te doen, wel doen?

A. Neen.

b V. Magh men het quaet, dat sy ons opleggen, of aendoen, wel dragen?

A. Ja: want het en is geen sonde eenigh droevigh quaet, dat andere ons onbehoorlick aendoen, te lijden ende te verdragen, als wy het niet ontgaen of ontleggen konnen.

b V. Welck is de vijfde plicht die de mindere aen hare meerdere moeten bewijsen?

A. Sy moeten met hare swackheden ende gebreken gedult hebben.

c V. Wat voor ouders, overheden, heeren ende vrouwen, &c. moet men eeren, liefhebben ende gehoorsaem zijn, goede of quade?

A. Alle beyde?

c V. Bewijst dat?

A. 1. Petr. 2. 18. Niet alleen den goeden ende bescheydenen, maer oock den harden.

d V. Of het na den lichame, of na de ziele swacke

menschen waren, soude men haer dan oock al moeten eeren ende gehoorsaem zijn?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Gen. 9. 23. Doe nam Sem, ende Japhet een kleet, ende sy leyden 't op haer beyder schouderen, ende gingen achterwaerts, en bedeckten de naecktheyt hares vaders. 1. Sam. 20. 30. Prov. 23. 22. ende 30. 17.

b V. Waerom moeten wy met hare swackheden ende gebreken gedult hebben?

A. Om dat het Godt belieft, ons door soodanige te regeeren.

c V. Doen wy het dan om harent wille, of om Godts wille?

A. Om Godts wille.

c V. Moeten wy haer eeren, liefhebben ende gehoorsaem zijn om hare fouten ende sonden, of om hare staet ende weerdigheyt?

A. Om hare staet ende weerdigheyt.

c V. Of yemant sijn Vaderlicke, of KoninckIicke macht misbruyckte, soude men die evenwel moeten eeren ende gehoorsaem zijn?

A. Ja.

c V. Sal men sijne tyrannije eeren ende liefhebben?

A. Neen.

c V. Wat dan?

A. Sijn Vaderlicke ende KoninckIicke macht.

b V. Wie heeft dese ordre dan ingestelt, namentlick, dat d'een over den anderen gestelt is, Godt of een mensche?

A. Godt.

d V. Komt het dan Christo toe als Middelaer, dat'er menschen over andere zijn gestelt?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Als Godt met den Vader ende den H. Geest, zijnde de Schepper, Regeerder, ende de opperste Wetgever.

d V. Komt dat Christo toe als Middelaer, dat'er Koningen zijn?

A. Neen.

d V. Bewijst, dat het Christo als Middelaer niet toe komt dat'er Koningen zijn, of eenigh ander ordre of recht in de werelt?

A. Luce 12. 13, 14. Ende een uyt de schare seyde tot hem, Meester, seght tot mijnen broeder dat hy met my de erffenisse deele. Maer hy seyde tot hem, Mensche wie heeft my tot een rechter ofte scheytsman over u-lieden gestelt? Joh. 18. 36.

d V. Waer in vergrijpen haer de kinderen tegen hare ouders; de dienstboden tegen hare meesters ende vrouwen; de ondersaten tegen hare Overheden; de lidtmaten tegen hare opsienders; de discipelen tegen hare meesters; de jcnge lieden tegen de ouden, de vrouwen tegen hare mans?

A. In deselve niet te eeren, lief te hebben, trouwe te bewijsen, gehoorsaem te zijn, ende met hare swackheden ende gebreken geen gedult te hebben.

d V. Mogen de kinderen of de dienstboden wel nemen ende gebruycken het goet van hare ouders ende heeren als haer eygen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 28. 24. Die sijnen Vader ofte moeder berooft, ende seyt ten is geen overtredinge, die is des verdervenden mans geselle.

c V. Moeten alleen de mindere hare plichten van eere, liefde, trouwe ende gehoorsaemheyt aan de meerdere bewijsen, of moeten oock de meerdere plichten bewijsen aen de mindere?

A. De meerdere moeten oock plichten bewijsen aen de mindere.

d V. Welck zijn de algemeyne plichten die de meerdere moeten bewijsen aen de mindere?

A. 1. Sy moeten haer dragen gelijck haer toestaet, zijnde de mindere tot een exempel, gelijck Job ge-

weest is, Job 29. 7, 8, 9. Tit. cap. 2. vs. 7. 2. Sy moeten soecken het goet, soo na lichaem als na ziele, der gener die onder haer zijn. 3. Sy moeten die gene die onder haer zijn beloonen wanneer se wel doen, ende straffen wanneerse qualick doen, doch ter bequamer tijt.

d V. Welck zijn de plichten in 't particulier van de ouders tegen hare kinders?

A. 1. De ouders moeten trachten, eerse kinderen krijgen, in 't verbont Godts te zijn, op dat hare kinderen oock deel in de belofte mogen hebben, Actor. 2. 39. Sy moeten maken te trouwen in den Heere, 1. Corinth. 7. 39. op dat Godts zegen over hare kinderen magh komen. 2. Wanneerse nu kinderen hebben, soo moeten sy sorge dragen, datse deselve met den alder-eersten, door den heyligen Doop, Christi Kercke inlijven, ende haer eenen bequamen name geven, Luce 1. 59, 60, 61. Sy moetense behoorlick opvoeden, ende onderhoudt van kost ende kleederen voor haer versorgen. Sy moeten haer uyterste neerstigheyt aenwenden, om den ouden Adam ende aengeborene verdorventheyt in hare kinderen van joncks op tegen te gaen. Sy moeten het zaet van heyligheyt in hare herten zaeijen, ende door geduerige onderrichtingen in alle plaetsen, op alle tijden, Deut. 6. 7. haer instampen de vreese des Heeren, Eph. 6. 4. Op dat sy van blint, siende, van doot, levendigh, van kinderen des toorns ende des doots, kinderen der genade ende des levens mogen werden. Sy moeten haer opbrengen in een eerlicke beroepinge daer sy best toe bequaem, ende meest toe genegen zijn, Genes. 4. 2. Sy moeten sorge dragen om uyt te houwlicken niet alleen haer sonen, Genes. 24. 3. maer oock hare dochteren, 1. Corinth. 7. vs. 36. doch alles met eerbaerheyt ende voorsichtigheyt. Eyndelick soo moeten sy door behoorlicke middelen, sonder quetsinge van haer gemoedt, schatten voor hare kinderen vergaderen, 2. Corinth. 12. vs. 14. Eyndelicken moeten sy den

Heere altijt voor hare kinderen bidden. Welcke plichten altesamen van de ouders neerstelick waergenomen zijnde, soo 'sullen hare kinderen zijn gezegende kinderen des Heeren.

d V. Welck zijn de plichten des mans tegen de vrouwe?

A. Hy moet sijn vrouwe liefhebben, als sijn eygen lichaem, Eph. c. 5. vss. 25, 28. en dat bewijsen, met sich selven alleen aen haer te houden, in gemoedt ende lichaem, met haer te voorsien van spijs ende dranck, 2. Sam. 12. 3. van kleedinge ende andere nootsakelickheden, na gelegentheyt, voor haer leven ende oock naer sijnen doot, om daer van te leven; met haer voorgaende in een goet exempel, haer onderwijsende, vermanende, opweckende tot goede plichten, haer bestraffende wanneer sy haer met woorden ofte wercken aengrijpt, 1. Corinth. 14. vs. 35. sich alsoo tegen haer dragende als haer hooft, 1. Corinth. 11. 3. nochtans moet hy by haer woonen met verstande, den vrouwelicken vate, als het swackste, eere gevende, 1. Petr. 3. 7. Met haer te betrouwen de huyslicke regeeringe, haer authoriteyt te mainteneeren by de kinderen en dienstboden, ende andere in 't huysgesin; met hare swackheden ende gebreken patientelick te verdragen; met sich selven van haer te laten vermanen of goeden raet te geven.

d V. Welck zijn de plichten der Overigheden tegen hare onderdanen?

A. Sy moeten hare gaven ende macht aenleggen ten goede van hare ondersaten. Sy moeten voor al sorge dragen, dat de Godtsaligheyt ende ware Religie onder haer bevestight werde, 1. Timoth. 2. 2. Tot dien eynde moeten sy de ware Religie maken te verstaen en te beleven. Sy moeten goede wetten maken tot maintenue van de ware Religie, ende verhinderinge van alle Religie, die schadelick zijn voor de zielen, om die te verstricken; navolgende de voetstappen van David, Asa, Josaphat, Hiskia, Josia, ende andere Sy moeten middelen verschaffen tot onderhoudinge van soo-

danige persoonen, die de waerheyt moeten leeren, en toesien of sy haer daer in wel dragen. Sy moeten sorge dragen dat hare ondersaten onder haer een stil ende gerust leven mogen leyden. En tot dien eynde moeten sy nauwe letten om bequame Regenten te verkiesen, kloecke mannen, Godtvreesende, waerachtige mannen, de gierigheyt hatende, Exod. 18. 21. Sy moeten de quade straffen, ende de goede beloonen, om vreese ende liefde te verwecken, Rom. 13. 3. Sy moeten den uyterlicken voorspoet ende welvaren van haer ondersaten soecken, ende tot dien eynde letten om neeringen ende welvaren te queken, om hare onderdanen te verschoonen van invallen der krijghslieden, dan te hooge exactien, van overval der vyanden, ende besorgen goede ordre ter zee ende te lande te stellen.

d V. Welck zijn de plichten der opsienders van Godts Kercke tegen de ledematen?

A. Die Leeraers zijn, dat sy Godts woort trouwelick prediken, tijdelick ende ontijdelick. Dat sy wederleggen, bestraffen, vermanen, in alle lanckmoedigheyt en de leere, 2. Timoth. 4. 2. Dat sy de Sacramenten wel bedienen. Dat Predikanten ende Ouderlingen, t'samen de kudde Christi weyden, niet uyt bedwanck, maer gewillighlick, niet om vuyl gewins wille, maer met een volveerdigh gemoedt, 1. Petr. 5. 2. Dat sy de kerckelicke discipline wel gebruycken, 1. Cor. 5. 13. En tot dien eynde maken kennisse te hebben van die haer wel of qualick dragen, 1. Cor. 3. 1. Dat sy Godt vyerighlick bidden voor hare kudde, om geestelicke ende tijdelicke zegeningen. Eyndelick, datse de ledematen voorlichten met een vromen ende stichtelicken wandel. Dat de Diakonen de aelmoessen trouwelick vergaderen ende uytdeelen, d'arme menschen vertroosten, ende deselve behulpigh zijn.

d V. Welck zijn de plichten van de meesters ende vrouwen tegen hare dienstboden?

A. Sy moeten hare macht tegen haer gebruycken

in billickheyt ende goedigheyt; en tot dien eynde moeten sy hare dienstboden niet bevelen, dan dat geoorloft is, contrarie het doen van Saul, 1 Sam. 22. vs. 18. Dat mogelick is, Genes. 24. vs. 8. Dat accordeert met hare macht ende gaven, Levit. 25. 43. Sy moeten haer onderwijsen, en tijt geven om hare saligheyt uyt te wercken, laten rusten op den Sabbath. Sy moeten haer loonen naer haer werck, 1 Corinth. 8. vs. 9. Jacob. 5. 4. Besorgen van decksel ende voedtsel, behulpigh zijn om tot beteren staet te komen, bystaen of laten versorght worden, wanneer sy sieck ofte gebreckelick zijn.

d V. Welck zijn de plichten van de oude tegens de jonge?

A. Sy moeten onder haer wandelen met stemmigheyt, voorsichtigheyt, lijdtsaemheyt, Titum. 2. 2. Sy moeten de minderjarige met goeden raet bystaen, vs. 4.

d V. Wat wort hier den minderen verboden?

A. 1. Dat de kinders hare ouders verachten, Exod. 21. 17. de onderdanen hare Overigheden, 2. Sam. 16. 7. de lidtmaten hare voorstanders in den Heere lasteren, ende haer doen met suchten haren dienst betrachten, Hebr. 13. 17. de dienstboden hare meesters ende vrouwen, de jonge lieden de oude, 2. Reg. 2. 24. de vrouwen hare mans. 2. Datse hare meerdere niet lief hebben, ende geen wederliefde, voor de liefde aen haer betoont, en vergelden. 3. Ontrouw ende ondanckbaer zijn. 4. Ongehoorsaem zijn in het eene ofte het andere, het welck sy, volgens het voorschrift van Godts woort, den minderen opleggen ende bevelen. 5. Met hare swackheden ende gebreken geen gedult te hebben; haer ordre ende regeeringe sich te onttrecken.

d V. Wat wort hier verboden den genen die over andere gestelt zijn?

A. 1. Een lichtveerdige, ydele, goddeloose wandelinge, onbetamende haer beroepinge, authoriteyt, gaven, jaren, waer door die gene, die onder haer

zijn, worden ge-ergert, haer aensien gekroockt, ende sy veracht worden. Jerem. 5. 5. Hagg. 3. 4. Mal. 2. vs. 9. 2. Het misbruyck van de macht, authoriteyt ende aensien, welck haer Godt gegeven heeft: wanneer sy daer op trots ende hooghmoedigh werden, hare broederen verachten, met haer hooft door willen, sonder te luysteren na goeden raet, Eccles. 10. 6, 7. Wanneer sy daer door vorderen, ende ophelpen de goddeloosen, 1. Reg. 12. vs. 31. De vrome onderdrucken, uytstooten, wreetheyt ende hardigheyt plegen, 1. Reg. 12. vs. 14. of te slap zijn om hare macht te gebruycken. 1. Sam. 3. 13, 14. 1. Reg. 1. vs. 6. 3. Naerlatigh te zijn in haer beroep. Dat de ouders hare kinderen niet lief hebben, onderwijsen, tuchtigen. De Overheden geen sorge dragen voor den vrede, het recht, welvaren, de bescherminge van hare onderdanen, de hanthavinge van de ware Religie De Dienaren, ende voorstanders van de gemeynte, dat sy in het lesen niet aenhouden, Godts woort niet vlijtigh prediken, de Sacramenten bedienen, de discipline oeffenen, den volcke niet waerschouwen, by de huysen de luyden niet besoecken om te leeren, catechiseeren, vertroosten, vermanen. De meesters en vrouwen, dat sy hare dienstboden niet loonen, noch tijt geven voor hare ziele te sorgen. De mannen, datse haer huys niet voorstaen, haer vrouwen niet achten, hart en swaer over deselve zijn, &c.

d V. Wat moet yeder een bewegen tot betrachtinge van dit Gebodt?

A. De belofte, die de Heere aan dit Gebodt hanght?

d V. Welck is die?

A. Datse lange leven sullen op aerden, ende haer wel gaen sal in den lande, dat haer de Heere hare Godt geven sal. Deut. 5 vs. 16 ende Ephes. 6 1 2, 3. 1. Tim. 2. 2 Esai. 65 20, 21, 22.

V. Maer sommige en leven niet langh?

A. Alle tijdelicke beloften die Godt doet, geschieden conditioneel, voor soo verre het haer saligh zijn

sal, ende tot haren besten sal strecken: want Godt belooft niet simpelick een lanck leven, maer een sulck leven, 't welck goet ende wel is voor den mensche, niet alleen na den lichame, maer oock na de ziele: soo dat, al worden de dagen van de vrome verkort, die haer ouders gehoorsaem geweest zijn, soo en missen sy dese belofte niet, want de Heere neemt haer dan wech voor 't ongeluk, Esai. 57. 1. en hy geeft haer het eeuwige leven. Waer over sy haer niet meer te beklagen hebben, dan of yemant de belofte hebbende van eenige Gemeten dorre Heyde, daer voor krege soo veel of meer Gemeten van 't beste lant.

d V. Wat wort door dit lant verstaen?

A. 1. Het lant Canaan, welck Godt aen de kinderen Israëls belooft hadde, ende welck hy oock daer na haer gegeven heeft. 2. Alle landen ende steden daer wy in woonen, op dewelcke dese woorden door goeden gevolge konnen ende moeten gepast worden: gelijck blijckt Ephes. cap. 6. vs. 3. alwaer de Apostel, in plaetse van te seggen, Op dat ghy lange leeft in den lande, dat u de Heere geven sal, alleen stelt, Op dat ghy lange leeft op aerden, dat is, waer wy zijn, want nu zijn wy aen geen plaetse gebonden.

d V. Sal het dan die kinderen niet wel gaen, die hare ouders niet eeren, liefhebben, noch gehoorsaem zijn?

A. Neen.

d V. Toont dat eens?

A. Dat blijckt uyt het exempel Chams, Genes. 9. 25. Absoloms, 2. Sam. 18. 9, 11, 14. ende andere meer Ende van de dienstboden konnen wy sien het exempel Gehazi, 2. Reg. 5 27.

AENHANGHSEL VAN DE WERELTLICKE OVERHEDEN.

a V. Magh'er oock een Overigheyt zijn?

A. Ja.

b V. Waer, in 't Oude ofte in 't Nieuwe Testament?

A. In alle beyde.

c V. Wie zijn die gene, die seggen dat niemant met een goede conscientie in den Nieuwen Testamente Overigheyt magh zijn?

A. De Mennoniten.

d V. Wat reden hebben sy?

A. Sy seggen dat Christus over sijn gemeynte als Koninck regeert.

d V. Loochenen wy dat wel?

A. Neen.

d V. Maer volght hier uyt dat'er geen Overigheyt magh zijn in den Nieuwen Testamente?

A. Neen.

d V. Zijn onder de Mennoniten alle luyden even hoogh, ende malkanderen gelijck?

A. Neen.

d V. Toont eens dat d'een onder haer meerder is als de andere?

A. 1. Onder haer is de man boven de vrouwe. 2. De ouders boven de kinderen. 3. De meester ende de vrouwe over de dienstboden. 4. De meester boven de leerjongens ende discipelen.

c V. Strijt het dan wel tegen de vryheyt des nieuwen Jerusalems, ende het rijcke Christi dat'er Overigheyt is?

A. Neen.

c V. Waer uyt bewijst ghy dat'er in den Nieuwen Testamente konnen ende mogen Overheden zijn?

A. 1. Rom. 13. 1, 2, 3. Alle ziele zy den Machten over haer gestelt onderworpen. Want daer is geen Macht dan van Godt, &c. met Esai. 49. ende 60. ende 64. welcke texten sien op de tijden des Nieuwen Testaments. 2. Om dat het recht der nature (waer toe de politijcke macht behoort) sulcks vereyscht. 3. Om dat in de Apostolische Kercke Cornelius den Hoofdman den Heere behaegt heeft; ende Petrus en heeft hem niet belast noch vermaent sijn authoriteyt als

Krijghsoverste af te leggen, Actor. 10. De Apostel Paulus heeft oock selfs de hulpe ende onderstant der krijghslieden gebruyckt. Act. cap. 23. vs. 23, &c.

d V. Is de politijcke macht van de kerckelicke onderscheyden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat ten tijde van de Apostelen was een kerckelicke macht sonder een politijcke macht. 2. Om dat aen d'ander zijde in de Rijcken der Heydenen is een politijcke macht sonder een kerckelicke.

d V. Hoe wert de politijcke ende huyselicke macht van malkanderen onderscheyden?

A. Alsoo, dat allen menschen ende volckeren, ten aensien van de huyselicke macht, van Godt een sekere forme, specie, maniere van ordre is voorgeschreven, waer na sy haer selven moeten reguleeren: te weten, dat eenen man alleen het hooft is van de vrouwe, ende sy beyden alleen de hoofden ende regeerders van de kinderen, ende de gantsche familie. Daer ter contrarie de Heere, ten aensien van de politijcke macht, sulcks heeft gelaten in der menschen vryheyt, om dat sy (haerder macht geheel blijvende) soodanige forme van regeeringe, bestaende by eenen, of meer, 't zy veel, 't zy weynigh, ende soodanigen ordonnantie souden verordineeren ofte beramen, dewelcke aldermeest na de gelegentheden van volckeren, tijden, ende plaetsen, vorderlick ende dienstigh soude zijn, tot vastsettinge van het gemeyne welvaren. Daerom wert het oock een menschelicke ordeninge genaemt 1. Petr. 2. 13. Hier by komt, dat de huyselicke œconomische is het eerste beginsel, ende de eerste graet, in dewelcke de oorspronck ende queeckerije is van alle macht: waer van daen oock de authoriteyt van alle die gene, dewelcke met eene hoogere macht begaeft zijn, door de benaminge van Vader beteeckent wort. 2. Reg. 2. vs. 12. ende 5. vs. 13. ende 13. 14. Genes. 41. 8, 43. 1. Sam. 24. 12. 1. Tim. 5. vs. 1.

d V. Is de politijcke macht, een macht op haer selve bestaende, of hanghtse aen de macht van de Kerck?

A. Het is een macht op haer selven bestaende.

d V. Wie ontkennen dit?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Wat is haer gevoelen in desen deele?

A. Dat alle politijcke macht aen de Kerck hanght, ende dat alsoo alle politijcken, het zy Keysers, Koningen, Princen, &c. den Paus, als het hooft van de Kerck, onderworpen zijn, ende alle hare macht van ende by hem moeten halen, ende ontleenen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat de politijcke macht, is een macht op haer selven bestaende, ende niet dependeerende of hangende van ende aen de Kerck?

A. 1. Uyt Rom. cap. 13. vs. 1. alwaer Paulus de politijcke macht noemt de opperste macht, welcke alle ziele, dat is, alle menschen moeten onderworpen zijn; ergo, soo en dependeertse niet aen de Kerck: want het gene aen wat anders dependeert en vast is, dat en is het opperste niet. Soo seght oock de Apostel Petrus, 1. Petr. cap. 2. vs. 13. van den Koninck, dat hy is de opperste macht hebbende. 2. Uyt die Schriftuer-plaetsen, dewelcke aenwijsen, dat de politijcke macht immediatelick van Godt is, als Psalm 82 vs. 6. Prov. cap. 8. vss. 15, 16. Welcke plaetse voor de Venetianen eertijts bygebracht wier, Anno 1608. tegen Paus Paulus de vijfde, die de Venetianen in den ban gedaen hadde; ergo, niet van de Kerck. 3. Om dat de politijcke macht bestaen kan, ja oock in der daet bestaet, sonder eenige Kerck, ofte kerckelicke macht: gelijck blijckt uyt de regeeringe der ongeloovigen, alwaer een waerachtige ende wettelicke politijcke macht is, ende nochtans geen Kerck is. Dat die van 't Pausdom hier tegen excipiëren, dat de Magistraet, die ongeloovigh is, wel een wettelicke Magistraat zy sonder de Kerck, maer dat een geloovige Magistraet de macht van de Kerck onderworpen is, dat

is gantsch absurd ende ongerijmt: want soo sal volgen, dat het Christendom den edeldom, het gesagh, macht, authoriteyt, ende rijckdommen wechneemt; daer ter contrarie door het Christendom alle dese dingen geheylight worden, ende de belijdenisse van de Christelicke Religie deselve wel om hooge heft, maer niet wechneemt, gelijck te voren is aangewesen. 4. Om dat de Paus geen politijcke noch wereltlicke macht heeft; ergo, soo kanse niet van de Kerck, dat is, van hem dependeeren. Ja laet die van 't Pausdom eens bewijsen, dat de Paus is het hooft van de Kerck, ende soodanige geestelicke ende politijcke macht (als sy hem toeschrijven) van Christo heeft ontfangen.

d V. Is alle politijcke macht soo onbepaelt, soo datse absoluyt is, ende in geen geval kan bedwongen, gelimiteert ofte bepaelt worden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat'er onder verstandige ende gepolitiseerde volckeren, sekere fundamenteele wetten ende conditien zijn, met dewelcke de regeeringe aen een of meer menschen bevolen ende opgedragen wert; ergo, soo en is die macht dan niet onbepaelt, maar bepaelt.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?

A. Dat wort bewesen ende vastgeset, 1. Met het Goddelicke recht, 1. Sam. 10. 25. alwaer geseght wort, dat Samuel de Propheet tot den volcke sprack Het recht des Koninckrijcks; ergo, soo is by den Koningen Israëls geen onbepaelde macht geweest. 2. Met het menschelicke recht: want daer en is geen Koninckrijk, onses wetens, of geen souveraine macht in Europa, of het heeft sijne fundamenteele Wetten of reglementen, welck de Koninck, of de opperste Heeren besweeren moeten, in het aennemen van de regeeringe. 3. Om dat de Oversten ende Oppersten des volcks in een seker geval van de uyterste nootsakelickheyt de politijcke macht weder soo verre gebruycken ende na haer nemen, datse de tyrannije ende het

misbruyck van den oppersten Heere streckende tot ruine van het lant ende ondersaten, voor dien tijt tegenstaen, ende dat wel ende wettelick, ja volgens het recht der naturen: gelijck wy sien konnen dat gedaen hebben de Spangiaerts, Fransche, Engelsche, Schotten, Denen, Sweden, Duytschen, Switsers, Nederlanders, &c. Gelijck de Regenten ende Oversten des volcks, aengeleydet door de Priester Jojada, de Koninginne Athalia, van wegen hare tyrannije, niet alleen van hare Koninckliche regeeringe afgeset hebben, maer oock laten dooden, 2. Par. 23. 14, 15. Doch en willen wy in alle particuliere exempel 't zy in 't zy buyten de Christen werelt niet aennemen te bewijsen, dat het alles in recht ende billickheyt toegegaen is; maer alleen, dat alle dese volckeren sustineeren, dat alle Opperheeren ende Koningen geen onbepaelde macht hebben.

d V. Is de macht ende recht van tegenstaen by yeder van de ondersaten?

A. Neen.

d V. Wat voor luyden zijn het, die de Overigheden moeten onderworpen zijn, jonck of oudt, rijck of arm?

A. Alle menschen, van wat staet en gelegentheyt sy zijn.

b V. Moeten de Predikanten oock de Overigheden onderworpen zijn?

A. Ja.

c V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat de geestelicke persoonen de Overigheyt niet en zijn onderworpen?

A. Die van 't Pausdom.

e V. Wat redenen hebben sy?

A. Sy seggen datse de Kerck getrouwt hebben, ende datse de kerckelicke Oversten onderworpen zijn.

d V. Waer uyt soudt ghij bewijsen, dat selfs de geestelicke persoonen de macht der Overigheyt onderworpen zijn?

A. Rom. 13. 1, 2. Alle ziele zy de Machten over hen gestelt onderworpen, &c.

d V. Worden door het woort alle ziele, verstaen alle menschen, soo geestelicke als wereltlicke, niemant uytgesondert?

A. Ja.

d V. Waer uyt blijckt het meer?

A. Om dat alle de Priesteren in den Ouden Testamente, ja selfs Aaron, Mosi is onderworpen geweest, Exod. 4. 16. ende voorts alle extra-ordinaire Propheten, als Nathan, Jeremia, Daniel, &c.

d V. Hoe verre gaet de macht van de Overigheyt, oock tot het lichaem ende tot het leven?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 13. 3. Want de Overste zijn niet tot een vreese den goeden wercken, maer den quaden. Wilt ghy nu de Macht niet vreesen, doet het goede, ende ghy sult lof van haer hebben.

b V. Magh men dan wel oorlogh voeren?

A. Ja.

d V. Wie ontkennen dat de macht der Overigheyt gaet tot het lichaem ende leven, als oock dat men geen oorlogh magh voeren?

A. De Mennoniten.

c V. Soude men den oorlogh niet moeten volgen om gelts ende profijts wille?

A. Neen.

d V. Dewijle dat men de Overigheyt moet gehoorsaem sijn, en niet alleen den goeden, maer oock den harden ende quaden, waerom hebben dan onse Nederlanders opgestaen tegen den Koninck van Spangien?

A. Dat hebben eenige particuliere menschen niet gedaen; noch de Gemeynte, noch Consistorie, noch Kerckenraet, noch Predikanten.

d V. Wie dan?

A. De Overigheden ende Staten des lants, en dat selfs soodanige die ten meestendeele Paepsche, of

Neutrale, of Libertijnsche, ten deele oock Roomsch-geestelicke, als Abten, Canoniken, ende diergelijcke waren.

d V. Soo is'er dan een casus of geval, waer in de hooghste Overigheyt, die een geconditioneerde ende bepaelde of gelimiteerde macht heeft, kan tegengestaen werden, doet het niet?

A. Ja.

d V. Hoe, van een particulier mensche?

A. Neen.

d V. Van wien dan?

A. Van de Stenden of Staten des lants, of de Regenten in de steden, of soodanige, dien volgens de constitutien, de accoorden ende het verdragh van yeder lant of politie sulcks toekomt.

d V. Is dat geen oproer, dis-ordre, rebellije?

A. Neen: maer ordre, dewijle dese oock politijcke macht hebben, ende het sweert niet te vergeefs en voeren: maer mogen ende behooren het lant ende onderdanen van het uyterste verderf ende geweldige tyrannije te behouden, na vermogen.

d V. Soude een mensche, die van sijn Overigheyt verongelijckt wiert, terstont tegen sijn Overigheyt mogen rebelleeren?

A. Neen.

d V. Meynt ghy dat onsen oorlogh voor desen wettelick begonnen ende gevoert is?

A. Sekerlick ja: gelijck de historien genoeghsaem bekent maken, ende het Placcaet van de Staten deser landen, Anno 1581.

d V. Maer de luyden seggen, men moet doen als de Apostelen gedaen hebben, die hebben geleden?

A. De Predikanten ende de ledematen der Kercke, als ledematen, defendeeren hare leere oock niet met uyterlicke wapenen, maer lijden alleen; als 't blijckt uyt de historien der Martelaren.

d V. Magh de Overigheyt dan wel voor hare onder-

saten, ende tot bescherminge der vromen, specialick van Godts Kercke de wapenen voeren?

A. Ja.

d V. Gaet de politijcke macht oock over de saken ende dingen deser werelt?

A. Ja.

d V. Soude dan de Magistraet ofte Overigheyt absolutelick, ende volgens haer eygen believen ende welgevallen de ondersaten in goet, bloet, vryheyt, mogen mishandelen, ende dat volgens het Goddelicke ende natuerlicke recht?

A. Geensins.

d V. Soude dat niet konnen vast gemaeckt werden uyt 1. Sam. 8. vss. 11, 12, &c.?

A. Neen: want Samuel aldaer niet wil te kennen geven, dat sulcks zijn soude volgens het Koninckliche recht van Godt gestelt; maer volgens de wijse, daet, ende gewoonte der Koningen; ende alsoo wil hy voorstellen de hardigheyt ende trotse onbillickheyt, die de Koninck plegen soude na de wijse ende het exempel der nabuerige Koningen, hoedanigen Koninck sy oock begeert hadden, vs. 5. ten eynde hy haer alsoo mochte brengen van haer voornemen, ende datse souden soecken te blijven by die regeeringe die tot noch toe onder haer geweest hadde.

d V. Gaet de macht der Overigheyt oock over kerckelicke saken?

A. De Magistraet als Magistraet, noch opperste noch lage, komt toe eenige kerckelicke macht als kerckelicke macht, dat is, een Magistraet als Magistraet, hoedanigh sy oock soude mogen zijn, en heeft geen macht ofte gebiedt in de Kercke, ofte in eenige kerckelicke saken, maer wel ontrent deselve: welck eygentlick geen kerckelicke macht is. Als by exempel: de Magistraet heeft macht ontrent de saken des houwelicks, maer sy heeft niet formeelick ende eygentlick de macht des houwelicks, want die is alleen by een, namelick, den man, 1. Cor. 7. 4. soo dat de macht, die sy

heeft over een getrouwt man, ten opsicht van sijn huysvrouwe, niet en is formeelick die maritale of mannelicke macht, die de man alleen over sijn vrouwe heeft, maer een geheele andere macht, te weten, een hooge ende directive macht ontrent de macht des mans over sijn vrouwe.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat de kerckelicke macht niet en gehoort tot de Magistraet als Magistraet?

A. 1. Alle macht, die de Overigheyt toekomt, is heerschende ende dwingende: maer op aerden en is soodanige een kerckelicke macht niet, om datse is onder haer hooft Christo, wiens rijck niet en is van dese werelt, Joh. 18. 36. Siet oock Luce 22. vs. 26. Alle de macht die de Kercke heeft is een bedienende, biddende en smeeckende macht. Siet Vrage 84. 2. Soo de kerckelicke macht gehoort tot de Magistraet, ende oock tot een alleen, soo sal volgen, of dat'er gantsch geen kerckelicke macht zijn sal, soo wanneer de Magistraet niet en is een lidt van de Religie, maer van een Heydensche, &c. of de kerckelicke macht sal moeten verhuysen van d'een subject in d'ander, te weten, van de Magistraet tot de Kercke, ende soo haest die Magistraet of sijnen successeur tot de Religie hem begeeft, dan wederom van de Kercke tot de Magistraet: en hoe sal dat vast gemaeckt werden uyt een eenige text der Schrifture, of een eenigh schrifturlick argument? 3. Soo sal volgen dat daer soo veel kerckelicke Monarchen ende Pausen sullen zijn, als daer politijcke Monarchen zijn, het welck gantsch absurd ende ongerijmt is.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat de Overigheyt selfs macht heeft ontrent de kerckelicke saken, ende datse niet alleen simpelick moeten gehoorsamen met een blinde gehoorsaemheyt, ende het sweert moeten trecken volgens het believen van den Priester, gelijck sulcks decreteert de Paus Bonefacius de achtste, in sijn Extravagant.

A. 1. Om dat geen mensch yet doen magh met een blinde gehoorsaemheyt, veel min de Magistraet: want behalven dat soodanige een blinde gehoorsaemheyt strijt tegen het woort Godts, als blijckt 1. Cor. 10. 15. Act. 4. 19. 1. Thess. 5. 21. Oock tegen de eygenschappen van het ware salighmakende geloof, welck onder andere bestaet in een oprechte kennisse ende wetenschap, Joh. 17. 3. Esai. 53. 11. 1. Cor. 14. 20. ende wat uyt den geloove niet en is, dat is sonde, Rom. 14. 23. Soo strijt het oock daer beneven tegen de nature van den mensche: want alle menschlicke actien ende werckingen moeten de gesonde reden ende oordeel onderworpen zijn, ende voortkomen ende gedirigeert werden van de gesonde reden. 2. Om dat Godt uytdruckelick den Richter Josua belast, dat het wetboeck niet en soude wijcken van sijnen monde, maer dat hy dat soude overleggen dagh ende nacht, Josu. 1. 8. 3. Uyt de exempelen van de vrome ende Godtsalige Koningen, als Asa, Josaphat, Hiskias, Josias, &c. dewelcke die macht gebruyckt hebben, niet als blinde aenschouwers ende executeurs (gelijck die van 't Pausdom de Overigheyt ontrent de kerckelicke saken stellen) maer als ondersoeckers ende onderscheyders. 4. Om dat de Overigheden zijn bewaerders van beyde de tafelen, ende Voesterheeren van de Kercke. Esai. cap. 49. vs 23.

d V. Magh, en kan een Magistraet yemant dwingen om een Religie aen te nemen, dewelcke hy niet en kan met een goede conscientie ende goet gemoedt omhelsen?

A. Daer is een vryheyt van de conscientie, volgens welcke yeder een toegelaten wort te oordeelen het gene hem goet dunckt. Daer is oock een vryheyt van exercitie, volgens welcke yemant toegelaten wert publijcke exercitie ende oeffeninge van Religie, of ten deele publijck. Dese distinctie gestelt zijnde, soo seggen wy, dat de vryheyt van de conscientie moet verleent worden, ende niemant en kan noch en magh

gedwongen werden te gelooven, het gene hy met een goede conscientie, noch met een goet gemoedt niet kan aennemen: maer dat dat alleen een macht is die Godt toe komt, ende niet een creatuer: het welcke moet gestelt worden tegen de Spaensche Inquisitie.

d V. Waer uyt soudt ghy sulcks bewijsen?

A. 1. Om dat de daet ende werckinge des geloofs moet voortkomen van den vrijen wille des mensches, ende niet door bedwangh: want het geloove en wort niet gedwongen, maer aengeraden met sachtmoedigheyt ende vriendelickheyt, Actor. 2. 41. Psalm 110. 3. 2. Cor. 9. 7. 2. Tim. 2. 25. 2. Om dat soodanigen dwangh niet en is uyt geloove: ende al wat uyt den geloove niet en is, dat is sonde, Rom. 14. 23. 3. Soo de menschen gedwongen werden om een Religie aen te nemen, welck sy niet kennen noch verstaen, soo sal de Magistraet enckele hypocrisije ende geveynstheyt aenraden ende gebieden; ja lasterende huychelaers sullen de Kercke opgedrongen worden, ende alsoo sal de Kercke het hooghste verderf ende schade toegebracht worden.

d V. Soude de Magistraet yemant wel mogen dwingen ter kercken te gaen, ende het gepredickte woort Godts aen te hooren?

A. Dat de menschen souden gedwongen werden om ledematen van de gemeynte te zijn, dat is geensins geoorloft: want het Avontmael en moet niet genomen werden met de vyanden van de Kercke, nadien het heylige den honden niet moet gegeven worden, Matth. cap. 7. vs. 6. noch het verbont Godts ontheylight. Soo dat, al waer 't dat een Paepschen Koninck begeerde de gemeenschap van de tafel des Heeren, het selve hem soude moeten geweygert worden, al soude oock de gantsche Kerck daer by schade komen te lijden. Nochtans kander een seker geval zijn, in dewelcke, van wegen de nootsakelickheyt den borgers ende inwoonders, dese conditie voorgedragen wert, namelick, datse sullen belijdenisse doen van de ware

Religie, ende ter kercken gaen, of datse andersins moeten verhuysen, of sy tot geen borgers aldaer sullen aengenomen werden, gelijck voor desen geschiet is in Engelant, ende in de Republijcke van Geneven.

d V. Is dat geen conscientie-dwangh?

A. In 't minste niet: want daer konnen redenen zijn waerom dat het nootsakelick moet geschieden, namelick, op datse met de vyanden de wapenen niet en souden in de hant nemen: in welcke gelegentheyt men veel eer vader ende broeder soude wech doen, als yet van deselve te vreesen te hebben. Ende indien deselve van eenigh authoriteyt ende vermogen zijn, soo moeten deselve in geen publijcke regeeringe ende ampten gebracht werden: om dat men altijt twijffelt, ofse ons, dan ofse de vyanden toegedaen zijn; insonderheyt nadien sij gelooven dat de Paus haer van den eedt van getrouwigheyt kan ontslaen, &c.

d V. Soude den genen, dewelcke opentlick betuygen, datse van wegen de conscientie de Gereformeerde Religie niet konnen aennemen, ofte met haer hebben de gemeyne exercitie ende oeffeninge van Religie, van de Magistraet niet mogen vergunt werden de exercitie ende oeffeninge van hare eygen belijdenisse, hoewel verkeert ende valsch zijnde?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat de Magistraet niet gehouden is toe te laten de belijdenissen ende oeffeningen van allerley ketterijen ende blasphemien, hoedanigh die zijn, die onder den Christelicken naem omkeeren de fundamenten van de ware Christelicke Religie. 2. Uyt de schriftuerplaetsen, dewelcke belasten het quaet der afgoderije ende blasphemie niet te verdragen, Exod. 23. 32. Deuter. 7. vss. 2, 3. &c. Waerom oock de Heere, de Koningen Israëls ende Juda, die vroom ende Godtsaligh geweest zijn, ende de ware Religie hanthaefden, als met een brantmerck brantmerckt,

datse de hooghten selfs niet wechnamen. maer het volck noch lieten roocken op de hooghten, als te sien is van Asa, 2. Paral. 15. vs. 17. Van Salomon, 1. Reg. 3. vs. 3. Van Josaphat, 2. Reg. 22. vs. 44. Van Joas, 2. Reg. 12. vs. 3. Van Amazia, 2. Reg. 14. vs. 4. Van Uzzia, 2. Reg. 15. vs. 4. Soo dat een Christelicke Overigheyt niet alleen soodanige exercitien, die daer omkeeren de fundamenten van de ware Christelicke Religie, niet magh toestaen, maer deselve behoort te weeren.

V. Maer de soodanige brengen wel het meeste inkomen des lants op, ende soo dese dan geweert ende verdreven worden, waer mede sal het lant dan onderhouden worden, &c.?

A. Genomen het waer soo, soo seggen wy nochtans, dat men, volgens den regel des Apostels Pauli, Rom. 3. 8. geen quaet moet doen op dat 'er goet uyt volge.

V. Heeft de man macht over de vrouwe?

A. Ja.

V. Bewijst dat?

A. Genes. 3. 16. Ende tot uwen man sal uwe begeerte zijn, ende hy sal over u heerschappije hebben. 1. Corinth. 11. 7. Eph. 5. 22. 1. Tim. 2. 12. 1. Petr. 3. 1. 2. Uyt de exempelen van de vrome ende Godtsalige vrouwen, die hare mans Heere genoemt hebben. Genes. 18. 12.

V. Hoedanigh is de macht des mans over de vrouwe, is het een macht van leven ende doot?

A. Volgens het oude recht der Romeynen, soo wierde een man gegeven het recht ende macht des levens ende des doots over de vrouwe, ende dat in dese gevallen, 1. soo de vrouwe hadde overspel begaen. 2. Soo sy haer kint of de vrucht hadde om 't leven gebracht. 3. Soo sy haer valsche sleutelen versorght hadde. 4. Soo sy wijn gedroncken hadde. Doch dit en kan in 't minste niet bestaen.

V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Om dat Godt alleen de macht heeft over

leven ende doot, en geen creature, sonder expressen last ende bevel Godts daer toe te hebben, die macht na sich trecken kan, gelijck over het seste gebodt sal aengewesen worden. 2. Om dat de man sijn vrouwe moet lief hebben als sijn eygen lichaem. Ephes. 5. 25, 28. 3. Om dat soodanige dootslagers van hare vrouwe seer swaerlick door de politijcke Overigheyt, selfs van ongeloovigen, gestraft worden.

d V. Soude een man sijn vrouwe mogen of konnen verkoopen?

A. Geensins: 1. Corinth. 7. 39. Een wijf is door de Wet verbonden soo langen tijt haren man leeft, &c.

d V. Gaet de authoriteyt ende macht des mans soo verre, dat de man de vrouwe soude mogen slaen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat andersints tusschen de vrouwe ende de kinderen geen onderscheyt sal zijn, noch oock de macht des vaders over de kinderen niet en sal verschelen van de macht over de vrouwe, welcke macht nochtans verscheyden is. 2. Om dat de man de vrouwe moet liefhebben, gelijck de Heere Christus sijne gemeynte lief heeft. Ephes. 5. 25, 28. 3. Om dat de macht des mans over de vrouwe is als een civile of burgerlicke soete regeeringe, ende geen heerschappende regeeringe, gelijck een Heydensch Philosooph *Arist.* 1. *Pol. cap.* 3. getuyght, en dat sulcks accordeert met Genes. 2. vs. 22, 23. Soo dat de vrouwe is als voor den man, neffens den man: daer is wel eenige onderwerpinge, nochtans is 'er oock eenige medegelijckheyt.

d V. Maer genomen de vrouwe quam haer in overspel te verloopen, ende haren schuldigen plicht te vergeten?

A. Dat moet de Magistraet richten: maer en komt den man niet toe daer over te sententiëren, veel min de sententie te executeeren.

d V. Hoedanigh is dan de macht des mans over de vrouwe?

A. Siet voor henen de schuldige plichten van de vrouwe tegen den man, ende van de man tegen de vrouwe

d V. Kan de macht des mans ofte des houwelicks yemant medegedeelt worden?

A. Geensins. Siet 1. Corinth. 7. 2.

d V. Komt een vrouwe oock de kerckelicke regeeringe toe?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 14. 34. Dat uwe vrouwen in de gemeynte swijgen, &c.

d V. Soude een vrouwe wel over de politijcke regeeringe mogen gestelt worden?

A. Ja: soo het geschiet ten aensien van wettelicke successie, of andersins tot behoudenisse oft meeste welvaren van de politie.

d V. Soude een vrouwe mede den oorlogh voeren mogen, ende den selven mogen navolgen?

A. Niet als in de hooghste nootsakelickheyt, ende soo sy heeft de kracht ende de couragie, ende soo sy het doet voor het vaderlant, behoudens eer ende schaemte, gelijck wy alsoo exempel hebben in Debora. Judic. 4. Andersins is het niet geoorloft?

d V. Is de dienstbaerheyt geoorloft?

A. Daer is een dienstbaerheyt die geoorloft is, ende daer is een dienstbaerheyt die ongeoorloft is.

d V. Welck is de dienstbaerheyt die geoorloft is?

A. 1. De dienstbaerheyt die vrijwillig is, ende voor loon geschiet, als te sien is Ephes. 6. 5. ende 1. Timoth. 6. 1. 2. Die dienstbaerheyt, dewelcke den gevangenen, door het recht des oorloghs overwonnen zijnde, ende volgens des selfs recht een capitale straffe ofte de doot verdient hebbende, opgeleyt wort, op dat wy der selver leven verschoonen: want ingevalle den bedriegers ende banckeroetiers een geduerige hechtenisse ende gevanckenisse magh opgeleyt werden, ter tijt en wijlen datse hare schult souden

mogen betaelt, ofte de Crediteurs te vreden gestelt hebben, soo magh noch veel meer somtijts diergelijcke dienstbaerheyt opgeleyt werden soodanige menschen, die door rechtveerdigen oorlogh overwonnen zijn, tot datse van hare vrienden gelost worden, oft sonder hope van verlossinge zijnde, een ander ten exempel eenigen tijt in dienstbaerheyt gehouden werden. Soo nochtans, dat sonder onderscheyt alle dienstbaerheyt der gevangenen niet geoorloft is, als by exempel der kinderen ende vrouwen, als ook van soodanige die onderdanen zijn, ende den oorlogh liever souden achterwegen laten, maer onwilligh zijnde, daer toe gedwongen of eenighsins ingewickelt worden: want wy en sien niet dat de Christelicke billickheyt ende Godtsaligheyt dat selve kan lijden ende toelaten, maar dat, volgens deselve, de soodanige veel eer, en dat sonder schade van de Republijck, behoorden verlost te worden. 3. Die dienstbaerheyt, die sekere menschen om ende van wegen haer goddeloose stucken ende feyten opgeleyt werden, als dat de soodanige gesonden worden na het Rasphuys, Spinhuys, Galleye, &c.

d V. Welck is de dienstbaerheyt die ongeoorloft is?

A. 1. Soo en is niet geoorloft tot slavernije ende dienstbaerheyt te brengen de kinderen ofte nakomelingen van die gene, die door het recht des oorloghs gevangen, ende onder het jock gebracht zijn. Siet 2. Paral. 28. 11. 2. Soo en is sonder onderscheyt niet geoorloft te koopen, ende tot slavernije ende dienstbaerheyt te brengen die in den oorlogh wettelick gevangen zijn: want het staet een particulier niet toe der selver quaet te vermeerderen, ende als een executeur of pijniger tegen haer te zijn. 3. Oock selfs niet, soo een arm elendigh mensche hemselven verkoopt: want wy sien niet hoe dat de Christelicke billickheyt tot soodanige koopinge raden sal; maer deselve sal veel eer raden de verlichtinge ende verlossinge van soodanigen persoon, door aelmoessen, &c. Siet 2 Paral. 28. 15.

d V. Wat dunckt u van de dienstbaerheyt voor desen gebruyckelick geweest, waer van dat heden ten dage noch eenige overblijfselen sijn in eenige Christen landen; daer door de menschen gebruyckt worden als eygen slaven, of lijf-eygen, soo men die gewoon is te noemen?

A. Het zy dat die menschen ten tijde van het Heydendom, of ten tijde van het Christendom tot dienstbaerheyt ende slavernije gebracht zijn, soo is het nochtans onbillick ende on-Christelick die menschen successivelick, van geslachte tot geslachte tot den dagh des oordeels, als lijf-eygen te houden. Want die menschen zijn met recht of met onrecht tot die slavernije ende dienstbaerheyt gebracht. Is den oorlogh onwettelick geweest, soo is de gantsche sake quaet. Isse wettelick geweest, schoon genomen de eerste, door den oorlogh gevangen of overwonnen, hadden des lijfs straffen verdient, sal men dat eeuwighlick ende erffelick brengen op de nakomelingen?

d V. Wat oordeelt ghy van de dienstbaerheyt, gebruyckelick in Oost- ende West-Indien?

A. Sy zijn of van de onse gebracht tot slavernije ende dienstbaerheyt, ofte van de onse gekocht, ende alsoo door koopinge de onse geworden; ende dat, of datse haer selven verkocht hebben, of datse van andere verkocht zijn. Soo yemant van wegen armoede of andersins hemselven presenteert, soo behoorde nochtans die koopinge niet te geschieden van wegen de Christelicke billickheyt, dewelcke dat niet lijden en kan. Doch het gebeurt seer selden dat yemant hemselven verkoopt, maer by na altijt van andere verkocht wort, ende dat van de Barbaren of andere vyanden, die haer tot dienstbaerheyt gebracht hebben. Hoe dat het geschiet is, het is een rouwen ende onbillicken handel. De oorloge, daer door sy tot slavernije gedwongen zijn, kan onwettelick zijn. Laet hem wettelick zijn, soo kan evenwel dese of gene slave onwettelick genomen zijn. Soo dat het den Christenen

niet en betaemt haer in desen rouwen, onsekeren, verwarden, periculeusen, ende onbillicken handel te steken, ende daer door yemant sijn quaet vermeerderen, ende executeur te zijn van yemants quellinge ende ellende. Maer wil yemant uyt dat quaet wat goets voortbrengen, dat hy deselve koope om te verlossen ende bevrijden van soo groote dienstbaerheyt der wreede tyrannen, ende haer, soo 't mogelick is, in de Christelicke Religie te doen onderwijsen.

d V. Maer seggen de luyden, sy voeren onder malkanderen den oorlogh, ende d'een vanght d'ander, ende verkoopt den gevangenen?

A. 1. Men behoorden eerst te weten, dat die gene, die gevangen is, van den overwinner gevangen is door eenen rechtveerdigen oorlogh. 2. Genomen sy waren door eenen rechtveerdigen oorlogh tot dienstbaerheyt gebracht, het welck de onse niet en weten, soo moet men evenwel weten, of daer behoorlick temperament ende moderatie zy gebruyckt in het invadeeren van landen ende luyden, in het rooven, wechvoeren, vangen van alderhande mans ende vrouwen, jonge kinderen ende kinderkens. 3. Men behoorde te weten, of de goede conscientie, ende de Christelicke billickheyt dat lijdt ende toelaet, dat de vrouwe van een man, of de man van een vrouwe, of de kinderen van de ouders, door gewelt of dieverije ende heymelick wechgevoert, ende tot dienstbaerheyt gebracht worden.

d V. Maer seggen de luyden, soo wyse niet en koopen, soo sullen andere haer koopen, die deselve misschien erger sullen tracteeren?

A. 1. Dat is gantsch geen gevolgh, want door het selfde recht kondt ghy seggen (gelijck eenige moetwillige krijgslieden spreken, als sy de goederen van de huysluyden rooven ende plonderen) soo ick het niet en neme, soo sullen het andere doch nemen. Maer laet de koopers dat voor Godt verantwoorden, die sulcks niet gedaen heeft die sal daer van geen rekenschap hoeven te geven. 2. Soo yemant deselve

wil koopen, laet hyse koopen, dat hyse verlosse, want onse bescheydentheyt moeten wy alle menschen bekent maken. Phil. 4. vs. 5.

d V. Wederom, seggen de luyden, soo men sulcke slaven niet en heeft, soo en kan men in dat lantschap geen progressen doen, noch het werck uytvoeren, &c.

A. Soodanige hulpe ende dienst is of mogelick ende menschelick, ende kan vereischt werden, of is niet menschlick: soo het een menschelicke hulpe, arbeyt, ende dienst is, soo kan men soodanige dienstknechten hebben, gelijck hier te lande ende elders, in het koolgraven, steenen uythouwen, in de Mijnen ende berghwercken, in het houtzagen, in het slootgraven. Doch is het geen mogelicken of menschelicken dienst, soo moet ghy dien de slaven niet opleggen, het gene ghy u selven noch andere menschen niet wilt opleggen: want sy zijn uwen even naesten.

d V. Is het verkoopen ende verhandelen van slaven geoorloft, soo die geschiet ontrent alle soodanige menschen, jonck of oudt, die van de roovers van Algiers ter zee, ofte van de Tartaren ende Turcken te lande genomen zijn?

A. Neen.

d V. Hebben de Heeren een absolute macht over hare dienstboden, selfs des levens ende des doots?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Eph. 6. 9. Ende ghy Heeren doet het selve by haer, nalatende de dreyginge, &c. Actor. 17. 26. 2. Uyt die generale Wet, Genes. 9. vs. 6, Wie des menschen bloet vergiet, sijn bloet sal door den mensche vergoten worden. 3. Uyt Prov. 12. 10. De rechtveerdige kent het leven sijner beeste, &c. Kent de rechtveerdige het leven van sijn beest, hoe veel te meer moet hy dan kennen het leven van sijn dienstboden. 4. Uyt het burgerlicke recht, het welck voor vast stelt, dat die gene, die sijnen knecht doot, met deselve straffe moet gestraft worden.

d V. Is het houwelick van de dienstboden oock een houwelick, of is het veel eer een bywooninge, gelijck de oude Romeynen sustineerden?

A. 1. Het is een wettelick houwelick, nadien de beschrijvinge van 't houwelick met het selve over een komt. 2. Het is een wettelicke ende geoorlofde vereeniginge ofte niet: is het een wettelicke, deselve is niet dan in 't houwelick: is het geen wettelicke, soo is het hoererije, hoedanige niemant in sijn huys en moet gedoogen.

SONDAGH XL. Vrage 105, 106, 107.

Vrage 105.

Wat eyscht Godt in 't seste gebodt?

Antw. Dat ick mijnen naesten noch met gedachten, noch met woorden, of eenigh gelaet, veel weyniger metter daet, door my selven of door andere onteere, hate, quetse, of doode: maer dat ick alle wraeckgierigheyt aflegge, oock my selven niet en quetse, of moetwillighlick in eenigh gevaer begeve: daerom oock de Overheyt dat sweert draeght den dootslagh te weeren.

c V. Waer van wort hier gehandelt?

A. Van het seste gebodt.

a V. Hoe luyden de woorden van het seste gebodt?

A. Ghy sult niet dooden.

c V. Hoe wort desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

c V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. Wat hier verboden wort, Vrage 105 ende 106. 2. Wat hier geboden wort, Vrage 107.

b V. Wat wort hier verboden?
A. Dat men niet magh dootslaen.
b V. Wie magh niet dooden?
A. Niemant magh dooden: dan die een wettelicke beroepinge daer toe heeft?
b V. Wien magh men niet dooden?
A. Onsen naesten niet.
b V. Wie worden door onsen naesten verstaen?
A. Alle menschen.
c V. Maer wort ghy oock onder het woort naesten verstaen?
A. Ja.
c V. Op hoe veelderley manieren wort den dootslagh begaen?
A. Of uyterlick, of innerlick.
c V. Op hoe veelderley manieren wort den uyterlicken dootslagh begaen?
A. Of tegen onsen naesten, of tegen ons selven.
c V. Hoe wert den dootslagh begaen tegen onsen naesten?
A. 1. Met gedachten. 2. Met woorden. 3. Met gelaet. 4. Met der daet.
c V. Hoe kan yemant sijnen naesten met gedachten doot slaen?
A. Wanneer hy in sijn herte voorneemt yemant te dooden, of quaet te doen.
d V. Bewijst, dat men yemant met de gedachten dooden kan?
A. Zach. 8. 17. Ende en denckt niet d'een des anderen quaet in u-lieder herte. Matth. 5. vs. 25. Weest haestelick wel gesint tegen uwe wederpartije, terwijle ghy noch met hem op den wegh zijt, &c. 1. Joh. 3. 15. Een yegelick die sijnen broeder haet is een dootslager.
c V. Kan men yemant met woorden dooden?
A. Wanneer men sijnen naesten bejegent met boose, bittere, scherpe, spijtige, tergende, harde, roepende, ende dreygende woorden, die scherper steken als een

sweert, gelijck Salomon seght, Prov. 12. vs. 18. Haer dit ende dat verwijtende, gelijck Simei David gedaen heeft, 2. Sam. 16. 17. Ofte beschimpende, gelijck de krijghsknechten Christum deden, Joh. 19. 3. Of haer valschelick beschuldigende om haer in swarigheyt te brengen, gelijck die Belials menschen tegen Naboth, 1. Reg. 21. 31. Ofte hare doot sweerende, gelijck eenige Joden tegen Paulum deden, Actor. 23. 14.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men yemant doot slaet, als men hem met woorden schent, ende bitter ende spijtigh sonder reden toespreekt?

A. Jerem. 18. 18. Doe seyden sy, Komt aen ende laet ons hem slaen met de tonge. Matth. 5. 22.

d V. Als men wettelicke redenen heeft, magh men yemant dan wel hart ende scherp toespreken?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 3. 7. Ghy adderen gebroetsels wie heeft u aengewesen te vlieden van den toekomenden toorne? ende 23. 33. als oock uyt dat menighvoudigh wee, dat de Heere Christus over de Pharizeen ende Schriftgeleerden heeft uytgesproken, Matth. 23. Joh. 2. vs. 4. Gal. 3. 1.

c V. Hoe doot men yemant met het gelaet?

A. Wanneer yemant in sijn aengesicht ontsteeckt uyt gramschap ende toornigheyt als Cain, Genes. 4. 5. sijn lippen uytsteeckt, ende sijnen kop schuddet, waer over David klaeght, Psalm 22. 8. ende in Christo vervult is, Matth. 27. 39. met de ooge wenckt, spreeckt met sijne voeten, leert met sijne vingeren, Prov. 6. vs. 13. yemant belacht ofte beschimt, gelijk Ismaël Isaac gedaen heeft, Genes. 21. vs. 9.

d V. Hoe wert dit alles onder den dootslagh gerekent?

A. Voor soo veel het aenleydingen zijn tot den dootslagh.

c V. Hoe doot men yemant met der daet?

A. 1. Met hem te onteeren. 2. Haten. 3. Quetsen. 4. Dooden.

d V. Hoe onteert men yemant?

A. Wanneer men yemant eenige valsche dingen te laste leyt.

d V. Hoe haet men yemant?

A. Wanneer men een geheelen afkeer heeft van sijnen naesten, soo dat men hem niet magh sien noch luchten, ende dat selve uyterlicke te kennen geeft, met sijne tegenwoordigheyt te vlieden, alle schade hem toe te brengen, ende te vervolgen: gelijck Saul David gedaen heeft, 1. Sam. 24. 3.

c V. Wat is quetsen?

A. Wanneer men sijnen naesten door vechterije aen eenige van sijne leden verminckt.

b V. Magh men wel vechten ende slaen met malkanderen?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het strijt tegen het seste gebodt.

c V In wat gelegentheyt?

A Dat men sijnen naesten niet moet dooden.

c V. Quetsen, is dat van het leven berooven?

A. Neen.

d V. Wort quetsen evenwel voor een dootslagh gerekent?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om dat het de wegh daer toe is.

b V. Doen de jongers of de kinders dan sonde als sy met malkanderen vechten?

A. Ja.

b V. Soude men die wel mogen laten vechten, of daer toe ophitsen, gelijck sommige menschen gemeynlick doen?

A. Geensins.

c V. Hoe gaet dat toe, als men yemant met der daet doodet?

A. Wanneer men yemant van sijn leven berooft met d'een of d'ander instrument, hoedanigh het soude

mogen wesen. Siet Num 34 vss. 16, 17, 18. Het zy oock dat het geschiet opentlick met gewelt, wreedelick, onbarmhertelick. Het zy oock heymelick door verraet, gelijck Joab den Abner ende Amasa, 2. Sam. 3. 27. ende 20. 10. Het zy oock door onderdruckinge der armen, om haer leven moede te maken, Jerem. cap. 22. vs. 17 Ofte door weygeringe van hulpe ende bystant, gelijck de Priester ende de Levijt deden, Luce cap. 10. vss. 30, 31.

c V. Is yemant schuldigh aen yemants doot, al is 't dat hy de hant aen hem niet heeft gesteken?

A. Ja.

c V. Wanneer?

A. Als hy een ander daer toe gelast, verwillight, ende omkoopt

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen dat yemant door een ander doet, dat hy dat selfs doet?

A. Met het exempel Davids, 2. Sam. 12. 9.

b V. Wat sonde is het, dat men malkanderen met vuysten slaet, een dootsonde ofte vergeeflicke sonde?

A. Een dootsonde.

b V. Wat sonde is het, als men yemant van het leven berooft?

A. Een dootsonde.

b V. Zijnder wel vergeeflicke sonden?

A. Neen: te weten niet in haer selven.

b V. Zijn dan alle sonden dootsonden?

A. Ja

c V. Maer konnen geen sonden eenighsins vergeeflick geseght worden?

A. Ja.

d V. Hoe?

A Voor soo veelse in Christo vergeeflick zijn.

d V. Zijnder wel sonden die in Christo niet vergeeflick zijn?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. De sonde in den H. Geest.

d V. Bewijst dat de sonde in den H. Geest in Christo niet vergeeflick is?

A. Matth. 12. vss. 31, 32. Daerom segge ick u, alle sonde ende lasteringe sal den menschen vergeven worden: maer de lasteringe tegen den Geest en sal den menschen niet vergeven worden, &c. ende 1. Joh. 5. 16.

d V Waerom is dese sonde soo wel niet vergeeflick in Christo als andere?

A. Niet dat dese sonde in haer selven meerder onvergeeflick is als andere, maer ten aensien dat Godt de Heere den soodanigen, die dese sonde begaen, niet en geeft de genade van bekeeringe, ende volgens dien sijn barmhertigheyt soo verre niet wil uytstrecken; te weten tot vergevinge van die sonde.

c V. Wanneer wort yemant geseyt hemselven te dooden?

A. Wanneer hy hemselven quetst, moetwillighlick in eenigh gevaer begeeft, ende op d'een of d'ander wijse sichselven het leven beneemt.

c V. Magh yemant hemselven wel quetsen uyt spijt, wanhope, verschrickinge der conscientie of andersins?

A. Neen.

c V. Magh yemant hemselven wel dooden?

A. Neen.

d V. Hebt ghy in Godts woort wel exempelen van die haer selven gedoot hebben?

A. Ja.

d V. Noemtse eens?

A. Saul, Achitophel, Judas. 1. Sam. 31. 4. 2. Sam. 17. 23. Matth. 27. 5.

d V. Worden die exempelen gepresen ofte voor goet gekeurt?

A. Neen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat yemant hemselven niet magh dooden?

A. 1. Genes. 9. 6. Wie des menschen bloet vergiet, sijn bloet sal door den mensche vergoten worden.

2. Uyt Ephes. 5. vs. 29. Want niemant heeft oyt sijn eygen vleesch gehaet, &c. Het welck is de Wet der naturen, welck soodanigh is, dat yeder dier soeckt sijn eygen behoudenisse.

d V. Hebt ghy oock niet eenige krachtige ende bondige redenen?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. I. Om dat het is een wreede ongerechtigheyt, 1. tegen hemselven, 2. tegen de nature, 3. tegen Godt, 4. tegen de Republijck, 5. tegen de Kerck, 6. tegen het huysgesin. II. Om dat het is een teecken van een kleyn hert, luyheyt, ongeduldigheyt, &c. waerom oock een Heydensch Philosooph Aristoteles lib. 3. Ethic. cap. 11. seer wel seght, dat die gene, die haer selven dooden, niet en zijn kloeckmoedigh, maer bloode of vreesachtigh. III. Om dat het is tegen de Christelicke hope, liefde ende kloeckmoedigheyt. IV. Om dat het is een teecken van sotheyt ofte dwaesheyt, want die mensche die hemselven doot, die doet sulcks niet met wijsheyt ende voorbedachten raet. V. Om dat de wetten van vele volckeren, immers van alle Christen-volckeren, dat ten hooghsten verbieden ende misprijsen: waerom oock het doode lichaem van de soodanige een eerlicke begraeffenisse geweygert wert, ende deselve eenige smaetheden aengedaen werden.

c V. Het schijnt dat men hemselven wel magh dooden, want wy lesen, 2. Mach. 14. 41, 42, &c. van eenen sekeren Razis, dewelcke hemselven, om niet te vallen in de handen van Nicanor, doorsteken, ende noch niet doot zijnde van boven nedergeworpen heeft, &c.

A. Dat boeck is Apocrijph.

d V. Soude men sulcks niet mogen doen, soo wanneer een Magistraet een mensche sulcks beveelt, ende hy sulcks verdient heeft?

A. Neen.

d V. Kan yemant, hemselven doodende, wel saligh worden?

A. Soo hy sich noch op sijn uyterste bekeert, wert buyten twijfel saligh. Maer daer de doot soo subijtelick volght, dat men niet mercken kan eenige gedachte van bekeeringe, is het veylighste Godt sulcks te laten bevolen zijn.

d V. Maer soude men hemselven niet mogen dooden, om den vyant te gelijck afbreuck te doen?

A. Neen.

d V. Soude men dan het buspolver niet in brant mogen steken, ende alsoo het schip in de locht laten springen?

A. Sulcke middelen van oorlogen en zijn te water niet meer geoorloft, als te lande.

d V. Waerom niet?

A. 1. Om dat het is hemselven dooden. 2. Om dat het strijt, 1. tegen het vertrouwen, 2. voorsichtigheyt, 3. kloeckmoedigheyt, 4. de liefde des naesten. Tegen het vertrouwen, want op dese wijse wort bepaelt de Goddelicke voorsienigheyt; tegen de voorsichtigheyt, om datse van een onseker verderf tot een seker ander verderf vlieden en loopen. Tegen de kloeckmoedigheyt, om dat de kloeckmoedigheyt insonderheyt haer vertoont ontrent de doot, ende het uyterste te verwachten. Tegen de liefde des naesten, om dat daer dickwijls zijn kinderen, gequetsten, krancken, welcke yemant, wat redelicker zijnde onder de vyanden, na de verkregene victorie lichtelick sal komen te sparen. 3. Om dat'er geen exempel staet in Godts woort, daer mede het vlieden van het eene quaet tot een erger gepresen wort. 4. Om dat dan volgen sal dat Razis, van welcken wy lesen 2. Mach. 14. 41, 42, &c. ende andere diergelijcke meer moeten gepresen worden. 5. Om dat dat eenighsins smaeckt na de ketterije van de Donatisten. 6. Om dat de Turcken, die andersins sulcke wreede menschen zijn, sulcks niet toelaten, noch die van 't Pausdom.

d V. Het schijnt dat men hemselven soude mogen dooden, soo wanneer men den vyant te gelijck kan afbreuck doen, want Simsom heeft hemselven alsoo gedoot. Judic. 16. 30.

A. Dat exempel en magh men niet navolgen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat dit geweest is een extra-ordinaire ende bysondere daet, ende door een extra-ordinaire drift des Geests geschiet is, welck wy niet en hebben.

d V. Konnen die menschen, die haer selven door gulsigheyt, brasserije, onmatigheyt ende overdaet, dooden, geseght worden haer selven te vermoorden?

A. Ja: Prov. 23. 29, 30. By wien is wee? by wien och armen? by wien kijvagien? by wien het geklagh? by wien wonden sonder oorsake? by wien de rootheyt der oogen? By den genen die by den wijn vertoeven: by den genen die komen om gemenghden dranck na te soecken.

d V. Oock, wanneer een mensche door hoererije ende onreynigheyt; door luyigheyt ende onachtsaemheyt; door onderlatinge van die dingen daer het leven mede moet onderhouden worden, sich selven het leven beneemt ende verkort voor soo veel in hem is?

A. Ja.

c V. Magh yemant hemselven wel quetsen met snijden, kerven, ende diergelijcke maniere van doen?

A. Neen.

c V. Magh men hemselven wel geesselen, of andersins sijn eygen lichaem quellen ende bezeeren?

A. Neen.

d V. Wie doen dat?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Tegen wat gebodt strijt het?

A. Tegen het seste gebodt.

d V. Waer strijdt het meer tegen?

A. 1. Tegen Lev. 19. 28. Ghy en sult om een doot lichaem geen snijdinge in uwen vleesche maken. ende 21. 5. 2. Tegen Eph. 5. 29. Want niemant

heeft oyt sijn eygen vleesch gehaet, &c. 3. Tegen 1. Cor. 6. 19. Of en weet ghy niet dat ulieder lichaem een tempel is des heyligen Geests die in u is, dien ghy van Godt hebt, ende dat ghy uwes selfs niet en zijt. 4. Om dat het strijt tegen de voldoeninge Christi 1 Joh. 1. 7. 5. Om dat Christus noch de Apostelen sulcks niet gedaen, maer van andere geleden hebben, Matth. 27. 26. Act. 5. 40. ende 16. 23. 2. Cor. 11. 24, 25. 6. Om dat het is eygenwilligen dienst, namelick, superstitie, ja selfs Heydensche superstitie, ende van het Heydendom afgekomen, als oock een Baalsche superstitie, als te sien is 1. Reg. 18. 28. 7. Om dat Paus Clemens de V. van dien naem, de geesselinge afgeschaft, ende t'onder gebracht heeft.

d V. Maer seggen de Papisten, wy doen het tot een bewijs van droefheyt ende berouw over de sonde?

A. Waer heeft de Heere geboden soodanigh berouw ende droefheyt over de sonde te bewijsen? nergens niet

d V. Soude dese geesselinge ende kastijdinge des lichaems niet konnen bewesen werden uyt 1. Corinth. 9. 27. Maer ick bedwinge mijn lichaem ende brenge het tot dienstbaerheyt?

A. Neen: want 1. het woort dat in den gronttext staet, beteeckent in 't generael alle onderdruckinge ende bedwinginge des lichaems. 2. Sy moesten bewijsen, dat'er soodanige uyterlicke geesselinge, ende dat sonder nootsakelickheyt, wort te kennen gegeven. 3. Daer door wort anders niet verstaen, als het gene Paulus te kennen geeft. Gal. 5. 24. Maer die Christi zijn die hebben het vleesch gekruyst, gelijck oock het volgende woort aenwijst.

d V. Is het wel geoorloft sich selven te geesselen, ende met roeden te slaen, in plaetse van een ander, soo dat dat geesselen, den genen in wiens plaetse sulcks gedaen wort, tot voldoeninge ende vergevinge sijnder sonden strecke?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. Die van 't Pausdom: waerom oock selfs de Kardinalen ende andere geestelicke Heeren ofte Hovelingen te Roomen een arm mensch voor een stuck gelts daer toe hueren, dewelcke, voor haer, hemselven langhs de straet gaet geesselen, tot voldoeninge ende vergevinge haerder sonden, daer sy ondertusschen goede chiere zijn makende.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat dit in 't minste niet en kan bestaen?

A. Om dat soodanige penitentie ende voldoeninge voor een ander nergens en blijckt in de H. Schrifture: daer is een die voor andere voldaen heeft, namelick de Heere Christus Het is een guldene spreucke van Leo, eertijts Bisschop tot Roomen, te weten, dat niemants doot geweest is een voldoeninge voor de sonden, behalven de doot onses Heeren Jesu Christi. 2. Om dat de geesselinge, volgens het gevoelen van die van 't Pausdom, is een geestelicke medecijne voor de ziele: nu, een medecijne en is geen medecijne, 'ten zy dat het geappliceert wort het lichaem van den mensche aen d'een ofte d'ander sieckte leggende, welck het moet geappliceert worden: siet 1. Cor. 9. 27. welcke plaetse sy nochtans tot bewijs van hare geesselingen bybrengen. 3. Om dat de toerekeninge van eens anders kastijdinge gantsch nadeeligh is de voldoeninge ende gehoorsaemheyt Christi, want hy is die gene die onse sonden op het hout gedragen heeft, ende door wiens striemen wy genesen zijn, Esai. 53. 5. ende 1. Petr. 2. 24. 4. Om dat soodanige kastijdinge, dewelcke geschiet in plaetse van een ander, strijt tegen het woort Godts; want de rechtveerdige sal sijns geloofs leven, seght de Propheet Habacuc cap. 2. 4. Soo kan dan niemant yet doen in plaetse van een ander, het welck hem sal toegerekent worden.

b V. Soude men hemselven niet mogen sonder noot in perijckel begeven?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A Om dat het strijt tegen het seste gebodt.

d V. Maer ghy siet dat een Leydecker soo hoogh klimt?

A. Dat en doet hy niet lichtveerdigh, maer dat is sijn beroep.

d V. Soude men hemselven wel mogen begeven op eèn plaetse daer het heel heet is, ende daer groot perijckel is?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is Godt tenteeren.

c V. Soude een krijghsman hemselven in een gewis perijckel des doots voor het Vaderlant mogen stellen?

A. Ja.

d V. Waerom magh een krijghsman dat meer doen als ick of ghy?

A. Om dat dat sijn beroep is, ende de noot of het welvaren des gemeynen lants sulcks vereyscht.

d V. Het koordendanssen, is dat een eerlicke beroepinge?

A. Neen.

d V. Een koordendansser sal seggen, ick verdiene mijnen kost daer mede?

A. Daer uyt en volght niet, dat het is een eerlicke beroepinge.

d V. Zijn het wel nootdruftige of profijtelicke dingen?

A. Geensins.

d V. Worden dese dingen tot een eerlicke beroepinge vereyscht?

A. Ja.

d V. Waer tegen strijt het koordendanssen?

A. Tegen het seste gebodt.

d V. In wat gelegentheyt?

A. Datse haer moetwillighlick in perijckel ende gevaer begeven.

d V. Soude de Magistraet het koordendanssen wel mogen toelaten?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat, by aldien de koordendansser den hals komt te breken (gelijck al veel gebeurt, want men selden een koordendansser op sijn bedt siet sterven) als dan die sonde oock op de Magistraet komt.

c V. Soude men lichtveerdigh sonder noot hem in diepe wateren mogen begeven?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat het strijt tegen het seste gebodt.

d V. Soude men met malkanderen in duël mogen gaen, dat is, lijf om lijf vechten?

A. Neen.

d V. Waer tegen strijt het?

A. Tegen het seste gebodt.

d V. Bewijst dat eens?

A. Om dat het is den schandelicksten dootslagh die daer wesen magh, nadien deselve geschiet met een voorbedachten raet, opset des gemoedts, ende met de hoogste toorn ende wraeckgierigheyt. Alle het gene tegen den dootslagh in 't generael bygebracht wert, kan oock bygebracht werden tegen het duël-vechten?

d V. Hebt ghy niet een krachtige ende bondige reden tegen het duël-vechten?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Om dat niemant een aenlegger, ende een rechter, ende een executeur in sijn eygen saeck magh zijn.

d V. Als yemant geroepen, ende van andere uytgeeyscht wiert: soude hy dan niet mogen gaen?

A. Neen.

d V. Maer hy sal dan voor een blood' mensche gehouden worden?

A. 1. Daer en is niet aen gelegen. 2. Daer uyt en kan de rechte couragie niet afgenomen werden; maer daer uyt, dat yemant sijnen vyant kloeckmoedigh

dorst onder de oogen gaen: in welcke gelegentheyt dan de duël-vechters wel de bloodste ende bevreeste zijn, ende oock als dan wel eerst deur gaen sullen.

d V. Soude men dan daer aen konnen bespeuren welcke de couragieuste soldaten zijn?

A. In 't minste niet.

d V. Soude de Overigheyt mogen toelaten, dat yemant in duël lijf om lijf gaet vechten?

A. Geensins

d V. David heeft gevochten tegen Goliath lijf om lijf, 1. Sam. cap. 17?

A. Dat is een heel andere sake.

d V. Hoe?

A. Dat was een wettelicke oorlogh?

d V. Als 'er twee vechten, en dat in een wettelicke sake en oorlogh, ende als sy gesonden wierden van de Overigheyt, konnen sy dat alle beyde doen sonder sonde?

A. Neen.

d V. Wie doet de sonde, die de quade, of die de goede sake heeft?

A Die de quade sake heeft.

d V. Die dan de goede sake heeft, sondight die niet?

A. Neen.

d V. Is het yemant wel geoorloft een lidt van sijn lichaem af te houwen?

A. 1. Soo het anders niet en kan geschieden, en soo de mensch perijckel loopt aen sijn leven, te weten, op dat niet het gantsche lichaem van dat ongesonde lidt geinfecteert ofte bedorven wort, soo is het geoorloft, ten eynde alsoo voor het leven sorge gedragen worde. 2. Soo het geoorloft is een lidt af te snijden, het welck van den vyant in 't gevecht vastgehouden wort, op dat hy alsoo magh ontkomen: want wy strijden altijt voor het geheele lichaem; ergo, dan oock in soodanige gelegentheyt.

d V. Magh yemant hemselven wel beschuldigen ende verraden?

A. Niemant en magh hemselven beschuldigen ende verraden, 't en zy dat hy is ontdeckt, en bewijs daer by zy, als Josu. 7. 20. Hy en moet oock niet liegen; maer nochtans en is hy niet gehouden hemselven te beschuldigen ende te verraden, alsoo dat smaeckt na eygen woort ende doodinge. Siet hier van breeder over de verklaringe van 't derde gebodt.

d V. Hoe sal yemant hemselven houden, insonderheyt soo in de wereltsche vyerschare tegen hem gehandelt wort?

A. Wanneerder gehandelt wort van het leven ofte schade, soo en moet hy geensins swijgen, soo hy ten onrechte beschuldight wort, ende sooder sekere redenen sijn, daermede hy hem kan defenderen ende antwoorden.

d V. Nochtans schijnt het dat een mensche, voor de vyerschare staende, behoorde te swijgen, want Christus heeft geswegen, Matth. 26. vs. 63 ende 27. 14. ende op andere plaetsen meer?

A. Christus en heeft niet geswegen, wanneer sy hem blasphemien ende lasteringen te laste leyden, ende wanneer sy seyden, dat hy was een oproermaker, ende den Keyser verboodt schattinge te geven, ofte als sy loochenden sijne Godtheyt. Derhalven soo heeft de Heere Christus op soodanige ydele dingen niet willen antwoorden, om ons te leeren, dat'er is eenen tijt van spreken, ende eenen tijd van swijgen. Gelijck oock de Apostel met sijn exempel heeft aengewesen, 2. Cor. 11. 16, 17.

d V. Soude yemant wel sonder schult van een indirecte eygendoodinge hemselven voor een ander ter doot mogen overgeven?

A. Het is niet geoorloft hemselven te dooden, maer wel kloeckmoedigh hemselven in doots perijckel te stellen voor de Republijck, &c. Soo oock, wanneer den noot sulcks vereyschede, een onderdaen voor sijnen Prins, kinderen voor de ouders, de knecht voor den Heer, ja den eenen broeder voor den an-

64

deren sich in perijckel stelt, dat is een heroicke kloeckmoedigheyt, ende een werck van een uytnemende liefde

d V. Heeft de Propheet Jonas wel gedaen, dat hy, door het lot zijnde bekent geworden, hem in de zee heeft laten werpen, Jone cap. 1.?

A. Jonas van Godt door het lot ontdeckt zijnde, heeft het Goddelick gebodt gehoorsaemt.

b V. Maer wort door dit gebodt alle dooden verboden?

A. Neen.

b V. Wort hier dan eenigh dooden uytgenomen?

A. Ja.

b V. Wat dooden is dat?

A. Het welck door de Overigheyt wettelick geschiet.

c V. Bewijst, dat de Overigheyt magh dooden?

A. Rom 13. 4. Maer indien ghy quaet doet soo vreest, want sy draeght het sweert niet te vergeefs. met Genes. 9. 6.

d V. Welck zijn de conditien van het wettelick dooden?

A. Dat hy daer toe een wettelicke beroepinge ende macht van Godt heeft ontfangen.

d V. Wat soudt ghy seggen van het dooden van Pinehas, Elias, Samuel, &c.?

A. Dat is geweest een extra-ordinaire daet, als daer toe door een bysonder bevel ende drift des Geests gedreven zijnde.

b V. Magh men wel oorlogh voeren?

A. Ja.

d V. Bewijst, dat men wel oorlogh voeren magh?

A. 1. Om dat de Heere sulcks bevolen ende voor goet gekent heeft, gelijck blijckt uit de boecken Deuteronomium, Josua, Judicum, Samuels, der Koningen, &c. 2 Uyt Luce cap. 3. vs. 14. alwaer Johannes de Dooper de krijghslieden niet en belast datse de wapenen souden ter neder leggen ende daer van afstant doen, maer datse vergenoeght souden zijn met hare besoldingen. 3. Uyt Rom. 13. 4. Nu, de Magistraet en kan het sweert niet voeren sonder den oorlogh.

4. Uyt Actor. 23. 23. alwaer geseght wort, dat Paulus den dienst ende hulpe van de krijghsknechten gebruyckt heeft. 5. Om dat het natuerlick recht, de natuerlicke reden, ende de nootsakelickheyt dat vereyscht. Nu, het Euangelium en neemt het natuerlick recht, &c. niet wech, het welck soodanigh is, dat het alle dieren ingeeft ende leert haer leven te beschermen, ende te soecken hetgene dient tot haerder behoudenisse. 6. Uyt sekere beloften en toeseggingen in den Ouden Testament gedaen, dewelcke slaen ende haer oogemerck hebben op de gelucksalige tijden des Nieuwen Testaments, welcke oock in sich den oorlogh zijn vervatende, gelijck onder andere Esai. 49. vs. 23. ende 65. 18, 19, 20, &c. Nu, sullen de Koningen ende Overigheden Voedtsterheeren zijn, soo moetense nootwendigh oorlogh voeren tegen die gene die hare onderdanen willen onderdrucken: want hoe sullen sy hare onderdanen beschermen tegen de vyanden sonder het sweert? Ende dewelcke is de exercitie des sweerts anders als den oorlogh? 7 Uyt den Nieuwen Testamente selfs, als Apoc. cap. 17. vss. 16, 17. alwaer voornamentlick geseght wort, dat de Heere sijn volck soude in 't herte geven, om tegen het Beest te oorlogen. Eyndelick soo blijckt het genoeghsaem uyt het verschil, het welck daer kan zijn tusschen twee potentaten ende volckeren, dewelcke alle beyde de hooghste ende opperste macht hebben, welck verschil van haer selfs niet konnende ter nedergeleyt worden, noch sy niet hebbende Rechters boven haer om het selve wech te nemen, nootwendigh als dan door den oorlogh sal moeten werden gedecideert, ten eynde de verongelijckte partije het sijne magh behouden of weder krijgen.

d V. Van wien moet den oorlogh aengevangen werden?

A. Alleen van die gene by dewelcke de publijcke macht is om de gerechtigheyt te hanthaven, het welck alleen is by de Overigheyt.

d V. Welck zijn de wettelicke oorsaken van een rechtveerdigen oorlogh?

A. Deselve zijn of gemeene, ofte bysondere.

d V. Welck zijn de gemeene wettelicke oorsaken?

A. 1. De wrekinge ende wechstootinge van het een ofte 't ander ongelijck, en dat soodanigh dat het ten hooghsten gewichtigh ende swaer is, ende na dat alle middelen tot bevredinge te vergeefs zijn bij de hant genomen. 2. Het weeren of voorkomen van de schade ende ruïne van het gemeene welvaren, welck geensins magh versuymt werden.

d V. Welck zijn de particuliere ofte bysondere wettelicke oorsaken?

A. 1. Soo den vyant het lant besit. 2. Soo yemant het lant berooft ende spolieert. 3. Soo de gesanten mishandelt ende beschimpt worden, waerom de Koninck David den oorlogh heeft aengevangen tegens de Ammoniten, 2. Sam. cap. 10 4. De onderdruckinge van de vryheyt. 5. De schendinge ende met voetentredinge des rechts ende der gerechtigheyt. Siet Judic. cap. 19. ende 20. 6. De vervolginge van de Religie.

d V. Magh men in alle oorlogen wel gaen dienen?

A. Neen.

d V. Is'er wel soodanige oorloge daer men indifferentelick d'een of d'ander partije magh gaen dienen?

A. Neen.

d V. In wat oorlogh soude men dan mogen gaen dienen?

A. In soodanige daer men oorloght voor een gerechtige sake.

d V. Soude men dan niet mogen den oorlogh volgen, die daer gevoert wert tegen de ware Religie?

A. Geensins.

d V. Wat voor krijghsluyden behooren tot den oorlogh gebruyckt te werden?

A. Insonderheyt soodanige die vroom ende Godtsaligh zijn.

d V. Komt dan de Godtsaligheyt in 't stuck van den oorlogh te pas?

A. Gewisselick ja.

d V. Hoe soo?

A. Om dat van geene soldaten meerder hulpe ende bystant is te verwachten, als van die gene die vroom zijn, ende die den oorlogh voeren voor Godt ende de gerechtige sake, en dat in de vreese Godts ende met een goede conscientie: want deselve zijn recht couragieus tegen hare vyanden: daer ter contrarie die gene, die geen Godtsaligheyt by haer hebben, seer verbaest ende verslagen zijn, soo wanneer de sake ter dege aen de man gaet, ende gaet menighmael met schande door. De Goddeloose, seght Salomo, vlieden, daer geen vervolger en is: maer elck rechtveerdige is moedigh als een jonge Leeuwe. Prov. 28. 1.

d V. Magh men in den oorlogh yegelick dooden, soo krijghsluyden als borgeren aen des vyants zijde, of moet men onderscheyt gebruycken?

A. Men moet onderscheyt gebruycken.

d V. Hoe sal men onderscheyt konnen maken in 't beschieten, uythongeren, branden, bestormen, &c.?

A. 1. Dat men, soo veel mogelick is, spare, dewelcke tot den oorlogh niet bequaem en zijn, als kinderen ende vrouwen. 2. De oude ende bedaeghde luyden, als oock die kranck zijn. 3. De huysluyden, borgers ende onderdanen, die niet en vechten noch gewelt gebruycken.

d V. Hoe sal men handelen met die gene die onwilligh ofte gedwongen den oorlogh aennemen, ende veel eer de sake anders wenschten?

A. Alhoewel deselve in de wapenen gevonden werden, nochtans moet men der selver leven ende goederen verschoonen, soo veel mogelick is: insonderheyt als men de victorie heeft, ende de sake buyten perijckel gebracht is, moet men genade ende billigheyt aen deselve bewijsen.

d V. Hoe sal men handelen met soodanige, dewelcke wel de wapenen aennemen, maer verleyt zijnde van de Overigheden ofte andere Grooten?

A. Alhoewel deselve verdient hebben gestraft te worden, nochtans soo behoort men deselve, ten aensien van leven ende goederen, discretelick te handelen.

d V. Hoe sal men handelen met de krijghslieden, soo wanneer men de victorie heeft bekomen?

A. Der selver leven behoort verschoont te werden, ende konnen ontbloot werden van wapenen, ende hier ende daer versonden ofte in de gevangenisse geleyt worden.

d V. Behoort ende moet die partije, die door den oorlogh overwonnen is, altijt geheel onderworpen werden die partije, die haer overwonnen heeft?

A. Ja: soo het onderdanen zijn tegen welcke den oorlogh gevoert wort. Maer soo het onderscheydene volckeren ende Republijcken zijn, soo en behoort de overwinnende partije de overwonnen niet altijts absolutelick te vertreden, maer daer kan ende behoort eenigh temperament gebruyckt te werden.

d V. In wat maniere sal dit temperament gebruyckt werden?

A. Dat de Republijck ende het volck in sijn geheel gelaten werde, soo nochtans dat de overwinnende partije versekert sy van hare getrouwigheyt. 2. Soo het kan geschieden, dat de overwinner oock late deselve Overigheden ende Koningen: welcke billickheyt gebruyckt heeft de Koninck van Epypten tegen het Koninckrijcke Israëls, als te sien is 2. Paral. 46. 4. latende het Koninckrijcke in de selfde linie, familie, &c. 3. Soo het anders niet en kan geschieden dat de overwinner niet seker sy, dat als dan de overwonnene hem erkennen of voor haren beschermheer, of voor haren oppervooght, of dat de Oversten ende Magistraten hem tribuyt geven, ten eynde alsoo blijcken magh de authoriteyt des overwinners. 4. Het kan geschieden dat hy haer laet, mits stellende eenen Stadthouder, dewelcke van sijnent wegen acht geve datse niet yets aenvangen tot des overwinners schade ende verderf: ende soo het anders niet geschieden

kan, dat hy besettingen daer in legge, gelijck David gedaen heeft in Syrien ende in Edom, 2. Sam. 8. 6, 14. 5. Soo het de nootsakelickheyt vereyscht, ende het volck het goet vint, dat de overwinner dan Koninck over hetselve sy, gelijck David der Ammoniten Koninck geweest is, soo wanneer hy Rabba hadde vermeestert, 2. Sam. 12. 30. 6. Ende ten laetsten, soo kan de overwinner het volck, ten aensien van gedaente ende fatsoene, veranderen, alsoo dat het geen volck meer en zy, haer wechvoerende in de ander lantschappen, gelijck de Koninck van Babel de Israëliten gedaen heeft. 2. Par. 36. 17, &c.

d V. Magh men wel een verbont maken met de ongeloovige?

A. 1. Absolutelick, te weten, dat sijne vrienden de uwe sullen zijn, ende sijne vyanden de uwe, gelijck Josaphat antwoorde den Koninck Achab, 1. Reg. 22. 4. en dat seer qualick, als te sien is 2. Par 19. 2. want de sake der Religie moet altijt uytgesondert werden. 2. Soo magh men geen verbont maken wanneer de oorsake des oorloghs is, het zy directelick, ofte indirectelick, om ende van wegen de Religie.

d V. Maer soude men een verbont mogen maken, soo wanneer dese dingen uytgesondert worden?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Uyt het exempel Abrahams, Gen. 21. 27. Isaacx, Gen. 26. vs. 28. &c. Davids, 2. Sam. 5. 11. Salomons, 1. Reg. 5. 1, &c. 2. Om dat men somtijts gebruyckt der selver hulpe ende dienst, waerom soude men dan oock deselve niet mogen gebruycken, en dat, met haer een verbont aan te gaen?

d V. Soude een particulier mensche hemselven wel mogen defendeeren, ende des noots zijnde yemant dooden?

A. Ja.

d V. Wanneer ende in wat gelegentheyt?

A. De gelegentheyt van eygen defensie kan voorvallen of by daegh, of by nacht.

d V. Hoe by daegh?

A. Wanneer yemant door eenen eensamen wegh reyst, ende een moordenaer ofte struyckroover hem komt bespringen, soo is hy gehouden sijn leven te defendeeren: maer soo hy hem kan overwinnen sonder te dooden, soo is niet van nooden dat hy hem doodt, maer soo hy kan dat hy hem brenge tot de Overigheyt: maer soo het anders niet geschieden kan sonder hem te dooden, soo en is, noch en kan dat geen dootslagh geheeten worden, want hy is gehouden sijn leven te defendeeren.

d V. Hoe by nacht?

A. De Wet daer van sien wy Exod. 22. vss. 1, 2. &c. en magh in die gelegentheyt yemant hemselven defendeeren, ja den anderen dooden: want 1. Hy en kan niet weten noch sien, of hy gewapent komt of niet. 2. Of hy alleen is, dan of'er meer zijn. 3. Hy en weet niet of hy staet na sijn leven ende het leven sijnder huysvrouwe ofte niet. 4. Hy en kan in de duysternisse soo geen mate noch regel houden.

d V. Wat sal yemant doen, soo hy op den helderen dagh op de strate van d'een ofte d'ander aggresseur wort overvallen?

A. 1. Hy moet vlieden soo hy kan. 2. Hy moet andere roepen. 3. Soo hy 't niet ontkomen kan, ende geen menschen hem kan of wil ontsetten, soo moet hy sien of hy hem niet kan beschadigen ende quetsen, sonder dat hy hem doot. 4. Soo hy anders niet en kan, ende het uyterste perijckel voor handen is om het leven te verliesen, dat hy dan hem na sijn vermogen verweert, al waer 't tot doodens toe: want het beter is dat soodanigh een booswicht gedoot worde, als een vroom ende Godtsalige omkome. Doch alle dese gevallen moeten wel waergenomen werden, ende voornamentlick dat hier niet eenigen haet en wraeckgierigheyt onder spele, ten eynde men niet schuldigh zy aen het bloet dies mensches voor Godt.

d V. Soude een yeder particulier mensche (behalven

noodige defensie) de booswichten mogen offendeeren ende straffen?

A. Neen.

d V. Magh yemant in privé hem defendeeren tegen tyrannen ende tyrannige Overigheyt?

A. Neen.

d V. Maer of de Overigheyt quam, ende wilde yemant vangen ende dooden tot sijne onschult, soude hy hem dan tegen de Overigheyt niet mogen stellen?

A. Neen.

d V. Dede Petrus dan wel, Matth. 26. 51. dat hy hem stelde tegen die gene die quamen om Jesum te vangen?

A. Neen.

d V. Waerom hebben alle de Martelaren haer laten dooden; ende waerom hebben wy in Nederlant tegenstant gedaen tegen het gewelt van Spangien, ende de tyrannije des Pausdoms?

A. Dese tegenstant is niet geschiet van particuliere, maer van de Overigheyt, die gehouden was sorge te dragen voor het heyl ende welvaren haerder onderdanen.

d V. Hoe vergrijpen haer de Magistraten tegen dit gebodt?

A. Wanneer sy eenen moetwilligen dootslager pardonneeren.

d V. Magh de Magistraet dan soodanigen dootslager niet pardonneeren?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. Genes. 9. 6. Wie des menschen bloet vergiet, sijn bloet sal door den mensche vergoten worden. Num. 35. 30, 31.

d V. Maer soude de Magistraet eenen onnooselen dootslagh met de doot moeten straffen?

A. Neen.

d V. Soude de Magistraet soodanigh een dootslagh niet mogen straffen met geldboete, of andersins?

A. Men moet de omstandigheden aenmercken.

d V. Wat noemt ghy eenen onnooselen dootslagh ofte een ongeluck?

A. Wanneer yemant sijnen naesten dootslaet, sonder hem te voren gehaet ofte na sijn leven gestaen te hebben, maer door onwetenheyt, of alleenlick genootsaeckt is sijn leven te defendeeren, ende ten hooghsten bedroeft is dat hy tot soodanige een extremiteyt heeft moeten komen, ende andere diergelijcke gevallen meer.

d V. Is het wel geseyt, wanneer yemant sijnen naesten vermoort heeft, die mensch heeft een ongeluck gehadt?

A. Geensins.

d V. Is dat een ongeluck, ofte veel eer een moetwilligen dootslagh?

A. Eenen moetwilligen dootslagh.

d V. Kan dan soodanigen dootslagh een ongeluck genoemt werden?

A. Neen.

d V. Kan eenen casuëlen dootslagh oock eenen dootslagh genoemt worden?

A. Neen.

b V. Bewijst dat?

A. Om dat de Heere selfs tot dien eynde voor soodanige menschen, die by seker geval yemant gedoot hadden, vrysteden heeft verordineert, waer henen dat soodanige vlieden ende blijven souden tot den doot van den Hoogepriester: het welcke eenighsins een straffe was, hoewel het geweest is een verlichtinge van straffe. Exod. 21. Num. 35. Deut. 19. Jos. 20.

d V. Kan de vrouwe van de man, of de ouders of naeste vrienden des genen die moetwillighlick gedoot is, met den dootslager een geltaccoort ende versoeninge aengaen, streckende tot pardon ende vrystellen van den dootslager?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat dat niet in hare macht is, maer een stuck is dat de Overigheyt bereyckt. 2. Om dat het strijt tegen het particulier recht, want het is gantsch ongefatsoeneert ende oneerlick te verkoopen het bloet des verslagenen. 3. Om dat het is een aenleydinge ende voetgevinge tot omkeeringe van de Wet Godts.

d V. Soude de Overigheyt somwijlen eenen dootslagh mogen verdragen sonder te straffen?

A. Ja.

d V. Heeft David Joab behoorlick verdragen?

A. Ja.

d V. Heeft Salomon hem behoorlick gedoodet, 1. Reg. 2.?

A. Ja.

AENHANGHSEL.

d V. Zijnder in den Nieuwen Testamente geen vrysteden, ofte plaetsen van vrygeleyde, alwaer de moetwillige dootslagers haer selven mogen onthouden, sonder dat haer yemant magh molesteeren ofte moeijelick vallen?

A. Neen.

d V. Konnen of mogen soodanige plaetsen daer wel zijn?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks strijt tegen het seste gebodt.

d V. Wie zijn die gene, dewelcke den moetwilligen dootslagers plaetsen van vry geleyt verleenen?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Welck zijn de plaetsen van vrygeleyde, bij die van 't Pausdom, voor de dootslagers?

A. 1. In 't gemeyn hare Kercken. 2. Hare Kloosters, alwaerse voor eenen tijt vry zijn, ende daer na soo wordense in onbekende kleederen, of door andere middelen, wechgesonden.

d V. Waer mede willen die van 't Pausdom dese hare vryplaetsen vast maken?

A. Dat in den Ouden Testamente vrysteden zijn geweest.

d V. Wat soudt ghy daer toe seggen?

A. 1. Het is gantsch geen gevolgh, dat men sal argumenteeren van het Oude tot het Nieuwe Testament: want soo doende, soo sal de Wet der Ceremonien niet afgeschaft ende te niete gedaen zijn door Christum, maer veel eer een andere forme ende fatsoen gekregen hebben, blijvende ondertusschen in haer geheel; nadien de vrysteden behoorden ten deele tot de bysondere politijcke ordinantien, ten deele tot de Wet der Ceremonien, voor soo veel die eenen onnooselen ende casuëlen dootslagh hadde begaen, in die vrystadt, waer henen hy gevlucht was, blijven moeste tot den doot des Hoogepriesters. 2. Daer is gantsch een groot onderscheyt tusschen de vrysteden des Ouden Testaments, ende tusschen de vryplaetsen van die van 't Pausdom.

d V. Toont dat?

A. 1. In den Ouden Testamente heeft Godt selfs de vrysteden verordineert ende ingestelt, als te sien is Exod. 21. Num. 35. Deut. cap. 19. Jos. 20. 2. In den Ouden Testamente waren de vrysteden voor die gene, die sonder haer schult gantsch eenen onnooselen ende casuëlen dootslagh hadden begaen, als te sien is Exod. cap. 21. ende Deut. 19. dewelcke te voren met soodanige gantsch geen contentie noch twist gehadt hebben, ende die daer besigh waren met haer ordinair nootsakelick werck. Maer niet voor die gene, die eenen vrywilligen ende moetwilligen dootslagh hadden begaen, want de soodanige moesten gedoot worden, als de Heere wel expresselick sulcks beveelt, Exod. 21. 14. Num. 35. vss. 16, 17, &c. Nu, de vryplaetsen by die van 't Pausdom zijn van haer selfs verordineert ende ingestelt, ende dat tegen de H. Schrifture, ende uytdruckelick tegen Exod. 21.

14. alsoo sy deselve hebben voor moetwillige dootslagers, welcke de Heere begeerde gedoot te hebben. En daerenboven den soodanigen noch verleenen hare Kercken, daer de Heere begeert heeft, dat sulcke menschen van sijnen Altaer souden wechgevoert ende gedoot worden, Exod. 21. 14. 1. Reg. 2. vs. 31, &c. Gelijck oock by haer, het welck noch schandelicker is, den dootslager pardon gegeven wort, soo wanneer hy aengeraeckt heeft het kleet van een Cardinael, eer dat de Schout hem vanght. Ende het welck alderschandelickst is, oock de dootslagers ende moordenaers gepardonneert worden ten tijde van de inwyinge des Bisschops. Gelijck de seer geleerde man Beza, in sijne sermoenen over het lijden Christi verhaelt, dat meer dan drie hondert dootslagers ende misdadigers, die het leven verbeurt hadden, te gelijck op de inwyinge eens Bisschops van Orliens gepardonneert zijn geworden; niet tegenstaende de vrouwen ende kinderen van de gedoodede opentlick klaeghden over het bloet van hare mans ende vaders.

d V. Is de pest oock een schadelicke ende besmettelicke sieckte?

A. Ja.

d V. Magh men de besmettinge der selver wel vermijden ende vlieden?

A. Ja: soo wanneer het den noot niet vereyscht: want niemant moet hemselven sonder noot in eenigh perijckel begeven.

d V. Maer moet men de pest soo mijden ende vlieden om dat het een dootlicke sieckte is: soo dat men sijnen naesten alle liefde ende hantreyckinge weygert, ende alle trouwe, die men haer schuldigh is, verloochene?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat men sijn leven moet setten voor de broeders, 1 Joh. 3. vs. 16. gelijck oock Christus sijn leven voor de broeders geset heeft, 1. Joh. 3. 16.

ende Matth. 25. 43. wort dit mede als een oorsaeck der verdoemenisse gestelt, Ick ben kranck geweest, en ghy en hebt my niet besocht.

d V. Ja, maer de pest wort ge-excipieert, als zijnde een gantsch besmettelicke ende periculeuse sieckte?

A. Dat kan ick oock seggen van andere sieckten, als continuële brandende koortsen, den roodenloop, &c. Maer ghy moest uyt Godts woort bewijsen, dat de pest ge-excipieert wort.

d V. Mogen de Dienaren van Godts woort haer selven wel ontrecken menschen die aen besmettelicke sieckten leggen, als pest, &c. om die niet te besoecken, ende te troosten?

A. Geensins: want der selver plicht is te weyden ende te bewaren hare schapen, ende insonderheyt wanneer de menschen zijn in doots nooden, ende aen soodanige sieckte leggen, want als dan hebbense, als van andere menschen verlaten zijnde, aldermeest troost van doen.

d V. Is het in de Schriftuer, of oock in goede natuerlicke redenen gefondeert, het huys ses weken onreyn te houden, ende te sluyten, daer yemant van de pest gestorven is?

A. Neen.

d V. Item, drie weken het huys voor besmet te keuren, daer alleen een siecke in geweest is, alwaer het maer voor een uur of twee?

A. Neen.

d V. Soude men de straten ende huysen, daer de pest in is, met muren ende plancken, of andersins behooren te separeeren of af te schieten?

A. Het is een teecken van een seer kranck ende swack geloove.

d V. Soude men niet mogen de luyden, in welcker huysen de pest is, belasten in huys te blijven, ja deselve in 't huys sluyten, ofte uytgaende, met witte stockjens over straet te gaen, ten eynde sy mogen bekent zijn?

A. Het laetste schijnt meer quaets als goets te doen: nadien de menschen, die van de pest ververt zijn, deselve siende, veel eerder sullen komen te verschricken, ende alsoo door, ende van wegen den schrick deselve souden op den hals krijgen. Het eerste, te weten alleen de luyden in het geinfecteerde huys tegen haren danck te sluyten, om daer te moeten leven ende sterven, hardt ende onbarmhertigh.

d V. Soude men die luyden, die de pest in huys hebben, de kerck niet mogen verbieden?

A. Dat de soodanige haer selven in d'een of d'ander plaetse van de Kerck afsonderen, is niet ongefatsoeneert, en dat van wegen die gene, die moghten van haer ververt zijn; maer dat men soodanige luyden gantschelick de kerck soude verbieden, dat soude voor deselve hart vallen, nadien sy, moetende voor dien tijt missen den troost ende aensprake der menschen, haer selven soecken te troosten met de aensprake Godes door sijn woort.

d V. Hoe sal een Predikant, ofte oock een particulier mensch, geroepen zijnde ter plaetse alwaer de pest is, of eenige andere besmettelicke sieckte, sich selven met een geresolveert, getroost, ende gerust gemoedt derwaerts konnen begeven?

A. Wanneer hy vastelick gelooft ende vertrouwt, dat Godt is een Godt des levens ende des doots, ende dat hy beyde gesontheyt ende kranckheyt in sijne hant heeft, en dienvolgens machtigh is hem voor alle schade ende verderf te bewaren, ende sal bewaren, soo sulcks hem saligh is, ja alsoo seker ende onbeschadight, in sijn beroep gaende, ofte geroepen zijnde, aldaer sal verkeeren, als of hy soodanige plaetse noyt genaeckt en hadde. Siet Psalm 91. 4, 5, 6, 7, &c.

d V. Is de hedendaaghsche melaetsheyt ofte lazarije hier te lande soodanigh een sieckte, gelijck daer is geweest de melaetsheyt der Israëliten ten tijde des Ouden Testaments?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat de hedendaeghsche lazarije soodanige teeckenen in het vel der menschen niet en heeft, als de lazarije der Israëliten ten tijde des Ouden Testaments. Maer is de hedendaeghsche lazarije veel eer eenige schurftheyt, dewelcke is veeltijts in eenigh deel des lichaems, als het hooft, gelijck de ervarentheyt leert; soo dat die menschen. die heden ten dage voor lazarisch uytgaen, ten meerendeel bequaem zijn tot den arbeyt of eenigh werck te doen. Ende indien het gantsche lichaem al besmet was, soo komen nochtans de teeckenen van de hedendaeghsche lazarije niet over een met de teeckenen van de melaetsheyt des Ouden Testaments, om dat die was gantschlick ongeneeslick: soo niet dese, gelijck de ervarentheyt geleert heeft. 2. De lazarije ofte melaetsheyt des Ouden Testaments besmettende met haer besmettinge niet alleen het lichaem, maer oock de kleederen, wanden, mueren, &c. van de huysen: soo niet de hedendaeghsche lazarije.

d V. Moeten dan de hedendaeghsche lazarissen [1]) niet gesloten worden buyten het leger ende de steden, gelijck in den Ouden Testamente?

A. Het is een Paepsche usantie ende gebruyck, gelijck sy vele andere Joodtsche ceremonien hebben. Het is goet dat den genen, die arm zijn, een gemeene plaetse versorght worde: gelijck oock voor den armen, krancken, oude luyden, &c. geschiet: maer dat een mensche die sijn eygen broot kan eten, of rijck genoegh is, juist van alle menschen buyten de steden soude moeten woonen, ende niemant soude moeten genaken, even of sy ceremoniëlicken onreyn waren, dat smaeckt na het Jodendom, ende is Judaiseeren; behalven dat die sieckte soo besmettelick niet en is, als de melaetsheyt in den Ouden Testamente. Ende indien sy in de steden komen

---

[1]) *Lijders aan melaatschheid.*

om aelmoessen te versoecken, ende de menschen haer dickwils het gelt in de hant geven, soo mochten sy oock wel in de steden woonen.

d V. Zijn de lazarissen niet gehouden gebedelt broot te eten?

A. Het is geweest het gemeen gevoelen van de slechte menschen onder die van 't Pausdom, dat de soodanige van Godt gecondemneert waren, om te eten, te leven, ende haer te onderhouden met gebedelt broot. Maer het is een seer absurd ende ongerijmt gevoelen, ende nergens in de Schriftuer noch in eenige reden gefundeert.

d V. Behooren niet bysondere predickhuysen voor de lazarissen bestelt ende verordineert te worden, alwaerse by malkanderen mogen komen?

A. Neen: want nadien sy langhs de huysen gaen, ende van de menschen aelmoessen ontfangen, waerom souden sy oock niet, alwaert maer achter aen of ter zijden, in een besondere plaetse in de kercke konnen sitten, ende waerom souden sy van de gemeynte uytgesloten werden?

d V. Maer hoe sal het dan gaen met het stuck van 't Nachtmael?

A. By die van 't Pausdom en kan hier over gantsch geen swarigheyt vallen, nadien yeder een tot den Priester komt, ende de hostie ontfanght, maer by ons is meerder swarigheyt, nadien vele uyt eenen beker drincken, ende wy alle eenes broots deelachtigh zijn. 1. Corinth. 10. 17. Doch wy seggen, soo daer vele zijn, soo konnense te gelijck aen de tafel des Heeren komen, ende op 't lest; ende soo wy haer, van wegen de besmettinge den beker niet en willen geven waer uyt de andere menschen drincken, soo konnense drinken uyt een eygen besonder glas of beker.

d V. Is het wel geoorloft menschen vleesch te eten?

A. Het kan geschieden, dat de menschen in den uytersten noot des hongers, of eten het vleesch van

een doot mensch ende onlanghs begraven zijnde, of datse de menschen slachten van wegen den grooten honger, ende alsoo der selver vleesch eten, gelijck geschiet is in de belegeringe van Samaria, 2. Reg. 6. ende ten tijde als de stadt van Jerusalem belegert was. Sommige meynen, dat, in cas yemant anders van honger soude moeten sterven, op de eerste wijse ende maniere het geoorloft soude zijn: overmits het den Medecijnmeesters geoorloft is, ende (gelijck tot noch toe niemant het selve geinprobeert noch berispt heeft) in de medicamenten te gebruycken yet van een doot lichaem; maer op de tweede wijse is het geensins geoorloft, want men moet geen quaet doen, op dat'er goet uyt volge, Rom. 3. 8. Men moet veel eer van honger sterven, als soodanigen dootslagh begaen.

d V. Magh men de beesten wel slachten tot het gebruyck van den mensche?

A. Ja.

d V. Moet men oock tegen de beesten mededoogentheyt ende goedertierentheyt gebruicken?

A. Ja: Proverb. 12. 10. De rechtveerdige kent het leven sijner beeste.

d V. Kan yemant hemselven tegen de beesten met wreetheyt, of andersins besondigen?

A. Ja.

d V. Hoe, ende op wat wijse?

A. 1. Met deselve te dooden sonder nootsakelickheyt of nuttigheyt. 2. Deselve te quetsen ende te beschadigen, ende dat tot ons vermaeck ende playsier. 3. Deselve te belasten met al te veel arbeyts. 4. Deselve een pijnlicke ende lange doot aen te doen.

d V. Doen die luyden dan wel, dewelcke hare beesten, als hanen, laten vechten by na tot der doot, &c. als voor desen ergens gebruyckelick is geweest, en dat alleen om des menschen ydel vermaecks wille; ofte die deselve een langen doot komen aen te doen, om haer playsier daer mede te hebben, gelijck geschiet met het trecken van de Gans, het klippelen van den

Haen op Vastelavonts dagen; ofte die deselve soo slaghten, soo datse voor eenen geruymen tijt noch komen te leven?

A. Geensins: maer alle soodanige begaen sonde, ende toonen haren ydelen ende quaden aert.

d V. Soude men dan de beesten, die men gebruycken wil, den kortsten doot moeten aen doen; die men eenighsins kan?

A. Ja: 't en zy dat 'er eenige reden waer, om welcke of des menschen gesontheyt, of eenige andere nootsakelickheyt het anders soude vereysschen.

Vrage 106.

Maer dit gebodt schijnt alleen van het dootslaen te spreken?

Antw. Godt verbiedende den dootslagh, leert ons dat hy de wortel des dootslaghs, als nijt, haet, toorn ende wraeckgierigheyt hatet: ende sulcks alles voor eenen dootslagh houdet.

b V. Maer dit gebodt schijnt alleen van het dootslaen te spreken?

A. Siet de antwoorde des Catechismi.

c V. Wat dootslagh is dit, een uyterlicke ofte innerlicke?

A. Een innerlicke.

c V. Wat zijn het voor sonden dewelcke voor den innerlicken dootslagh worden gehouden?

A. Nijt, haet, toorn, ende wraeckgierigheyt.

d V. Wat is nijt?

A. Nijt is een misgunnen van den zegen die Godt aen andere geeft na den lichame of na de ziele.

d V. Wat moet men tegen de nijdigheyt doen?

A. Sich vergenoeght ende gecontenteert houden met de portie die de Heere verleent. Prov. 30. 8.

d V. Wat is haet?

A. Haet is een ingewortelde gramschap die niet overgaet, maer in 't herte van den mensch blijft steken, waer door hy eenen geheelen afkeer krijght van sijnen even-naesten, soo dat hy hem niet magh sien noch luchten.

d V. Wat is toorn?

A. Toorn is een verbolgentheyt des gemoedts, waer door het bloet tegens yemant ontsteken wort, met begeerte, om eenigh leet dat hy hem gedaen heeft, ofte meynt gedaen te hebben, te wreken, ende quaet voor quaet te vergelden. Prov. 27. 4.

d V. Wat is wraeckgierigheyt?

A. Wraeckgierigheyt is een blijvende of geset boos voornemen, om ons leet aen yemant te wreken, tot voldoeninge van onse quade genegentheyt, seggende in ons herte, gelijck als hy my gedaen heeft, soo sal ick hem oock doen. Prov. 24. 29.

c V. Soude men wel mogen het quaet wreken?

A. Neen.

c V. Soude men quaet met quaet wel mogen vergelden?

A. Neen.

d V. Soude men sijn quaet niet mogen wreken met woorden?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. cap. 12. vss. 17, 18, 19. Vergelt niet quaet voor quaet, &c.

c V. Maer waerom worden dese sonden voor eenen dootslagh gehouden?

A. 1. Om datse zijn de wortel van den dootslagh. 2. Om datse Godt selfs voor eenen dootslagh houdet.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat nijt is de wortel van den dootslagh?

A. Genes. 4. 5, 8. Doe ontstack Cain seer ende sijn aengesicht verviel, &c. ende 34. 7, 25. ende 34. 7, 11. Galat. 5. 26. Jac. 3. 16. 1. Joh. 3. 12. Prov. 14. 30.

d V. Bewijst het van haet?

A. Prov. 10. 12. ende 15. 17. 1. Joh. 3. 15. Een yegelick die sijnen broeder haet is een dootslager.

d V. Bewijst het van toorn?

A. Matth. 5. 22. Doch ick segge u: soo wie t'onrecht op sijnen broeder toornigh is, die sal strafbaer zijn door 't gerichte. Ephes. 4. vss. 26, 31. Coloss. 3. 8. Jac. 1. 19, 20.

d V. Bewijst het van wraeckgierigheyt?

A. Rom. 12. 19. En wreeckt u selven niet beminde: maer geeft den toorne plaetse. 1. Thess. 5. 15. 1. Petr. 3. 9.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat Godt deselve alle voor eenen dootslagh houdet?

A. Matth. 5. 22. 1. Joh. 3. 15.

Vrage 107.

Maer is dat genoegh, dat wy onsen naesten, alsoo voorseyt is, niet en dooden?

Antw. Neen: want Godt, verbiedende den nijt, haet, toorn, gebiedt dat wy onsen naesten liefhebben als ons selven, ende tegen hen gedult, vrede, sachtmoedigheyt, barmhertigheyt, ende alle vriendelickheyt bewijsen; sijne schade, soo veel als ons mogelick is, afkeeren, ende oock onse vyanden goet doen.

a V. Is het genoegh, dat wy onsen naesten niet en dooden noch quetsen?

A. Neen.

b V. Wat wort'er dan noch meer vereyscht?

A. Onsen naesten lief te hebben, tegens hem gedult ende lanckmoedigheyt te bewijsen, insgelijcks vrede, sachtmoedigheyt, barmhertigheyt, vriendelick-

heyt; ende sijn schade, soo veel mogelick is, afkeeren, ende selfs onse vyanden goet te doen.

d V. Bewijst, dat men sijnen naesten moet liefhebben?

A. Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Ghy sult uwen naesten liefhebben als u selven.

d V. Waer in bestaet de liefde?

A. In een goede affectie ende oprechte toegenegentheyt des herten, waer door wy hem alles goets toewenschen, ende na ons vermogen helpen toebrengen, als oock afweerende alle quaet het welck hem schadelick mochte zijn.

d V. Bewijst, dat men met onsen naesten moet gedult hebben?

A. Col. 3. 12. Soo doet dan aen als uytverkorene Godes, &c. lanckmoedigheyt.

d V. Waer in bestaet de geduldigheyt?

A. Dat men het ongelijck verdraeght ende overset.

d V. Bewijst, dat men met onsen naesten moet vrede houden?

A. Ephes. 4. 3. U beneerstigende te behouden de eenigheyt des Geests door den bant des vredes. Col. 3. 15.

d V. Wat is tot den vrede van nooden?

A. Dat men sich maer met sijn eygen bemoeyt, ende van sijn recht wat afwijckt.

d V. Bewijst, dat men aen sijnen naesten moet sachtmoedigheyt bewijsen?

A. Col. 3. 12. Ephes. 4. 2, 3, 4. Met alle ootmoedigheyt ende sachtmoedigheyt, met lanckmoedigheyt, verdragende malkanderen in liefde, &c.

d V. Waer in bestaet de sachtmoedigheyt?

A. Dat men de gebreken van andere verdraeght.

d V. Bewijst, dat men barmhertigheyt aen sijnen naesten moet bewijsen?

A. Col. 3. 12. Soo doet dan aen, als uytverkorene Godts, heylige ende beminde, de innerlicke bewegingen der barmhertigheyt, &c.

d V. Waer in bestaet de barmhertigheyt?

A. Dat men hertelick beweeght is over de ellende van een ander, ende hem soeckt te hulpe te komen na vermogen.

d V. Bewijst, dat men aen sijnen naesten moet vriendelickheyt bewijsen?

A. Col. 3. 12. Soo doet dan aen, als uitverkorene Godts, &c. goedertierentheyt.

d V. Waer in bestaet de vriendelickheyt?

A. Dat men een oprechte toegenegentheyt tot yemant heeft, ende met woorden, gelaet, ende daet, 't selve betoont.

d V. Als men dese deughden al gedaen heeft, is dat dan genoegh?

A. Neen.

d V. Wat resteerter dan noch?

A. Dat men de schade van onsen naesten afkeere.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 24. 17. En verblijdt u niet als uwen vyant valt: ende als hy nederstruyckelt, laet u herte sich niet verheugen. Esai. 58. vs. 7.

b V. Moet men dese deughden alleen betoonen aen sijne vrienden?

A. Neen.

b V. Aen wien dan meer?

A. Selfs oock aen de vyanden.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 5. 44, 45. Maer ick segge u, Hebt uwe vyanden lief, zegentse die u vervloecken, doet wel den genen die u haten, ende bidt voor de gene die u gewelt doen, ende die u vervolgen, &c. Rom. 12. 20. Prov. 25. 21, 22.

c V. Heeft men dan soo lange jaren tegen de Spaengiaerts niet mogen vechten?

A. Ja.

c V. Wat zijn de Spaengiaerts voor vyanden?

A. Gemeene vyanden.

b V. Magh men dan wel tegenstaen, ende na vereysch van saken quaet doen aen de algemeene vyanden van

het lant ende van de Kercke Godes, ja tegen deselve bidden?

A. Ja. Siet het derde gebodt.

b V. Magh men van gelijcken alles doen aen de particuliere vyanden?

A. Neen.

c V. Zijn dan die texten te verstaen van de particuliere vyanden?

A. Ja.

SONDAGH XLI. Vrage 108, 109.

Vrage 108.

Wat leert ons dat sevenste gebodt?

Antw. Dat alle onkuysheyt van Godt vervloeckt zy, ende dat wy daerom deselve van herten vyant zijnde, kuysch ende tuchtelick leven moeten, het zy in den houwelicken staet ofte buyten den selven.

b V. Waer van wort hier gehandelt?

A. Van het sevenste gebodt.

a V. Hoe luyden de woorden van het sevenste gebodt?

A. Ghy en sult niet echtbreken

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. Wat hier verboden wort, 2. wat hier geboden wort.

b V. Wat is het gene hier verboden wort?

A. Alle onkuysheyt.

c V. Waer uyt bewijst ghy, dat alle onkuysheyt van Godt vervloeckt is?

A. Levit. 19. 29. Ghy en sult uwe dochter niet

ontheyligen, haer ter hoererije houdende, op dat het lant niet en hoereere, ende het lant met schendelicke daden vervult worde. ende 20. 10, 11, &c. Deut. 22. 23, 24. ende 27. 20, 22, 23. 1. Corinth. 6. 10. En dwaelt niet, noch hoereerders, noch overspeelders, &c. en sullen het Koninckrijcke Godts be-erven.

c V. Wien wort de echtbreucke verboden?

A. Allen menschen, wie datse oock zijn, rijck of arm, Koninck of ondersaet.

b V. Wort dit sevenste gebodt overgetreden van persoonen in den houwelicken staet zijnde, of van persoonen buyten den selven zijnde?

A. Van alle beyde.

d V. Hoe wert de onkuysheyt genoemt, die van getrouwde persoonen begaen wert?

A. Overspel.

d V. Hoc wert de onkuysheyt genoemt, die van ongetrouwde persoonen begaen wort?

A. Hoererije.

d V. Welck is swaerder, het overspel van een vrouw, of van een man?

A. Van een man: immers in seker insichte.

d V. Waerom?

A. Om dat hy is het hooft van de vrouwe.

c V. Magh een man wel te gelijck meer als een vrouwe hebben, of een vrouwe meer als eenen man?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Genes. 2. 23, 24. Doe seyde Adam: dese is ditmael been van mijnen beene, ende vleesch van mijnen vleesche, &c. met Matth. cap. 19. vs. 5. ende 1. Cor. 7. 2.

d V. Nochtans hebben eenige Godtsalige mannen in den Ouden Testamente vele vrouwen te gelijck gehadt?

A. Wy mogen haer daer in niet navolgen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy haer daer in vergrepen hebben.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Uyt de eerste instellinge des houwelicks, Genes. 2. 23. met Matth. 19. 5.

c V. Mogen ongehouwde persoonen, ende die niet wettelick getrouwt zijn, met malkanderen als man ende vrouw leven ende huyshouden?

A. Geensins.

d V. Hoe wort dit genoemt?

A. Concubinaetschap.

d V. Bewijst, dat sulcks ongeoorloft is?

A. 1. Uyt 1. Corinth. 7. 9. Maer in dien sy haer niet konnen onthouden, datse trouwen: want het is beter te trouwen dan te branden. 2. Om dat het is een geduerige hoererije, welcke sonde schrickelick in de oogen Godts is, Hebr. 13. 4. Het houwelick, seght de Apostel, is eerlick onder allen, ende het bedde onbevleckt, maer hoereerders ende overspeelders sal Godt oordeelen.

d V. Met wat straffe wiert het overspel na de politijcke wetten Mosis gestraft?

A. Met de doot, Levit. 20. 10. ja selfs als een dochter maer ondertrouwt was. Deut. 22. 23.

d V. Souden sulcke, ofte andere sware straffe heden ten dage tegen de overspeelders mogen gebruyckt werden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Uyt het natuerlick recht: om dat het overspel schendt, ende te niete doet de ordre van Godt voor den val gestelt, Genes. 2. vs. 23. Vleesch van mijnen vleesche, &c.

d V. Behoort men dan de overspeelders wel met een simpele geltboete te laten loopen?

A. Neen.

b V. Wat wort hier geboden?

A. 1. Dat wy alle onkuysheyt van herten moeten vyant zijn. 2. Dat wy kuysch ende tuchtigh leven moeten, het zy in den H. houwelicken staet, ofte buyten den selven.

d V. Bewijst, dat wij alle onkuysheyt van herten moeten vyant zijn?

A. 1. Cor. 6. 18. Vliedt de hoererije. Eph. 5. 3. Hebr. 12. 16.

d V. Bewijst, dat wij kuysch ende tuchtigh leven moeten?

A. Rom. 13. 13. 1. Thess. 4. 3, 4. Want dit is de wille Godts uwe heylighmakinge: dat ghy u onthoudt van de hoererije.

b V. Onsen Catechismus seyt, In den houwelicken staet, of buyten den selven: is den houwelicken staet dan geoorloft?

A. Ja.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Corinth. 7. 2, 38. Maer om der hoererijen wille sal een yegelick man sijn eygen wijf hebben, ende een yegelick wijf sal haren eygenen man hebben, &c. 1. Tim. 4. 1, 2, 3. Hebr. 13. 4.

c V. Wie zijn die gene, dewelcke seggen, dat den houwelicken staet vele luyden niet geoorloft is?

A. Die van 't Pausdom.

c V. Verbieden sy alle menschen den houwelicken staet?

A. Neen.

c V. Wat menschen verbieden sy dan den houwelicken staet?

A. De Klooster-luyden, ende voorts alle kerckelicke of geestelicke persoonen.

d V. Maar die van 't Pausdom seggen, datse het niet verbieden, is dat waer?

A. Neen.

d V. Hoe soudt ghy haer bewijsen datse het verbieden?

A. Om datse alle soodanige persoonen, die een wijf hebben, ofte trouwen willen, tot den Kerckendienst om geen redenen willen toelaten: ende datse alle geestelicke persoonen, soo sy komen te trouwen, swaerlick straffen.

c V. Heeft Godt den houwelicken staet aen de kerckelicke persoonen verboden?

A. Neen.

c V. Hebt ghy wel exempelen van kerckelicke persoonen, die getrouwt zijn geweest?

A. Ja.

c V. Noemt eens eenige?

A. Den Hoogenpriester Aaron, Eleazar, Pinehas, Eli, Abjathar, Jojada, &c. Item, Zacharias, Luce 1.

c V. Weet ghy niet een Apostel in den Nieuwen Testamente, die getrouwt is geweest?

A. Ja.

c V. Wie?

A. De Apostel Petrus.

d V. Bewijst dat de Apostel Petrus getrouwt is geweest?

A. Luce 4. 38. Ende Simonis wijfs moeder was met een groote koortse bevangen. met 1. Corinth. 9. 5.

d V. Maer seggen die van 't Pausdom, Petrus, doen hy een Apostel wiert, heeft sijn vrouwe verlaten?

A. Dat staet in Godts woort niet.

d V. Waerom seggen sy, daer staet Matth. 19. 27. Siet wy hebben alles verlaten, ende zijn u nagevolght: wat soudt ghy daer toe seggen?

A. De Apostelen hebben niet t'eenemael haer huys verlaten, maer alleenlick voor dien tijt, gelijck de koopluyden, schippers, ende de krijghsluyden wanneerse te velde trecken, voor dien tijt alles verlaten, ende daer na weder tot den haren komen.

d V. Zijn dan de Apostelen soo nu en dan weder tot haer huys gekeert?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 4. 38, 39. Ende Jesus opgestaen zijnde uyt de Synagoge, ginck in het huys Simonis, &c. Joh. 21. 3. Simon Petrus seyde tot haer, Ick ga visschen, &c.

c V. Is het dan vleeschlick, dat is oneerlick ende verdorven, dat men getrouwt is?

A. Neen.

c V. Kan men dan kuysch ende eerlick in den houwelicken staet leven?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 13. 4. Het houwelick is eerlick onder allen, ende het bedde onbevleckt, &c.

b V. Is den houwelicken staet van Godt ingestelt?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Genes. 2. 18, 21, 22, &c. Oock hadde de Heere Godt gesproken: Het en is niet goet dat de mensche alleen zy: ick sal hem een hulpe maken die als tegen hem over zy, &c.

c V. Soo den houwelicken staet niet kuysch ende eerlick was, soude dan de Heere Christus wel hebben willen komen op de bruyloft in Cana Galilea, Joh. 2.?

A. Geensins.

c V. Sal Godt die straffen, die kuysch ende heyligh in den houwelicken staet leven?

A. Neen.

c V. Sal hy dan die straffen, die met hoererije omgaen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 13. 4. Maer hoereerders ende overspeelders sal Godt oordeelen.

d V. Wat dunckt u dan van de genaemde Geestelicke in 't Pausdom, die, mits de verachtinge of het verbieden van het houwelick, ten grooten deele, ja ten meestendeele in onkuysheyt haer verloopen?

A. De Heere sal haer tot sijner tijt, van wegen hare hoererije ende grouwelicke onreynigheyt, wel weten te vinden.

d V. Welck is beter, dat een kerckelick persoon een vrouwe trouwt, of dat hy hem in hoererije verloopt?

A. Dat hy een vrouwe trouwt,

d V. Wat seggen de Paepsche Leeraers hier van?

A. Sy seggen, dat het beter is, dat een geestelick

persoon een hoere of concubijne heeft, als een getrouwde vrouwe.

d V. Waer van daen komt het, dat sy den houwelicken staet soo verachten?

A. Haren Paus Syricius seght, dat alle die gene, die in den vleesche leven, Gode niet en konnen behagen, het welck hy verstaet van den houwelijken staet.

d V. Waer van verstaet het den Apostel Paulus Rom. 8. 8.?

A. Van die gene, die in eenen onherboren staet, ende in alle goddeloosheyt leven, ende daer in voortgaen?

d V. Verachten de Papen oock den houwelicken staet om vele goederen by een te krijgen ende te houden?

A. Ja.

c V. Maer is den eensamen staet niet beter als den houwelicken staet?

A. Neen.

d V. Het schijnt nochtans uyt het seggen des heyligen Apostels Pauli, 1. Corinth. 7. 38.?

A. Paulus seyt dat niet absoluet, maer alleenlick ten aensien van den aenstaenden noot.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 7. 28, 29, 30. Doch de sulcke sullen verdruckinge hebben in 't vleesch, &c.

d V. Is den houwelicken staet in eenige maniere beter als den eensamen staet?

A. Ja.

d V. In wat manieren?

A. 1. Den houwelicken staet is van Godt ingestelt, Genes. 2. vss. 18, 21, 22. &c. 2. Den houwelicken staet is het van Godt geordineerde middel, om alle onkuysheyt ende onreynigheyt te vermijden. 1. Cor. 7. 9. 3. Door den houwelicken staet wort het menschelick geslachte onderhouden ende voortgeset, ende de Kercke Godts voortgeplant, het welck niet en kan geschieden door den eensamen staet.

d V. Magh men wel Klooster-geloften doen, van niet te sullen trouwen?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waer tegen strijt het?

A. Tegen het sevenste gebodt.

d V. Maer sullen de Papisten seggen, wy doen het om Godt te dienen?

A. Men kan Godt niet dienen met soodanige gelofte te doen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat Godt niet heeft geboden dat men soodanige gelofte doen sal. 2. Om dat het in onse macht niet en is soodanige gelofte te doen, ende volgens dien deselve niet roekelooselick of lichtveerdelick mogen gedaen werden.

d V. Bewijst dat het in yeders macht niet en is, sulcke geloften te houden?

A. 1. Corinth. 7. 9. Maer indien sy haer niet konnen onthouden, datse trouwen.

d V. Maer sullen de Papisten seggen, het is geen gebodt Godts, maer eenen Euangelischen raet: wat soudt ghy daer op seggen?

A. Godes woort kent sulcken Euangelischen raet niet. Siet verder van dese Klooster-geloften in het vijfde gebodt.

c V. Magh men trouwen, ofte het houwelick aengaen met yeder een die men wil?

A. Neen.

d V. Wat voor persoonen magh men niet trouwen, of met wat persoonen en magh men het houwelick niet aengaen?

A. Men magh het houwelick insonderheyt niet aengaen, 1. met soodanige persoonen die ons al te na bestaen in bloetverwantschap, waer van de graden worden uytgedruckt, Lev. 18. ende 20. 2. Met soodanige persoonen, die ongeloovig zijn, ende vervreemt van de ware Religie.

d V. Hoe wert dat genoemt, wanneer yemant het houwelick aengaet met een persoon, die hem al te na bestaet in bloetverwantschap?

A. Bloetschande.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men het houwelick niet magh aengaen met een persoon, die vreemt is van de ware Religie?

A. 1. Uyt Deuter. 7. 3, 4. 1. Corinth. 7. 39. Alleenlick in den Heere. 2. Corinth. 6. 14. En treckt niet een ander jock aen met de ongeloovige. 2. Uyt soodanigh houwelick komen te ontstaen, als 1. ten aensien van de persoonen die sulck houwelick aengaen, sy konnen hare gebeden niet t'samen voegen, nadien sy van verscheyden geest zijn. Yeder bidt contrarie, ten aensien van de staet der Kercke; daer d'eene vloeckt, daer zegent de andere; daer d'eene zegent, daer vloeckt de andere: nu, hetselfde te willen ende niet te willen, dat geeft eyndelick de oprechte ende onvervalschte vrientschap. Verders, daer d'een droevigh is, daer is d'ander blijde, insonderheyt als de Kercke swarigheyt over komt: waer by dat noch komen verscheydene ongeluckige suspicien; ende hoewel sy niet opentlick het selve bekent maken, soo wordense nochtans van binnen gevoedt, ende sy mijden menighmael malkanderen als den eenen vyant den anderen. 2. Ten aensien van de opvoedinge der kinderen, gelijck dat bevonden hebben alle die gene, die sulcke houwelicken hebben aengegaen. Insonderheyt soo sal het verkeerde deel trachten te verkeeren met recht ende onrecht, het gene dat de andere bouwt, ende alsoo zijnder vele twistingen ende tweedrachten.

d V. Zijn de wetten Mosis, aengaende de bloetschande, veranderlick of onveranderlick?

A. Onveranderlick.

d V. Wie seggen datse veranderlick zijn?

A. Die van 't Pausdom.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen, datse onveranderlick zijn?

A. 1. Uyt Levit. 18. vs. 3. Alwaer de Heere de Egyptenaers ende Canaaniten dies aengaende berispt ende bestraft. 2. Uyt den Nieuwen Testamente, als 1. Corinth. 5. 1. 3. Om dat dit is een natuerlicke Wet, dewelcke niet en strijt tegen de morele Wet. 4. Om dat dese graden door de wetten der Heydenen verboden zijn: derhalven soo zijnse ongeoorloft volgens de gemeene eerbaerheyt. 5. Om dat als dan een moeder soude mogen trouwen haren sone, ende een vader sijn dochter, ende een man sijn stiefmoeder: het welck t'eenemael absurd ende ongerijmt is, als te sien is Levit. cap. 18. 1. Corinth. cap. 5.

d V. Souden de getrouwde luyden wel mogen gescheyden worden?

A. Niet ordinairlick, maer alleenlick in een seker casus ende geval.

d V. Welck is die?

A. 1. Hoererije, Matth. 5 32. ende 19. 8, 9. 2. De moetwillige ende hertneckige verlatinge van de ongeloovige. 1. Corinth. 7. 15.

d V. Maer Godt heeft nochtans in de politie Mosis geordonneert, datse een scheydtbrief souden geven, Deut. 24. 1.?

A. Dat was daerom in conscientie niet geoorloft, als te sien is Matth. 19. vss. 8, 9. Ende Mosis heeft noyt sulcke verlatinge voor goet gekent, maer alleenlick van wegen hare stijfhertigheyt getolereert ende overgesien: gelijck de Overheden somtijts eenige dingen moeten toelaten om meerder quaet te schouwen, diese anders souden weeren. siet Marc. 10. 4.

d V. Wat gevoelen de Papisten van de scheydinge?

A. Die willen geen absolute scheydinge toestaen, maer sy staen alleenlick toe in geval van overspel suspensie van houwelick, of scheydinge van tafel ende bedde.

d V. Magh yemant, wettelick van sijn vrouwe gescheyden zijnde, wel een ander trouwen?

A Ja.

d V. Magh yemant wel treden tot het tweede houwelick, sijn parture aflijvigh geworden zijnde [1])?

A. Ja.

d V Bewijst dat?

A. Rom. cap. 7. vss. 2, 3. Want een wijf die onder den man staet, is aen den levenden man verbonden door de wet: maer indien de man gestorven is, soo is sy vry van de wet, &c. 1. Cor. cap. 7. vs. 39.

d V. Soude een man in weerwil van sijn vrouwe wel eenige jaren absent mogen zijn?

A. Neen: het soude oock beswaerlick mogen geschieden, wanneer de vrouwe sulcks toestont ende begeerde; noch ook niet van wegen armoede: maer alleenlick wanneer de sake soodanigh is, gelijckse de Apostel beschrijft 1. Corinth. 7. 5.

d V. Waerom en magh sulcks niet geschieden?

A. 1. Van wegen de onthoudinge. 2. Van wegen de sorge ende regeeringe der vrouwe, der kinderen ende des huys: want hoe sal hy vrouw, kinderen, ende het huys wel besorgen ende regeeren, absent zijnde.

d V. Doen dan die jongelingen wel ende prijsselick, datse een vrouwe trouwen, ende ontrent acht dagen by deselve woonen, ende daer na seven ofte acht jaren na Oosten ofte Westen teecken?

A. Geensins. Ziet 1. Corinth. 7. 7.

Vrage 109.

Verbiedt Godt in dit gebodt niet meer dan echtbreken, ende diergelijcke schanden?

Antw. Dewijle ons lijf ende ziele tempelen des H. Geests zijn, soo wil hy dat wyse beyde suyver ende heyligh bewaren. Daerom verbiedt hy alle onkuysche daden, gebeerden, woorden, gedachten, lusten, ende wat den mensche daer toe trecken kan.

[1]) *Zijn vrouw gestorven zijnde.*

b V. Verbiedt Godt de Heere in dit gebodt niet meer dan echtbreken ende diergelijcke schanden?

A. Ja.

b V. Wat verbiedt hy dan in dit gebodt al meer?

A. Dewijl ons lijf ende ziele tempelen des H. Geests zijn, soo wil hy dat wyse beyde suyver ende heyligh bewaren, daerom verbiedt hy alle onkuische daden, gebeerden, woorden, gedachten, lusten, ende al wat den mensche daer toe trecken ende verwecken magh.

c V. Waer uyt bewijst ghy; dat onse lichamen tempelen des H. Geests zijn?

A. 1. Corinth. 3. vs. 19. Of en weet ghy niet dat u-lieder lichaem een tempel is des H. Geests, ende 6. 19.

c V. Waer uyt bewijst ghy, dat wy ons lichaem suyver ende heyligh moeten bewaren?

A. 1. Corinth. 6. 18, 19, 20. Vliedt dan hoererije, &c.

c V. Bewijst, dat Godt alle onkuysche daden verbiedt?

A. Eph. 4. 17, 19. Ick segge dan dit, ende betuyge het in den Heere, dat ghy niet meer en wandelt gelijck als de andere Heydenen wandelen in de ydelheyt haers gemoedts, &c.

c V. Bewijst, dat Godt onkuysche gebeerden verbiedt?

A. Prov. 5. 20. Ende waerom soudt ghy mijn soon in eene vreemde dolen, ende den schoot der onbekende omvangen? ende 7. 11. 2 Petr. 2. 14.

b V. Soude men wel met woorden hem konnen besondigen tegen het sevenste gebodt?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 15. 33. En dwaelt niet, quade t'samensprekingen verderven goede zeden. Ephes. 4. 29. ende 5. vss. 3, 4. Coloss. 3. vs. 8.

b V. Soude men dan niet lichtveerdigh mogen spreken?

A. Neen.

b V. Soude men geen lichtveerdige liedekens mogen singen?

A. Neen.

c V. Wat dunckt u van de gemeyne amoureuse liedtboecxkens?

A. Deselve strijden tegen het sevenste gebodt.

b V. Soude men met gedachten, onkuysheyt konnen begaen?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Prov. 6. 25. En begeert hare schoonheyt niet in u herte, &c. Matth. 5. 28. ende 15. 19.

b V. Is dronckenschap oock sonde?

A. Ja.

b V. Wort dronckenschap in dit gebodt verboden?

A. Ja.

c V. Hoe?

A. Voor soo veel het tot onkuysheyt aenleyt.

c V. Bewijst, dat dronckenschap een aenleydinge tot onkuysheyt is?

A. Prov. 20. vs. 1. De wijn is een spotter, de stercke dranck is woelachtigh: al wie daer in dwaelt, en sal niet wijs zijn. ende 23. vss. 31, 32, 33.

b V. Soude men hem niet mogen half droncken drincken?

A. Neen.

b V. Maer dat is maer verheught zijn, seggen de luyden?

A. In 't minste niet.

c V. Hoe verre gaet dan de verheuginge wel?

A. Dat men ondertusschen bequaem is, om aendachtige gebeden ende meditatien tot Godt op te senden, ende sijn beroepinge waer te nemen, met sijnen naesten te handelen ende te spreken.

c V. Soude het dan een gevolgh ende teecken van dronckenschap zijn, soo wanneer een mensche van wegen den dranck dese plichten na behooren niet kan doen?

A. Ja.

d V. Of yemant van soo een bysondere complexie ware, dat hy door heele backen te drincken geen

onsteltenisse in sijn verstant, sprake, ganck, &c. en quam te lijden; soude die sonde van dronckenschap begaen?

A. Ja: want hy misbruyckt den dranck door onnuttigheyt, ende kan op hem gepast worden Jesa. 5. 11, 12.

d V. Soude men mogen uytdrincken 't gene ons ingeschoncken wort?

A. Neen: 't en zy dat het de soberheyt ende mate niet te boven en ginck.

d V. Maer als het is op de gesontheyt, of het welvaren van het lant, of de Overheden, of andere weerde ende lieve persoonen, ofte op het succes van eenige groote ende gewichte saken, 't zy publijcke, 't zy particuliere, 't zy geestelicke, 't zy lichamelicke: soudt ghy het dan niet behooren te doen?

A. Neen.

d V. Wel zijn die lieve ende weerdige persoonen, &c. soo veel niet waert, dat ghy een glas op haer welvaren soudt uytdrincken?

A. 1. Ick moet Godt meer liefhebben als deselve. 2. De liefde ende het respect dat ick haer toedrage, is daerom des te minder noch te meerder.

d V. Soude men dan geen santeen behooren in te stellen, of te drincken, die men rontom doet gaen?

A. Neen.

d V. Waerom niet: wat swarigheyt of perijckel is'er in gelegen?

A. Behalven dat het smaeckt na ydelheyt ende misbruyck van Godts naem, gelijck over de verklaringe van het derde gebodt is aengewesen: soo is het een vruchtbare occasie ende gereede aenleydinge tot onmatigheyt ende dronkenschap; daer door oock vele luyden, andersins nuchteren ende sober zijnde in haer leven, menighmael verstrickt worden ende ten val komen. Het is ook onrechtveerdigheyt ende onredelickheyt, tot gelijcke getal van droncken, of oock gelijcke mate allen de gasten te willen houden: sy hebben dan veel

gedroncken of niet gedroncken; sy hebben niet, of weynigh, of meer van nooden.

c V. Is het danssen, heden ten dage gebruyckelick, goet of quaet?

A. Quaet.

c V. Is het niet een middelmatige sake, die men doen of laten magh?

A. Neen.

c V. Wat swarigheyt is'er dan in gelegen?

A. Het is een aanleydinge tot ydelheyt, lichtveerdigheyt, ende onkuysheyt.

d V. Waer mocht yemant seggen, ick hebbe wel gedanst, maer ick ben noyt tot hoererije aengeleyt?

A. 1. Niemant is door het danssen beter geworden, maer immers de meeste wel erger. 2. Genomen sy waren soo sterck ende in 't goede gehart, soo zijn daerom sulcks alle andere jonge luyden niet, die door hare exempelen tot het danssen aengeleyt worden.

d V. Worden de vrouwen ende dochters daer wel onbeschaemt door?

A. Ja.

d V. Genomen, daer was yemant die door het danssen tot geen lichtveerdigheyt en was aengeleyt, soude die daerom mogen danssen?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. 1. Om dat hy een ander aanleyt, om sulcks na te volgen, die daer door tot lichtveerdigheyt soude geraken. 2. Om dat hy andere vrome ende Godtsalige, die haer daer van onthouden, daer mede komt te bedroeven ende te ergeren. 3. Om dat hy die gene die buyten zijn, komt te ergeren: ende alsoo maeckt, dat de naem des Heeren wort gelastert. Rom. 2. 24.

d V. Maer zijn de danssers ende dansseressen alle, of immers ten meerendeele, wel soo stantvastigh, onbeweeghlick, ende volmaeckt, als sy haer selven uytgeven?

A. Neen.

c V. Soude men niet mogen danssen eenen Christelicken dans, gelijck men seyt in Duytslant gebruyckelick te zijn?

A. Het is beter gelaten als gedaen.

d V. Worden de danssen, hier te lande gebruyckelick, daer door geexcuseert?

A. Neen.

d V. Soude men niet mogen toestaen eenen rondendans.

A. Neen.

d V. Waer om niet?

A. Om dat den handel van alle andere danssen dan al wederom by dese occasie soude inkruypen, ende het daer by niet soude blijven.

d V. Het schijnt nochtans dat het danssen geoorloft is, want David heeft gedanst, 2. Sam. 6. vs. 14.?

A. Dat is sulck danssen niet geweest, als heden ten dage gebruyckelick is.

d V. Hoe danste David dan?

A. David sprongh op, ende huppelde voor den Heere sijnen Godt, tot een teecken ende betooninge van sijne geestelicke vreughde. 2. Sam. 6. vs. 14, 21.

d V. Hoe danssen de menschen heden ten dage?

A. Uyt dertelheyt, ende wereltsche wellustigheyt.

d V. Het huppelen ende springen, is dat in sich selven quaet?

A. Neen.

d V. Maer op sulcke wijse ende maniere te huppelen ende te springen, is dat quaet?

A. Ja.

b V. Soude men de Comedien wel mogen spelen ende kijcken?

A. Neen.

c V. Wat quaet is'er in gelegen?

A. Om dat het strijt tegen het sevenste gebodt.

c V. Waerom?

A. Om dat de Comedien den menschen verlocken ende aenleyden tot onkuysche of tot ydele daden, woorden, gebeerden, gedachten, &c.

b V. Hebt ghy noch niet eene reden waerom dat de Comedien ongeoorloft zijn?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Dat het ongeoorloft is de lichtveerdigheden ende sonden tegen het sevenste gebodt soo familiaerlick te noemen ofte te vertoonen; insonderheyt voor jonge ende teedere oogen ende ooren.

d V. Bewijst dat?

A. Ephes. 5. 12. Want het gene heymelick van haer geschiet, is schandelick oock te seggen. 1. Thess. 4. 4.

c V. Magh men die dan levendigh soo vertoonen, ende dat tot een materie van lacchen?

A. Geensins: maer behoort veel eer te zijn een materie van rouwe ende geween, Psalm 119. 36. Esai. 24. 4. Jer. 9. 1. 1. Corinth. 5. vs. 2. Ja behoort te zijn een materie van schaemte ende verontweerdiginge. Rom. 6. 21. 2. Corinth. 7. 10.

d V. Souden de Comedien niet geoorloft zijn als men deselve uyt Godts woort speelde?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat de Heere de verborgentheden der saligheyt niet met spelen wil voorgestelt hebben; maer wil sijn woort met ernst geleert ende gepredickt hebben, en dat door sijne Herders ende Leeraers, die hy daerom sijne Gemeynte toesendet. Om dat oock niemant daer behoort te vertoonen den Heere Christus, ofte eenige andere Goddelicke gersoonen, of de Engelen, Propheten, Apostelen, of de Duyvelen, oock de godtloosen, als Cain, Pharao, Potiphars wijf, Izebel, Achab, Rabsake, Haman, Herodes, Herodias, Cajaphas, &c. om hare woorden met een ick te spreken.

d V. Welck is meerder sonde, dat men uyt Godts woort speelt, ofte andere wereltsche dingen ende historien?

A. Dat men uyt Godts woort speelt.

c V. Magh een man wel in vrouws kleederen, ende een vrouwe in mans kleederen gaan?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 22. 5. Het kleet eenes mans en sal niet zijn aen eene vrouwe, ende een man en sal geen vrouwe kleet aentrecken, want al wie sulcks doet is den Heere uwen Godt een grouwel.

d V. Strijt het oock niet tegen het sevenste gebodt?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Als een aenleydinge zijnde tot lichtveerdigheyt en onkuysheyt.

d V. Maer soude in een seker casus ofte geval sulcks niet mogen geschieden?

A. Ja.

d V. Noemt eens een casus ofte geval daer in sulcks soude mogen geschieden?

A. In 't stuck van aenslagen, om onder dat decksel den vyant afbreuck te doen; als oock in cas van perijckel te ontgaan, uyt hechtenisse ende gevanckenisse te geraken, ende verscheydene diergelijcke gevallen meer.

c V. Zijn de hoerhuysen wel geoorloft, ende behooren deselve wel toegelaten te werden?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat deselve zijn stricken, om de menschen te vangen, ende tot alle onkuysheyt te verleyden. Prov. 5. 8.

d V. Is het wel geoorloft soodanige fatsoenen van kleedingen te dragen, daer door de ledematen des lichaems niet bedeckt worden, die de eerbaerheyt gebiedt te bedecken?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een aenleydinge tot onkuysche lusten ende vleeschelicke begeerlickheden, ende ge-

tuygenisse geeft van de inwendige onkuysheyt, ofte ydelheyt des herten. Jesa. 3. 15. ende 1. Tim. 2. 9.

c V. Is de ledigheyt geoorloft?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat deselve is een oorkussen des Duyvels, ende maeckt dat de mensch denckt ende besich is om de lusten sijns vleeschs te volbrengen. 2. Sam. 11 1, 2.

c V. Is het geoorloft geselschap ende ommeganck te houden met onkuysche ende lichtveerdige menschen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 7. 24, 25. Nu dan kinderen hoort na my ende luystert na de redenen mijnes monts. En laet uwe herten tot hare wegen niet wijcken: en dwaelt niet op hare paden.

d V. Is het wel geoorloft te schilderen oneerlicke vertooningen van naeckte mans ofte vrouws persoonen?

A. Neen.

d V. Waarom niet?

A. Om dat sulcks strijt tegen het sevenste gebodt, als een aenleydinge zijnde tot onkuysheyt.

d V. Maer soude het niet geoorloft zijn, soo wanneer de historien uyt de Schriftuer zijn genomen, als van Loth ende sijne dochters, &c.?

A. Neen. Siet 1. Thess. 5. 22. Onthoudt u van alle schijn des quaets.

d V. Wat soudt ghy houden van de onbedachte houwelicken, die de menschen aengaen sonder liefde; ofte dat de ouders hare kinderen uythouwelicken, eerse tot hare jaren zijn gekomen, of tot hare jaren gekomen zijnde, deselve uythouwelicken tegen haren wille ende genegentheyt?

A. Dese zijn ongeoorloft, alsoo dan de soodanige geen contentement in haer geselschap hebbende, daer door tot onkuysheyt, of tot andere quade dingen komen te vervallen.

d V. Wie moeten insonderheyt tegen dese voorverhaelde sonden yveren?

A. De Herders ende Leeraers, als oock de Christelicke Overigheden ende Magistraten?

d V. Moet de Magistraet alleen yveren tegen de openbare hoererije, of oock tegen alle het gene het welck een aenleydinge daer toe is, als lichtveerdige huysen, danssen, Commedien, &c.?

A. Oock tegen alle het gene het welck een aenleydinge daer toe is.

SONDAGH XLII. Vrage 110, 111.

Vrage 110.

Wat verbiedt Godt in het achtste gebodt?

Antw. Godt en verbiedt niet alleen dat stelen ende rooven het welcke de Overheyt straft: maer hy noemt oock dieverije alle boose stucken ende aenslagen, daer mede wy onses naesten goedt gedencken aen ons te brengen, 't zy met gewelt ofte schijn des rechts, als met onrechten gewichte, elle, mate, waere, munte, woecker, of door eenigh middel van Godt verboden: daer toe oock alle gierigheyt, alle misbruyck, ende verquistinge sijner gaven.

c V. Waer van wordt hier gehandelt?

A. Van het achtste gebodt.

c V. Hoe wort dese Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

c V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. Wat hier verboden wort, Vrage 110. 2. Wat hier geboden wort, Vrage 111.

d V. Wat is stelen?

A. Een ontvreemdinge van het goedt onses evennaesten, met opset des herten, om dat van hem tot ons te keeren, het zy tot ons gebruyck, ofte tot onse besittinge, ende dat tegen sijneu wille ende danck.

a V. Wien wert dit verboden?

A. Alle menschen, wie sy oock souden mogen zijn.

b V. Hoe veelderley stelen is 'er?

A. Tweederley.

c V. Welck is dat tweederley stelen?

A. 1. Een openbare ende grove dieverije. 2. Een heymelicke, subtijle dieverije.

c V. Noemt eens eenige specien van de grove ende openbare dieverije?

A. 1. Menschen-dieverije. 2. Lants-dieverije. 3. Kerck-dieverije. 4. Dieverije van particuliere.

c V. Wort 'er wel menschen-dieverije begaan?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Exod. 11. 16. Voorder, soo wie een mensche steelt, 't zy dat hy dien verkocht heeft, ofte dat hy in sijne hant gevonden wort, die sal sekerlick gedoodet worden. Deuter. 24. 7. 1. Timoth. 1. vs. 10.

c V. Wort'er in 't Pausdom menschen-dieverije begaen?

A. Ja.

c V. Welck is die dieverije?

A. Datse de kinderen hare ouders ontrooven, ende hier ende daer in een Klooster steken, of tot de ordre der Jesuijten trecken, ende dan van d'een Klooster of Collegie in het ander senden; om dat de ouders deselve niet en souden konnen spreken ofte achterhalen.

c V. Is dat tegen Godts gebodt?

A. Ja.

d V. Maer sy doen dat, om Godt te dienen?

A. Dat is eenen dienst, die Gode niet behaeght.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy Godts gebodt te niete maken door hare insettingen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 15. 5, 6. Marc 7. 13. Siet verder van dese kinderroovinge op het vijfde gebodt.

d V. Is dat oock menschen-dieverije, dat men onnoosele wechvoert, ende voor slaven verkoopt, ende haer alsoo berooft van haer kostelickste goedt, het welck is de vryheyt, gelijck veel geschiet in Oost- ende West-Indien?

A. Ja. Siet hier van breeder op het vijfde gebodt.

d V. Is het oock geen menschen-dieverije, dat men de ouders hare kinderen ontneemt ende wechleydet, om met deselve te gaen bedelen?

A. Ja: waerom oock de soodanige, gekregen wordende, seer swaerlick van de Overigheyt gestraft worden.

d V. Wat soudt ghy oordeelen van het doorgaen met een dochter, soo wanneer de ouders deselve niet ten houwelick willen geven?

A. Het is menschen-dieverije.

d V. De politijcke of Stadts ende Lants-goederen, zijn die niet gemeyn?

A. Neen.

d V. Waer toe zijnse gegeven?

A. Tot dienst ende onderhoudinge van Stadt ende Lant.

d V. Magh men die dan wel verquisten, of tot sijn particulier profijt gebruycken?

A. Geensins.

d V. Magh men de tollen, accijsen en imposten dan wel fraudeeren?

A. Neen. Siet verder hier van op het vijfde gebodt.

d V. Wat is kerckroof of kerck-dieverije?

A. Wanneer kerckmiddelen, die tot den Godsdienst verordineert zijn, ontvreemt ofte berooft worden, ofte tote tot andere eynden gebruyckt worden.

d V. Soude dan het kerckelicke goedt niet mogen

ontkeert, ofte tot andere particuliere verquistingen of gebruycken gekeert worden?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 20. 25. Het is een strick des menschen dat hy het heylige verslint. Ezech. 48. 14. Malach. 3. 8. Sal een mensche Godt berooven?

d V. Wat noemt ghy dieverije van particulieren?

A. Wanneer yemant sijnen naesten ontneemt ofte ontvoert sijne goederen, hoedanigh die souden mogen wesen.

a V. Zijn niet alle goederen gemeyn?

A. Neen.

d V. Het schijnt nochtans alsoo te zijn uyt Act. 2. 44. ende 4. 32.?

A. Dat is niet te verstaen ten aensien van den eygendom der selver, eerse aen de Apostelen waren overgelevert, gelijck te sien is Act. 5. 4. maer ten aensien van het gebruyck van eenige der selver in dien noot ende gelegentheyt.

b V. Magh yeder een dan sijn goedt wel houden?

A. Ja. Siet Ephes. 4. 28. 2. Thess. 3. 12.

c V. Die gene, die de goederen gemeyn stellen, stooten die dit gebodt om verre?

A. Ja.

c V. In wat maniere?

A. Soo de goederen gemeyn waren, soo soude Godt het stelen niet verbieden, want soo salder geen dieverije zijn: d'welcke dan is tegen dit gebodt, oock tegen 1 Corinth. 6. vss. 8, 10. Ephes. 4. vs. 28. 1. Thess. 4. 6.

c V. Souder oock wel aelmoesse, &c. plaetse hebben?

A. Neen: en dat tegen 2 Cor. 8. 2, 3, 4. ende 9. 5, &c. Phil. 4. vss. 14, 15. 1. Timoth. 6. 18. Hebr. 13. 2, 16.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men niemants goedt, het zy sonder gewelt of met gewelt, moet ontnemen?

A. Exod. 22. 1. Wanneer yemant eenen osse ofte

kleyn vee steelt ende slacht het, ofte verkoopt het, die sal vijf runderen voor eenen osse wedergeven, ende vier schapen voor een kleyn vee. Luce 3. 14.

c V. Konnen de kinderen wel dieverije begaen aen hare ouders?

A. Ja.

c V. Komt het goedt der ouderen den kinderen toe?

A. Neen: namelick, soo lange als de ouders leven.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 21. 16, 17. Soo sal 't geschieden ten dage als hy sijne sonen sal doen erven dat hy heeft, dat hy niet en sal vermogen de eerstgeboorte te geven aen den sone der beminde, &c.

b V. Wort alleen het openbaer stelen verboden?

A. Neen.

b V. Is'er dan noch een ander, als de grove dieverije?

A. Ja.

c V. Welck is die?

A. Een heymelicke ende subtijle dieverije.

d V. Welck is grooter, de grove of die subtijle ende loose dieverije?

A. Voor de vyerschare van de werelt is de grove wel grooter, alsoose van de Overigheyt gestraft wort; maer voor de vyerschare Godes is de loose ende subtijle dieverije immers soo swaer, of veel eer swaerder, alsoo op die wijze ende maniere, onder den deckmantel van oprechtigheyt ende schijn van recht, des naesten goedt ellendelick wort gestolen, ende de menschen van het hare alsoo deerlick werden berooft.

b V. Noemt eens eenige specien van loose ende subtijle dieverije?

A. Onrechte gewichte, elle, mate, waere, munte, woecker, &c.

b V. Zijn dese oock sonde?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Thessal. 4. 6. Dat niemant sijnen broeder en vertrede noch bedriege in sijne handelinge, &c.

c V. Is het wel geseyt, Een yeder is een dief in sijne neeringe?

A. Soo men het verstaet van de daet of de quade gewoonte der menschen, ja: maer soo men 't verstaet van het recht, neen.

d V. Hoe gaet dat toe, wanneer men met een valsche wage ofte gewichte sijns naesten goedt ontrooft?

A. Wanneer yemant heeft een swaer gewichte tot den inkoop, ende een licht gewichte tot den uytkoop.

d V. Bewijst, dat men niemants goedt moet ontrooven door een onrechte wage of gewichte?

A. Levit. 19. 35, 36. Ghy en sult geen onrecht doen in 't gerichte, met de elle, met 't gewichte, ofte met de mate. Ghy sult een rechte wage hebben, rechte weegsteenen, een recht epha, ende een recht hin. Deut. 25. 13, 16. Prov. 11. 1, ende 16. 11. ende 20. 10. Ezech. 45. 10. Hos. 12. 8. Mich. 6. 9, 10.

c V. Kan men wel dieverije begaen met de elle?

A. Ja.

d V. Hoe gaet dat toe?

A. Wanneer men heeft een groote elle tot den inkoop, ende eene kleyne elle tot den uytkoop; ofte oock in het meten eenige veerdigheyt ende rassigheyt der vingeren weet te gebruycken, daer door men sijnen naesten van yeder elle wat komt af te trecken.

d V. Bewijst, dat soodanige manieren van doen dieverije is, ende verboden zijn?

A. Levit. 19. 35. Ghy en sult geen onrecht doen in 't gerichte, met de elle.

c V. Kan men dieverije begaen met de mate?

A. Ja.

d V. Hoe gaet dat toe?

A. Wanneer men heeft een groote mate tot den inkoop, ende een kleyne mate tot den uytkoop.

d V. Bewijst, dat sulcks verboden is?

A. Levit. 19. 35. Ghy en sult geen onrecht doen

in 't gerichte, met d'elle, met 't gewichte, ofte met de mate.

c V. Kan men dieverije begaen met de waere?

A. Ja.

d V. Hoe gaet dat toe?

A. 1. Wanneer deselve wort vervalscht, quaet onder het goede gedaen wert, als water onder wijn, meel onder suycker, zant onder gierst ende rijs, kaf onder koorn, poeder onder hop, &c. 2. Wanneer goede waere gelaeckt, ende quade met diere woorden gepresen wort, om het quade voor goet te verkoopen. 3. Wanneer een waere anders vertoont wort, danse in der daet is, door die te vergelijcken met het gene niet en deught, door valsche lichten, ofte een valschen glants, die daer op geset wort, om de ooge te bedriegen, sonder de daet te hebben.

d V. Bewijst, dat sulcke manieren van doen verboden ende dieverije zijn?

A. Amos 8. 4, 5, 6. Hooret dit, ghy die den nootdruftigen opslockt; ende dat om te vernielen de ellendige des lants, seggende: Wanneer sal de nieuwe mane overgaen, &c. dat wy de arme voor gelt mogen koopen, ende den nootdruftigen om een paer schoenen: dan sullen wy het kaf van 't koorn verkoopen. Prov. 20. 14. Matth. 7. 12.

c V. Kan men dieverije begaen met de munte?

A. Ja.

d V. Hoe gaet dat toe?

A. Wanneer yemant 's Heeren munte gaet na conterfeyten, vervalschen, schroyen, verminderen, ofte uytgeven, wetende dat het valsch is.

d V. Bewijst, dat sulcks dieverije is?

A. Dat blijckt uyt de daeghlicksche bevindinge: want soodanige menschen begaen Crimen van de gequetste Majesteyt, dewijle sy bestaen te doen het gene alleen Souvereyne Overheden toekomt; bedriegen oock ende verrucken haren evennaesten, aen dewelcke sy soodanige munte uytgeven.

d V. Wat is woecker?

A. Wanneer men onbehoorlicke winste ofte intrest van sijn gelt ofte goedt neemt, daer door onsen naesten onderdruckt, uytgesogen ende verteert wort, sonder te letten op de liefde, trouwe, billickheyt ende gerechtigheyt.

d V. Bewijst, dat sulck woecker sonde is?

A. Levit. 25. 36. Ghy en sult geen woecker noch overwinste van hem nemen, &c. Ezech. 18. 8.

d V. Is alle winste van geleent gelt absolutelick, innerlicken, of in sich selven quaet?

A. Neen.

d V. Soude men dan wel in eenige gelegentheyt behoorlicke intrest van gelt mogen nemen?

A. Ja.

d V. Magh dat woecker genoemt worden?

A. Neen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat men in eenige gelegentheyt behoorlicken intrest van sijn gelt magh nemen?

A. Uyt Deuter. 23. 20. Aen den vreemden sult ghy woeckeren, maer aen uwen broeder sult ghy niet woeckeren, &c. 2. Cor. 8. 14. Matth. 7. 12.

d V. Welck zijn de merckteeckenen, waer aen men sien kan dat het niet en is een behoorlicke, maer een onbehoorlicke winste?

A. 1. Dat men intrest ofte winste neemt van arme of geringe luyden, die haren kost met hare handen moeten winnen. 2. Dat men overwinste, ofte al te veel winste neemt. 3. Dat men alderhande pant neemt, het welck de luyden niet missen konnen.

d V. Bewijst dat men van arme of geringe luyden geen intrest ofte winste nemen magh?

A. Exod. 22. 25. Indien ghy mijn volck dat by u arm is gelt leent, soo en sult ghy tegen het selve niet zijn als een woeckeraer, &c. Lev. 25. 35, 37.

d V. Bewijst dat men geen overwinste, noch al te veel winstn nemeo moet?

A. Lev. 25. 36. Ghy en sult geen woecker noch overwinste van hem nemen, &c. Ezech. 18. 8. Psal. 15 5.

d V. Bewijst dat men allerhande pant niet nemen magh?

A. Exod. 22. 26, 27. Indien ghy eenighsins uwes naesten kleet te pande neemt: soo sult ghy 't hem wedergeven, eer de sonne ondergaet. Want dat alleen is sijn decksel, 't is sijn kleet over sijn huyt: waer in soude hy liggen? &c. Deut. 24. 12, 17. met Ezech. 18. 7.

d V. Is de woecker der genaemde Tafelhouders of Lombaerden geoorloft.

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat sy onbehoorlicke winste nemen.

d V. Hoe veel nemen sy, ende hoe veel hebben sy genomen?

A. Sy plachten in ouden tijden heel veel te nemen; ende tot voor weynigh jaren over al, ende nu noch op sommige plaetsen 32 en een half ten hondert: doch van wegen de contentie, om de bancken te hebben, soo zijn sy onlancks gekomen tot 24. of 20. of 19. ten hondert, ten lesten oock tot 16. in sommige plaetsen.

d V. Soude men dan soo swaren intrest niet mogen nemen?

A. Neen.

d V. Wat voor pant nemen sy?

A. Het is haer even veel.

d V. Van wien nemen sy panden ende intresten?

A. Ten grooten, soo niet ten meestendeele van arme, geringe ende slechte luyden.

d V. Doen sy dan tegen die texten, die nu terstont verhaelt zijn?

A. Ja

b V. Al die winste doet, woeckert die?

A. Neen.

b V. Is de koopmanschap dan in sich selven woecker?

A. Neen.

c V. Maer daer zijn wel koopluyden, die oock wel woeckeren?

Dat doet de koopmanschap niet als koopmanschap: noch en kan de koopmanschap niet toegerekent worden.

c V. Als dan de koopluyden woeckeren, is daerom de koopmanschap in haer selven quaet?

A. Neen.

d V. Wat bestraffen wy in de Lombaerden, de sake selfs, of alleen de fauten, of het misbruyck?

A. De sake selfs.

d V. Is haer Tafelhouden in sich selven ongeoorloft?

A. Ja.

d V. Mogen of konnen de Lombaerden of Tafelhouders wel tot het Avontmael des Heeren toegelaten worden?

A. Neen: gelijck sulcks met gemeyne ordre in de Synoden besloten, ende van onse Kercken van oudts altijt gepraeciseert is.

d V. De Catechismus seyt verders, Of door eenigh ander middel: wat middelen zijnder noch al daer door men des naesten goet kan ontrooven?

A. 1. T'samenrottinge van kooplieden, ofte andere persoonen, die groote macht van gelt hebben, om eenige waeren, die de gemeynte niet missen kan, als insonderheyt koorn op te koopen, ende dan op te houden tot wat prijs sy willen, dewijle die waeren by niemant als by haer te krijgen zijn, Proverb. 11. 26. 2. Onderkruypinge van yemants neeringe uyt nijdigheyt, met yemants credijt te breken, hem valschlick te beschuldigen, sijn waeren onder de marckt te geven, om sijnen evennaesten te ruïneeren, ende de klanten tot hem te trecken, het welck strijt tegen de liefde. Phil. 2. 4. 1. Corinth. 13. vs. 4. 3. Quade betalinge van yemants loon, die daer voor gearbeyt heeft. Levit. 19. 13. Jerem. 22. 13, 14. Jac. 5. 4.

4. Overloon te nemen, ende sijnen tijt niet wel waer te nemen, om in de gesette uren neerstigh te arbeyden, Hagg. 1. 6. ja de soodanige worden voor daghdieven gehouden. 5. Bedrieghlicke contracten van obligatien, quitantien, brieven, gestelt met dubbelsinnige woorden, &c. om tot sijnder tijt de schulden te loochenen, &c. 6. Onrechtveerdige testamenten, die door vleyerijen, met uytstootinge van de rechte erfgenamen, verkregen worden. 7. Onrechtveerdige besittinge van gevonden goederen, wanneer men die niet weder geeft den genen diese toekomen, nochgeen neerstigheyt aenwendt, om de eygenaers uyt te vinden, maer deselve voor hemselven houdt, tegens Deut. 22. vss. 1, 2. 8. Ontrouwe handelinge met vertrouwde goederen, wanneer panden, die gegeven zijn, achtergehouden werden, tegen Ezech. 18. vs. 7. 9. Het verhelen ofte verbergen, het koopen ofte verkoopen van gestolene goederen, ende dieven ophouden, Psal. 50. vs. 18. 10. Het spelen met de kaerte, ticktack ende verkeertbert, &c. om onses naesten goet tot ons te brengen: daer men het goet moeste winnen met eerlicken arbeyt sijner beroepinge, volgens 2. Thess. 3. vss. 10, 12. Ephes. 4. 28. Psalm. 128. 2. 11. Het kribben op de riviere, om alsoo door des selfs middel onses naesten lant aen onse zijde te krijgen. Dat de riviere van selfs sulcks geeft, dat is heel wat anders; als ook dat yemant kribt om sijn lant te bewar'en tegen het gewelt ende afnemen des selfs door de wateren: maer dat yemant daer op aanleyt, ende door het kribben tracht een schueringe te maken in sijns naesten lant, ende door het gewelt der wateren aen sijn zijde te krijgen; voorwaer wy en konnen niet sien, hoe dat hy sulks met goede conscientie doen kan, nadien yeder een met het sijne moet te vreden zijn, Hebr. 13. 5. Prov. 30. 8. leght hier by Matth. 7. vs. 12. Eyndelick, het nemen van geschenken daer van David spreekt Psalm 15. 5. ende Moses Deut. 16. 19,

a V. De Catechismus seyt, Daer toe oock alle gierigheyt: is de gierigheyt sonde?

A. Ja.

a V. Wat sonde is het, een kleyne of een groote?

A. Een groote.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Tim. 6. 10. Want de geltgierigheyt is de wortel van alle quaet.

d V. Waerom noemt de Apostel Paulus aldaer de gierigheyt de wortel van alle quaet?

A. Niet dat formeelick alle sonden zijn in een mensche die gierigh is; maer dat die mensche die gierigh is in sich heeft de wortel ende het zaet, waer uyt alderhande of velerhande actuële sonden konnen voortkomen.

a V. Magh men dan niet gierigh zijn?

A. Neen.

b V. Wel magh men dan sijn goedt niet sparen?

A. Ja.

b V. Is dan sparen ende gierigh zijn even veel?

A. Neen.

d V. Wat noemt ghy dan gierigh zijn?

A. De gierigheyt wort begaen 1. In 't verkrijgen van de goederen. 2. In 't besitten van deselve.

d V. Hoe wort de gierigheyt begaen in 't verkrijgen van de goederen?

A. Als de mensche giert na rijckdommen ende goederen, het zy door recht ofte onrecht, ende alle goddeloose treken ende lagen aenleyt, om daer toe te geraken, 't welck hem niet wel gelucken sal. 1. Timoth. 6. 9. Prov. 28. 22.

d V. Hoe wort de gierigheyt begaen in 't besitten van de goederen?

A. Wanneer de mensche daer sijn herte soo op set, dat hy het niet dorst gebruycken voor hemselven ende voor andere: maer arm is by veel goedts, hemselven onthoudende sijn voedsel, decksel, sijn geoorlofde ruste ende vermaeck: alsoo hemselven

ontstelende, dat hy behoorde te gebruycken met danksegginge, waer toe hem Godt het goet geeft. 1 Timoth. 4. 3.

d V. Dat men liberael ende lustigh kan smeeren ende bancketteeren, is dat wel gedaen?

A. Neen.

d V. Is dat een gierigh mensche, die het sijne niet wil versmeeren ende bancketteeren?

A. Neen.

d V. Dat yemant, die kleyne middelen heeft, spaersaem is, ende weynig uytgeeft of verteert, is dat wel gedaen?

A. Ja.

d V. Is dat spaersaemheyt, dat men soo spaert, dat men daer van niet en dorst leven?

A. Neen.

d V. Maer dat hy daer wel van leefde, ende hy gaf een ander niet, doet hy dan wel?

A. Neen.

d V. Soude dat dan gierigheyt zijn?

A. Ja.

c V. Hoe wort de gierigheyt gebracht tot het achtste gebodt?

A. Als een wortel, aenleydinge, ende occasie tot de dieverije: want een gierigh mensche onversadelick zijnde, en rust niet om alle middelen te beramen, waer door hy sijnes naesten goedt magh tot sich krijgen.

d V. Magh men wel begeeren rijck te zijn?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Tim. 6. 9. Doch die rijck willen worden, vallen in versoeckinge, ende in den strick, ende in vele dwase ende schadelicke begeerlickheden, &c.

d V. Als men sijne beroepinge wel waer neemt, ende Godt geeft ons dan rijckdom, soude men die dan moeten wechwerpen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Tim. 6. 17. Die ons alle dingen rijckelick verleent om te genieten.

c V. Moet men wel begeeren arm te zijn?

A. Neen.

c V. Wie zijn dat, die arm willen zijn?

A. De Monnicken in het Pausdom.

c V. Is dat soo veel als of men wilde sieck zijn?

A. Ja.

c V. Magh men daer wel na verlangen?

A Neen.

d V. Bewijst dat men niet moet begeeren arm te zijn?

A. Prov. 30. 8. Armoede, nochte rijckdom en geeft my niet.

d V. Daer staet Matth. 5. 3. Saligh zijn de arme van geeste, &c.?

A. Door de arme van geeste en worden niet verstaen, die arm zijn van goederen, maer die haer selven ende hare wercken niet betrouwen, ende by haer selven niet ten besten vinden om voor Godt te konnen bestaen: ende alsoo konnen de Monnicken niet geseyt worden arm, maer rijck van geeste te zijn, nadien sy op hare wercken betrouwen ende goedts genoegh hebben (na hare verkeerde inbeeldinge) om daer door den hemel te verdienen.

d V. Maer seggen de Monnicken, Christus is arm geweest?

A. 1. Christus heeft de armoede op hem genomen: om onsent wille, op dat hy ons soude rijck maken, 2. Corinth 8. 9. om onsent wille is hy geweest een Man der smerte, Esai. 53. vs. 3. Maer dat moeten wy soo niet navolgen, dat wy ons selven smerten ende tormenten aendoen. Als de Heere ons armoede toesendt, ende wy deselve dan geerne ende geduldigh dragen, dat is heel wat anders 2. Christus is soo niet arm geweest, gelijck de Monnicken willen, dat hy geen eygene goederen gehadt, ja dat hy gebedelt soude hebben: want de Schriftuer getuyght ons, dat

Judas de beurse hadde, dewelcke kocht wat haer nootsakelick was, als te sien is Matth. 26. vss. 8, 9. met Joh. 12. 6. ende 13. 29.

d V. De Heere Christus seght, Matth. 19. vss. 23, 24. dat een rijcke swaerlick in het Koninckrijck der hemelen sal ingaen, &c.?

A. Dat en is niet te verstaen van alle rijcke, maer van soodanige, die op het goet haer betrouwen setten, Marc. 10. vs. 24. leght hier by 1. Timoth. 6. vs. 17. Want daer zijn veel rijcke saligh geworden, als Abraham, Isaac, Jacob, David, Salomo, &c. het welck alle rijcke ende machtige luyden zijn geweest. Paulus seght oock seer wel, 1. Corinth. 1. 26, 27. dat Godt niet veel machtige, edele, &c. heeft verkoren, ergo soo zijnder oock machtige ende edele verkoren, die haer vertrouwen niet en stellen op hare goederen, maer op Godt door 't geloove in Jesum Christum.

c V. De Catechismus spreeckt verders van verquistinge der gaven Godes, hoe worden de gaven verquist ende misbruyckt?

A. 1. Door slempen en dempen, herbergen uyt ende inloopen, altijt gast of weert te zijn. 2. Door tuyschen ende spelen. 3. Door quantselerije, wanneer de menschen droncken ende onbequaem zijnde, verkoopen, dat sy niet missen konnen, ofte niet verkoopelick en is. 4. Door lichtveerdige borghtochten die yemant doet tot schade ende verderf van hemselven ende van vrouw ende kinderen. 5. Door weddingen, die eenige doen hier of daer over: waer onder sy groote somme van gelt, of andere etelicke of onetelicke waeren stellen, welck sy op een onseker hasardeeren, ende verliesende haer gelt voor niet uytgeven. 6 Door een onordentelick leven sonder wettige beroepinge, om daer door in 't sweet sijns aenschijns sijn broot te eten, Gen. 3. 19. Prov. 10. 4. 7. Door quade huyshoudinge, niet toesiende om te bewaren het gene Godt gegeven heeft. 8. Door over-

daet in kleederen, linnen, huysraet, lusthoven, &c.

d V. Bewijst, dat men sijn goet niet moet verquisten noch misbruycken?

A. Prov. 21. 17. Die blijtschap lief heeft, die sal gebreck lijden: die wijn, ende olie lief heeft, die en sal niet rijck worden. ende 23. vss. 20, 21. Esai. 5. 11, 12. Amos 6. 3, 6. Joh. 6. 12.

c V. Hoe kan het misbruyck ende verquistinge van sijn gaven gebracht werden werden tot het achtste gebodt?

A. Als een occasie ende aenleydinge tot dieverije, ende quade practijcken: want een mensche 't sijne verquist hebbende, ende nochtans moetende leven, oock gewent zijnde rijckelick ende cierlick te leven, sal dan menighmael quade wegen ingaen, om d'een of d'ander tot sijn onderhoudt te bekomen.

d V. Met wat straffe behoort de dieverije van de Overigheyt gestraft te worden?

A. Na den eysch der misdaet, want een dieverije met gewelt, ende vergeselschapt met oneerbiedigheyt ende ongehoorsaemheyt tegen de Magistraet, ende verachtinge van minder straffe, oock beroovinge van schepen, meulens, stadtswallen of poorten, sluysen, dijcken; item, wechvoeren van peerden, koeijen, schapen, &c. moet met swaerder straffe gestraft worden, als een andere simple dieverije ende die sonder gewelt geschiet. Het is altijt seker, dat een slechte dieverije sonder gewelt niet wel rechtveerdighlick magh met de doot gestraft worden: alsoo tusschen het tijtlicke goet ende des menschen leven geen gelijckheyt ofte proportie is. Nochtans de sonde ende misdaet aenwassende, soo mogen oock de straffen aenwassen ende toenemen.

Vrage 111.

Maer wat gebiedt Godt in dit gebodt?

Antw. Dat ick mijns naesten nut, daer ick kan

ende magh vordere, met hem alsoo handele, als ick wilde dat men met my handelde, daer toe oock dat ick trouwelick arbeyde, op dat ick den nootdruftigen helpen magh.

b V. Is het genoegh, dat men sijns naesten goet niet soeckt te ontfutselen?

A. Neen.

c V. Is het wel geseyt, Godt sorght voor ons allen, elck voor hemselven?

A. Neen.

b V. Wat wort ons dan hier geboden?

A. Dat wy onses naesten nut ende profijt, daer wy konnen ende mogen, moeten vorderen; met hem alsoo handelen, als wy wilden dat men met ons handelde.

c V. Waer staet den regel van dit gebodt?

A. Matth. 7. 12.

d V. Hoe sal men het maken met gevonden gelt of eenigh ander goet; moet men dat niet houden, even als of het sijn eygen was?

A. Neen.

d V. Moet men het dan uyt laten roepen?

A. Ja.

d V. Genomen ghy hebt dit al gedaen, ende daer komt niemant om, soudt ghy het dan mogen houden?

A. Neen.

d V. Wat sal men dan doen?

A. Men moet het dan brengen tot de Magistraet, of den armen geven, met soodanige conditie, soo den eygenaer quam, die soodanigh gelt mocht verloren hebben, dat men 't hem weder sal geven.

d V. Wat wort ons hier geboden, ten aensien van ons selven?

A. Dat wy trouwelick arbeyden, op dat wy den nootdruftigen helpen mogen.

d V. Waer wort dat uytdruckelick belast?

A. Ephes. 4. 28. Die gestolen heeft en stele niet meer, maer arbeyde liever, werckende dat goet is met de handen, &c. 2. Thess. cap. 3. vss. 10. 11, 12.

c V. Dat men arm is ende bedelt, is dat een deught?

A. Neen.

c V. Kan men met de armoede of bedelrije een bysonder kroone in den hemel verdienen?

A. Neen.

c V. Wie seggen dat?

A. De Bedelmonnicken in 't Pausdom.

c V. Seggen sy oock niet datse overtollige wercken doen?

A. Ja.

c V. Is dan de bedelarije van de Monnicken geoorlooft?

A. Neen.

d V. Maer sy seggen, datse sulcks doen ter liefde van Godt?

A. 1. Godt heeft sulcks van hare handen niet geeyscht. 2. Dat souden alle stercke bedelaers oock wel seggen.

d V. Magh men het op eens anders wercken ende arbeyden niet laten aenkomen?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 2. Thess. 3. 10, 11, 12. Want oock doe wy by u waren, hebben wy u dit bevolen, dat soo yemant niet wil wercken, hy oock niet en ete, &c.

d V. Zijn dan soodanige stercke bedelaers dieven?

A. Ja.

d V. Hoe soo?

A. Om dat sy stelen het sweet van haren naesten, ende het broot van den rechten armen.

d V. Doen sy wel na het gene Christus ons heeft leeren bidden in de vierde Bede?

A. Neen.

d V. Konnen sy wel seggen, geeft ons heden ons dagelicks broot?

A. Neen.

d V. Is het haer broot niet?
A. Neen.
d V. Wiens broot is het dan?
A. Eens anders broot.
d V. Soude dan niemant mogen ledigh gaen?
A. Neen.
d V. De rijcken oock niet?
A. Neen.
d V. Sy zijn rijck genoegh?
A. Dat helpt niet.
c V. Als yemant, die genoegh heeft, ledigh sit, ende luy is, sondight hij dan?
A. Ja.
d V. Tegen wat gebodt strijt die sonde?
A. Tegen het achtste gebodt.
d V. Wat sullen soodanige luyden doen, dewijle sy goedts genoegh hebben?

A. 1. Den armen bystaen ende hantreyckinge doen, ende door de liefde helpen ende dienen. 2. Soecken met eerlicke middelen te conquesteeren, om te meer in haer leven te konnen geven, ende na haren doot hare vrienden, insonderheyt die 't van doen hebben, mitsgaders den armen, na te laten. 3. Hebben sy niet van nooden voor haer lichaem te sorgen, soo heeft hare ziele noch sorge genoegh van doen.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat niemant in dese werelt kan noch magh leven sonder eenige beroepinge?

A. 1. Om dat geen beroepinge te hebben strijt tegen Godts gebodt, Genes. 3. 19. Gal. 5. 13. Ephes. 5. 28. 2. Thess. 3. 12. 1. Petr. 4. vs. 10. 2. Om dat yeder een tot dien eynde sijn talent ontfangen heeft, want hy moet het niet begraven ende onder de aerde verbergen, maer winste daer mede doen, Matth. 25. vss. 18, 27. 3. Om dat de ledigheyt is de wortel ende het fundament van alle quaeden, ja des Duyvels oorkussen: want soo wort den Duyvel occasie ende gelegenheyt gegeven om den mensche tot de alderslimste sonden te trecken ende te brengen; exempel

hier van sien wy in David, 2. Sam. 11. 2. 4. Om dat de ledigheyt eene mensche seer lastigh ende moeijelick valt; waerom een oude Leeraer seer wel seyt, dat niet te doen de grootste last of arbeyt is: want die menschen beswaren, ende vallen haer selven seer lastigh, niet wetende waer mede sy haren tijt sullen consumeeren ende doorbrengen. 5. Om dat een ledighganger slimmer is als de miere, tot dewelcke Salomon den Luyaert wijst, Prov. 6. vss. 6, 7, 8. 6. Om dat door het neerstigh waernemen van onse beroepinge de eere Godts voortgeset wort, volgens het gemeyne spreeckwoort, den arbeyt is saligh.

d V. Is het evenveel wat beroepinge dat een mensche in de werelt heeft.

A. Neen.

d V. Hoedanige beroepinge soude hy dan moeten hebben?

A. Een soodanige, die wel ende wettelick is.

d V. Welck is die?

A. Dewelcke, of het Goddelicke recht determineert, ende het woort Godts uytdruckelick voor goet kent, of dewelcke door een goede consequentie uyt het woort Godts, ende het recht der naturen kan bewesen werden.

d V. Is de beroepinge daerom ongoddelick ende onwettelick, om datse kleyn ende veracht is na de werelt?

A. Neen.

d V. Wat soudt ghy dan oordeelen van de beroepinge eens Scherprechters?

A. Deselve is een Goddelicke ende wettelicke beroepinge.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Om dat deselve niet en strijt met Godts woort. 2. Om dat de aldervroomste ende Godtsalighste mannen dat werck hebben gedaen, dat een Scherprechter doen moet, als Josua, Jos. 10. 26. Gideon, Judic. 8. 21. Samuel, 1. Sam. 15. vs. 33. Gelijck oock de Koninck Salomo Benaja gesonden heeft om

Joab te dooden, 1. Reg. 2. 29, 34. 3. Om dat'et meerder occasie geeft tot de Godtsaligheyt, als vele andere beroepinge.

d V. Hoe komt dan dese beroepinge soo veracht te zijn na de werelt?

A. Dat en doet de beroepinge niet in haer selven, maer het quaet leven van soodanige menschen, die voorhenen die beroepinge plachten te bekleeden.

d V. Nadien daer vele beroepingen zijn in de werelt, welcke behooren de menschen dan voor Godt ende in conscientie te begeeren?

A. 1. Men moet letten op de krachten ende gaven der ziele ende des lichaems, ende alsoo acht geven tot welcke beroepinge de nature best bequaem ende meest genegen is. 2. Men moet sien op de opvoedinge ende onderhoudinge der familie, ende dienvolgens acht geven op soodanige beroepinge, daer mede men best ende bequaemst met de sijne kan door de werelt komen. 3. Men moet sien na soodanige beroepinge, dewelcke minst de perijckelen ende tentatien tot het quade is onderworpen. 4. Men moet sien na soodanige beroepinge, in dewelcke men alderbequaemst sijnen Godt kan dienen, ende sijn saligheyt kan wercken: want de lichamelicke beroepinge en moet de geestelicke niet om verre stooten, alsoo de mensche grootelicks moet acht geven op de saligheyt sijnder ziele.

SONDAGH XLIII. Vrage 112.

Vrage 112.

Wat wil dat negenste gebodt?

Antw. Dat ick tegen niemant valsche getuygenisse en geve, niemant sijn woorden verkeere, geen achterklapper of lasteraer en zy, niemant

lichtelick ende onverhoort oordeele, of helpe verdoemen: maer allerley liegen ende bedriegen, als eygen wercken des Duyvels vermijden, 't en zy dat ick den swaren toorn Godts op my laden wil. Item, dat ick in 't gerichte, ende alle andere handelingen de waerheyt lief hebbe, oprechtelick spreke ende bekenne. Oock mijns naesten eere ende goet geruchte na mijn vermogen voorstae ende vordere.

b V. Waer van wort hier gehandelt?

A. Van 't negenste gebodt.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. Wat hier verboden wert. 2. Wat hier geboden wert.

b V. Wat wert hier verboden?

A. Valsche getuygenisse.

c V. Wien wert dit verboden?

A. Alle menschen, wie sy oock zijn.

d V. Wat is valsche getuygenisse?

A. Een valsche ende onwaerachtige verklaringe, tot nadeel of tot voordeel van ons selven of van onsen naesten.

d V. Bewijst, dat men geen valsche getuygenisse moet geven?

A. Exod. 23. 1. Ghy en sult geen valsch geruchte opnemen: ende en stelt uwe hant niet by den goddeloosen, om een getuyge tot gewelt te zijn. Prov. 19. 5. ende 24. 28. ende 25. 18.

d V. Op hoe veelderley wijse kan yemant valsche getuygenisse begaen?

A. Op tweederley wijse, namelick, of tegen sijnen naesten, of tegen hemselven.

d V. Op hoe veelderley wijse kan yemant valsche getuygenise begaen tegen sijnen naesten?

A. Of in 't gerichte, het zy wereltlicke, of geestelicke, of buyten het gerichte.

d V. Hoe in 't gerichte?

A. 1. Van den Rechter. 2. Aenklager ofte beschuldiger. 3. Beschuldigde of aengeklaeghde. 4. Getuygen. 5. Voorspraken, als Advocaten, Procureurs.

c V. Kan de Rechter in 't gerichte valsche getuygenisse begaen?

A. Ja.

d V. Hoe ende op wat manier?

A. Wanneer hy lichtveerdelick oordeelt, geen volkomene kennisse hebbende van de saeck, gelijck David dede in de sake Mephiboseths, 2. Sam. 19. vs. 27. en dat tegens Gods bevel, Deut. 13. 14. Ofte wanneer hy beyde partijen niet gehoort heeft, ende alsoo de eene onverhoort oordeelt, gelijck de Pharizeen met Christo handelden, Joh. cap. 7. vs. 51. Ofte als hy in gewichtige saken oordeelt tegens de Wet, Deut. cap. 17. vs. 6. Ofte wanneer hy onrechtveerdelick oordeelt, strijckende een valsch vonnis tegens sijn kennisse, gelijck de Oudtsten Naboth veroordeelden, 1. Reg. cap. 21. vs. 13. Alsoo den goddeloosen rechtveerdigende, ende den rechtveerdigen verdoemende, tegens Prov. 17. 15. ende 24. 11, 24. Daer toe bewogen zijnde door giften en gaven, die het recht buygen ende de oogen verblinden. Deut. 16. 19.

d V. Welck is dan het ampt van een Rechter?

A. 1. Recht te doen, dat is, de onnoozele te beschermen ende uyt de handen des verdruckers te verlossen. Job 29. 17. 2. Gerechtigheyt te hanthaven, dat is, de quaden te straffen. Rom. 13. 3.

d V. Wat moet een Rechter waernemen om dit beyde wel te doen?

A. 1. Hy moet alles neerstelick ondersoecken, Deuter. 13. vs. 14. Job 29. 16. volgens het exempel Godes des oppersten Richters van hemel ende aerde, Genes. 18. 21. 2. Alles vlijtelick ende neerstelick ondersocht hebbende, soo moet hy de balance recht

houden, oordeelende sonder eenige toegenegentheyt. Psalm 82. 2, 3, 4.

d V. Hoe wert in 't gerichte valsche getuygenisse begaen van den beschuldiger ofte aenklager?

A. Wanneer hy bestaet sijnen evennaesten in het gerichte te roepen uyt haet, nijt, wraeckgierigheyt, om hem te quellen, ende aldaer te beschuldigen van onwaerachtige stucken, gelijk Haman de Joden voor den Koninck Ahasueros beschuldighde, Esth. 3. 8. Ofte als hy hem beschuldight van dingen die onseker zijn, welck hy niet bewijsen kan, gelijck de beschuldigers Pauli, Actor. 25. 7. ende de Pharizeen, ende de geheele menighte tegen Christum. Luce 23. 1, 2.

d V. Hoe wort in 't gerichte valsche getuygenisse begaen van de beschuldighde ofte aengeklaeghde?

A. Wanneer hy loochent dat hem te laste geleyt wort, daer hy nochtans aen schuldigh is, gelijck Cain, Genes. 4. 9. Ofte wanneer hy verwesen zijnde, sonder rechtveerdige oorsake appelleert, of hem niet wil onderwerpen de sententie tegen hem wettelick gegeven, tegens Rom. 13. 2.

d V. Magh en moet een beschuldighde, ende te rechte aengeklaeghde, hemselven beschuldigen ende verraden?

A. Neen. Siet hier van breeder op het derde gebodt.

d V. Het schijnt nochtans soo te zijn, Jos. 7. 19. want daer seght Josua tot Achan, Mijn sone geeft Godt de eere, seght my wat hebt ghy gedaen?

A. Dàt is een heel andere sake: want Achan was door het lot van den Heere geraeckt ende ontdeckt, ende derhalven gehouden sijn schult te bekennen; gelijck als noch geschieden moet, soo wanneer yemant siet dat sijne fout ontdeckt is. Maer dat en is sich selven niet verraden, nadien dat hy alreede ontdeckt is: daer ter contrarie het verraden sijn opsicht heeft op een sake, die niet ontdeckt is.

d V. Soude een schuldige, die d'een of d'ander foute begaen heeft, wel mogen vlieden?

A. Ja: want hy is niet gehouden sich selven het gerichte over te geven.

d V. Soude het hem wel geoorloft zijn uyt de gevanckenisse te breken?

A. Soo hy onschuldigh is, waerom niet: als by exempel, eymant gevangen, ende van de vyanden in de gevanckenisse geleyt zijnde, is geoorloft uyt te breken, soo het hem doenlick is.

d V. Maer genomen hy was gevangen ende in bewaringe geset om 't stuck van Religie, soude hy dan mogen uytbreken?

A. Het is in sommigen geval niet geoorloft uyt te breken, of te vlieden, voor al eer de sake bekent is: maer soo hy, na dat de informatie genomen ende de sententie gegeven is, kan uytbreken ende ontvlieden, en kan niet sien, dat sulcks absolutelick en in alle gelegentheyt ongeoorloft soude zijn, 't zy voor hem, 't zy voor sijne goede vrienden, die hem hier in mochten behulpigh zijn.

d V. Hoe wert in 't gerichte valsche getuygenisse begaen van de getuygen?

A. Wanneer sy weygerigh zijn te getuygen voor de onnoosele: ofte wanneer sy getuygen tegen de waerheyt, gelijck die sonen Belials, die tegen Naboth getuyghden, 1. Reg. c. 21. vs. 13. Ofte met verdraeyinge van de waerheyt, gelijck de valsche getuygen tegen Christum, Matth. 26. vs. 61. Ofte met daer toe of af te doen, verswijgende eenige omstandigheden die tot de sake dienen, van dewelcke Salomon seyt, datse niet en sullen onschuldigh zijn noch ontkomen. Prov. 19. 5. ende 21. 28.

d V. Hoe wert in 't gerichte valsche getuygenissebegaen van de voorspraken, als Advocaten, ende Procureurs?

A. Wanneer sy bestaen soodanige saken voor te spreken, die sy weten quaet te zijn, alleen om des gewins wille, haer tonge ende verstant wettende om quaet goet te heeten, ende het goede quaet, waer over de Heere het wee spreeckt Esai. 5. vs. 20. Want

sulcke liegen tegen haer eygen conscientie, verongelijcken haren evennaesten, ende bespotten het recht, Prov. 19. Vs. 28. Ofte wanneer sy calumnien ende valsche dingen uytwerpen tegens hare partije, gelijck Tertullus de Advocaet tegen Paulum, Actor. 24. vs. 1. Ofte wanneer sy hare meesters ophitsen tot processen, om na geen accoort te luysteren: ofte wanneer sy valsche schriften, ende instrumenten gebruycken, van beyde partijen gelt trecken, tegens haren eedt, ja tegens Godts uytdruckelick bevel, Exod. 23. 6.

V. Hoe kan yemant tegen sijnen naesten valsche getuygenisse begaen buyten het gerichte?

d A. Of opentlick, of heymelick.

V. Hoe opentlick?

A. 1. Door verkeeringe van de woorden. 2. Met
d lasteren. 3. Met liegen. 4. Met bedriegen. 5. Beschimpen. 6. Valsche beschuldigers gehoor te geven.

V. Hoe heymelick?

A. 1. Met achterklap. 2. Met geveynstheyt. 3. Val-
d scheyt. 4. Stilzwijgen.

V. Magh men yemants woorden niet verkeeren?

A. Neen.

b V. Bewijst dat?

A. Prov. 4. vs. 24. Doet de verkeertheyt des monts
c van u wech, ende de verdraeytheit der lippen doet verre van u.

V. Wat is yemants woorden verkeeren?

A. Dat men deselve anders seght alsse geseght
d zijn, ofte in eenen heelen anderen sin ende meyninge, gelijck de twee valsche getuygen Christi woorden verdraeyden, Matth. 26. 61. Joh. 2. 19.

V. Moet men dan de woorden nemen na het gemeyn gebruyck en omstandigheden, en moet men sien op
d de intentie ende meyninge van yemant?

A. Ja.

V. Als de woorden soodanigh zijn, datse soo wel ten quade als ten goede konnen genomen worden,
c wat sal men dan doen?

A. Men moet deselve liever, ende soo langh in eenen goeden sin nemen, tot dat het contrarie blijckt.

c V. Soude men uyt liefde tegen de eygentlicke beteeckeninge van de woorden neffens d'omstandigheden, deselve wel anders mogen opnemen?

A. Neen: want liefde en moet geen quaet doen, noch valschelick oordeelen.

b V. Wat is lasteren?

A. Dat men sijnen naesten bejegent met vuyle, vileyne ende bittere woorden, gelijck de broederen Josephs met Joseph handelden, Gen. 37. 19. ende Michai met David, 2. Sam. 6. 20. ende Simei met David, 2. Sam. 16. 7. ende Rabsake met de Joden, 2. Reg. 18. ende 19. ende vele onstuymige menschen wanneer sy met malkanderen kijven ende twisten, dewelcke als dan malkanderen fouten ende gebreken verwijten, ende dat niet uyt eenige conscientie tot Godt, of tot verbeteringe van de schuldige, of tot weeringe van ergernisse, maer alleen uyt toorn ende bitterheyt, tegens het bevel Christi, Matth. 18. 15.

c V. Hoe veelderley lasteren is'er?

A. Tweederley.

c V. Welck is dat?

A. 1. Tegen Godt, 2. tegen onsen naesten. Van het lasteren van Godts naem, siet op het derde gebodt.

d V. Bewijst, dat men sijnen naesten niet magh lasteren?

A. Eph. 4. 31. Alle bitterheyt, ende toornigheyt, ende gramschap, ende geroep, ende lasteringe zy van u geweert, met alle boosheyt.

c V. Wat scheelt lasteren van achterklappen?

A. Lasteren geschiet in yemants tegenwoordigheyt, ende achterklappen achter yemants rugge.

d V. Is dat geen lasteren, dat men de Papisten in haer aengesicht seyt, datse afgodendienaers zijn?

A. Neen.

d V. Is dat lasteren, dat men de gemeynte op den predickstoel opentlick hare sonden voorhoudt?

A. Neen.

d V. De luyden noemen het nochtans lasteren?

A. Die luyden en verstaen niet wat lasteren is.

d V. Maer waerom doen de Predikanten sulcks?

A. Op dat het volck niet soude verleyt worden, noch in hare sonden voortgaen.

d V. Is dat lasteren, als de Papisten onse Religie ende Kercke verketteren?

A. Ja.

b V. Magh men wel oordeelen?

A. Ja.

b V. Wort alle oordeelen hier verboden?

A. Neen.

d V. Het schijnt nochtans uyt Matth. 7. 1,2. Luce 6. 37?

A. Aldaer wort gesproken van een lichtveerdigh oordeel.

d V. Wort alhier oock van een lichtveerdigh ende onverhoort oordeel gesproken?

A. Ja.

d V. Is sulck oordeel sonde?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 6. 37. Ende en oordeelt niet, ende ghy en sult niet geoordeelt worden. Joh. 7. 50, 51.

d V. Is alle suspicie ofte vermoeden quaet?

A. Neen: want de suspicie kan plaetse hebben in 't burgerlick recht, in het stuck van overspel, &c.

d V. Wat suspicie is dan quaet?

A. Wanneer yemant van sijnen naesten yet gelooft ende opneemt alwaer geen suffisante oorsaeck is, gelijck Saul dede tegen David, 1. Sam. 18. 8, 9. ende die van Melite tegens Paulum, Act. 28. 4. sulcks is sich te steken in Godts plaetse. Rom. 14. 4.

d V. Wat is liegen of leugen?

A. Wanneer men met wetenschap onwaerheyt spreekt van sijnen naesten, of andersins.

c V. Alle onwaerheyt spreken, is dat dan eygentlick ende formeelick leugen?

A. Neen: want yet kan geseght worden, het welcke onwaerachtigh is, sonder dat het nochtans eygentlick leugen is, gelijck, by exempel, kan geschieden in 't navertellen van eenige sake die yemant voor waerheyt vertelt, ende ondertusschen in der daet onwaerachtigh is.

a V. Zijn alle leugens sonde, of zijn sommige alleen sonde?

A. Alle leugens zijn sonde.

b V. Dat spreeckwoort, Een leugen sonder noot, brenght de arme ziele ter doot, is dat wel?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat dat spreeckwoort stilswijgens approbeert ende voor goet kent een leugen uyt noot gedaen.

d V. Waer uyt soudt ghy bewijsen, dat alle leugens sonde zijn?

A. 1. Psalm 5. 7. Ghy sult de leugensprekers verdoen. ende 12. vss. 5, 6. ende 55. 22, 23, 24. Eph. 4. 25. Col. 3, 9. Apoc. 21. 8. 2. Om dat Godt de waerheyt is, ende wy volmaeckt moeten zijn gelijck hy volmaeckt is, Matth. 5. 48. Nu, daer wort geen Goddelicke volmaecktheyt in de leugens vertoont. 3. Om dat Christus de waerheyt selfs geweest is, ende in sijnen mont en is geen bedrogh geweest, Joh. 14. 6. Esai. 53. 9. 4. Om dat alle leugen is een valsche getuygenisse, welcke de Heere over al verbiedt. 5. Om dat alle leugen is van den Duyvel. Joh. 8. 44.

a V. Een leugen om beters wille, ende tot profijt van sijnen naesten te liegen, is dat oock al sonde?

A. Ja.

d V. Wat soudt gij seggen van de Egyptische Vroetvrouwen, Exod.1. 19. ende van David, 1. Sam. 21. 13.?

A. Die exempelen probeeren of bewijsen niet.

d V. Zijnder wel exempelen die wy als wetten moeten aennemen?

A. Ja.

d V. Welcke?

A. Die Godt prijst ende voor goet kent.

d V. Al dat men om beters wille doet, is dat wel gedaen?

A. Neen.

d V. Kan de goede intentie alleen, of het goet eynde een werck wel goet maken?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Joh. 16. 2, 3. Ja de uyre komt, dat een yegelick die u sal dooden, sal meynen Gode eenen dienst te doen, &c. Rom. 3. 7, 8.

d V. Bewijst, dat een leugen om beters wille sonde is.

A. Psalm 5. 7. Ghy sult de leugensprekers verdoen. Ephes. 4. vs. 25.

d V. Maer daer staet alleen van liegen?

A. Daer wort alle liegen sonder eenige exceptie verstaen.

c V. Soude men niet mogen liegen uyt nederigheyt?

A. Neen.

c V. Soude men niet mogen liegen om jockerije?

A. Neen.

a V. Is dat liegen, als men yemant versendt op den eersten dagh van den April?

A. Ja.

a V. Magh men dan dat wel doen?

A. Neen.

d V. Waer komt dit versenden van daen?

A. Het is onseker. Dat is mogelick een nabotsinge van het versenden Christi, van Annas tot Cayphas, van Cayphas tot Pilatus, van Pilatus tot Herodes, van Herodes wederom tot Pilatus.

c V. Bewijst, dat men niet liegen magh om jockerije?

A. Ephes. 5. 4. Noch oneerbaerheyt, noch sot geklap, ofte geckerije, welcke niet en betamen, ende 4. 29.

c V. Moet men altijt de waerheyt seggen?

A. Neen.

c V. Magh mense dan somtijts verswijgen?

A. Ja.

c V. Wat waerheyt is het, die wy niet moeten verswijgen?

A. Die daer raeckt de eere Godts, ende het stuck van de Religie.

d V. Bewijst, dat men die waerheyt, de gelegentheyt sulcks vereysschende, niet magh verswijgen?

A. 1. Petr. 3. 15. Ende zijt altijt bereyt tot verantwoordinge aen een yegelick die u rekenschap afeyscht van de hope die in u is. Marc. 8. 38.

d V. Wat is bedriegen?

A. Een bedeckte ende subtijle leugen.

d V. Hoe veelderley bedriegerijen of kromme leugenen worden heden ten dage by sommige openbaerlick geleert ende voorgestaen?

A. Tweederley.

d V. Welck zijn die?

A. Equivocatien of dubbelsinnige woorden, ende mentale reservatien.

d V. Wie doen dat?

A. De Jesuijten in 't Pausdom.

d V. Wat is een dobbelsinnigheyt, of een Jesuijtische equivocatie?

A. Dat men gebruyckt in 't spreken ofte antwoorden twijffelachtige ende dobbelsinnige woorden.

d V. Wat is mentale reservatie of restrictie?

A. Wanneer men een deel van de reden voordraeght, ende een deel daer van verswijght ende binnen houdt; als by exempel, als of yemant vraeghde aen een ander, of hy daer ende daer niet geweest hadde, ende de ander antwoordede neen, daer onder verstaende, dat ick het u segge.

d V. Wat onderscheyt is'er dan tusschen equivocatie ende mentale reservatie?

A. De equivocatie bestaet in woorden, de mentale reservatie in gedachten.

d V. Magh men de equivocatie ende mentale reservatie wel gebruycken?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het zijn indirecte ende kromme leugenen.

d V. Heeft Christus geen equivocatie ende mentale reservatie gebruyckt, Joh 8. 6, 7, 8, &c. ende Luce 24. 28?

A. Neen.

d V. Wie seggen dat?

A. De Jesuijten.

d V. Waer uyt soudt ghy het contrarie bewijsen?

A. Om dat soodanige equivocatien ende mentale reservatien indirecte leugenen zijn, ende in den Heere Christo noyt eenigh bedrogh geweest is. Esai. 53. 9. met Joh. 8. 46.

d V. Het abuseeren door uyterlicke wercken, gesten, ende manieren van doen, is dat equivocatie ende mentale reservatie?

A. Neen.

d V. Is yemant gehouden altijt sijn intentie te openbaren ende bekent te maken?

A. Geensins.

d V. Bewijst dat?

A. Jos. 8. 2. Stelt u een achterlage tegen de Stadt, van achter deselve.

d V. Heeft de Heere Christus wel eenige woorden gesproken. Luce 24. 28?

A. Neen.

d V. Heeft hy oock wel eenige dubbelzinnige woorden gebruyckt. Joh. 8. 5, &c.?

A. In 't minste niet.

d V. Wat is beschimpen ende bespotten?

A. Wanneer men sijnen evennaesten van ter zijden wil quellen met spijtige ende spottelicke woorden tot sijnder verachtinge, om hem een schimp ende spot oock van andere te maken, en dat met sijnen naem te verdraeijen, gelijk Esau uyt boosheyt gedaen heeft. Genes. 27. vs. 36. Met hem eenige swackheden des lichaems te verwijten, gelijck de kinderen Elisam bespotteden, 2. Reg. 2. 23. of sijnen staet, sijn ar-

moede, verliesen, ongelukken, Proverb. 17. 5. of sijn vaderlant, afkomste, natie, Ezech. 36. 15. Johan. 1. 46. of sijn Religie, Psalm 137. 3. De bespottinge bestaende in scherpe doorstrijckinge ende overtuyginge van de botte afgodische Religie, door Elias gedaen, 1. Reg. 18. 27. is van een geheel anderen slagh. De beschimpingen geschieden niet alleen met woorden, maer konnen oock gepleeght worden met gesten, als met het schudden van het hooft, Psalm 22. 8. uytsteken van de lippen, Psalm 22. 8. van de vingers, Esai. 58. 9. in de handen te klappen, Klaeghl. 2. 15.

d V. Magh men de valsche beschuldigers wel gehoor geven, haer met vermaeck aenhalende; ofte alles voor waerachtigh opnemen het gene men van sijnen naesten hoort seggen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 17. 4. De boosdoender merckt op de ongerechtige lippe, een leugenaer neyght de oore tot de verkeerde tonge. 1. Sam. cap. 24. vs. 10. Exod. 23. 1.

c V. Wat is achterklappen?

A. Wanneer men quaet spreeckt van sijnen naesten achter sijnen rugge, ende sijnen goeden naem ende faem schendt, 't zy met valsche ende onwaerachtige dingen van hem te verhalen, ofte met waerachtige dingen te verhalen, maer sonder noot.

d V. Bewijst, dat achterklappen verboden is?

A. Lev. 19. 16. Ghy en sult niet wandelen als een achterklapper onder uwe volcken. Psalm 50. 19. Jac. 4. 11.

d V. Of het nu geviel, dat yemant, sulcks doende, de waerheyt sprack, is het dan oock achterklappen?

A. Ja.

d V. Waerom?

A. Om dat alle waerheyt altijt niet en behoeft geseyt te worden.

c V. Wat achterklappen is erger, als men leugen, of als men de waerheyt seght?

A. Als men leugen seght.

c V. Soude men wel mogen seggen achter rugge van het quaet dat yemant gedaen heeft?

A. Ja.

c V. Maer soude men het wel mogen doen als het niet nootsakelick is?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat sulcks dan achterklap is.

d V. Als men achter des Paus rugge leert ende predickt, dat hy de Antichrist is, of dat yemant een ketter is, is dat achterklap?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is tot een nootsakelicke waerschouwinge ende stichtinge des naesten.

d V. Soude men wel yemant mogen waerschouwen, dat hy met die mensche niet soude verkeeren, om dat hy sulck een quaet mensche is, of een schadelicken verleyder, &c.?

A. Ja.

d V. Is dat geen achterklappen?

A. Neen.

d V. Wanneer kan men wel quaet achter yemants rugge seggen, dat men nochtans niet en sondight?

A. Wanneer men sulcks seyt tot noodige stichtinge ende waerschouwinge.

c V. Soo yemant hemselven betert, behoort men dien het vorige quaet wel te verwijten?

A. Neen.

d V. Hoe soude men het maken als men wist dat yemant de stadt wilde verraden?

A. Men soude het moeten openbaer maken.

d V. Maer genomen dat het u broeder of u vader ware, hoe soudt ghy het dan maken?

A. By aldien het noch niet verre gekomen was,

hem dan raden tot afstant van sulck een boos voornemen; ende by aldien het al te verre gekomen is, hem raden te vertrecken, ende na sijn vertrek de Overigheyt waerschouwen dat'er sulcks voor handen is; of soo hy niet en wil vertrecken, dat men dan selve vertrecke, ende uyt een vrye plaetse in 't generael soo veel waerschouwe, dat de stadt behouden werde: doch sonder meldinge des verraders.

d V. Als men sulcks openbaer maecke, soude dat dan geen verraden ende verklicken zijn?

A. Neen.

d V. Wat is dan verraden?

A. 1. Wanneer yemant sijnen naesten aenbrenght, ofte yet van sijnen naesten verhaelt, alwaer het niet van nooden is, noch de nootsakelickheyt vereyscht. 2. Oock sijnen naesten getrouwigheyt, stilswijgen ende hulpe belooft hebbende, het selve niet en doet, ja het contrarie betoont.

d V. Wat is verklicken of aenbrengen?

A. Verklicken of aenbrengen bestaet daer niet in, dat men een sake bekent maeckt ende openbaert, maer dat men soodanige saken aenbrengt, dewelcke met stilswijgen behooren bedeckt te worden.

d V. Wat zijn pasquillen ende fameuse libellen?

A. Sekere schriften ende boecxkens, waer door eenige onbekent, haren evennaesten met leugenen, ende calumnien schenden, ofte de feylen van haren evennaesten met scherpe ende bittere woorden gaen uytstroyen, ende al de werelt bekent maken.

d V. Zijn soodanige pasquillen en fameuse libellen niet geoorloft?

A Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Job 30. 9. Maer nu ben ick haer snarenspel geworden, ende ick ben hen tot een klapwoort. Psalm 69. 13.

d V. Hoe kan yemant tegen sijnen naesten valsche getuygenisse begaen in 't heymelick met geveynstheyt?

A. Wanneer hy met vriendelicke woorden ende uyterlick gelaet sich anders opdoet als hy in sijn herte meent, om sijnen naesten te bedriegen, gelijck Saul gehandelt heeft met David. 1. Sam. 18. vs. 17. Joab met Abner 2. Sam. 3. 27. ende Amasa. 2. Sam. 20. vs. 9. Waer onder oock hoort alle pluymstrijckerije ende flatteeringe van onsen naesten.

d V. Hoe begaet yemant valsche getuygenisse met valscheyt?

A. Wanneer de menschen veel beloven uyt consideratie van de deught die sy in yemant erkennen, en dan niet op en houden, en loochenen daer na die deughden in soodanige persoonen. Of wanneer men yemant quaden raet geeft om hem daer mede stinckende te maken, ende sijnen eygen naem te onteeren, gelijck Achitophel Absalom rade sijn Vaders bywijven te beslapen. 2. Sam. 16. 21.

d V. Hoe met stilswijgen?

A. Wanneer yemant hoort, dat sijnen naesten valschlick belogen wort, het welck hy oock weet, ende evenwel swijght ende hem gelaet of hy het contrarie niet en wist, tegen Matth. 7. 12.

c V. Kan yemant valsche getuygenisse geven tegen hemselven?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. 1. Met sich selven te prijsen ende te roemen in sijne schande. Phil. 3. vs. 19. 2. Met sich selven tegen waerheyt te verkleynen. 3. Door valschelick tegen hemselven te getuygen. 4. Met sijn tonge den toom los te laten. 5. Met een goddeloos leven.

d V. Hoe kan yemant valsche getuygenisse begaen tegen hemselven met sich selven te prijsen ende te roemen?

A. Wanneer hy roemt over sijn droncken drincken, Esai. 5. 22. moorderije, gelijck Lamech, Genes. 4. vss. 23, 24. onkuysheyt, liegen ende bedriegen, want vele proncken met de sonde ende zijn daer

schoon mede: of als hy roemt, 't welck hy of gantsch niet heeft, of niet in sulcken mate; of heeft hy het, daer over slechts roemt tot sijn eygen eere, tot onteeringe Godts ende sijnes naesten, het welck is een walgelicke sonde voor Godt. 1. Corinth. 4. 7.

d V. Hoe met sich selven te verkleynen?

A. Wanneer hy (quansuys om te toonen sijne nederigheyt, of om de monden van andere op te doen om het contrarie te getuygen) sich selven begint te verkleynen, als dat hij geen verstant, memorie, geleertheyt, schoonheyt, goet, &c. en heeft: het welck hy nochtans van sich selven niet gelooft, het welck maer geveynstheyt is: geen nederigheyt, maer valscheyt, hemselven erger te willen maken dan hy is, of dan Godt hem gemaeckt heeft.

d V. Hoe door valschelick tegen sich selven te getuygen?

A. Wanneer hy loochent eenigh quaet daer hy aen schuldigh is, gelijck Sara. Gen. 18. 15. Of wanneer hy eenigh quaet van sich selven bekent daer hy onschuldig aen is, om andere te behagen, of danck daer van te hebben. 2 Sam. 1. 10. Sulcke beliegen haer selven tot haer eygen nadeel. vs. 15.

d V. Hoe met sijne tonge den toom los te laten?

A. Wanneer hy daer mede voortbrenght ydelen klap, ongesoutene redenen, vol van lichtveerdigheyt ende onvoorsichtigheyt, waer door de mensche ontdeckt sijn eygen schande, ende by andere veroorsaeckt een kleyn gevoelen van hemselven.

d V. Hoe met een goddeloos leven?

A. Wanneer hy niet weerdelick beleeft sijne beroepinge, niet als een kint des lichts, maer als een kint der duysternisse, sulcke quetsen haer eygen hert, ende maken haer eygen uytsinnigheyt openbaer. 2 Tim. 3. 9.

c V. Waerom worden alle dese sonden hier verboden?

A. 1. Om dat het zijn eygen wercken des Duyvels. 2. Om dat daer door den swaren toorn Godts ontsteken wort.

d V. Bewijst, dat het eigen wercken des Duyvels zijn?

A. Genes. 3. 4. Joh. 8. 44. Ghy zijt uyt den Vader den Duyvel, &c. wanneer hy leugen spreeckt, soo spreeckt hy uyt sijn eygen, want hy is een leugenaen, ende de Vader der selve leugen.

d V. Bewijst, dat daer door den swaren toorn Godts verweckt wort?

A. 1. Uyt Prov. 12. 22. Valsche lippen zijn den Heere eenen grouwel. Jerem. 9. 9. 2. Uyt de exempelen die dies aengaende swaerlick van den Heere gestraft zijn, als onder andere Ananias ende Sapphira sijn huysvrouwe. Actor. 5. vs. 4, 5, 8, 9.

b V. Wat wort hier geboden?

A. 1. In 't gerichte ende alle andere handelingen de waerheyt liefhebben. 2. Oprechtelick spreken ende bekennen. 3. Ons naestens goet geruchte na ons vermogen voorstaen ende vorderen.

d V. Bewijst, dat men in 't gerichte ende alle andere handelingen de waerheyt moet liefhebben?

A. Zach. 8. 19. Hebt dan de waerheyt lief.

d V. Bewijst, dat mense oprechtelick moet spreken ende bekennen?

A. Prov. 12. 17. Die waerheyt voortbrengt, maeckt gerechtigheyt bekent. Zach. 8. 16. Ephes. 4. 25. 2. Corinth. 1. 17, 18.

d V. Bewijst, dat men onses naestens goet geruchte na ons vermogen moet voorstaen ende vorderen?

A. 1. Sam. 19. 4. Soo sprack dan Jonathan goet van David tot sijnen vader Saul, ende seyde tot hem, De Koninck en sondige niet tegen sijnen knecht David, &c. ende cap. 20. vs. 32. Jerem. 38. vss. 8, 9.

SONDAGH XLIV. VRAGE 113, 114, 115.

VRAGE 113.

Wat eyscht van ons dat thiende gebodt?

Antw. Dat oock de minste lust ofte gedachte tegen eenigh gebodt Godts in ons herte nimmermeer en kome, maer dat wy tot alle tijden van gantscher herten aller sonden vyant zijn, ende lust tot alle gerechtigheyt hebben.

b V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van het thiende gebodt.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die?
A. 1. De verklaringe van het thiende gebodt, Vrage 113. 2. De verklaringe van het rechte gebruyck van de Wet, Vrage 114, 115.
a V. Hoe veel geboden zijnder in de Wet?
A. Thien.
a V. Het hoe veelste gebodt is dit?
A. Het thiende gebodt.
b V. Is het een, of zijn het twee geboden?
A. Het is een gebodt.
c V. Wie seggen dat het twee geboden zijn?
A. Die van 't Pausdom.
b V. Waerom stellen sy dat?
A. Om het getal van thien geboden te vinden.
b V. Souden sy anders geen thien geboden hebben?
A. Neen.
b V. Hoe komt dat?
A. Om datse het tweede gebodt, sprekende van den beeldendienst, daer uyt laten.

c V. Hoe soudt ghy haer in hare dwalinghe konnen overtuigen?

A. Om dat'er maer eenderley sake, namelick begeerte, verboden wort, Rom. 7. 7. als oock om dat'er dan meer als thien geboden sullen zijn. Siet hier verder van Vrage 93.

b V. Wat wert hier dan verboden?

A. Begeerlickheyt.

d V. Hoe veelderley begeerlickheyt is'er?

A. Tweederley.

d V. Welck is die?

A. Een goede begeerlickheyt, ende een quade begeerlickheyt.

d V. Welck is die goede begeerlickheyt?

A. Deselve bestaet, of in een genegentheyt tot geestelicke ende Goddelicke dingen, welcke den geloovigen van den H. Geest wort ingestort, streckende tot Godts eere, ende haerder saligheyt, Matth. cap. 5. vs. 6. Gal. 5 vs. 17. Ofte in een genegentheyt tot natuerlicke dingen, als eten, drincken, kleedinge, ruste, gesontheyt, &c. welcke begeerte in Adam geweest is voor den val, ende in onsen Salighmaker Christo na den val, Matth. cap. 4 vs. 2. Ofte in een genegentheyt tot burgerlicke dingen, als dat men begeert het huys, hof, kleedinge, osse, ezel, &c. van sijnen naesten, met sijnen wille ende contentement, Genes. 23. vs. 15. 2 Sam. 24. 24. welcke begeerlickheden goet zijn, nadiense van Godt den mensche voor den val gegeven zijn, 't en zy datse sondigh gemaeckt worden door de maniere, als begeerende onmatelick, Esai. 5. vs. 11. of door het object, als latende sijn begeerte gaen op een verkeerde sake, namelick, begeerende niet een vrouwe die vrij is, maer de huysvrouwe van sijnen naesten, of sijn goet, dat hy niet en wil noch kan afstaen, 1 Reg. 21. 2, 3. of door het eynde, wanneer men die dingen begeert om qualick te gebruycken, Jac. 4. 3.

d V. Welck is die quade begeerlickheyt?

A. De quade begeerlickheyt is, of een innerlicke ende inklevende verdorventheyt, of een dadelicke begeerlickheyt uyt die voortkomende.

d V. Wat wert verstaen door die innerlicke ende inklevende verdorventheyt?

A. Die begeerlickheyt, door dewelcke den mensche van naturen heeft een dichten ende poogen na het boose, Genes. 6. 5. ende 8. 21. Waer toe de mensche van naturen wel de kracht hadde (want de bloote kracht is een natuerlicke qualiteyt van Godt in de ziele van den mensche geschapen) maer na den val heeft de mensche door de overtredinge Adams van naturen beyde de kracht ende de aenklevende verdorventheyt, zijnde de wortel van alle andere verdorventheden.

d V. Hoe wert dese begeerlickheyt in de Schrifture genoemt?

A. De sonde die in ons woont, Rom. 7. 17. het vleesch, vs. 18. het lichaem der sonde, vs. 24. den euden mensch, Ephes. 4. 22. de begeerlickheyt des vleeschs, 1 Johan. 2. vs. 16. de begeerlickheyt, Jac. 1. 14.

d V. Is dese innerlicke ende inklevende erfsonde, ofte quade begeerlickheyt, wel sonde?

A. Ja.

d V. Wie ontkennen dit?

A. Die van 't Pausdom, Remonstranten, &c.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat deselve sonde is?

A. 1. Rom. 7. 7, 18, 24. Want oock en hadde ick de begeerlickheyt niet geweten sonde te zijn, indien de Wet niet en seyde, Ghy en sult niet begeeren, &c. ende 6. 6. Gal. 5. vs. 17. 2. Uyt 1 Joh. 3 4. 3. Om dat de erfsonde in ende door sich selven van naturen de sonde voortbrenght, Rom. 7. vss. 14, 15, 16, 17. Matth. 12 vss. 34, 35. 4. Om datse den mensche van moeders buyck af een sondaer maeckt, Rom. 3. 12. 5. Om datse door de wedergeboorte moet verbetert ende wechgenomen werden, Ephes. 4. 22, 23, 24. 6. Om dat deselve, soose geen sonde is, of

moreelick moet goet zijn, of een middelmatige sake; niet moreelick goet, gelijck niemant sal seggen; ergo, een middelmatige sake, dat is noch goet noch quaet, en dit is het gene de tegenpartijders sustineeren; het welcke wy ontkennen, ende dat met dit naervolgende argument: daer mede Godt niet ge-eert wert, daer inne hy geen vermaeck heeft, gelijck hy heeft in alle sijne wercken, Psalm 104. Het welck Godt niet lief heeft, noch voor goet kent, noch vereyscht, noch voorschrijft: ja ter contrarie in sijn Wet verbiedt, dat en is niet middelmatigh, maer hier mede is het soo gelegen; ergo. Nu, dat het hier mede soo gelegen is, blijkt hier uyt, namelick, om dat de Heere vereyscht een liefde, die daer voortkomt van gantscher herten, van gantscher zielen, van gantschen gemoede, ende uyt alle krachten, Matth. 22. vs. 37.

d V. Wort dese innerlicke ende inklevende begeerlickheyt ofte erfsonde hier oock verboden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat hier verboden wert het gene door ende uyt dese innerlicke ende inklevende begeerlickheyt voortkomt, namelick de eerste quade bewegingen, lusten, vliegende gedachten, ende aenprickelingen tot het quaet; ergo, dan oock het gene daer uyt soodanige bewegingen, &c. komen te ontstaen; want alwaer de vrucht verboden wort, daer moet oock met eenen verboden worden de oorsake die in ende door sich selven soodanige schadelicke vrucht voortbrenght.

d V. Welck is die dadelicke begeerlickheyt, die uyt dese voortkomt?

A. Deselve is ende geschiet, of met geformeerde, complete of volkomene deliberatie, overlegginge, ende toestemminge onses herten; ofte sonder soodanigen consent ende toestemminge.

d V. Welck is die dadelicke quade begeerlickheyt, die daer geschiet met consent ende toestemminge van den wille?

A. Deselve is die grove ende vleeschlicke begeerlickheyt, daar van Paulus spreeckt, Gal. 5. 16. ende Johannes, 1 Joh. 2. vs. 16. welcke begeerlickheyt in alle andere voorgaende geboden oock verboden wert, Matth. 5. 28. ende van den Heydenen selve voor quaet gekeurt is.

d V. Welck is die quade begeerlickheyt, die daer geschiet sonder overlegginge of complete ende geformeerde consent ende toestemminge van den wille?

A. De eerste vliegende ende minste lust ende gedachte, ende kittelingen des gemoedts tot het quade.

c V. Wort hier alleen of directelick ende eygentlick gesproken van die quade begeerlickheyt, die daer geschiet met overlegginge ende niet volkomen of geresolveert consent ende toestemminge van den wille des menschen?

A. Neen.

d V. Wort hier dan eygentlick ende directelick verboden die quade begeerlickheyt, die daer geschiet sonder soodanigen overlegginge, consent ende toestemminge van den wille des menschen, gelijck daer zijn de eerste vliegende lusten, gedachten, ende kittelingen des gemoedts?

A. Ja.

d V. Hoe worden dese eerste quade lusten ende bewegingen des gemoedts van de Geleerden genoemt?

A. *Motus primò primi.*

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat alhier eygentlick niet en wort gesproken van die grove ende vleeschelicke begeerlickheyt, die daer geschiet met volle deliberatie ende toestemminge van den wille des menschen, maer van die begeerlickheyt, die daer geschiet sonder volle deliberatie ende toestemminge van den wille?

A. 1. Om dat die grove ende vleeschelicke begeerlickheyt die daer geschiet met volkomen deliberatie ende toestemminge van den wille, in alle de andere geboden oock verboden wort, Matth. cap. 5. vs. 28.

2. Uyt Rom. 7. vs. 7. want Paulus wist wel, een Pharizeus zijnde, dat die grove ende vleeschelicke begeerlickheyt sonde was: gelijck oock daar geen Turck noch Heyden is, of hy kan sulcks wel weten.

d V. Maer zijn de eerste ende minste vliegende lusten, gedachten, kittelingen ende bewegingen des gemoedts oock sonde?

A. Ja.

d V. Wie ontkennen dit?

A. Die van 't Pausdom, ende alle andere, soo oude als nieuwe Pelagianen.

d V. Waer uyt bewijst ghy, datse sonde zijn?

A. 1. Uyt Rom. 7. 7. Want oock en hadde ick de begeerlickheyt niet geweten sonde te zijn, indien de Wet niet geseyt hadde, Ghy en sult niet begeeren. Nu, Paulus wist wel dat de grove begeerlickheyt sonde was, leght daer by vss. 15, 19. 2. Uyt 1 Joh. 3. 4. Nu, dese quade lusten ende bewegingen zijn een afwijckinge van die oprechtigheyt, volmaecktheyt ende heyligheyt, die Godt in sijn Wet vereyscht. Sy strijden tegens de ziele, 1 Petr. 2. vs. 1. sy zijn uyt den Vader niet, 1. Joh. 2. vs. 16. sy strijden tegen den Geest der wedergeboorte, Rom. 7. vs. 23. Gal. 5. vs. 17. 3. Uyt Psal. 19. 13. Wie soude de afdwalinge verstaen? reynight my van de verborgene afdwalinge. Nu, worden door dese verborgene afdwalingen mede verstaen alle soodanige quade vliegende lusten, gedachten ende begeerlickheden des gemoedts? 4. Uyt den oorspronck der selver, waer uyt deselve komen te ontstaen, gelijck daer is de innerlicke ende inwoonende verdorventheyt, namelick, de erfsonde, Gen. 8. vs. 21. Rom. 7. 17, 20. Nu, de vrucht moet den boom gelijck zijn, ende voortkomende van de sonde, soo moet die oock selver sonde zijn, Joh. 14. 4. Matth. 7. 16, 17, 18. 5. Uyt de quade vruchten, die selfs dese ongeformeerde lusten ende begeerlickheden in ons voortbrengen, gelijck in David te sien is, 2 Sam. 11. 2. ende yeder een by hemselven genoegh-

saem by experientie gewaer wert. Nu, dese quade vruchten en konnen niet voortkomen dan van eenen quaden boom, Matth. 7. 18. ende 15. 19. Jac. 1. 14. 6. Uyt de reyniginge die de Joden moesten doen, wanneer sy des nachts in den droom eenigen toeval gehadt hadden, Deut. 23. 10, 11. Nu, die vuyle, godtloose, schandelicke droomen, die yemant des nachts heeft, deselve en zijn noch geschieden niet met volkomen ende geformeert consent ende toestemminge ende overlegginge des herten. 7. Om dat de vromen ende Godtsalige daer over bedroeft zijn, ende hertelick leetwesen daer over hebben; suchten onder de quellinge der selver, begeren ende verlangende daer van ontslagen te zijn. 8. Om dat de volmaektheyt, daer na wy staen moeten, ende daer toe wy gehouden zijn (hoedanige is der Engelen, der salige ziele, ende Christi in sijn menschelicke nature selve hier op aerden) soodanige begeerten niet en heeft, maer uytsluytet, als gebreken ende onvolmaecktheyt.

c V. Zijn dese quade begeerten in alle menschen geweest, oock in de alderheyligste, behalven in Christus?

A. Ja.

b V. Konnen de Bagijnen ende Monnicken, die haer in Kloosters laten metselen, op datse uyt dese werelt souden zijn, van dese begeerte vry zijn?

A. Neen.

d V. Worden de Papisten geleert haer over dese sondige begeerten te bedroeven, ende tot Godt te suchten?

A. Neen.

b V. Wat wort hier specialicken verboden niet te begeeren?

A. Onses naesten huys, wijf, knecht, ende dienstmaeght, osse, ezel, ende alle het gene onsen naesten heeft.

d V. Wat wort ons hier verboden, ende geboden?

A. 1. Een oprechte ende geduerige verfoeyinge van alle sonden, ja van de alderminste quade lust, bewe-

ginge, ofte gedachte ende aenleydinge tot de sonde. 2. Liefde ende lust tot alle gerechtigheyt.

c V. Bewijst, dat men alle sonden, ja selfs de minste lusten ende gedachten van herten moet vyant zijn?

A. Psalm 119. 104, 128, 163. Uyt uwe bevelen krijge ick verstant, daeromme hate ick alle leugen-paden, &c. Zach. 8. vs. 17. Rom. 7. 23, 24. Galat. 5. 24.

c V. Bewijst, dat wy lust moeten hebben tot allerley gerechtigheyt?

A. Rom. 7. 22. Want ick hebbe een vermaken in de Wet Godts na den inwendigen mensche.

Vrage 114.

Maer konnen die gene die tot Godt bekeert zijn, dese geboden volkomelick houden?

Antw. Neense, maer oock de alderheylighste, soo lange als sy in dit leven zijn, en hebben maer een kleyn beginsel deser gehoorsaemheyt, doch alsoo datse met een ernstelick voornemen, niet alleen na sommige, maer na alle geboden Godts beginnen te leven.

a V. Konnen de wedergeboorne, en die tot Godt bekeert zijn, dese thien geboden volkomelicken houden?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Psalm 19. 13. Wie soude de afdwalingen verstaen? reynight my van de verborgene afdwalingen. Eccl. 7. 20. Rom. 7. 15, 19, 23. 1. Corinth. 13. 9, 12. Galat. 5. 17. Phil. 3. 12, 13, 14. Jac. 3. 2. Joh. 1. 8.

d V. Maer konnen de alderheylighste de thien geboden niet volkomelick houden?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. 1. Uyt 1. Corinth. 13. 9, 12. Want wy kennen ten deele, ende wy propheteeren ten deele, &c. Phil. 3. 12. 2. Uyt andere exempelen van de alderheylighste, als Mosis, David, &c.

d V. Moses, David, &c. zijn nochtans mannen na Godts herte geweest?

A. Dat is wel soo, maer daer uyt en volght niet datse volmaeckt geweest zijn.

d V. Wat dunckt u van Zacharia ende Elisabeth, Luce 1. 6.?

A. Dat is te verstaen van een rechtveerdigheyt ende onberispelickheyt voor de menschen; als oock, datse voor Godt oprechtelick wandelden, ende niet geveynsdelick.

d V. Waer uyt blijckt dat?

A. Om dat Zacharias voor Godt berispelick geweest is.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 1. vs. 20. Ende siet ghy sult swijgen, en de niet konnen spreken, tot op den dagh dat dese dingen geschiet sullen zijn, om dies wille, dat ghy mijne woorden niet gelooft en hebt, welcke vervult sullen worden op haren tijt.

b V. Is de volkomentheyt dan in dese werelt niet te vinden?

A. Neen.

c V. Wie sustineeren sulcks?

A. De Perfectisten.

d V. Hebt ghy noch niet een bondigh argument tegen de volmaecktheyt in dese werelt?

A. Ja.

d V. Welck is dat?

A. Om dat wy alsdan niet wat beters souden zijn verwachtende, tegen het gene Paulus seyt Hebr. 11. 10. Ende Petrus, 2. Petr. 3. vs. 13. Siet oock Rom. 7. 24. ende Phil. 1. 23.

c V. Als wy ontkennen dat yemant van ons de thien

geboden onderhouden kan, bekennen wy dan dat wy niet en deugen?

A. Geensins.

c V. Seggen wy, dat de wercken der alderheylighste sonde zijn?

A. Neen.

c V. Wat seggen wy dan?

A. Datse met sonde besmet zijn.

d V. Is het een heel ander sake, te seggen, dat yet formeelick sonde is, ende dat het formeelicken goet ende deught is, doch onvolmaeckt, dat is, met sonde besmet, ende gebreckelick?

A. Ja.

d V. Maer hoe sult ghy den Catechismum redden uyt die consideratien der Remonstranten hier tegen, dat hy seyt, dat de alderheylighste maer een beginsel hebben van dese gehoorsaemheyt?

A. Alhoewel het geloove ende heyligheyt Pauli, Petri, &c. seer groot geweest is, ten aensien van ons, ende vele andere menschen; soo is het nochtans kleyn geweest, ten aensien van den eysch Godts.

d V. Spreeckt de Schriftuer soo kleyn ende geringh wel van de alderheylighste?

A. Ja.

d V. Waer?

A. Rom. 8. 23. Ende niet alleen die, maer oock wy selve, die de eerstelingen des Geests hebben, &c. 1. Corinth. 13. 9, 10.

d V. Maeckt dit geen sorgeloose menschen?

A. Neen.

d V. Maeckt de leere der Perfectisten sorgeloose of hypocrijtsche menschen?

A. Ja.

d V. Waer in bestaet de volmaecktheyt van de Heyligen?

A. Datse met een ernstelick voornemen, niet alleen na sommige, maer na alle geboden Godts beginnen te leven.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Psalm 119. 60, 106, 127, 128. Ick hebbe gehaest ende niet vertraeght uwe geboden te onderhouden, &c. Rom. 7. 22. Phil. 3. 12, 13.

Vrage 115.

Waerom laet ons dan Godt alsoo scherpelick de thien geboden prediken, soose doch niemant in dit leven houden kan?

Antw. Eerstelick, op dat wy ons leven langh onse sondelicke aert, hoe langer hoe meer leeren kennen, ende dies te begeeriger zijn de vergevinge der sonden, ende de gerechtigheyt in Christo te soecken. Daer na dat wy sonder onderlaten ons beneerstigen, ende Godt bidden om de genade des H. Geests, op dat wy langhs soo meer na dat evenbeelt Godts vernieuwet werden, tot dat wy tot dese voorgestelde volkomentheyt na dit leven geraken.

b V. Waerom laet ons dan Godt soo scherpelick de thien geboden prediken, soose doch niemant in desen leven houden kan?

A. Om tweederley oorsaken.

b V. Welck is de eerste?

A. Dat wy ons leven langh onse sondelicke aert hoe langer hoe meer leeren kennen, ende dies te begeeriger zijn de vergevinge der sonden, ende de gerechtigheyt in Christo te soecken.

c V. Waer uyt bewijst ghy dat wy uyt de Wet onsen sondelicken aert leeren kennen?

A. Rom. 3. vs. 20. Want door de Wet is de kennisse der sonde, ende 4. 15. ende 5. 20. ende 7. 7. Galat. 3. 19

c V. Waer uyt bewijst ghy, dat wy de sonden door de Wet kennende, dies te vyeriger de vergevinge der sonden ende de gerechtigheyt in Christo soecken?

A. Rom. 10. 3, 4. Want alsoo sy de rechtveerdigheyt Godts niet en kennen, ende haer eygen gerechtigheyt soecken op te richten, soo en zijn sy der rechtveerdigheyt Godts niet onderworpen. Gal. 3. 24.

b V. Welck is de tweede oorsake?

A. Dat wy sonder onderlaten ons beneerstigen, ende Godt bidden om de genade des Heyligen Geests.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat wy ons beneerstigen moeten om de Wet te verstaen ende te houden?

A. Deut. 31. 11, 12, 13. Als gantsch Israël sal komen om te verschijnen voor het aengesichte des Heeren uwes Godts, in de plaetse die hy sal verkoren hebben, sult ghy dese Wet voor gantsch Israël uytroepen, voor hare ooren, &c.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men, om de Wet te houden, Godt neerstigh bidden moet om de genade des H. Geests?

A. Psalm 119. 4, 5, 33, 34, 35, 36. Heere ghy hebt geboden, dat men uwe bevelen seer bewaren sal. Och dat mijne wegen gericht werden om uwe insettingen te bewaren.

c V. Tot wat eynde zijn dese dingen van nooden?

A. Op dat wy soo langhs soo meer na dat evenbeelt Godts vernieuwt werden. Rom. 12. 2.

c V. Hoe langh moet alsoo scherpelick gepredickt worden?

A. Tot dat wy tot de voorgestelde volkomentheyt geraken.

b V. Wanneer sal dat wesen?

A. Na dit leven.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 13, 9, 10. Want wy kennen ten deele, ende wy propheteeren ten deele: doch wanneer het volmaekte sal gekomen zijn, &c. Hebr. 12. 23. 1. Joh. 3. 2.

b V. Is de predikinge van de Wet oock niet nootsakelick tot overtuyginge van de goddeloosen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Ezech. 2. 5, 7. Ende sy, 't zy datse 't hooren sullen, ofte 't zy datse 't laten sullen, want sy zijn een wederspannigh huys: soo sullen sy weten dat een Propheet in 't midden van hen geweest is, &c. ende 3. 11.

d V. Wort dese vrage des Catechismi by yemant wedersproken?

A. Ja, by seer vele, selfs die al voor goede gereformeerde Christenen willen uytgaen: die in 't heymelick ende openbaer grouwelick bespotten ende lasteren den scherpen eysch, ende de scherpe verklaringe van de Wet.

SONDAGH XLV. VRAGE 116, 117, 118, 119.

VRAGE 116.

Waerom is het gebedt den Christenen van nooden?

Antw. Daerom, dat het dat voornaemste stuck der danckbaerheyt is, welck Godt van ons vordert: ende dat Godt sijne genade ende den H. Geest alleen dien geven wil, die hem met hertelicke suchten sonder ophouden daerom bidden, ende daer voor dancken.

c V. Waer van wort hier gehandelt?

A. Van 't gebedt.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In vier deelen.

d V. Welck zijn die?

A. 1. De nootwendigheyt, ofte nootsakelickheyt van 't gebedt, Vrage 116. 2. De conditien die in een oprecht gebedt vereyscht worden, Vrage 117. 3. De saken of die dingen die men van Godt bidden moet, Vrage 118. 4. Het formulier ofte den regel waer na ons gebedt moet geformeert worden, Vrage 119.

a V. Is het gebedt noodigh?

A. Ja.

b V. Is het noodigh om Godt bekent te maken het gene hy niet en weet?

A. Neen.

c V. Is het noodigh om Godt te bewegen, om te doen het gene hy anders niet wil doen?

A. Neen.

c V. Is het noodigh om daer mede yet te verdienen?

A. Neen.

c V. Waer toe is het dan noodigh?

A. Om twee redenen.

c V. Welck is de eerste?

A. Om dat het gebedt is het voornaemste stuck der dancbaerheyt.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 50. 14, 15. Offert Gode danck: ende betaelt den Alderhooghsten uwe geloften, &c.

c V. Hoe wert dese danckbaerheyt bewesen?

A. Met Godt te roemen ende te prijsen in den gebede voor de ontfangene weldaden.

d V. Waerom is het gebedt het voornaemste deel van de danckbaerheyt?

A. Om dat daer door Gode de eere gegeven wort van alle het goet dat wy genieten.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 17. 16, 18. Ende hy viel op het aengesichte voor sijne voeten, hem danckende, &c. Ende Jesus antwoordende seyde, En zijnder geen gevonden, die wederkeeren, om Godt eere te geven, dan dese vremdelingh?

b V. Welck is de tweede reden die de Catechismus stelt?

A. Om dat Godt sijne genade ende den H. Geest alleen die geven wil, die hem met hertelijk suchten daerom bidden ende daer voor dancken.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 7. 7. Biddet ende u sal gegeven worden. Luce 11. 13. Jac. 1. 6.

d V. Waerom heeft Godt dit soo verordineert?

A. Om den mensche te doen verstaen dat alles van Godt komt. Jac. 1. 17.

b V. Heeft een mensche dan niet van hemselven?

A. Neen.

b V. Heeft een mensche de genade Godts van doen?

A. Ja.

c V. Als hy kost ende kleederen heeft, heeft hy dan niet genoegh?

A. Neen.

c V. Waer uyt blijckt dat?

A. Om dat de onredelicke dieren, als verckens, &c. oock de kost hebben.

d V. Heeft hy dan wat meer van doen als de onredelicke beesten?

A. Ja.

d V. Wat is dat?

A. Godts genade ende de H. Geest.

d V. Maer als Godt de Heere sijn genade ende den H. Geest geeft die hem daerom bidden, is daerom het gebedt een verdienende oorsaeck van de genade Godts, die wy ontfangen?

A. Neen.

c V. Heeft Godt niet besloten dat hy sijn genade wil geven?

A. Ja.

c V. Wat Godt ordineert, sal dat vast gaen?

A. Ja.

c V. Behoeft men dan wel te bidden?

A. Ja.

c V. Sal Godt, dat hy verordineert heeft u te geven, het selve u evenwel niet geven, of ghy bidt ofte niet?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat Godt besloten heeft beyde het eynde ende de middelen, het een soo wel als het ander; sijn genade ende het gebedt; kortelick, sijn genade te geven door ende op het gebedt.

d V. Wie zijn die gene, dio soo argumenteeren?

A. De oude ende nieuwe Pelagianen.

d V. Kan een lantman dit wel salveeren?

A. Ja.

d V. Weet ende verstaet hy wel, dat Godt het koorn den wasdom geeft?

A. Ja.

d V. Sal hy daerom argumenteeren, soo Godt besloten heeft den wasdom te geven, ende den selven geeft, soo en behoeve ick niet te zaeijen?

A. Geensins.

d V. Sal hy het daerom des te meer doen?

A. Ja.

c V. Godts predestinatie, is die vast?

A. Ja: 2. Tim. 2. 19. Evenwel het vaste fondament Godts staet, &c.

d V. Die dan de middelen verwerpt, kan die wel seggen dat hy gepredestineert is, of dat hem eenigen zegen, 't zy geestelicke, 't zy lichamelick, van Godt gedestineert ofte toegeschickt ende besloten is?

A. Neen.

c V. Hoe moet men bidden?

A. Met hertelick suchten.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 130. 1. Uyt de diepten roepe ick tot u, ô Heere, Deut 4. 29. Matth. 7. 7.

b V. Hoe menighmael moet men bidden?

A. Altijt, ende sonder ophouden.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Thess. 5. 17. Biddet sonder ophouden.

d V. Soude men dan anders geen werck mogen doen, het zy in 't geestelicke, of in 't tijtlicke?

A. Ja.

d V. Hoe is dan te verstaen sonder ophouden, ende altijt te bidden, 1. Thess. 5. 17?

A. Dat is, dat men alle gelegentheden ende occasien neerstelick moet waernemen.

d V. Hoe veelderley zijn de gebeden?

A. Tweederley.

d V. Noemtse eens?

A. Publijcke ende bysondere.

c V. Moet men alleen publijck, of alleen bysondere gebeden doen?

A. Neen.

c V. Moet mense dan alle beyde na behooren waernemen?

A. Ja.

c V. Moet men alle Christenen deselve uyren ende stonden van bidden voorschryven?

A. Neen.

c V. Magh een yegelick Christen, of huysgesin, of Kerck, haer selven sekere uyren ende stonden stellen om te bidden?

A. Ja.

d V. Bewijst, dat men Godt oock voor de ontfangene weldaden moet dancken?

A. Psalm. 50. 14. Offert Gode danck, &c. Col. 5. 2. Phil. 4. 6. 1. Thess. 5. 17, 18.

Vrage 117.

Wat behoort tot sulck een gebedt dat Godt aengenaem zy, ende van hem verhoort werde?

Antw. Eerstelick, dat wy alleen den eenigen waren Godt, die hem in sijn woort geopenbaert heeft, om al het gene dat hy ons geboden heeft te bidden, van herten aenroepen. Ten anderen,

dat wy onsen noot ende ellendigheyt recht ende grondelick kennen, op dat wy ons voor den aengesichte sijner Majesteyt verootmoedigen. Ten derden, dat wy desen vasten gront hebben, dat hy ons gebedt, niet tegenstaende dat wy sulcks onweerdigh zijn, om des Heeren Christi wille, sekerlick wil verhooren, gelijck hy ons in sijn woort belooft heeft.

b V. Wat behoort tot een sulck gebedt, dat Godt aengenaem zy, en van hem verhoort werde?

A. Daer toe worden voornamentlick drie conditien vereischt.

b V. Welck zijn die?

A. 1. Dat wy den eenigen waren Godt aenroepen, die hem in sijn woort geopenbaert heeft. Dat wy onsen noot ende ellendigheyt recht ende grondelick kennen, ende alsoo in aller ootmoedigheyt hem aenroepen. 3. Dat wy het doen met een vast vertrouwen op de verdiensten Jesu Christi.

a V. Wien moet men aenbidden?

A. Godt.

b V. Welcken Godt?

A. Den eenigen ende waren Godt?

a V. Noemt eens den eenigen ende waren Godt?

A. De Vader, de Soon, ende de Heylige Geest.

b V. Heeft hem Godt alsoo in sijn woort geopenbaert?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. 1. Joh. 5. 7. Want drie zijnder die getuygen in den Hemel, de Vader, het Woort, ende de H. Geest: ende dese drie zijn een, leght hier by Matth. 3. 16, 17. ende 28. 19. Joh. 14. 16.

a V. Wie moet men al meer aenbidden, als Godt Vader, Soon, ende de Heylige Geest?

A. Niemant meer.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat men alleen Godt moet aenbidden?

A. Psal. 50. 15. Ende roept my aen in den dagh der benauwtheyt, ick salder u uythelpen, ende ghy sult my eeren. ende 81. vss. 9, 10. Matth. 4. 10.

d V. Hebt ghy oock niet een krachtige ende bondige reden?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Die gene die men met vrucht sal aenbidden, die moet 1. Onsen noot kennen. 2. Hy moet ons helpen willen. 3. Hy moet ons konnen helpen.

c V. Worden deze drie conditien nootsakelick vereyscht?

A. Ja.

c V. Sooder een van dese drie conditien ontbreeckt, sal men dan te vergeefs bidden?

A. Ja.

b V. Maer zijn dese conditien wel by yemant te vinden, als by Godt?

A. Neen.

d V. Bewijst dat Godt alleen onsen noot kent?

A. Esai. 63. 16. Ghy zijt doch onse Vader, want Abraham en weet van ons niet, ende Israël en kent ons niet, &c. Matth. 6. 32.

d V. Bewijst dat Godt ons helpen wil?

A. Psal. 91. 15. Hy sal my aenroepen, ende ick sal hem verhooren. Esai. 49. 15. ende 43. 2.

d V. Bewijst dat Godt ons oock uyt alle noot ende swarigheyt helpen kan?

A. Psal. 115. 3. Onse Godt is doch in den hemel, hy doet al wat hem behaeght. leght hier by Dan. 3. 27. ende 6. 23.

c V. Wie besondigen haer hier tegen?

A. Die van 't Pausdom.

c V. Wien bidden sy dan meer aen als den eenigen ende waren Godt?

A. De Beelden, de Heyligen, de Engelen, een

stucksken broots of de hostie. Siet hier voren het tweede gebodt.

d V. Sy seggen datse de Beelden niet aenbidden?

A. Dat seggen gelt niet.

d V. Brenght het hare leere nootsakelick mede?

A. Ja.

d V. Als sy de Beelden aenbidden, wat sonde is dat?

A. Afgoderije.

b V. Tegen wat gebodt strijt het?

A. Tegen het eerste.

a V. Bidden de Papisten de Engelen ende de Heyligen oock aen?

A. Ja.

a V. Mogen sy dat niet doen?

A. Neen.

b V. Maer bidden wy Christenen niet voor malkanderen?

A. Ja.

d V. Waerom mogen wy dan de Heyligen niet bidden, dat sy Godt voor ons bidden?

A. Om dat Godt sulcks verboden heeft, Psalm 50. vs. 15. Matth. 4. 10.

d V. Dat de Christenen van malkanderen yet eyschen ofte bidden, is dat een Religieus bidden?

A. Neen.

d V. Wat bidden is het dan?

A. Een menschelick versoeck, of een broederlick ende burgerlick bidden.

d V. Magh en kan een mensch dan wel yet eyschen van een mensche?

A. Ja: 't zy mondelick, 't zy schriftelick.

d V. Soude men wel mondelinge, alle dage pratende met yemant die in Oost-Indien is, van hem yet mogen bidden of versoecken?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat hy daer zijnde ons niet en hoort, ende van ons niet en weet.

c V. Weten de Heyligen oock wel van ons?

A. Neen: namelick, ten aensien van yeder van ons in 't particulier; mitsgaders van alle onse gedachten, affecten, woorden, wercken, gevallen van voorspoet of tegenspoet.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 63. 16. Ghy zijt doch onse Vader, want Abraham en weet van ons niet, ende Israël en kent ons niet, &c.

d V. Weten sy niet in 't gemeyn dat'er een lijdende ende strijdende Kercke is op aerden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Apoc. 6. 10, 11. Ende sy riepen met groote stemme, seggende, Hoe lange, ô heylige ende waerachtige Heerscher, en wreeckt ghy ons bloet niet van de gene die op aerden woonen, &c.

d V. Is dese generale kennisse ende wetenschap genoegh tot aenbiddinge der selver, of wort'er een particuliere kennisse ende wetenschap vereyscht by deselve, ten aensien van yeder een van ons?

A. Daer wort vereyscht een particuliere kennisse ende wetenschap in de Heyligen, ten aensien van yeder een van ons, soo men haer soude aenbidden: welcke de Heyligen niet en hebben. Esai. 63. 16.

d V. Godt kan de Heyligen openbaren dat ghy haer aenbidt, ende wat ghy bidt?

A. Men moet niet bewijsen wat Godt kan, maer wat Godt doet.

d V. Sien de Heyligen onsen noot ende swarigheyt niet in den spiegel van de H. Drievuldigheyt?

A. Dat staet nergens in Godts woort.

d V. Bidden de Heyligen eygentlick in den hemel, of dancken sy?

A. Sy dancken.

d V. Bewijst dat?

A. Apoc. 4. 8, 9. Ende hebben geen ruste dagh ende nacht, seggende, Heyligh, heyligh, heyligh, is

de Heere Godt, de Almachtige, die was, ende die is, ende die komen sal. ende 5. 8, 9, 13.

d V. De Papisten excuseeren haer, dat sy de Heyligen niet aenbidden als Godt, is 't nu wel?

A. Neen. Siet hier verder van op het eerste gebodt.

d V. Wat is eygentlick en formeelick bidden?

A. Godt aenroepen.

d V. Zijn alle begeerten des herten een gebedt?

A. Neen.

d V. Doet alleen de wille en affectie het werck des gebedts sonder het verstant?

A. Neen.

d V. Wat doet het verstant, ende waer toe is het noodigh?

A. Om te weten of het gebedt oprecht is ofte niet.

d V. Is dan een gebedt in een onbekende tale, waerlick een gebedt?

A. Neen.

d V. Kan de forme des gebedts wel zijn, sonder uyterlicke woorden ende gesten?

A. Ja.

d V. Zijn de woorden by gelegentheyt nootsakelick?

A. Ja.

d V. Hoe zijnse nootsakelick?

A. In gebeden, daer men in geselschap of met malkanderen t'samen biddet.

d V. Zijn de uyterlicke gesten nootsakelick?

A. Ja: als wy die konnen bybrengen, maer niet absolutelick, of altijts.

b V. Wat sullen wy bidden ende begeeren?

A. Alle het gene ons Godt geboden heeft te bidden.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Joh. 5, 14. Ende dit is de vrymoedigheyt die wy tot hem hebben, dat soo wy yet bidden na sijnen wille, hy ons verhoort.

d V. Hoe moeten wy bidden?

A 1. Met rechtgrondige erkentenisse van onsen

noot. 2. In ware ootmoedigheyt ende nederigheyt. 3. Van herten.

d V. Bewijst, dat men Godt moet aenroepen met rechtgrondige erkentenisse van onsen noot ende ellendigheyt?

A. Psalm 130. vs. 1. Uyt de diepten roepe ick tot u ô Heere. Luce 15. 17, 18. ende 18. 13.

d V. Bewijst, dat men Godt moet aenroepen in ware ootmoedigheyt ende nederigheyt?

A. Ezra 9. 6. Ende ick seyde, Mijn Godt, ick ben beschaemt en schaemroot, om mijn aengesicht tot u op te heffen, mijn Godt, &c. Psalm 65. 6. Siet oock Genes. 18. 27. ende 32. 10. Josu. 7. vs. 6. 2. Sam. 7. 18.

b V. Bewijst dat onse aenroepinge van herten moet zijn?

A. Thren. 3. 41. Laet ons onse herten opheffen, mitgaders de handen tot Godt in den hemel, &c. Psal. 19. 15. en 25. 1. en 145. 18.

c V. Waerom moet men bidden met rechtgrondige erkentenisse van onsen noot ende ellendigheyt?

A. Om des te yveriger te bidden: want gelijck sijnen noot niet te gevoelen verwekt slappigheyt en flauwigheyt, alsoo verweckt het gevoelen van den noot yver ende vlijtigheyt in 't bidden. Siet Psal. 130. 1.

c V. Waerom moet men bidden in ootmoedigheyt ende nederigheyt?

A. Om dat de Heere een afkeer heeft van de opgeblasene.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 18. 14. Ick segge u-lieden, dese ginck af gerechtveerdight in sijn huys meer dan die: want een yeder die hemselven verhooght sal vernedert worden, &c. 1. Petr. 5. 5, 6. Esai. 6. 2.

d V. Waerom moet men van herten bidden?

A. Om dat de Heere die gebeden, die niet van herten geschieden, niet anders houdt als voor een

tateren ende stameren, ende ydel verhael van woorden. Matth. 6. 7.

b V. Moeten wy bidden met twijffelinge of vertrouwen?

A. Met vertrouwen.

c V. Bewijst dat?

A. Jacob. 1. 6. Maer dat hyse begeere in geloove, niet twijffelende, &c.

c V. Magh men van alle saken vast vertrouwen?

A. Ja.

c V. Magh men van alle saken even eens vertrouwen?

A. Neen

c V. Dat ghy biddet om gesontheyt van Godt, ende ghy vertrouwt dat hy het u sal geven, sult ghy het dan altijt verkrijgen?

A. Ja.

c V. Verhoort u Godt altijt?

A. Ja.

c V. Hoe bidt ghy dan?

A. Met conditie.

c V. Welck is die conditie?

A. Soo het den name Godes eerlick is, ende my saligh.

c V. Als ghy bidt om de vergevinge uwer sonden, bidt ghy dan, vergeeft mijne sonden, is 't my saligh, soo 't u belieft, ende uwen wille is?

A Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het my absoluet ter saligheyt noodigh is.

b V. Magh men wel plat afbidden, of aenbidden eenige tijtlicke dingen, of eenige andere dingen die ter saligheyt niet noodigh zijn?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. Met conditie.

c V. Wil Godt die twijffelen, wel verhooren?

A. Neen: Jac. 1. 6. Want die twijffelt is een bare der zee gelijck, &c.

c V. Is ons geloove dan sonder eenige twijffelinge?

A. Neen.

d V. Hoe kan yemant bidden om het geloove te verkrijgen; item, om den H. Geest, soo hy hem niet en heeft, doet hy het met geloove, of sonder geloove?

A. Met geloove.

d V. Bewijst dat?

A. Jacob. 1. 6. Maer dat hyse begeere in geloove.

a V. In wiens naem, ende om wiens wille moeten wy bidden?

A. In Christi name.

d V. Magh men niet bidden in den name des H. Geests?

A. Neen.

d V. Magh men niet bidden in den name van de Engelen, Heyligen; item, in ons eygen naem?

A. Neen.

c V. Waerom moet ons vertrouwen alleen op de verdiensten Christi steunen, ende waerom moet men alleen in sijnen name bidden?

A. Om dat hy alleen is onsen Middelaer.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men in Christi name, ende om Christi verdiensten bidden moet?

A. Joh. 16. 23. Voorwaer, voorwaer segge ick u, al wat ghy den Vader sult bidden in mijnen name, dat sal hy u geven. Dan 9. vss. 17, 18. Ephes. 3. 12. Hebr. 10. 19, 22.

c V. Waer heeft de Heere belooft dat hy ons om Christi wille sal verhooren?

A. In sijn woort.

d V. Bewijst dat?

A. Joh. 14. 13. Ende soo wat ghy begeeren sult in mijnen name dat sal ick doen. ende 15. 7. ende 16. 23. 2. Corinth. 1. 20.

d V. Hoe volbrenght Godt sijne beloften aen ons, als hy ons niet en geeft het gene wy bidden?

A. Door dien dat het ons dan niet saligh, noch sijnen name eerlick is.

VRAGE 118.

Wat heeft ons Godt bevolen van hem te bidden?

Antw. Alle geestelicke ende lijffelicke nootdruft, welcke de Heere Christus begrepen heeft in 't gebedt, dat hy ons selfs geleert heeft

b V. Wat is het gene wy van Godt moeten bidden?
A. Alle geestelicke ende lijffelicke nootdruft.

d V. Moeten wy oock kleyne ende lichamelicke dingen bidden?
A. Ja.

b V. Welcke dingen moeten wy eerst ende meest van Godt bidden?
A. De geestelicke. Matth. 6. 33.

c V. Met wat onderscheyt moet men bidden de geestelicke ende lichamelicke?
A. De geestelicke die absoluet ter saligheyt noodigh zijn, bidden wy absoluet: maer alle lichamelicke ende sommige geestelicke, met conditie.

c V. Magh men alle geestelicke dingen, ofte de vermeerderinge der selver, sonder conditie bidden?
A. Neen.

d V. Magh men Godt bidden, om nu terstont volkomene kennisse, geloove, heyligheyt, oock vryheyt van dese of gene tentatien, &c. te hebben?
A. Niet absolutelick. 2. Corinth. 12. vss. 8, 9.

d V. Hoe dan?
A. Met conditie.

d V. Magh men wel absolutelick bidden om eens anders bekeeringe?
A. Neen: 2 Timoth. 2. 25.

d V. Magh men wel absolutelick bidden om de vergevinge der sonden, volherdinge in Godts genade, &c.?
A. Ja.

d V. Waerom dit meer als het andere?

A. Om dat wy sonder dat niet konnen saligh worden.

d V. Magh men voor eens anders noot bidden?

A. Ja.

d V. Magh men tegen yemant bidden, of yemant van Godt eenigh quaet toe bidden?

A. Ja. Siet hier voren het derde gebodt.

d V. Magh men voor alle ende een yeder mensche alles altijt bidden?

A. Neen.

d V. Wat zijn het dan voor menschen, voor dewelcke men niet en magh bidden, ten aensien van het succes ende voorspoet harer macht ende voornemen; maer veel eer tegen bidden?

A. De geswoorne of geprofesside vyanden Godts ende sijner Kercke. Psalm 68. 1, 2. ende 35. ende 83, &c.

b V. Magh men bidden voor de Heyligen in den hemel?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om datse ons gebedt niet van nooden hebben.

b V. Magh men bidden voor de verdoemde in de helle?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat ons gebedt haer niet helpen kan. Siet Luce 16. 26.

b V. Magh men bidden voor die gene, die gesondight hebben in den H. Geest, ten aensien van hare saligheyt, ende 't gene absolutelick noodig is ter saligheyt?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1 Joh. 5. 16. Voor deselve sonde en segge ick niet dat hy sal bidden.

a V. Magh men bidden voor eenige afgestorvene menschen?

A. Neen.

b V. Wie zijnse, die dat willen hebben?

A. De Papisten.

c V. Magh men bidden voor eenige afgestorvene geloovigen, die men voorgeeft, dat door dat middel tot de volle saligheyt souden geraken?

A. Neen.

c V. Is het dan wel geseyt, de Heere hebbe sijn ziel, Godt gedencke sijn lieve ziel, Godt wil sijn ziel genadigh zijn, Godt geve sijn ziel rust ende vrede, &c.?

A. Neen.

d V. Komt het gebedt voor een ander oyt te bate, ten aensien van sijnen geestelicken staet, als hy selfs niet mede en bidt?

A. Ja: gelijck het gebedt van Stephanus, Actor. 7. 60. waer op gevolght is de bekeeringe van Paulus, ende de gebeden van Monica, de moeder van Augustinus; waer op sijne bekeeringe gevolght is.

d V. Item, als hy noyt mede en bidt, noch bidden sal?

A. Neen.

d V. Kan het hem eenighsins tot het tijtlicke te bate komen?

A. Ja.

d V. Kan het hem te bate komen in 't geestelicke, of in het gene de saligheyt aenkleeft?

A. Neen.

d V. Magh men bidden voor alle menschen?

A. Ja.

d V. Magh men dan voor alderhande, ja voor een yeder distinctelick hare saligheyt bidden?

A. Ja.

d V. Hoe, absolutelick of met conditie?

A. Met conditie.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 11. vss. 14, 23. Of ick mijn vleesch eenighsins tot jaloersheyt verwecken, ende eenige uyt haer behouden mochte, &c. 1. Corinth. 7. 16. 2 Timoth. 2. 25.

d V. Hoe heeft Moses gebeden tegen hemselven, Exod. 32. ende Paulus, Rom. 9. 3.?

A. Als betoonende haren innerlicken yver voor de eere Godts, ende hare groote liefde tot het volck Israëls: willende daer mede seggen, dat het beter ware, dat sy verloren gingen, dan dat de eere Godes, ontrent het verbont met den Israëliten, eenigen inbreuck of last soude lijden.

Vrage 119.

Hoe luydt dat gebedt?

Antw. Onse Vader die daer zijt in de hemelen, &c.

b V. Is het Vader ons Godts woort?

A. Ja.

c V. Waer staet het beschreven?

A. Matth. 6. 9, &c. ende Luce 11. 2, &c.

c V. Het Vader ons, waer toe is het ons gegeven?

A. Om onse gebeden daer na te reguleeren.

c V. Souden wy het selve wel van woort tot woort mogen bidden, of souden wy alleen onse gebeden daer na moeten reguleeren ende formeeren?

A. Alle beyde is wel gedaen.

d V. Heeft dat formulier materialick ende in hemselven meerder kracht om verhoort te worden als andere formulieren van gebeden?

A. Neen: want dit soude smaken na Paepsche ceremonien, ende haer opus operatum.

d V. Hebben de Psalmen Davids, of andere formulieren, zijnde formeelick Godts woort, meerder kracht als schriftmatige formulieren en gebeden van ons selven gemaeckt?

A. Neen: want de kracht des gebedts en is eygentlick niet in de woorden of stellinge der selver, materialicken aengemerckt; maer in het geloove, bekeeringe, vernederinge, yver, devotie, aenhouden ende volherdinge.

d V. Is het gebedt onses Heeren Jesu Christi in alle voorvallende gelegentheyt, voor alle Christenen bequaemst, om allerhande particuliere begeerten daer mede duydelicken uyt te drucken?

A. Neen.

d V. Magh men wel, en is het somwijlen profijtelick, met gesette formulieren, 't zy beschreven staende in Godts woort, ofte daer uyt genomen, van buyten of oock uyt een boeck bidden?

A. Ja.

d V. Moeten alle Christenen altijt sonder gesette formulieren bidden?

A. Neen.

d V. Zijn alle Christenen hier toe soo wel bequaem?

A. Neen.

d V. Welck van beyden is absolutelick volkomender ende uytnemender?

A. Te bidden sonder formulieren.

d V. Hoe plach men in het Pausdom het Vader ons den Leecken te leeren?

A. In 't Latijn.

d V. Was dat wel gedaen?

A. Neen: maer het was een dwalinge ende misbruyck.

d V. Bidden de Papisten het Vader ons nu ter tijt gelijck wy het bidden?

A. Neen.

d V. Hoe bidden sy het dan?

A. Sy laten daer uyt, Want u is dat Koninckrijcke, de kracht, ende de heerlickheyt in der eeuwigheyt.

d V. Moet'er dat by zijn?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 6. vs. 13. Want uwe is het Koninckrijcke, ende de kracht, ende de heerlickheyt in der eeuwigheyt, Amen.

d V. Is dat authentijck, ende Godts woort soo wel als het ander?

A. Ja.

d V. Is het dan niet van d'een of d'ander daer by gedaen?

A. Neen.

d V. Wie seggen sulcks?

A. De Papisten.

d V. Maer konnen sy dat wel bewijsen?

A. Neen.

d V. Hoe komen de Papisten in die dwalingen ende misbruycken, datse het Vader ons niet en bidden gelijck wy het bidden?

A. Door de foute ende gebrecklickheyt van hare gemeyne Latijnsche translatie, die dese woorden niet en heeft.

d V. Moet men wel eenigh wonder willen doen met het Vader ons te lesen, of op te seggen, gelijck oock met het lesen van het begin des Euangeliums Johannis?

A. Neen.

d V. Wie doen dat?

A. Die van 't Pausdom.

d V. In wat gelegentheyt doense dat?

A. In hare belesingen, zegeningen, ende consecratien.

SONDAGH XLVI. Vrage 120, 121.

Vrage 120.

Waerom heeft ons Christus geboden Godt alsoo aen te spreken: Onse Vader?

Antw. Op dat hy van stonden aen in 't beginsel onses gebedts in ons de kinderlicke vreese, ende toeversicht tot Godt verwecke, welcke beyde den gront onses gebedts zijn: namelick, dat Godt onse Vader door Christum geworden is, ende dat

hy ons veel weyniger afslaen sal het gene dat wy hem met rechten geloove bidden, dat onse vaders ons aerdtsche dingen ontseggen.

c V. Waer van wort hier gehandelt?
A. Van de voorreden van het Vaders ons.
d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.
d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. Waerom Christus ons heeft geboden Godt aen te spreken, Onse Vader, Vrage 120. 2. Die daer zijt in den hemel, Vrage 121.
a V. In hoe veel deelen wort het Vader ons afgedeelt?
A. In drie deelen.
a V. Welcke zijn die drie deelen?
A. 1. De inleydinge. 2. Beden. 3 Besluyt.
a V. In welcke woorden bestaet de inleydinge?
A. Onse Vader die daer zijt in de hemelen.
a V. Het tweede deel, hoe langh duert dat?
A. Tot dese woorden incluys, En leyt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons van den boosen.
a V. Waer begint het derde deel?
A. Want u is dat rijcke, &c.
a V. Hoe veel beden zijnder?
A. Ses.
a V. Waer beginnense?
A. Uwen name werde geheylight.
a V. Waer eyndigense?
A. En leyt ons niet in versoeckinge, &c.
a V. Welck is de eerste bede?
A. Uwen name werde geheylight.
a V. Welck is de laetste bede?
A. En leyt ons niet in versoeckinge, &c.
b V. Leyt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons van den boosen, is dat een bede, of zijn het twee beden?
A. Het is een bede.
c V. Hoe veelderley beden zijnder?

A, Tweederley.

c V. Noemtse eens?

A. De eerste drie hebben haer opsicht op Godt, en de drie laetste op ons.

c V. Hoe veelderley zijn de drie laetste?

A. Tweederley.

c V. Noemtse eens?

A. Een slaet op het lichamelick, ende twee op het geestelick.

c V. Welcke slaet op het lichamelick?

A. Geeft ons heden ons dagelicks broot.

c V. Welcke slaen op het geestelick?

A. Vergeeft ons onse schulden, als wy, &c. En leyt ons niet in versoeckinge, &c.

d V. Welck zijn de woorden van de inleydinge?

A. Onse Vader die daer zijt in de hemelen.

d V. Hoe wort het woort Vader alhier genomen?

A. Voor den eenigen Godt, Vader, Sone, H. Geest.

d V. Wort het woort Vader dan hier genomen in tegenstellinge van de creaturen?

A. Ja.

b V. Hoe, is Godt onse Vader van naturen?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. Door aenneminge.

c V. Wat zijn wy dan van naturen?

A. Kinderen des toorns.

d V. Waer staet dat?

A. Ephes. 2. 3. Ende wy waren van naturen kinderen des toorns, gelijck oock de andere.

b V. Zijn wy soo Godts kinderen, gelijck Christus de Sone Godts is?

A. Neen.

b V. Hoe is Christus Godts Sone, uyt genade?

A. Neen.

b V. Hoe dan?

A. Van naturen. Siet verder hier van Vrage 33.

b V. Is Godt oock een Vader van de goede Engelen?

A. Ja.

c V. Is hy soo Vader van de Engelen, gelijck hij Vader van ons is?

A. Neen: want hy is haer Vader niet door genade van aenneminge om Christi wille, maer door genade van versterckinge.

b V. Is Godt oock een Vader van de goddeloosen?

A. Ja.

c V. Is hy soo haren Vader, gelijck hy is de Vader van de geloovigen?

A. Neen.

c V. Hoe is Godt een Vader van de Engelen?

A. Van de Engelen in 't gemeyn, soo goede als quade, is hy een Vader ten aensien van de scheppinge; ende van de goede Engelen die niet gevallen zijn, is hy een Vader door genade van versterckinge, of confirmatie.

c V. Hoe is hy een Vader van de goddeloosen?

A. 1. Ten aensien van de scheppinge, Luce 3. 38. Mal. 2. 10. 2. Ten aensien van de onderhoudinge. Deut. 32. 6.

b V. Is Godt oock, ten aensien van de scheppinge ende onderhoudinge, een Vader van de geloovigen?

A. Ja.

c V. Wat recht hebben de geloovigen dan meer om Godt haren Vader te noemen, als de goddeloosen?

A. Hy is boven dit noch haren Vader door aenneminge. Rom. 8. vs. 15.

c V. Is hy oock soo de Vader der goddeloosen?

A. Neen.

c V. Waerom heeft ons Godt aengenomen; welck is de innerlicke bewegende oorsake?

A. Sijne genade ende barmhertigheyt.

d V. Waer staet dat?

A. Rom. 3. 24. Ende worden om niet gerechtveerdight, uyt sijne genade, door de verlossinge die in Christo Jesu is. Ephes. 2. 8. Titum 3. 5. 1. Joh. 3. 1.

c V. Kander wel yemant een kint Godts zijn, die niet verkoren is?

A. Neen.

d V. Is het dan een sake een kint Godts te zijn, ende verkoren te zijn?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Ephes. 1. 5. Die ons te voren verordineert heeft tot aenneminge tot kinderen.

d V. Hoe verre hebben wy de aenneminge tot kinderen Godts in desen leven?

A. Dat wy hebben de toesegginge des eeuwigen levens, ende tot erfgenamen van het selve gestelt zijn.

d V. Waer staet dat?

A. Rom. 8. 17. Ende indien wy kinderen zijn soo zijn wy oock erfgenamen, &c. Ephes. 1. 14.

d V. Waerom neemt ons Godt tot kinderen aen?

A. Uyt enckele liefde ende barmhertigheyt.

d V. Doet hy het dan niet uyt gebreck of armoede dat hy geen kinderen heeft?

A. Neen.

d V. Doet hy het om ons gebreck te vervullen?

A. Ja.

d V. De uytverkorene, die noch doot zijn in sonden ende overtredingen, zijn die kinderen Godts?

A. Soo veel als de stellinge Godes en de voldoeninge Christi voor haer aengaet, ja: maer soo veel de innerlicke toepassinge van dese genade, en de opdracht van dit recht der kinderen in hare ziele aengaet, neen.

d V. Wat onderscheyt is'er dan tusschen soodanige, ende een geloovige?

A. De wedergeboorne zijn actuële, ende in der daet geroepene ende verzegelde in dit recht van kintschap, ende d'andere niet.

d V. Hoe moeten wy ons versekeren dat wy kinderen Godts zijn?

A. Door de vruchten der wedergeboorte, roepinge, &c.

d V. Dat Christus ons heeft leeren seggen Vader, wat geeft ofte verweckt dat meer in ons als de namen van Heer, Schepper, &c.?

A. Dat verweckt in ons twee plichten.

c V. Welck zijn die?

A. 1. Kinderlicke vreese ende eerbiedigheyt. 2. Kinderlick toeversicht ende vertrouwen.

c V. Bewijst het van de kinderlicke vreese ende eerbiedigheyt?

A. Levit. 19. 3. 1. Petr. 1. 17. Ende indien ghy tot eenen Vader aenroept den genen die sonder aenneminge des persoons oordeelt, &c. soo wandelt in vreese den tijt uwer inwooninge.

c V. Bewijst het van de kinderlicke toeversicht tot Godt?

A. Esai. 63. 16. Ghy zijt doch onse Vader, want Abraham en weet van ons niet, ende Israël en kent ons niet. Ghy ô Heere zijt onse Vader, onse verlosser van outs af, is uwen naem.

c V. Waerom is sulcke kinderlicke vreese ende toeversicht in 't beginsel onses gebedts van nooden?

A. Om aen d'een zijde te hebben een hooghachtinge van onsen Godt, aen d'ander zijde een kleyn gevoelen van ons selven; als oock om met een vast vertrouwen tot Godt te gaen, zijnde beyde den gront onses gebedts.

d V. Bewijst dat?

A. Mal. 1. 6. Een sone sal sijn vader eeren, ende een knecht sijnen heere: ben ick dan een Vader, waer is mijn eere? &c. Hebr. 12. 9. met Luce 15. 21.

c V. Waer in bestaet ons kinderlick toeversicht en dat vast vertrouwen?

A. Dat Godt onse Vader door Christum geworden is.

d V. Bewijst dat?

A. Joh. 1. 12. Maer soo vele hem aengenomen hebben, dien heeft hy macht gegeven kinderen Godts te worden, namelick die in sijnen name gelooven. Ephes. 1. 5, 6.

b V. Wat sal ons Godt vergunnen?

A. Alle het gene ons noodigh is, soo na lichaem als na ziele, ons veel weyniger afslaende als onse aerdtsche vaders.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 103. 13. Gelijck hem een vader ontfermt over de kinderen: ontfermt hem de Heere over de gene die hem vreesen. Esai. 49. 15. Matth. 7. 11.

b V. Moet men altijt bidden met vertrouwen?

A. Ja.

c V. Wort een geloovigh kindt Godts altijt verhoort?

A. Ja.

c V. Hoe? wort hy altijt verhoort, soo hy bidt?

A. Ja: te weten, als hy biddet na behooren, dat is de saligheyt, ende wat ter saligheyt absolutelick noodigh is, plat uyt ende absolutelick: ende alle andere dingen met dese conditie, soo als 't hem saligh, ende Godes name eerlick is.

d V. Waerom heeft Christus ons leeren seggen, onse Vader, ende niet mijn Vader?

A. 1. Om ons te leeren, dat alle ware geloovigen, jonck en oudt, rijck en arm, Koninck ende ondersaet, evenveel recht hebben om Godt haren Vader te noemen. 2. Om dat wy daer uyt leeren souden groot werck te maken van de algemeyne gebeden der kinderen Godts. 3. Om dat wy in het bidden, als oock in den gantschen loop onses levens, gedencken souden ons tegen de geloovige, als eygene broeders ende susters, te dragen, ende verwachten dat sy haer oock soo sullen dragen tegen ons, levende onder den anderen in alle liefde, vrede ende eenigheyt, &c.

d V. Wanneer konnen wy met recht Godt onsen Vader noemen?

A. 1. Als wy levendige lidtmaten van de gemeynte des Heeren zijn. 2. Als wy de geloovigen recht lief hebben. 3. Als wy voor haer bidden.

d V. Wat troost scheppen wy daer uyt, als wy seggen, Onse Vader?
A. Daer uyt worden wy versekert, dat altijt eenige geloovige voor ons bidden, gelijck wy insgelijcks voor haer bidden.

Vrage 121.

Waerom wort hier toegedaen: die daer zijt in de hemelen?

Antw. Op dat wy van de hemelsche Majesteyt Godts niet aerdtschelick en gedencken, ende van sijne almachtigheyt alle nootdruft des lijfs ende der ziele verwachten.

c V. Van wat hemel wort hier gesproken?
A. Van den derden hemel, het Paradijs.
a V. Waer is Godt onse Vader?
A. In den hemel.
b V. Is hy alleen in den hemel?
A. Neen.
b V. Waer is hy dan meer?
A. Overal.
d V. Bewijst dat?
A. 1. Reg. 8. 27. Maer waerlick, soude Godt op aerden woonen? siet de hemel, ja de Hemel der hemelen en soude u niet begrijpen, &c. Jer. 23. 24. Actor. 17. 27, 28.
c V. Magh men wel seggen, dat Godt by de verdoemde, of in de helle is?
A. Ja.
d V. Is hy dan niet besmet of verdoemt, dewijle hy in een verdoemde plaets is?
A. Neen.
d V. Hoe is Godt bysonderlick in de helle?
A. Als een rechtveerdigh ende toornigh Rechter.

d V. Is Godt alleen in de geschapene werelt?
A. Neen.

d V. Waer is hy dan meer?
A. Hy is daer wy dencken ende niet dencken konnen. 1. Reg. 8. vs. 27.

b V. Is Godt by de geloovigen?
A. Ja.

c V. Hoe is hy op een bysondere wijse bij de geloovigen?
A. Met sijn genade ende Geest.

c V. Woont Godt in de geloovigen?
A. Ja.

c V. Hoe woont Godt in de geloovigen?
A. Door sijnen H. Geest.

d V. Bewijst dat?
A. 1. Cor. 3. 16. En weet ghy niet dat ghy Godts tempel zijt, ende de Geest Godts in u-lieden woont? ende 6. 19. 2 Cor. 6. 16.

b V. Is Godt oock by den goddeloosen?
A. Ja.

c V. Bewijst dat?
A. Act. 17. 27, 28. Op dat sy den Heere souden soecken, of sy hem immers tasten, ende vinden mochten: hoewel hy niet verre en is van een yegelick van ons, &c.

c V. Hoe is Godt bysonderlick by de goddeloosen?
A. Met sijn straffende rechtveerdigheyt.

d V. Kan men niet seggen dat Godt alleen by haer ende alle andere dingen is met sijn Goddelicke kracht, sonder het Goddelicke wesen?
A. Neen.

d V. Is'er dan de Godtheyt by, daer de Goddelicke kracht betoont wert?
A. Ja.

d V. Bewijst dat?
A. Om dat de Godtheyt, of het Goddelick wesen ende de Goddelicke kracht in den gront een ende

hetzelfde is. Siet hier verder boven van de overal tegenwoordigheyt Godts.

d V. Wie zijn die gene, die seggen, dat Godt alleen overal tegenwoordigh is met sijn Goddelicke kracht, ende het Goddelick wesen van de Goddelicke kracht onderscheiden?

A. De Socinianen ende Vorstius, welckers sake de Remonstranten voorstaan.

c V. Hoe woont Godt op een bysondere wijse in den hemel?

A. Aldaer vertoonende sijn Goddelicke heerschappije, Majesteyt, ende heerlickheyt.

c V. Woont hy soo nergens meer?

A. Neen.

d V. Wat onderscheyt is'er dan van in den hemel, ende hier beneden te zijn?

A. Dat hem Godt hier beneden alsoo niet vertoont als in den hemel.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 66. 1. Alsoo seyt de Heere, de hemel is mijnen throon, ende de aerde is de voetbanck mijner voeten.

d V. Is Godt hier op aerden in vuyle plaetsen?

A. Ja.

d V. Wort hy daer door niet onreyn?

A. Neen.

d V. Geeft een gelijckenisse?

A. De sonne schijnt wel in vuyle ende stinckende plaetsen, maer wort daerom niet onreyn. De Engelen komen in de gevanckenisse, in de kuylen der leeuwen, &c. ende worden evenwel niet besmet. Christus, na sijne menscheyt, quam wel daer onreyne plaetsen, oock Duyvelen, krancke menschen, boose menschen waren, Matth. 8. Joh. 5. en daeromme niet te erger; veel min de Godtheyt, die in hem lichaemlick woonde. Col. 2. 3.

d V. Maer indien Godt overal is, waerom seyt de Catechismus dan, Die daer zijt in de hemelen.

A. Om twee redenen.

b V. Welcke is de eerste reden, die de Catechismus geeft?

A. Op dat wy van de hemelsche Majesteyt Godts niet aerdtsch souden gedencken.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Reg. 8. 27. Maer waerlick, soude Godt op aerden woonen? Siet de hemelen, ja de Hemel der hemelen en soude u niet begrijpen. Eccl. 5. 1.

b V. Welck is de tweede reden?

A. Dat wy alle nootdruft des lijfs ende der ziele van sijne almachtigheyt verwachten.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Chron. 20. 6. Psal. 115. 3. Onse Godt is doch in den hemel; hy doet al wat hem behaeght. Dan. 3. 17. Eph. 3. 20. Rom. 10. 12.

d V. Hoe moeten wy in den gebede voor Godt komen?

A. Met een recht gevoelen van de Majesteyt Godts.

b V. Moeten wy oock komen met een boetveerdigh herte?

A. Ja.

b V. Moeten wy oock komen met een verslagen herte?

A. Ja.

b V. Moeten wy oock komen met een geloovigh herte?

A. Ja

b V. Moeten wy oock komen met een verstandigh herte?

A. Ja.

d V. Waer van versekert ons Christus, als hy ons leert bidden, Onse Vader die in de hemelen zijt?

A. Van Godts macht ende wille.

d V. Waer na moeten wy Godts gunste t'onswaert afmeten?

A. Na de hemelsche weldaden die hy ons bewijst.

d V. Hoe sullen wy weten of wy Godt voor onsen hemelschen Vader houden?

A. Soo onse herten steets in den hemel zijn. Phil. 3. 20.

SONDAGH XLVII. VRAGE 122.

VRAGE 122.

Welck is de eerste bede?

Antw. Uwen name werde geheylight. Dat is, geeft eerstelick dat wy u recht kennen, ende u in alle uwe wercken, in welcke uwe almachtigheyt, wijsheyt, goetheyt, gerechtigheyt, barmhertigheyt ende waerheyt klaerlick schijnet, heyligen, roemen ende prijsen. Daer na oock, dat wy alle ons leven, gedachten, woorden ende wercken, alsoo schicken ende richten, dat uwen name om onsent wille niet gelastert, maer ge-eert ende gepresen werde.

a V. Hoe veel beden zijnder?

A. Ses.

b V. Hoe worden de beden afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. Sommige slaen op Godt, sommige op ons menschen.

c V. Wat beden slaen op Godt?

A. De drie eerste.

c V. Wat beden slaen op ons menschen?

A. De drie laetste.

c V. Hoe veelderley zijn de beden die op ons menschen slaen?

A. Tweederley.

c V. Noemt eens deselve?

A. Of op ons lichaem, of op de ziele.

c V. Welcke slaet op het lichaem?

A. De vierde.

c V. Welcke slaen op de ziele?

A. De vijfde ende seste.

b V. Van wat bede wort hier gehandelt?

A Van de eerste?

a V. Hoe luydt de eerste bede?

A. Uwen name wort geheylight.

d V. Hoe wort dese Sondagh afgedeelt?

A. In drie deelen.

d V. Welck zijn die drie deelen?

A. 1. Wat hier verstaen wort door den name Godts. 2. Wat verstaen wort door het woort heyligen. 3. Wat wy bidden met dese woorden, Uwen name worde geheylight.

b V. Heeft Godt oock eenen naem?

A. Ja.

b V. Bewijst dat?

A. Exod. 3. 13, 14. Ende sy my seggen hoe is sijn naem? wat sal ick tot haer seggen? ende Godt seyde tot Mose, Ick sal zijn die ick zijn sal, &c. heeft my tot u-lieden gesonden.

c V. Wat beteeckent hier den name Godts?

A. Alle het gene daer door Godt hemselven kennelick maeckt aen de menschen.

c V. Waer door maeckt Godt hemselven kennelick?

A. Door het boeck der naturen, der creaturen, ende der Schrifture.

d V. Hoe maeckt de Heere hemselven bekent door het boeck der nature?

A. Ten aensien van de eerste wetenschappen, welcke de Heere in aller menschen herten ingedruckt heeft, waer door sy eenighsins weten dat daer een Godt is, ende wat hy voor een Godt is. Rom. 1. vs. 19. ende 2. 15.

d V. Hoe maeckt de Heere hemselven bekent door het boeck der creaturen?

A. Door de kennisse ende wetenschap welck de mensche door het aendachtigh aenmercken van Godts schepselen, van Godt den Schepper selve gekrijght. Rom. 1. 20. Psalm 19. 1, 8.

d V. Hoe maeckt de Schrifture Godt aen ons bekent?
A. Ons voorstellende Godts wesen, eygenschappen, wercken, uytwendigh ende inwendigh, ende sijne tijtelen.

c V. Waer door maeckt Godt hemselven alderklaerst bekent, door het boeck der nature, of der creaturen, of der Schrifture?
A. Door het boeck der Schrifture.

b V. Moet men den name Godts soo materialick genomen, wel aenbidden?
A. Neen.

b V. Waerom niet?
A. Om dat men niet moet aenbidden als Godt selve.

b V. Is die blooten naem dan Godt niet?
A. Neen.

a V. Moet men voor den name Godts wel den hoet afdoen?
A. Neen.

c V. Kan men met de name Godes, of met het woort Godt, Jehova, &c. wel mirakelen of wonderen willen doen?
A. Neen.

d V. Wat kan een woort doen en niet meer?
A. Het kan maer het innerlicke begrijpen ende kennen van ons verstant, ende vervolgens de sake die men kent of begrijpt, beteeckenen, vertoonen, ende bekent maken.

c V. Magh men het woort Jesus wel eeren?
A. Neen: noch met Goddelicke eere (want het geen Godt en is) noch met broederlicke of burgerlicke eere, want het mijnen broeder, of evennaesten niet is.

d V. Wie doen dat?
A. Die van 't Pausdom, ende de hedendaeghsche Luterschen.

d V. Nochtans staet 'er Phil. 2. 10. In den name Jesu sullen alle knien buygen, &c.?
A. Daer door wort verstaen de Heere Christus selve.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 45. 23. Ick hebbe gesworen by mijn selven, daer is een woort der gerechtigheyt uyt mijnen monde gegaen, ende 't sal niet wederkeeren, dat my alle knie sal gebogen, alle tonge my sal sweeren. Rom. 14. 11.

d V. Wat wort door heyligheyt verstaen?

A. 1. Godt selfs. 2. Het gene afgesondert is tot den dienst Godes, na den wille Gods.

d V. Wat wort door heyligen verstaen?

A. 1. Yet afsonderen tot een heyligh gebruyck na den wille Godts. 2. Het gene heyligh is daer voor verklaren.

b V. Konnen wy Godt wel in hemselven heyligh maken?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om dat Godt de heyligheyt selfs is.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 6. 2, 3. Ende d'een riep tot den anderen, ende seyde, Heylig, heyligh, heyligh is de Heere der heyrscharen, &c. 1. Petr. 1. 15. Apoc. 4. 8.

b V. Konnen wy hem in hemselven wel ontheyligen?

A. Neen.

c V. Hoe heyligen wy Godts naem?

A. Wanneer wy Godt voor soodanigh erkennen, bekennen, houden, oordeelen, uytspreken, roemen ende prijsen.

b V. Zijn wy uyt ons selven bequaem om God te heyligen?

A. Neen.

b V. Wie maeckt ons bequaem?

A. Godt.

c V. Bewijst dat uyt u Vader ons?

A. Uyt de eerste bede.

d V. Wat bidden wy, als wy begeeren dat Godts naem door ons geheylight worde?

A. Dat Godt wil geven dat wy hem mogen recht kennen, &c.

a V. Is de kennisse nootsakelick?
A. Ja.

c V. Wie ontkennen dit?
A. Die van 't Pausdom.

d V. Hoe soudt ghy de Papisten met het Vader ons overtuygen?
A. Dat men sonder de rechte kennisse God niet te recht heyligen kan.

d V. Bewijst, dat men Godt kennen moet?
A. Esai. 53. 11. Door sijne kennisse sal mijn knecht de rechtveerdige vele rechtveerdigh maken. Joh. 17. 3. Ende dit is het eeuwige leven datse u kennen, &c. Ephes. 1. 17, 18, 19.

d V. Hoe soudt ghy een dom ende onwetende mensch uyt sijn Vader ons overtuygen?
A. Dat hy den name Godts heyligen moet, het welcke hy niet doen en kan sonder kennisse.

c V. Is het evenveel hoe dat men Godt kent?
A. Neen.

c V. Wat kennisse moet men dan hebben?
A. Een rechte kennisse.

c V. Wat noemt ghy een rechte kennisse Godts?
A. Die uyt Godts woort gehaelt is.

d V. Wat moet men van Godt kennen?
A. Sijn Goddelick wesen, eygenschappen, persoonen, wercken, &c. kortelick, alle het gene tot onser saligheyt is van nooden.

b V. Is het genoegh dat men Godt kent?
A. Neen.

b V. Wat moet men dan noch meer doen?
A. Men moet hem oock roemen ende prijsen.

c V. Waer staet dat?
A. Psalm 51. 17. Heere opent mijne lippen, soo sal mijn mont uwen lof verkondigen. ende 71. 8.

c V. Is dit beyde nu soo genoegh?
A. Neen.

c V. Wat resteerter dan noch?
A. Het heyligh leven moet 'er by zijn.

c V. Waer in moet men Godt heyligen, alleen in de Kercke ende in ernstige saken, of oock in alles, selfs in playsier ende vermaeck?

A. In alles, selfs in playsier ende vermaeck.

d V. Maer den boge (seggen de luyden) en moet niet altijt soo gespannen zijn?

A. Dat is qualick geseyt, soo men dat hier toe appliceeren wil.

d V. Welck is het hooghste ende leste eynde van des menschen doen en laten?

A. Godts eere.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 10. vs. 31. Het zy dat ghylieden eet, het sy dat ghy drinckt, het zy dat ghy yet anders doet, doet het al ter eeren Godts.

d V. Welck is hooger eynde, Godts eere of ons eygen saligheyt?

A. Godts eere.

d V. Seght eens een Schriftuerplaetse, dat alles tot Godts eere is?

A. Prov. 16. 4. De Heere heeft alles gewrocht om sijns selfs wille, &c. Rom. 9. 17. Want de schrift seght tot Pharao, Tot dit selve hebbe ick u verweckt, op dat ick in u mijne kracht bewijsen soude, ende op dat mijnen naem verkondight worde op de gantsche aerde. ende 11. 36. Ephes. 1. 7.

b V. Is onse saligheyt een middel tot Godts eere?

A. Ja.

c V. Wat is het hooghste eynde van onse goede wercken?

A. De eere Godes.

c V. Wat is het hooghste eynde waerom wy Godt moeten liefhebben?

A. Om sijns selfs wille.

c V. Kan het wel geschieden, dat de geloovigen, als sy Godts eere soo soecken, en dat om sijns selfs wille, nochtans oock het ander eynde, namelick, hare saligheyt soude verkrijgen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Om dat de saligheyt daer nootsakelick aen vast is, als zijnde een middel tot Godts eere.

c V. Soude men geen goede wercken mogen doen, siende op den loon des eeuwigen levens?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Hebr. 11. 26. Want hy sagh op de vergeldinge des loons.

d V. Wat lasteren de Papisten hier?

A. Sy seggen dat wy geen goede wercken willen doen, siende op de vergeldinge des loons.

d V. Seggen wy dat?

A. Neen.

d V. Wat seggen wy dan?

A. Dat de vergeldinge des loons niet en is noch moet zijn het opperste eynde van onse goede wercken, maer Godts eere, ende deselve voor uyt gesonden zijnde, oock met eenen mogen sien op de vergeldinge des loons, niet eenen loon uyt verdiensten, maer die de Heere ons uyt enckele genade om Christi wille toebrenght. Matth. 5. 12.

b V. Wat sullen wy in Godts wercken roemen ende prijsen?

A. Sijn almachtigheyt, wijsheyt, goetheyt, gerechtigheyt, barmhertigheyt, ende waerheyt.

d V. Bewijst het van Godts almachtigheyt?

A. Deut. 3. 34. Heere, Heere, ghy hebt begonnen uwen knecht te toonen uwe grootheyt ende uwe stercke hant: want wat Godt is'er in den hemel, ende op der aerde, die doen konne na uwe wercken, ende na uwe mogentheden, Rom. 1. 19, 20.

d V. Bewijst het van Godts wijsheyt?

A. Psalm 104. 24. Hoe groot zijn uwe wercken, ô Heere? ghy hebtse alle met wijsheyt gemaeckt. Esai. 40. 28.

d V. Bewijst het van Godts goetheyt?

A. Psalm 25. 10. Alle paden der Heeren zijn goedertierentheyt. ende 136. 1, 26.

d V. Bewijst het van Godts gerechtigheyt?

A. Deut. 32. 4. Want alle sijne wegen zijn gerichte. Psalm 119. vs. 137. ende 145. 17. Dan. 9. 14.

d V. Bewijst het van Godts barmhertigheyt?

A. Psalm 36. 6. O Heere, uwe goedertierenheyt is tot in de hemelen. ende 103. 8. ende 145. 8, 9. Jac. 5. 11.

d V. Bewijst het van Godts waerheyt?

A. 1. Reg. 8. 15. Ende hy seyde, Gelooft zy de Heere de Godt Israëls, die met sijnen mont tot mijnen vader David gesproken heeft, ende het met sijne hant vervult. Psalm 111. 7. Esai. 34. 16.

d V. Wat verscheelt Godts almachtigheyt, wijsheyt, barmhertigheyt, &c. van Godt?

A. Godts almachtigheyt, &c. en verscheelt realicke of in den gront van Godt niet.

d V. Is het dan Godt selfs, al wat in hem is?

A. Ja.

d V. Konnen wy begrijpen met een begrip ende concept al wat in Godt is?

A. Neen.

d V. Is dat niet qualick van ons gedaen, als wy Godt met verscheyden ende verdeylde concepten begrijpen, dat is, anders begrijpen als hy is?

A. Het gene wy van Godt op verscheyden manieren begrijpen, dat is in den gront een ende hetselfde.

d V. Dat yemant begreep drie Goden in 't Goddelicke wesen, soude dat quaet zijn?

A. Ja.

d V. Waerom is dat quaet, ende het andere niet?

A. Om dat Godt die verscheydene eygenschappen in sijn woort ons heeft voorgestelt, ende daer door van ons wil gekent zijn: maer de concepten van drie Goden heeft hy niet voorgestelt.

c V. Hoe veelderley zijn de uyterlicke wercken Godts?

A. Tweederley.

c V. Noemtse eens?

A. Algemeyne wercken, ende particuliere wercken.

d V. Welck zijn de algemeyne wercken Godes?

A. Scheppinge, onderhoudinge, ende regeeringe.

d V. Welck zijn de particuliere wercken Godts?

A. Verlossinge, heylighmakinge, &c.

d V. Hoe blijckt Godts almachtigheyt, wijsheyt, &c. uyt het werck der scheppinge, &c.?

A. Siet Vrage 26. ende 28.

c V. Wat bidden wy, als wy begeeren dat andere daer door tot heyliginge des naems Godts gebracht werden?

A. Dat wy al ons leven, gedachten, woorden ende wercken alsoo schicken ende richten, dat sijnen name om onsent wille niet gelastert, maer ge-eert ende gepresen werde.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat men sijn gedachten, woorden ende wercken soo moet schicken ende richten, dat den name Godes daer door niet onteert, maer ge-eert ende gepresen werde?

A. Psalm 71. 4. Ezech. 36. 20, 23. Matth. 5. 16. Rom. 2. 24. Want de name Godts wort om uwent wille gelastert onder de Heydenen. Joh. 15. 8. 1. Petr. 2. 12.

c V. Op wat wijse ende maniere wort de name Godes onteert ende ontheylight door onse gedachten, woorden ende wercken?

A. Siet hier van op het derde gebodt.

SONDAGH XLVIII. VRAGE 123.

VRAGE 123.

Welck is de tweede Bede?

Antw. Uw' rijcke kome. Dat is, regeert ons alsoo door u woort ende Geest, dat wy ons langhs

soo meer u onderwerpen, bewaert ende vermeert uwe Kercke, verstoort de wercken des Duyvels, ende alle gewelt, het welck hem tegen u verheft: mitsgaders alle boose raetslagen die tegen u heyligh woort bedacht werden, tot dat de volkomentheyt uwes rijcks toekome, daer in ghy alles sult zijn in allen.

a V. Welck is de tweede bede?

A. U Koninckrijcke kome.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In drie deelen.

d V. Welck zijn die drie deelen?

A. 1. Wat verstaen wort door het Koninckrijcke Godts. 2. Wat verstaen wort door het komen van Godts Koninckrijcke. 3. Wat wy bidden ende begeeren, als wy seggen, U Koninckrijcke kome.

d V. Wat is noodigh te weten om dese bede wel te verstaen?

A. Dat Godt een Koninck aller Koningen is, ende alles geschapen heeft om daer in te regeeren.

d V. Bewijst, dat Godt soodanigh een Koninck is?

A. 1. Timoth. 6. 16. De Koningh der Koningen. Apoc. 17. 14. ende 19. 16.

c V. Wat wort verstaen door het Koninckrijcke Godts?

A. De absolute ende opperste macht ende authoriteyt Godts, die Godt over alle dingen heeft.

d V. Hoe veelderley is het rijcke Godts?

A. Tweederley.

c V. Noemt eens dat tweederley rijcke Godts?

A. Of algemeyn, of bysonder.

c V. Welck is het algemeyn rijcke Godts?

A. Die almachtige heerschappije welck Godt de Heere pleeght in alle creaturen, mits die bewegende, gebruyckende, bedwingende, behoudende, &c. na het goetduncken ende raet sijns willens.

d V. Hoe wert dit rijcke Godts genoemt?

A. Het rijcke der macht.

c V. Is de Duyvel met sijn geheel rijcke dit rijcke der macht oock onderworpen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A Job 1. vs. 12. Siet al wat hy heeft zy in uwe hant, alleen aen hem en streckt uwe hant niet uyt. ende Matth. 8. 31.

c V. Welck is het bysondere rijcke Godes?

A. Dat selve is tweederley.

c V. Noemt eens dat tweederley rijcke?

A. Het rijcke der genade, ende het rijcke der glorie ofte heerlickheyt.

c V. Welck is het rijcke der genade?

A. Die regeeringe Godts, die de Heere hier pleeght in dit leven onder ende over sijn uytverkoren volck.

d V. Hoedanigh is dit rijcke?

A. Een geestelick rijck.

d V. Bewijst dat?

A. Joh. 18 vs. 36. Jesus antwoorde, Mijn Koninckrijcke en is niet van dese werelt, &c. Rom. 14. 17.

b V. Wie is de gestelde Koningh van dit rijcke?

A. De Heere Christus.

c V. Bewijst dat?

A. Joh. 18. vs. 37. Jesus antwoorde, Ghy seght dat ick een Koninck ben, Hier toe ben ick geboren, &c. Apoc. 15. 3. Matth. cap. 28. vs. 18. met Phil. 2. 9, 10, 11.

c V. Welck zijn de wetten van dit rijcke?

A. Godts woort.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 11. vs. 4. Doch hy sal de aerde slaen met de roede sijns monts. ende 53. 1 Matth. 13. 19. Marc. 1. 14.

c V. Welck zijn de ondersaten?

A. Alle ware geloovige.

d V. Bewijst dat?

A. Marc. 8. 38. Want soo wie hem mijns ende mijner woorden sal geschaemt hebben, in dit over-

speligh ende sondigh geslachte, diens sal hem de Sone des menschen oock schamen wanneer hy sal komen in de heerlickheyt sijns Vaders met de heylige Engelen.

d V. Behooren dan alle onder dit rijcke, die haer daer voor uytgeven?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 7. 21. Niet een yegelick die tot my seyt, Heere, Heere, en sal ingaen in 't Koninckrijcke der hemelen. 1. Joh. 2. 19.

c V. Welck zijn de dienaren?

A. De Opsienders van de Kercke; ende in defensie van dit rijck tegen de vyandige menschen, de Overheden.

d V. Bewijst dat?

A. Eph. 4. 11, 12. Ende deselve heeft gegeven sommige tot Apostelen, sommige tot Propheten, ende sommige tot Euangelisten, ende sommige tot Herders ende Leeraers, &c. ende Esai. 49. 23. Ende Koningen sullen uwe voedtsterheeren zijn, hare Vorstinnen uwe sooghvrouwen.

c V. Welck zijn de belooningen?

A. De belofte van dit ende het toekomende leven, &c.

d V. Waer staet dat?

A. 2. Tim 4. 8. Voorts is my wechgeleght de kroone der rechtveerdigheyt. &c. leght hier by 1. Corinth. 9. 25 2. Timoth. 4. 7. 1. Petr. 5. 4.

c V. Welck zijn de straffen?

A. De straffen zijn Vaderlicke kastijdingen over de vrome, ende schrickelicke oordeelen over de goddeloosen, die onder dit Koninckrijck willen schuylen.

d V. Bewijst, dat de straffen over de vrome zijn Vaderlicke kastijdingen?

A. 2. Sam. 7. 14 Dewelcke als hy misdoet soo sal ick hem met eene menschen roede, ende met plagen der menschen kinderen straffen. Psalm 89. 33. 1. Corinth. 11. 32. Hebr. 12. 6.

d V. Bewijst, dat de straffen over de goddeloosen zijn schrickelicke oordeelen?

A. Deut. 28. 15. tot 45. 1. Corinth. 10. 5. Maer in 't meerderdeel van haer en heeft Godt geen welgevallen gehadt; want sy zijn in de woestijne ter nedergeslagen. Apoc. 18. 5, 6, 7. ende 20. 10.

c V. Waer door wort de Koninck ende de Ondersaten t'samen verbonden?

A. Door de zegelen ende versekeringen van het genade-verbont, namelick den Doop ende het Avontmael.

d V. Bewijst dat?

A. Marc. 16. 16. Die gelooft sal hebben ende gedoopt sal zijn, die sal saligh worden. 1. Corinth. 10. 16, 17. De drinckbeker der dancksegginge, die wy danckseggende zegene, is die niet een gemeynschap des bloets Christi? &c. ende 11. 24, 25, 26 leght hier by 1. Cor. 10. 2, 3, 4.

c V. Welck zijn de vyanden van dit rijcke?

A. De Duyvel, de werelt, ende ons eygen vleesch.

d V. Bewijst dat?

A. Ephes. 6. 12. Want wy hebben den strijt niet tegen vleesch ende bloet, maer tegen de Overheden, tegen de Machten, tegen de Gewelthebbers, tegen de geestelicke boosheden in de lucht. Apoc. 17. 14. ende 19. 19.

c V. Welck zijn de wapenen?

A. De waerheyt, het borstwapen der gerechtigheyt, de bereytheyt des Euangeliums, den schilt des geloofs, den helm der saligheyt, het sweert des Geests, het gebedt.

d V. Waer staen dese wapenen verhaelt?

A. Ephes. 6. 15, 16, 17.

d V. Hoedanigh is de kracht van dit rijcke?

A. De kracht ende authoriteyt van dit rijcke bestaet in de krachtige werckingen des Heyligen Geests, waer door de Heere Christus bekeert die gene, die te bekeeren zijn, ende niet tegenstaende alle tegenstrevende macht, sijn Koninckrijck opricht in vele lantschappen, ende in vele herten.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 44. 3. Want ick sal water gieten op den dorstigen, ende de stroomen op het drooge: Ick sal mijnen Geest op u zaet gieten, ende mijnen zegen op uwe nakomelingen. Ezech. 36. 25, 26, 27. Joh. 3. 5. ende 10. 16. ende 17. 12. Luce 22. 32.

c V. Welck is het rijcke der glorie ende heerlickheyt?

A Dat rijcke, welcke de Heere onse Godt na dit leven opgericht heeft daer boven in den hemel, alwaer hy klaerlick sijne heerlickheyt openbaert aen de salige inwoonders, heerschende over haer sonder middel, welck rijcke der glorie, ten aensien van de uytverkorene Engelen, ende alle afgestorvene heyligen Godts begonnen is daer boven in den hemel, ende sal volkomentlick opgericht ende voleynt worden ten uytersten dage, wanneer de Heere onse Godt sal wesen alles in allen. 1. Corinth. 15. 28. ende 1. Corinth. 13. 10.

d V. Wat wort verstaen door het toekomen van het Koninckrijcke Godes?

A. Een geduerige openbaringe van Godts heylige regeeringe, welck hy door sijn almogende werckinge ende menigerley wijsheyt oeffent, in de gantsche werelt, over goede ende quade, de een met de andere, alles na hare gelegentheyt, ende na Goddelicke recht ende reden.

d V. Wanneer geschiet de komste van het algemeyne rijcke Godts?

A. Wanneer de Heere dagelicks meer ende meer de geheele werelt over al kennelick maeckt, dat hy, die daer hemel ende aerde uyt niet geschapen heeft, door sijn macht ende na sijn believen die noch regeert, ende bestiert, soo dat sonder hem ter werelt niet kan reppen noch roeren.

d V. Bewijst dat?

A. Dan. 4. 23. Dat nu de Koninck eenen Wachter, namelick eenen Heyligen gesien heeft van den hemel afkomende, &c. ende cap. 6. vs. 27.

d V. Wanneer geschiet de komste van het bysondere rijcke Godts?

A. Wanneer de Heere Jesus Christus meer ende meer geopenbaert ende ontdeckt wort te zijn de Koninck der koningen, ende een Heere over hemel ende aerde.

d V. Wanneer geschiet de komste van het rijcke der genade?

A. Wanneer de Heere Godt, door de krachtige werckinge sijnes Geests, de mensche roept tot de salige kennisse Christi. Het welcke geschiet, 1. Wanneer ons de middelen der saligheyt, het H. Euangelium, wert ter hant gestelt, Matth. 3. 1. 2. Wanneer onse herten geopent werden, om de waerheyt te bemercken, aen te nemen, ende te belijden. 3. Wanneer wy versterckt worden om het selve te beleven.

d V. Hoe wert het rijcke der genade geseght te komen, ten aensien van de geheele gemeynte?

A. Wanneer een gemeynte vergadert wert, waer te voren geen en was.

d V. Hoe geschiet dat?

A. Dat geschiet of generalick, of particulierlick.

d V. Hoe generalick?

A. Wanneer de Hooge Overigheden door hare macht ende authoriteyt den waren Godtsdienst beginnen te hanthaven, ende den Dienaren der Kercke volle vryheyt geven, om na de Wetten Christi sijne geloovige te regeeren, ende openbaerlick ter saligheyt te leyden.

d V. Hoe particulierlick?

A. 1. Wanneer vele bysondere persoonen beweeght worden tot de aenneminge van de leere Christi, en dat in soodanigen getal, dat sy onder haer een gedaente ende gestalte van een Kercke konnen vertoonen. 2. Wanneer de palen van de gemeynte wijder uytgebreyt worden, soo door aenwinnen van die gene die te voren van de Kercke vervreemt waren, als

oock door aengroeijen ende toenemen in geestelicke gaven, van die gene die alreede de Kercke Godts toegedaen zijn geweest, Actor. 16. 5. 3. Wanneer deselve meer gereformeert wort, dat is, van eenige ingekropen abuysen gesuyvert wert, ten aensien van leere, ende van leven.

d V. Wanneer worden de bysondere leden vergadert?

A. 1. Wanneer deselve waerlick door de inwendige ende krachtige roepinge des Geests, levendige ende ware leden der onsichtbare Kercke gemaeckt werden. 2. Wanneer sy groeijen in alle kennisse ende genade. 3. Wanneer sy wederom opgericht werden van eenige vervallinge, algemeene of bysondere, in leere of leven.

d V. Wanneer wort het rijcke der glorie geseyt te komen?

A. Wanneer de heerlickheyt Christi geopenbaert wert in den hoogen hemel: ende dat, 1 Ten aensien van de bysondere leden, wanneer de ware geloovige uyt dese verdrietelicke werelt gehaelt worden na de ziele, in de eeuwige vreugde des hemels, waer na Paulus verlanghde. Phil. 1. 23. 2. Ten aensien van de geheele gemeynte, wanneer de Heere Christus sal komen in de wolcken, in de heerlickheyt sijns Vaders, om te oordeelen de levendige ende de dooden, om als dan de vyanden sijns Koninckrijcks te verstooten in den afgront van de helle, ende sijne ondersaten te wijsen in de vreught des eeuwigen levens. Matth. 25 34, 41.

d V. Van wat Koninckrijcke Godes wort hier eygentlick gesproken?

A. Van het bysondere Koninckrijcke Godts, namelick, van het rijcke der genade, als zijnde den dorpel of portael; ende het rijcke der glorie, als zijnde de binnekamer.

d V. Wat begeeren wy ten goede van dit rijck, als wy seggen, U Koninckrijcke kome?

A. Dat de Heere door sijnen Geest ende woort wil

regeeren, dat wy ons hoe langer hoe meer Christo onsen Koninck mogen onderwerpen.

d V. Komt dit rijcke alleen toe door uyterlicke middelen?

A. Neen.

d V. Wat komter dan noch by?

A. De innerlicke genade des Geests.

d V. Kan dan niemant geloove ende bekeeringe hebben, sonder de bysondere genade, ende den Geest der wedergeboorte?

A. Neen. Joh. 3. 5.

d V. Wort dese genade ende den Geest een yeder genoeghsaem gegeven?

A. Neen.

d V. Wort, en is die krachtigh door het gebruyck onses vrijen willens?

A. Neen.

d V. Wercktse onwederstandelick in den genen die glooven?

A. Ja.

d V. Is het dan nootdwanck, en tegen danck van den mensche?

A. Neen.

c V. Behoudt de mensche sijne naturelicke vrywilligheyt?

A. Ja.

d V. Gaet dese genade in de bekeeringe des menschen voor, of gaet des menschen wille voor?

A. Dese genade gaet voor. Siet verder hier van op Vrage 8.

c V. Voor wien, ende in wien bidden wy de toekomste van dit rijck, voor alle menschen?

A. Neen.

c V. Voor wien dan?

A. Voor de uytverkorene.

d V. Wat begeeren wy noch meer tot bevorderinge van dit Koninckrijcke Godes?

A. Dat hy sijn Kercke wil bewaren ende vermeerderen.

d V. Magh men oock bidden voor het rijcke der glorie?

A. Ja.

b V. Magh men bidden voor de saligen in den hemel?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Ten aensien van hare salige opstandinge, ende het toebrengen van de volle heerlickheyt: ende dat generalicken of in 't gemeyn, Apoc. 22. 20. Maer in 't particulier voor dese of gene te bidden soodanigen opstandinge ende heerlickheyt, en zijn wy door regel of geprobeerde exempel der Schrifture niet gehouden. Ende zijn oock niet gehouden met het oordeel ende de sekerheyt des geloofs te gelooven van eenigh Christen (behalven die in de Schrifture daer van betuyght worden) te gelooven dat hy in den hemel is.

c V. Soude men mogen verlangen ende bidden om het eynde der werelt, ende de komste Christi?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 8. 23. Wy oock selve, segge ick, suchten in ons selven, verwachtende de aenneminge tot kinderen, namelick, de verlossinge onses lichaems. 2. Petr. 3. 10. Apoc. 22. 20.

d V. Salder oock ten jonghsten dagh een Kerck zijn voor dewelcke men sal bidden?

A. Neen.

d V. Bewijst, dat wij mogen ende moeten bidden, dat Godt ons door sijn woort en Geest wil regeeren, dat wy hem langhs soo meer onderwerpen?

A. Psalm 143. 10. Uw' goede Geest geleyde my in een effen lant, ende 25. 4, 5.

d V. Bewijst, dat, als wy seggen U Koninckrijcke komt, wy daer door bidden, dat Godt sijn Kercke wil bewaren ende vermeerderen?

A. Psalm 51. 20. Doet wel by Zion, na u welbehagen, bouwt de mueren van Jerusalem op. ende 74.

2. 19. ende 80. 15. ende 122. vss. 6, 7. 2. Thess. 3, 1.

d V. Bidden dan die luyden haer Vader ons wel, die dagelicks in hare sonden leven, ende daer in voortgaen?

A. Neen.

d V. Bidden die luyden wel haer Vader ons, die soo weynigh bekommert zijn met de Kercke Godts, daerse hier en daer noot lijdt?

A. Neen.

c V. Wat bidden wy dat Godt van dit rijcke wil afkeeren?

A. Dat Godt wil verstooren alle wercken des Duyvels.

b V. Is'er oock een rijcke des Duyvels?

A. Ja.

c V. Wanneer is het begonnen?

A. Korts na de scheppinge der werelt, met den afval der Duyvelen.

b V. Wie is het hooft daer van?

A. De opperste der Duyvelen.

c V. Hoe wert hy genoemt?

A. Beelzebub, ofte, de Duyvel.

d V. Waer staet dat?

A. Matth. 12. 24. ende 25. 41.

c V. Wie zijn de onderdanen daer van?

A. De kinderen der ongehoorsaemheyt.

d V. Bewijst dat?

A. Eph. 2. 2. Die nu werckt in de kinderen der ongehoorsaemheyt

b V. Wat zijn dat voor menschen?

A. Ongeloovige ende goddeloose.

b V. Welckers rijck is grooter, des Duyvels rijck, of Christi rijck?

A. Des Duyvels rijck.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 7. 13, 14. Ende vele zijnder die door den selven ingaen.

d V. Zijn alle hypocritische of vleeschelicke Christe-

nen eygentlick in 't rijcke Christi, of in 't rijcke des Duyvels?

A. In 't rycke des Duyvels.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 7. 22, 23. Vele sullen ten dien dage tot my seggen, Heere, Heere, en hebben wy niet in uwen name geprophoteert, &c. ende dan sal ick haer opentlick aenseggen, Ick hebbe u noyt gekent, &c.

c V. Hoe lange sal het rijcke des Duyvels duren?

A. Tot den eynde des werelts.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 15. 25, 26.

c V. Heeft Christus het rijcke des Duyvels alreede overheert ende overwonnen?

A. Ja.

c V. Hoe, soo dat'er geen rijcke des Duyvels meer en is?

A. Neen.

c V. Hoe dan?

A. Ten aensien van de heerschappije des selfs.

d V. Bewijst dat?

A. Gen. 3. 15. Dat selve sal u den kop vermorselen, ende ghy sult het de versenen vermorselen. Matth. 12. 29. Ephes. 4. 8.

c V. Is den Duyvel alreede veroordeelt?

A. Ja: ten aensien van particulier oordeel.

b V. Bewijst dat?

A. 2 Petr. 2. 4. Want indien Godt de Engelen, die gesondight hebben niet gespaert en heeft, maer die in de helle geworpen hebbende, overgegeven heeft den ketenen der duysternisse, om tot het oordeel bewaert te worden. Jude vs. 6. Apoc. 10. 2, 3.

c V. Magh men haten het rijcke des Duyvels, ende de suppoosten van 't selve?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Als vyanden van 't rijcke Christi. Psalm 139. 20, 21, 22.

b V. Magh men tegen soodanige bidden?
A. Ja.

d V. Hoe, ende wanneer?
A. Dat Godt verstooren wil haer gewelt het welck sich tegen hem ende tegen sijne Kercke verheft. Psalm 139, 19, 20.

d V. Magh men oock voor deselve bidden?
A. Ja.

d V. Voor welcke magh men bidden?
A. Voor alle vyanden Christi ende sijner Kercke (uytgenomen die men soude weten in den H. Geest gesondight te hebben,) ende dat ten aensien van hare saligheyt ende bekeeringe.

d V. Tegen welcke magh men bidden, tot afkeeringe ende verbrekinge van hare listen ende gewelt?
A. Tegen de algemeyne ende openbare vyanden van de Kercke, die met ketterije ende verleydinge, of met gewelt en tyrannije deselve beschadigen.

b V. In welcke bede bidt men voor de bekeeringe der Heydenen ende Joden?
A. In de tweede.

b V. In welcke bede bidt men tegen de ketteren, tyrannen, ende insonderheyt tegen den Paus ende sijnen aenhangh?
A. In de tweede.

a V. Magh men bidden tegen den Antichrist ende sijnen aenhangh?
A. Ja.

d V. Hoe?
A. Dat Godt sijn rijcke meer ende meer wil te schande maken.

b V. Magh men het Antichristische rijck haten, tegenstaen, ende soecken te minderen ende in te binden, elck na sijne beroepinge?
A. Ja.

d V. Moet men even gelijck haten alle aenhangers des Pausdoms?
A. Neen.

d V. Magh men bidden tegen en voor de gemeyne suppoosten des Pausdoms?

A. Ja.

d V. Hoe tegen haer, ende voor haer?

A. Wy mogen tegen haer bidden, voor soo veel sy met boose ende goddeloose raetslagen tegen syn H. woort swanger gaen, ende met hare afgoderije, ketterijen, &c. de ware leere soecken te onderdrucken: ende voor haer, dat de Heere haer wil bekeeren, ende tot het rijcke Christi brengen, soose te bekeeren zijn.

d V. Hoe vele, ende hoe verre moet men die liefde bewijsen ende verdragen?

A. Voor soo verre dat men haer in haren noot bystaet, ende de behulpelicke hant biedt, ende haer oprechtelick als onsen naesten lief heeft, ende de burgerlicke plichten aen haer oeffene, insonderheyt met gebeden tot Godt, trouwe vermaningen, ende goede exempelen hare saligheyt bevorderen.

d V. Wort het rijcke Christi gevordert in ons ofte in haer, dat men die toelate exercitien van hare afgoderije?

A. Neen.

d V. Item, dat men die vordere, neffens of boven de Gereformeerde, tot ampten, bedieningen, daer van de welstant des lants, ende de ware Religie ende Kercke, of dependeert, of daer die veel aen gelegen is?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat wy bidden moeten, dat Godt wil verstoren de wercken des Duyvels, &c.

A. Rom. 16. 20. Ende de Godt des vredes sal den Satan haest onder uwe voeten verpletteren. Psalm 9. 21. ende 69. 25, 26. ende 83. 4. 5 ende 109. 29. ende 129. 5. 2. Sam. 15. 31.

c V. Hoe lange sal het rijcke der genade dueren?

A. Tot dat de volkomentheyt sijns rijcks toekome, daer in hy alles sal zijn in allen, dat is tot het laetste oordeel incluys.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Cor. 15. 24, 28. Daer na sal het eynde zijn, wanneer hy het Koninckrijck Gode ende den Vader sal overgegeven hebben, &c. Apoc. 22. 17, 20.

AENHANGHSEL.

Van de laetste komste Christi; item, van het eynde der werelt; item, van de bekeeringe van Joden ende Heydenen; item, van de opinie der Chiliasten. Siet Vrage 52.

SONDAGH XLIX. VRAGE 124.

VRAGE 124.

Welck is de derde bede?

Antw. Uwen wille geschiede op der aerden als in den hemel. Dat is, geeft dat wy ende alle menschen, onsen eygenen wille versaken, ende uwen wille die alleen goet is, sonder eenigh tegenspreken gehoorsaem zijn, op dat alsoo een yegelick sijn ampt en beroepinge, soo gewillighlick ende getrouwelick magh bedienen ende uytvoeren als de Engelen in den hemel doen.

a V. Welck is de derde bede?

A. Uwen wille geschiede gelijck in den hemel alsoo oock op der aerden.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. De woorden van de derde bede, Uwen wille geschiede, &c. 2. Het gene wy met die woorden bidden ende begeeren.

d V. Wat beteeckent het woort wille?

A. Het woort wille wert toegeschreven reden-gebruyckende naturen, ende beteeckent eygentlick, 1. een inwendige kracht soodaniger nature, waer door deselve vermagh uyt verscheydene sake het eene te verkiesen, ende het andere te verwerpen. 2. De datelicke verkiesinge ofte verwerpinge van eenige sake, wanneer dese kracht haer datelick uytstreckt om yet te hebben, te verwerpen, ofte toe te laten. Oneygentlick, soo beteeckent de wille de sake selfs, die men wil hebben, doen, ofte toelaten.

d V. Heeft Godt oock eenen wille?

A. Ja.

d V. Wat beteeckent de wille Godts?

A. De wille Godts beteeckent eygentlick, 1. de kracht der Goddelicker nature, waer door deselve machtigh is yet te willen, ofte te verkiesen, uyt verscheydene sake, om dat te hebben, te doen, ofte toe te laten. 2. De uytvoeringe van de kracht, ofte de datelicke verkiesinge, waer door hy nu datelick yet wil. Oneygentlick, de sake die Godt wil, of over welcke sich streckt de dadelicke wille Godts.

d V. In wat beteeckenisse wort de wille Godts alhier genomen?

A. In de laetste, namelick, voor de sake die Godt wil, ofte over welcke sich streckt de datelicke wille Godts.

b V. Hoe veelderley is de wille Godts, eygentlick genomen?

A. Eenderley.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Om dat'er maer eenen Godt is.

d V. Is dan de wille Godts, Godt selfs?

A. De wille Godts, voor soo veel deselve in Godt is, is Godt selfs: want of ghy seght, de wille Godts, of den willende Godt, dat is een ende het selve.

d V. Bekennen wy dan dat'er twee willen in Godt zijn?

A. Neen.

d V. Wie zijn die gene, die ons dat nageven?

A. De Remonstranten, ende andere tegenpartijders van onse Religie.

d V. Wat seggen wy dan, aengaende de wille Godts?

A. Dat de wille Godts, in sich selven aengemerckt werdende, eenderley is, gelijck daer maer een eenigh Goddelick wesen is; maer datse, ten aensien van de saken die gewilt worden, verscheyden is, na dat de saken verscheyden zijn.

d V. Is dese verscheydentheyt eygentlick in de wille Godts?

A. Neen.

d V. Waer in isse dan?

A. In de saken die gewilt worden.

d V. Hoe veelderley zijn de saken die gewilt worden?

A. Tweederley.

d V. Noemtse eens?

A. 1 Sommige saken die Godt selve wil doen, ofte toelaten. 2. Sommige die Godt wil dat wy sullen doen.

d V. Als wy dan den wille Godts ten aensien van de verscheydentheyt der saken, verscheydentlick considereeren ende aenmercken, besondigen wy ons dan?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Om dat Godts woort ons den wille Godts, ten aensien van de saken die gewilt worden, verscheydentlick voorstelt, blijvende ende zijnde nochtans een ende deselve wille Godts.

d V. Toont dat?

A. Soo wort in Godts woort gesproken van een wille des besluyts, ende een wille des bevels: van een verborgen wille, ende van een geopenbaerden wille. Psalm 115. 3. 1. Thess. 4. vss. 3. 4. Joh. 6. 40. Deut 29. 29.

d V. Welck is de wille des besluyts?

A. Dat welbehagen Godts, waer door hy voorgenomen heeft wat hij tot sijnder tijt doen of laten sal. Psalm 115. vs. 3. Onse Godt is doch in den hemel,

hy doet al wat hem behaegt, seght David, En dit is eygentlick den wille Godts.

d V. Welck is de wille des teeckens of des bevels?

A. Waer mede Godt verklaert wat hy van ons wil gedaen ofte gelaten hebben, uytgedruckt in de gemeyne Wet Godts, ofte in een bysonder gebodt in 't particulier yemant gegeven. Van het eerste staet 1. Thess. 4. vss. 3, 4. Want dit is de wille Godts, uwe heylighmakinge, &c. Van het tweede leeren ons de exempelen Abrahams, Genes. 22. Elie, 2. Reg. 1. met Luce 9. 54, 55.

d V. Zijn dit twee verscheyden willen Godts?

A. Neen.

d V. Strijdense tegen malkanderen?

A. Neen.

d V. Wat noemt ghy den verborgenen wille Godes?

A. De verborgene wille Godes gaet aen alle die dingen, die Godt ons niet geopenbaert heeft, daer van dat wy den sin des Heeren niet vernomen hebben, het zy in 't geheel, of in eenige circumstantien. Rom. 11. 34.

d V. Wat noemt ghy den geopenbaerden wille Godts?

A. Die ons kennelick gemaeckt wert door sijn woort, beloften, dreygementen, werckingen, toelatingen, ende uytkomsten van saken, alsse geschiet zijn: dewijle daer in 't minste niet geschiet, of Godt heeft het gewilt, dat het geschieden soude; het goede doende, ende het quade toelatende, of niet willende verhinderen. Matth. 10. vss. 29, 30. Actor. 14. 16.

d V. Van welcken wille Godts spreekt hier de derde bede?

A. Van den geopenbaerden wille Godes.

d V. Wat wil is 't die wy moeten gehoorsamen?

A. De geopenbaerde wille; wel verstaende daer mede Godt ons yet beveelt.

d V. Is'er dan wel een geopenbaerde wille Godes, die geen wille des bevels en is, ende geen regel van ons doen ende laten?

A. Ja: siet in de propheten des Ouden ende Nieuwen Testaments soo veel grouwelicke stucken, die Godt openbaert, dat volgens sijnen raet ende besluyt geschieden sullen: die daerom ons niet geoorloft zijn te doen.

c V. Is de verborgene wille Godts een regel van ons leven?

A. Neen.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Deuter. 29. 29. De verborgene dingen zijn voor den Heere onsen Godt: maer de geopenbaerde zijn voor ons ende onsen kinderen. Joh. 21. 23.

c V. Is het deught te accordeeren met den verborgenen wille Godts?

A. Neen.

c V. Soude de mensche dan yet konnen willen het gene met den verborgenen wille Godts accordeert, ende nochtans sondigen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Uyt het exempel van de broederen Josephs, Genes. 45. vs. 8. ende 50. 20. Pharaos, Exod. 7. 3, 4, 5. Judæ, Luce 22. 22. der Joden, Actor. 2. 23. ende 4. 28.

c V. Is het sonde te discordeeren van de verborgenen wille Godes?

A. Neen.

c V. Soude dan een mensche yet konnen ende mogen willen, het welcke tegen den verborgen wille Godts strijt, ende nochtans niet sondigen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Genes. 22. 16. met Hebr. 11. 17. 2. Sam. 7. 3. Actor. 16. 6, 7.

c V. Dede David wel, dat hy een tempel bouwen wilde?

A. Ja.

c V. Hy dede nochtans tegen Godts wille, gelijck

daer na gebleken is, doe hem Godt openbaerde dat hy dat niet en wilde, 1 Chron. 17. 4.?

A. Dat wist David doen niet doen hy sulcks voornam.

V. Sondighde Paulus, als hy voornam het Euangelium in Asia te prediken?

A. Neen.

V. Maer het was Godts wille niet, gelijck daer na gebleken is?

A. Dat en wist Paulus doen ter tijt niet.

V. Soude hy gesondight hebben, soo hy dat hadde gedaen na de openbaringe?

A. Ja.

V. Daer is een man die twee sonen heeft, en de man is kranck, d'een soon wenscht na de dood sijns vaders, ende de andere wenscht dat de vader magh leven, ende het is Godts wille dat hy sterve, als blijckt uyt de uytkomste; wie van beide sonen sondight?

A. Die gene, die wenscht dat de vader sterven magh.

V. Maer het is Godts wille dat hy sterven sal?

A. Dat is voor hem verborgen.

V. Wil Godt alle dingen met den wille des bevels?

A. Neen: maer alleen dat goet ende recht is.

V. Hoe wert de geopenbaerden wille, ende de wille des bevels voorgestelt?

A. Somtijts met intentie dat sulcks actuëlicken van den mensche gedaen soude werden Somtijts om den mensche daer door te beproeven, gelijck Abraham, Genes. 22. Of daer door te brengen tot bekeeringe, gelijck Hiskias, Esai. 38. vs. 1. ende de Niniviten, Jone 3. 4. Of om den mensche daer door te overtuygen.

V. Maer volght hier niet uyt, dat de wille Godts conditioneel is, ende Godt alsoo veranderlick is?

A. Neen.

V. Bewijst dat?

A. Om dat de wille des teeckens, of des bevels eygentlick niet en is de wille des besluyts ofte des

welbehagens, maer alleenlick een uyterlick effect, of werck, van verklaringe ende betooninge van den wille Godes, streckende tot d'een of d'ander eynde, welck eynde oock de Heere altijt bekomt: gelijck in Abraham, Hiskias, de Niniviten, &c. te sien is. Siet hier van breeder boven op de eygenschappen Godes.

d V. Wat wort verstaen door het geschieden van Godts wille?

A. Daer door wert verstaen, dat Godts wille gedaen, of te wege gebracht, ende datelick uytgevoert werde.

d V. Maer geschiet Godts wille altijt, dat is, al wat Godt in sijnen raet gewilt ende besloten heeft?

A. Ja.

d V. Aengesien Godts wille altijt geschiet, waerom bidden wy dan daerom?

A. De uytvoeringe van Godts wille moet aengemerckt werden of na den verborgenen wille Godts, of na den geopenbaerden wille des bevels. Wat belanght de verborgene wille Godes, deselve is gantsch absoluet, ende wert oock altijt precijselick uytgevoert; soo dat daer in 't minste niet aen faelgeert. Wat belanght den geopenbaerden wille des bevels, soo veel als die van ons gedaen ende nagekomen wert, dat geschiet door Godts bysondere genade, ende daerom moeten wy bidden.

d V. Wanneer geschiet Godts wille volgens den eysch van de Wet?

A. Wanneer deselve volkomentlick in alle deelen en graden der volmaecktheyt wert in 't werck gestelt.

d V. Wert de wille Godts volgens de Wet alhier soo uytgevoert?

A. Neen.

d V. Waer sal die by ons alsoo uytgevoert worden?

A. In het toekomende leven. 1. Corinth. 13. 10.

d V. Hoe bidden wy nu dan om de uytvoeringe ende het geschieden van Godes wille?

A. Als wy bidden, dat Godt de Heere ons die genade wil doen, dat wy oprechtelick mogen trachten

na het uyterste vermogen van alle onse geestelicke krachten, de geboden Godes in alles ongeveynsdelick na te komen.

c V. De Heere Christus heeft daer by gedaen, Gelijck in den hemel alsoo oock op der aerden; wie worden door de aerde verstaen?

A. De inwoonders van deselve.

c V Wie worden door den hemel verstaen?

A. De inwoonders van den hemel, als onsen Salighmaker Jesus Christus, de salige zielen der afgestorvene Heyligen, dewelcke volkomentlick nu den wille Godts gehoorsamen, ende de heylige Engelen, dewelcke voornamentlick geseyt worden den wille Godts te doen in de hemelen. Psalm 103. 20, 21.

d V. Hoe doen de Engelen in den hemel den wille Godts?

A. 1. Gewillighlick ende sonder murmureeringe, erkennende dat Godt weerdigh is alle dienst te ontfangen. 2. Veerdelick ende dapperlick, sonder uytstel ende vertraginge. 3. Getrouwelick sonder daer yet af of toe te doen. 4. Geduerighlick ende sonder ophouden.

d V. Maer konnen wy Gode wel gehoorsamen ende sijnen wille doen, gelijck de Engelen in den hemel?

A. Neen. 1 Corinth. 13. 9.

d V. De Heere Christus seyt nochtans, gelijck in den hemel alsoo oock op der aerden?

A. Het woordeken als, ofte gelijck, en beteeckent niet een eenparigheyt van gehoorsaemheyt, maer een gelijckheyt ende een oprechte navolginge, gelijck Paulus een navolger Christi was, 1. Cor. 11. vs. 1. soo dat wy hier niet en bidden dat wy souden mogen op aerden evenparige gehoorsaemheyt betoonen, in alle deelen ende graden van de geboden Godts, als de Engelen ende Heyligen in den hemel doen. Want dat konnen wy in den geloove niet bidden, noch verwachten, dat Godt ons sulcks soude vergunnen, dewijle wy daer van geen belofte hebben. Soo dat dit moet verstaen werden, gelijck dat gebodt Christi, Matth. 5.

vs. 48 Weest ghylieden volmaeckt, &c Nu, niemant magh staen na een eenparige volmaecktheyt met Godt, maer alleen na een gelijcke.

d V. Maer soude men gantschelick niet mogen bidden, en dat sonder twijffelinge, om de volmaecktheyt die de Engelen ende Heyligen in den hemel hebben?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Voor het toekomende leven.

d V. Is dese volmaecktheyt, in den tijt deses levens, absoluet ter saligheyt noodigh?

A Neen

d V. Wat bidden wy nu met dese woorden, Uwen wille geschiede, &c.?

A. Dat wy onsen eygen wille mogen versaken, ende Godts wille mogen gehoorsaem zijn, &c.

d V. Wat noemt de Catechismus onsen eygen wil?

A. Die wy van ende uyt ons selven hebben.

d V. Wat is sijnen eygen wil versaken?

A. Dat men sijnen wil, ende alle de eygene bewegingen des gemoedts afga, ende sijne eygene verdorvene affecten ende genegentheden verachte, ende alle hare aenradingen onderdrucke, ende te rugge doen gaen, ende alsoo niet hemselven, maer Godts woort ende wille onderwerpe

b V. Mogen wy ons niet versaken, voor soo veel wy goet zijn?

A. Neen

c V. Moeten wy onsen wil versaken als wil, ende als een schepsel Godts?

A. Neen.

c V. Hoe dan?

A. Voor soo veel als'er in, of aen onsen wille eenigh quaet, ende disordre is, herkomende van ons ende den Duyvel.

d V. Bewijst, dat wy ons selven, voor soo veel wy boos ende verdorven zijn, moeten versaken?

A. Matth. 16. 24. Soo yemant achter my wil komen

die verloochene hemselven, &c. ende Luce 9. 23.

c V. Bidden wy dese versakinge van ons selven alleen voor ons selven?

A. Neen.

c V. Voor wie dan meer?

A. Voor alle menschen.

c V. Soude men dan oock voor de bekeeringe ende saligheyt van andere menschen moeten bekommert zijn?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 22. 32. Ende ghy als ghy eens sult bekeert zijn, soo versterckt uwe broeders. leght hier bij Esai. 2. 3.

d V. Bidden dan die luyden haer Vader ons wel, dewelcke alleen voor haer selven willen bekommert zijn, seggende, yeder voor hemselven, God voor ons allen?

A. Neen.

d V. Hoort de versakinge van sich selven tot het Oude, of tot het Nieuwe Testament?

A. Tot alle beyde.

d V. Moestense dan dat oock doen in den Ouden Testamente?

A. Ja.

d V. In wat gebodt van de Wet wort de versakinge van ons selven, ende allen creaturen geboden.

A. In 't eerste. Siet hier boven Vrage 94.

d V. Wie schijnen die te willen ontkennen?

A. De Socinianen, Remonstranten, &c.

b V. Soude wel yemant Gode behaeght hebben in den Ouden Testamente, sonder dat hy hemselven ende sijne eygenen boosen wille versaeckt hadde?

A. Neen.

c V. Hoe moeten wy aller menschen wille versaken, selfs der Overigheden?

A. Voor soo veel deselve strijt met den wille Godts. Actor. 5. 29.

c V. Weten de Papisten wel welck de wille des Heeren is?
A. Neen.

c V. Wort de kennisse van desen wille Godts by haer voor nootsakelick gehouden?
A. Neen.

c V. Behoeft dan een Papist, volgens de Paepsche leere, den wille Godts niet te weten?
A. Neen.

c V. Seggen sy dat yemant genoegh weet als hy gelooft dat de Kerck gelooft?
A. Ja.

b V. Wat seght de Catechismus van desen wille Godts?
A. Dat men hem moet gehoorsaem zijn.

b V. Die den wille des Heeren niet en kent, kan die hem wel gehoorsamen?
A. Neen.

b V. Kennen de Papisten den wille des Heeren wel?
A. Neen: en derhalven soo en konnense oock hem niet gehoorsamen.

b V. Hoe moeten wy desen wille Godts gehoorsamen?
A. Sonder eenigh tegenspreken.

d V. Waer uyt bewijst ghy, dat wy Godts wille sonder eenigh tegenspreken moeten gehoorsaem zijn?
A. Psalm 119. 33, 34, 35, 133. Heere leert my den wegh uwer insettingen, ende ick sal hem houden ten eynde toe, &c. Joh. 4. vs. 34. Rom. 12. 2. Actor. 21. 14. 1. Petr. 4. 2, 3.

d V. Bidden wy oock om den wille Godts te gehoorsamen in 't gene ons tegen gaet?
A. Ja.

d V. Wie besondigen haer hier tegen?
A. Die de practijcke van de werelt den regel van haer doen maken, ofte uytstellen om Godts wille te betrachten.

d V. Hebben wy van ons selven wel de macht om Gods wille te doen?
A. Neen.

d V. Wat begeeren wy dan tot uytvoeringe van desen willen Godes?

A. Dat Godt ons daer toe sijne genade wil verleenen.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 51. 12, 13, 14, 15. Schept my een reyn herte, ô Godt, ende vernieuwt in 't binnenste van my eenen vasten geest, &c. ende 25. 4, 5. ende 119. 35, 36, 37.

b V. Tot wat eynde versoecken wy dat Godt wil geven dat wy onsen eygen boosen wille mogen versaken, ende sijnen wille, die alleen goet is, mogen gehoorsaem zijn?

A. Op dat alsoo een yegelick sijn ampt ende beroepinge soo gewillighlick ende getrouwelick mogen bedienen ende uytvoeren als de Engelen in den hemel doen.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 12. 11. Zijt niet traegh in 't beneerstigen, zijt vierigh van geest, Dient den Heere, Apoc. 3. 16, 19. Ephes. 4. 1.

d V. Wat moet ons bewegen tot soodanigh betrachten van Godts wille?

A. Dat wy andersins niet sullen noch konnen saligh worden.

d V. Bewijst dat?

A. 2. Sam. 22. 26, 27. By den goedertieren houdt ghy u goedertieren, bij den oprechten helt houdt ghy u oprecht, by den reynen houdt ghy u reyn, maer by den verkeerden houdt ghy u verdraeyt. Apoc. 21. 8. ende 22. 15.

SONDAGH L. VRAGE 125.

VRAGE 125.

Welck is de vierde Bede?

Antw. Geeft ons huyden ons dagelicks broot. Dat is, wilt ons met alle nootdruft des lichaems versorgen, op dat wy daer door bekennen, dat ghy de eenigen oorspronck alles goets zijt, ende dat noch onse sorge, noch arbeyt, noch uwe gaven, sonder uwen zegen ons en gedijen: ende dat wy derhalven ons vertrouwen van alle creaturen aftrecken, ende op u alleen stellen.

a V. Hoe veel beden zijnder?
A. Ses.
a V. Hoe worden de beden afgedeelt?
A. In twee deelen.
b V. Welck zijnse?
A. De eerste drie slaen op Godt, de drie laetste op ons menschen.
b V. Hoe worden de beden die haer opsicht op ons menschen hebben afgedeelt?
A. In twee deelen.
b V. Welck zijn die?
A. Sy slaen of op het lichaem, of op de ziele.
b V. Welcke bede slaet op het lichaem?
A. De vierde.
a V. Hoe luydt de vierde bede?
A. Geeft ons heden ons dagelijks broot.
d V. Is dat niet onordentelick dat men eerst bidt om de aerdtsche dingen?
A. Neen.
d V. Waerom heeft de Heere Christus ons eerst lee-

ren bidden om de aerdtsche dingen, ende daer na om de geestelicke?

A. Om onse swackheyt te gemoet te komen, dewijle wy of eerst ende meest verstaen, of aldernaest gevoeligh ende bekommert zijn voor de aerdtsche dingen, dat wy die eerst souden begeeren, om als dan des te onbekommerder de geestelicke na te jagen. Doch het sekerste is te seggen, om dat het hem soo belieft heeft. Indien het hem anders belieft hadde, konde andere ordre, in het stellen der beden, gehouden hebben.

d V. Hoe wort desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. De rechte sin ende meyninge van de vierde bede. 2. Het gene wy daer mede bidden ende begeeren.

c V. Wat wort verstaen door broot?

A. Somtijts wort daer door verstaen de spijse ende onderhoudinge onser ziele, Prov. 9. 5. Joh. 6. 32, 33, 34. Somtijts ordinaris broot, het welck uyt meel ende koornwerck wert gebacken, Psalm 104. Somtijts alle het gene tot onderhoudinge van den mensche van nooden is, als spijs ende dranck, kleederen, gesontheyt, wooninge, &c. Matth. 4. 4. 2. Thess. 2. 8, 12.

b V. Wat wort alhier door broot verstaen?

A. Alle het gene den mensche tot onderhoudinge sijns lichaems van nooden is.

c V. Noemt Christus het broot hier niet de spijse der ziele, daer van staet Joh. 6. 32, 33, 34?

A. Neen.

d V. Waer uyt soudt ghy dat bewijsen?

A. Uyt de omstandigheden van de bede.

c V. Waerom heeft de Heere Christus juyst broot genoemt?

A. Om dat broot het principaelste is, het welck dient tot onderhoudinge van 's menschen leven.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 105. 16. Hy riep oock een honger in 't lant, hy brack allen staf des broots.

a V. In wat bede bidt men om bier, melck, water, kaes, visch, vleesch, &c.?

A. In de vierde bede. Vraeght soo van alle het gene de mensch tot onderhoudinge sijns lichaems van nooden heeft.

a V. Wat broot begeeren wy van Godt?

A. Dagelicks broot.

c V. Is dagelicks broot van alle menschen even de selfde portie?

A. Neen.

d V. Bidt een Koninck, een ambachtsman, een die een swaer huysgesin heeft, een eensaem persoon, &c. al om een even groote portie?

A. Neen.

d V. Wat is daeghlicks broot dan?

A. Soodanige portie als yeder een na sijne gelegentheyt tot onderhoudinge van dit tijtlicke leven van noode heeft.

d V. Waerom heeft de Heere Christus ons leeren bidden om dagelicks broot?

A. 1. Om te kennen te geven, dat elcke ndagh genoegh aen sijn verdriet heeft, Matth. 6. 34. ende dat wy met het broot onses bescheyden deels moeten te vreden zijn, Prov. 30. 8. Want elcken dagh kan onsen laetsten dagh zijn, Psalm 90. 12. 2. Dat wy alle dage overdenckende onsen noot, souden geduerigh besigh zijn in Godt te bidden.

d V. Als men van alles wel versien is, moet men dan oock noch al om sijn daeghlicks broot bidden?

A. Ja.

d V. Maer men heeft genoegh?

A. Dat en is niet genoegh.

d V. Wat resteerter dan noch?

A. Godts zegen.

d V. Waer toe is die van nooden?

A. 1. Om te behouden het gene dat men heeft, ende te bekomen vermeerderinge van dien. 2. Om voedtsel te hebben van het gene men geniet ende gebruyckt.

d V. Kan men dan geen voedtsel hebben van het gene men geniet ende gebruyckt sonder Godts zegen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Mich. 6. 14, 15. Ghy sult eten, maer niet versadight worden, &c.

b V. Moeten dan oock de rijcke luyden, ende die gene die goets genoegh hebben, soo wel bidden om haer dagelicks broot, als de arme die niet met allen hebben?

A. Ja.

d V. Moet men wel meer vergaderen dan men dagelicks van doen heeft?

A. Ja.

d V. Moet men wel meer vergaderen of willen vergaderen, als men weet, wil, kan, voor de sijne, na sijnen staet, ofte voor het gemeyne beste, of de Kercke, employeren?

A. Neen.

d V. Moet men wel sorgen voor den morgen?

A. Ja: wel verstaende dat men wel magh sparen ende wechleggen voor den morgen.

d V. Moet men alle het overschot der spijse t'savonts wech doen, en niet over houden voor den morgen?

A. Neen.

d V. Wie doen sulcks?

A. De Capucijnen, Bedelmonnicken in 't Pausdom.

d V. Maer schijnt de Heere Christus dat niet te kennen te geven Matth. 6. 34.?

A. Neen.

d V. Van wat sorge ende bekommernisse spreeckt de Heere Christus daer?

A. Van een vleeschlicke ende Heydensche sorge ende bekommernisse. Siet vs. 32.

b V. Welcke dingen moet men eerst ende voor al besorgen, de tijtlicke of de geestelicke?

A. De geestelicke.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 6. 33. Maer soeckt eerst het Koninckrijcke Godts, ende sijne gerechtigheyt, &c.

c V. Sal yemant wel gebreck hebben die de geestelicke dingen voor eerst ende voor al besorght?

A. Neen.

c V. Bewijst dat?

A. Matth. 6. 33. Ende alle dese dingen sullen u toegeworpen worden. Psalm 34. 10, 11.

c V. Moet men wel willen rijck zijn?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Tim. 6. 9. Doch die rijck willen worden vallen in versoeckinge, &c.

c V. Moet men wel bidden om rijckdom?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Prov. 30. 8. Nochte rijckdom en geeft my niet.

c V. Moet men wel rijck zijn, den rijckdom aennemen, waernemen, en bewaren, als Godt deselve ons geeft?

A. Ja.

c V. Moet men wel sorgen voor tijtlicke dingen?

A. Ja

d V. Als een lantman sijn koorn gezaeyt heeft, moet hy dan hemselven niet quellen, en sorgen, of het wassen wil of niet?

A. Neen.

d V. Moet men eygentlick sorgen om de uytkomste van de sake?

A. Neen.

d V. Waerom dan?

A. Om de middelen te betrachten tot de uytkomste van nooden.

d V. Hoe moet men sorgen voor de middelen?

A. Dat men neerstelick sijn beroep waerneemt.

d V. Door wat middelen moeten wy de aerdtsche dingen soecken?

A. Door wettelicke ende geoorlofde middelen.

b V. Om wat daeghlicks broot bidden wy?

A. Om ons daeghlicks broot.

d V. Wat wort verstaen door ons broot?

A. Soodanigh broot daer wy door rechte middel aenkomen, alsoo wy niet mogen bidden om het goedt van een ander, als uytwijst het thiende gebodt, maer wy moeten bidden om het gene wy in gerechtigheyt konnen besitten.

a V. Die dan stelen, konnen die wel seggen, geeft ons ons broot?

A. Neen.

a V. Konnen de stercke bedelaers dat wel seggen?

A. Neen.

a V. Konnen de Bedel-Monnicken in 't Pausdom dat wel seggen?

A. Neen.

b V. Konnen de vrybuyters ende zee-roovers dat wel seggen?

A. Neen.

b V. Konnen de onnutte ledighgangers dat wel seggen?

A. Neen.

d V. Die niet gelooven in Christum, konnen die dat wel seggen; wel verstaende voor Godt in de vyerschare der conscientie?

A. Neen.

d V. Hebben sy wel eygen goedt?

A. Soo veel het menschelicke recht aengaet, ja: maer soo veel het respect tot Godt, als de opperste Heere ende sijnen dienst aengaet, neen.

d V. Zijn de geloovige allen rechte besitters en gebruyckers, niet alleen voor de menschen ende het menschlicke recht, maer oock voor Godt, ende in 't gerust gevoelen harer conscientie?

A. Ja.

b V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 3. 21, 22. Niemant dan en roeme op menschen, want het is al uwe, &c. 1. Tim. 4. 4, 5. Titum 1, 15.

d V. Van wien begeeren wy ons broot?

A. Van Godt.

b V. Moet het Godt ons geven?

A. Ja.

d V. Waerom heeft onsen Salighmaker ons leeren seggen geeft ons, ons dagelicks broot?

A. Om daer mede te kennen te geven, dat wy het daer voor moeten houden, dat het gene ons onderhoudt een enckele vrije gifte Godts is, en dat wy het van niemant dan uyt sijne milde hant krijgen konnen, Jacob. 1. 17. leght hier by Hos. 2. 20, 21.

c V. Komen wy dan tot Godt als huerlingen ende arbeyders, sprekende om onsen verdienden loon?

A. Neen.

c V. Hoe dan?

A. Als arme bedelaers, biddende om een onverdiende aelmisse.

b V. Voor wien begeeren wy dit broot?

A. Voor ons.

c V. Wie werden daer door verstaen?

A. Alle die gene die t'samen met ons, Godt haren Vader noemen.

d V. Soude men dan niet alleen bekommert moeten zijn voor hemselven?

A. Neen.

d V. Voor wien dan meer?

A. Voor sijnen naesten oock: specialicken die huysgenooten des geloofs zijn.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Uyt het Vader ons, namelick, de vierde bede. 2. Uyt Psalm 22. vs. 6. 1 Corinth. 10. 24. leght hier by 1. Corinth. 13. 5.

b V. Voor wanneer moeten wy ons dagelicks broot van Godt begeeren?

A. Heden.

d V. Wat wort daer door verstaen?

A. Dat is, dat wy alle dage sulcks moeten begeeren.

d V. Waerom moeten wy sulcks alle dagen begeeren?

A. Om ons in onse swackheyt te gemoet te komen, want nadien de mensche op elcken dagh onderhoudt van doen heeft, ende niet voorhanden siende, twijffelmoedigh wort, soo heeft de Heere Christus ons geleert dagelicks tot Godt te gaen, ende hem te bidden dat hy ons dagelicks wilde helpen. Waerom oock wy hem alle dage moeten bidden, soo lange het heden genaemt wert.

d V. Wat begeeren wy dan in dese bede?

A. Dat Godt ons wil versorgen met alle nootdruft des lichaems.

b V. Magh men van Godt den lichamelicken nooddruft bidden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 85. 10, 11, 12, 13. Sekerlick, sijn heyl is naby den genen die hem vreesen, op dat in onsen lande eere woone, &c. ende 104, 14, 25, 27, 28. ende 145. 15, 16. Prov. 30. 7, 8. Voedt my met het broot mijnes bescheydenen deels.

a V. Van wien moeten wy onse tijtlicke goederen bidden?

A. Van Godt.

b V. Waerom van Godt?

A. Om dat hy is de eenige oorspronck alles goets.

d V. Bewijst dat?

A. Act. 14. 15, 17. Ende verkondigen u-lieden dat ghy u soudt van dese ydele dingen bekeeren tot den levendigen Godt, die gemaeckt heeft den hemel ende de aerde, ende de zee, ende al 't gene in de selve is, &c.

b V. Waerom meer?

A. Om dat noch onse sorge, noch arbeyt, noch sijne gaven, sonder sijnen zegen ons konnen gedijen.

d V. Bewijst dat?

A. Deut. 8. 3. Op dat hy u bekent maeckte dat de mensche niet alleen van den broode leeft, maer dat de mensche leeft van alles dat uyt des Heeren mont uytgaet. Psalm 127. 1, 2. Prov. 10, 22.

c V. Als wy onsen tijdelicken nootdruft van Godt hebben, moeten wy dan arbeyden, of is het te vergeefs?

A. Men moet arbeyden.

d V. Leerde Franciscus sijne Minnebroeders te recht, datse souden zijn als de vogelen des hemels, &c.?

A. Neen.

b V. Moet men dan oock arbeyden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Ephes. 4. 28. Die gestolen heeft, die en stele niet meer, maer arbeyde liever, werckende dat goet is met de handen. 2 Thess. 3. vss. 10, 11, 12. Genes. 4. 3, 4.

c V. Als wy moeten arbeyden, zijn wy dan selfs de eenige of de principaelste oorsaeck van onsen nootdruft?

A. Neen.

c V. Hoe soo?

A. Om dat Godt onsen arbeyt moet zegenen, ende alsoo door onsen arbeyt ons onsen nootdruft versorght.

b V. Is het dan wel geseyt, Ick weet het mijn vuysten ende handen danck?

A. Neen.

d V. Wie konnen hopen, ende verwachten dat Godt sijne tijdelicke zegeninge haer sal toevoegen?

A. Die op Godt betrouwen, ende haer beroep neerstelick waernemen.

d V. Moet men dan niet betrouwen op sijne goederen?

A. Neen.

d V. Bewijst, dat men op sijne goederen niet betrouwen moet?

A. Psalm 62. 10, 11. Immers zijn de gemeyne

lieden ydelheyt, de groote lieden zijn leugen, &c. vertrouwt niet op onderdruckinge, noch op rooverije, en wandelt niet ydel als u 't vermogen overvloedigh aenwast, ende setter het herte niet op. Jer. 9. 23. 1. Tim. 6. 17.

d V. Bewijst, dat men alleen op Godt betrouwen moet?

A. Psalm 55. 23. Werpt uwe sorge op den Heere, ende hy sal u onderhouden. ende 146 3, 4, 5, 6, 7. 1. Petr. 5. 7.

d V. Wat bidden wij hier af?

A. Alle het gene ons tijdelick leven hinderlick kan zijn, als dieren tijt, pestilentie, oorloge, droefheyt, onvruchtbaerheyt, neeringhloosheyt, &c.

d V. Wie besondigen haer tegen dese bede?

A. 1. De dieven die haers naesten goet stelen. 2. Stercke bedelaers, waer onder oock hooren de Bedelmonnicken in 't Pausdom. 3. Luije ende onnutte ledighgangers. 4. Die haren evennaesten benijden dat het hem wel gaet. 5. Alle die soo ingenomen zijn met de sonde van gierigheyt, ende soo bekommert zijn met de aertsche dingen. 6. Alle die Godt niet erkennen een oorspronck alles goets te zijn; maer hare eygen netten wieroocken.

SONDAGH LI. Vrage 126.

Vrage 126.

Welck is de vijfde bede?

Antw. Vergeeft ons onse schulden, als oock wy vergeven onsen schuldenaren. Dat is, wilt ons arme sondaren alle onse misdaden, ende oock de boosheyt die ons altijt aenhanght, om des bloets

Christi wille niet toerekenen; alsoo wy oock het getuygenisse uwer genaden in ons bevinden, dat ons gantsch voornemen is, onsen naesten van herten te vergeven.

b V. Hoe worden de beden, die op ons menschen slaen, afgedeelt?

A. In twee deelen, of op het lichaem, of op de ziele.

b V. Welcke bede slaet op het lichaem?

A. Geeft ons heden ons dagelicks broot.

b V. Welcke bede slaen op de ziele?

A. Vergeeft ons onse schulden, als wy vergeven onse schuldenaren. En leyt ons niet in versoeckinge, &c.

b V. Van wat bede wort hier gesproken?

A. Van de vijfde.

a V. Hoe luydt de vijfde bede?

A. Vergeeft ons onse schulden, als wy vergeven onse schuldenaren.

d V. In hoe veel deelen wort desen Sondagh afgedeelt?

A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?

A. 1. De sin en meyninge van de vijfde bede. 2. Het gene wy met die woorden bidden en begeeren.

d V. Wat is vergevinge?

A. Vergevinge ofte vergeven beteeckent soo veel als quijtschelden, niet toerekenen, ontslaen, die gene die verplicht ende verbonden is, ende hem op sijne vrije voeten stellen. Psalm 32. 1, 2. Siet boven Vrage 60.

d V. Hoe gaet dit toe?

A. 1. Of wanneer de verplichte ende verbondene vrywillighlick wort los gelaten sonder eenige genoeghdoeninge, noch by den verbondenen, noch yemant anders. 2. Of wanneer het geschiet door tusschen spreken, ende ten respecte van de waerdigheyt des genen die den verbonden voorspreeckt, ende borge voor hem wort.

c V. Van wat vergevinge wort hier gesproken?

A. Van soodanige vergevinge die daer geschiet op ende van wegen de waerdigheyt des genen die voor ons borge geworden is.

b V. Waer van begeeren wy vergevinge?

A. Van schulden.

c V. Wat wort hier door schulden verstaen?

A. De sonden.

d V. Bewijst dat?

A. Luce 11. 4. Ende vergeeft ons onse sonden.

d V. Waerom worden de sonden schulden genoemt?

A. Om datse ons voor Godt schuldigh maken, ende verbinden tot de straffe.

d V. Wat is de mensch aen Godt schuldigh?

A. 1. Suyverheyt ende heyligheyt sijner nature. De Heere heeft ons een suyvere ziele ende lichaem toebetrouwt, soodanige moeten wy hem weder opofferen: het welck wy niet en konnen doen, alsoo door de sonde Adams onse gantsche nature vergiftight, ende als met vuylen dreck besmeert is geworden, Esai. 64. 6. Welcke heyligheyt wy dan evenwel Gode in ons selven schuldigh blijven. 2. Dadelicke gehoorsaemheyt in alle dingen, volgens de voorgaende heyligheyt: die konnen wy oock niet nakomen, Jac. 3. 2. welcke gehoorsaemheyt wy derhalven Gode geduerigh schuldigh blijven. 3. De tijtlicke ende eeuwige doot en verdoemenisse: ingevalle de voorgaende suyverheyt, heyligheyt ende gehoorsaemheyt van ons niet wort te wege gebracht: soo dat wy ten dien aensien oock Godts schuldenaers blijven.

d V. Van wat schulden die wy Gode schuldigh zijn, versoecken wy alhier ontslagen te werden?

A. Van de straffen der sonden, daer toe wy verschuldet zijn.

b V. Van wiens schulden begeeren wy vergevinge?

A. Van onse schulden.

d V. Waerom worden de sonden onse schulden genoemt?

A. 1. Om dat alle sonden, soo erffelicke als datelicke, onse eygene sonden zijn, die wy niet konnen leggen op Godt; want hy is de Autheur ende oorsaeck van alle goet: noch op den Duyvel; noch op eenigh mensche: maer alleen op ons selven. 2. Om dat wy vastelick gelooven, dat de ziele die sondight de doot sterven sal, Ezech. 18. 20. en dat elck sijn eygen misdaet sal dragen: waerom wy oock voor eerst ende voor al bidden dat God onse eygene overtredingen niet wil toerekenen.

b V. Voor wien begeeren wy de vergevinge der sonden?

A. Voor ons.

c V. Wie werden door ons verstaen?

A. Wy die in Christum gelooven, ende oock onsen naesten die noch niet in Christum gelooft; dat hem Godt mede wil roepen tot de gemeynschap Christi, ende alsoo sijne schulden vergeven.

a V. Heeft ons Godt onse sonden niet vergeven?

A. Ja.

b V. Sal hy dat wel wederroepen?

A. Neen.

d V. Waerom bidden wy dan daerom?

A. Dit en is niet te verstaen als of wy misvertrouwen hadden, ende twijffelden aen de vergevinge der sonden; maer ten aensien van de versekeringe ende vernieuwinge des selfs, welcke wy alle dage van nooden hebben.

d V. Bewijst, dat de geloovigen tot soodanigen eynde bidden om de vergevinge haerder sonden?

A. Psalm 51. 10. Doet my vreughde ende blijdtschap hooren, dat de beenderen sich verheugen, die ghy verbrijselt hebt.

d V. Bewijst, dat door het woordeken ons oock verstaen wort onsen naesten, ende dat men dienvolgens oock voor hen de vergevinge der sonden van Godt versoecken moet?

A. Exod. 32. 32. Nu dan, indien ghy hare sonde

vergeven sult, doch soo niet, soo delght my nu uyt u boeck, 't welck ghy geschreven hebt. Luce 23. 34. Act. 7. 60.

a V. Van wien begeeren wy de vergevinge der sonden?

A. Van Godt.

b V. Waerom begeeren wy dat van Godt?

A. Om dat Godt alleen die gene is, die de sonden vergeeft ende vergeven kan.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 51. 9. Ontsondight my, &c. ende Psalm 130. vs. 3. Soo ghy Heere de ongerechtigheden gade slaet: Heere wie sal bestaen? Matth. 9. 3. Ende siet, sommige der Schriftgeleerden seyden in haer selven, Dese lastert Godt. Marc. 2. 3. Luce 11 vs. 4. Rom. 4. 7, 8.

d V. Vergeven de Dienaers van Godts woort de sonden niet?

A. Neen.

d V Hoe is dan te verstaen het gene staet Matth. 16. vs. 19. ende Joh. 20. 23.

A. Datse bedienen ende boodtschappen de vergevinge der sonden als gesanten Godts, van Christi wegen ende uyt Christi name.

d V. Waer staet dese verklaringe?

A. 2. Corinth. 5. 18, 19, 20. Siet verder hier van Vrage 84.

d V. Wie werden verstaen door het woort schuldenaren?

A. Die gene die ons eenigh ongelijck ofte overlast hebben aengedaen.

d V. Moet men dan alle geltschulden quijtschelden uyt kracht van dese bede?

A. Neen.

d V. Moet de Overigheyt alle boose stucken quijtschelden sonder die te straffen?

A. Neen.

d V. Maer of de misdadige seyde, gelijck Godt uwe schult vergeeft, soo moet ghy oock mijne schult vergeven?

A. Dat argument en deught niet.

d V. Doen die dan wel, dewelcke met dese reden de moetwillige dootslagers, ende andere goddeloose menschen soecken vry te spreken?

A. Geensins.

d V. Hoe konnen wy de fouten van soodanige schuldenaren vergeven?

A. Niet dat wy quijtschelden de misdaet selfs, dat is, de sonde tegen Godt begaen, want dat konnen wy niet vergeven, maer hanght alleen aen den Heere. Maer alleen de injurie ende het ongelijck dat ons in 't particulier ofte eygentlick daer door aengedaen is.

d V. Wanneer wy onsen naesten vergeven het gene hy ons mochte gedaen hebben, verdienen ofte verkrijgen wy daer mede yet na verdiensten?

A. Neen.

d V. Is dan ons vergeven geen oorsaeck dat Godt onse sonden vergeeft?

A. Neen.

d V. Welck van beyde gaet voor?

A. Godts vergevinge.

d V. Wat is dan ons vergeven?

A. Een nootsakelick gevolgh, ende een seker teecken of bewijs, waer aen wy konnen afnemen, ende ons versekeren, dat Godt gewisselick ons onse sonden vergeven heeft.

d V. Bewijst dat?

A. Marc. 11. vss. 25, 26. Ende wanneer ghy staet om te bidden, vergeeft indien ghy yet hebt tegen yemant, op dat oock uwe Vader die in de hemelen is, u-lieden uwe misdaden vergeve, &c.

b V. Wat bidden wy nu met dese bede?

A. Dat Godt ons arme sondaren alle onse misdaden, ende oock de boosheyt die ons aenhanght, om des bloets Christi niet wil toerekenen, &c.

c V. Hoe vergeeft Godt de sonden; alsoo dat hy door de daet der vergevinge de sonde selfs wech neemt, soo dat'er gantsch geen sonde meer en zy?

A. Neen.

c V. Is het niet door wech nemen ende ontdoen van de smette ende gebreckelickheyt der sonde?

A. Neen.

d V. Hoe heet die daet, waer mede het gebreck of de smette der sonde wech genomen wert?

A. Heylighmaken.

d V. Is die onderscheyden van de vergevinge der sonden?

A. Ja.

d V. Wat is dan eygentlick de vergevinge der sonden?

A. Rechtveerdigh maken.

d V. Waer in is dese daet gelegen?

A. Daer in, dat Godt ons de sonden niet toerekent, maer deselve quijtschelt, ons vryspreeckt, ende voor rechtveerdigh ende onschuldigh houdt ende verklaert, op en van wegen de verdiensten Christi. Siet hier van in 't breede Vrage 60.

d V. Maer daer dese quijtscheldinge, vrysprekinge, niet-toerekeninge, &c. geschiet, volght daer oock niet nootsakelick het wechnemen van de smette ende gebreckelickheyt der sonde, dat is, de heylighmakinge?

A. Ja. Siet 1. Corinth. 1. 30. ende 6. 11.

d V. Wort de sonde door de heylighmakinge geheel en t'eenemael wech genomen?

A. Neen.

d V. Hoe wortse dan geheel wech genomen, en hoe niet?

A. Sy wort geheel wech genomen ten aensien van de heerschappije, maer niet ten aensien van de besmettinge des selfs. Rom. 6. 6, 7. Galat. 5. 24. Rom. 7. 17, 18, &c. 1. Corinth. 13. 9, 12.

d V. Wanneer sal de sonde selfs, ten aensien van hare besmettinge, wech genomen werden?

A. Na dit leven. 1. Corinth 13. 10, 12.

b V. Vergeeft Godt de sonden in 't geheel of ten deele?

A. In 't geheel. Psalm 103. 3.

b V. Houdt hy dan geen sonde op?
A. Neen.
c V. Houdt hy de schult of de straffe in 't geheel, of ten deele?
A. Neen.
b V. Wat sonden vergeeft Godt?
A. Alle sonden ende misdaden.
b V. Is de erfsonde oock sonde?
A. Ja.
c V. Bewijst dat?
A. Rom. 7. 7. Want oock en hadde ick de begeerlickheyt niet geweten sonde te zijn, indien de Wet niet en seyde, Ghy en sult niet begeeren. Siet verder Vrage 3.
b V. Vergeeft Godt de erfsonde oock?
A. Ja.
a V. Vergeeft Godt kleyne of groote sonden?
A. Kleyne ende groote.
b V. In wiens name, ende om wiens wille vergeeft Godt de sonden?
A. Om Christi wille.
c V. Waerom vergeeft Godt de sonden om Christi wille?
A. Om dat Christus is onse gerechtigheyt voor Godt.
d V. Waer uyt bewijst ghy dat?
A. Rom. 3. 24. Ende worden om niet gerechtveerdight uyt sijne genade, door de verlossinge die in Christo Jesu is. Jerem. 23. vs. 6. 2. Corinth. 5. 21. Hebr. 7. 22. Siet hier van breeder Vrage 37.
d V. Bewijst dat Godt ons alle onse sonden om Christi wille vergeeft?
A. Dan. 9. 17, 18. Ende nu, ô Heere onse Godt, hoort na het gebedt uwes knechts, &c. om des Heeren wille. Actor. 10. 43. 2. Corinth. 5. 18, 19.
d V. Hoe vergeeft ons Godt de sonden om Christi wille?
A. Als een verdienende oorsaeck.
d V. Soudt ghy niet mogen seggen dat ghy gerecht-

veerdight wort door het geloove, ende door Christum?

A. Ja.

d V. Soudt ghy niet mogen seggen dat het geloove is de verdienende oorsaeck?

A. Neen.

d V. Hoe dan?

A. Als een instrument ende hant daer door wy de verdiensten Christi aennemen. Siet Vrage 61.

a V. Heeft Christus voor alle onse sonden betaelt, of voor eenige?

A. Voor alle.

a V. Waer mede heeft Christus betaelt?

A. Met sijn lijden ende sterven; d'welck door een seker maniere van spreken in de Schrifture veeltijts geseyt wort, door sijn bloet.

c V. Waer staet dat?

A. Ephes. 1. 7. In welcken wy hebben de verlossinge door sijn bloet, &c. Col. 1. 14. 1. Joh. 1. 7. 1. Petr. 1. 18, 19. Apoc. 1. 5.

d V. Wort ons het gantsche lijden ende gehoorsaemheyt Christi, die hy betoont heeft aen sijnen hemelschen Vader den gantschen tijt sijns levens, toegerekent?

A. Ja.

d V. Hoe seght ghy dan dat uwe sonden u niet worden toegerekent om des bloets Christi wille?

A. Niet ten aensien dat daer door sijn voorgaende lijden ende gehoorsaemheyt wort uytgesloten, geensins. Maer alleenlick ten aensien van sijn laetste lijden is als een compendium ende vervullinge van sijn gantsche lijden ende gehoorsaemheyt. Siet verder Vrage 37.

b V. Dewijle Christus ten vollen betaelt heeft, moeten of konnen wy dan noch niet yets mede betalen?

A. Neen.

b V. Ons lijden, ende onse doot, is dat geen betalinge voor de sonden?

A. Neen.

c V. Is het niet een straffe voor onse sonden?

A. Neen: wel verstaende geen eygentlick geseyde straffe van wrake of van rechtveerdige vergeldinge ende compensatie.

d V. Wat seggen de Papisten hier van?

A. Dat men door sijn lijden ende doot voor de sonden betalen kan; en dat ten aensien van de schult ofte verbintenisse der straffe, alsoo de Heere de sonden vergeeft sonder de straffe, gelijck sy seggen.

d V. Waer uyt willen sy dat bewijsen?

A. 2. Sam. 12. ende 24.

d V. Wat soudt ghy daer op antwoorden?

A. Dat het lijden, het welck de Heere sijn kinderen oversendt, eygentlick niet en is een straffe van de sonde, maer een Vaderlicke kastijdinge. Siet Hebr. 12. 6. ende Vrage 13.

d V. Is dat spreeckwoort geheel correct, ende sonder perijckel geseyt, Godt wil my hier soo veel lijden laten, dat ick hier namaels niet en lijde?

A. Neen: het schijnt ten minsten duyster of dubbelsinnigh te zijn, ende te sien op de Roomsche satisfactien.

d V. Konnen wy dan met ons lijden, of eenige wercken, de vergevinge onser sonden verdienen?

A. Neen.

d V. Men soude nochtans seggen dat ons werck voor gaet, ende Godt daer op ons rechtveerdight. Luce 7. 47.?

A. Dat woordeken om dat, of want, en beteeckent niet een reden of oorsaeck, maer een nootsakelick gevolgh ende bewijs van de vergevinge der sonden?

d V. Verklaert dit eens met een gelijckenisse?

A. Men seyt de sonne is opgegaen, want het is dagh: nu, den dagh en is geen oorsaeck van der sonnen opgangh, maer de sonne is een oorsaeck van den dagh.

d V. Wat is de dagh dan?

A. Een seker gevolgh ende bewijs van dat de sonne opgegaen is.

d V. Het schijnt verders dat ons goet doen verdient, uyt Matth. 25. vs. 35. Want ick ben hongerigh geweest, en gy hebt my gespijst, &c.

A. Dit is te verstaen als Luce 7. 47.

d V. Wort hier oock gesproken van de rechtveerdighmakinge?

A. Neen.

d V. Waer dan van?

A. Van het dadelick ende volle genieten des eeuwigen levens.

d V. Zijn de wercken een middel, eenen wegh, ende een voorgaende conditie van het volle genieten ende de besittinge des eeuwigen levens, of zijnse een voorgaende conditie van het recht tot de besittinge?

A. Sy zijn een middel ende voorgaende conditie van het genieten des eeuwigen levens.

b V. Waerom versoecken wy dat Godt alle onse sonden om Christi wille wil vergeven?

A. Alsoo wy het getuygenisse sijner genade in ons bevinden, dat ons gantsch voornemen is onsen naesten van herten te vergeven.

c V. Hoe sullen wy dan onsen naesten vergeven het ongelijck dat hy ons mochte aengedaen hebben?

A. Van herten.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 18. 35. Alsoo sal oock mijn hemelsche Vader u doen, indien ghy niet van herten en vergeeft een yegelick sijnen broeder sijne misdaden.

c V. Is het dan wel geseyt, ick hebbe het hem vergeven, maer ick en sal 't niet vergeten?

A. Neen.

c V. Is de vergevinge dan wel een goede vergevinge, soo wanneer het vergeten daer niet by komt?

A. In 't minste niet.

d V. Bewijst, dat men sijnen naesten moet vergeven het ongelijck dat hy ons mochte aengedaen hebben?

A. Matth. 6. 14, 15. Want indien ghy den menschen hare misdaden vergeeft, soo sal uwe hemelsche

Vader oock u vergeven, &c. Marc. 11. 15, 26. Luce 11. 4.

d V. Bewijst, dat men hem als dan eerst kan versekeren van de vergevinge onser sonden, soo wanneer men sijnen naesten van herten sijne misdaet vergeeft ende quijtschelt?

A. 1. Joh. 3. 14. Wy weten dat wy overgegaen zijn uyt den doot in 't leven, dewijle wy de broeders lief hebben, &c. ende 1. Joh. cap. 4. 7, 8, &c.

d V. Wat dingen bidden wy in dese bede af?

A. 1. Verblindinge des herten. 2. Hardigheyt des herten, Ezech. cap. 36. vs. 26. Actor. 2. vs. 37. 3. Verwaentheyt over onse eygene rechtveerdigheyt, Joh. 9. vs. 41. 4. Ongewilligheyt om de sonden te belijden, Psalm 32. 3, 4. Prov. 28. 13. 5. Kleynachtinge Christi. Matth. 9 vs. 12. 6. Ongeloovigheyt. 7. Een bitter herte tot sijnen naesten.

d V. Waer toe moet ons dese bede dienen?

A. 1. Tot een rechtgrondige erkentenisse van onse sondelicke aert ende nature. 2. Tot een volkomene betrachtinge van onse bekeeringe ende vereeniginge met Godt. 3. Tot een daeghlicksche opweckinge ende vernieuwinge van onse gehoorsaemheyt, Godtsaligheyt ende heiligheyt. 4. Tot een geduerige oeffeninge van de liefde onses naesten. Sonder welcke dingen wy andersins te vergeefs dese bede bidden sullen.

d V. Wat zijn 't voor luyden die dese bede qualick bidden?

A. 1. Die gene die geduerigh haer vermaeck ende playsier in de sonde hebben. 2. Die niet willen erkennen de aengeborene verdorventheyt. 3. Die niet en hebben kennisse noch gevoelen van hare sonden. 4. Die daer stellen dat de Paus de sonden kan vergeven, ende datse voor hare sonden konnen voldoen, gelijck die van 't Pausdom doen. 5. Die niet en willen vergeven het ongelijck dat haer van haren naesten is aengedaen.

SONDAGH LII. VRAGE 127, 128, 129.

VRAGE 127.

Welck is de seste bede?

Antw. En leyt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons van den boosen. Dat is, dewijle wy van ons selven soo swack zijn, dat wy niet een oogenblick en konnen bestaen, ende daer toe onse dootvyanden, de Duyvel, de werelt, en ons eygen vleesch niet op en houden ons aen te vechten: wilt ons doch behouden door de kracht uwes H. Geests, op dat wy in desen geestelicken strijt niet onderliggen, maer altijt stercken wederstant doen, tot dat wy eyndelick t'eenemael de overhant behouden.

d V. Hoe wert desen Sondagh afgedeelt?
A. In twee deelen.

d V. Welck zijn die twee deelen?
A. 1. De verklaringe van de seste bede, Vrage 127. 2. De verklaringe van het besluyt, Vrage 128, 129.

a V. Welck is de seste bede?
A. En leyt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons van den boosen.

a V. Hoe veel deelen zijnder in dese bede?
A. Twee.

a V. Noemtse eens?
A. 1. En leyt ons niet in versoeckinge. 2. Maer verlost ons van den boosen.

c V. Wat vervaet ofte begrijpt het eerste lidt?
A. Een afbiddinge van het toekomende quaet, of dat te vreesen staet.

c V. Wat begrijpt het tweede lidt?

A. Een afbiddinge van het tegenwoordige quaet.

d V. Wat is aenvechtinge ofte versoeckinge?

A. Het woort aenvechten ofte versoeckinge heeft voornamentlick twee beteeckenissen in de H. Schriftuer, als 1. ondersoecken ofte beproeven. 2. Aenlocken ofte verwecken tot het quaet.

d V. Wat is ondersoecken of beproeven?

A. Een soodanige daet ofte werck, daer door yemant wert beproeft, om te vernemen wat in sijn herte is, wat hy in desen of genen gevalle soude willen doen ofte laten.

d V. Is dit goet of quaet?

A. Goet.

d V. Bewijst, dat soodanige versoeckinge, dat is, beproevinge geoorloft ende goet is?

A. Om dat de Heere selfs soodanige versoeckinge dickwils pleeght aen sijn volck.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Genes. 22. vs. 1. Ende het geschiede na dese dingen, dat Godt Abraham versocht, &c. Deut. 8. 2. ende 13. 3.

b V. Weet Godt niet wat in den mensche is, ende wat hy in desen ende genen gevalle doen ofte laten sal?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Hebr. 4. 13. Maer alle dingen zijn naeckt ende geopent, voor de oogen des genen met welcken wy te doen hebben. Psalm 139. vss. 1, 2.

d V. Soo Godt dan weet hoe het met den mensche gelegen is, waerom versoeckt Godt den mensche dan?

A. Op dat de deughden ofte ondeughden daer door souden bekent gemaeckt werden. En dat 1. of aen de menschen selfs die beproeft worden, op dat sy hare sonden ende swackheden kennende, haer van herte mogen bekeeren, voor Godt verootmoedigen, ende voorsichtelick wandelen: ende aen d'ander zijde hare deughden siende, Godts genade mogen bekennen, hem daer voor dancken, ende uyt dese vruchten,

als gewisse teeckenen, konnen weten ende haer selve troosten datse goede boomen zijn. 2. Of aen andere menschen, op dat sy siende sulcke sonde, ondeughden ende gebreken, deselve mogen vlieden, en daer door gewaerschouwt werden; ende siende sulcke deughden, deselve mogen navolgen.

d V. Wort de versoeckinge oock van de menschen in eenige gelegentheden wel ende wercelick gepleeght?

A. Ja.

d V. Toont dat?

A. 1. Wanneer de menschen haer selven, dat is, haer eygen gemoedt, conscientie ende wercken beproeven, volgens den last Pauli, 1. Corinth. 11. 28. 2. Corinth. 13. 5. 2. Wanneer sy van malkanders wetenschap, kloeckheyt, getrouwigheyt, daden, of eenige andere saken eenigh ondersoeck doen, ende deselve op eenige manieren beproeven. 1. Reg. 10. 1, 2.

d V. Is dat oock een wettelicke beproevinge, wanneer de menschen sonder middelen, of door extra-ordinaire ende onbehoorlicke middelen, willen ondersoecken, of Godt soodanigh is als hy hemselven in sijn woort heeft geopenbaert, namelick, soo machtigh, rechtveerdigh, goedertieren, waerachtigh, &c.?

A. Neen.

d V. Hoe wort dat eygentlick genoemt?

A. Godt versoecken.

d V. Bewijst, dat sulcks gantschelick ongeoorloft zy?

A. Exod. 17. 2, 3, 7. Mose dan seyde tot hem, Wat twist ghy met my, waerom versoeckt ghy den Heese, &c. Num. 14. 22. Psalm. 78. 18. Matth. 4. 7.

d V. Wat is nu aenlocken of verwecken tot het quaet?

A. Een soodanigh werck daer door yemant niet beproeft wert of hy op dese of gene occasie soude willen sondigen of niet, maer krachtelick aengestoockt wert, om immers doch te sondigen ende Godt te verlaten.

d V. Hoe wert dese versoeckinge genoemt?

A. De versoeckinge der verleydinge.

d V. Versoeckt Godt yemant met soodanige versoeckinge?

A. Neen.

d V. Kan Godt yemant soo wel versoecken?

A. Neen.

d V. Bewijst, dat Godt niemant soo versoeckt?

A. Jac. 1. 13. Want Godt en kan niet versocht worden met het quade, ende hy selve en versoeckt niemant.

d V. Van wien is dan soodanige versoeckinge?

A. Van den Duyvel ende sijne instrumenten.

c V. Seght nu eens kortelick hoe veelderley versoeckinge dat'er is?

A. Tweederley.

c V. Welck is die tweederley versoeckinge?

A. Een goede versoeckinge, ende een quade versoeckinge.

d V. Kander wel eenige versoeckinge zijn, die geen sonde is.

A. Ja.

d V. Kander wel eenige zijn sonder sonde?

A. Ja.

d V. Welck is die?

A. Die van een goede oorsake, door goede middelen, ende tot een goet eynde geschiet, hoedanigh daer is de versoeckinge, ofte veel eer de beproevinge Godes, &c.

d V. Welck is de quade versoeckinge?

A. Die daer geschiet door quade middelen, ende tot quaden eynde, hoedanigh daer is, 1. als de menschen Godt versoecken, Deut. 6. 16. 2. Als de Duyvel ende sijne instrumenten ons tot sondigen verwecken ende aenlocken.

d V. Het schijnt nochtans dat Godt den mensche eygentlick versoeckt ten quade ende tot de sonde: want wy bidden Godt dat hy ons in geen versoeckinge wil leyden?

A. Godt de Heere wert in de Schrifture tweesins

geseyt een sake te doen, eygentlick of oneygentlick. Eygentlick, wanneer hy het geheele werck selve doet ende uytvoert, in dier voegen dat hy alle de middelen, occasien, gelegentheden, selver eerst beschickt, voorstelt, aenneemt, aendringht, ende niet alleene beleyt, bestiert ende regeert: soo maeckt de Heere ons saligh, ende in desen deele en kan Godt niet geseyt worden ons in versoeckinge te leyden, want anders soude hy een oorsaeck ende autheur zijn van het quaet ende de sonde, het welcke verre moet zijn van Godt te dencken, nadien hy is een oorsaeck alles goets. Oneygentlick, wanneer hy het geheele werck wel beleyt, stiert, ende regeert, door sijne heymelicke ende ongrondeerlicke voorsienigheyt, doch het quaet selve niet en werckt, noch tot het doen van dien opweckt, aendringht, ende aenporret; en alsoo wert de Heere geseyt te leyden in versoeckinge, den mensche over te geven in eenen verkeerden sin, hem te verharden.

d V. Wat is geleyt ofte gevoert te werden in versoeckinge?

A. Overgegeven te werden in het gewelt des Satans, der sonde ende des vleeschs, om van haer gebruyckt te werden tot grouwelen ende sonden.

d V. Hoe wort de Heere nu geseyt dit te doen?

A. 1. Wanneer de Heere den mensche verlaet, dat is, ophoudt van hem aen te dienen ende deelachtigh te maken die geduerige ende medegaende genade, sonder welcke de mensche niet met allen vermagh, waer voor David vreesde, Psalm 119. vs. 8. 2. Wanneer de Heere den mensche overgeeft tot sijn eygen lusten, Rom. cap. 1. vs. 24. 3. Wanneer hy hem naeckt ende bloot laet liggen voor de macht des Satans, ende alle sijne geestelicke vyanden, onvoorsien van geestelicke wapenen, of wijsheyt om die wel te gebruycken, latende macht ende gelegentheyt aen de Duyvel ende sijne instrumenten, om hem tot de sonde te versoecken, ende daer inne te brengen, gelijck het David ende Petro gebeurt is, 't welck de Heere niet

en doet, dan wanneerse te voren versuymigh zijn geweest, of al te sorgeloos, of laetdunckende; of sijnen Geest bedroeft hebben. 4. Wanneer hy de mensche laet komen in een soorte verblindinge ende verhardinge des herten, dat is, wanneer de mensche weynigh conscientie maeckt van sondigen, ende niet merckelick gevoelt noch gewaer wert Godts mishagen, ende toorn tegen de sonde.

d V. Maer sal hier uyt volgen dat Godt een autheur ende oorsaeck van het quaet is?

A. Geensins,

d V. Bewijst dat?

A. Om dat Godt het geheele werck wel beleyt, stiert ende regeert door sijne heymelicke ende Goddelicke voorsienigheyt, doch hy weckt niet op, hy dringht noch port niet aen tot het doen van het selve quaet werck.

d V. Immers werpt de Heere den mensche eenige occasien tot de sonde voor.

A. Dit niet tegenstaende, soo is de Heere evenwel in desen deele buyten sonde.

d V. Toont dat?

A. Om dat de Heere, wanneer hy die occasien den mensche voor werpt; daer mede den mensche niet aenstoockt, noch persset tot de sonde, dat is in hem, ende door hemselven niet intendeert, of voor heeft den menschen tot de sonde te verlocken, geensins; maer alleenlick te beproeven ende kennelick te maken wat in den mensche is, om daer na sijn eere uyt te wercken op occasie van de navolgende daet des mensches.

d V. Doet dit wat klaerder ende naerder blijcken?

A. Dit kan klaerlick ende duydelick afgenomen werden uyt de middelen, door welcke de Heere den mensche versoeckt, als occasien leydende tot de sonde.

d V Welck zijn dese middelen?

A. 1. Verdruckingen, gelijck daer door versocht zijn de Israëliten: Deut. 9. 3. Judic. 2. 22. welck

daerom versoeckingen genoemt worden, Jacob. 1. 2. om dat daer door de lijdtsaemheyt ende ootmoedigheyt van den mensche komt openbaer te werden, Rom. 5. 3. ende Jacob. 1. 3. Of aen d'ander zijde sijn ongeduldigheyt ende murmureeringe. 2. Voorspoet, gelijck David, 2. Sam. 12. 1. door welcke onse stantvastigheyt ende liefde tot Godt beproeft wert. 2. Eenigh bysonder gebodt, gelijck Abraham, Genes. 22. 1. om te beproeven onse gehoorsaemheyt ende vertrouwen op Godt. 4. Het voorwerpen van eenige objecten, verlockende tot de sonde, als Adam ende Eva, Gen. 3. 6. Achan, Jos. 7. 21. Ende ouders die gelt ergens laten liggen om de getrouwigheyt haerder kinderen te beproeven; welcke dingen altesamen in haer selven goet ende wettelick zijn, ende van den Heere tot een goet eynde, namelick tot beproevinge van den mensche, gebruyckt werden.

c V. Werckt Godt ende de Satan dan in een versoeckinge, Godt ten goede, ende de Satan ten quade?

A. Ja.

d V. Magh men Godts versoeckingen afbidden?

A. Ja.

d V. Hoe, absolutelick?

A Neen. Jac. 1. 2.

d V. Hoe dan?

A. Met conditie.

d V. Wat voor een conditie sal dit zijn?

A. Soo het met Godts wille, eere, ende onse saligheyt kan bestaen.

d V. Wat bidden wy dan simpelick af?

A. Kruys en lijden, ende andere versoeckingen, waer door ons de Heere soude mogen beproeven, en dat voor soo veel deselve een middel zijn, om ons van Godt t'eenemael af te leyden. Siet 2. Cor. 12. vss. 7, 4.

d V. Wat gelooven wy absolutelick?

A. Dat by aldien het den Heere belieft ons te beproeven, dat hy als dan het kruys, &c. sal mati-

gen, ons de versoeckinge sal doen uytstaen, ende tot een salige uytkomste, ende eyndelicke overwinninge sal brengen.

d V. Magh men om eenige versoeckinge Godes bidden?
A. Ja. Siet Psalm 26 2, 3.

d V. Hoe?
A. Voor soo veel de eere Godts, ende onse saligheyt daer aen gelegen is. Als oock, om daer door te doen blijcken onse vromigheyt, oprechtigheyt, &c. voor Godt.

d V. Magh en moet men Godt voor de versoeckinge oock dancken, als hy ons versocht heeft?
A. Ja. Siet Genes. 22. 14.

d V. Hoe?
A. Ten aensien van sijn genade ende sterckte des Geests, die hy ons in de versoeckinge verleent heeft, waer door wy de versoeckinge hebben uytgestaen ende doorgestaen.

d V. Maer soude men hem oock voor de versoeckinge moeten dancken, terwijle hy ons komt versoecken?
A. Ja.

d V. Hoe?
A. Ten aensien dat de Heere daer door sijne eere wil utbreyden, ende de stantvastigheyt van ons geloove, als oock onse oprechtigheyt, ende ware liefde tot hem, wil doen blijcken. Siet Psalm 26. 3.

a V. Welck zijn onse geestelicke vyanden?
A. De Duyvel, de werelt, en ons eygen vleesch.

a V. Worden wy van alle dese vyanden versocht ten quade?
A. Ja.

b V. Wie is de principaelste en overste van dese vyanden?
A. De Duyvel.

c V. Welck is de periculeuste vyant?
A. Ons eygen vleesch.

c V. Waerom?
A. Om dat wy het selve over al met ons omvoeren.

c V. Hoe is de Duyvel oorsaeck van de versoeckinge?

A. Als den aenstoker daer van zijnde, ende de werelt ende ons eygen vleesch, als sijne instrumenten daer toe gebruyckende.

d V. Hoe veelderley zijn de versoeckingen des Satans?

A. Deselve zijn vele ende verscheyden.

d V. Maer konnen deselve niet eenighsins bequamelick tot twee voorname soorten gebracht werden?

A. Ja.

d V. Welck zijn die?

A. Lichamelicke ende geestelicke, of ten aensien van het lichaem, of ten aensien van de ziele.

d V. Welck zijn de lichamelicke versoeckingen des Satans, of die hy in 't werck stelt ten aensien van het lichaem?

A. Deselve geschieden of door voorspoet, waer door de Duyvel den mensche soeckt te brengen tot sorgeloosheyt, als Luce 12. vs. 19. Vergetinge ende verlatinge hares Godts, hoedanigh daer was de versoeckinge die den Duyvel Christo aendede, Luce 4. 5, 6. ende daer mede by den Koninck David versocht hadde, 2. Sam. 12. 1. En hier toe dient het gene Agur seght, Prov. 30. vs. 9. ende Paulus, 1. Tim. 6. vss 9, 10. Of door tegenspoet, waer door hy den mensche soeckt te brengen tot ongeduldigheyt, murmureeringe ende versakinge sijns Godts, hoedanigh daer is geweest de versoeckinge die de Duyvel in eygener persoone, als oock door Jobs huysvrouwe, Job aengedaen heeft, Job 1. 9, 10 ende 2. 4, 5, 9. ende die hy den Heere Christo aengedaen heeft. Luce 4. 2, 3.

d V. Welck zijn de geestelicke versoeckingen des Satans, of die hy pleeght ten aensien van de ziele?

A. Dezelve stelt hy in 't werck of ontrent het geloove, het zy generael of speciael; of ontrent de conscientie; of ontrent het gebedt.

d V. Wat verstaet ghy door het generael geloove?

A. Het beginsel des geloofs, ende alle de artijckelen des selfs.

d V. Hoe versoeckt de Duyvel een mensche ontrent dit generale geloove?

A. Hem wijs makende dat het geloove niet nootsakelick is, of immers soo nootsakelick niet als Godts woort het selve stelt; dat hy sulck een groote kennisse ende wetenschap niet van nooden heeft, maer dat hy met een geringe kleyne kennisse genoeghsaem kan bestaen; dat hy alle artijckelen niet en behoeft te gelooven, maer genoegh sal saligh worden, als hy maer eenige daer van, en die hem aenstaen, gelooft, ende verscheydene andere versoeckingen meer.

d V. Wat verstaet ghy door het speciale ofte particuliere geloove?

A. Die bysondere applicatie ende toepassinge onses selfs, ten aensien van de verkiesinge, roepinge, rechtveerdighmakinge, heylighmakinge, bekeeringe, geloove, vereeniginge met Christo, volherdinge des geloofs, &c.

d V. Hoe versoeckt de Duyvel een mensche hier ontrent?

A Hem voorhoudende, of sijn bekeeringe, geloove, oock oprecht en goet is, of het oock genoeghsaem is ter saligheyt, of hy niet en heeft een verherdt herte, of hy niet en heeft gesondight in den H. Geest, &c.

d V. Wat is de versoeckinge ontrent de conscientie?

A. Die daer geschiet ontrent de geheele Wet des Heeren.

d V. Hoe gaet die toe?

A. Dat de mensche versocht wort tot lauwigheyt in de Godtsaligheyt, walginge der precijsheyt, verloocheninge der Religie, &c. ja tot hanteeringe ende practiseeringe van alle sonden, die daer strijden tegen deughden van de eerste ende tweede tafel.

d V. Hoe versoeckt de Duyvel den mensche ontrent het gebedt, soo ontrent het begin als voortgangh des selfs.

A. Hem voorhoudende of hy oock soo gebeden heeft, gelijck de Heere vereyscht, of hem de Heere oock verhoort heeft, &c.

d V. Zijn soodanige versoeckingen sonden, of alleen straffen van de sonde?

A. Sy zijn oock sonden.

d V. Zijnder eenige immediate injectien, inwerpingen, voorwerpingen, ende aenblasingen des Satans, die van ons vleesch niet en komen?

A. Ja.

d V. Hoe ende op wat wijse versoeckt ons de Satan?

A. Uyterlick ende innerlick.

d V. Hoe uyterlick?

A. Door uyterlicke occasien die hy ons voorbrenght.

d V. Hoe innerlick?

A. Door onse inbeeldinge, het zy slapende of wakende, als oock door aenvoeringe ende inwerpinge van quade fantasien ende gedachten.

d V. Kan den Satan dan immediatelick sien in het verstant ende wille des mensches, en werckt hy immediatelick in, of binnen deselve?

A. Neen.

d V. Hoe is dan te verstaen, dat de Satan voer in 't herte van Judas Iscarioth, Joh. 13. 27.?

A. Dat na de bete de Duyvel Judam Iscarioth geheel innam, om sijne verraderije uyt te voeren, die hy te voren, door des Duyvels ingevinge, aen de Overpriesters belooft hadde. Siet Luce 22. 3. En dat als dan Judas hemselven volkomentlick aen den Satan heeft overgegeven, om sijne voorgenome verraderije in het werck te stellen.

d V. Hoe is te verstaen, dat hy Paulum met vuysten sloegh, 2. Cor. cap. 12. vs. 7.?

A Dat is te verstaen, ten aensien van eenige smaetheyt ende quellinge, die hy den Apostel aendede; doch wat dit voor een quellinge geweest is, is onseker: alleenlick blijckt uyt het 9. ende 10. vers,

dat het eenige bysondere swackheden der ziele ofte des lichaems geweest zijn.

d V. Hoe is te verstaen, dat hy de sinnen verblint, 2. Cor. 4. 4.?

A. Ten aensien dat de Satan, door een rechtveerdigh oordeel Godts, heerschappije over de goddeloose menschen verkregen hebbende, deselve houdt in hare blintheyt ende ongeloove, soo datse den Euangelio ongehoorsaem zijn, ende den glants der heerlickheyt Christi niet komen te aenschouwen.

d V. Waer toe is de tentatie des Satans, tot sonde, of tot ongeloove ende desperatie?

A. Tot beyde.

d V. Hoe is Christus van den Duyvel getenteert ofte versocht geweest, alleenlick uyterlick of oock innerlick?

A. Uyterlick, door een uyterlicke stemme die gehoort konde worden; of nu de Duyvel hem verscheen in een sichtbare gedaente, ende in wat gedaente, en kan men niet seggen.

d V. Is Christus oock inwendelick versocht ontrent de imaginatie, of het verstant?

A. Dat en kan men niet sekerlick seggen.

d V. Heeft Christus geleden of ontfangen de versoeckinge des Satans?

A. Ja.

d V. Hoe?

A. Alleen uyterlick de propositie ofte het voorstel des Duyvels aenhoorende, ende sijn uyterlick gewelt ende force verdragende, sonder nochtans de minste inwillinge tot de beweginge, selfs oock de minste kittelingen in de affectie daer over te gevoelen: soo dat de Heere Christus seer wel seyt, Joh. 14. 30. De Overste deser werelt komt ende en heeft aen my niets.

d V. Is dan de gantsche versoeckinge geweest sonder sonde?

A. Ja: namelick, aen de zijde Christi, maer niet

aen de zijde des Satans, alsoo het voorstel des Satans gantsch ongoddelick ende ongeoorloft was.

c V. Wat is de werelt, de geschapene werelt?

A. Neen.

c V. Wie worden dan door de werelt verstaen?

A. Des Duyvels trawanten, onderdanen, instrumenten, sijne dienstboden, sijne knechten, &c.

d V. Op hoe veelderley wijse ende maniere versoeckt ons de werelt?

A. Insonderheyt op twee manieren, namelick, of aen de rechterhant, of aen de slinckerhant.

d V. Hoe versoeckt ons de werelt aen de rechterhant?

A. Door vele bekommeringen ende quellingen van tijdelicke eere, goederen, ende wereltsche wellusten.

d V. Hoe versoecktse ons aen de slinckerhant?

A. Met ons te berooven van de uyterlicke goederen, ende voor te stellen haet, vervolgingen, dreygingen, bespottingen, verwijtingen, &c.

b V. Wat is ons eygen vleesch, ons lichaem?

A. Neen.

b V. Wat dan?

A. Een verdorven ende sondelicken aert, die genaemt wert, den ouden Adam, het lichaem der sonden, &c.

c V. Is het vleesch alleen in de bewegingen die den menschen met den beesten gemeyn zijn?

A. Neen.

c V. Is het oock in het verstant ende wille?

A. Ja: Rom. 8. 7. Gal. 5. 19, 20. daer onder andere de geestelicke sonden, die in de Duyvelen principalicken oock heerschen, geseyt worden vruchten des vleeschs te zijn, als nijt, ketterije.

c V. Is het vleesch noch in de wedergeboorne?

A. Ja.

c V. Is het anders in de herborene, als in de onherborene?

A. Ja.

c V. Hoe?

A. In de onherborene heerscht het, ende in de herborene niet.

b V. Hebben de geloovigen, behalven het vleesch, oock den geest?

A. Ja.

b V. Hebben de goddeloosen oock den geest?

A. Neen.

b V. Wie regeert en heerscht in de geloovigen, het vleesch of de geest?

A. De geest.

b V. Wie heerscht in de goddeloosen, het vleesch of de geest?

A. Het vleesch.

d V. Magh men seggen dat de herborene in 't vleesch zijn?

A. Neen. Rom. 8. 8, 9.

d V. Mogen sy vleeschlick genoemt worden?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 7. 14. Want wy weten dat de Wet geestelick is, maer ick ben vleeschlick verkocht onder de sonde. 1. Cor. 3. 1.

d V. Hoe is dit te verstaen?

A. Ten aensien van de erfsonde die in haer woont.

c V. Salder wel yemant in dit leven vry zijn van dit vleesch?

A. Neen.

d V. Is dese vryheyt niet soo wel absoluet ter saligheyt noodigh, als de volherdinge, &c.?

A. Neen.

b V. Maer sal het vleesch noch in den hemel zijn, of sullen de geloovige daer van het vleesch vry zijn?

A. Aldaer sullense van het vleesch vry zijn.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 7. 24. Ick ellendigh mensche, wie sal my verlossen uyt het lichaem deses doots?

c V. Hoe versoeckt ons ons eygen vleesch?

A. Met den geest daeghlicks strijt te bieden, ende

ons tot de sonde aenprickelende, ende aendringende.

b V. Welck is het tweede deel van dese bede?

A. Maer verlost ons van den boosen.

b V. Wie is dien boosen?

A. De Duyvel. 1 Joh. 2. 14.

c V. Is de Duyvel geheel en al boos ofte quaet?

A. Neen.

d V. Is hy natuerlick of wesentlick quaet, gelijck Godt wesentlick goet is?

A. Neen.

d V. Hoe is hy dan quaet?

A. Voor soo veel hy is afgevallen, ende sijn beginsel niet heeft bewaert. Jude vs. 6.

c V. Wort door den boosen alhier alleen de Duyvel verstaen?

A. Neen.

c V. Wie dan meer?

A. 1. Alle het gene van den Duyvel voortkomt, als de sonden, quade lusten, gedachten, woorden ende wercken, Rom. 12. vs. 9. 2. De instrumenten des Satans, als quade ende goddeloose menschen, Prov. 4. 14. 3. De plagen ende straffen der sonde. Esai. cap. 45. vs. 7.

d V. Hoe bidden de geloovigen, Maer verlost ons van den boosen, dewijle sy alreede van des Duyvels gewelt, &c. vry zijn?

A. Alsoo, dat de Heere het quaet, het welck ons andersins treffen soude, wil wederhouden; voor de sonde bewaren; de quade menschen eenen rinck in de neus leggen, op datse ons niet konnen beschadigen noch leet doen; de verdiende plagen ende straffen van ons afwenden; het quaet, dat de goddeloosen ons overbrengen, sijne kracht benemen, ja ons herstellen uyt het quaet daer in wy versoncken zijn; ende eyndelick t'eenemael ons van het quaet, dat ons in de werelt druckt, wil vry maken ende verlossen.

c V. Wat begeeren wy nu met dese bede, als wy

seggen, En leyt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons, &c.?

A. Dat ons de Heere doch wil behouden ende stercken in onsen geestelicken strijt, die wy hebben met de Duyvel, de werelt, ende ons eygen vleesch.

c V. Om hoe veelderley oorsaken begeeren wy dat?

A. Om tweederley.

b V. Welck is de eerste oorsaeck?

A. Dewijle wy van ons selven soo swack zijn, dat wy niet een oogenblick en konnen bestaen.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 26. 41. De geest is wel gewilligh, maer het vleesch is swack. Joh. 15. 5. Rom. 8. 26.

b V. Welck is de tweede oorsake?

A. Ende onse doot-vyanden, de Duyvel, de werelt, ende ons eygen vleesch niet op en houden ons aen te vechten.

d V. Bewijst het van den Duyvel?

A. Luce 22. 31, 32. Ende de Heere seyde: Simon, Simon, siet de Satan heeft u-lieden seer begeert te siften als de terwe, &c. Ephes. 6. 12. 1. Petr. 5. 8.

d V. Bewijst het van de werelt?

A. Prov. 1. 10. Mijn soon, indien de sondaers u aenlocken, en verwillight niet. Joh. 15. 19. 1. Joh. 2. 15, 16.

d V. Bewijst het van het vleesch?

A. Gal. 5. 17. Want het vleesch begeert tegen den geest, &c. Jac. 1. 14.

c V. Door wat middel begeeren wy gesterckt te worden?

A. Door de kracht sijns Geests.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 138. 3. Ghy hebt my versterckt met kracht in mijn ziele. Ephes. 3. 14, 16.

c V. Tot wat eynde begeeren wy gesterckt te worden?

A. Op dat wy in desen geestelicken strijt niet onderleggen, maer altijt stercken wederstant doen, tot dat wy eyndelick t'eenemael de overhant behouden.

d V. Bewijst dat?

A. Rom. 16. 20. Ende de Godt des vredes sal den Satan haest onder uwe voeten verpletteren. Ephes. 10. 11, 13. 2 Cor. 10. 3, 4. 1 Thess. 3. 13. ende 5. 23.

AENHANGHSEL.

Van de peste, als oock melaetsheyt, &c. siet op het seste gebodt.

VRAGE 128.

Hoe besluyt ghy u gebedt?

Antw. Want u is dat rijck, de kracht, ende de heerlickheyt in der eeuwigheyt. Dat is, sulcks alles bidden wy van u, daerom, dat ghy als onse Koninck, ende aller dingen machtigh ons alles goets te geven, den wille ende het vermogen hebt, en dat al, op dat daer door niet wy, maer uwen heyligen naem eeuwighlick gepresen werde.

a V. Hoe veel deelen zijnder in het Vader ons?

A. Drie.

a V. Welck zijn die drie deelen?

A. De inleydinge, beden, besluyt.

a V. Welck is de inleydinge?

A. Onse Vader die daer zijt in de hemelen.

a V. Welck zijn de beden?

A. Geheylight werde uwen naem, &c.

a V. Welck is het besluyt?

A. Want u is dat rijcke, de kracht, de heerlickheyt in der eeuwigheyt, Amen.

b V. Van wat deel wort hier gehandelt?

A. Van het besluyt.

b V. Heeft Godt oock een Koninckrijk?

A. Ja.

c V. Hoe veelderley is het Koninckrijcke Godes?

A Tweederley.

c V. Noemt eens dat tweederley Koninckrijcke Godes?

A. Het algemeyn Koninckrijcke Godes, dat is, het Koninckrijcke der macht, ende het particulier Koninckrijcke, dat is, het rijcke der genade ende heerlickheyt. Siet hier van breeder op de tweede bede.

c V. Van wat rijck wort hier gesproken?

A. Van het algemeyn rijcke, dat is van het rijcke der macht.

d V. Wat wert verstaen door het rijcke der macht?

A. De souvereyniteyt, en dat gebiedt het welck de Heere onse Godt heeft als een souvereyn Koninck over alle dingen.

c V. Wat verstaen wy door Godts kracht?

A. Het onbepaelt vermogen Godts, waer door hy doet alles wat hy wil. Psalm 115. 3.

c V. Wat verstaen wy door Godts heerlickheyt?

A. Die estimatie, grootachtinge, ende weerdigheyt, welck Godt toebehoort ten aensien van sijn rijcke ende macht, ende het treffelick gebruyck van dien.

c V. Waerom wort hier by gedaen in der eeuwigheyt?

A. Om te kennen te geven, dat dit Koninckrijcke, kracht ende heerlickheyt Godes, van de aertsche Koningen wort onderscheyden, nadien deselve zijn verganckelicke Koningen, ende maer voor eenen tijt heerschen ende regeeren; maer dit Koninckrijke Godts voor altoos ende eeuwighlick duert, waerom hy oock genoemt wort de Koninck der eeuwen. 1. Tim. 1. 17.

d V. Hoe werden de voorgaende dingen Gode toegeschreven?

A. Alsoo dat hy deselve heeft van sich selven, ende van niemant anders heeft ontvangen, ende alle andere, die yet sulcks oock schijnen te hebben, het van hem hebben: als die daer is de oorspronck ende de levendige fonteyne van alle Koninckrijcken, machten

ende heerlickheden, die daer ergens in de werelt zijn. Dan. 2. 37.

c V. Wat vermaent ons het besluyt des gebedts onses Heeren?

A. Dat wy de bovengemelde weldaden van Godt bidden om driederley oorsaken.

b V. Welck is de eerste oorsake?

A. Dat hy is onsen Koninck.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 5. 4. Merckt op de stemme mijns geroeps, ô mijn Koninck, &c. ende 74. 12.

b V. Welck is de tweede?

A. Dat hy aller dingen machtigh, ons alles goets te geven, den wille ende het vermogen heeft.

d V. Bewijst dat?

A. 1 Paral. 29. 11, 22. ende 2 Par. 20. 6. Psalm 115. 3. Onse Godt is doch in den hemel, hy doet al wat hem behaeght. Dan. 3. vs. 17. Rom. 4. 20, 21. Ephes. 3. 20.

b V. Welck is de derde oorsaeck?

A. Op dat daer door niet wy, maer sijnen heyligen name eeuwighlick gepresen werde.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 115. 1. Niet ons ô Heere, niet ons, maer uwen name geeft eere. Esai. 37. 20. Dan. 9. 19.

d V. Waer toe dient dit besluit?

A. Dit besluyt heeft tweederley gebruyck; een ten aensien van Godt; ende een ten aensien van ons.

d V. Hoe ten aensien van Godt?

A. Om Godt grootelicks te loven ende te dancken, als die alleen toebehoort het rijcke, de macht, de heerlickheyt, in der eeuwigheyt. Welcke grootmakinge in elcke bede moet betracht werden.

d V. Hoe ten aensien van ons?

A. Om ons geloove grootelicks te stercken.

d V. Hoe konnen wy ons geloove daer mede stercken?

A. Ten aensien dat die gene, die wy onsen Vader aenroepen, die gene is, den welcke alleene eygentlick

toekomt het rijcke, de macht, de heerlickheyt en dat in der eeuwigheyt: ende dienvolgens wy niet en behoeven te twijffelen, of wy sullen verkrijgen het gene wy eyschen, en dat volgens sijn eygen belofte ende toesegginge.

d V. Hoe moeten wy onse gebeden Gode voordragen?

A. Dat wy die met krachtige redenen by Godt aendringen.

d V. Waer van moeten dese redenen genomen werden?

A. Van het bevel ende last Godts; van de nootsakelickheyt van Godts genade, ja sijne overvloedige genade die hy ons betoont heeft, ende onse onweerdigheyt daer tegen; ende insonderheyt van het verbont het gene de Heere met ons gemaeckt heeft in Christo; als oock van sijn beloften ende eere, die aen het verhooren van onse gebeden seer grootelicks gelegen is: gelijck de vrome ende Godtsalige altijt dese ende diergelijcke krachtige redenen tot verhooringe van haer gebeden by Godt gebruyckt hebben, als Jacob, Genes. 32. vss. 10, 11, 12. Moses, Josua, Asa, Josaphat, Hiskias, Esai. cap. 37. Daniel, cap. 9. 18, 19.

d V. Wat moeten wy doen op dat onse gebeden Gode mogen aengenaem zijn?

A. Dat wy trachten Godt soo wel, ja meer te loven ende te prijsen, als yet voor ons selven te begeeren, en dat volgens den inhoudt van dit besluyt, als oock volgens de practijcke van alle vrome ende Godtsalige kinderen Godts. Psalm 103. vss. 1, 2. ende 147. 1, 2. ende insonderheyt Psalm 42. vss. 6, 12. 43. vs. 5. Siet oock Hebr. 13. 15.

Vrage 129.

Wat beduyt dat woort Amen?

Antw. Amen is te seggen, het sal waer ende seker zijn: want mijn gebedt veel sekerder van Godt verhoort is, dan ick in mijn herte gevoele dat ick sulcks van hem begeere.

b V. Wat beduyt het woort Amen?

A. Amen is te seggen het sal waer ende seker zijn, &c.

d V. Hoe veelderley beteeckeninge heeft het woort Amen?

A. Driederley.

d V. Welck is de eerste beteeckeninge?

A. Een toestemminge, dat is, dat wy voor waerachtigh houden het gene daer op wy Amen seggen.

d V. Bewijst dat?

A. 1. Corinth. 14. 16. Andersins indien ghy dancksegt met den geest, hoe sal de gene die de plaetse eens ongeleerden vervult, Amen seggen op uwe dancksegginge.

d V. Welck is de tweede beteeckeninge?

A. Een ernstelick wenschen ende begeeren, dat ons van Godt mochte vergunt werden daerom dat wy bidden.

d V. Bewijst dat?

A. Deuter. 27. 15. Vervloeckt zy de man die een gesneden ofte gegoten beelt &c. sal maken, ende setten 't in 't verborgen, ende alle het volck sal antwoorden, ende seggen, Amen. 1. Reg. 1. 36.

d V. Welck is de derde beteeckeninge?

A. Een vast vertrouwen, dat het alsoo wesen sal, gelijck wy hebben begeert ende ge-eyscht.

d V. Bewijst dat?

A. Apoc. 22. 20. Amen. Ja komt Heere Jesu.

c V. In wat beteeckeninge wort het woort Amen hier genomen?

A. In dese driederley beteeckeninge.

b V. Moeten wy dan niet twijffelen in 't bidden?

A. Neen.

c V. Waer van versekert ons het woort Amen?

A. Van Godes verhooringe.

c V. Waer van maeckt ons dat woort indachtigh, ende wat beduyt het ons?

A. De sekerheyt ende vastigheyt van Godes toeseggingen ende beloften.

d V. Bewijst dat?

A. Jer. 28 5, 6. Ende de Propheet Jeremia seyde, Amen, de Heere doe alsoo, &c. 2. Corinth. 1. 20.

c V. Wat sult ghy dan van de verhooringe uwes gebedts gelooven?

A. Dat het veel sekerder van Godt verhoort is, dan ick in mijn herte gevoele, dat ick sulcks van hem begeere.

d V. Bewijst dat?

A. Esai 65. 24. Ende het sal geschieden eer sy roepen sal ick antwoorden: terwijle sy noch spreken, soo sal ick hooren. Eph. 3. vs. 20. 1. Joh. 5. 14.

d V. Hoe moeten wy ons gebedt uytspreken?

A. 1. Met verstant ende goede kennisse. 1. Corinth. 14. vs. 15. 2. Oprechtelick van herten wenschende om hetgene wy bidden, of anders is ons gebedt den Heere eenen grouwel. Hose. 7. vs. 14. 3. In den geloove, met een vast vertrouwen van verhoort te worden, niet twijffelende. Marc. 11. 24. Jac. 1. 6.

c V. Gaen dan de Papisten, volgens hare religie ende gemeene practijcke, in hare gebeden wel ende behoorlick tot Godt?

A. Neen.

c V. Waerom niet?

A. Om datse niet en bidden met kennisse ende verstant, ende dienvolgens oock niet in den geloove, waerom sy oock geen Amen konnen seggen op haer gebedt.

c V. Bidden die wel, die soo sonder aendacht tot Godt gaen?

A. Neen: want hoe sullen die wel Amen seggen.

d V. Wat moet yemant doen om wel in den geloove te bidden?

A. Dat hy make selve geloovigh te zijn, ende daer door met Christo vereenight, ende alsoo de belofte hebbe van verhoort te sullen worden: maer die on-

geloovigh zijn, in hare sonden voortgaen, die konnen in den geloove niet bidden: want Godt en hoort de moetwillige sondaers niet. Joh. 9. 31. Sy en konnen niet dan twijffelen, en sullen daerom van den Heere niet ontfangen. Jac. 1. 6, 7.

EYNDE DES CHRISTELICKEN CATECHISMI.

Eenige particuliere of bysondere aenhanghselen van Catechisatien, die op sekere bysondere occasien, of op die tijden als de Catechismus in de Kercke niet verklaert wert, vermits de bedieninge des Nachtmaels, of andersins konnen gecatechiseert werden.

I.

VAN DE PRACTIJCKE DES H. NACHTMAELS OVER HET FORMULIER DES SELFS,

achter ons Psalmboeck.

d V. Wat is het fundament van de gantsche practijcke?
A. De instellinge des H. Avontmaels.
c V. Waer wort de instellinge des H. Avontmaels verhaelt ende verklaert in de H. Schriftuer?
A. 1. Corinth. 11. 23.
c V. Waer staet de historie van de instellinge selfs?
A. Matth. 26. 26, 27, 28. Marc. 14. 22. Luce 22. 19.
d V. Waer in bestaet de rechte practijcke van het Nachtmael?
A. In twee stucken.
d V. Welck zijn die twee stucken?
A. 1. De voorgaende beproevinge van ons selven. 2. Het recht gebruyck ende genieten des Nachtmaels.
c V. De beproevinge van ons selven, in hoe veel stucken bestaet die?
A. In drie stucken.

c V. Welck is het eerste?

A. Dat men by hemselven gedencke sijne sonden, ende vermaledijdinge.

c V. Wat is'er van nooden om sijne sonden wel te bedencken?

A. Dat men wel acht geeft op de schrickelickheyt van Godts toorn tegen de sonde.

c V. Waer aen kan men de schrickelickheyt van Godts toorn tegen de sonde afnemen?

A Uyt dat bittere ende sware lijden Christi, het welck hy heeft moeten uytstaen, eer dat hy ons met Godt konde versoenen.

b V. Maer soude de Heere ons de sonde niet hebben konnen vergeven sonder te straffen?

A. Neen: siet hier van breeder Vrage 12.

c V. Hoe sult ghy uwe sonden leeren kennen?

A. Uyt de Wet. Rom. 3. 20.

d V. Hoe sult ghy doen, als ghy uwe sonden uyt de Wet sult gaen leeren kennen?

A. Neerstelick overleggen den eysch van de Wet, soo in 't laten van het quaet, als in 't doen van het goet.

d V. Door wat middel of behulp sal men dat bequamelick doen?

A. Door het overslaen ende van nieuws overloopen, 't zy van buyten ende in onse innerlicke gedachten alleen, 't zy in onsen Catechismus, ofte in seker gedruckt register der sonden van begin ten eynde te lesen, ende dan te blijven staen ende mediteeren op die stucken, daer wy ons-selven schuldigh aen gevoelen.

c V. Wie sal u seggen, dat ghy tegen dat en dat gebodt hebt gesondight, want de Wet en noemt u niet?

A. Mijn eygen hert ende conscientie.

b V. Is het opslaen van de Wet, ende het overlesen van het register alleen genoegh tot uytvindinge van de sonden?

A. Neen.

b V. Moet'er de memorie ende conscientie nevens

geleyt, ende als een behulpmiddel gebruyckt worden tot uytvinden van de sonden?

A. Ja.

b V. Als ghy uwe sonden nu gevonden hebt, ende kent, wat sult ghy dan doen?

A. Daer over hertelick bedroeft zijn, ende voor Godt deselve te belijden, ende te beklagen, ons selven daer over te beschuldigen, &c.

c V. Is het genoegh daer over bedroeft te zijn?

A. Neen.

c V. Was Judas, Cain, &c. oock niet bedroeft?

A. Ja.

c V. Wat moet'er dan by dese droefheyt komen, op datse een oprechte boetveerdige ende Goddelicke droefheyt zy?

A. Eenen haet tegen de sonde.

c V. Moet ghy meer bedroeft zijn, over de straffen die ghy verdient hebt door de sonde, of over de sonde selfs, om dat ghy Godt door uwe sonden vertoornt hebt?

A. Over de sonde selfs, ende om dat ick Godt door mijne sonden vertoornt hebbe.

b V. Moet men bedroeft zijn over eenige sonde, of over alle sonden?

A. Over alle sonden.

c V. Wat is dat voor een berouw, dat alleen of ten principale is over de straffe?

A. Een galghberouw.

b V. Maer genomen nu, daer waren noch Duyvel noch helle meer, soudt ghy evenwel over uwe sonden bedroeft moeten zijn?

A. Ja.

c V. Wat is het tweede dat vereyscht wert in de beproevinge sijns selfs?

A. Een oprecht geloove in Christum.

c V. Wat is een oprecht geloove?

A. Siet Vrage 21.

b V. Waer in bestaet het ware salighmakende geloove?

A. In kennisse ende versekertheyt ofte vertrouwen.

a V. Is het geloove dan geen onwetenheyt?
A. Neen. Siet hier van breeder Vrage 21.
b V. Wie seggen dat?
A. De Papisten.
a V. Is het oock geen twijffelinge?
A. Neen.
b V. Wie seggen dat?
A. De Papisten.
b V. Is dat een vol oprecht geloove, dat ghy weot dat daer een Salighmaker is, ja dat de Heere Christus de Salighmaker is?
A. Neen.
c V. Waerom is dat niet genoegh?
A. Om dat de Duyvel dat oock wel weet, Luce 4. 33, 34.
c V. Wat moet'er dan by komen?
A. Dat ick vast houde, ende my versekere dat Christus mijnen Salighmaker is, ende voor my gestorven is, Gal. 2. 20.
d V. Maer hoe sult ghy weten of ghy het rechte geloove hebt?
A. Uyt het gevoelen ende getuygenisse van mijn eygen herte, ende uyt het getuygenisse van Godts Geest, Rom. 8. 16. ende 1. Cor. cap. 2. vss. 10, 11. met 2. Corinth. 13. 5.
d V. Waer moet het geschreven staen, dat ghy voor u particulier met der herten waerlick gelooft, in den Bibel?
A. Neen.
d V. Waer dan?
A. In mijn hert ende conscientie.
c V. Waer aen sult ghy weten of het de Geest Godts is die u dat seyt?
A. Om dat hy my sulcks getuygende, ende daer inne versterckende ende gerust stellende, met eenen willigh ende bereyt maeckt om mijnen Godt getrouwelick ende oprechtelick te dienen.
b V. Sal dat eenen quaden geest niet doen, te weten, de Satan of ons verdorven vleesch?

A. Neen.

c V. Wat is het derde dat vereyscht wort in de beproevinge onses selfs?

A. Ware danckbaerheyt jegens Godt voor de ontfangene weldaet in Christo Jesu.

d V. Hoe sult ghy weten of u danckbaerheyt is een ware ende rechte danckbaerheyt?

A. Wanneer ick met mijn gantsche leven oprechtelick voor het aengesichte Godts soecke te wandelen.

c V. Is dat dan rechte danckbaerheyt, dat de luyden seggen, ick wil alles wel doen, maer dat niet; alle sonden wil ick haten, maer niet dit of dat gebreck?

A. Neen.

c V. Wie mogen tot het Nachtmael niet gaen?

A. Alle die gene, die de bovengemelde plichten van beproevinge niet na behooren practiseeren noch in 't werck stellen.

b V. Mogen de onmondige kinderen wel tot het Nachtmael gaen?

A. Neen.

c V. Waerom en mogen de onmondige kinderen niet tot het Nachtmael gaen?

A. Om datse haer selven niet konnen beproeven, volgens den last des Apostels Pauli, 1 Corinth 11. 28.

b V. Mogen de roeckeloose en onwetende menschen daer wel gaen?

A. Neen.

b V. Mogen daer oock afgodendienaers, &c. gaen?

A. Neen.

b V. Waerom mogen alle soodanige menschen tot het Nachtmael niet toegelaten werden?

A. Om dat alsoo 1. het verbont Godts wort ontheylight, Matth. cap. 7. vs. 6. Psalm 50 vss 16, 17. Ezech. 44. 6, 7. 2. Den toorn Godts over de gantsche gemeynte verweckt, 1 Cor. 11. 30. Jos. 22. vs. 20. 3. Om dat soodanige menschen haer selven het oordeel eten, 1. Corinth. 22. 27, 29. Siet verder hier van Vrage 81. ende 82.

c V. Hoe wort soodanige menschen het Nachtmael verboden, absolutelick?

A. Neen.

c V. Hoe dan?

A. Met conditie.

c V. Wat is dit voor een conditie?

A. Soo lange sy in sulcke lasteren blijven, ende haer niet bekeeren.

b V. Mogen die wel ten Avontmael gaen, die haet en nijt in hare herte voeren?

A. Neen.

c V. Als sy het vergeven, of haer versoenlick aenstellen, ende haer partije en wil niet versoent zijn, mogen sy dan daer wel gaen?

A. Ja.

d V. Maer de Predikanten hebben soo veel vyanden, als de Paus van Roomen met sijne adherenten, ende andere sectarisen, mitsgaders Libertijnsche Epicureische, ende vleeschelicke menschen, om niet te seggen van valsche broederen, die alle haer niet lijden mogen, hoe konnen dan de Predikanten ten Nachtmael gaen, of hetselve bedienen?

A. Heel wel.

d V. Gelijck de Predikanten gehaet werden, haten sy oock wederom soodanige?

A. Neen: maer bidden, of immers moeten Godt voor deselve ende hare bekeeringe bidden, haer na ziele ende lichaem den zegen des Heeren wenschen, ende na Godes bevel ende haar vermogen helpen bevorderen.

d V. Haten de Predikanten de personen, of hare fouten?

A. Hare fouten.

d V. Souden sy die in haer selven moeten haten soo syse hadden?

A. Ja.

d V. Doen de Predikanten haer best, of moeten sy 't immers doen, datse haer mochten bekeeren?

A. Ja.

d V. Datse niet getrocken worden, schort dat aen haer, of aen de Predikanten?

A. Aen haer alleen: wel verstaende indien de Predikanten haer ziele en conscientie hebben gequeten, volgens Ezech. 2. ende 3.

d V. Dewijle dan de bovenverhaelde menschen daer niet gaen mogen, moeten dan alle die daar gaen volmaeckt zijn?

A. Neen.

c V. Konnen sy dat wel zijn?

A. Neen.

c V. Konnen sy wel soo sterck gelooven als sy behoorden?

A. Neen.

c V. Is haren yver wel groot genoegh?

A. Neen.

c V. Wat volmaecktheyt moeten sy hebben?

A. De volmaecktheyt Christi, met den geloove aengenomen.

c V. Wat moeten sy in haer gevoelen, ten aensien van hare aenhangende fouten?

A. Berouw ende leetwesen.

d V. Wat moeten sy gevoelen ten aensien van de deught die sy missen?

A. Een verlangen, lust ende treck daer toe, ende een poogen na deselve.

c V. Welcke is het tweede stuck, dat in de practijcke des Nachtmaels staet waer te nemen?

A. Dat men sulcks doe ende gebruycke, soo ende tot dien eynde als het Christus ingestelt heeft, dat is, ter gedachtenisse onses Salighmakers. Luce 22. 19. 1 Corinth. 11. 24.

d V. Wat sullen wy doen als wy tot het Nachtmael gaen?

A. Gedachtenisse houden. Siet hier van breeder Vrage 75.

d V. Hoe sullen wy dat houden?

A. Met te gedencken.

d V. Wat sullen wy gedencken?
A. Yet goets.
d V. Is het evenveel wat goet dat het is?
A. Neen
b V. Moet men dan alleenlick daer bidden?
A. Neen.
b V. Magh men wel overleggen het eerste capittel Genesis, of het eerste capittel Matthei, &c.
A. Neen.
c V. Is het dan quaet?
A. Neen.
c V. Is het dan ontijdigh?
A. Ja.
d V. Wat moet men dan gedencken?
A. Hoe dat Christus met sijn bitter lijden ende sterven alle onse sonden heeft wechgenomen, ende ons volkomentlick met sijnen hemelschen Vader versoent heeft. 1. Corinth. 11. 26. met Ephes. 1. 16. ende Coloss. 2. 14.
d V. Hoe kondt ghy u daer van versekeren?
A. Door het gebruyck des H. Nachtmaels.
d V. Heeft Christus dan tot dien eynde het Nachtmael ingestelt?
A Ja.
d V. Magh ick dan wel seggen, soo seker als de rancke een is met de wijnstock, soo seker ben ick een met Christo?
A. Neen.
d V. Maer magh men wel seggen met een simpele gelijckenisse, gelijck de wijnstock ende de rancken; item, de man ende de vrouw een zijn, soo zijn de geloovige een met Christo?
A. Ja.
d V. Maer magh men daer by doen, soo seker als die dingen een zijn, soo seker ben ick een met Christo?
A. Neen.
d V. Waerom niet?
A. 1. Om dat soodanige maniere van versekeringe

nergens in Godts woort te vinden is. 2. Om dat men dan met de Papisten van het houwelick een Sacrament soude maken.

d V. Tot wat eynde moeten wy het Nachtmael meer gebruycken?

A. Om in een waerachtige broederlicke liefde onder malkanderen verbonden te werden.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Gelijck uyt veel koornkens een meel gemalen, ende een broot gebacken wert, &c. Siet 1. Corinth. 10. 17.

d V. Wat zijn de redenen, waerom dat vele menschen van het Avontmael blijven?

A. Sy seggen datse geen kennisse genoegh hebben.

d V. Wat voor kennisse is haer genoegh?

A. Datse weten ende verstaen den staet der sonden, ende de verlossinge daer van, ende de versoeninge met Godt, alleenlick om des lijdens ende stervens Christi Jesu, als zijnde alleen de borge ende Middelaer tusschen Godt ende de menschen, Joh. 17. 3. Daer by komende de kennisse van danckbaerheyt ende nieuwe gehoorsaemheyt, volgens den regel van Godes Wet.

d V. Seggen sy oock datse onvolmaeckt zijn?

A. Ja.

d V. Moeten alle die gene die ten Avontmael gaen, in haer selven volmaeckt zijn?

A. Neen.

d V. Wat voor een volmaecktheyt moeten sy hebben?

A. Datse gevoelen ende bekennen hare onvolmaecktheyt, bedroeft zijn over haer sonden, ende verlangen na de vergevinge der selver in Christo, als oock na meerdere Godtsaligheyt, ende volmaecktheyt.

d V. Moeten die gene, die niet ten Avontmael gaen, sulcks oock niet by haer bevinden, soose willen saligh worden?

A. Ja.

d V. Is die uytvlucht goet, dat men met het Nacht-

mael te nauwe verbonden is; dat men niet een vinger in de assche soude mogen steken, of dat het de Predikanten weten, dewelcke haer dan mochten bestraffen of vermanen?

A. Neen.

d V. Maer souden de Predikanten, die geene ledematen, maer alleen toehoorders zijn, niet mogen vermanen of bestraffen, wanneer sy haer in eenige sonden quamen te verloopen?

A. Ja.

d V. Wat dunckt u van dese uytvlucht, daer gaen vele luyden die grooter sondaers zijn als wy; ergo wil ick'er niet gaen?

A. Deselve deught niet.

d V. Soudt ghy wel van de tafel blijven, al quam Judas daer selver aen?

A. Neen.

d V. Soudt ghy u selven dan wel willen van dien troost berooven om een anders wille?

A. Geensins.

d V. Hebben de menschen, die dese ende diergelijcke uytvluchten soecken, wel eenen rechten yver ende lust om Godt te dienen, ende hare saligheyt te wercken?

A. Dat en betoonen sy niet, soo doende ende sprekende.

II.

VAN DE PRACTIJCKE DES VASTENDAGHS.

a V. Vasten ende bidden, is dat goet ende profijtelick?

A. Ja.

d V. Hoe, waer toe, en wanneer is het profijtelick?

A. In tijt van noot om sich selven alsdan voor Godt te verkleynen ende te vernederen.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 35. 13. My daerentegen aengaende, als

sy kranck waren, was een sack mijn kleet, ick quelde mijne ziele met vasten, &c. Dan. 9. 3, 4.

c V. Wat is vasten?

A. Dat men sich selven voor eenen tijt onthoudt van spijse ende dranck, ende de wercken van ordinaire beroepinge, &c.

b V. Van wien is het vasten ingestelt?

A. Van Godt.

d V. Bewijst dat?

A. Joël 2. 12. Nu dan oock, spreeckt de Heere, bekeert u tot my met u gantsche herte: ende dat met vasten, ende met geween, ende met rouwklage.

b V. Brenght onse leere wel mede, dat men vasten ende bidden sal?

A. Ja.

c V. De Papisten seggen nochtans het contrarie?

A. Haer seggen is valsch ende calumnieus [1]).

d V. Hoe soudt ghy haer van leugenen overtuygen?

A. Uyt onse daeghlicksche leere, en uyt alle onse Scribenten, insonderheyt oock uit de practijcke.

c V. Hebben wy de oeffeninge van vasten in den Nieuwen Testamente?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A. Actor. 13. 2, 3. Ende als sy den Heere dienden ende vasteden, &c. 1. Corinth. 7. 5. 2. Corinth. 11. 27.

c V. Is het vasten dan niet geweest een formeele ceremonie des Ouden Testaments?

A. Neen.

d V. Hoe veelderley is het vasten?

A. Tweederley.

d V. Welck is het tweederley vasten?

A. Een publijck vasten, ende een particulier vasten.

d V. Wat is het publijck vasten?

A. Het welck gehouden wort, en dat volgens Godts woort van een gemeynte, of eenige gemeynten, of

---

[1]) *Lasterlijk.*

een volck, of menighte eener stadt, of lantschap, of natie, &c. in 't gemeyn.

d V. Wat is dat particulier vasten?

A. Het welck een persoon, of een huysgesin alleene houdt.

d V. Magh yemant in 't particulier wel vasten?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Psalm 35. 13. Ick quelde mijne ziele met vasten. Matth. 6. vs. 16.

c V. Behoort yemant sijn particulier ende heymelick vasten wel voor de menschen te laten blijcken?

A. Neen: 't en zy dat'er gewichtige redenen waren die hem dwongen sulcks ter eeren Godts, ende stichtinge der mensche te openbaren. 2 Corinth. 11. 27. Dan. 9. 3.

d V. Bewijst dat?

A. Matth. 6. 16, 17, 18. Ende wanneer ghy vast en toont geen droevigh gesicht, &c.

b V. Het vasten van de Papisten, als de vasten van veertigh dagen, of Quatertemper, is dat goet of quaet?

A. Quaet.

c V. Wat redenen hebt ghy dat het quaet is?

A. Om dat het met Godt gespot is.

c V. Hoe soo?

A. Om datse haer maer van eenige spijse, als vleesch, eyeren, &c. onthouden?

b V. Is dat religieus vasten, als men hem maer van eenige spijse onthoudt?

A. Neen.

b V. Is het oock geen superstitie ende bygeloove?

A. Ja.

c V. Hoe soo?

A. Om datse stellen sekere dagen ende tijden des jaers, ende de conscientien van alle Christenen daer aen willen verbinden.

c V. Is dat tegen Godts woort?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Col. 2. 21, 22, 23. Namelick, en raeckt niet, noch en smaeckt niet, noch en roert niet aen: welcke dingen alle verderven door 't gebruyck, &c.

c V. Is het oock kettersch, mits dat sy daer mede willen betalen en voldoen voor hare sonden?

A. Ja.

b V. Maken sy daer door de verdiensten Christi te niet ende krachteloos?

A. Ja.

c V. Seght my nu eens kortelick wat wy in 't vasten der Papisten eygentlick bestraffen ende verwerpen?

A. Niet het materiale vasten in sich selven, maer de quade forme ende het misbruyck van dien.

d V. Waer uyt willen de Papisten haren vasten van veertigh dagen bewijsen?

A. Uyt het exempel Christi.

b V. Heeft Christus dan veertigh dagen gevast?

A. Ja.

c V. Waer staet dat?

A. Matth. 4. 2. ende Luce 4. 2.

d V. Heeft Christus het vasten van veertigh dagen ingestelt?

A. Neen.

d V. Heeft Christus dat gedaen ons tot een exempel, ende dat wy dat souden navolgen?

A. Neen.

c V. Moeten wy dat wel navolgen?

A. Neen.

d V. Wel waerom mogen wy het vasten Christi soo wel niet navolgen, als wy sijn andere wercken navolgen?

A. Om dat wy het niet konnen doen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het een mirakel geweest is.

a V. Magh men op een Vrydagh wel vleesch eten?

A. Ja.

c V. Bewijst dat?

A 1. Tim. 4. 4, 5. Want alle schepsel Godts is goet, ende daer en is niet verwerpelick, met dancksegginge genomen zijnde, &c.

c V. Is het dan wel geseyt van de luyden, Des Vrydaeghs is het visch-dagh?

A. Neen.

d V. Seght nu eens kortelick, waer in dat de practijcke des vastendaghs bestaet?

A. In sich te onthouden voor dien tijt van sijn ordinaire beroepinge, spijse ende dranck, ende veel meer van playsieren, vermakelickheden, ende vermakelicke exercitien, die anders op andere tijden niet ongeoorloft en zijn: ende in sich te verdemoedigen voor sijnen Godt, in gebeden, ende bekentenisse der sonden, &c.

b V. Kan men den vasten-biddagh wel houden als men sijn dagelicks werck doet?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Levit. 16. 29, 31. Ghy sult in de sevende maent, op den thienden der maent uwe zielen verootmoedigen ende geen werck doen, &c. Joël 2. 16, 17.

c V. Soude men de cierlicke kleederen niet mogen aentrecken, ende hemselven soo wat verfraeijen?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Lev. 16. 29. Ezra 9. 4. Doch ick bleef verbaest sitten tot aen het avont-offer. Esai. 58. 5. Joël 2. 12.

c V. Wat moet men doen op den vasten-biddagh?

A. Sich voor Godt op een ernstige ende bysondere wijse te vernederen ende verdemoedigen. Joël 2. 12.

d V. Hoe sal men sich vernederen ende verdemoedigen voor Godt?

A. Met het ondersoecken van sijne conscientie, sijne boetveerdigheyt over de sonden te oeffenen, ende Godt te bidden dat hy ons wil genadigh zijn, ende alle onse sonden om Christi wille wil vergeven; ende dan voorts yverigh bidden om dat goet ende dien

zegen, ofte afbidden dat quaet op welckers occasie dat vasten aengestelt is.

c V. Is het genoegh dat men tweemael ter kercken gaet?

A. Neen.

c V. Is den vasten-biddagh niet ge-eyndight met de tweede predicatie?

A. Neen.

c V. Begint hy oock niet met de eerste predicatie?

A. Neen.

d V. Soude men dan voor de eerste predicatie, ofte na de tweede, hem niet mogen vermaken ende eerlick playsier aendoen, 't zy buyten of binnen de Stadt, ofte eerlicke gelagen ende gasterijen houden?

A. Neen.

d V. Wat moet men op dien dagh principalick doen?

A. Boetveerdigheyt oeffenen, ende Godt vyerighlick bidden om de vergevinge van alle sonden; mitsgaders om die sake, waerom de vaste-biddagh aengestelt is.

d V. Moet men oock bysondere aelmoessen ende weldadigheden by het vasten voegen?

A. Ja.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 58. 7, 8. Is 't niet dat ghy den hongerigen u broot mededeylt, &c.

d V. Welck is de premeditatie, of hoe sal men sich selven ter degen tot het vasten bereyden?

A. Met Godts woort te lesen, ende vyerige gebeden ende suchtingen tot Godt op te senden.

d V. Hoe sal men beweeght worden met de sake waerom den vastendagh ingestelt is?

A. Door het betrachten ende bemercken van de nootsakelickheyt van Godts genade in dese gelegentheyt, sonder welcke wy in 't minste tot ons voornemen niet sullen noch konnen geraken.

d V. Wat moeter voorgaen, of mede gaen, of volgen met ende op het houden van den vasten-biddagh?

A. Een reformatie van ons sondigh leven, het wechnemen ende verbeteren van bekende abuysen, ende een vernieuwinge des verbonts, het welck wy met Godt gemaeckt hebben.

d V. Waer uyt bewijst ghy dat?

A. Ezra 9. 4. Doch ick bleef verbaest sitten tot aen het avont-offer. met 10. 14. Neh. 9 1, 2, 3. Esai 58. 5, 6.

d V. Konnen de vaste-biddagh-dagen, sonder dese bygaende reformatie, ende vernieuwinge des verbonts met Godt, wel yet helpen ofte baten?

A. Neen.

d V. Bewijst dat?

A. Esai. 58. 3, 4, 5. Siet ten dage wanneer ghylieden vastet, soo vindet ghy uwen lust, ende ghy eyscht strengelick allen uwen arbeyt, &c. Soude het sulck een vasten zijn, dat ick verkiesen soude? &c.

III.

VAN DE VASTELAVONT.

c V. Wat is de vastelavont, of wat wil dat seggen?

A. Het is eenen Paepschen dagh, daer mede haer vasten van veertigh dagen gelijck als ingewijet ende aengevangen, ja daer mede vereert wort.

d V. Wat doen de Papisten op den vastelavont?

A. Sy brassen, drincken, spelen, ende playsieren.

d V. Waerom doense dat?

A. Om dat den benauwden tijt van soo sware penitentie ende vasten aenkomende is.

b V. Wat houdt ghy van den vastelavont?

A. Gantsch niet met allen.

b V. Waerom niet?

A. Om dat het maer is eenen rechten Bacchusdag, ende tegen Godts woort strijdende. Siet 1. Cor. 10. 7.

a V. Soude men dan met de Papisten niet vastelavont mogen houden?

A. Neen.

c V. Waerom niet soo wel als andere, men magh immers wel eten ende drincken, doet men niet?

A. Ja: maer niet op sulcke wijse, in sulcke gelegentheyt.

c V. Waerom niet?

A. Om dat wy niet en houden van het Paepsche vasten, ende derhalven soo moeten wy oock niet houden van haer voorbereydinge ende voorspel tot haer vasten.

d V. Magh men malkanderen op den vastelavont wel te gaste nooden, ende met malkanderen vrolick zijn?

A. Neen.

d V. Soude men selfs wel maeltijt mogen houden in die plaetsen daer het Pausdom of meester is, of immers noch vele Roomschgesinde waren.

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is een schijn van quaet, ende geeft ergernisse.

d V. Moeten wy ons daer voor wachten?

A. Ja: 1. Thess. 5. 22.

d V. Soo daer in ons lant geen Papisten waren, ende geen Pausselicke vastelavonden meer gehouden of oock gedacht werden, souden wy dan noch onderscheyt moeten maken, om juyst op dien tijt geen gastmael of bruyloft te houden?

A. Neen.

d V. Als men genoodt wiert, soude men dan daer wel mogen gaen?

A. Neen.

d V. Maer als ghy genoodt wiert van u vrienden, wat soudet ghy seggen?

A. Ick ben Gereformeert ende een Christen, dewelcke geen vastenavont houde of achte.

d V. Soo ghy een Papist noodighde op een Vrydagh om vleesch te eten, wat soude hy seggen?

A. Dat hy een Papist was, ende dienvolgens sulcks niet vermocht te doen.

d V. Moet men dan oock met hem wel den vastelavont houden?

A. Neen.

d V. Of men soo eenen Gereformeerden vastelavont hielt, is dat oock al ongeoorloft?

A. Ja.

d V. Maer waerom soude men op dien dagh niet mogen vrolick zijn?

A. Om dat het na het Pausdom smaeckt.

d V. Maer of yemant stil in sijn huys vastelavont hielt met sijne kinderen, soude hy dat niet mogen doen?

A. Neen.

d V. Moet men dan sijne kinderen die gewoonte niet inplanten, of leeren onderhouden?

A. Neen.

d V. Voeght het wel, dat de ouders dien dagh voor hare kinders pannekoecken backen, zijnde de oude levrije [1]) van den vastenavont, ende haer soo een bysonder chier [2]) ende vrolickheyt aendoen, volgens het oude gebruyck?

A. Neen.

d V. Is het dan quaet dat men de kinderen soodanige spijse geeft, ende soodanigen vermaeck aendoet?

A. Neen.

d V. Maer voeght dat wel, dat men dat op soo eenen tijt doet?

A. Neen.

d V. Waerom niet?

A. Om dat het is het voorbereyden tot der Papisten superstitieusen vasten.

---

[1]) *Het aloude gebruik.*
[2]) *Genoegen.*

b V. Behooren de onse op den vastelavont wel school te houden, ende hare daeghlicksche hantwercken, neeringen, ende allen arbeyt op dien tijt drijven ende te vervolgen?

A. Ja.

b V. Hoort men als dan wel te wercken?

A. Ja.

b V. Waer 't niet beter dat men t'huys bleef, of gingh wandelen, &c.?

A. Neen.

b V. Soude men op den vastelavont sijn beste kleederen, of sijn vyerkleederen niet mogen aentrecken?

A. Neen.

b V. Soude men sijn vensters niet mogen gesloten houden?

A. Neen.

c V. Waerom en soude men sulcks alles op den vastelavont niet mogen doen?

A. Om dat het staet als of het een vyerdagh was, ende wy met die van 't Pausdom haren vastelavont wilden vyeren ende vereeren.

c V. Magh men dan geen heylige dagh houden?

A. Neen.

c V. Is het geenen heyligen dagh?

A. Neen.

c V. Wat is het dan voor eenen dagh?

A. Eenen Bacchus, ende rechten Baals of Duyvels dagh.

Dese Catechisatie van de vastelavonden kan na proportie mede gepast, en by occasie ter plaetsen daer de noot sulcks vereyscht, gedaen werden op de Palme-Sondagen; de Paesch-Eyeren, ende Paesch-Lammeren; de halve Vastens, of de Sondagh Lætare, die by andere genaemt wert, de dagh van de Roos; de Kerck-Missen; de Sinte-Martens-avonden; de drie Koningen; de Vrouwen-Lichtmissen; St. Thomas-dagh; den Witten-Donderdagh; de Mey-Feesten; de Sinte-

Nicolaes avonden: den Verloren-Maendagh; der Onnoosele-kinderendagh: Ende wat dier vuyligheden, ende vette Baals buyckdagen meer uyt het Heydendom ofte Pausdom ergens moghten overgebleven zijn.

NASCHRIFT.

Door de vriendelijkheid van mijn hooggeachten ambtgenoot Dr. W. Geesink kwam ik dezer dagen in het bezit van een exemplaar van den derden druk van de enkele vragen. Hieruit blijkt dat de enkele vragen de eerste maal het licht zagen in 1640, en dat de derde druk ervan in 1650 verscheen bij de Weduwe van den heer Esdras Snellaert te Utrecht. Tevens toont de uitvoerige voorrede van Voetius, dat de vragen door Voetius deels gedicteerd, deels geimproviseerd waren; dat ze reeds vóór Poederooien door een ander waren opgeteekend; dat afschriften van dit dictaat in omloop waren; dat daarop Poederooien het dictaat uit de later nog door Voetius gestelde vragen aangevuld heeft; en dat Voetius zelf dit dictaat van Poederooien, eerst tweemalen in 1640 en daarna nogmaals in 1650 „*overgesien, verbetert en waar 't noodig was, vervult*" heeft. Herinnert men zich nu, dat hij de uitgave *met de antwoorden* nogmaals *driemalen* nazag, dan blijkt hieruit dat de vragen zesmalen door Voetius zijn nagezien.

In deze inleiding is nog opmerkelijk, dat Voetius waarschuwt tegen het gebruik van catechisatieboekjes voor de Bijbelsche geschiedenis. Hij wil dat de jeugd tot „de Schriftuur zelve ga en daaruit zelf haar antwoorden formuleere".

KUYPER.

Amsterdam, 15 Januari 1892.

